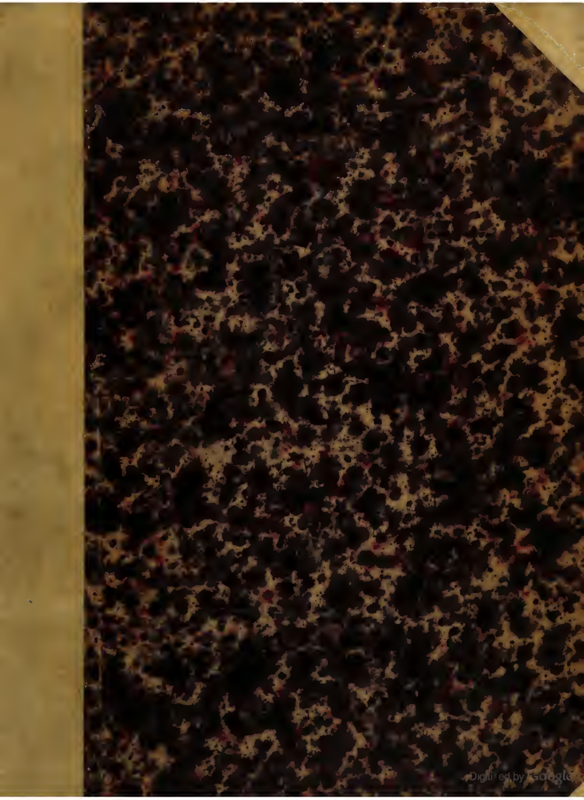

201
57 K
16

Q. HORATII FLACCI

OPERA

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

LUDOVICUS DESPREZ

CARDINALITIUS SOCIUS AC RHETOR EMERITUS

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS

IN USUM

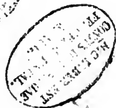
SERENISSIMI DELPHINI

AC SERENISSIMORUM PRINCIPUM

BURGUNDIÆ, ANDIUM, BITURIGUM

TOMUS SECUNDUS

BASSANI

SUIS TYPIS REMONDINI EDIDIT

MDCCCXLIV.

QUINTI
HORATII FLACCI
SATIRARUM
LIBER I.

SATIRA I.

Adversus hominum inconstantiam, & exinde in avaritiam invehitur.

Qui fit, Mæcenas, ut nemo, quam sibi sortem

INTERPRETATIO

Quomodo fit, o Mæcenas, ut nullus vivat contentus eâ conditione,

ANNOTATIONES

Duobus Satirarum libris Horatius Stoloe carpit vitie, callide tamen; atque ut ait Persius Sat. 1. v. 116.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit,
Callidus excusso populum suspendere naso.

Egregie & apposite Seneca, lib. quod in Sapientem non cadat injuria. *Cæteri sapientes*, inquit, *molliter & blande, ut familiares medici ægris corporibus, non qua optimum est, medeatur, sed qua licet. Stoici virilem ingressi viam, non ut amæna intuentibus videatur, curæ habeat; sed ut quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra commenem teli jactum surreait, ut supra fortunam emineas.* Horatii Satires commendet Quintil. lib. 10. c. 1. his verbis: *multo est tersior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus.* De nomine & origine Satiræ disserui ad Juvenalem, tum in Præfatione, cum v. 30. Sat. 1. ubi admonui non a Satyrorum dicacitate appellatum hoc carmen, sed e satura lege, vel lance: quod sicut hæc varios fructus contineret diis agrestibus offerendos, illa vero multa & diversa perferret edicta; ita Satira multiplex argumentum complecteretur, variaque pertrectaret. Hancque etymologiam asserent eruditissimi quique viri. Ad quos, Lector, accedes, reclamante licet Julio Scaligero, Poet. lib. 1. cap. 12. Porro ne mirere, quod Sermonum vocem ac titulum, ut in vulgatis plerumque, non inscripserimus. Vetant graves & docti; vetat ratio. Sermones sunt tam Satiræ quam Epistolæ: in utrisque scilicet reperitur æque sermo, id est, *oratio remissa & finitima quotidianæ locutioni*: ut definit Cicero ad Heren. 3. n. 23. Quare igitur iste Satiris titulus duntaxat præfigatur?

1. *Qui fit, Mæcenas.*) Non abs re tanti litterarum Patroni nomen appositum est ad caput singulorum Horatii operum, Od. Epod. Sat. Epist.

Seu ratio dederit, seu fors objecerit, illâ
Contentus vivat: laudet diversa sequentes?
O fortunati mercatores, gravis annis
Miles ait, multo jam fractus membra labore!
Contra mercator, navim jactantibus Austris,
Militia est potior. Quid enim? concurritur: horæ
Momento cita mors venit, aut victoria læta.
Agricolam laudat juris legumque peritus,
Sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat.
Ille, datis vadibus, qui rure extractus in urbem est,
Solos felices viventes clamat in urbe.
Cætera de genere hoc (adeo sunt multa) loquacem
Delassare valent Fabium. Ne te morer, audi

INTERPRETATIO

quam sibi vel consilium dederit, vel fortuna obtulerit: & quisque *præferat sectantes diversa* instituta? *Miles senior, fractis jam artubus labore diuturno dicit: o felices mercatores! e contrario negotiator, cum Notus exagitat navim, ait: melius est bellum. Enimvero confligitur: horæ spatio brevi mors velox accidit, vel felix victoria. Jurisconsultus fortunatos agricolas æstimat, quando consultor januam ejus verberat ad gallicinium. Is vero qui datis sponsoribus rure deductus est in civitatem, solos prædicat beatos in civitate degentes. Reliqua ejusmodi tam multa sunt, ut fatigare queant verbosum Fabium. Ne te retardem, audi quo tendam. Si numen aliquod dicat: Ecce ego*

ANNOTATIONES

2. *Seu ratio dederit, seu fors objecerit.*) *Ratio*, consilium, voluntas Deorum, ex qua fieri singula in orbe hoc inferiori, Stoici statuebant.

Fors.) Seu fortuna, ad quam referebant omnia Epicurei.

3. *Diversa.*) Diversa studia, ac vitæ instituta.

6. *Austris.*) Lib. 1. Od. 3. *rabiem Noti*. Vide & lib. 3. Od. 3. *dux inquieti turbidus Adriæ Auster.*

10. *Sub galli cantum.*) Quisque tædet suæ conditionis, dum ejus sentit incommoda: alienam vero laudat, quoniam tum ejus solum commoda intuetur. Sic Jurisperitus agricolam se infeliciorem putat, quandocunque importuni adsunt consultores, & summo mane ostia pulsant, somnum & quietem interturbantes, seu cum narrationibus vel interrogationibus sæpe futilibus & insulsis caput obtundunt.

Galli cantum.) Vide Plin. lib. 10. c. 21. ubi sic habet: *hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera; & ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigiliâ ad curas laboremque revocant: nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nunciant cantu.* Cicero de Divin. lib. 2. n. 57. *Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. Depulso enim de pectore & in omne corpus diviso & modificato cibo, cantus edere quiete satiatos; qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus: rursus cantu plausuque premunt alas.* Cœl. Rhodig. l. 16. cap. 15. multa de his.

Consultor.) Cicero pro Muræna, sic artem militarem cum Jure Civili, seu belli ducem cum Jurisperito confert: *vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; ille ut eo quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat.*

11. *Ille datis vadibus, &c.*) Agricola vero in jus venire coactus, cives in urbe degentes videns non experiri ea quæ sentit incommoda, statim eos judicat beatiores se, suamque detestatur conditionem. *Vades* sunt sponsores, qui pro altero se obligant ejusque suscipiunt causam, ac reos se pro eo præstant, sive caput agatur aut crimen, sive pecunia. Nomen factum *vadibus* ex eo, quod qui eos dederint, vadendi seu discedendi habent potestatem, donec adsit præstitutus ad sistendum se judicio dies. Cic. de Finib. 2. *vadem te ad mortem Tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille.* Quod fuse explicat Offic. 3. *n.* 45. *Damonem & Phintiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, ut cum eorum alteri Dionysius ille Tyrannus Siculus diem necis destinavisset, & is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causâ postulavisset, vas factus est alter ejus sistendi, ut si ille non revertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem Tyrannus, petivit ut se in amicitiam tertium adscriberent.*

14. *Fabium.*) Quis ille fuerit, haud plane liquet. Vetus Interpres, *Fabius Narbonensis*, inquit, *Equestri loco natus, Pompeianas partes secutus de secta Stoicâ nonnunquam cum Horatio acriter contendit: scripsit etiam aliquot libros de Philosophia Stoicâ.* Sunt qui clamosum, verbosum & loquacem caussidicum fuisse dicant eum, quem hic vellicat Poeta.

Quo rem deducam. Si quis Deus, En ego; dicat,
Jam faciam, quod vultis: eris tu, qui modo miles,
Mercator: tu consultus modo, rusticus. Hinc vos,
Vos hinc mutatis discedite partibus. Eia,
Quid statis? Nolint. Atqui licet esse beatis.
Quid causæ est, merito quin illis Jupiter ambas
Iratus buccas inflet: neque se fore posthac
Tam facilem dicat, votis ut præbeat aurem?
Præterea, ne sic, ut qui jocularia, ridens
Percurram: quamquam ridentem dicere verum
Quid vetat? Ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima.
Sed tamen amoto quæramus seria ludo.
Ille gravem duro terram qui vertit aratro,
Perfidus hic caupo, miles, nautæque, per omne
Audaces mare qui currunt, hac mente laborem
Sese ferre, senes ut in otia tuta recedant,
Ajunt, cum sibi sint congesta cibaria: sicut
Parvula (nam exemplo est) magni formica laboris,

INTERPRETATIO

præstabo modo quod desideratis: tu qui miles eras antea, fies mercator: tu Jurisperitus, jam eris agricola. Vos illinc, vos istinc abite, mutatis vivendi *institutis. Eia cur cunctamini?* At illi *abnuent. Veruntamen conceditur* vobis esse *fortunatos.* Ergo *quare Jupiter utramque maxillam non inflat* contra *illos juste* quidem; *dicatque, se deinceps tam facilem haud futurum, ut postulatis aurem det? Porro ne jlocalariter* hæc *perscribam, sicut qui ridicula* proferunt: *tamen si quid prohibet jocose veritatem loqui? Quemadmodum præceptores assentantes aliquando pueris donant placentas, ut velint excipere prima documenta. Attamen secluso joco seria prosequamur. Is qui humum desudans colit duro vomere, fraudulentus iste caupo, miles et nautæ cuncta maria intrepide navigantes, affirmant* universi, *eo se consilio labores exantlare, ut in senectute quietem securam capessant, postquam sibi alimenta comparaverint, non secus ac exigua formica (nam præbet exem-*

ANNOTATIONES

15. *Si quis Deus, &c.*) Præclaram huic loco dat lucem Seneca Ep. 95. ubi sic scribit, *malta videri volumus velle, sed nolumus... sæpe aliud volumus, aliud optamus, id est a Diis petimus; & verum ne Diis quidem dicimus. Sed Dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Qui si exaudirent & annuerent, damna nobis sæpe maxima aut mala quæ minime vellemur, darent.*

18. *Mutatis partibus.*) Mutatis vitæ institutis, conditione, officiis.

20. *Ambas iratus buccas inflet.*) Hoc indignationis & gravis iræ indicium est & effectus. Tunc enim crebri concitatique spiritus ad os prorumpunt, buccasque distendunt; atque animi motum, sanguinisque fervorem exprimunt tum verba concitatiora, tum color tumorque buccarum, tum oculorum denique igneus ardor, & quasi fulgetra. Noster ad Pisones, *tumido delitigat ore*, ait eodem sensu. Sic & Græci loquuntur. Demosthenes de Æschine, *ambulat clamitans se affectum contumelia... buccas inflans*, τὰς γνάθους φυσῶν.

24. *Ridentem dicere verum.*) Postea Sat. 10.

. . . . *Ridiculum acri*
Fortius & melius magnas plerumque secat res.

25. *Crustula.*) Fiebant e farina, lacte, caseo, oleo, melle, &c. Quæ placentæ, bellaria, dulciaria dentur pueris interdum, quibus invitentur ad capiendam sponte disciplinam, ac libentius animum ad discenda prima literarum elementa applicandum. Plato 7. de Republ. vetat pueros vi adigi ad disciplinas, volt autem quasi ludendo invitari; tum quia sic apparet, ad quod disciplinæ genus quisque sit aptus: tum quod nulla disciplina cum vi conjuncta stabilis in animo permaneat.

28. *Ille gravem duro, &c.*) In avaritiam deinceps pugnat.

29. *Perfidus hic caupo.*) *Perfidus*, seu quod vinum aqua mixtum venderent tanquam merum, purum, putum; seu quod iniquis mensuris uterentur: Hinc Ædiles, inter alia sua officia, in has animadvertere debebant. Pers. Sat. 1. ad finem:

Fregerit heminas Areti Ædilis iniquas.

33. *Nam exemplo est.*) Sapiens Prov. 6. v. 6.

Ore trahit quodcunque potest, atque addit acervo,
Quem struit, haud ignara ac non incauta futuri.
Quæ, simul inversum contristat Aquarius annum,
Non usquam prorepit, & illis utitur ante
Quæsitis sapiens; cum te neque fervidus æstus
Demoveat lucro, neque hyems, ignis, mare, ferrum,
Nil obstet tibi, dum ne sit te ditior alter.
Quid juvat immensum te argenti pondus, & auri
Furtim defossâ timidum deponere terrâ?
Quod si comminuas, vilem redigatur ad assem.
At ni id fit, quid habet pulchri constructus acervus?
Millia frumenti tua triverit area centum,

INTERPRETATIO

plum) *ingenti labore defert ore quicquid potest, et adjungit cumulo quem aggerit, præscia et provida futuræ* hyemis. Veromtamen *illa, statim atque annum abeuntem vexat Aquarius, non amplius foras egreditur, iisque prudens victitat quæ prius accumulavit: te vero nec ardens æstus, nec hyems, ignis, mare, ferrum, a quæstu deterret, nihil te remoratur, modo ut alius nemo te locupletior existat. Quid* vero *prodest tibi ingentem auri vel argenti summam humo clam egestâ occultare, non sine metu?* Respondes. *At si detrahatur* quidpiam, *redigetur* acervus *ad parvum assem.* Repono ego. *Atqui nisi illud agitur, quid præclari habet cumulus congestus?* Etsi *area tua contriverit centies mille tritici* modios, *non propterea venter tuus plus devorabit quam*

ANNOTATIONES

Vade ad formicam, o piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam.

Magni formica laboris.) Phocylides in carmine admonitorio, *formica*, inquit, *genus exiguum, sed valde laboriosum est*: Φῦλον δ' ὀλίγον τελέθει πολύμοχθον. Ibid. describuntur formicæ labores; ut & Virgil. Georgic. 1. v. 186. & 380. item Æneid. 4. v. 402. Plin. lib. 11. c. 30. &c.

34. *Ore trahit quodcumque potest.*) Plin. mox cit. *Si quis comparet onera corporibus earum* (formicarum) *fatentur nullis portione vires esse majores. Gerunt ea morsu: majora aversa postremis pedibus moliuntur, humeris obnixa. Et iis Reip. ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant e terra. Majora ad introitum* (caverna) *dividunt. Madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur & noctu plena luna. Eædem interlunio cessant. Jam in opere qui labor, quæ sedulitas? &c*

36. *Quæ simul inversum, &c.*) Poeta ipso formicarum exemplo utitur adversus avarum, cujus insatiabilis pecuniæ fames est. Atqui formica, inquit, quiescit aliquando, cessatque laborare & congerere, utiturque sapiens ac victitat congestis. At tibi laborandi & quæstum faciendi nullus est finis.

Contristat Aquarius annum.) Cum hyems advenerit, & cum mense Januario fere medio Aquarius tristem facit annum, tum vero formica non prodit foras, manet in sua cavernulâ, ibique vescitur quæsitis æstate cibariis.

Aquarius.) Unum e duodecim signis zodiaci, quod sol ingreditur 17. Cal. Febr. Virgil. Georg. 3. v. 303.

. . . . *cum frigidus olim*

Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

38. *Neque fervidus æstus demoveat lucro.*) Juvenal. Sat. 4. v. 135.

Sed quo divitias hæc per tormenta coactas?
Cum furor haud dubius, cum sit manifesta phrenesis,
Ut locuples moriaris, egenti vivere fato?
Interea pleno cum turget sacculus ore,
Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.
Et minus hanc optat qui non habet.

Theognis, *divitiarum*, inquit, *nullus finis est hominibus. Qui plurimas habent, duplo eas augere conantur. Quis saturaverit eos omnes? Opes quidem mortalibus sunt amentia.*

Πλοῦτε δ' οὐδὲν τέρμα . . .
Χρήματα τοι θνητοῖς γίγνεται ἀφροσύνη.

43. *Quod si comminuas, &c.*) Jam per multiplicem prolepsin diluit ac discutit varios prætextus, quibus solent avari sordes suas obvelare. At si de acervo detraham aliquid interdum ac sæpe, inquit ille avarus, brevi ad unum assem acervus redigatur: ego vero mox egestate conflictabor.

44. *At ni id fit, &c.*) Respondet Poeta. At nisi utaris pecuniâ tuâ, quid ex ea pulchri facies? Quid erit absconditum aurum & argentum? lib. 2. Od. 2.

Nullus argento color est avaris
Abdito terris inimice lamnæ,
Crispe Sallusti, nisi temperato
Splendeat usu.

45. *Millia frumenti, &c.*) Etsi agri tibi reddant frumenti modiorum centena millia, non ideo plus devorabis quam ego qui pauca possideo.

Non tuus hoc capiet venter plus quam meus: ut si
Reticulum panis, venales inter, onusto
Forte vehas humero, nihilo plus accipias, quàm
Qui nil portarit. Vel dic, quid referat intra
Naturæ fines viventi, jugera centum, an
Mille aret. At suave est ex magno tollere acervo.
Dum ex parvo nobis tantumdem haurire relinquas,
Cûr tua plus laudes cumeris granaria nostris?
Ut, tibi si sit opus liquidi non amplius urnâ,
Vel cyatho, & dicas: Magno de flumine mallem,
Quàm ex hoc fonticulo tantumdem sumere. Eo fit,
Plenior ut si quos delectet copia justo,
Cum ripâ simul avulsos ferat Aufidus acer.
At qui tantulo eget, quanto est opus, is neque limo
Turbatam haurit aquam, neque vitam amittit in undis.
At bona pars hominum decepta cupidine falso,
Nil satis est, inquit; quia tanti, quantum habeas, sis.
Quid facias illi? jubeas miserum esse libenter,
Quatenus id facit. Ut quidam memoratur Athenis.

INTERPRETATIO

meus: sicut si servorum unus in sacculum panis onerato humero fortasse deferas, nihil tamen amplius accipies quam qui nihil gestaverit. An loquere, quid prosit victitanti intra naturæ limites, utrum jugera centena colat, an millena. Verum, inquies, *jucundum est sumere ex ingenti cumulo.* Imo, *si tantumdem relinquas nobis accipiendum e modico, quare tua horrea præferas vasculis nostris? perinde ac si egeas aquæ urnâ vel cyatho duntaxat, dicasque; mallem tantumdem haurire magno de fluvio, quàm de isto fonte parvulo. Hinc vero fit, ut si qui requirant nimiam abundantiam, hos cum ripâ abreptos auferat Aufidus vehemens. Qui autem tantum desiderat, quantum necesse est, ille nec captat aquam cœno turbidam, nec vitam in fluctibus perdit. Sed magna pars mortalium fallaci cupiditate illusa ait: Nihil sufficit, quoniam tanti æstimabere, quantum possidebis. Quid huic agas? sine* illum *esse infelicem, quandoquidem id sponte agit. Ita quidam narratur Athenis* exstitisse *avarus et opulentus, verba* quidem *plebis asper-*

ANNOTATIONES

47. *Reticulum panis.*) Sacculum e reticulo, quo panis ferebatur. S. August. de Civ. Dei lib. 18. cap. 18. *annona retica dicitur, inquit, quoniam ad retia deportatur.*

Venales inter.) Inter venalitios servos, venum expositos.

49. *Intra naturæ fines viventi.*) Senec. Epist. 16. *Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opiniones, nunquam eris dives.*

50. *Jugera.*) Jugerum agri pedes 240. in longum, 120. in latum continet: sive, quantum uno boum jugo arari uno die potest. Isidor.

Centum an mille aret.) Aurel. Victor. de Manio Curio Dentato sic refert: *Quaterna dena agri jugera viritim populo divisit; sibi deinde totidem constituit dicens, neminem esse debere civem, cui non tantum sufficeret.*

51. *At suave est ex magno.*) Hæc dicit avarus contra.

52. *Dum ex parvo nobis.*) Avarum Poeta refutat.

53. *Cumeris.*) Vasis fictilibus, vimineis, spartæis, palmeis, in quibus tenuiores frumentum suum modicum condebant: at divites in granariis seu horreis. Festus.

58. *Cum ripâ simul avulsos ferat Aufidus.*) Qui plus divitiarum appetunt, quam par est, sæpe rerum copia illos perdit: sicut qui vult aquam haurire ex ingenti flumine, non raro demergitur ac perit.

Aufidus.) Apuliæ fluvius, pro quolibet alio rapido flumine. De eo l. 3. Od. 30. ubi, *violens Aufidus.*

59. *Neque limo turbatam haurit aquam.*) Plus limi trahunt majores fluvii: contra fonticulus limpidam habet aquam. Indicat Horatius per similitudinem eos qui opes magnas avide quærunt, multis turbari curis, & nonnunquam obrui & absumi.

61. *Cupidine falso.*) Cupiditas imagine recti & justi fallit. Nimirum honeste vivendum, famæ consulendum, &c. Ergo docet opes accumulare ad sumptus necessario faciendos.

64. *Ut quidam memoratur Athenis.*) Quis ille, ignoratur. Timonem quendam misanthropum perperam hic intelligunt Interpretes plerique. Divitem eo sordidum hominem exhibet Horatius: Timon ille contra avaritiæ fuit hostis, ajebatque

Sordidus ac dives, populi contemnere voces
Sic solitus: Populus me sibilat, at mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.
Tantalus a labris sitiens fugientia captat
Flumina. Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur. Congestis undique saccis
Indormis inhians, & tanquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.
Nescis quo valeat nummus, quem præbeat usum?
Panis ematur, olus, vini sextarius; adde,
Queis humana sibi doleat natura negatis.
An vigilare metu exanimem, noctesque diesque
Formidare malos fures, incendia, servos,
Ne te compilent fugientes; hoc juvat? horum
Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.
At si condoluit tentatum frigore corpus,
Aut alius casus lecto te affixit; habes qui
Assideat, fomenta paret, medicum roget, ut te
Suscitet ac reddat natis carisque propinquis.
Non uxor salvum te vult, non filius: omnes
Vicini oderunt, noti, pueri, atque puellæ.

INTERPRETATIO

nari suetus hoc modo: Plebs me sibilat: ego vero *mihimet domi applaudo, quoties nummos in arca conspicio. Tantalus sitibundus appetit fluvios a labiis recedentes. Cur rides? De te,* nomine solum *mutato, fabula commemoratur. Dormis avidus super sacculos undequaque accumulatos: et cogeris abstinere velut* a rebus *sacris, vel delectari quasi tabulis* pictis. An *ignoras ad quid pecunia utilis sit ac necessaria? Ematur panis, olera, vini sextarius. adjunge* illa *quibus non concessis ægre se habeat natura humana.* Verum *an expedit vigilare pavidum, et diebus ac noctibus timere improbos prædones, incendia, servos, ne te deprædentur ac fugam arripiant? Ego certe ejusmodi bonis carere semper exoptaverim.* Dices vero: *At si corpus gelu vexatum ægrotet, aliudve morbi genus affigat te cubili, præsto est qui adsit, medicamenta subministret, medicum precetur ut te sanum præstet ac restituat liberis et dilectis cognatis.* Erras, inquam ego. *Non conjux, non filius te incolumem cupit: te aversantur vicini cuncti, familiares, pueri et puellæ.*

ANNOTATIONES

sapienter: *insatiabilem cupiditatem atque ambitionem esse omnium malorum elementa:* apud Stobæum. De eo Diogenes Laertius, Lucianus.

66. *Populus me sibilat, &c.*) Solebat populus plausu & acclamationibus excipere viros insignes de Rep. bene meritos, sibique gratiosos, cum theatrum ad spectacula ingrederentur: at homines sibi infensos & invidiosos sibilis prosequebatur. Cic. in Pisonem: *da te populo, committe ludis, sibilum metuis.* Ad Attic. l. 2. Epist. 18. *Fuctum clamoribus, conviciis, & sibilis consectantur.*

68. *Tantalus a labris, &c.*) Egregiam aposiopesin observa, Lector, quâ Poeta longiusculam, ut videtur, narrationem exorditur, statimque abrumpit, atque avaro, *quid rides?* De Tantalo, vide annot. lib. 1. Od. 28. & lib. 2. Od. 13. Bellè Petronius:

Nec bibit inter aquas; nec poma patentia carpit
Tantalus infelix, quem sua fata premunt.
Divitis hæc magni facies erit, omnia late
Qui tenet, & sicco concoquit ore famem.

72. *Pictis gaudere tabellis.*) Inspiciendo tantum, nunquam utendo.

74. *Vini sextarius.*) Sexta congii pars, continens cyathos duodecim.

76. *An vigilare metu exanimem, &c.*) Urget Poeta, ostenditque gravia divitiarum incommoda. Juvenal. Sat. 14. v. 303.

Tanti parta malis, curâ majore metuque
Servantur. Misera est magni custodia census.

80 *At si condoluit, &c.*) Objicit avarus necessitatem pecuniæ. Juvenal. mox citat. v. 156.

Scilicet & morbis & debilitate carebis,
Et luctum & curam effugies, &c.

84. *Non uxor salvum te vult, &c.*) Redarguit Poeta: Imo vero cum speras opes infestas servan-

Miraris, cum tu argento post omnia ponas,
Si nemo præstat, quem non merearis, amorem?
At si cognatos, nullo natura labore
Quos tibi dat, retinere velis, servareque amicos,
Infelix operam perdas: ut si quis asellum
In campo doceat parentem currere frænis.
Denique sit finis quærendi: cumque habeas plus,
Pauperiem metuas minus: & finire laborem
Incipias, parto quod avebas: nec facias quod
Vinidius quidam (non longa est fabula) dives
Ut metiretur nummos; ita sordidus, ut se
Non unquam servo melius vestiret: ad usque
Supremum tempus, ne se penuria victus
Opprimeret, metuebat. At hunc liberta securi
Divisit medium, fortissima Tyndaridarum.
Quid mi igitur suades? Ut vivam Mænius? aut sic,
Ut Nomentanus? Pergis pugnantia secum
Frontibus adversis componere. Non ego avarum
Cum veto te fieri, vappam jubeo ac nebulonem.

INTERPRETATIO

Scilicet *quando pecuniæ tu posthabes universa, an miraris quod nullus exhibeat amorem, quem nequaquam mereris? Quin imo si cupias addictos semper habere eos quos tibi propinquos natura donat absque ullo labore, miser sane operam perdas; non secus ac si quispiam doceat asinum habenis regi, et per campum decurrere. Tandem sit modus acquirendi, et quandoquidem pluscu*lum *possides*, paullo *minus* deinceps *time egestatem, atque incipc* aliquando *finire laborem, comparatis* facultatibus, *quas petebas. Ne vero idem agas quod Vinidius quidam,* (*haud prolixa est narratio*) tam *opulentus, ut pecuniam metiretur; tam parcus, ut nunquam se vestiret melius servo. Is ad ultimum vitæ finem reformidabat ne periret inopiâ ciborum. At illum securi discidit medium liberta Tyndaridarum fortissima. Quid* ergo *mihi suades?* inquis: *Vivamne sicut Mænius, aut Nomentanus?* Respondeo: *Continuo res oppositas conjungis adversis frnntibus. Quan*do, subsidia tibi comparare, omnium odium incurrit; iis ipsis intolerabilis es, quibus maxime carus esse debueras. Nec mirum, quippe unam pecuniam amas, cætera aspernaris; qua ratione valis a quoquam diligi? Huc facit versiculus ille:

ANNOTATIONES

Θανεῖν ἄν, εἰ με πάντες εὔχονται θανεῖν.
Mori velim, si me omnes exoptent mortuum.

90. *Ut si quis asellum, &c.*) Adagium est, de eo qui operam inanem sumit ac molitur.

95. *Vinidius.*) Legunt alii, *Numidius*; alii *Umidius*, &c. perinde est.

96. *Metiretur nummos.*) Scilicet numerare foret longius prope innumerabiles. Petron. *fortunata* (uxor Trimalcionis) *quæ nummos modio metitur*. Suidas: *μεδίμνῳ τ' ἀργύριον ἀναμετρεῖν.*

100. *Fortissima Tyndaridarum.*) Velat altera Clytemnestra Tyndari filia, quæ Agamemnonem interfecit ab Ægysto mœcho adjuta. Jov. Sat. 6. v. 656.

... Tyndaris illa bipennem
Insulsam & fatuam dextrâ lævâque tenebat.

Forte etiam libertæ illi nomen erat Tyndaris: luditque Poeta & alludit ad Tyndaridas virosum interfectrices.

101. *Ut vivam Mænius, aut sic, ut Nomentanus*). Uterque ille bonorum decoctor. Male quidam legunt, *Nævius*. Hic enim avarus fuit, de quo lib. 2. Sat. 2. At de Mænio paternæ maternæque hæreditatis dilapidatore, iterum postea Epist. 15. lib. 1. *Nomentanus* a Nomento oppido cognominatus, prænomine Lucius, nomine Cassius, famosus luxuriâ exstitit.

102. *Pergis pugnantia, &c.*) In extrema ruis, cum eligendum sit amplectendumque medium in quo virtus quæque consistit. Nec avarum te volo, nec prodigum.

104. *Vappam.*) Nequam, & similem corrupto vino, quod jam bonitatem perdidit. Plin. l. 14. c. 20. *Vitiumque musto quibusdam in locis, iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor; vappaque accepit nomen, probrosum etiam hominis, cum degeneraverit animus.* S. Chrysost. *οἶνον μὲν ἀρετῆς βλάβη τὸ μεταβαλεῖν & εἰς ὄξινον μεταπεσεῖν.* Latini, vinum vappescens. Gall. *du vin qui se tourne.*

Est inter Tanaim quiddam, socerumque Viselli.
Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.
Illuc, unde abii, redeo. Nemon' ut avarus
Se probet; ac potius laudet diversa sequentes?
Quodque aliena capella gerat distentius uber,
Tabescat? neque se majori pauperiorum
Turbæ comparet? hunc atque hunc superare laboret.
Sic festinanti semper locupletior obstat:
Ut cùm carceribus missos rapit ungula currus,
Instat equis auriga suos vincentibus, illum
Præteritum temnens extremos inter euntem.
Inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum
Dicat, & exacto contentus tempore vitæ
Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.

INTERPRETATIO

do te avarum esse prohibeo, non te volo esse nequam et perditum. Est aliquod discrimen *inter Tanaim et socerum Viselli. Est mediocritas in rebus: adeoque sunt certi limites, ultra vel citra quos rectum stare non potest. Revertor* illuc *unde digressus fui.* Ergone *nullus, perinde ac avarus, se approbabit: et quisque laudabit sectantes diversa instituta? et* invidiâ *contabescat, quod capra alterius ferat ubera pleniora? nec se conferat majori numero pauperiorum? illum atque istum supergredi conetur?* Profecto *sic properanti semper impedimento erit ditior aliquis: quemadmodum quando ungula abripit currus repagulis emissos, auriga* conatur *assequi equos, qui prævertunt suos, spernens eum quem præcurrit inter ultimos euntem. Hinc fit ut raro possimus invenire* hominem, *qui se dicat beatum vixisse, quique emenso vitæ spatio, decedat contentus, ut conviva satiatus.* At *jam*

ANNOTATIONES

Nebulo.) Levis instar nebulæ, qui nullo consilio, nulla ratione ducitur. Vel qui non pluris æstimandus quam nebula. Quidam deducunt a *ne* & *obulo*, quasi nec obulo dignus. Non. Marcell. *Nebulones & tenebriones dicuntur qui mendaciis & astutiis suis nebulam quandam & tenebras objiciunt.*

105. *Tanaim.*) Libertum Mæcenatis, spadonem.

Socerum Viselli.) Herniosum. Inter utrumque est ille cui integra sunt corporis membra, nihil vero superfluum.

108. *Nemon' ut avarus se probet.*) Nemone contentus erit sua conditione, & alienam laudabit quisque, sicut avarus satis opum se habere nunquam putat, aliosque se beatiores ac ditiores semper existimat?

111. *Neque se majori pauperiorum turbæ comparet.*) Hinc mali origo. Plures se pauperiores non considerat avarus: at unum aut alterum opulentiores forte ob oculos semper habet, eosque superare satagit.

113. *Sic festinanti semper locupletior obstat.*) Qui sic affectus est, ut velit opibus omnes vincere, huic semper videbitur aliquis esse locupletior ac felicior: is invidiâ & cupiditate contabescet: nam ejus oculis ac judicio, ut ait Ovidius,

Fertilior seges est alieno semper in agro;
Vicinumque pecus grandius uber habet.

114. *Ut cum carceribus, &c.*) Similitudine illustrat quod dixit. Qui quadrigarum cursu in stadio certat, non respicit equos posteriores, sed despicit; at priores aspicit, ac nititur assequi & antevertere.

Carceribus.) Hi quasi *arceres* dicuntur, quia ibi arcentur equi certo repagulo, ne currant, antequam magistratus signum dederit. Servius ex Varrone. Hic lib. 4. de Ling. Lat. sic scribit: *Circus dictus, quod circum spectaculis ædificatur, ubi ludi fiunt; & quod ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt .... In circo primo unde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres.* Vide lib. 1. Od. 1. ubi de curriculo, pulvere Olympico, metaque fervidis evitata rotis.

Ungula.) Pro equo ungulas habente. Synecdoch.

Currus.) Bigas, quadrigas.

118. *Exacto contentus tempore vitæ.*) Senec. ad Lucil. Epist. 15. hunc locum videtur interpretari voluisse; ubi, *itaque quam multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus Deos, & adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris.*

119. *Cedat uti conviva satur.*) Desumpta sententia e Lucretio lib. 3.

Quid tibi tantopere est, mortalis, quod nimis ægris
Luctibus indulges? Quid mortem congemis, & fles?
Cur non ut plenus vitæ conviva recedis?

Et paullo post:

Jam satis est. Ne me Crispini scrinia Lippi
Compilasse putes, verbum non amplius addam.

INTERPRETATIO

sufficit: nec ullum *ultra verbum adjiciam, ne suspiceris me suffuratum esse commentarios Crispini Lippi.*

ANNOTATIONES

Sed quia semper avet, quod abest, praesentia temnis;
Imperfecta tibi elapsa est ingrataque vita;
Et nec opinati mors ad caput adstitit, ante
Quam satur ac plenus possis discedere rerum.

120. *Crispini.*) Is Stoicus Philosophus valde loquax fuisse dicitur, & versibus multis & inconditis doctrinam Stoicam complexus. Hinc lepide noster per hujus aretalogi mentionem Stoica dogmate venditare desiit.

Scrinia.) Scripta in arculis, capsis, scriniis inclusa.

Lippi.) Vel hoc erat cognomen, vel oculis revera lippientibus ille erat. Absurde vetus Interpres Crispinum ita vocari scribit *non oculorum ratione, sed mentis: quod fuerit insulsus poeta.* Tales argutiolas non venatur sublimis spiritûs vates, qualis Horatius.

SATIRA II.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Ambubaiarum collegia, pharmacopolae,
Mendici, mimae, balatrones; hoc genus omne

INTERPRETATIO

Tibicinarum coetus, pharmacopolae, mimae, balatrones; omnes isti homines sunt tristes et

ANNOTATIONES

1. *Ambubaiarum.*) Jul. Scalig. Poet. l. 6. c. 7. de hac Satirâ; *in secunda,* inquit, *de moechis exempla usque ad fastidium.* Sane: & hic scopus est flagitiorum nauseam ingerere vel flagitiosissimis. Idem Scaliger alibi, loquens de Martiale Poetâ sic habet: *alia ejus foeda ne legerim quidem, tantum abest ut ad censuram vocem.* Ego simile quid hic si dixero vel fecero, condonabis, imo gratulabere, prudens lector. Itaque per salebrosa pedetentim ac suspenso gradu incedenti nihil nocivum, fortassis & utile quidpiam occurret.

Ambubaiarum.) Multa nugantur multi de hujus vocis etymologia. Syriacam agnosco sponte cum veteri Interprete, qui sic scribit: *Ambubaiae dicuntur mulieres tibicinae linguâ Syrorum. Etenim Syris tibia, sive symphonia, ambubaia dicitur.* Gravis doctrinae & ingenii adstipulatores accedunt non pauci, Angel. Caninius, Isaac. Casaubonus, &c. Jos. Scaliger in Varron. de Ling. Lat. ad vocem *simpulum. Syriacum est,* inquit, *nam ut Abbub, ambub αὐλὸς, ambubaiarum collegia: a copher, camphora; a sadin, sindon; a sabbeca, quod est apud Danielem, Sambuca; sic a sephel, sempel: & inde simpulum fecerunt.* Ergo per *ambubaiarum collegia,* debemus intelligere quotquot artes exercebant impudicas, ludricas, parasiticas, &c. Sueton. Neron. c. 27. *coenitabat nonnunquam in publico, inter scortorum totius urbis ambubaiarumque ministeria.* Porro non solum tibias, aliaque instrumenta musica, sed & tibicines, ac tibicinas corporis quaestu & tibiarum cantu vitam sustentantes, e Syria Romam confluxisse, docet Juvenalis etiam Sat. 3. v. 62. & seq.

Jam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes;
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit, & ad Circum jussas prostare puellas.

Ubi observa, proprie *tympana* vocari *gentilia,* quippe vox est e *tuppin* Syriaca.

Pharmacopolae.) Pharmacum & medicamentum, testibus Nonio & Eustathio, sunt mediae voces, in bonam & malam partem usurpari solitae: unde & pro veneno accipi nonnunquam decimus alibi. Sic & pharmacopolae dicti interdum unguentarii & myropolae, pigmentarii, & quotquot aromata & odores, item qui medicatas potiones quascunque divendebant. Sic etiam appellantur medici illi circumforanei & agyrtae, qui imperitae plebi remedia quaedam, magis autem verba vendunt, per fora & compita urbium cursitantes. De his Cato apud Gell. lib. 1. c. 15. *Itaque auditis, non auscultatis, tanquam pharmacopolam. Nam ejus verba audiuntur: verùm se nemo committat, si aeger est.*

2. *Mendici.*) Circulatores omnes, physiognomi, metoposcopi, chiromantici: imprimis autem Isiaci ac Cybelae sacerdotes, & quicunque vaticinandi artem professi stipem corrogabant.

Mimae.) Gesticulatrices, saltatrices, ludiones, histriones, scenici. ἀπὸ τοῦ μιμεῖσθαι *ab imitando,* vocatur mimus vel mima, quisquis dicta vel facta cujusque imitator, cum lascivia, seu voce, seu praecipue gestu, *nutu manibusque loquax,* ut canit Claudianus.

Mœstum ac sollicitum est cantoris morte Tigelli:
Quippe benignus erat. Contra hic, ne prodigus esse
Dicatur metuens, inopi dare nolit amico,
Frigus quo duramque famem depellere possit.
Hunc si perconteris, avi cur atque parentis
Præclaram ingratâ stringat malus ingluvie rem,
Omnia conductis coemens obsonia nummis;
Sordidus atque animi quod parvi nolit haberi,
Respondet. Laudatur ab his, culpatur ab illis.
Fufidius vappæ famam timet ac nebulonis,
Dives agris, dives positis in fœnore nummis.
Quinas hic capiti mercedes exsecat: atque

INTERPRETATIO

nxii ob *mortem Tigellii cantoris: nam munificus erat* erga illos. *E contrario ille timens haberi prodigus, etiam amico egenti nollet tribuere unde arceat frigus et sævam famem. Istum si interroges, quamobrem avi patrisque magnas opes perperam absumat voracitate injucundâ, emens dapes quaslibet* exquisitas *pecuniâ* fœnore *comparatâ, respondet: quia timet æstimari* homo *parcus et animi exigui. Laudatur a quibusdam, reprehenditur ab aliis. Fufidius locuples agris, et pecuniâ fœnori datâ, reformidat existimationem perditi et decoctoris. Is de sorte deducit usuras*

ANNOTATIONES

Balatrones.) De vocis hujus origine & significatione, adhuc sub judice lis est. Vetus Interpres *luxuriosos ac perditos a Servilio Balatrone* dictos vult, additque: *ab hoc similis vitæ homines sunt appellati balatrones: a balatu fortasse dicti, quæ vox intorta est & ridicula. Legitur & barathrones, qui bona sua devorando, quasi in barathrum mittunt. Iidem & blaterones proprie dicti sunt, a blaterando, id est, vaniloqui:* Triplex hic etymon vides, quorum tertium mihi magis probaretur. Sunt qui a βαλανίζω deducant balatronem quasi *aquariolum*, vel a βάλλειν & βαλλίζειν quasi *saltatorem*. Inde vero non dubitem esse vernacula hæc nostra, *bal, baller, ballet*. Cœlius Rhodig. l. 15. c. 25. ita scribit: balatronem invenio scurram fuisse virulentum, unde Horatius;

balatro suspendens omnia naso.

Et S. Hieron. *ne me putes in modum rustici balatronis cuncta Origenis reprobare*. Constat balatronem dici hominem nihili, nugacem, nequam; Italis *balatroni*, Gallis *belitre*, et placet nonnullis; quam ego etymologiam explodo.

3. *Tigelli.*) M. Tigellius e Sardinia oriundus, moribus haud probis, perinde ac sui populares, male audiebat. Is tamen ob sales & jocos valde festivos, præcipue vero ob eximiam vocem, gratiosus admodum fuit Julio Cæsari, Augusto, Cleopatræ. Ab his remuneratus, in suæ farinæ homines copiosius etiam effundebat ac prodigebat ultro quas opes collegerat. *Eo nomine* ab Horatio carpitur hic, item Satira 3. & 10. seq. quin, ut ajunt, ejus versus velut parum numerosos ac modulatos dixerat. Ejus ita meminit Cic. lib. 7. Epist. 24. quæ est ad M. Fab. Gallum: *Amoris quidem tui, quoquo me verti, vestigia: vel proxime de Tigellio ... Id ego in lucris pono non ferre hominem pestilentiorem patriâ suâ .... Ille autem qui sciret se nepotem bellum tibicinem habere, & hat bonum unctorem, discessit a me, et mihi videbatur, iratior. Habes Sardos venales, alium alio nequiorem,* (Tigellium & ejus nepotem) *cognosti meam causam, & istius Salaconis iniquitatem*. Salaconem vocant mollem, & propter opes insolentem.

4. *Contra hic.*) Avarus quispiam longe a Tigellio dissentiens, in contrarium vitium impingit.

8. *Ingratâ stringat malus ingluvie rem.*) Bona sua velut in unam pilulam stricta & compressa deglutiat: apud Athen. lib. 4. c. 18. ex Alexide: *Diodorus iste patrimonium fecit pilam, adeo celeriter omnia absorpsit.* σφαῖραν ἐποίησε τὴν οὐσίαν οὕτω συνεστρογγύλισεν ἐπιμελῶς ταχύ. Adagium est Græcum: quasi diceres metaphorice, uno bolo, globulo, catapotio omnia sua devoravit.

Ingratâ ingluvie.) Nam quæ sic gulose atque instar pilæ sorbentur, sine ullo grati saporis gustu per fauces transmittuntur.

12. *Fufidius.*) Insignis fœnerator, immodicas usuras exigens.

Vappæ, nebulonis.) Has voces excussimus Sat. præced.

14. *Quinas hic capiti mercedes exsecat.*) *Caput* est sors ipsa, seu pecunia fœnori data, Gall. *le principal*: hujus vero fructus, reditus, fœnora, usuras, *mercedes* vocat Horatius: Gall. *l'interest, la rente*. Usura centesima dicitur cum de centum nummis mensibus singulis unus solvitur; adeo ut centesimo mense usura sortem adæquet: at Fufidius iniquior multo, singulis mensibus non simplices, de quibus mos, sed *quinas* usuras accipiebat: quas ut haberet, perditissimo cuique pecuniam suam credere amabat, ut mox dicetur. S. Ambros. in c. 12. Tob. *veniunt Calendæ, parit sors centesimam: veniunt menses singuli, generantur usuræ: crevit centesima: petitur,*

Quanto perditior quis est, tanto acrius urget:
Nomina sectatur, modo sumptâ veste virili,
Sub patribus duris tironum. Maxime, quis non,
Jupiter, exclamat, simul atque audivit? At in se
Pro quæstu sumptum facit: Hic? Vix credere possis
Quàm sibi non sit amicus: ita ut pater ille, Terentî
Fabula quem miserum nato vixisse fugato
Inducit, non se pejus cruciaverit atque hic.
Si quis nunc quærat: Quo res hæc pertinet? Illuc:
Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.
Malthinus tunicis demissis ambulat. Est qui

INTERPRETATIO

quinas: et quo luxuriosior quisque est, eo ardentius consectatur: quærit nomina juvenum, qui virilem togam nuper induerunt sub patribus valde parcis. Quis autem *audiens talia, non statim exclamat: Proh summe Jupiter!* verum, inquies, *ille* præclaros forte *sumptus facit secundum* ingens *lucrum. Ille* scilicet? Quin imo *vix tibi persuadere queas, quantum sibi sit inimicus. Adeo ut non isto crudelius sese discruciaverit pater ille, quem Terentii Comœdia exhibet infelicem vixisse,* ex quo *filium a se fugaverat.* Quod *si petat aliquis, quorsum hæc spectant? eo nempe: cum insani fugiunt vitia, incidunt in opposita. Malthi-*

ANNOTATIONES

nec solvitur: applicatur ad sortem. Itaque non jam centesima incipit esse, sed summa, hoc est non fenoris centesima, sed fenus centesimæ.

Exsecat.) Proprie. Nam illi pecuniam tradentes ad fœnus, statim usuram primi mensis demebant a sorte, seu ex ipsa quam tradebant summâ. De usura legibus humanis ac divinis prohibitâ dixi ad Epod. 2. v. 4.

15. *Quanto perditior, &c.*) Quo magis novit luxuriæ deditum juvenem, adeoque pecuniæ avidiorem, eo diligentius hunc adit, & quærit ei pecuniam credere gravioribus scilicet usuris, ob urgentem inopiam vel habendi cupiditatem.

17. *Nomina sectatur tironum, &c.*) Studet fœnerari adolescentibus, qui nullam a duris patribus pecuniam, aut valde exiguam accipientes, quacunque via, quovis fœnore quæritabant ac sumebant, qua suæ libidini satisfacerent eâ ætate ferventi. Atque id quidem scelus diu grassatum est. At postea ex Senatusconsulto adempta est actio & petitio iis, qui filiis familias pecuniam credidissent in mortem patrum: ne vel occasio hinc esset patri necem machinandi, aut per malas artes ac turpes pecuniam quoquo modo reddendam ac persolvendam quæritandi. Senatus illud consultum Macedonianum dictum est a Macedone isto fœneratore. Sueton. Vespas. cap. 11. *auctor Senatui fuit decernendi, ne filiorumfamilias fœneratoribus exigendi crediti jus esset unquam, hoc est, ne post patrum quidem mortem.*

Nomina.) Sic vocantur tam credita quam debita, eo quod creditores in commentarios seu in tabulas referrent & inscriberent nomina debitorum, seu eorum quibus pecuniam crediderant. Hinc *nomina facere* dicuntur tam debitores quam creditores.

17. *Tironum.*) Id est adolescentum. Tirones alii militiæ, alii forensis exercitationis & eloquentiæ. Hi circa annum ætatis 17. post pubertatem scilicet, prætextam deponebant, induebant vero togam aliquando puram nivei candoris quæ virilis dicta est, ut ait Alex. ab Alex. l. 5. c. 18. *candidum umbonem* vocat Pers. Sat. 5. v. 33. Plin. l. 8. c. 48. *togâ purâ tyrones induuntur.* Cœl. Rhodig. l. 14. c. 16. *Quoniam vero,* inquit, *et in Magia Apuleius scribit, eruditissimi juvenes laudis gratia, primum hoc forensis operæ rudimentum subibant, et aliquo insigni judicio civibus suis noscerentur, qui mos insipientibus adolescentulis ad illustrandum ingenii florem apud antiquos fuerat concessus: togam item candidam, qui hoc facerent tirones induebantur ipso tirocinii die: sic enim appellabant, cum eloquentiam auspicarentur in foro. Eam togam Cicero puram vocavit. Scribit enim ad Attic. in tyrocinio filii Ciceronis togam illi puram dedisse Arpini.*

Maxime, quis non, &c.) Quis vero non detestatur ejusmodi fœneratores? Quis avaritiam eorum & nequitiam non abominetur? τόκους usuras Græci appellant, quod multos & graves debitori dolores pariant. Cic. Offic. 2. num. 89. *quid fœnerari? Tum Cato: Quid hominem, inquit, occidere?*

20. *Quàm sibi non sit amicus.*) Quàm sit sordide parcus, suum defraudans genium, etiam necessaria sibi denegans, ac de se pœnas velut exigens, instar Menedemi apud Terentium.

Terenti fabula quem miserum, &c.) Heautontimorumenos, ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id est *seipsum discrucians,* titulus est Terentianæ Comœdiæ, in qua filium Cliniam procul in militiam abire, per parcitate sordidâque avaritiâ, compulit durus pater Menedemus: at postea facti pœnitens sese angebat, quod tam inique a se amandasset ac fugasset proprium filium senectutis suæ baculum & columen.

22. *Atque hic.*) Quam fœnerator iste pessimus.

25. *Malthinus tunicis demissis ambulat.*) Ve-

Inguen ad obscœnum subductis usque facetus.
Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum,
Nil medium est. Sunt qui nolint tetigisse nisi illas,
Quarum subsutâ talos tegat instita veste.
Contra alius nullam nisi olenti in fornice stantem.
Quidam notus homo cum exiret fornice, Macte
Virtute esto, inquit sententia dia Catonis,
Nam simul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes æquum est descendere, non alienas

INTERPRETATIO

nus prolixis tunicis incedit. Alius est qui *succinctis usque ad umbilicum,* se *ridiculum* præbeat. *Rufillus pastillos redolet, Gorgonius* vero *caprum. Nihil mediocre reperitur. Sunt qui renuant attrectare* mulieres, *præter eas, quarum talos operit fascia* purpurea *stolæ subsuta. Alius e contrario nullam nisi prostantem in fœdo lupanari.* Sicque se tuetur: *Cum nobilis quispiam vir e fornice egrederetur, Cato divinus ita est affatus: Bono animo esto; quippe cum fervens ardor libidinem accenderit, istuc venire adolescentes oportet,* non autem

ANNOTATIONES

tus quidam lex jubebat: *demissam ad talos togam quisque in urbe habeto.* Sub Augusto, neque restrictis neque fusis incedere, laudabatur. Quintil. lib. 11. cap. ult. *cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paullum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant. Nam infra, mulierum est; supra, Centurionum.* Hinc patet, quod alibi notavimus, discinctum, sive *demissis tunicis ambulare,* mollitiæ atque ignaviæ argomentum fuisse, nec non superbæ & vanæ ostentationis: succinctas autem vestes aut præcinctas viris frugi & virtute claris proprias extitisse. Vide Epod. 1. v. ult. & Epod. 4. v. 8.

Malthinus.) Quis ille? certe haud nobis liquet. Mollis ac effeminatus notatur. Non. Marcell. *althas appellari molles, antiqui voluerant, a Græco, quasi μαλθακοὺς:* Lucil. lib. 27. *insanum vocant quem maltham ac feminam dici videns:* Quidam designari volunt Menam illum, de quo Epod. 4. Alii ipsum Mœcenatem. *Hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit:* inquit Seneca Epist. 114. Julius Scaliger Poet. lib. 5. c. 98. ita scribit: *Satirographi ne amicis quidem parcunt. Ingratus Horatius, qui nec a Mæcenate quidem abstinere potuit: si quidem quod ajunt verum est, Malthinum ab eo appellatum, cujus demissas notaret tunicas. Ager enim Sabinus, quo caniculа illa a divino viro donata fuerat, tantus tantisque erat, ut objectu suo posset malefici oculi visum intercipere, quo minus tunicarum demissione offenderetur.* Hæc Scaliger invidiè semper in Horatium hostili. Verum esto, ipsum Mœcanatem vellicet Poeta, numquid *barbaro & servili animo* id faciebat? Imo *ridenti amico,* quod ait Persius, *vafer tangit vitium, & admissus circum præcordia ludit* festivus & gratus: accepti vero beneficii passim memor.

Est qui, &c.) Alius aliud omnino vitium habet. Agrippa, inquiunt, vestibus ad nates usque decisis & subductis uti solitus.

27. *Pastillos.*) Trochiscos, seu globulos odoratos, A *panis* fit diminut. paniculus, panicillus, pastillus. Alii deducunt e πάςης *conspersus,* nempe odorifero pulvere, & similibus.

Gorgonius hircum.) Tetrum odorem, qualem hircus. Gorgonius nimiam negligentiam affectabat: Rufillus nimium cultum & munditiem. Iste versiculo invidiam sibi creatam notat Horatius Sat. 4. v. 93. Unde colligimus adversum nonnullos, Rufillum & Gorgonium nequaquam viles & ignobiles extitisse.

28. *Nil medium.*) Vix reperire est *auream* illam *mediocritatem.* lib. 2. Od. 10.

Sunt qui nolint tetigisse, &c.) Jam demum e flagitiis deterret triplici argumento: quod rem familiarem exhauriant & perdant; quod corpus faciant obnoxium multis doloribus: quod honori & famæ damnum invehant.

Illas quarum subsuta, &c.) Matronas, quæ talares habent stolas, quarum imam partem assuta ambit fasciola, quæ instita dicitur, Synecdoch. Catull. Epithal. Pelei:

. . . . *vestis*
Candida purpureâ talos incinxerat orâ.

30. *Olenti in fornice.*) Male olentia, fœtidaque lupanaria notat etiam Juvenalis Sat. 6. sarcastice in Messalinam Claudii Imperatoris uxorem adulteriis famosam, ita scribens v. 116. & seq.

Ausa palatino segetem præferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos:

v. 130.

Obscurisque genis turpis fumoque lucernæ,
Fœda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.

31. *Macte.*) Magis auctus esto.

Sententia dia Catonis.) Hujus viri gravis & Censorii auctoritate, vult ille libidinosus juvenis flagitia sua defendere. Scilicet Cato videns hominem honestum e lupanari exeuntem quoque modo laudavit: at cum ventitantem illuc sæpius animadvertisset, ita dicitur allocutus: Adolescens laudavi te, quod huc interdum venires, non quod istic habitares.

34. *Descendere.*) Apta vox. Nam sub fornicibus & subterraneis locis erant ganea.

Permolere uxores. Nolim laudarier, inquit,
Sic me, mirator * * Cupiennius albi.
Audire est operæ pretium, procedere recte
Qui mœchis non vultis, ut omni parte laborent,
Utque illis multo corrupta dolore voluptas,
Atque hæc rara cadat dura inter sæpe pericla.
Hic se præcipitem tecto dedit. Ille flagellis
Ad mortem cæsus: fugiens hic decidit acrem
Prædonum in turbam: dedit hic pro corpore nummos:
* * * * * * * *
* * * * * * * *
* * * Jure omnes: Galba negabat.
Tutior at quanto merx est in classe secundâ:
Libertinarum dico: Sallustius in quas

INTERPRETATIO

corrumpere aliorum conjuges. *Cupiennius* vero *sectator mulierum* vestes *candidas* gestantium, *ait:* Ego quidem *nolim ita commendari*. At vos *qui exoptatis non felicem esse adulteris exitum, non pœniteat attendere, quales ærumnas ferant usquequaque, et quod voluptas eis eveniat plurimis anxietatibus perturbata, et quidem infrequens, ac sæpius non sine gravibus periculis*. Ergo auscultate. *Iste* mœchus e *tecto se præcipitavit*. *Hic flagris mulctatus* est *ad necem* usque. *Ille* noctu *fugiens incurrit in sævas grassatorum manus*. *Alius pecuniâ redemit corpus*. *Merito* factum *cuncti* dicunt. *Galba* vero *negabat*. *Sed quam securior est merx in mediâ conditione! Libertinarum dico*. Scilicet *erga quas Sallustius*

ANNOTATIONES

36. *Mirator Cupiennius*.) Cupiennius Libo Cumanus, Augusti familiaritate clarus, cultus vero corporis ornatusque studiosissimus: sectator erat mulierum veste candida indutarum, scilicet matronarum, ut postea dicemus.

37. *Audire est operæ pretium, &c.*) Ennii sunt hi versus ab Horatio paullum immutati. Sic ille:
Audire est operæ pretium procedere recte
Qui rem Romanam Latiumque augescere vultis.

39. *Corrupta dolore voluptas*.) Ad Epicuri mentem adulteria proscribit non velut turpia, sed quasi remoras voluptatis, scilicet periculis & malis circumsepta. Præclare Cicero in Antoe. *libidinosi, avari, facinorosi vera laudis gustum non habent*. At debuisset damnare saltem ut iniqua, & lumini naturali adversa: *quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris*.

41. *Hic se præcipitem, &c.*) Quoniam, ut mox e Cicerone dixi, luxuriosi non ducuntur amore recti, saltem pœnarum metu nonnunquam deterrentur. Valer. Maxim. lib. 6. cap. 1. n. 13. *Sed ut eos*, inquit, *strictim percurram, qui in vindicandâ pudicitiâ dolore suo pro publicâ lege usi sunt. Sempron. Musca C. Gallium deprehensum in adulterio flagellis cecidit: C. Memmius L. Octavium similiter deprehensum nervis contudit. Carbo Attienus a Vibieno, item M. Pontius a Pub. Cernie deprehensi castrati sunt, &c.*

Se præcipitem tecto dedit.) Fugiens vindicam mariti.

Ille flagellis ad mortem cæsus.) Gellius lib. 17. cap. 18. ex Varrone, *C. Sallustium scriptorem seriæ illius & severæ orationis, in cujus historia notiones Censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum, ab Annio Milone loris bene cæsum esse: & cum dedisset pecuniam, dimissum*. Idem refert Asconius. Juven. Sat. 10. v. 311.

. . . . *fiet adulter*
Publicus, & pœnas metuet quascunque maritus
Exigit iratus: nec erit felicior astro
Martis, ut in laqueos nunquam incidat ....
.... necat hic ferro: secat ille cruentis
Verberibus: quosdam mœchos & mugilis intrat.

46. *Jure omnes*.) Omnes ajunt, jure illos punitos; & dignas flagitio pœnas dedisse.

Galba negabat.) Salsa ironia in Servium Galbam Jurisconsultum, qui cum esset famosus adulteriis, sui similium libens patrocinium suscipiebat.

47. *Tutior at quanto merx*.) Lex Julia plecti jubebat eos solum qui peccassent in ingenuas, quæ nec quæstum corpore fecissent, nec artem ludicram aut lenocinium exercuissent, nec in scenam operam locassent.

In classe secundâ.) Tres Poeta classes mulierum statuit. 1. matronarum. 2. libertinarum. 3. meretricum.

48. *Sallustius*.) Is est de quo lib. 2. Od. 2. Nonnulli perperam intelligunt ejus avunculum C. Sallustium Crispum historiæ scriptorem. At quamvis mores conveniant, non ita ratio temporum, ut observat erudita Torrentius. Hic a Cæsari-

Non minus insanit quam qui mœchatur. At hic si
Quâ res, quâ ratio suaderet, quâque modeste
Munificum esse licet, vellet, bonus atque benignus
Esse; daret quantum satis esset, nec sibi damno
Dedecorique foret. Verum hoc se amplectitur uno,
Hoc amat, hoc laudat: Matronam nullam ego tango,
Ut quondam Marsæus amator Originis, ille
Qui patrium mimæ donat fundumque laremque;
Nil fuerit mi, inquit, cum uxoribus unquam alienis.
Verum est cum mimis, est cum meretricibus, unde
Fama malum gravius quam res trahit. An tibi abunde
Personam satis est, non illud quidquid ubique
Officit, evitare? bonam deperdere famam,
Rem patris oblimare, malum est ubicumque. Quid inter-
Est in matrona, ancillâ, peccesve togatâ?

INTERPRETATIO

non minus insanum se præstat, quam qui matronas sectatur. Verum enimvero si vellet ille esse munificus ac liberalis,quantum facultates et ratio permitterent, et quatenus decet esse moderate liberalem, donaret quantum sufficeret, neque sibi detrimentum afferret, et probrum. At contra illud solum in se æstimat, prædicat, venditat: Ego nullam tango matronam; sicut olim Marsæus iste Originis amasius, qui mimæ tribuit paterna prædia,et domum; dicitque: Mihi quidem nulla cousuetudo *fuerit unquam cum conjugibus aliorum. Atqui est cum mimis, est cum meretricibus, a quibus graviorem perniciem depromit existimatio,quam res* familiaris. *Sufficitne tibi fugere personam, non autem quodcunque ubicunque nocet?perdere bonam existimationem,dilapidare patrimonium,semper malum est. Quid refert utrum pecces in matrona,* an in *libertina*, an *in meretri-*

ANNOTATIONES

bus in Senatu reprehensus quod in libertinas insaniret, respondit se matronas non assectari, quasi se criminis expertem excusans: ejectus vero est e Senato. Vide bell. Catilin.

49. *Mœchatur.*) Vox ista propria hîc ponitur pro eo, qui alienam uxorem ingenuam quidem in adulterium pellicit.

52. *Damno dedecorique.*) Damno bonorum,& famæ.

53. *Hoc se amplectitur uno.*) Uno libertinarum amore sibi placet, ob hoc unum se laudat & venditat, quod libertinas duntaxat, non autem matronas consectetur.

55. *Marsæus, &c.*) ignotus ille nobis Originis mimæ & meretricis amator. Tres eo tempore fuerunt insignes meretrices, Origo, Arbuscula, Cytheris. Hanc Lycorim vocat Virgilius Eclogâ ultimâ, Gallo Poetæ prius dilectam, quæ postea Antonium in castra secuta est.

Nil fuerit mi, inquit, &c.) Sic Marsæus extenuare nititur suam libidinem flagitiosamque nequitiam.

58. *Verum est cum mimis, &c.*) Respondet Horatius. Esto nihil tibi sit cum uxoribus alienis; at insanis erga mimas & meretrices, a quibus famæ damnum trahis damno rei familiaris gravius, quamquam utrumque inde proveniat. Plaut. Trocul. *Meretrix ut mare quod das devorat, nec apparet usquam: miserum infert in paupertatem, privat bonis, luce, honore, amicis.* Sapiens Rex Prov. 5. *Ne attendas fallaciæ mulieris. Favus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus illius penetrant ... longe fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus ejus: ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis, & labores tui sint in domo alienâ, &c.*

62. *Quid interest, &c.*) Ex opinione Stoicorum paria esse quævis peccata dicentium.

63. *In matrona, ancillâ, peccesve togatâ.*) Tres gradus peccati statuit Poeta; in matrona, in libertina, in meretrice. Has triplex vestis colorisque genus distinguebat. Matronæ stolâ candidâ induebantur: ancillæ sive libertinæ toga pullâ: meretrices Coâ seu pellucidâ. Errat vetus Interpres his attribuens quod erat libertinarum; ait nempe meretriciam togam pullam fuisse, quod refellitur vel ex sequenti texto, id quod mox dixi, stabiliente. Porro est operæ pretium observare matronas, quæ adulterii convictæ a viris repudiabantur, stolâ candidâ solitas exui, & togâ vestiri, ignominiæ causâ. *Stola plebeiis quamvis honestis non dabatur; siquidem Patriciæ & grandes natu matres eam deferebant honoris causâ. Erat enim ad imos pedes fluxa, quam instita contexta ambibat.* Contra, *meretrices togam subductiorem*, & virili similem gestabant. Alex. ab Alex. l. 5. c. 18 Festus: *matronas appellabant, quibus stolas habendi jus erat*. Non. Marcell. ex Varrone, *toga commune vestimentum, diurnum & nocturnum; muliebre, & virile.*

Villius in Faustâ Syllæ gener, hoc miser uno
Nomine deceptus, pœnas dedit usque superque
Quàm satis est, pugnis cæsus, ferroque petitus,
Exclusus fore, cum Longarenus foret intus.
Huic si * * verbis mala tanta videntis
Diceret hæc animus, Quid vis tibi? nunquid ego a te
Magno prognatum deposco consule * *
Velatumque stolâ, mea cum conferbuit ira?
Quid responderet? Magno patre nata puella est.
At quanto meliora monet pugnantiaque istis
Dives opis natura suæ! Tu si modo rectè
Dispensare velis, ac non fugienda petendis
Immiscere; tuo vitio rerumne labores,
Nil referre putas? Quare, ne pœniteat te,
Desine matronas sectarier: unde laboris
Plus haurire mali est, quam ex re decerpere fructus,
Nec magis huic inter niveos viridesque lapillos,
Sit licet hoc Cerinthe tuum, tenerum est femur aut crus
Rectius: atque etiam melius persæpe togatæ.
Adde huc quod mercem sine fucis gestat: apertè
Quod venale habet ostendit: nec si quid honesti est,
Jactat, habetque palam, quærit quo turpia celet.

INTERPRETATIO

ee? Villius Syllæ gener, infelix eo duntaxat nomine illusus, ob Faustam pœnas luit secundum & ultra meritum, pugnis contusus, & ferro appetitus; ejectus domo, cum Longarenus esset intus. Quod si libidinis tot & tanta incommoda cernentis nomine meus tali homini *loqueretur sensus; Quid petis? quando meus ardor fuerit accensus, an ego a te flagito mulierem illustri consule genitam, & stolâ vestitam? Quod responsum daret?* nempe *illustri patre orta est puella. Verum quanto meliora & his contraria suadet natura, suis opibus locuples! Si modo tu bene uti velis, & non confundere evitanda cum exoptandis; an credis nihil interesse utrum egeas per tuam vitiosam cupiditatem, an per rerum* penuriam? *Quapropter ut non* doleas aliquando, *absține deperire matronas; unde plus mœroris percipitur, quàm utilitatis ex re colligitur. Enimvero non est huic mollius femur, aut crus decentius, inter lapillos candidos ac virides; (id vero tuum sit licet o Cerinthe) imo sæpius pulchrius est plebeia. Adde quod* hæc *mercem portat haud fucatam: ac si quid est venustum, haud venditat & ostentat;* neque *satagit occultare quod*

ANNOTATIONES

64. *Villius in Faustâ Syllæ gener.*) Villiorum familia Romæ nobilis. Villius iste non revera gener, sed ob frequentissimam cum Fausta Syllæ filiâ consuetudinem, ita vocatus: seu quod eam sibi uxorem fore speraset. Unde sequitur: *hoc miser uno nomine deceptus*. Cnaodi scilicet nomine, ex antiqua Scipionum gente: a quorum moribus ac virtutibus degener Sylla, magistratus tamen, Quæsturam, Consulatum, Dictaturam, ac demum tyrannidem, pessumdatâ Rep. occupavit. Cic. in Verr.

67. *Longarenus.*) ignobilis quispiam, Villio tamen felicior mœchus, & gratiosior Faustæ.

65. *Huic si mutenis verbis, &c.*) Prosopopæia paullum obscœna, sed lepida & elegans.

68. *Tuo vitio rerumne labores.*) Nostro vitio laboramus, cum dolemus non adesse perdicem aut phasianum: at rerum vitium seu penuria est, si desit panis aut cibus vulgaris quilibet.

78. *Matronas sectari.*) Ulpian. *Aliud est appellare, aliud sectari. Appellare est blandâ oratione alterius pudicitiam attentare: assectatur qui tacitus frequenter sequitur: assidua enim assectatio præbet nonnullam infamiam.*

80. *Niveos viridesque lapillos.*) Uniones, & smaragdos.

81. *Sit licet hoc Cerinthe tuum.*) Is erat amator pariter & deliciæ matronarum modo muliebri splendentium: singulari formæ gratiâ præstabat: Sulpitiæ Servii filiæ in primis carus. De eo Tibullus multa.

83. *Mercem.*) Corpus mercenarium, turpi quæstu venale.

Regibus hic mos est; ubi equos mercantur, opertos
Inspiciunt: ne si facies (ut sæpe) decora
Molli fulta pede est, emptorem inducat hiantem,
Quod pulcræ clunes, breve quod caput, ardua cervix.
Hoc illi recte: ne corporis optima lynceis
Contemplere oculis; Hypsæa cæcior, illa
Quæ mala sunt spectes. O crus! o brachia! verum
Depygis, nasuta, brevi latere, ac pede longo est.
Matronæ præter faciem nil cernere possis,
Cætera, ni Catia est, demissâ veste tegentis.
Si interdicta petes, vallo circumdata, (nam te
Hoc facit insanum) multæ tibi tum officient res:
Custodes, lectica, ciniflones, parasitæ,
Ad talos stola demissa, & circumdata palla,

INTERPRETATIO

pravum est. Illa est consuetudo divitibus, quando emunt equos, obtectos considerant, ne facies (quod non raro fit) elegans si tenerâ ungulâ subnixa fuerit, in errorem impellat emptorem avidum; eo quod sint decora clunes, breve caput, erecta cervix. Illi recte quidem *hoc* faciunt. Tu ergo pariter *ne oculis acutissimis intuere* partes *corporis formosas, Hypsæa vero cæcior ea quæ deformia sunt aspicias. O crus* venustum! *o brachia* concinna! *at* ** *grandiori est naso, brevi latere, & pede longiori*. Præterea *nihil matronæ præter vultum videre queas, cæteras* partes *abscondentis prolixâ stolâ; nisi* forte *Catia est*. *Quod si cupias* cernere *denegata, quasi munimentis cincta; (quippe hoc te insanire facit) plurima res tunc impedimento tibi sunt; custodes, lectica, cinerarii, parasitæ, stola ad talos demissa, & palla circumjecta, multa impedientia ne res a te manifeste vi-*

ANNOTATIONES

86. *Regibus*. Nobiles ac divites appellantur sæpe *reges* ob potentiam & auctoritatem quam eis confert pecunia, cui omnia obediunt.

Opertos inspiciunt.) Pugnant exemplaria. Plura certe *opertos* habent. Sensus est: opertos mercantur equos, ne venustas corporis statim capiat emptorem, faciatque ut vitium pedum non attendat, quod tamen in equo præcipuum est. Xenophon in libello de re equestri docet, in equo primum esse pedum considerationem: quoniam ut parum prodest ædium elegantia, si fundamentis superstructæ sint vitiosis; ita eques est inutilis, qui pedibus haud firmis fuerit. Cavendum igitur maxime ne sit ungula mollior ac tenuior, &c. Quidam antiqui codices habent *apertos*, quod placet nonnullis, ob clariorem certe sensum.

88. *Hiantem*.) *Præ* admiratione partium quarumdam valde concinnarum; præque emendi cupiditate.

89. *Pulchræ clunes, &c.*) Virgil. Georgic. 3.

. . . . *illi ardua cervix,*
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga.

Non. Marcell. hunc Horatii locum affert, ut ostendat *clunes* feminino genere poni, quas Plautus masculinus facit: *clunes desertus gero*.

90. *Lynceis oculis*.) Quales habuit Lynceus Apharei filius, quem fabulati sunt ad terræ centrum pervidisse, eo quod primus e fodinis metallu eruisset.

91. *Hypsæa cæcior*.) Hæc ex illustri Plautiorum stirpe vitiosos, ut ajunt, oculos habebat. Forte notatur ab Horatio, quod invenustum quempiam deperiret.

92. *O crus! o brachia!*) Quasi diceret Poeta: dum admiraris crus & brachia tuæ amasiæ, non advertis alia omnino deformia.

93. *Depygis*.) Quasi sine pyga, πυγὴ *nates*. Epod. 8. *aridas nates*, additque: *femur tumentibus exile suris additum*: quod hic significat per *breve latus*.

Nasuta.) Catull.

Salve nec minimo puella naso,
Nec bello pede, &c.

Pede longo.) Ovidius.

Pes erat exiguus: pedis hæc aptissima forma est.

95. *Catia*.) Hæc domo nobilis quidem, sed parum casta & pudica, breviori instar meretricum amictu utebatur, ut sui venustatem corporis palam exhiberet.

96. *Interdicta*.) Partes maxime tectas & multiplici tunicâ vallatas.

98. *Lectica*.) Clausa sane & operta. Torrentius hic acri ut solet judicio, contra cæteros interpretes depugnans, non intelligendum vehiculum contendit, sed interius aliquod in ædibus conclave, quo se matronæ continerent; qualis erat lecticula illa lucubratoria Augusti apud Sueton. cap. 78. Ejusmodi quoque lecticulam domesticam agnoscit Just. Lipsius Elect. 1. cap. 19.

Ciniflones.) A flando in cineres dicuntur *ciniflones*, qui calamistra, acus, veruta calefaciebant in calidis cineribus, ad crispandos mulierum crines; item cinerarii; nec non ornatrices, Gall. *Coeffeuses*.

Parasitæ.) Garrulæ quædam & assentatrices mulieres, ad captandum cibum expeditæ.

99. *Palla*.) Amplus & sinuosus amictus tuni-

Plurima quæ invideant pure apparere tibi rem.
Altera nil obstat. Cois tibi pœne videre est
Ut nudam, ne crure malo, ne sit pede turpi:
Metiri possis oculo latus. An tibi mavis
Insidias fieri, pretiumque avellier ante
Quam mercem ostendi? Leporem venator ut altâ
In nive sectatur, positum sic tangere nolit:
Captat, & apponit: meus est amor huic similis: nam
Transvolat in medio posita, & fugientia captat.
Hiscene versiculis speras tibi posse dolores,
Atque æstus, curasque graves e pectore pelli?
Nonne cupidinibus statuit natura modum; quem,
Quid latura sibi, quid sit dolitura negatum,
Quærere plus prodest, & inane abscindere soldo?
Num, tibi cum fauces urit sitis, aurea quæris
Pocula? Num esuriens fastidis omnia præter

INTERPRETATIO

deantur. Altera nihil impedit. Per *Coas* enim vestes *licet tibi cernere fere quasi nudam; ni pravo sit crure, aut pede: latus oculis dimetiri queas. An vero mavis decipi, & mercedem sibi prius extorqueri, quàm merx exhibeatur?* Atenim cantabis mihi istud: *ut venator leporem in celsa nive prosequitur: appositum vero sine labore nec attingere dignatur.* Capis autem, & jucunde tum apponit. *Huic similis est meus amor,* inquis, *contemnit enim in propatulo constituta, ardua vero desiderat. An* igitur *ejusmedi cantilenâ speras corde suo abigi posse anxietates, sollicitudines, mœrorresque molestissimos? Nunquid natura non posuit cupiditatibus modum, quem investigare satius est,* videlicet, *quid sibi denegatum patienter ferat, & quod doleat? atque inutile amputare a solido? An quando sitis urit tibi fauces, aurea quæris pocula? an fame urgente spernis omnia præter*

ANNOTATIONES

ca & stolæ superindui solitus, velut pallium quoddam honestæ mulieri proprium. Non. Marcell. Galli: *manteau de ceremonie*: simile prope vestimentum hodie vocant, *un surtout*.

101. *Cois*.) Vestibus bombycinis, tenuibus, pellucentibus, ex insula Co, sive Coo, sitâ in mari Ægæo ad oram Cariæ litoralem, vernac. *Lango*; quæ tam ferax & dives, ut proverbium esset: *quem Cos non nutrit, hunc nec Ægyptus*. Eustath. Coas vestes Juvenalis appellat *multitia*: Galli *de la gaze*. Harum inventio tribuitur Pamphilæ cuidam mulieri ex insula Coo. Aristot. Histor. animal. lib. 6. Tibull. lib. 2. Eleg. 3.

Illa gerat vestes tenues quas femina Coa
Texuit, auratas disposuitque vias.

Propert. lib. 2. Eleg. 1. init.

Sive togis illam fulgentem incedere Cois.

Varro *togas vitreas* appellat. S. Hieron. ad Lætam ita scribit: *talia paret vestimenta, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur.* Et te monitum velim, lector, in quibusdam vett. codd. legi, *Clotis* pro *Cois*. Porro jam supra monuimus istis vestibus Romæ quidem solas meretrices indui consuevisse.

105. *Leporem venator ut altâ, &c.*) Hi sunt e Callimacho versiculi, veluti cantiuncula quædam, quam Horatius ponit in ore sectantis matronas. Sensus est: ut venator leporem per nives sectari & capere gaudet, quem appositum sibi absque ullo labore nec tangere dignetur: captum autem venando & cum difficultate libens apponit sibi & amicis: sic ego, inquit ille, paratas cuivis togatas sperno, at matronas depereo, quibus frui arduum est.

Captat & apponit.) Ingens hic pugna, ingens dissensio. Sagacitas Lambinus ita correxit. Omnes tamen codices huc usque habuerunt, *cantat*. Interpretes in angustiis constituti venatorios clamores, quibus revocare solent canes, adhibuerunt: & Xenophontem afferunt præcipientem varios tonos vocis adhibendos, acutum, gravem, parvum, magnum: & sic vocem *cantat* explicant, seque ut licet expediunt. Verum si retinenda vetus lectio, *cantat*, referendum est ad cantilenam quam matronarum sectator canit, & vox *apponit*, explicanda est, *addit*, seu *prosequitur*: ut ingeniose solerterque Dacerius noster subodoratus est & sensit.

109. *Hiscene versiculis.*) Horatius ad illum qui cantavit Callimachi versiculos, respondet: siccine per leviculam cantionem speras eluctari graves curas, & mœrores, aliaque mala, quæ matronarum amorem comitantur? an non satius tibi foret modum sequi a natura præscriptum? &c.

113. *Inane abscindere soldo.*) *Inane*, quo sibi denegato natura facile careat: *soldo*, sive solido & necessario, quod sine dolore nequeat non habere, sibique negari haud patienter ferat.

114. *Aurea quæris pocula?*) Senec. Epist. 120. *Natura hoc unum jubet sitim extingui. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Itaque Horatius negat ad sitim pertinere quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur.*

Pavonem rhombumque?
* * * * * * * * *
* * * * * * * *

Non ego: namque parabilem amo Venerem facilemque:
Illam, Post paullo; Sed pluris; Si exierit vir;
Gallis hanc, Philodemus ait: Sibi, quæ neque magno
Stet pretio, neque cunctetur, cum est jussa, venire;
Candida rectaque sit, munda hactenus, ut neque longa
Nec magis alba velit, quàm det natura, videri.
* * * * * hæc
Ilia & Ægeria est: do nomen quodlibet illi.
Nec vereor ne . . . vir rure recurrat:
Janua frangatur? latret canis: undique magno
Pulsa domus strepitu resonet: vel pallida lecto
Desiliat mulier: miseram se conscia clamet:
Cruribus hæc metuat, doti deprehensa, egomet mi.
Discinctâ tunicâ fugiendum est, ac pede nudo;
Ne nummi pereant, aut pyga, aut denique fama.
Deprendi miserum est: Fabio vel judice vincam.

INTERPRETATIO

pavonem & rhombum? * * * * * * * * * * * * * * * * * Non ego certe. *Quippe amo Venerem promptam & expeditam.* Quæ vero dicit: *Paullo post; at majori pretio; si vir discesserit; illam Philodemus ait Gallis relinquendam: sibi autem pati eam, quæ nec cariori pretio constet, nec moretur venire cum advocatur: candida sit, & recta, adeo concinna, ut non cupiat apparere grandior, aut candidior quam natura concessit.* * * * * * * *hæc* mihi *Ilia & Ægeria est: illi tribuo quodcumque elogium. Nec metuo* * * * *ne vir redeat rure; fores effringantur; canis latret; ædes ingenti fragore concussæ undique perstrepant: femina pallens descendat e cubili:* ancilla *conscia exclamet se infortunatam: hæc timeat cruribus; deprehensa dotis; ego* denique *ipse mihi. Fugiendum est veste non cinctâ, & pedibus nudis: ne luant nummi, nates, vel demum existimatio. Miserum est deprehendi: vincam etiam Fabio judice.*

ANNOTATIONES

116. *Pavonem.*) *Hunc cibi gratiâ Romæ primus occidit orator Hortensius, aditiali cœnâ sacerdotii: saginare primus instituit circa novissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, ex eoque quæstu reditus sestertium sexaginta M. habuit.* Plin. lib. 10 c. 20. Varro, Ælian. Vide Macrob. Saturnal. 3. cap. 13. ubi scribit: *M. Varro de pavonibus in villa nutriendis loquens sic ait: primus hos Q. Hortensius augurali cœnâ dicitur posuisse.* Hinc factum *ut ova eorum* denariis *veneant quinis, ipsi facile quinquagenis, &c.*

Rhombum.) Exquisiti saporis piscem. Gall. *turbot*. De eo Epod. 2. v. 50.

121. *Gallis.*) Cybelæ sacerdotibus, eviratis, castratis, adeoque moram sponte ferentibus.

Philodemus.) Quis ille, incertum. Afferunt vulgo Poetam Epicureum, patriâ Gadaræum, qui Græce scripsit quædam Epigrammata. Meminere Strabo, Asconius, &c.

123. *Neque longa magis, &c.*) *Adjeta cothurnis*, ut ait Juvenal. Sat. 6. v. 505.

124. *Magis alba.*) Pictis & dealbatis cretâ vel cerussâ genis, *cerussatis buccis*, ut loquitur Cicero in Pison. Propert. lib. 3. Eleg. 23.

Cum tibi quæsitus candor in ore foret.

Martial. lib. 7. Epig. 24.

cerussatâ candidiora cute.

126. *Ilia & Ægeria est.*) Tanti facio, quanti Iliam Romuli matrem & Ægeriam Nympham cum qua Numæ consuetudo.

129. *Vel pallida.*) Alii legunt, *vapallida*, ut apud Pers. *vagrandis*, augente significationem particulâ: valde pallens & pavens.

130. *Conscia.*) Adulterii conciliatrix, vel simpliciter *conscia*, herilis flagitii particeps ancilla: proindeque metuens ne iratus herus furorem in ipsam vertat, ejusque crura fuste verberet, truncet, frangat.

131. *Doti deprehensa.*) Uxor a viro deprehensa in adulterio metuet suæ doti: id est, ne dotem amittat. Hanc enim illi adimebat lex Julia, & marito adjudicabat: interficere vero deprehensam patri quidem permittebat, non autem marito: cui tamen id licuit ante Juliam legem. Ulp. reg. Tib. 6. Cato apud Gellium l. 10. c. 23. Valer. Max. lib. 8. c. 2. ubi insigne C. Marii judicium in C. Titinium Minturnensem, qui cum Fanniam uxorem in adulterio deprehensam repudiasset, ac dote spoliare conaretur; Marius Fanniam impudicitiæ ream sestertio nummo, Titinnium autem summâ totius dotis damnavit: præfatus se hanc judicandi rationem secutum, quod sibi liqueret Titinnium impudicam ex animo duxisse, et ejus doti insidias struxerit.

Egomet mihi.) Ne verbera, plagas, necem subire cogar, aut saltem pecuniâ me redimere.

133. *Aut pyga.*) Ne mihi perna secetur, aut raphanismum patiar. De eo Juvenalis ante citatus.

Aut fama.) Lex enim infamiam adulteris inurebat.

Fabio vel judice vincam.) Hunc celebrem eo

SATIRA III.

Aliena quisque peccata videt, ad propria cæcutit. Vitia leviora in amicis debent excusari. Male Stoici asserunt paria esse omnia peccata.

Omnibus hoc vitium est cantoribus, inter amicos
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant. Sardus habebat
Ille Tigellius hoc. Cæsar, qui cogere posset,
Si peteret per amicitiam patris, atque suam, non
Quidquam proficeret; si collibuisset, ab ovo
Usque ad mala citaret, io Bacche, modo summâ
Voce modo hac resonat quæ chordis quatuor imâ.
Nil æquale homini fuit illi: sæpe velut qui
Currebat fugiens hostem, persæpe velut qui

INTERPRETATIO

Cunctis hoc inest vitium cantoribus, ut cum familiaribus rogati cantare, semper renuant: minime rogati nunquam cessent. Id habebat Tigellius ille Sardus. Augustus qui cogere potuisset, si rogaret per benevolentiam patris & suam, nihil obtinebat. Quod si placeret, ab ovo usque ad poma recitabat, io Bacche, nunc supremâ voce, jam infimâ quæ resonat in *fidibus quatuor. In illo homine nihil simile erat: qui interdum currebat quasi hostem fugeret, alias* lentus incedebat, tanquam

ANNOTATIONES

tempora Jurisconsultum salse notat Horatius, *vincam*, inquiens, *judice Fabio*, qui in adulterio aliquando deprehensus malo suo apertus est, *miserum esse deprehendi*.

1. *Omnibus hoc.*) Serium nihil præfert ac spondet prima frons hujus Satiræ: at si totam spectes, nihil usquam serium magis. Itaque in hac, ut & in præcedenti, callidus ubique Horatius & summe vafer, ab jocoso exordio quo animum lectoris excitat, ad graviora quæque sensim progreditur, ac morum præceptiones insinuat præstantissimas. Hic scopus est, Virgilium *animæ dimidium suæ* tueri adversus obtrectatores quosdam, qui *ingenuis* alioqui virum *ingenii*, ob leviora quæpiam vitia, iniquius vellicabant.

3. *Sardus Tigellius.*) Vel nomen est proprium *Sardus*, vel gentile ab Sardinia patria. Neque certe idem est qui Hermogenes, de quo postmodum. Utrique nomen *Tigellius*; et hic vivebat adhuc dum hæc Poeta scriberet, ut legenti patet: ille vero jam vitâ cessarat; quod quidem perspicuum est ex Satiræ præcedentis initio.

4. *Cogere posset.*) Pro summa & Imperatoria auctoritate.

5. *Patris.*) Patris sui per adoptionem Julii nempe Cæsaris, a quo Tigellius beneficiis haud mediocribus, & gratiâ singulari honoratus fuerat, ut dictum est in superioribus.

6. *Ab ovo usque ad mala.*) A principio cœnæ ad finem. Poma & bellaria ad secundam mensam pertinere, notum est: initium vero cœnæ duci ab ovis, vel Epistola ad Pætum, quæ est 20. lib. 9. Cic. satis ostendit, *integram famem ad ovum afferre*, inquit. Hinc & Apuleius ova *gustulum* cœnæ vocat. Vide Just. Lips. antiq. Lect. lib. 3.

7. *Citaret, io Bacche.*) Recitaret carmen ab ipsomet forte compositum, sic incipiens: *Io Bacche*: vel cujus hoc esset epodium rythmi, versiculus intercalaris, recantatio, gall. *le refrain*, *la reprise*. Apage qui legunt *Io Bacchæ*, id est, Bacchantes. Tu vero, lector, ne moveat brevis syllaba in voce, *Bacche*: id enim & concinnum & elegans, cum ipsa formula citatur.

Summâ voce.) Acutissimâ Gall. *le dessus*.

8. *Imâ.*) Gravissimâ. Gall. *la basse*.

Resonat quæ chordis quatuor.) Tigellius voce pariter & fidibus canebat, tetrachordo scilicet, seu instrumento musico quatuor chordarum, modo supremas, modo infimas tangens partes, voci nunc summæ nunc imæ accommodans; vel summos imis modulos ac numeros ex arte miscens atque attemperans.

9. *Nil æquale homini fuit illi.*) Ille homo sibimet dissimilis erat, varius, inconstans.

Sæpe currebat, &c.) Sallust. in Catilin. *citus modo, modo tardus incessus erat.* Cic. Offic. 1. n. 131. *Cavendum est autem ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quæ cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam.* Vide Senec. Epist. 22.

10. *Velut qui Junonis sacra ferret.*) Proverbium est, ἥραῖον βαδίζειν, *Junonium*: *seu Junonis ad instar procedere*: inde natum, quod Junonii incessus gravitas & majestas celebratur Virgil. Æn. 1. v. 50. Quapropter etiam boves ad ejus sacra quæsitas idem refert Georg. 3. v. 532. similium ob tarditatem. Hinc & virgines dictæ κανηφό-

Junonis sacra ferret. Habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem servos. Modo reges, atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga, quæ defendere frigus
Quamvis crassa, queat. Decies centena dedisses
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis. Noctes vigilabat ad ipsum
Mane, diem totam stertebat; nil fuit unquam
Sic impar sibi. Nunc aliquis dicat mihi, Quid tu,
Nullane habes vitia? Imo alia, haud fortasse minora.
Mænius absentem Novium cum carperet, Heus tu,
Quidam ait, ignoras te? an ut ignotum dare nobis

INTERPRETATIO

Junonis sacra portaret. Aliquando famules habebat ducentos, sæpius decem. Nunc jactitans reges & præfectos, & cuncta summa: mox vero aiebat: Adsit mihi tantum *mensa tripes, & concha pari salis, ac toga quantumvis crassa, quæ arcere frigus valeat. Huic* autem *parco paucis contento si donasses decies centena, post quinque dies nihil supereeat in crumena. Vigil traducebat noctes usque ad* lucem *matutinam: die* vero *integrâ dormiebat. Nihil unquam fuit æque sibi dissimile. Jam mihi non nemo dixerit; Tu* autem *quid? nullane habes vitia? Quin imo diversa* habeo, *nec forsitan leviora. Cum* aliquando *Mænius reprehenderet Novium absentem, quidam dixit: Heus tu non te ipsum nosti? an velut incognitum nobis im-*

ANNOTATIONES

pos, quæ gravi & lento-gradu procedebant in Junonis sacris, imposita capitibus canistra ferentes, in quibus continebantur eas ad illa necessariæ. Cic. in Verrem: *Erant præterea ænea duo signa, eximiâ venustate, virginali habitu atque vestitu: quæ manibus sublatis sacra more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephoræ ipsæ vocabantur.* Ovid. 2. Metamorph.

Illo forte die casta de more puellæ
Vertice supposito festas in Palladis arces
Pura coronatis portabant sacra canistris.

Ex his patet canephoras exstitisse Junoni, Cereri, Palladi. Vide lib. 2. Sat. 8. v. 14.

12. *Tetrarchas.*) Præfectos quatuor provinciæ.

13. *Sit mihi mensa tripes.*) Paullo ante grandia & summa quæque in ore habebat: jam vero ait; Pauca & parva sufficiunt; modicam & vilem volo supellectilem; satis mihi est una *mensa tripes*, &c. ut vulgo. Nam magnatibus non antea sed plurimæ, atque uno pede nixæ, saltem quadam. Luxuriam istam proscribit Juvenalis Sat. 1.

. . . . . . *latos nisi sustinet orbes*
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu.

Dio in Nerone refert, Senecæ adfuisse mensas tripedes e cedro quingentas. Just. Lipsius ante cit. rem luculenter exponit: in cœnaculo, inquit, mensa collocabatur rotunda: plebeiorum tripes, & a simplici ligno, divitum ac procerum citrea, acerna, aut quam lamina integabat argentea, ac pes aheneus fabrefactus puta in modum pardi aut leonis sustinebat.

14. *Concha salis puri.*) Tenue salinum a concha vel merus sal, pro omni obsonio. Vide lib. 2. Sat. 2. v. 17.

. . . . *cum sale panis*
Latrantem stomachum bene leniet.

Porro cur assidua veteribus & quasi sacra mentio salini & salis, intelliges, lector, ex Plutarcho, Sympos. lib. 5. cap. 10. ubi & citatur Homerus *salem divinum* noncupans.

Toga crassa.) Juvenal. Sat. 9. vers. 28. *pingues lacernas* vocat. Martialis lib. 4. Epigram. 19. *pinguem Sequanicæ textricis alumnam* dicit.

15. *Decies centena.*) Hic ut & alibi semper subaudi, *millia sestertium*. Interdum & *decies* solummodo auctores scribunt, supple, *centena millia sestertium*, ad significandam ingentem summam:

Juvenal. Sat. 10.

decies centena dabantur.

Quæ summa ex Budæi supputatione facit monetæ nostræ Gallicæ 25000. *écus*.

16. *Quinque diebus nil erat in loculis.*) Hunc Tigellium omnino profusum ac prodigum ostendit Satira præcedens.

19. *Nunc aliquis dicat, &c.*) Prolapsis eximia.

21. *Mænius absentem Novium.*) Mænius ille est, de quo jam Sat. præcad. v. 101. qui scurrilitate magnus evasit, ac dilapidatis bonis, tandemque divenditâ quam habebat residuam ad forum domo, unam sibi columnam excepit, e qua gladiatores spectaret. Ejus meminit Lucilius: ut notat hic vetus interpres. De Novio tanquam homine vitiis perdito dicatur post in Sat. 6.

Absentem cum carperet,) Mænius sic describitur dicax & vorax, lib. 1. Ep. 15.

Quælibet in quemvis opprobria fingere sævus;
Pernicies, & tempestas, barathrumque macelli,
Quicquid quæsierat ventri donabat avaro.
. . . .
. . . . *Mænius idem*
Quicquid erat nactus prædæ majoris, ubi omne
Verterat in fumum & cinerem, &c.

Verba putas? Egomet mi ignosco, Mænius inquit.
Stultus & improbus hic amor est, dignusque notari.
Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius? at tibi contra
Evenit, inquirant vitia ut tua rursus & illi.
Iracundior est paullo minus aptus acutis
Naribus horum hominum: rideri possit, eo quod
Rusticiùs tonso toga defluit, & male laxus
In pede calceus hæret. At est bonus, ut melior vir
Non alius quisquam: at tibi amicus; at ingenium ingens
Inculto latet hoc sub corpore. Denique teipsum
Concute, num qua tibi vitiorum inseverit olim
Natura, aut etiam consuetudo mala. Namque
Neglectis urenda filix innascitur agris.
Illuc prævertamur, amatorem quod amicæ

INTERPRETATIO

ponere contendis? Tum Mænius respondit, *ipse mihi indulgeo*. Atqui, retulit alter, *iste amor insanus est & iniquus ac reprehensionem meretur. Enimvero quandoquidem perspicis tua vitia, lippiens oculis unctis, quare in peccatis amicorum adeo perspicax es, velut aquila, aut anguis Epidaurius? Verum tibi vicissim accidit, ut etiam vitia tua alii pariter inquirant.* Sic quidam ajunt: *Ad iram ille paullulum est pronior: parum idoneus naribus istorum hominum: illudi potest quod toga delabitur ei inconcinne tonso, atque laxior calceus pedi non bene inhæret: sed probus est vir,* loquam ego, *adeo ut nemo sit probior: sed tibi amicus: sed mens magna tegitur eo corpore non ita belle composito. Uno verbo, temet examina, utrum vitia quapiam tibi natura ingeneraverit, vel prava consuetudo. Etenim filix comburenda crescit in agris incultis. Huc potius deveniamus, quod ama-*

ANNOTATIONES

25. *Pervidens oculis mala lippus inunctis.*) Quamvis optime videas tua mala, connives tamen ad illa, fingisque non videre, quasi *lippus*, habensque oculos mordaci pituitâ suffusos, qua visûs acies obtunditur & obscuratur.

27. *Aquila.*) Acute prorsus visu pollet. Plin. lib. 10. cap. 3. Vide quæ annotavi lib. 4. Od. 4.

Serpens Epidaurius.) Metonym. pro quolibet serpente, seu potius dracone, qui a *δέρκειν*, vel *δρακεῖν*, *videre*, nomen accepit, quasi *ὀξὺ λεύσσων*, *acute perspiciens*. Hinc thesauris incubantes dracones, ceu custodiæ, antiqui finxerunt. Fest. De *Epidaurio serpente* Tit. Liv. lib. 11. Epitome, Valer. Maxim. l. 1. c. 8. & alii. Nempe cum peste urbs laboraret, ex Sibyllinis libris Romani profecti sunt Epidaurum Peloponnesi civitatem, ubi Æsculapius colebatur. Cumque numen invitarent ut Romam se conferret, serpens seu Æsculapius anguis specie conspectus est ad navem Romanorum pergere. Itaque Romam delatus, in insula Tiberis cum triduo visus esset, postea non comparuit. Illic autem posuerunt illius simulacrum.

29. *Iracundior est paullo.* His versibus indicari ac velut pingi Virgilium, tradit vetus interpres.

Minus aptus acutis naribus horum hominum.) Parum aptus ad congressus aulicorum hominum, qui solent esse dicaces ac derisores: quales sunt qui *acutis* sunt *naribus*. Pers. Sat. 1. v. 40.

Rides, ait, ac nimis uncis
Naribus indulges.

31. *Rusticius tonso toga defluit, &c.*) Tria scilicet aulici vitia exprobrabant Virgilio, quod iracundior, quod morosior esset, quod corporis nitorem habitûsque concinnitatem haud curaret. In hac porro cultûs negligentia tria hic notantur: quod, rusticorum more, barba male tonsa, & capilli inæqualiter decurtati: quod toga non satis composita; quod calcei pedibus haud bene apti & accommodati. Ovidius;

Ne vagus in laxa pes tibi pelle natet.

32. *At est bonus, &c.*) Tres virtutes affert conspicuas, quarum splendor leviores nævos debeat obtegere & compensare. Erat enim Virgilius vir optimus, erat fidei in amicos observantissimus; erat ingenio grandi præditus.

37. *Neglectis urenda filix innascitur agris.*) Sicut inutiles & noxiæ herbæ crescunt in agro inculto; sic vitia in animo Philosophiæ documentis ac virtutibus non imbuto.

38. *Amatorem quod amicæ turpia decipiunt cæcum vitia.*) Theocrit. Edyll. 6. *ἔρωτι πολλάκις τὰ μὴ καλὰ πέφανται, amori sæpe non pulchra videntur.* Idem Edyll. 10. *o Bombyce venusta: omnes te Syram vocant, macram sole adustam: Ego vero solus dico te flavam esse sicut mel.*

39. *Aut etiam ipsa hæc delectant.* Cic. 1. de Nat. Deor. n. 80. *Nobis qui adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe jucunda sunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. At est corporis macula nævus; illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Ca-*

Turpia decipiunt cæcum vitia, aut etiam ipsa hæc
Delectant; veluti Balbinum polypus Agnæ;
Vellem in amicitia sic erraremus; & isti
Errori nomen virtus posuisset honestum.
At, pater ut gnati, sic nos debemus amici,
Si quod sit vitium, non fastidire. Strabonem
Appellat pætum pater; & pullum, male parvus
Si cui filius est; ut abortivus fuit olim
Sisyphus: hunc varum, distortis cruribus; illum
Balbutit scaurum, pravis fultum male talis.
Parcius hic vivit; frugi dicatur. Ineptus,
Et jactantior hic paullo est; concinnus amicis
Postulat ut videatur: at est truculentior, atque
Plus æquo liber; simplex, fortisque habeatur:
Caldior est; acres inter numeretur: opinor,
Hæc res & jungit, junctos & servat amicos.

INTERPRETATIO

tori conniventi vitia amica vel maxima non videntur, quin & jucunda sunt: quemadmodum Balbino polypus Agnæ. Optarem ut sic deciperemur erga amicos: & virtus decorum nomen imposuisset isti errori. Verum enim debemus non aspernari vitium amici, si aliquod inest: velut pater filii nævos haud fastidit. *Strabonem pater vocat pætum: & pullum dicit qui filium habet pusionem, qualis abortivus exstitit pridem Sisyphus: hunc* qui *distortus est cruribus, appellat varum: illum vero male nixum pravis talis, balbutiendo scaurum* nuncupat. Sic igitur si *quis amicorum parcius victitat, appelletur frugalis, qui tantulum importunus atque jactabundus fuerit*, dicamus: *cupit lepidus videri familiaribus: sed est asperior & paullo liberior; is æstimetur sincerus & animosus: ferventior est? inter fortes censeatur. Hoc,* ut *arbitror, & amicos sociat & consociatos retinet.*

ANNOTATIONES

tulus dilexit municipem tuum Roscium ... huic pulcrior Deo? At erat, sicut hodie est, perversissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum falsum, illi venustum videbatur? Huc etiam pertinet, quod scribit Lucret. in fine l. 4.

Nam divinitus interdum Venerisque sagittis
Deteriore fit ut formâ muliercula ametur.
. . . .
Quod superest consuetudo concinnat amorem.

Et paullo ante:

Nam faciunt homines plerumque cupidine cæci;
. . . .
Pravas turpesque videmus
Esse in deliciis.

40. *Balbinum polypus Agnæ.*) Agnæ amicæ polypus licet fœtens delectat Balbinum amatorem. De polypo oerium morbo vide Epod. 12.

41. *In amicitia sic erraremus.*) Amicorum vitia dissimulantes, excusantes, obvelantes.

Isti errori nomen virtus posuisset honestum.) Quintil. lib. 3. n. 7. *Quia est quædam virtutibus ac vitiis vicinitas, utendum proximâ derivatione verborum, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro avaro parcum vocemus. Quæ eadem etiam contra valent.*

44. *Strabonem appellat pætum.*) *Strabo*, cujus oculi sunt distorti. Gall. *louche*.

Pætus.) Cujus oculi sunt semiclausi, leviter declinati; item qui tremuli huc & illuc celariter volvuntur. Tales autem Veneri fuisse non sine aliqua gratia & decore, ajunt.

45. *Pullum.*) Suet. Calig. c. 13. *exoptatissimus erat princeps ... quod infantem plerique cognoverant .... super fausta nomina, sidus, & pullum, & alumnum appellabant.*

Male parvus.) Nanus, pusio, pumilio: quasi *abortivus*, cui justam magnitudinem natura non tribuit, quam aliis dare solet.

27. *Sisyphus.*) Filius M. Antonii Triumviri, staturâ quidem fuit duntaxat bipedali, sed ingenio acutissimo; unde nomen, quod perinde callidus esset ac Sisyphus ille fabulosus, de quo lib. 2. Od. 14. & Epod. ult.

Varum.) Qui pedes habet introrsum retortos.

48. *Scaurum.*) Talos habentem exstantes, vel inversos, vel tortuosos.

Balbutit.) Invidiæ minuendæ causâ balbutiendo Scaulum vocat, *l* pro *r* pronuntians: quod familiare est balbis. Porro nobiles Romæ fuisse Strabones, Varos, Scauros, Pætos, nemo nescit.

49. *Ineptus.*) Cic. 2. de Orat. *Qui aut tempus quid postulet non videt: aut qui plura loquitur, aut se ostentat; aut eorum quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus dicitur.*

50. *Concinnus.*) Commodus, se attemperans moribus & ingenio eorum, quibuscum versatur ac vivit. Gall. *de bonne humeur, complaisant, de bonne compagnie.*

52. *Liber.*) Libere veritatem eloquens.

At nos virtutes ipsas invertimus, atque
Sincerum cupimus vas incrustare. Probus quis
Nobiscum vivit; multum est demissus homo. Illi
Tardo cognomen pinguis damus. Hic fugit omnes
Insidias, nullique malo latus obdit apertum,
Cum genus hoc inter vitæ versetur, ubi acris
Invidia, atque vigent ubi crimina: pro bene sano
Ac non incauto, fictum astutumque vocamus.
Simplicior si quis, (qualem me sæpe libenter
Obtulerim tibi Mœcenas), ut forte legentem
Aut tacitum impellat quovis sermone molestus:
Communi sensu plane caret, inquimus. Eheu
Quàm temere in nosmet legem sancimus iniquam!
Nam vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis urgetur. Amicus dulcis, ut æquum est,
Cum mea compenset vitiis bona; pluribus hisce,
(Si modo plura mihi bona sunt) inclinet, amari
Si volet: hac lege in trutina ponetur eàdem.
Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum,
Postulat; ignoscat verrucis illius. Æquum est,
Peccatis veniam poscentem reddere rursus.
Denique quatenus excidi penitus vitium iræ,

INTERPRETATIO

At nos ipsas virtutes male interpretamur, et vas purum inficere volumus. Si bonus aliquis nobiscum vivit, homo est abjectus valde, inquimus. *Isti lento damus cognomen crassi. Ille dolos omnes eluctatur, et nemini improbo expositum latus præbet, quamvis conversetur cum iis hominibus, apud quos regnant vehemens invidia et criminationes:* hunc *non prudentem et cautum*, sed *versipellem et malitiosum dicimus. Si quis apertior, (qualem non raro tibi me sponte exhibui, o Mœcenas) ut lectioni vacantem vel cogitabundum fortassis interpellet: quacunque allocutione importunus; dicimus, sensu communi omnino est* ille *destitutus. Eheu quàm injustam conditionem nobis statuimus imprudenter! nullus enim* sine *vitiis nascitur:* atque *is qui levioribus premitur, perfectissimus habetur. Benignus amicus, ut par est, meas virtutes cum vitiis comparans; in illas majores (si quidem majores habeo virtutes,* quam vitia *) propendeat, si diligi cupiat:* ac *pari conditione in eadem librâ ponderabitur. Quisquis petit amicum non lædere suis tuberibus, parcat ejus verrucis. Justum est ut qui postulat indulgentiam* suis *delictis,* is *pa-*

ANNOTATIONES

55. *Invertimus.*) Ipsa bona detorquemus in malum.

56. *Sincerum vas cupimus incrustare.*) Similes sumus ei qui vasi puro tectorium induceret impurum; adeoque inquinaret aliequi bonum & sincerum per sese, male incrustando. Lucil.

. . . . *regionibus illis*
Incrustatu' calix rutâ caulive bibetur.

57. *Illi tardo cognomen pinguis damus.*) Si quis tardior in deliberando, hunc stupidum vocamus, cum prudens in hoc magis dicendus foret. Cic. Quæst. Acad. 4. *vide quam sit cautus is, quem isti tardum vocant.*

63. *Simplicior.*) Non dissimulator, aut assentator; qui *tempora fandi mollia* & commoda non observans, amicum interpellet seria quæpiam agentem vel meditantem.

Qualem me sæpe, &c.) Dum ita semetipsum accusat Horatius, callide removet a se astutiæ & calliditatis opinionem & famam, qua eum nonnulli aspergebant: atque ipsum Mœcenatem adhibet testem suæ simplicitatis.

68. *Vitiis nemo sine nascitur.*) Demosthen. de corona: μηδὲν ἁμαρτᾶν ἐστὶ θεῶν. *nihil peccare Deorum est.* Propert.

Unicuique dedit vitium natura creato.

Huc pertinet quod ait Juvenalis Sat. 14.

Mitem animum & mores modicis erroribus æquos Præcipit.

73. *Tuberibus.*) Vitiis paullo majoribus. Tuber Gall. *une bosse*. Potest etiam referri huc quod Plinius lib. 19. c. 2. callum terræ vocat *tubera*. Gall. *des truffes*.

74. *Verrucis.*) Minoribus vitiis. *Verruca*, ca-

Cætera item nequeunt stultis hærentia: cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur; ac res
Ut quæque est, ita suppliciis delicta coercet?
Si quis eum servum, patinam qui tollere jussus,
Semesos pisces tepidumque ligurierit jus,
In cruce suffigat: Labeone insanior inter
Sanos dicatur: quanto hoc furiosius, atque
Majus peccatum est? paullum deliquit amicus,
Quod nisi concedas, habeare insuavis, acerbus:
Odisti, & fugis, ut Drusonem debitor æris:
Qui nisi, cum tristes misero venere Calendæ,
Mercedem aut nummos unde unde extricat, amaras
Porrecto jugulo historias, captivus ut, audit.
Comminxit lectum potus, mensâve catillum
Evandri manibus tritum dejecit: ob hanc rem,

INTERPRETATIO

rem referat. Denique quoniam omnino resecari vitium iracundiæ, aliaque stultis inhærentia minime possunt; quare non ratio adhibet examen et judicium suum, atque pœnis cohibet peccata, secundum rei cujusque meritum? Si quis cruce plectat eum famulum, qui jussus auferre catinum, delibarit semesos pisces, et jusculum adhuc *tepens;* ille *dementior Labeone putabitur a sapientibus.* At *quanto gravius illo et tetrius est delictum istud? amicus peccavit aliquantulum: quod si non ignoscas, censeberis amarior et ferocior: aversaris et fugis non secus ac Drusonem pecuniæ debitor: qui, quoties tristes Calendæ infelici advenerunt, nisi fœnus aut pecuniam* creditam *undecunque expedit, veluti captivus cogitur auscultare importunas scriptiones, protenso collo.* *Lectum* discubitorium *urinâ inquinaverit ebrius, vel mensâ detruserit catinum Evandri manibus contrectatum;*

ANNOTATIONES

runcula callosa. Gall. *un porreau*. Agell. lib. 5. cap. 7. *ire jubeas milites ad verrucam illam: sic enim M. Cato locum editum appellat:* nempe ob similitudinem.

78. *Ponderibus modulisque suis.*) Ita exprimitur egregie animi pars seu facultas æstimatrix rerum, qua de singulis judicat, & expensis hinc & inde momentis quæ potiora sint, arbitratur, censet, decernit, statuit: Græcis *κριτήριον. hoc veritas dignoscitur*, inquit Laert. in Zen.

80. *Si quis eum servum, &c.*) Quamvis in servos jus vitæ ac necis habaant domini: ne tamen in eos sæviant quasi tyranni, monet eleganter Macrob. lib. Saturn. 1. c. 11. *non quantum decet, sed quantum libet exercere volumus in servos .... virga murmur omne compescitur .... tussis, sternutamentum, singultus magno malo luitur, &c.*

81. *Ligurierit.*) A Gr. *λείχειν lingere*, Gall. *lécher*, vel *ἀπὸ τοῦ λιγυρῶ*, quod suave significat. A Liguribus populis, non nisi ineptus quispiam & indoctus crediderit posse deduci. *Ligurierit jus*, Gall. *qui aura trempé ses doigts dans la sauce.*

82. *In cruce suffigat.*) Crux differebat a furca sive patibulo. Hoc erat stipes rectus habens duo cornua, inter quæ inserebatur cervix facinorosi, manus autem ramis illis seu cornibus alligabantur. Itaque nequam gestans furcam seu patibulum virgis cædebatur a conservis, aut etiam a carnifice: postea vero in crucem interdum agebatur, clavis in ea confixus. Isidor. Orig. lib. 5. c. 27. *Patibuli minor pœna quam crucis. Nam patibulum statim appensos exanimat strangulando: crux autem suffixos diu torquet & cruciat.* De his multa erudite Salmas. Epist. ad Th. Barthol. item J. Lips. de cruce.

Labeone insanior.) M. Antistius Labeo Jurisconsultus, tam petulanti linguâ & pervicaciâ, ut in Augustum multa effutiret, ejusque perperam leges reprehenderet. Sueton. Octav. cap. 54. Dio. lib. 54. Gellius lib. 13. c. 12. *agitabat hominem libertas quædam nimia & vecors, usque eo ut D. Augusto jam principe & Rempub. obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod justum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset.*

Inter sanos dicatur.) Vult enim sana mens ut nec frustra loquare quod inutile fore cognoscitur; nec temere Principem offendas: denique memineris quod docet Cato:

Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

86. *Drusonem.*) Fœnerator ille improbissimus, perinde ac ineptissimus historiarum scriptor, solebat a debitoribus exigere, si non solverent, ut se legentem audirent: quod quidem erat pœnæ loco durissimæ.

87. *Tristes Calendæ.*) Quod eo tempore fœneratores usuras colligerent, debitoresque vexarent. Vide annot. Epod. 2. v. ult.

88. *Mercedem, aut nummos.*) Fœnus, vel summam creditam.

89. *Porrecto jugulo.*) Vel quasi attentior observantiorque; vel quasi captivus & jugulari paratus. Epist. ad Pison.

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.
Quem vero arripuit, tenet occiditque legendo.

91. *Evandri manibus tritum.*) Antiquitate pre-

Aut positum ante meâ quia pullum in parte catini
Sustulit esuriens, minus hoc jucundus amicus
Sit mihi? Quid faciam, si furtum fecerit, aut si
Prodiderit commissa fide, sponsumve negarit?
Queis paria esse fere placuit peccata, laborant,
Cum ventum ad verum est; sensus moresque repugnant,
Atque ipsa utilitas, justi prope mater & æqui.
Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus;
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere: dehinc absistere bello,

INTERPRETATIO

pter hoc, vel quod esuriens præripuerit pullum in mea parte patinæ constitutum, an amicus idcirco minus dulcis mihi fuerit? Ergo *quid agam si furatus sit* quidpiam, *vel si credita fidei suæ revelarit, aut promissis non steterit? Qui contendunt paria esse delicta, hærent quando venitur ad* inquisitionem *veritatis: sensus* communis *et mores reclamant, ipsaque utilitas, quæ fere est parens justi et æqui. Quando è primis terris homines prodierunt, mutum ac vile pecus; pro glande et cubili certabant unguibus et pugnis, tum fustibus, ac subinde armis, quæ demum indigentia finxerat: donec invenerunt vocabula et appellationes, quibus significarent sermonem et cogitationes suas. Postea incœperunt*

ANNOTATIONES

tiosum, fabricatum scilicet tempore Evandri, qui ab Arcadia profectus, avitoque pulsus regno in Italiam appulit; ubi debellatis Aboriginibus tenuit ea loca in quibus Roma nunc est, atque oppidulum in Palatino monte condidit, Virgil. Æneid 8. Evander Atheniensis plastes a M. Antonio Romam adductus, nihil ad rem.

96. *Queis paria esse, &c.*) Jam transit ad refellenda quædam Stoicorum placita. Cic. de Finib. 4. Zeno Stoicæ disciplinæ antistes sic statuit: *æque miseros esse omnes qui non sunt sapientes: contra sapientes omnes summe beatos esse: recte facta omnia æqualia: omnia peccata paria.*

97. *Sensus moresque repugnant.*) Cic. mox cit. *hæc magnifice primo dici videntur, considerata minus probantur. Sensus enim cujusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamat, quodammodo non posse adduci ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.*

98. *Utilitas justi mater.*) Ex opinione quorumdam arbitrantium ab utilitate profectas leges, nihil autem a natura esse justum. Vide Cic. de leg. 1. *Lex est ratio summa, insita in natura, quæ jubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria .... a lege ducendum est juris exordium. Ea est enim naturæ vis, ea mens ratioque prudentis; ea juris atque injuriæ regula.*

99. *Cum prorepserunt, &c.*) Primos homines e terra formatos eductosque vi solis, existimabant Phœnices & Ægyptii.

100 *Mutum & turpe pecus.*) Rudes ac stupidos instar pecudum. Cic. de Invent. 1. *fuit quondam tempus, cum in agris passim homines bestiarum more vagabantur; & sibi victu ferino vitam propagabant.* Tusc. 5. init. *O vitæ Philosophia dux, ... tu urbes peperisti; tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum & vocum communione junxisti: tu inventrix legum, &c.*

Glandem.) Is primus fuit hominum cibus. Plin. lib. 16. cap. 5. Lucret. lib. 5.

Glandiferas inter curabant corpora quercus.

Vide Juvenal. Sat. 6. v. 10. & Sat. 13. v. 57.

101. *Unguibus & pugnis.*) Lucret. lib. 5.

Arma antiqua, manus, ungues, dentesque fuerunt,
Et lapides, & item silvarum fragmina rami.

102. *Armis quæ post fabricaverat usus.*) Artis ferrariæ antiquitatem probat sacer contextus: Genes. 4. v. 22. *Tubalcain fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri.* Lucret. cit.

Posterius ferri vis est ærisque reperta:
Et prior æris erat, quàm ferri cognitus usus,
Quo facilis magis est natura, & copia major.

103. *Donec verba, quibus, &c.*) Lucret. cit. lib. 5.

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
Rebus, & inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est: nam cur his posset cuncta notare
Vocibus, & varios sonitus emittere lingua;
Tempore eodem alii facere id non quisse putentur?

Et paullo post:

Postremo quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox & lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Cum pecudes mutæ, cum denique secla ferarum
Dissimiles soleant voces variasque ciere,
Cum metus aut dolor est, & cum jam gaudia gliscunt.

Oppida cœperunt munire, & ponere leges;
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.
Nam fuit ante Helenam * * teterrima belli
Causa: sed ignotis perierunt mortibus illi,
Quos Venerem incertam rapientes more ferarum,
Viribus editior cædebat, ut in grege taurus.
Jura inventa metu injusti fateare necesse est,
Tempora si fastosque velis evolvere mundi.
Nec natura potest justo secernere iniquum,
Dividit ut bona diversis, fugienda petendis:
Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Divûm sacra legerit. Adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas:
Ne scuticâ dignum, horribili sectère flagello.
Nam, ut ferulâ cædas meritum majora subire
Verbera, non vereor; cum dicas esse pares res

INTERPRETATIO

bello abstinere, urbes moliri, leges condere, ne ullus fur, latro, mœchus. Etenim ante Helenam mulieres fuerunt causa bellorum funesta. At illi interciderunt obscurâ morte, quos ruentes in libidinem obviam, belluarum instar, prosternebat viribus superior, tanquam taurus in armènto. Leges institutas contra injustum, confitearis oportet, si mundi tempora et annales perscruteris. Neque valet natura distinguere æquum ab injusto, sicut discernit bonum a malo, et res *evitandas ab exoptandis. Nec ratio probabit istud, quod tam graviter delinquat is qui novellus brassicas disruperit in alterius hortulo, quàm ille qui noctu rapuerit Deorum sacra. Statuatur lex pares delictis pœnas decernens: neque gravibus flagris cœdas* eum, qui *lorum* dunlaxat *meritus est. Etenim haud metuo ne ferulâ* tantum *plectas graviori dignum castigatione; st-*

ANNOTATIONES

105. *Oppida cœperunt munire.*) Vide Juvenal. Sat. 15. v. 151. &c.

Oppida.) Ab ope dicuntur, quod opis causâ, tutiorisque habitationis muniantur: ex Varrone lib. 4. de Ling. Lat. Festus autem ex Cicerone, dici ait, quod opem præbeant, quodque suas opes illuc conferant homines.

106. *Latro.*) Nomen hoc alii deducunt, seu quod latenter insidias struat, seu quod a latere adoriatur prætereuntes: Isidor. Fest. Prisc. Alii, quod ferrum ad latus habeat, perinde ac satellites, Regis aut Principis latus stipantes. qui inde *latrones* olim dicti, quasi *laterones*: Varro, Servius. Alii etiam aliter.

107. *Nam fuit ante Helenam, &c.*) De Helena Trojani excidii causâ, lib. 1. Od. 15. Sæpius autem fœminas bellis occasionem dedisse, liquet ex Herodot. lib. 1. Athen. lib. 13. cap. 1. item ex sacris paginis. Genes. c. 34. Judic. c. 19. & 20.

108. *Ignotis perierunt mortibus.*) Intercidit eorum memoria, quia defuit qui scriberet historias priorum temporum.

111. *Jura inventa metu injusti.*) Conditas leges ad coercendas injurias, & injustas actiones, pro publica utilitate & societate constabiliendâ.

112. *Fastos evolvere.*) Evolvere scilicet involutas & complicatas membranas, in quibus scripta ratio temporum historiaque continetur.

115. *Nec natura potest justo secernere iniquum, &c.*) Naturaliter enim cognoscimus quid nobis sit bonum, utile, jucundum; quid contra malum & adversum: at non ita quid justum, quid injustum. Testis Apostolus ad Rom. Epist. cap. 5. *peccatum non imputabatur, cum lex non esset*; & cap. 7. *peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.*

117. *Sacra legerit.*) Sacrilegium perpetrarit.

118. *Pœnas irroget æquas.*) Magnas magnis, minores minoribus delictis. At contra Stoici, apud Cic. pro Murena, n. 91. *omne delictum scelus esse nefarium; nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quàm eum qui patrem suffocaverit.* Istam vero disciplinam austeriorem hauserant e legibus Draconis cuilibet peccato vel leviori pœnam statuentis mortem: unde non atramento sed sanguine scriptas ajebat Demades. Plutarch. in Solone.

119. *Scuticâ.*) *σκῦτος, corium*; e quo flagellum levius.

Horribili flagello.) Nimirum a virgis fascibusque magistratuum, *flagellis triumviralibus.* Od. 4. lib. 4. Quod quidem & ignominiam & pœnam atrociorem inurebat.

Furta latrociniis, & magnis parva mineris
Falce recisurum simili te, si tibi regnum
Permittant homines. Si dives, qui sapiens est,
Et sutor bonus, & solus formosus, & est rex;
Cur optas quod habes? Non nosti quid pater, inquit,
Chrysippus dicat: Sapiens crepidas sibi nunquam
Nec soleas fecit: sutor tamen est sapiens. Quo?
Ut, quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen atque
Optimus est modulator: ut Alfenus vafer, omni
Abjecto instrumento artis, clausâque tabernâ,
Sutor erat; sapiens operis sic optimus omnis
Est opifex, sic rex solus. Vellunt tibi barbam

INTERPRETATIO

quidem asseverans æqualia esse latrociniis furta, et prædicas eâdem te falce amputaturum magna et parva crimina, si regnum tibi deferant homines. At enim si sapiens quisque est opulentus, et peritus sutor, et solus pulcher: imo etiam rex, quare petis id quod possides? Obe, respondet ille: nequaquam intelligis quid loquatur magister Chrysippus. Sapiens nunquam sibi fecit crepidas aut soleas; sapiens tamen sutor est. Qua ratione? Quemadmodum licet taceat Hermogenes, nihilominus est bonus cantor ac musicus: sicut etiam Alfenus ille solers, relicto quolibet artis suæ instrumento, et clausâ tabernâ, erat sutor; ita sapiens artifex est cujusvis operis perfectissimus, ita rex solus. Attamen *barbam tibi vellunt petulantes*

ANNOTATIONES

122. *Furta latrociniis.*) Fures agunt clam, & surripiunt apud incautos: latrones vim apertam adhibent. Quanto vero hi quàm illi nocentiores sint, nemo non sentit: quod tamen Stoici negabant.

123. *Falce simili.*) Æquali severitate, pœnam eandem statuendo, gravem scilicet tam parvis quam majoribus peccatis: quod rationi repugnat, ut ante dictum est.

124. *Si dives qui sapiens, &c.*) Ex occasione deridet aliud Stoicorum placitum, *solum sapientem esse regem & omnia.*

126. *Non nosti quid, &c.*) Stoicus respondet: mentem & disciplinam nostram parum capis.

Pater.) Sectæ nostræ princeps.

127. *Chrysippus.*) Zenonis discipulus. De quo Laert. lib. 7. *nisi Chrysippus fuisset, porticus non esset.* Cic. Academ. Quæst. 4. num. 78. *fulcire putatur porticum Stoicorum.* Ibid. paullo ante. *De eo queri solent Stoici: dum studiosè omnia conquisierit contra sensus & perspicuitatem, contraque omnem consuetudinem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem.* De Nat. Deor. 1. *Stoicorum somniorum vaferrimus interpres.* Et postea: *Zeno Chrysippum nunquam nisi Chesippum vocat.* Quintil. lib. 1. c. 1. & alibi ejus meminit.

Sapiens crepidas sibi, &c.) Explicat mentem Stoicorum.

Crepidas, soleas.) Κρηπὶς, *fundamentum, basis.* Gell. lib. 13. cap. 20. ait, *soleas* a Romanis, a Græcis autem κρηπῖδας, crepidas, seu crepidulas vocari ea calceamenta, quibus plantarum calces tantum infimæ teguntur, cætera prope nuda, & teretibus habenis juncta sunt. Porro primam corripi syllabam, certe contra etymon, ut patet. Idem testatur illud calceamenti genus proprium philosophis exstitisse. Declarat & Persius Sat. 1. v. 127.

Non hic qui in crepidas Graiorum ludere gestit.

129. *Hermogenes.*) Cantor & musicus iste etiam dum tacet, peritus est tamen canendi & modulandi: sive, canoram habet vocem atque musicorum solertiam modulorum.

130. *Alfenus.*) Hunc salsè mordet & vellicat, quasi aliud agens. Alfenus cognomento Varus egregie a Virgilio canitur Eclog. 9. olim Cremonæ sutrinam exercuerat; sed quod valebat ingenio, vilem artem pertæsus Romam venit, ubi factus *Servii Sulpitii discipulus, rerumque antiquarum non incuriosus,* ut habet Gellius l. 6. cap. 5. juris scientiâ clarus evasit, summo etiam Consularis honore perfunctus.

133. *Sic rex solus.*) Non tantum sapiens eligi rex potest, sed est solus eo nomine dignus. Cic. 3. de Finib. in fine: *Rectius enim sapiens appellabitur rex quam Tarquinius, qui nec se nec suos regere potuit; rectius magister populi (is enim est Dictator) quam Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis, magister fuit: rectius dives quam Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nullâ belli causâ transire voluisset. Rectè ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. Rectè pulcher etiam appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora quam corporis: rectè liber, non obediens cupiditati: rectè invictus, cujus etiamsi corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint, &c.*

Vellunt tibi barbam, &c.) Reponit Horatius: quanquam tu jactas regem, o stoice, tibi tamen impune illudunt pueri; sicut solent fatuos sectari, & insultare.

Lascivi pueri: quos tu nisi fuste coerces,
Urgeris turbâ circum te stante, miserque
Rumperis, & latras, magnorum maxime regum.
Ne longum faciam: dum tu quadrante lavatum
Rex ibis, neque te quisquam stipator, ineptum
Præter Crispinum, sectabitur: & mihi dulces
Ignoscent, si quid peccavero stultus, amici:
Inque vicem illorum patiar delicta libenter,
Privatusque magis vivam te rege beatus.

INTERPRETATIO

pueri, quos baculo si non abigas, premeris turbâ circumsistente, et infelix vociferando frangeris, o magnorum regum maxime. Ne prolixior sim, quandiu te lavatum ibis, o rex, dato *quadrante, nec te comitabitur quispiam satelles, nisi fatuus Crispinus: mihi quoque amici faciles indulgebunt, si quoddam stultus ego admisero delictum; et vicissim illorum peccata facile tolerabo, atque vivam privatus te rege felicior.*

ANNOTATIONES

Vellunt barbam.) Barbatos fuisse Philosophos dixi, ad Pers. Sat. 4. init.

Barbatum hæc crede magistrum
Dicere.

Barbam autem vellere, dici pro illudere, pariter ostendi, ad Pers. Sat. 1. in fine, ubi

Si Cynico barbam petulans Nonaria vellat.

Et Sat. 2. v. 28.

Idcirco stolidam præbet tibi vellere barbam
Jupiter?

134. *Fuste.*) Hoc velut sceptrum. Cynicis baculum tribuunt Laert. in Antisthene, Herodian. in Commodo: Apuleius Florid. 4. Auson. Epigram. 52. de Diogene.

Pera, polenta, tribon, baculus, scyphus, arcta supellex
Ista fuit Cynici, &c.

135. *Urgeris turbâ, &c.*) Vix fuste & clamoribus abigere potes urgentem te turbam plebis ac puerorum tibi insultantium molestissime.

137. *Quadrante.*) Quartâ assis parte, quam plebeii mercedem exiguam solvebant pro balneo publico. Scilicet opulenti balnea domi habebant, ut notavi ad Pers. Sat. 5. v. 126.

Lavatum.) Is erat priscis mos lavandi frequenter, præsertim ante cœnam. Plin. lib. 3. Epist. 1. *ubi hora balnei nuntiata est, quæ est hyeme nona, æstate octava ... Lotus accubat, & paullisper cibum differt. Interim audit legentem remissius aliquid & dulcius ... apponitur cœna, &c.*

138. *Neque te quisquam stipator, &c.*) Sensus est: quandiu inops, abjectus, & despicatissimus cuilibet eris, licet regem te existimes; ego vero te tuasque superbas opiniones, placitaque insulsa contemnam, & cum omnibus sentiam dicamque esse peccata quædam leviora: quibus oporteat ignosci: teque beatior vivam.

139. *Crispinum.*) Id est Stoicus ille, de quo in fine Satiræ primæ.

Mihi dulces ignoscent si quid, &c.) Vide Plin. lib. 8. Epist. 22. ubi sic scribit: *Eos etiam qui non indigent clementiâ ullius, nihil magis quam lenitas decet. Atque ego optimum & emendatissimum existimo, qui cæteris ita ignoscit tanquam ipse quotidie peccet: ita peccatis abstinet, tanquam nemo ei ignoscat .... Mandemus memoriæ quod vir mitissimus, & ob hoc quoque maximus Thrasea crebro dicere solebat:* Qui vitia odit, homines odit.

SATIRA IV.

Refutat nonnullos qui maledicos vocant eos Poetas, a quibus juste notantur. Ait vero ideo se in vitiosos stylum distringere, ut & ipsis & sibimet horrorem incutiat vitiorum.

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesque poetæ,
Atque alii, quorum comœdia prisca virorum est,
Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,
Quod mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multâ cum libertate notabant.

INTERPRETATIO

Eupolis, Cratinus, et Aristophanes, aliique veteris comœdiæ auctores, si quispiam merebatur notari velut improbus, aut fur, aut adulter, aut homicida, vel qualitercumque infamis, hunc carpebant multâ cum libertate. Hos

ANNOTATIONES

1. *Eupolis, &c.*) In hac Satirâ ingeniose defendit se Horatius contra malevolos, qui ipsum & nimis mordacem, & Lucilio inferiorem ajebant.

Eupolis, Cratinus, Aristophanes.) Tres isti Poetæ eâdem ætate vixerunt, annis ante Christum circiter quadringentis. Cratinus senior; post hunc Eupolis, ejus stylum diligenter imitatus; sequitur Aristophanes, quem Plato medium inter illos dicit, nempe Cratinu æque vehementem, minus tamen acerbum; Eupolidis autem urbanitatem assecutum. Horum meminit Vell. Paterc. lib. *Quis abunde*, inquit, *mirari potest, quod eminentissima cujusque professionis ingenia in idem arctati temporis spatium congregantur . . . una nec multorum annorum intervallo divisa ætas per divini spiritus viros Æschylum, Sophoclem, Euripidem illustravit tragœdias: una priscam illam sub Cratino, Aristophane, & Eupolide comœdiam: ac novam Menandrus, æqualesque ejus, &c.* Jul. Pollux. Macrob. Plutarch. Atheo.

Cratinus.) Is Athenis oriundus, ibidem primus satyricam fabulam produxit in Dionysiis: bibacissimus fuit; ad annum centesimum vitam protraxit.

Eupolis.) Fabulas seu comœdias ille septemdecim scripsit, ex quibus septem ei victoriam pepererunt. Nominantur Capræ, Desertor, &c. Periit in navali prœlio quod Athenienses adversus Lacedæmonios commiserunt juxta Hellespontum. Ejus interitum adeo luxerunt sui populares, ut etiam edixerint ne deinceps ullus Poeta militaret. Suidas. Macrob. lib. 7. Saturnal. cap. 3. *Notus est omnibus Eupolis inter elegantes habendus veteris comœdiæ poetas.*

Aristophanes.) In hujus corde templum sibi, struxisse Gratias, ait Plato. Is quippe Atticos lepores summe excoluit extulitque. Dubitatur nihilominus an fuerit Atheniensis, an Rhodius, an Ægyptius, &c. Fabulas edidit quatuor & quinquaginta, e quibus supersunt nobis undecim: a Suida recensentur. Nec præteribo quod ajunt, sancto Joanni Chrysostomo Aristophanem in deliciis atque in manibus assidue fuisse. Quidni, cum & Plautum versarit sæpe S. Hieronymus, in mediis Christianarum exercitationum intervallis, ac subcisivis temporibus: quod ipse quidem scribit ad Eustochium?

2. *Comœdia prisca.*) De hac plura dicam in Epist. ad Pisones. Quintil. lib. 10. c. 1. *Antiqua illa comœdia tum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimæ libertatis: etsi est in insectandis vitiis præcipua, plurimum tamen habet virium in cæteris etiam partibus. Nam & grandis & elegans & venusta: & nescio an ulla (post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est) aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures ejus auctores, Aristophanes tamen, & Eupolis, Cratinusque præcipui.*

5. *Multâ cum libertate notabant.*) Pers. Sat. 1. v. 123. *audacem* carpendis vitiis *Cratinum* dicit; ibid. *iratum Eupolidem.* Porro Socratem ipsum vexare non veritus Aristophanes in nubibus: in populum autem Atheniensem probra jactavit haud levia; a quo nihilominus plausus & acclamationes consecutus & laureas. Vide Epist. ad Pis. v. 282. ad ista verba:

. . . *In vitium libertas excidit & vim*
Dignam lege regi.

Cic. de Rep. 4. *Quem illa* (vetus comœdia) *non attigit? vel potius quem non vexavit? cui pepercit? Esto populares homines, improbos in Remp. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læsit: patiamur. Etsi hujusmodi cives a Censore melius est quam a poeta notari. Sed Periclem cum ita sua civitati maximâ auctoritate plurimos annos, domi & belli præfuisset, violari versibus: & eos agi in Scena non plus decuit, quam si Plautus noster voluisset aut Nævius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.*

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
Mutatis tantum pedibus numerisque, facetus.
Emunctæ naris, durus componere versus.
Nam fuit hoc vitiosus. In hora sæpe ducentos,
Ut magnum, versus dictabat, stans pede in uno:
Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles.
Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem,
Scribendi recte; nam ut multum, nil moror. Ecce
Crispinus minimo me provocat. Accipe si vis,
Accipe jam tabulas: detur nobis locus, hora,
Custodes: videamus uter plus scribere possit.
Di bene fecerunt, inopis me quodque pusilli
Finxerunt animi, raro & perpauca loquentis.
At tu conclusas hircinis follibus auras
Usque laborantes, dum ferrum molliat ignis,

INTERPRETATIO

totus Lucilius imitatur et sequitur, mutatis solummodo pedibus ac numeris, perurbanus, acri judicio, durus in condendis versibus. Etenim fuit in hoc vitiosus. Una hora sæpe versus ducentos stans in uno pede (quasi aliquid *magnum) dictabat: cum flueret cœnosus, habebat* tamen *quod velles sumere: verbosus, et segnis exantlare laborem scribendi, recte* inquam *scribendi: etenim multa* scribere, *nihil æstimo. Ecce* vero *Crispinus me lacessit minimo* digito. *Heus tu, inquit, sume si lubet, sume tabellas modo: assignetur nobis locus, hora, observatores: videamus uter plura scribere valeat. Recte egerunt Dii, quod me finxerunt ingenii mediocris et parvi, raro et pauca valde loquentis. Tu vero quantumlibet æmulare ventos hædinis pellibus inclusos, semper laborantes, donec ignis emolliat ferrum.*

ANNOTATIONES

6. *Hinc omnis pendet Lucilius.*) Totus est in illis imitandis: Iambica eorum duntaxat in hexametra commutavit: ex Comædia Satiram fecit, periade mordax & maledicus in cives: et ego, inquit Horatius, tantum facetus homines a vitiis solerter deterreo.

Lucilius.) Is *Auruncæ alumnus*, ex Juvenal. Sat. 1. v. 20. id est, ex Aurunca Latii urbe oriundus, Romanæ Satiræ fere auctor, nobiles quosque arripuit, insignem in eo scribendi genere laudem est adeptus: valde tamen negligens pedum ac numerorum. Quintil. lib. 10. cap. 1. Cic. ad Attic. lib. 12. Epist. 5. de Finib. 1. de Orat. 2. Juvenal. Sat. 1. v. 165.

Ense velut stricto quoties Lucilius ardens
Infremuit, rubet auditor cui frigida mens est
Criminibus, tacitâ sudant præcordia culpâ.
Inde ira & lacrymæ.

Pers. Sat. 1. v. 114.

. . . . . . *Secuit Lucilius urbem;*
Te, Lupe; Te Muti, &c.

10. *Stans pede in uno.*) Brevi tempore, sine magno conatu & labore.

11. *Cum flueret lutulentus, &c.*) Quamquam versus profundebat impolitos & inelaboratos; erat in illis tamen aliquid imitatione tuâ non indignum. Vide Sat. 10. seq.

Quod tollere velles.) Metaphora ducta ex eo quod olim solebant infantem recens editum humi deponere; quem si pater dimitteret, exponendum significabat: sin autem & tolleret, sive erigeret, curandum educandumque indicabat.

14. *Crispinus minimo me provocat.*) Id est, non totas vires objicit, sed minimas, ut indicet suum adversarii contemptum.

Accipe si vis, &c.) Verba sunt Crispini Horatium provocantis ad extemporalis scriptionis certamen. Sic & Martialem Statius lacessivit.

15. *Accipe jam tabulas.*) Legunt alii: *accipiam tabulas.* Prior tamen lectio vehementiam hominis temere ac stolide lacessentis melius notat.

16. *Custodes.*) Qui caveant ne aliena juvet opera alterutrum.

17. *Dii bene fecerunt.*) Modesta Horatii responsio.

19. *At tu conclusas, &c.*) Tumidos ac futiles funde versus. Similitudo a follibus, quos vento inflatos exagitant fabri ad inflammandum ignem fornacis, molliendumque ferrum. *Pers.* Sat. 5. vers. 10.

Tu neque anhelanti coquitur dum massa camino,
Folle premis ventos.

Hircinis follibus.) E pellibus hircorum. Virgil. *taurinis follibus.* Georgic. 4. v. 171. ubi egregia Cyclopum opus describit: eosdemque versus repetit leviter mutatos, Æneid. 8. v. 449.

. . . *Alii ventosis follibus auras*
Accipiunt redduntque, &c.

Ut maris imitare. Beatus Fannius, ultro
Delatis capsis & imagine: cum mea nemo
Scripta legat, vulgo recitare timentis, ob hanc rem,
Quod sunt, quos genus hoc minime juvat, utpote plures
Culpari dignos. Quemvis mediâ erue turbâ:
Aut ob avaritiam, aut miserâ ambitione laborat.
Hic nuptarum insanit amoribus, hic puerorum.
Hunc capit argenti splendor, stupet Albius ære.
Hic mutat merces surgente a sole, ad eum quo
Vespertina tepet regio · quin per mala præceps
Fertur, uti pulvis collectus turbine; ne quid
Summâ deperdat metuens, aut ampliet ut rem.
Omnes hi metuunt versus, odere poetas.
Fœnum habet in cornu, longe fuge, dummodo risum
Excutiat sibi, non hic cuiquam parcet amico:
Et quodcunque semel chartis illeverit, omnes
Gestiet a furno redeuntes scire, lacuque,

INTERPRETATIO

Fortunatus Fannius illatis sponte scriniis, et suâ effigie; dum nullus mea scripta legit. & ego metuo illa recitare populo, quoniam sunt quibus non placent ejusmodi scriptiones: *nempe complures extant reprehensione digni.* Enimvero *quemlibet e medio populo assume, inquinatus est avaritiâ vel ambitione infelici. Ille nuptas, iste pueros sectatur. Alium perstringit fulgor argenteorum vasorum: Albius amat ænea. Ille negotiatur ab Oriente sole ad eum quo terra Occidentalis tepescit: imo rapide currit per ærumnas, tanquam pulvis vento sublatus; timens ne de acervo suo aliquid detrahatur, vel ut opes augeat. Isti omnes reformidant carmina, poetas aversantur. Habet fœnum ad cornu, inquiunt, procul fuge: ut sibi cachinnos moveat ille, amicorum parcet nemini: et quicquid semel scriptitarit, cupiet sciri a cunctis revertentibus e clibano vel fonte,*

ANNOTATIONES

21. *Beatus Fannius ultro delatis, &c.*) Fannium Quadratum insulsum poetam belle suggillat. Bonis quidem poetis hic honor, ut eorum effigies & carmina deferrentur in palatinam Augusti bibliothecam, auctoritate publicâ: at ille sua ipse scripta invehit & imaginem sibi statuit, non merito gloriam consecutus, sed ambitione venatus. Plin. lib. 34. cap. 5. *notatum ab auctoribus L. Accium Poetam in Camenarum æde statuam sibi posuisse.* Vide Plin. lib. 7. c. 30. Valer. Maxim. lib. 8. c. 15.

22. *Cum mea scripta nemo legat.*) Paucis nimirum se suaque Horatius ostentabat: abhorrens ab ea publice recitantium ambitione. De hac Persius, Sat. 1. v. 15. & seq. Juvenal. pluribus locis. Plin. lib. 1. Epist. 13. & nos ad cit. Pers. enotavimus complura.

24. *Genus hoc minime juvat.*) Non placet Satira vitiosis, reprehensiones, ludibria & ignominiam reformidantibus.

26. *Aut ob avaritiam.*) Bene Marcillus corrigit, *ab avaritia.*

28. *Stupet Albius ære.*) Gaudet luxuriâ & copiâ vasorum ex ære Corinthio.

29. *Surgente a sole ad eum quo, &c.*) Ab oriente ad occidentem: Pers. Sat. 5. v. 54.
Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti
Rugosum piper, &c.

30. *Per mala.*) Navigantium & peregrinantium quanta enimvero pericula, discrimina, ærumnæ!

31. *Ne quid summâ deperdat.*) Ne opes jam congestæ uno vel quadrante diminuantur.

34. *Fœnum habet in cornu.*) Proverb. ex eo petitum quod alligari consueverat fœnum ad cornu bovis cornu petentis, quo sibi cavere moneretur quisque obvius: alias damnum luebat dominus, ex lege 12. Tab. Plutarch. in Crasso. Deus quoque suo populo eâ de re gravia edixerat: Exod. cap. 21. *Si bos cornupeta fuerit, nec recluserit eum dominus, occideritque virum aut mulierem, bos lapidibus obruetur, & dominum ejus occident, &c.*

37. *A Furno redeuntes lacuque.*) A coquendo pane, vel hauriendâ aquâ; a furnis publicis, vel fontibus, ubi rumores solent spargi & ventilari inter servos & infimæ plebis homines: inde porro redeuntes solent per vias cantillare si quid est novi carminis seu cantilenæ in vulgus editæ.

Et pueros & anus. Agedum, pauca accipe contra.
Primum ego me illorum, dederim quibus esse poetas,
Excerpam numero. Neque enim concludere versum
Dixeris esse satis: neque, si quis scribat, uti nos,
Sermoni propiora, putes hunc esse poetam.
Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.
Idcirco quidam, comœdia necne poema
Esset, quæsivere: quod acer spiritus, ac vis
Nec verbis nec rebus inest; nisi quod pede certo
Differt sermoni sermo merus. At pater ardens
Sævit, quod meretrice nepos insanit amicâ
Filius, uxorem grandi cum dote recuset:
Ebrius, & (magnum quod dedecus) ambulet ante
Noctem cum facibus. Numquid Pomponius istis

INTERPRETATIO

a juvenibus ac vetulis. Heus tu quæpiam contraria exaudi. Ego me primum eximam e numero eorum quos poetas esse concesserim. Namque haud dixeris satis esse versum finire: et si quispiam, velut ego, scribat similia quotidiano *sermoni, hunc poetam esse nequaquam censebis.* Verum *cui fuerit ingenium, cui mens divinior, et facundia res grandes locuturu,* huic *tribue insignem hanc appellationem. Eam ob rem nonnulli dubitarunt* utrum *comœdia esset poema, an non; quia vehemens spiritus virtusque nec dictioni nec rebus inest: tantumque definitis numeris oratio pura distinguitur ab oratione* solutâ. Dices: *Atqui fervens pater excandescit, quoniam filius luxuriosus meretricem deperit amicam, uxorem ingenti cum dote respuit, atque temulentus cum faculis ante noctem discurrit: quod grande probrum est.* Respondeo. *An* quæso *Pomponius his minora audiret, si pater ejus viveret? Itaque*

ANNOTATIONES

40. *Neque enim concludere versum, &c.*) Cic. de Orat. 3. scribit, *facilem esse rationem vel sine ratione ipsam exercitationem verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum; rerum autem copiam non facilem.* Huc referri potest quod idem Tull. ait vix uno seculo poetam eximium reperiri.

42. *Sermoni propiora.*) Epist. ad Augustum:
Sermones per humum repentes.

43. *Ingenium cui sit, &c.*) Egregia descriptio excellentis poetæ longeque disparis loquacium & futilium, quos lepide Aristophanes vocat στωμυλίας & στωμύλματα. Eleganter Petronius: *multos carmen decepit; nam ut quisque versum pedibus instruxit, sensumque teneriorem verborum ambitu intexuit, putat se continuo in Heliconem venisse ... ceterum neque generosior spiritus vanitatem amat; neque concipere aut edere partum mens potest, nisi ingenti flumine litterarum inundata. Effugiendum est ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate: sumendæque voces a plebe summotæ, ut fiat: Odi profanum vulgus & arceo. Præterea curandum est, ne sententiæ emineant extra corpus orationis expressæ, sed intexto vestibus colore niteant: Homerus testis, & Lyrici, Romanusque Virgilius, & Horatii curiosa felicitas, &c.* Juvenal. Sat. 7. v. 53.
Vatem egregium, cui non sit publica vena, &c.

45. *Comœdia necne poema.*) Cic. in Orat. perf. *At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & versus intelligi possit.* Id. Ibid. *Itaque visum est nonnullis Platonis ac Demosthenis locutionem, etsi absit a versu, tamen quod incitatius feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm Comicorum poetarum, apud quos nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis, nisi quod versiculi sunt.*

48. *At pater ardens, &c.*) Prolepsis. At, inquies, persona comica interdum assurgit, v. g. iratus pater in filium luxuriosum ardenter sævit: Theuropides in Mostell. Plauti: apud Terent. Chremes, in Andr. & Phorm. Demea in Adelph. Vide Epist. ad Pis. v. 93.
Interdum tamen & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

51. *Ambulet ante noctem cum facibus.*) Dixi ad Od. 10. lib. 3. de eo more juvenum & amantium, qui ad puellas adamatas nocte cum facibus pergebant, atque ante illarum januam cantabant. Addo hîc, solitos interdum quoque vagari comessantes ac personatos discurrere per domos notas, noctu quidem cum facibus, nonnunquam & interdiu, quod & hodie aliquando nostrates faciunt. Gall. *aller au bal: aller en masque.* Porro effervescit pater hoc magis adversus lascivientem filium, quod ante noctem, & in die, ob oculos omnium ebrius grassatur, magno suo sus-

Audiret leviora, pater si viveret? Ergo
Non satis est puris versum perscribere verbis:
Quem si dissolvas, quivis stomachetur eodem
Quo personatus pacto pater. His ego quæ nunc,
Olim quæ scripsit Lucilius, eripias si
Tempora certa modosque, & quod prius ordine verbum est,
Posterius facias, præponens ultima primis,
Non ut si solvas: *Postquam discordia tetra*
Belli ferratos postes portasque refregit:
Invenias etiam disjecti membra poetæ.
Hactenus hæc. Alias justum sit necne poema.
Nunc illud tantum quæram, meritòne tibi sit
Suspectum genus hoc scribendi. Sulcius acer
Ambulat, & Caprius, rauci male, cumque libellis;
Magnus uterque timor latronibus: At bene si quis
Et puris vivat manibus, contemnat utrumque.
Ut sis tu similis Cœli, Birrhique latronum.

INTERPRETATIO

non sufficit versum componere meris vocibus, quem si resolvas, eodem modo quilibet irascatur ac pater personatus. His versibus *quos ego jam scribo, et quos olim scripsit Lucilius, si auferas quasdam mensuras ac numeros, atque posteriori loco statuas vocabulum quod erat prius, extrema ponens ante prima;* non erit idem *ac si dissolvas* hæc: *Postquam tetra discordia refregit postes ferratos et portas belli*. In his enim *reperias adhuc partes discerpti poetæ*. Sed *ista hæc usque*. *Alio tempore* expendam utrum comœdia sit *verum carmen, an non*. *Jam vero id unum scrutabor, an jure invisum tibi istud scribendi genus*. *Sulcius ardens incedit, pariter et Caprius maligne rauci, et cum libellis, atque latronibus valde formidabiles*. *Sed quisquis probe et innocenter vivit, spernit utrumque*. *Sic tu licet prædonum Cœli atque Birrhi similis*,

ANNOTATIONES

que familiæ probro: & *siccis dedecus obstet*
Cognatis,
atque *rem patriam rumore sinistro*,
Limen ad obscœnum frangat, ut canit Persius, Sat. 5.

52. *Nunquid Pomponius, &c.*) Respondet Horatius objectioni: sermone quidem ille ardentiori utitur, quia sic iratus quisque suevit loqui: & filium suum tali modo objurgaret Pomponius, si viveret, ac luxuriantem cerneret. Vide, lector, quam solerter & salse vellicet Poeta libidinosum adolescentem, velut aliud agens, & ἐν παρόδῳ.

55. *Personatus pater.*) Comœdus, personam sustinens patris in filium stomachantis, succensentis, increpantis.

58. *Tempora certa, modosque.*) Syllabarum quantitatem, certos pedes certamque eorum dispositionem & collocationem.

60. *Non ut si solvas, postquam discordia, &c.*) Nam contra in his licet corpus ac membra carminis discerpas, non proinde vim ac spiritum dissipes: inverte ordinem verborum, orationem solve numerosam; remanebit semper poetica locutio vulgari dissimilis: versum frange ac disjice, in disjecto etiam versu apparebit sermo sublimior & a quotidiano remotus: v. gr. postquam tetra discordia refregit ferratos postes & portas belli.

Postquam discordia tetra, &c.) Ennii sunt isti versus, ex Annal. poetico sane pleni spiritu. Hoc imitatus Virgil. Æn. 1. v. 297.

. . . . *Diræ ferro & compagibus arctis*
Claudentur belli portæ.

Et Æneid. 7. v. 221.

Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

61. *Belli postes portasque refregit.*) id est, fervente bello apertum est Jani templum, quod pacis tempore claudi solet. Vide lib 4. Od. 15. v. 9. ibique annot. Item Plutarch. in Numa, ubi scribit, ædem Jani Romæ portas habuisse duas sive bifores; & januam belli fuisse appellatam.

65. *Genus hoc scribendi.*) Carmen satiricum, carpens vitia, & notans vitiosos.

Sulcius, & Caprius.) Ambo delatores & accusatores acerrimi, assiduâ actione rauci. *Cum libellis*, accusationis causas & rationes continentibus, ac reorum nomina.

69. *Cœli Birrhique latronum.*) Hi duo perditissimi luxuriâ juvenes, omni tunc facinorum audaciâ nec non latrociniis infames erant.

Non ego sim Capri, neque Sulci. Cur metuas me?
Nulla taberna meos habeat neque pila libellos,
Queis manus insudet vulgi, Hermogenisque Tigelli.
Non recito cuiquam, nisi amicis, idque coactus:
Non ubivis, coramve quibuslibet. In medio qui
Scripta foro recitent sunt multi, quique lavantes;
Suave locus voci resonat conclusus. Inanes
Hoc juvat, haud illud quærentes, num sine sensu,
Tempore num faciant alieno. Lædere gaudes,
Inquis, & hoc studio pravus facis. Unde petitum
Hoc in me jacis? Est auctor quis denique eorum
Vixi cum quibus? Absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit, alio culpante; solutos
Qui captat risus hominum, famamque dicacis;
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit, hic niger est: hunc tu, Romane, caveto.
Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos:

INTERPRETATIO

non ego proinde sim *Capri aut Sulcii*. *Quare ergo times me?* Adde quod *nulla taberna vel columna meos habet libros, quos terat manus plebis et Hermogenis Tigellii*. Praeterea *nemini recito præterquam familiaribus, et invitus quidem: nec ubicunque, nec ante quoscunque*. Sat *multi sunt qui scripta recitent in medio foro, et qui dum in balneis sunt*; ubi clausus locus facit vocem *jucunde resonantem*. *Illud placet vanis, non observantibus an stulte, ac tempore minime opportuno id agant*. Verum enim *amas vellicare, inquis, idque agis improbo animo*. *Unde vero illud quæsivisti* quod *mihi objiceres?* An *demum adstipulatorem habes aliquem eorum quibuscum vixi?* Imo *qui absentem amicum carpit, qui eum non tuetur ab alio reprehendente: qui gaudet excitare effusos cachinnos hominum, et haberi dicax, qui sponte fingit quæ non vidit; qui non potest silere arcana; ille est perniciosus: istum cave, o Romane*. Porro *frequenter aspicias tri-*

ANNOTATIONES

71. *Nulla taberna meos habeat neque pila libellos.*) Nec in tabernis vilioribus plebeiorum & artificum meæ satiræ a nugacibus ventilantur; nec prostant venales emptori cuilibet expositæ, apud bibliopolas, quorum sunt tabernæ circa pilas. Vide Epist. ad Pisones, v. 373. ibique annot.

72. *Hermogenisque Tigelli.*) De hoc Sat. 3. v. 129. Alius autem est ab eo cujus mentio fit initio Sat. 2. & 3. cit. ut ibidem annotavi. Hunc Horatius contemptûs causâ plebi accenset, unumque e multis facit, qui eximius haberi volebat.

76. *Suave locus voci resonat conclusus.*) In balneis cameratus locus vocem recitantis ac legentis mirum in modum juvat, & recitationi suavitatem confert, tum legenti, tum auscultanti jucundam. Illud recitandi in balneis cacoethes perstringit Martial. lib. 3. Epig. 44.

Et stanti legis, & legis sedenti.
In thermas fugio, sonas ad aurem.

78. *Lædere gaudes, &c.*) Jam Poeta refellit eos, a quibus incessebatur velut dicax & sycophanta: *studio pravus*, prave affectans aliis obtrectare, & quemlibet scommatibus ac dicteriis proscindere.

79. *Unde petitum, &c.*) Unde habes ita me prave affectum? An hoc accepisti ab aliquo meorum contubernalium?

82. *Qui non defendit.*) Atqui Virgilium Horatius defendit supra Sat. 5.

85. *Niger est.*) Homo pestilens, malus, perniciosus: contra est candidus, albus, ut alibi fusius dictum.

86. *Sæpe tribus lectis, &c.*) Sensus & scopus Horatii iste est: quotidie videmus, inquit, lepide jocos & sales jactari a quolibet in quemlibet; idque non improbamus. Quare ergo mihi creatur invidia, quod nonnullos facete reprehendo?

Tribus lectis videas cœnare quaternos.) Primus olim fuit mos sedendi ad mensam. Homer. Odyss. 10. ἥμεθα δαινύμενοι, *sedimus epulantes* Virgil. Æn. 7. v. 176.

soliti patres considere mensis.

Postea, gliscente mollitie, discubuerunt in lectis; qui tres erant circa mensam dispositi; unde triclinium appellatum. In singulis autem convivæ terni, aut quaterni; nonnunquam & quini, quod sordidulum. Cicero testis, in Pis. *nihil apud hunc lautum, nihil elegans..: Græci quini stipati in lectulis, sæpe plures*. Porro situs hic erat discumbentium: altera pars corporis jacebat porrecta, aut

E quibus unus avet quavis aspergere cunctos,
Præter eum, qui præbet aquam: post, hunc quoque potus,
Condita cum verax aperit præcordia Liber.
Hic tibi comis, & urbanus, liberque videtur
Infesto nigris. Ego si risi, quod ineptus
Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum,
Lividus & mordax videor tibi. Mentio si qua
De Capitolini furtis injecta Petilli
Te coram fuerit: defendas, ut tuus est mos:
Me Capitolinus convictore usus amicoque
A puero est, causâque meâ permulta rogatus
Fecit; & incolumis lætor quod vivit in urbe:
Sed tamen admiror, quo pacto judicium illud
Fugerit. Hic nigræ succus loliginis, hæc est
Ærugo mera: quod vitium procul abfore chartis,
Atque animo prius; ut si quid promittere de me
Possum aliud, vere promitto. Liberius si
Dixero, quid si forte jocosius, hoc mihi juris

INTERPRETATIO

bus in lectis quaternos epulari, quorum unus omnes cupit proscindere quacunque ratione, excepto eo qui aquam suppeditat: atque hunc etiam paullo post ebrius, quando Bacchus veridicus revelat secreta mentis. Attamen *iste comis et lepidus et sincerus existimatur tibi inimico pravis. Ego vero si risi quod insulsus Rufillus redolet pastillos, Gorgonius autem caprum, o te prædicator malignus et dicax.* Quin imo audi: *Si mentio quædam fiat de furtis Petilii Capitolini, te præsente;* protinus, *ut soles, tueris; atque Me Capitolinus a pueritia convivam habuit et familiarem, rogatusque bene multa egit in mei gratiam: gaudeo certe quod Romæ sospes degit: attamen demiror qua ratione effugerit istam damnationem. En ille humor est atræ sepiæ: illud merum virus: quod malum a scriptis meis atque antea ab animo meo longe futurum sincere spondeo, quantum de me aliquid spondere licet.* At vero *si quidpiam locutus fuero nimis libere, aut fortasse nimis festive;*

ANNOTATIONES

levites inflexe: superior reclinata & cubito innixa: dorsum pulvillis suffultum, capite modice erecto. At qui fiebat ut omnes æquâ parte ad mensam pertingerent? Primus decumbebat ad caput lecti, pedibus quidem pone dorsum secundi porrectis: secundus obvertebat sinciput ad umbilicum primi, interjecto pulvino; ejus autem pedes ad tergum jacebant tertii: sicque tertius pariter & quartus. Quæ omnia suo more Just. Lipsius luculenter explicat lib. 3. antiq. Lect.

87. *E quibus unus avet, &c.*) E convivis illis duodecim unus alios omnes dictetiis lacerat, nec parcit epulas præbenti: & tamen is urbanus existimatur, nequaquam vero sycophanta vel mordax. Cur igitur ego Horatius, &c.

88. *Qui præbet aquam.*) Ita convivii magister solet designari, quod præbeat balneum lavando, ut fit, corpori ante cœnam, aquam abluendis manibus, item calidam atque frigidam miscendo temperandoque vino. Vide lib. 3. Od. 19.

92. *Pastillos Rufillus olet, &c.*) Versum hunc emendatum vide supra in Sat. 2.

94. *De Capitolini furtis Petilli.*) Nomen istud pariter & cognomen Romæ nobilia fuisse novimus: at non ita perspicuum quis ille, quæve furta ejus: an peculator, an sacrilegus? Ajunt, ex veteri Interprete, Petillium hunc, dum Capitolio præfectus esset, Jovis Capitolini auream coronam suffuratum: furti quidem reum causam dixisse; a Judicibus autem absolutum utpote Augusti familiarem.

100. *Hic nigræ succus loliginis.*) Sensus est: talis oratio etsi blanda videatur, est pravo animo & studio referta: hocque maledicentior & acerbior, quod amicitiæ speciem prætert.

Nigræ succus loliginis.) Metaph. loligo piscis, e sepiarum genere, humorem atrum pro sanguine habet; unde intus nigra, externe alba exprimit optime livorem, & mentis improbitatem verbis suavibus palliatam veluti & obvelatam. Psalm. 54. *molliti sunt sermones ejus super oleum, & ipsi sunt jacula.*

101. *Ærugo meræ.*) Merum virus.

Ærugo, Gall. *la rouille de l'airain, le vert de gris.*

Quod vitium procul abfore, &c.) Spondeo me nec animo cogitaturum prave, nec in chartis scripturum maligne, fictâ in quemquam benevolentiâ: *En ingenio natus sum: amicitiam atque inimicitiam in fronte promptam gero.* Ennius.

Cum venia dabis. Insuevit pater optimus hoc me,
Ut fugerem exemplis vitiorum quæque notando:
Cum me hortaretur, parce, frugaliter, atque
Viverem uti contentus, eo quod mi ipse parasset:
Nonne vides, Albi, ut male vivat filius, utque
Barrus inops? Magnum documentum, ne patriam rem
Perdere quis velit. A turpi meretricis amore
Cum deterreret, Sectani dissimilis sis.
Ne sequerer mœchas, concessâ cum venere uti
Possem, deprehensi non bella est fama Treboni,
Ajebat: Sapiens, vitatu quidque petitu
Sit melius, causas reddet tibi: mî satis est, si
Traditum ab antiquis morem servare, tuamque,
Dum custodis eges, vitam famamque tueri
Incolumem possim: simul ac duraverit ætas
Membra animumque tuum; nabis sine cortice. Sic me
Formabat puerum dictis: & sive jubebat,
Ut facerem quid; Habes auctorem quo facias hoc,
Unum ex Judicibus selectis objiciebat:

INTERPRETATIO

hanc mihi licentiam cum indulgentia condonabis. Etenim *optimus pater meus ad id me consuefecit, indigitando exempla quorumcumque vitiorum, ut ea evitarem.* Sic *quoties me admonebat ut victitarem parce, frugaliter, at contentus iis bonis quæ ille mihi comparasset*, ajebat: *Advertisne quam difficulter victitet filius Albii, et quam miser sit Barrus?* Hoc *graviter docent quemque, ut patrimonium dilapidare caveat. Cum me avocaret a fœdis amoribus meretricum*, dicebat: *ne imitere Sectanum*. Quando præcipiebat *ne sectarer adulteras, cum liceret frui permissâ voluptate*, certe *pulchra non est existimatio Trebonii, inquiebat: porro philosophus afferet tibi rationes*, propter quas *hoc fugere, illud quærere expediat: mihi sufficit pro viribus custodire institutam a veteribus disciplinam, atque integram continere vitam et existimationem tuam, quandiu pædagogo indiges: et posteaquam ætas confirmarit tuum corpus ac mentem, notabis absque subere. Ita me puerum ille præceptis imbuebat:* at *seu moneret ut aliquid agerem*, addebat: *ducem habes quo facias istud*; simulque *afferebat aliquem e Judicibus selectis: seu dehortaretur*, subjungebat:

ANNOTATIONES

105. *Insuevit pater optimus hoc me.*) Ad hoc, vel in hoc me assuefecit. Legunt alii: *insuevit pater optimus hoc mi*; id est, hos mihi mores indidit. Perinde est. Marcilius ut priorem lectionem tueatur, vult Horatium scripsisse, *hoic* pro *huic*, unde librarii fecerint *hoc*: non absurdus omnino. Ita veteres scripsisse, saltem liquet.

106. *Ut fugerem exemplis, &c.*) Ut me deterreret a vitiis, objiciebat exempla vitiosorum: ut provocaret ad virtutem, mihi viros proponebat virtute inclarescentes. Scilicet *homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde, longum iter est per præcepta, breve & efficax per exempla.* Seneca ad Lucil. hinc similiter apud Terent. Adelph. Demea narrans quomodo filium erudiat, *consuefacio*, inquit, *inspicere tanquam in speculum in vitas omnium jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi: hoc facito: & hoc fugito: hoc laudi est: hoc vitio datur.*

109. *Albi.*) Albium Tibullum intelligunt absurde quidem, contra rationem temporis. In lucem ille nondum prodierat, cum ab optimo patre hæc præcepta audiret Horatius, Tibullo quidem superior natu plus annis viginti.

110. *Barrus.*) Tit. Vetur. Barrus ex luxuria inops. De eo rursus Sat. 6. & 7.

112. *Sectani.*) Turpis mœchi.

113. *Mœchas.* Matronas. Supra, Sat. 2.

114. *Treboni.*) In adulter. expertus erat quod antea dictum, *deprehendi miserum est.*

115. *Sapiens vitatu, &c.*) Concinna plane dictio patris literis & philosophiâ minime imbuti, tantumque bonos mores e bona educatione adepti. Ego, inquit, quæ olim accepi honestatis documenta, tibi tradere gestio: at cum frequentabis scholas Sapientum, hi causas tibi reddent, cur hoc petitu bonum, illud autem vitandum sit.

120. *Nabis sine cortice.*) Prov. & metaph. a pueris, qui ope suberis natare discunt. Olim quippe suber corpori supponebant, ut hodie nostri cucurbitas. Gall. *calebaces*. Sensus est hic: per te ipse intelliges, quid fugiendum, quid expetendum; nec egebis alieno consilio.

123. *Unum ex Judicibus selectis.*) Aliquem in-

Sive vetabat, An hoc inhonestum & inutile factu
Nec ne sit, addubites; flagret rumore malo cum
Hic atque ille? Avidos vicinum funus ut ægros
Exanimat, mortisque metu sibi parcere cogit;
Sic teneros animos aliena opprobria sæpe
Absterrent vitiis. Ex hoc ego sanus ab illis,
Perniciem quæcunque ferunt; mediocribus, & queis
Ignoscas, vitiis teneor. Fortassis & istinc
Largiter abstulerit longa ætas, liber amicus,
Consilium proprium. Neque enim, cum lectulus, aut me
Porticus excepit, desum mihi. Rectius hoc est:
Hoc faciens, vivam melius: sic dulcis amicis
Occurram: hoc quidam non belle: nunquid ego illi
Imprudens olim faciam simile? Hæc ego mecum
Compressis agito labris ubi quid datur oti,
Illudo chartis. Hoc est mediocribus illis
Ex vitiis unum; cui si concedere nolis,
Multa poetarum veniet manus, auxilio quæ

INTERPRETATIO

bat: an *ambigeres utrum illud indecorum atque perniciosum factu sit an non, quandoquidem turpi famâ laborat hic et ille?* Certe *non secus ac funus vicini terret ægrotos edaciores, atque abstinere cogit mortis metu; ita juvenum mentes non raro a peccatis avertit ignominia alterius. Per ejusmodi institutionem carui majoribus iis vitiis quæ exitium creant: tantumque exiguis conflictor, et quibus facile indulgeas. Ex his etiam multum absterget ætas provectior, amicus sincerus, ratio propria. Enimvero quando versor in cubili vel in porticu, nequaquam mihi desum.* Tunc autem sic reputo: *Istud melius est; id agens rectius vivam; ita me præstabo gratum familiaribus; hoc non bene quidam* fecit: *egone imprudens aliquando faciam idem quod iste? Similia tacitus ego mecum revolvo: cum vero per tempus licet, in membranis ludens scribo.* Atque hoc u*num est e vitiis illis minoribus; cui si veniam deneges, magna poetarum multitudo accedat opem*

ANNOTATIONES

tegritate, æquitate, probitate insignem, hocque nomine selectum & saccenturiatum Judicibus, Magistratibus, Senatoribus.

124. *Inutile facto.*) Malum, noxium. Adverte, lector, vim, & notionem hujus vocabuli. Cic. de Inv. 1. *Inutilis seu perniciosus patria civis ducitur.* Similis est sententia Christi in Evangelio dicentis, *qui non est mecum, contra me est.*

130. *Mediocribus vitiis teneor.*) Al. *tenear.* Id est, obnoxius sum adhuc vitiis illis mediocribus.

132. *Liber amicus.*) Antisthenes dicebat, opus esse vel amicis ingenuis, vel acribus inimicis. Hi quippe conviciando, illi monendo a peccatis evertant. Plutarch.

133. *Cum lectulus aut me porticus excepit, &c.*) Sive decumbo in lectulo, sive in porticu deambulo, non est otiose mens mea: tum enim quid honestum, quid rectum, quid minus decorum factu sit meditor, meque ipsa fingo & confirmo in amore & actione virtutis. Pythagoras discipulos jubebat recensere vesperi quæ interdiu fecissent, & secum agitare; quo ivi? quid egi? quid omisi faciendum? &c. Seneca lib. 3. de ira: *animus quotidie ad reddendam rationem vocandus ... quod hodie malum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es?*

Porticus.) Ejusmodi publicæ porticus erant Romæ complures, ambulationi & captando frigori accommodatæ: erant & privatæ. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 23.

139. *Chartis.*) Chartæ primum e papyro, Ægyptia planta: divisis acu vel scalpello ejus tunicis in tenues sed latas philyras. *Hoc Alexandri Magni victoriâ repertus auctor est M. Varro condita in Ægypto Alexandriâ: antea vero non fuisse chartarum usum.* Quod tamen refellunt docti. Alexandri quidem ævo charta frequentior: antea tamen inventa & cognita. *In foliis palmarum* (alii legendum contendant, *malvarum*) *primo scriptitatum: deinde quarumdam arborum libris;* id est corticibus, vel potius tunicis corticem inter & lignum subtilioribus. *Postea monumenta publica plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta, aut ceris.* Linteos libros commemorat Tit. Liv. l. 4. *Supprimente chartas Ptolemæo, idem Varro membranas Pergami tradit repertas. Postea promiscue patuit usus rei, qua constat immortalitas hominum.* Plin. lib. 13. cap. 11. & 12.

Sit mihi: nam multo plures sumus: ac veluti te
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

INTERPRETATIO

mihi latura: (complures enim sumus) teque ad multitudinem illam te adjungere, tanquam Judæi, compellemus.

ANNOTATIONES

142. *Multo plures sumus.*) Indicat plurimos tunc fuisse qui versus factitarent. Hos autem callide vellicat, quod se *putarent esse poetas, sermoni propiora scribentes, vel in uno stantes pede* multa; *concludere versum* putisque *verbis* contexere satis esse, existimantes.

Veluti Judæi.) Hi sub Augusto Romæ magno numero degebant; & quoscunque poterant ad suos ritus suamque religionem pertrahere satagebant. Huc pertinet quod ait Christus Matth. cap. 23. v. 15. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.*

143. *In hanc concedere turbam.*) Inter poetas nomen dare, cum tot aliis ad carmina prascribenda animum appellare, etiamsi reluctatur Minerva; aut tolerare saltem ac probare scribentes.

SATIRA V.

Facete describit iter suum ab urbe Româ Brundusium usque.

Egressum magnâ me accepit Aricia Româ
Hospitio modico. Rhetor comes Heliodorus
Græcorum longe doctissimus. Inde forum Appî
Differtum nautis, cauponibus atque malignis.
Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos
Præcinctis unum. Minus est gravis Appia tardis.

INTERPRETATIO

Magnâ Româ egressum me excepit Aricia parvo hospitio. Comitabatur me Heliodorus rhetor inter Græcos eruditissimus. Hinc perreximus ad mercatum Appii oppidi, *plenum nautis et cauponibus iniquis. Hoc iter partiti sumus pigri,* quod uno*cum fuisset viatoribus altiùs quam nos succinctis. Appia via minus est molesta lente progredientibus.*

ANNOTATIONES

1. *Egressum magnâ, &c.*) Lucilius Satirâ suâ 5. descripserat iter quod ab urbe Româ Capuam, indeque ad Siculum fretum obierat: hic noster ejus exemplo, suum Româ Brundusium iter faceta admodum describit, plus *μεμφονκοτων* agens quam *τοπογραφον*, ut ait Cruquius. Anno scilicet U.C. 713. Antonianis & Octavianis dissidentibus, utrinque delecti viri sunt, qui res Antonium inter & Augustum componerent. Itaque Brundusium, quod Antonii exercitus obsidione premebat, convenere legati, Mæcenas ab Augusto, Fonteius ab Antonio, cum Cocceio perinde utriusque Imperatoris amico, qui quidem optatam fecere pacem, fœdusque Brundusinum inde dictum sanxerunt. Porro Mæcenatem illuc officii causâ secuti Horatius, Virgilius, & alii.

Aricia.) Oppidulum in Appiâ viâ, distans Româ mill. pass. 16. hod. *la Riccia*, Ducatus insignia ostentat.

2. *Rhetor comes Heliodorus.*) Huc pertinet quod ajunt: *facundus comes in via pro vehiculo est:* maxime quod Horatius Græci erat sermonis studiosissimus.

3. *Græcorum longe doctissimus.*) Quidam legunt *Græcæ linguæ doctissimus*: sed perperam. Quippe, ut redarguunt alii, quæ laus esset ista Rhetori Græco, Græcam linguam apprime callere?

Forum Appî.) Oppidum Latii in Volscorum finibus, inter Ariciam ac Feroniam, juxta Paludes Pontinas: quare in his navigantes nautæ plurimi istic habitant: caupones item, quia frequens ea via & celebris. Vide Epist. ad Pison. v. 65. ad hæc verba *sterilisque palus, &c.* annot.

4. *Malignis.*) Fraudulentis, iniquâ uti mensurâ consuetis. Supra, Sat. 1. vers. 29. *Perfidus hic caupo.*

5. *Hoc iter ignavi divisimus, &c.*) Quod expediti magis quam nos unâ die confecissent, in eo biduum posuimus.

6. *Præcinctis.*) Strenuis, expeditis, *εὐζώνοις*, contra discinctos ignavum significat, ut alibi dictum.

Minus est gravis Appia tardis.) Quia crebra sunt diversoria, in quibus licet commorari quoties libet.

Hic ego propter aquam, quod erat deterrima, ventri
Indico bellum; cœnantes haud animo æquo
Exspectans comites. Jam nox inducere terris
Umbras, & cœlo diffundere signa parabat.
Tum pueri nautis, pueris convicia nautæ
Ingerere: Huc appelle: trecentos inseris: ohe,
Jam satis est. Dum æs exigitur, dum mula ligatur,
Tota abit hora. Mali culices, ranæque palustres
Avertunt somnos. Absentem cantat amicam
Multâ prolutus vappâ nauta, atque viator
Certatim: tandem fessus dormire viator
Incipit: ac missæ pastum retinacula mulæ
Nauta piger saxo religat, stertitque supinus.
Jamque dies aderat, cum nil procedere lintrem
Sentimus: donec cerebrosus prosilit unus,

INTERPRETATIO

Ego istic bellum facio ventri ob aquam, quia ibi pessima est; cœnantes comites impatienter expectans. Jam nox prope erat terris umbras inducere, ac stellas cœlo spargere. Mox servi nautis, nautæ servis dicteria inferre cœperunt: huc navem applica: trecentos introducis: ohe, jam sat multi sunt. Hora integra absumitur, dum pecunia exigitur, dumque mula alligatur. Molesti culices et ranæ palustres impediunt soporem. Nauta nimio refertus vino ac viator certatim canunt amicam absentem. Denique viator fatigatus dormire incipit: tumque ignavus nauta ad saxum ligat funem mulæ ad pabulum dimissæ, atque dormit supinus. Jam vero lux fulgebat, quando advertimus cymbam minime progredi, donec iracundus quidam

ANNOTATIONES

7. *Ventri indico bellum.*) Scilicet appetenti cœnam negavi, quod nec palustrem ac fœtentem aquam bibere poteram; nec merum propter ophthalmiam, de qua postea. Hinc *cœnantes* lectoatus *haud æquo exspectans animo*.

9. *Jam nox inducere, &c.*) Quia terrestris via difficilior etiam vehiculis, idcirco ab Appii foro navigabatur Feroniam usque, noctu quidem, teste Strabone post citando. Hinc facile intelliges, lector, quæ deinde sequuntur: et quod puerorum nautarumque vociferatio audita subito: quod *nil procedere lintrem* viatores haud senserint: quod vix *horâ quartâ* perventum sit eo quo ad ortum solis appellere oportuerat.

10. *Cœlo diffundere signa parabat.*) Non hæc *sermoni propior* (quod ait Sat. præced.) imo sublimior dictio, ut & alibi interdum, Poetæ excelso vel excidit; seu quod lectoris mentem excitare identidem juvat.

11. *Tum pueri nautis, &c.*) Servi a dominis præmissi ad comparandum navigium, cum nautis rixantur & conviciantur: quod quidem familiare hujus farinæ hominibus.

Convicia.) Quasi *convocia* vociferationem plurimorum confusam significant. Festus. Alii aliter: *Vocis contentionem* notat eâ voce Tullius variis locis Epist. 5. l. 2. *Pompeius cum pro Milone diceret, clamore convicioque jactatus.* Orat. n. 160. *Convicio aurium mihi extorta veritas est.*

12. *Huc appelle, &c.*) Verba sunt servorum contra nautas, qui plures quæstûs causâ excipiebant in navim: *trecentos*, id est nimis multos, non sine periculo navigantium, ob nimium onus ac pondus.

13. *Dum æs exigitur.*) Naulum, navigationis pretium.

Mula ligatur.) Tractura navim contra aquam. Strabo lib. 5. *prope Tarracinam iter facienti Romam fossa ad Appiam apponitur, & quidem multis in locis, quam & palustres & fluviatiles implent aquæ. Per eam nocturna maxime fit navigatio, ut qui primis conscendant tenebris, oriente sole egressi, via Appia reliquum evadant, & interdiu trahentibus mulis remulco, perambulent.*

14. *Mali culices.*) Culex ab aculeo dictus, vel quasi cutilex, quod cutem lacessat.

Ranæque palustres.) Ad discrimen aliarum, quæ rubetæ vocantur, & in sentibus ac dumis latitant. Illæ ergo coaxantes viatoribus seu navigantibus somnum adimunt, per importunum ac frequens *βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ.* Aristophan. Ran.

15. *Cantat.*) Ad sublevandum horrorem ac tædium nocturni temporis ac silentii.

16. *Prolutus.*) Virg. Æneid. 1.
pleno se proluit auro.

18. *Ac missæ pastum, &c.*) Ubi nauta qui mulam moderabatur, sensit dormire viatores, & ipse dormitans mulam solvit pastumque dimittit, funem vero navigii religat ad saxum, moxque sopori se tradit humi stratus, parum sollicitus quâ horâ perveniret ad destinatum locum.

21. *Donec cerebrosus, &c.*) Donec unus viato-

Ac mulæ nautæque caput lumbosque saligno
Fuste dolat. Quartâ vix demum exponimur horâ:
Ora manusque tuâ lavimus, Feronia, lymphâ.
Millia tum pransi tria repimus: atque subimus
Impositum saxis late candentibus Anxur.
Huc venturus erat Mœcenas optimus, atque
Cocceius, missi magnis de rebus uterque
Legati; aversos soliti componere amicos.
Hic oculis ego nigra meis collyria lippus
Illinere. Interea Mœcenas advenit, atque
Cocceius, Capitoque simul Fonteius, ad unguem

INTERPRETATIO

exilit, et mulæ nautæque caput ac lumbos verberat saligno fuste. Tandem vix horâ quartâ descendimus e navi: statimque *faciem et manus abluimus aquâ tuâ, o Feronia? deinde* vero *pransi lente processimus* ad *tria* passuum *millia: ac pervenimus Anxur extructum super rupes eminus apparentes ob candorem. Illuc debebant convenire optimus Mœcenas atque Cocceius, legati ambo ad negotia missi gravissima:* cæterum *assueti reconciliare amicos abalienatos. Illic ego lippientes oculos collyrio inunxi. Interim accessit Mœcenas et Cocceius, unàque Fonteius Copito vir ad amussim*

ANNOTATIONES

rum seu navigantium ad terram prosilit, atque e salicibus litori adsitis virgam secat, qua irates nautam dormientem excitat, ejus caput & lumbos percutiendo, nec ipsi parcit mulæ *cerebrosus*, in obvium quidlibet exonerans indignationem suam ac bilem.

23. *Dolat.*) Metaphora a fabris lignariis, qui dolabro coæquant expoliuntque ligna.

Quarta vix demum exponimur horâ.) Extra navim ponimur ad Feroniam tandem, horâ post exortum solem quartâ, id est decimâ nostrâ matutina, in æquinoctio nempe; quod pluribus explicavi in meis annotationibus ad Persii Sat. 3. initium.

24. *Ora manusque tuâ lavimus, &c.*) Ex religioso veterum erga Deam illam cultu, quæ in Soracte monte habebat sacrum fontem, lucum, templum: nomenque dedit urbi Feroniæ, inter Circæos & Tarracinam. Nec omittam duo quæ narrantur miracula: alterum quod Deæ illius afflati numina ardentes prunas nudis pedibus absque læsione calcare ajunt. Alterum est quod Feroniæ luces aliquando cum arsisset, indeque auferre simulacrum accolæ meditarentur, subito nemus revirelt. Hinc Virg. Æn. 7. v. 800.

viridi gaudens Feronia luco.

Vide Strab. l. 5. Dionys. Halic. Plin. Porro quæ fuerit illa Dea, haud plane compertum. Dionysius asserit Feroniam consecratam a Lacedæmoniis illis, qui tempore Lycurgi in Italiam appulsi, lucum istum dicarint, numenque coluerint sub hoc nomine, eo quod illuc ferri non infeliciter contigisset. Alii volunt ipsam Junonem esse quæ ibi Feronia vocetur, colaturque, sicut apud Anxur urbem non longe remotam Jupiter Anxurus. Certe Virg. cit. utrinsque pariter ibidem meminit. Constat Feroniam nemorum Deam exstitisse, a ferendis arboribus appellatam. Imo veteres numen fecere ex illa vi arcanâ arboribus insitâ, per quam vigent, pullulant, florent, edunt fructus.

25. *Millia tum pransi, &c.*) Postquam sumus pransi Feroniæ, tria passuum millia conficimus lento quidem gradu, tum propter stomachi repletionem, cum ob locorum acclivitatem; contendimusque Anxur.

26. *Anxur.*) Urbs hæc Latii, post dicta Tarracina, colli & saxo imposita, mari Tyrrheno imminet. Olim etiam Thracina appellata, ab asperitate loci.

27. *Cocceius.*) Cocceius Narva, proavus Nervæ Imperatoris, erat illustris Jurisconsultus, cæterum Augusto pariter atque Antonio gratiosus.

Missi magnis de rebus uterque legati.) Inde enim pax Imperii & Reipublicæ Romanæ pendebat. Illi adversos exercitus prope Brundusium, sancito fœdere, in una coegere castra. Antonio vero to matrimonium data Octavia Augusti soror. Tit. Liv. l. 127. Appian. l. 5. Sueton. Octav. c. 17.

30. *Collyria.*) Oculorum medicamenta, proprie σποδιακά & τεφρία, ob cineraum colorem: unde Horatius vocat *nigra*. Cornel. Cels. lib. 6. cap. 6. παρὰ τὸ κωλύειν τὸ ῥεῖν, ab inhibenda fluxione, dictum volunt collyrion: sed multos etiam alios ad usus adhibatur.

32. *Capito Fonteius.*) Hunc Dio. Consulem cum Germanico fuisse scribit. Livius & Appianus ex Antonii parte Pollionem, ex Augusti Mœcenatem duntaxat missos referunt, cum Cocceio quidem; nullam vero Capitonis faciunt mentionem.

Ad unguem factus homo.) Eximiis dotibus vir ornatissimus. Metaph. a marmorariis, qui lævitatem & juncturas explorant superducto ungue. Hinc Pers. Sat. 1. v. 65.

. . . . *ut per læve severos*
Effundat junctura ungues.

Factus homo, Antoni, non ut magis alter, amicus.
Fundos Aufidio Lusco Prætore libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam, & latum clavum, prunæque batillum.
In Mamurrarum lassi deinde urbe manemus,
Muræna præbente domum, Capitone culinam.
Postera lux oritur multo gratissima. Namque
Plotius & Varius Sinuessæ, Virgiliusque

INTERPRETATIO

factus, ita gratiosus Antonio ut nemo magis. Sponte deseruimus Fundos, ubi Prætor erat Aufidius Luscus, deridentes munera scribæ insanientis, prætextam, latum clavum, et batillum ignis. Postea fatigati commoramur in civitate Mamurrarum, Murenâ hospitium, Capitone cœnam dante. Postera dies illuxit longe amœnissima. Etenim Plotius, Varius, atque Virgilius obviam nobis fuerunt Si-

ANNOTATIONES

54. *Fundos Aufidio, &c.*) Fondis minime commorati sumus, sed prandimus tantum; postea Formias progressi, ubi pernoctavimus.

Fundos.) Oppidum hoc in via Appia, initio regni Neapolitani, Tarracinam inter & Formias medium, ad decem fere pass. mill. vino generoso celebratur.

Aufidio Lusco Prætore.) Prætor dicitur quod præeat vel præsit juri dicendo. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 15.

55. *Insani ridentes præmia scribæ.*) Romæ scribarum officium etiam libertinis patebat, adeoque vile censebatur: attamen magistratus in municipiis sæpe merces ac præmium erat scribarum. Sic Aufidius Luscus Fundis Præturam adeptus sibi jam aliquis videbatur: at quod suâ dignitate plusculum superbiret, ludibrio fuit Mæcenati aliisque qui eum comitabantur. Hunc enim aliosque legatos a Fundano illo Prætore honoris causâ salutatos, intelligendum est. Apud Sueton. Caligul. c. 23. *ex publicis monumentis certum, Aufidium Lingonem Romæ honoribus functum.*

56. *Prætextam.*) Ex Varrone lib. 5. de Ling. Lat. toga erat alba purpureo prætexta limbo: quæ quidem non puerorum fuit solum, sed & magistratuum. Unde & prætextatus a togato differt, ut magistratus a privato. Hanc *supra tunicas honorati quique induebant,* inquit Non. Marcell. De eâ veste jam dixi in Epod. 5.

Latum clavum.) Vestis hæc nobiliorum propria, plagulis decorata aureis sive purpureis, latioribus in Senatore, angustioribus in equite. Unde Ovid. Trist. 4. Eleg. ult.

clavi mensura coacta est.

Nec matronæ carebant simili quodam ornatu. Nam & earum vestis habebat patagium, quod erat *aureus clavus qui pretiosis vestibus addebatur;* ex Nonio. Porro nomen deducunt a similitudine cum clavorum capitibus, quibus similes essent aureæ illæ plagulæ. Nec perperam alii etymon hoc rejiciunt, asseruntque clavos istos fuisse purpureas fascias seu limbos utrinque tunicæ assutos: tunicæ, inquam; nam latus clavus erat interior vestis supra quam assumebatur prætexta: & hoc plerique non animadverterunt contrariumque scripserunt, certe immemores Prætore capitis sententiam ferente deponi prætextam consuevisse, at minime laticlavum.

Prunæque batillum.) Tanta erat Aufidii insania, ut ante se ferri prunas in batillo, id est foculo ansato & gestatili, juberet, ad instar virorum Principum & Imperatorum, quibus præferebatur ejusmodi ignis, summæ auctoritatis ac potestatis index & insigne. Frustra quidam intelligunt vas parvum, in quo suffitus semper fieret Jovi Hospitali sive hospitibus & convivis.

57. *In Mamurrarum urbe.*) Sunt qui Mamurras urbem asserant inter Fundos & Formias, vern. *Itro* vel *Itri*, cujus etiamnum exstent ibidem rudera. Philip. Ferrar. Verum ipsæ hic Formiæ accipiendæ sunt, e quibus oriunda Mamurrarum familia Romæ quidem Senatoria. Adde quod illius oppidi maximam partem obtinebat Mamurra Eques Romanus Cæsaris amicus, opibus præpotens: quem vellicat tum hic noster; ut & Catullus. *Primum Romæ parietes crustâ marmoris operuisse totius domus suæ in Cælio monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram Formiis natum Equitem Romanum præfectum fabrorum C. Cæsaris in Gallia .... nullamque nisi e marmore columnam habuisse, omnes solidas e Carystio aut Lunensi .... hic est Mamurra Catulli Veronensis carminibus proscissus, cujus domum Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia.* Hæc Plin. lib. 36. c. 6. Vide lib. 3. Od. 17. ubi Lamiarum originem e Formiis urbe celebrat Horatius.

Lassi manemus.) Nam a Tarracina seu Anxure Formiæ distant ducentis prope stadiis. Quadringenta numerat Strabo certo hallucinatus.

58. *Murænâ præbente domum, &c.*) Muræna & Capito Formiis habentes domum uterque, officium partiti erga præclaros hospites, alter hospitium, alter epulas præbant. Muræna ille frater erat Liciniæ, quæ postea nupsit Mæcenati. Vide lib. 3. Od. 19.

40. *Plotius & Varius.*) Hi sunt eximii poetæ Virgilio perinde ac Horatio amicissimi, quibus ab Augusto commissa est cura emendandæ Æneidos post mortem Virgilii, hac lege ut nihil adderent. Cum Plotio & Vario tertius erat Tucca, &

Occurrunt; animæ, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.
O qui complexus, & gaudia quanta fuerunt!
Nil ego contulerim jucundo sanus amico.
Proxima Campano ponti quæ villula, tectum
Præbuit: & parochi quæ debent ligna salemque.
Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.

INTERPRETATIO.

nuessæ; homines tales ut nec meliores terra protulerit, nec quisquam sit me conjunctior cum illis. O quales amplexus, et quam magna lætitia exstitit! Ego dum mente sanâ ero, nihil æquabo cum *fideli amico. Villula quæ vicino est ponti Campano, hospitium dedit: parochi vero quæ debent ligna et salem præbuerunt. Inde muli Capuæ dati ponunt clitellas tempestive. Mæcenas ivit lusum,*

ANNOTATIONES.

ipse eruditione clarus, ad recensendum opus divinum. Servius.

Sinuessa.) Hæc urbs Campaniæ ad ostia Liris fluvii, ubi nunc *Rocca di Mondragone.* Ibi desinit Massicus mons.
Martial. lib. 13. Epigramm. 111.
De Sinuessanis venerunt Massica prælis.
Sinuessanas porro aquas sterilitatem fœminis, maribus autem insaniem aufurre tradunt. Plin. &c.

44. *Nil ego contulerim jucundo sanus amico.*) Exceptâ sapientiâ, nihil homini præstantius amicitiâ muliusve a Diis immortalibus datum, affirmat Tullius. Proverb. cap. 18. v. ult. *vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.* Ecclesiastici cap. 6. *amicus fidelis protectio fortis: qui invenit illum, invenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio ... medicamentum est vitæ & immortalitatis.*

45. *Proxima Campano, &c.*) Sinuessæ pransi jucundius quidem ob occursum amicorum, venerunt omnes simul ad hanc villam, in qua pernoctarunt.

Campano ponti.) Qui impositus est Vulturno Campaniæ fluvio per Venafrum, Capuam, aliasque urbes in mare Tyrrhenum decurrenti.

46. *Parochi.*) Quasi præbitores παρέχειν *præbere,* curatores erant publici per urbes & loca jus habentes ab oppidanis exigendi certa stipendia, unde peregrinis & legatis necessaria suppeditarent Reip. nomine. Tull. ad Attic. lib. 13. Epist. 2. *Ariarathes Ariobarzanis filius Romam venit .... omnino eum Sestius noster parochiis publicis occupavit;* (idest præbitionibus et muneribus publicis. Alii legunt, *parochus publicus*) *quod quidem facile patior. Veruntamen quod mihi magna cum fratribus illius necessitudo est, invita eum per litteras ut ad me diversetur.* Jam res patet de peregrino: de legatis autem auctoritate publicâ missis hæc habe, studiose lector. Idem Tull. item ad Attic. lib. 5. Epist. 16. Ita scribit: *In perditam & plane eversam in perpetuum provinciam nos venisse scito, magnâ quidem exspectatione, prid. Cal. Sextil. moratus triduum Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, audivimus nihil aliud nisi civitatum gemitus, ploratus, &c. .... Levantur tamen miseræ civitates, quod nullus sit sumptus in nos, neque in legatos, neque in quæstorem, neque in quemquam. Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Juliâ dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem; nec præter quatuor lectos & tectum, quemquam accipere quidquam: multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerumque. Mehercule etiam adventu nostro reviviscunt, justitiâ, abstinentiâ, clementiâ tui Ciceronis. Itaque opiniones omnium superavit.* Præclaram etiam huic loco lucem dabit T. Livius initio lib. 42. *Ante L. Posthumium Consulem,* inquit, *nemo sociis unquam in ulla re oneri aut sumptui fuit. Ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis: privata hospitia habebant: ea benigne comiterque colebant: domusque illorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter quà faciendum erat, imperabant, aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant.* At ipse, ut est paullo ante, cum senatui placuisset *Consulem: ad agrum publicum a privato terminandum, in Campaniam ire, ... priusquam ab Roma proficisceretur, litteras Præneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet ubi diverteretur; jumentaque, cum exiret inde, præsto essent.*

47. *Hinc muli Capuæ, &c.*) Ab ea villulâ mulis vecti Capuam venimus tempestive quidem, nam eâ die confecimus millia passuum non plus sexdecim.

Capua.) Hæc Campaniæ metropolis ac veluti arx deliciarum & arrogantiæ pridem fuit. *Alteram Romam* vocat Cicero Philipp. 12. alibi vero *superbiæ domicilium.* Annibalis virtutem corrupit ac fregit illâ *pelago, cultuque, penuque potens* civitas, *deliciis, opibus, famâque;* ut canit Ausonius. Hodie jacet in ruderibus. Duobus autem exinde milliaribus versus Boream excitata est Capua nova veteri haudquaquam par. De ea jam in Epod. 16.

Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque:
Namque pilâ lippis inimicum, & ludere crudis.
Hinc nos Cocceii recipit plenissima villa,
Quæ super est Claudî cauponas. Nunc mihi paucis
Sarmenti scurræ pugnam Messîque Cicerri,
Musa velim memores: & quo patre natus uterque
Contulerit lites. Messî clarum genus Osci:
Sarmenti domina exstat. Ab his majoribus orti
Ad pugnam venere. Prior Sarmentus: equi te
Esse feri similem dico. Ridemus. Et ipse
Messius, accipio; caput & movet: O tua cornu
Ni foret exsecto frons, inquit, quid faceres, cum
Sic mutilus minitaris? At illi fœda cicatrix
Setosam lævi frontem turpaverat oris.

INTERPRETATIO

ego vero ac Virgilius dormitum ivimus; *nam pilæ ludus noxius lippis atque crudis. Istinc ad Cocceii villam pergimus copiosissimam, quæ* sita est *supra tabernas* Claudii. *Jam precor, o Musa, ut mihi referas paucis verbis Sarmenti scurræ certamen atque Messii Cicerri: et quo patre ambo geniti pugnam inierint. Illustris Messii origo ab Oscis: Sarmenti dominæ* etiamnum *vivit. Ab istis prognati majoribus in certamen devenere. Sarmentus prior* locutus: *aio te esse similem equi indomiti. Cachinnos sustulimus. Tum Messius, accipio, inquit; simulque caput agitat.* Continoo Messius *dixit: o quid agas, si cornu tuâ fronte non esset amputatum, quandoquidem ita mutilatus minaris? nimirum turpis cicatrix ei deformarat hirsutæ fron-*

ANNOTATIONES

48. *Lusum it Mæcenas, &c.*) Pilâ palmaria, cujus exercitatio ad sanitatem utilis robusto quidem & bene affecto: at crudis noxia & ἀπεπτικῶς, qualis Virgilius: contra salubris somnus & quies; pariter & lippientibus, qualis Horatius. Scilicet agitatio corporis vehemens ciet irritatque humores, quos lente duntaxat coquit calor naturalis. Adde quod oculorum acies non parum laborat in observanda pilâ. Cornel. Cels. lib. 1. cap. 2. Galenus lib. 4. de Symptom. caus. c. 5.

49. *Pilâ.*) Quasi pilis plena sit vocatur ex Isidoro. Alii a πιλεῖν, *densare*, deducuntur originem, sive quod pila potissimum conficiatur e πίλῳ, idest lanâ coactâ & compactâ. Quadruplex erat. 1. harpastum, e corio confecta minor pila, quam solo repercussam remittebant. 2. follis, ex aluta; major brachiis, minor pugnis intorquebatur. 3. trigonalis, sive trigon: nomen a triangulari situ ludentium ternorum, qui sibi invicem ita pilam reddebant, diligenter caventes ne excideret mano sive dextrâ, sive sinistrâ. 4. paganica a pago & paganis dicta; ab his enim ad orbem venit. Plumis infarta erat; durior folle, mollior trigone. Quæ omnia belle notat & exprimit Martialis lib. 4. Epigram. 19. lib. 12. Epigram. 84. lib. 14. Epigram. 45. 46. 47. Vide infra lib. 2. Sat. 2. v. 11. annot.

50. *Hinc nos Cocceii, &c.*) Inde processimus ad villam Cocceii rebus omnibus abundantem. Hæc sita est *supra cauponas Claudii* cujusdam. Vel accipe oppidum quoddam ab Appio Claudio conditum. Placet tamen legere potius cum aliis, *Caudi:* nam inter Capuam & Beneventum sunt Caudium oppidum, hodie *Arpaia*, item Valles & Fauces Caudinæ; in quibus intercepti aliquando Romani sub jugum turpiter missi sunt: quam tamen ignominiam paullo post gravi ultione eluerunt. Tit. Liv. lib. 9.

51. *Nunc mihi paucis, &c.*) Facete admodum Poeta Musas in re ludicrâ invocat, veluti solet fieri in gravibus argumentis. Descripturus nempe duorum scurrarum ridiculam contentionem, serio videtur grave quidpiam adoriri; quo majorem excitet jocum.

54. *Messi clarum genus Osci.*) Ironice prorsus. Nam hi Campaniæ populi in Latii & Samnii confinio degentes, non solum ignobiles, sed & infames erant. Vide Strabon. Huc etiam facit quod *obscœnum* quidam ab Oscis deducunt. Festus Oscos prius Opscos teste Ennio dictos ait, & stupra inconcessæ libidinis ab ejus gentis pravâ consuetudine, obscœna dici, ex Verrio.

55. *Sarmenti domina exstat.*) Ergo servus erat ille, aut servili genere. Hic scurra Augusto fuisse in deliciis atque Antonio memoratur. Ex Plutarcho: *Antonio infensa erat Cleopatra, quod in cœna dixisset: ipsi quidem acidum vinum infundi: Sarmentum autem Romæ Falernum potare. Erat vero Sarmentus Cæsaris servulus ex iis qui festivitatis causâ haberi solent, quos Romani delicias appellant.* Juvenalis initio Sat. 5. meminit hujus scurræ.

58. *O tua cornu, &c.*) Pergit convitiari Messio Sarmentus; quid faceres, si frons tua esset adhuc armata illo cornu, quod exsectum tibi est omnis terribili & feroci? sarcasmos.

60. *Illi fœda cicatrix, &c.*) Nempe Messii in-

Campanum in morbum, in faciem permulta jocatus,
Pastorem saltaret uti Cyclopa, rogabat;
Nil illi larvâ, aut tragicis opus esse cothurnis.
Multa Cicerrus ad hæc: donasset jamne catenam
Ex voto Laribus; quærebat: scriba quod esset,
Deterius nihilo dominæ jus esse: rogabat
Denique, cur unquam fugisset, cui satis una
Farris libra foret, gracili sic, tamque pusillo.
Prorsus jucunde cœnam produximus illam.

INTERPRETATIO

tis partem sinistram. Hinc *plures jocos in vultum campanumque morbum jactans orabat ut saltaret ad modum Cyclopis pastorii; neque vero larvâ aut cothurnis tragicis ipsum indigere. Ad ista* denique *Cicerrus plurima retorsit: interrogabat, numquid jam ex voto sua vincula consecrasset Laribus; quamvis esset scriba, nihilo minus heræ jus* in eum *superesse: quærebat tandem quare fugisset aliquando ipse, cui sufficeret una farris libra*, scilicet *adeo tenui et parvo. Hilariter sane peregimus eam ce-*

ANNOTATIONES

fronte apparebat cicatrix exsectæ verrucæ, quæ amputati cornu speciem exhibebat.

62. *Campanum in morbum.*) Seu verrucas, quas habebant frequentes Campani in vultu fœdas: vel turpem quamdam aliam luem ciborum ac luxuriæ intemperantiâ creatam. Non absurde Torrentius intelligit eum morbum, de quo Plin. lib. 26. c. 1. *Sensit & facies hominum novos omnique ævo priore incognitos non Italia modo, verum etiam universa Europa, morbos: . . . sine dolore quidem illos ac sine pernicie vitæ; sed tanta fœditate, ut quæcumque mors præferenda esset. Gravissimum ex his lichenas appellavere græco nomine; latine mentagram, quoniam a mento fere oriebatur, joculari primum lasciviâ dictam: ut est procax natura multorum in alienis miseriis: occupat in multis totos utique vultus, oculis tantum immunibus; descenditque in colla, pectusque, & manus, fœdo cutis furfure.* Campanum alii morbum interpretantur propriam ei genti luxuriam arrogantiamque.

63. *Pastorem saltaret uti Cyclopa.*) Exprobrat similitudinem cum Polyphemo, quippe ille pariter ingens corpore & immani staturâ, hirsutaque fronte, in qua etiam cicatrix oculum Cyclopis obturatum referebat. Quapropter nec *larvâ* facies turpis, nec crura sat procera indigerent *cothurnis*, id est, altis calceis, quibus ad majestatem utuntur Tragœdi. Petrus Crinitus de honesta disciplina, lib. 17. cap. 3. apposita omnino *inter voluptates scenicas*, inquit, *celebrari video Cyclopea. Sic vocarunt cum Cyclopem in scena saltantem proferrent, habitu & ornamentis, quibus Polyphemus apud Poetas decoratur. Quod ego dum observandum, ut Horatii locum interpretemur paullo indiligentius ab aliis expositum. Itaque sic allusit, cum de Sarmento scurra & Messio Osco, eorumque litibus disserit: ac Messium ore fœdo & facie turpi similemque larva reddit. Quo loco saltare* Cyclopa *nihil puto aliud ab Horatio intelligi, quam & fronte & habitu talem fuisse Messium, ut Polyphemum in scena saltantem posset exprimere: ac risum de se spectantibus facile commovere.* Polyphemum ab Ulysse obcæcatum lege apud Homerum, Odyss. 6. Virg. Æn. 3. De eo Servius ita scribit: Multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres. Sed totum fabulosum est. Vir ille prudentissimus fuit, & ob hoc oculum in capite habuisse fertur, id est, juxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Ulysses eum tamen prudentia superavit: & ob hoc eum cæcasse fingitur. Vide & Euripid. Cyclop.

65. *Donasset jamne catenam, &c.*) Servi enim manumissi seu Laribus, seu Deorum alicui consecrabant vincula, quibus olim stricti fuerant. Ita Cicerrus servilem objicit turpitudinem Sarmento. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. c. 10.

67. *Deterius nihilo dominæ jus esse.*) In servos etiam manumissos domini retinebant jus operarum, v. g. sarciendi vestes, suendi calceos, &c.

Scriba.) Alii scribæ dicebantur a sua functione; alii erant magistratuum, puta Quæstorii, Prætorii, Ædilitii, &c. Scribæ officium apud Romanos mercenarium; nec magni testimonii aut pretii. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 2.

68. *Cur fugisset.*) Nullum servo probrum gravius, quam fugisse. Hinc enim contumeliosa furcifer appellabatur, eo quod hæc erat fugitivi servi pœna, furcam collo appensam circumferre.

Cui satis una farris libra foret.) Hæc sæpius erat servis fugiendi causa, quod nimis parce a dominis alerentur. At Cicerrus utpote gracilis ac pusillus, tenui alimento poterat ac debebat esse contentus, unâ videlicet farris librâ servis quotidie dari solitâ ad victum. Quod quidem dimensum proceris corporibus exiguum ac vix sufficiens videbatur. Ex Gell. l. 20. c. 1. Debitori in carcere retento lex 12. Tab. jubebat dari in dies libras farris ab eo qui vinctum tenebat.

Tendimus hinc recta Beneventum, ubi sedulus hospes
Pæne arsit, macros dum turdos versat in igne.
Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam
Vulcano summum properabat lambere tectum.
Convivas avidos cœnam servosque timentes
Tum rapere, atque omnes restinguere velle videres.
Incipit ex illo montes Apulia notos
Ostentare mihi, quos torret Atabulus, & quos
Nunquam erepsemus, nisi nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacrymoso non sine fumo,
Udos cum foliis ramos urente camino.
Hic ego mendacem stultissimus usque puellam
Ad mediam noctem exspecto. Somnus tamen aufert
* * * * * * * * *
* * * * * * * * *
Quatuor hinc rapimur viginti & millia rhedis,
Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est;

INTERPRETATIO

nam. Inde recta nos contulimus Beneventum, ubi hospes officiosior propemodum deflagravit, cum turdos macilentos ad focum torreret. Enimvero exarsit ignis; & flamma per vetustam culinam grassata prope attingebat tectum. Mox aspexisses convivas famelicos atque famulos trepidantes cœnam prœripere, et cunctos allaborantes exstinguere. Exinde Apulia cœpit ostendere montes mihi cognitos, quos adurit Atabulus, quosque nunquam preteriissemus, nisi nos excepisset villa Trivici proxima, haud absque fumo lacrymas eliciente, dum in foco incenderentur humidi rami cum frondibus. Illic ego demens mendacem meretricem exspecto frustra ad mediam usque noctem. Tum vero sopor me invasit *inde rhedis vehimur per quatuor et viginti millia passuum, commoraturi in parva urbe, quam indicare non licet versu hexametro: signis autem*

ANNOTATIONES

71. *Beneventum.*) Hæc urbs Hirpinorum a Diomede condita, 28. mill. pass. e Capua; olim dicta Malevantum: at deducta eo colonia, Romani ad melius omen mutari nomen, & Beneventum dici in posterum voluerunt. Fest. Plin. &c.

72. *Turdos.*) Gall. *de grives.* Horum aviaria veteres habebant tanta quidem ut ex his agri stercorarentur, optimo certe fimo. Plin. lib. 17. cap. 9. Varro, Columella. Porro ex omni occasione captans jocum Satiricus noster *macros* notat *turdos,* quos magnâ tamen sedulitate *hospes* ad ignem versabat hospitibus apponendos, adeo ut ipse pæne arserit ejusque domus pariter.

73. *Vulcano.*) Hic Deus ignis ponitur non raro pro ipso igne, metonym. Vide lib. 1. Od. 4.

Summum properabat lambere tectum.) Hujus incendii facile grassantis ut rationem intelligas, scire te, lector, oportet quod cum alii scribit Cœlius Rhod. lib. 26. cap. 21. *habuisse veteres in domibus tecti medio apertionem, quam nuncupabant capnodochen,* id est fumi receptaculum. Nec enim, ut fit hodie, in excavato pariete caminus erat, sed in medio cubiculo hyberno: siquidem in æstivo non erat focus. Vitruv. lib. 7. cap. 3. Hinc & nunc abutimur voce *caminus* fornacem, hypocaustum, ignem, significante: quam tamen usurpamus pro fumario, seu gulâ fumum emittente extra tectum. Isidor. lib. 19. cap. 6.

75. *Convivas avidos, &c.*) Cœnam jam paratam servare satagunt famelici illi magis quam ædes scilicet alienas.

77. *Incipit ex illo montes, &c.*) Benevento egressi incipiunt aspici montes Apuliæ, Horatio quidem regio notissima, exinde orto videlicet. De *Apulia* lib. 3. Od. 30. & Epod. 2.

78. *Atabulus.*) Ventus Apuliam infestans, dictus quasi ἄτην βάλλων, immittens calamitatem. Plin. lib. 27. cap. 24. Gell. lib. 2. c. 22. hunc, ut volunt, eundem noster vocat Iapyga l. 1. Od. 3.

79. *Erepsemus.*) Syncope, pro *erepsissemus,* id est transivissemus. Sic postea Sat. 9. *surrexe* pro *surrexisse,* Virgil. Æn. 4. v. 606. *extinxem* pro *extinxissem* Lucretius pariter *confluxet.* Terentius in Adelph. *produxe, &c.*

Trivici.) Hoc oppidum est in Campaniæ finibus, montuosâ valde regione, viisque arduis ac difficilibus: quapropter in villa proximâ subsistere sæpius necesse est.

87. *Oppidulo quod versu dicere non est.*) Scilicet equotutico; quæ vox stare nequit in versu

Signis perfacile est. Venit vilissima rerum
Hic aqua: sed panis longe pulcherrimus; ultro
Callidus ut soleat humeris portare viator;
Nam Canusi lapidosus: aquæ non ditior urna:
Qui locus a forti Diomede est conditus olim.
Flentibus hinc Varius discedit mœstus amicis.
Inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum
Carpentes iter, & factum corruptius imbri.
Postera tempestas melior, via pejor ad usque
Bari mœnia piscosi. Dehinc Gnatia lymphis
Iratis exstructa dedit risusque jocosque;

INTERPRETATIO

est facillimum. Ibi venditur aqua rerum vilissima: ac panis est optimus certe; adeo ut prudens viator consueverit eponte humeris ferre; quia Canusii est lapidosus, urna autem *aquæ haud felicior: quod oppidum ædificatum est quondam a strenuo Diomede. Illinc Varius tristis abscessit ab amicis dolentibus. Hinc Rubos perreximus fatigati, quod longius iter feceramus, atque ob pluviam molestius. Postridie tempus fuit magis opportunum, at via deterior usque ad muros Barii piscosi. Deinde Egnatia infensis aquis condita præbuit risum ac ludum,*

ANNOTATIONES

hexametro. Equotutium, vel ut legunt alii, Equotuticum, sive Equus Tuticus, Apuliæ Dauniæ fuit oppidulum, hodie *Ariano* dicitur, aliis *Foggia*: in colle situm est ad Apenninum montem: e Benevento in ortum distat milliaribus duodecim, ex Sansone. Illius meminit Cicero ad Attic. lib. 6. Epist. 1. *Scire vis seas ego qeas acceperim literas. Omaes fere qeas commemoras, præter eas qeas scribis Lensoli pueris & Equotetico ac Brundesio datas.*

Quod versu dicere non est.) Imitatio est Lucilii ita Sigillaria indicantis Sat. 6.

. . . . *Servorum festa' dies est,*
Quem plane hexametro versu non dicere possis.

Da hoc servorum die continuo port Saturnalia celebrari consueto, Macrob. lib. 1. cap. 10.

88. *Venit vilissima rerum hic aqua.*) Quæ scilicet aliunde petenda & longe, fonte aliquo.

89. *Ultro callidus.*) Quidam legunt *ultra*, id est, in ulteriorem regionem. Quod satis placet.

91. *Canusi.*) Canusium Apuliæ oppidum, hodie *Canosa*, in colle ædificatum apud Aufidum amnem: a Cannis excisis distans tribus milliaribus.

Lapidosus.) Lapidis instar durus & insipidus: vel lapidibus plenus, e farina minime purâ; sive male concinnatâ molâ; sive non sat durâ; quæ grana conterendo ipsa deteretur rupeis inde particulis, quæ immixtæ pani dentes manducantis offendunt.

Aquæ non ditior urna.) An quod Aufidus est duntaxat lacur, quemadmodum Strabo asserit, cujus proinde aqua potu injucunda esset? an, ut scribunt nonnulli, quod Aufidi fluvii alveus interdum arescit?

92. *Qui locus a forti Diomede est conditus olim.*) Diomedes Ætoliæ rex, post Achillem & Aiacem fortissimus inter Græcos: singulari pugnâ cum Hectore & Æneâ congressus est; Palladium abstulit; Martem quoque & Venerem vulnerasse in bello Troiano fertur. Quapropter indignata Dea uxorem ejus Ægialen libidinibus fœdis adeo perdidit, ut ille tum ab ipsa, tum a patria abhorruerit; diverteritque in Apuliam, ubi cum Dauno rege fœdere inito, non unam urbem condidit. Memorantur Canusium, Arpos sive Argos, Hippium, quæ & Argyrippa.

93. *Varius discedit.*) Vocantibus aliò negotiis. Alii volunt ad castra Cæsaris contendisse aliâ viâ.

94. *Rubos.*) Rubi urbs Apuliæ, quibusdam *Ravo* dicta, Canusium inter & Barium.

Fessi. Confectis a Canusio, ubi pranderant, viginti milliaribus aut circiter.

96. *Postera tempestas melior, &c.*) Cœlum non pluvium, ut heri.

Via pejor.) Ob hesternum imbrem, locorumque difficultatem.

97. *Bari mœnia piscosi.*) Barium Apuliæ oppidum, regioni nomen dedit Barianæ dictæ: mari alluitur, ad oram sinus Veneti: quare *piscosum* vocat Horatius. Conditum est & nominatum ab incolis Baræ parvæ insulæ apud Brundusium, teste Festo.

Gnatia.) Hæc & Egnasia dicitur, hodie *Gnazzi*, vel *Nazzi*: urbs Salentinorum etiam maritime, media fere inter Barium & Brundusium, ab utroque distans triginta circiter milliaribus.

Lymphis iratis exstructa. Seu quod aquæ dulcis penuriâ laborat: seu potius quod sic notare vult Poeta Gnatianos ut lymphaticos, id est insanos, quippe qui non modo credant, sed & aliis persuadere velint rem incredibilem aut superstitiosam, de qua mox. Vide Festum in voce, *lympha*, ubi egregie ostendit lympham dici pro nympha, mutatâ literulâ: & lymphatos dici furiosos, eo quod creditum veteribus; a nymphis si conspicerentur furorem immitti. Ludit igitur Poeta in ambigua voce.

Dum flammâ sine, thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit. Credat Judæus Apella:
Non ego. Namque Deos didici securum agere ævum:
Nec si quid miri faciat natura, Deos id
Tristes ex alto cœli demittere tecto.
Brundusium longæ finis chartæque viæque.

INTERPRETATIO

quod persuadere volunt thura absque igne incendi in templi aditu. Fidem habeat Judæus recutitus: ego certe *minime* credam. *Quippe Deos accepi tranquillam vitam ducere: ac si quidpiam mirandum edat natura, illud nequaquam a numinibus sollicitis immitti e summis ædibus olympi. Brundusium terminus* fuit *prolixi itineris,* erit etiam hujus *descriptionis.*

ANNOTATIONES

99. *Dum flammâ sine, thura liquescere, &c.*) Hujus miraculi superstitiosi meminit Plinius c. 107. lib. 2. ita scribens: *in Salentino oppido Egnatiâ, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere.* Porro notavimus alibi cognitos Ethnicis sacros codices, e quibus non pauca mutuati fabulis esperserunt. Certe patet adumbratum hic quod habetur lib. 3. Reg. cap. 18. de vocato cœlitus igne Eliæ precibus, quo repente consumpta sunt holocaustum, & ligna, & altare lapidaum & superfusa copiose aqua. Vide lib. 2. Od. 19.

100. *Credat Judæus.*) Insimulat Horatius Judæos superstitionis, eo quod mox relatum miraculum crederent ac venditarent. Hinc & rem Gnatienam ejusmodi credulis hominibus narrandam suadendamque remittit: quæ sibi seisque comitibus duntaxat *risus dedit & jocos.* Romanos tamen non parum superstitionibus addictos lege apud Plin. lib. 28. cap. 2. &c.

Apella.) Quasi sine pelle in præputio circumciso: recutitus. Pers. Sat. 5. v. 184. *recutita sabbata* deridet: ubi non plura de hac lege Judæis a Deo datâ: item ad Juvenal. Sat. 14. v. 99. Salmasius etymologiam istam docte refellit: tum quod nequaquam brevis esse posset prima syllaba vocis *apella,* tum quod potius dicendum foret *impella* vel *abpella,* sicut dicitur imberbis, & absimilis, &c. Solertar autem & apposite ait fuisse tum Romæ Judæum quendam nomine Apellem, ad quem sane Horatius respexerit.

101. *Deos didici securum agere ævum.*) Ab Epicuro sic statuente, mortalia & inferiora qualibet minime Diis curæ esse. Vide lib. 1. Od. 34. lege & Plin. lib. 2. cap. 7.

104. *Brundusium.*) Hæc urbs regni Neapolitani maritima, in provincia Hydruntinâ, ad oram maris Adriatici. *Brindes.* Ennius:

Brundusium pulcro præcinctum præpete portu.

Longa finis via.) Viæ causa & finis patet ex dictis initio.

Longa.) Nam Româ distat Brundusium milliaribus trecentis & sexaginta. Hæc vero confecit Horatius quindecim diebus. Quidam numerant septendecim, sed perperam.

SATIRA VI.

Vera nobilitas non generis splendore aut avorum titulis metienda: sed virtute & honestate morum. Reprehenduntur qui majora se appetunt. Bona educatio præferenda claris natalibus. Mediocris fortuna opulentæ præstat.

Non quia, Mœcenas, Lydorum quidquid Etruscus
Incoluit fines, nemo generosior est te;
Nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus,
Olim qui magnis legionibus imperitarint,
Ut plerique solent, naso suspendis adunco
Ignotos, ut me libertino patre natum;
Cum referre negas, quali sit quisque parente
Natus, dum ingenuus. Persuades hoc tibi vere,
Ante potestatem Tulli atque ignobile regnum,
Multos sæpe viros nullis majoribus ortos
Et vixisse probos, amplis & honoribus auctos:

INTERPRETATIO

O Mœcenas, quod nobilior te nullus sit ex Lydis, quotquot Tusciæ terram habitarunt, aut quod habuisti avos paternos ac maternos, qui pridem magnis exercitibus præfuere, non propterea, more multorum, subsannas obscuros, sicut me libertini patris filium: quando affirmas nihil referre quo parente quilibet oriundus, dummodo probus sit. Bene profecto existimas, ante Servii auctoritatem atque imperium haud illustre, plerosque sæpius viros ignotis ortos majoribus, et bonos exstitisse et magnis dignitatibus amplificatos: e

ANNOTATIONES

1. *Non quia, &c.*) Satira hæc tota nitescit cùm veræ nobilitatis definitione, tum bonæ educationis præceptionibus & emolumentis, tum grati in bonum parentem animi testificatione.

Non quia, Mœcenas, Lydorum, &c.) Non tu Mœcenas licet nobilissimus, quod plerique magnatem faciunt, humiles ac plebeios aspernaris. Enimvero me libertino patre natum adeo non despexisti, ut contra *esse in amicorum numero* jusseris, quod me *purum & insontem* comperisti.

Lydorum quidquid, &c.) Fuerunt nempe Lydiæ populos, duce Tyrrheno Herculis filio vel nepote, in Italiam dudum appulisse atque Hetruriam tenuisse: unde Hetrusci dicuntur Tyrrheni pariter ac Lydi. Virgil. Æneid. 9. v. 11.

Lydorumque manum.

Et Æneid. 2. v. 781.

Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.

De Mœcenatis ex Hetruriæ principibus origine, fuse lib. 1. Od. 1. &c.

Etruscos fines.) Etruria sive Hetruria, quæ & Tuscia pariter ac Thuscia scribitur, Italiæ notissima regio, vernacule *la Toscana*: ab ortu rigatur fluvio Tiberi, a meridie mari Tyrrheno.

2. *Generosior.*) A genere *generosus* antonomasticos dicitur, cui opponitur *degener*. Sen. Trag. Troad.

Generosa in ortus semina exsurgunt suos.

Nec quod avus tibi, &c.) Paterno maternoque genere nobilissimum indicat Mœcenatem.

4. *Legionibus.*) Synecdoche Proprie vero legio ad Romanos pertinebat: continebat sex hominum millia: singulis autem millibus Tribunus imperitabat, tempore quidem C. Marii. Hic enim primus legionem sex millium conscripsit, quæ antea quatuor millium fuerant. Vide Isidor. lib. 9. cap. 3. Veget. lib. 2. Fast. &c.

5. *Naso suspendis adunco.*) Vafre & salse derides. Quintil. lib. 11. cap. 3. *naribus quidem derisus, contemptus, fastidium significari solet.* Plin. lib. 11. c. 37. *alter homini tantum nasus, quem novi mores subdolæ irrisioni dicavere.*

6. *Libertino.*) Servus manumissus vocatur libertus: ejus filii dicuntur libertini. Qui ab his deinceps nascuntur ingenui sunt.

8. *Ingenuus.*) Non proprie adhibetur vox iste hoc loco: significat autem hic non liberum, sed moribus præditum bonis, ingenuo & nobili viro dignis.

9. *Ante potestatem Tulli.*) Antequam Romæ sextus regnaret Servius Tullius, Tarquinii successor & gener, Ocrisiâ matre captivâ natus. Unde noster ejus *regnum ignobile* appellat. Quanquam apud Corniculum suam patriam domi valde nobilis fuisse cognoscitur. Vide Dionys. Halic. lib. 4. Tit. Liv. lib. 1. cap. 41. ubi Tanaquil uxor Tarquinii sic hortatur Servium hunc: *Erige te, Deosque duces sequere: qui sis, non unde natus sis, reputa: & nos peregrini regnavimus. Tuum est, Servi, si vir es, regnum, &c.*

Nullis majoribus ortos.) Originem trahentes ex iis qui hactenus non inclaruerant, & nullius fuerant nominis ac celebritatis.

Contra Lævinum Valeri genus, unde Superbus
Tarquinius regno pulsus fuit, unius assis
Non unquam pretio pluris licuisse, notante
Judice, quem nosti, populo; qui stultus honores
Sæpe dat indignis, & famæ servit ineptus;
Qui stupet in titulis & imaginibus. Quid oportet
Nos facere, a vulgo longe lateque remotos?
Namque esto, populus Lævino mallet honorem
Quam Decio mandare novo: censorque moveret
Appius; ingenuo si non essem patre natus;
Vel merito, quoniam in propria non pelle quiessem.
Sed fulgente trahit constrictos gloria curru

INTERPRETATIO

contrario Lævinum e Valerii stirpe, per quam Tarquinius Superbus dejectus imperio est, uno asse pluris nunquam æstimatum esse judicio populi, quem scis insanum frequenter attribuere dignitates immeritis, et stolide famam sequi; nec non admirari titulos atque imagines. Ergo quid nos decet agere a vulgo plane differentes? Nam certe populus dignitatem Lævino deferre mallet quam Decio ignoto: et Appius Censor arceret me, *si libero parente non essem genitus; et quidem jure, quia non mansissem in propria conditione. Verumenim gloria splendente suo curru nexos allicit*

ANNOTATIONES

12. *Contra Lævinum, &c.*) Contra vere domi nobiles interdem tam degenerasse, et etiam contemptoi fueriet, nullosque adepti magistratus.
Lævinum Valeri genus.) Pub. Valerius Lævines, quod virtute careret, vel populo despectus: quanquam erat e familia perillustri, per quam reges exacti Româ. P. enim Valerius Publicola suffectus olim Consol Collatino abdicare coacto, unâ cum Junio Bruto collega regno pepulit Tarquinium Superbum. T. Liv. lib. 2.
15. *Qui stultus honores, &c.*) Ubi nempe viget Democratia, seu populi dominatio, et Romæ. Tit. Liv. passim. Lucilius olim dixerat:
honorum
Judicium est crassis.
16. *Famæ servit ineptus.*) Plus ducitur vanâ opinione & ventosâ existimatione, quam verâ virtute & gloriâ. Unde omnia deferre solet ei quicumque natalium splendore, domesticâ famâ & opibus præfulget, tametsi per se haud ullum virtutis specimen ediderit. Isocras. ad Demon. *vulgus ignorat veritatem, & famam respicit.* τὴν ἀλήθειαν ἀγνοοῦσι, πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἀποβλέπουσι πολλοί.
17. *Stupet in titulis & imaginibus.*) Nobilitatis insignia demiratur, non ipsam virtutem, quæ sola est nobilitas: stupet videns honorum titulos & statuas majoribus constitutas, nec advertit has soli virtuti decreta & concessa fuisse. Cic. in Pison. *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum nihil habes simile præter colorem.* Juvenal. Sat. 8.
Stemmata quid faciunt? Quid prodest, Pontice, longo
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Majorum? &c.
Quid oportet nos, &c.) Quid nos sentire & judicare decet, si quidem a vulgi errore liberi, & sapientum institutis informati sumus?

19. *Lævino mallet honorem quam Decio mandare novo.*) Homini majorum gloriâ collustrato, per se vero ignobili; potius quam viro propriâ laude conspicuo, cujus majores non antea clari. Pub. Decius Mus e Deciis primus summâ in Rempublicam fide consulatum merito est adeptus, fortiterque & gloriose administravit cum T. Manlio Torquato. Cic. de Divin. 1. Tit. Liv. lib. 8. &c.
20. *Censorque moveret Appius.*) Repelleret ac summoveret *me* a petendo magistratu Appius ille Claudius Cæcus severâ notus censurâ, creatus anno U. C. 443. Is primus libertinos in urbanas tribus redegit. Sueton. Claud. cap. 16. & 24. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 15. ubi Censorum origo & potestas explicatur. Inter alia debebant Senatores legere & cooptare, summotis indignis, & honestissimis allectis. Censoria lex ita jubebat: *Censores populi familias censento: urbis templa, vias, ærarium, vectigalia tuentor: populum in tribus distribuunto: mores populi regunto: probrum in senatu ne relinquunto, &c.*
22. *Quoniam in propria non pelle quiessem.*) Quia vellem assurgere supra meam conditionem ac proprium statum. Allusio est ad fabulam asini leoninâ pelle contecti. Æsop.
23. *Sed fulgente trahit, &c.*) Neque vero mirandum quod ignoti ac novi homines quandoque ad dignitates aspirent; siquidem hi perinde ac generosi nobilesque, trahuntur splendore gloriæ, quæ omnes ad suum veluti currum constrictos rapit. Cic. Offic. 1. *Vix invenitur qui laboribus susceptis periculisque aditis, non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam. At fortis animus & magnus duabus rebus maxime cernitur, quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, &c.* Et postea, c. 68. *cavenda est gloriæ cupiditas. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio.*

Non minus ignotos generosis. Quo tibi, Tulli,
Sumere depositum clavum, fierique tribunum?
Invidia accrevit, privato quæ minor esset.
Nam ut quisque insanus nigris medium impediit crus
Pellibus, & latum demisit pectore clavum,
Audit continuo, quis homo hic est? quo patre natus?
Ut si qui ægrotet quo morbo Barrus, haberi
Ut cupiat formosus; eat quacumque, puellis
Injiciat curam quærendi singula; quali
Sit facie, surâ quali, pede, dente, capillo:
Sic qui promittit, cives, urbem sibi curæ,
Imperium fore, & Italiam, & delubra Deorum,
Quo patre sit natus, num ignotâ matre inhonestus,
Omnes mortales curare & quærere cogit.

INTERPRETATIO

tam obscuros quam illustres. *Quid* prodest *tibi, Tulli, resumere ablatum clavum, et creari Tribunum?* Scilicet *aucta est invidia, quæ minor erga privatum foret. Etenim cum primum aliquis demens mediam tibiam inseruit cothurno, et laticlavio pectus operuit, statim audit, Quis est vir iste? cujus filius? Quemadmodum si quispiam* eodem *quo Barrus morbo laboret, velitque censeri pulcher; qualibet pergat, desiderium puellis creabit sciscitandi singula, quali sit vultu, quali surâ, pede, dente, capillo: ita qui pollicetur curaturum se populum, civitatem, imperium, Italiam, et templa numinum, is cunctos homines cogit sollicite percontari quo sit editus parente, an obscurus matre ignobili.*

ANNOTATIONES

24. *Quo tibi, Tulli, &c.*) Quid tibi emolumenti est recepisse vestem & dignitatem Senatoriam, quam tibi Cæsar ademerat? Porro non bene est notus ille. Sic habet vet. Comment. *Tullius hic Senatu motus est a Cæsare quasi Pompejanus: occiso vero Cæsare recepit latum clavum, & Tribunus militum factus est.*

25. *Tribunum.*) De plebis Tribunatu locum hunc explicant nonnulli, sed frustra. Tribunus militum nemo fiebat, quin prius alam duxisset: alam non ducebat nisi qui cohorti præfuisset. Is milites in castris habebat dicto audientes, ad exercitationes deducebat, in stationes mittebat, claves portarum suscipiebat; vigilias & munitiones diu noctuque circuire, militum nomina memoriâ tenere, sauciorum curam agere, ne cui arma, pabula, alimenta deessent cavere debebat, &c. Vide Alex. ab Alex. l. 6. c. 18. &c.

26. *Privato quæ minor esset.*) Si degeres absque magistratu, nemo tibi inviderat: nunc vero tibi dignitatem nacto plures invident.

27. *Nam ut quisque insanus, &c.*) Cic. off. Offic. 1. *Nec imperia expetenda: ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam ... Multi quærentes eam tranquillitatem a negotiis publicis se removerunt, ad otiumque perfugerunt. In his & nobilissimi Philosophi longeque principes, & quidam homines severi & graves, &c.* Ex quibus patet insania quisquis publicam rem ultro capessit nullis munitus adjumentis.

Nigris medium impediit crus pellibus, &c.) Magistratum iniit, in Senatum est allectus; ac proinde jus habet utendi ocreis mollioribus nigri coloris pedem ac mediam quoque tibiam tegentibus: item latum induendi clavum. Calcei Patriciorum differebant a plebeiis. Horum crassiores; illorum tenuiores ex aluta, seu molli & subtili corio: quales gestavere pridem reges Albanorum. Festus. Martial. lib. 2. Epigram. 29.

Coccina non læsum pingit aluta pedem.

Isidor. lib. 19. cap. 34. ait istos nobilium calceos alio fuisse solo, cothurnis similes, ad medium crus pervenisse, quatuor corrigiis seligatos & fibulis aureis vel argenteis: assutam denique desuper habuisse lunæ crescentis effigiem; seu potius literam C, quæ centenarium primum numerum fuisse Senatorum notabat. Vide Plut. Quæst. Centur. Rom. Item Cœl. Rhodig. l. 20. c. 28. Juvenal. Sat. 7. v. 192.

Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

28. *Latum demisit pectore clavum.*) De ea interiori veste & tunicâ nobilibus propriâ, dixi fuse Sat. præced. v. 36.

29. *Audit continuo, &c.*) Scilicet homines novos ad dignitates evehi populus indignatur.

30. *Quo morbo Barrus.*) Mulierum amore effræni, proindeque formositatis affectatione. Sat. 6. præced. *Barrus inops.*

34. *Qui promittit cives, urbem, &c.*) Cruquius observat hic formulam quandam juramenti ejus qui magistratum accipit. Certe Senatoribus ac magistratibus incumbit cura urbis, civium, imperii, religionis, &c.

Tunc Syri, Damæ, aut Dionysi filius, audes
Dejicere e saxo cives, aut tradere Cadmo?
At Novius collega gradu post me sedet uno:
Namque est ille, pater quod erat meus. Hoc tibi Paulus
Et Messala videris? At hic, si plaustra ducenta
Concurrantque foro tria funera, magna sonabit,
Cornua quod vincatque tubas. Saltem tenet hoc nos.
Nunc ad me redeo libertino patre natum,
Quem rodunt omnes libertino patre natum,
Nunc, quia sim tibi, Mœcenas, convictor; at olim
Quod mihi pareret legio Romana tribuno.
Dissimile hoc illi est. Quia non ut forsit honorem
Jure mihi invideat quivis, ita te quoque amicum;
Præsertim cautum dignos assumere, pravâ
Ambitione procul. Felicem dicere non hoc
Me possum casu, quod te sortitus amicum:
Nulla etenim mihi te fors obtulit: optimus olim
Virgilius, post hunc Varius, dixere quid essem.

INTERPRETATIO

Num tu filius Syri, Demetrii, vel Dionysii, audes e rupe Tarpeiâ *præcipitare cives, aut Cadmo tradere? At*, inquies: *Novius collega uno post me gradu considet: est enim ipse quod erat parens meus. Ob id nempe tibi videris esse Paulus et Messala? Virum hic, si ducenti carri tresque pompæ funebres in foro simul procedant, tollet vocem ingentem cornua et buccinas superantem. Id saltem nos detinet. Jam revertor ad me parentis libertini filium, cui exprobrant universi originem e patre libertino, eo quod modo sim tuus conviva, o Mœcenas; quondam vero præfectus essem Romanæ legioni. Hoc ab illo differt. Quamvis enim dignitatem* istam *mihi fortasse merito quispiam invidere queat, et non pariter tuam amicitiam; maxime cum dignos eligere caveas, perversâ ambitione longe* pulsâ. Ob hoc *me fortunatum appellare nequeo, quod fortuito nactus sim te amicum: nulla quippe fortuna mihi dedit te:* sed *eximius primo Virgilius, ac deinde Varius narraverunt quis essem.*

ANNOTATIONES

38. *Syri, Damæ, Dionysi.*) Nomina servorum sunt ista.

Audes dejicere e saxo cives, &c.) Tu genere libertino oriundus audes Prætoris aut Tribuni plebis officio fungi, civesque Rom. morti addicere, ac lictori tradere e rupe Tarpeiâ dejiciendos?

39. *Dejicere e saxo cives.*) Usitatum erat hoc Romæ supplicium. Vide Plin. lib. 7. cap. 44.

Tradere Cadmo.) Lictori seu carnifici notæ eo tempore crudelitatis tradere vel necandos vel torquendos.

40. *At Novius, &c.*) Respondet Tullius ille, collegam suum uno gradu inferiorem se esse & ignobiliorem. Nempe Novius erat libertus; Tullius vero libertinus. De Novio illo postea sub finem hujus Satiræ.

41. *Hoc tibi Paulus & Messala videris.*) Tullio reponit Horatius: scilicet quod a servili conditione distas uno gradu plus quam Novius, an ideo tibi videris esse perinde nobilis ac Paulus Æmilius, & Messala Corvinus apud Romanos illustrissimi? De illo lib. 1. Od. 12. De Valerio Messala Corvino Aurel. Victor, &c.

42. *At hic, &c.*) Salsa ironia in ejusmodi homines novos honoribus exornatos. Indicat Poeta Novium digniorem fuisse præconis munere, quam Senatoriâ dignitate; quippe ingenti voce præditum a natura, non autem claris natalibus aut virtutibus.

44. *Cornua quod vincatque tubas.*) In funeribus adhiberi solebant cornua tubæque. Pers. Sat. 3. v. 103. *hinc tuba, candela, &c.* Propert. lib. 4. Eleg. 12. sive ult. v. 9.

Sic mœstæ cecinere tubæ, &c.

48. *Quod mihi pareret legio Romana.*) Cum in Bruti castris militarem. Vide lib. 2. Od. 7.

49. *Dissimile hoc illi est.*) Honoribus quisque invidere potest, quos non raro indignis etiam dat fortuna: non vero amicitiæ & gratiæ apud virum sapientem, qui non nisi dignos eligere cognoscitur.

55. *Varius.*) De eo Sat. præced. al. *Varus*. De Quintilio Varo lib. 1. Od. 18.

Ut veni coram, singultim pauca locutus.
(Infans namque pudor prohibebat plura profari.)
Non ego me claro natum patre, non ego circum
Me Satureiano vectari rura caballo,
Sed quod eram, narro. Respondes, ut tuus est mos,
Pauca. Abeo: & revocas nono post mense; jubesque
Esse in amicorum numero. Magnum hoc ego duco,
Quod placui tibi, qui turpi secernis honestum,
Non patre præclaro, sed vitâ & pectore puro.
Atqui si vitiis mediocribus ac mea paucis
Mendosa est natura alioqui recta; (velut si
Egregio inspersos reprendas corpore nævos)
Si neque avaritiam, neque sordes, ac mala lustra
Objiciet vere quisquam mihi: purus & insons
(Ut me collaudem) si vivo, & carus amicis;
Causa fuit pater his, qui macro pauper agello
Noluit in Flavi ludum me mittere, magni
Quò pueri magnis e centurionibus orti,
Lævo suspensi loculos tabulamque lacerto,
Ibant octonis referentes Idibus æra.

INTERPRETATIO

Cum vero steti coram te, modica dixi interruptis verbis, (nam verecundia elinguis haud sinebat plura loqui.) Non me illustris parentis filium, non equo me generoso vehi circa meos agros, sed quod eram, commemoravi. Tu pauca, ut soles, respondisti. Discedo: meque post novem menses accersis: præcipisque esse inter amicos tuos. Illud ego magni facio quod placui tibi qui pravum a recto distinguis, non per nobilem patrem, sed per mores et animum innocentem. Verum si mea indoles parvis ac paucis nævis maculata est de cetero proba, (quemadmodum si maculas formoso corpore effusas damnes) si nec sordidam cupiditatem, nec impura ganea ullus mihi juste exprobret: si etiam (ut me approbem) ob integritatem et innocentiam gratiosus amicis vivo; his causam præbuit meus parens, qui modico agro non dives noluit me tamen mittere ad scholam Flavii: ad quam pergebant clari juvenes illustrium centurionum filii, sinistro brachio suspensum ferentes sacculum et tabulam; atque reportantes lucrum Iduum octonarum.

ANNOTATIONES

59. *Satureiano.*) E Satureianis pascuis, ubi equi nutriebantur optimi. Saturum vel Satureum, quibusdam Satyreum, v. *Saturo*; hodie vicus hortis amœnus, olim oppidum in Calabria, ex Servio, secundum alios regio Tarento vicina.

72. *Flavi ludum.*) Is erat arithmeticæ, sive computandi, numerandi rationes & calculos conferendi magister & doctor famosus: ad quem instituendi mittebantur pueri ab iis qui fœnori studebant & avaritiæ. Vide Epist. ad Pison. v. 325. ubi

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere, &c.

73. *Magnis e centurionibus orti.*) Centurio qui centum milites regit; quod additur, *magnis*, videtur significare primipilos & primorum ordinum ductores, qui fere Tribunis dignitate pares. Sic notat Poeta cupiditatem & avaritiam primorum quorumque filios ad quæstum & sordes magis formare curantium, quam ad probitatem & virtutem. At longe diversam laudabilioremque iniit viam Horatii pater ad erudiendum filium, quamvis *macro pauper agello*, non ut illi pinguibus & opimis prædiis locupletes.

74. *Lævo suspensi loculos tabulamque lacerto.*) Centurionum filii euntes ad ludum seu scholam, ipsi sua gestabant, nec unus famulus aderat, præ avaritia patrum: at contra Horatium sequebantur servi portantes ipsi necessaria; ut scribet mox. *Loculos*, in quibus calculi; *tabulam*, chartas, atrimo, Gall. *pour apprendre à calculer, compter à la plume & aux jettons.*

75. *Octonis referentes Idibus æra.*) Sunt qui interpretentur: mercedem afferentes magistro singulis Idibus, quæ dies octo complectuntur. Verum licet apud nos hodie ludimagistris merces pendatur menstrua: at apud Romanos annuam fuisse docet Juvenalis Sat. 7. in fine. Et Macrob. Saturnal. 1. cap. 12. *Annus a Martio incipiebat . . . hoc mense magistris exsolvebant mercedes, quas completus annus deberi fecit.* Melius itaque intelligunt alii locum hunc de calculo & ratio-

Sed puerum est ausus Romam portare docendum
Artes, quas doceat quivis eques atque senator
Semet prognatos: vestem servosque sequentes
In magno ut populo si quis vidisset, avitâ
Ex re præberi sumptus mihi crederet illos.
Ipse mihi custos incorruptissimus omnes
Circum doctores aderat. Quid multa? pudicum,
(Qui primus virtutis honos) servavit ab omni
Non solum facto, verum opprobrio quoque turpi:
Nec timuit sibi ne vitio quis verteret, olim
Si præco parvas, aut (ut fuit) ipse coactor
Mercedes sequerer. Neque ego essem questus. Ob hoc nunc
Laus illi debetur, & a me gratia major.
Nil me pœniteat sanum patris hujus: eoque
Non, ut magna dolo factum negat esse suo pars,
Quod non ingenuos habeat clarosque parentes,
Sic me defendam. Longe mea discrepat istis
Et vox & ratio. Nam si natura juberet
A certis annis ævum remeare peractum,
Atque alios legere ad fastum quoscunque parentes
Optaret sibi quisque; meis contentus, onustos

INTERPRETATIO

Quinimo non dubitavit me puerum Romam ducere informandum disciplinis, quibus filios suos instituat quilibet eques aut senator; adeo ut si quis in urbe populosâ considerasset vestimenta mea, et famulos comitantes, facile *sibi persuaderet impensas istas mihi suppeditari ex avorum facultatibus. Ipse mihi pædagogus integerrimus non discedebat a me apud præceptores quoscunque. Uno verbo, castum me præstitit ab omni non tantum actione, sed et suspicione infami: (qui primus decor* est *virtutis) neque formidavit ne quispiam ipsum redargueret, si exiguas mercedes præco vel coactor, (qualis ipse fuit) aliquando sectarer. Neque ego conquestus fuerim.* Imo *hanc ob rem laudabilis est, plusque illi ego debeo. Certe patris ejusmodi sapientem me nunquam pœniteat: adeoque me non tuebor sicut multi, dicentes nequaquam suâ culpâ accidisse quod non sortiti fuerint parentes liberos et illustres. Sermo meus atque judicium abest procul ab istis. Enimvero si natura imperaret denuo percurrere tempus præteritum ab annis aliquot, et alios parentes assumere ad ostentationem quoslibet quisque vellet:* ego *meis contentus nollem accipere mihi claros*

ANNOTATIONES

nibus confectis: ut pueri quasi pensum ex mandato præceptoris domi expeditum referrent, scripto ostendentes in tabula, quantum lucri rediisset singulis mensibus ex certa summâ pecuniæ ad fœnus creditâ. Porro quod *Idibus* solerent usuræ colligi, fuse explicavi ad calcem Epod. 2. Ideum vero etymon lib. 4. Od. 11. stroph. 4.

76. *Romam portare.*) E patria Venusio minori oppido transferre Romam urbium reginam & artium omnium emporium nobile.

78. *Vestem servosque sequentes, &c.*) Populus videns Romæ habitum comitatumque Horatii, sane illum credebat re familiari copiosâ, avitisque facultatibus probe instructum: adeo non illis parcebat sumptibus pater, ut honestam filio & bonam daret indolem, educationem, disciplinam, institutionem.

86. *Præco, coactor.*) Præco res venales in auctionibus proclamabat, ac licitantibus addicebat.

Coactor.) A cogendâ seu redigendâ pecuniâ nominatus rerum venditarum pretium prosequebatur & colligebat: unde & collectarius aliquando appellatus. Idem etiam pecuniam publicanorum & vectigalia exigebat. Gall. *un Sergent.*

96. *Onustos fascibus & sellis.*) Quidam legunt *honestos*. Fasces, & sellæ curules, insignia magistratuum: synecdoc. pro magistratibus & dignitatibus. De *fascibus* disserui alibi fuse. De *sella* curuli dicam postea in lib. 1. Epist. Interim ex Gell. l. 3. c. 18. hæc accipe: *Senatores qui curulem magistratum gessissent, curru vehebantur in curiam, honoris gratiâ: in eo vero curru sella erat, super quam considerent; quæ ob eam causam Curulis appellata. Senatores autem majoribus ho-*

Fascibus & sellis nolim mihi sumere: demens
Judicio vulgi, sanus fortasse tuo; quod
Nollem onus, haud unquam solitus, portare molestum.
Nam mihi continuo major quærenda foret res;
Atque salutandi plures: ducendus & unus
Et comes alter; uti ne solus rusve peregrève
Exirem: plures calones atque caballi
Pascendi: ducenda petorrita. Nunc mihi curto
Ire licet mulo, vel, si libet, usque Tarentum;
Mantica cui lumbos onere ulceret, atque eques armos.
Objiciet nemo sordes mihi quas tibi, Tulli,
Cùm Tiburte viâ prætorem quinque sequuntur
Te pueri lasanum portantes œnophorumque.
Hoc ego commodius, quam tu, præclare senator,
Multis atque aliis vivo. Quacunque libido est
Incedo solus: percunctor quanti olus, ac far:
Fallacem circum vespertinumque pererro

INTERPRETATIO

fascibus et sellis curulibus: *insanus a plebe* quidem, *a te* vero *sapiens judicandus*, ni *fallor*; *quod ferre grave onus recusarem*, ad id *minime assuetus*. *Nam proinde oporteret comparare majores divitias; nec non plures invisere: ac circumducere duos asseclas*; nec liceret *solum proficisci rus aut peregrinari*: *nutriendi* forent *plures equi et famuli; pertrahenda vehicula*. *Jam vero etiam Tarentum usque, si placet, decurtato possum vehi mulo; cui lumbos sarcina, armos vero sessor vulneret*. *Nullus mihi sordidam avaritiam exprobrabit, sicut tibi, Tulli, quando Tiburtinâ viâ Prætorem* te *comitantur servi quinque lasanum ferentes et vas vinarium*. Ob *hoc vivo beatior te, o illustris Senator, aliisque bene multis*. *Ambulo solus quacunque placet: quæro frumentum & herbæ quanti væneant: perlustro circum fraudulentum*, et *forum vespertinum*

ANNOTATIONES

noribus nondum perfuncti, pedibus ibant in curiam: unde & pedarii nominabantur. Alii tamen aliter de sellæ curulis origine sentiunt.

99. *Onus*.) Onera & incommoda nobilis conditionis & dignitates honoresque capessentis gerentisque.

101. *Salutandi plures*.) Ambiendo suffragia, benevolentiam captando, Magistratum petendo: ut moris est.

Ducendus & unus & comes alter, &c.) Hoc enim requirit decorum, honor, majestas, dignitas.

104. *Petorrita*.) Petorritum est genus carri quatuor rotarum: ab Æolico πέτορες, pro τέσσαρες: vel ab Osca voce, *petora*, similiter quatuor significante. Dicitur etiam gallicum esse vehiculum, non absurde; at Galli acceperint a Massiliensibus Græcâ linguâ utentibus. Sunt qui etymon ducant a Britannis & Celtis, apud quos *pedar* est quatuor, sed perperam. Vide Festum: Item Agell. lib. 15. cap. 30.

Curto mulo.) Vili, turpi, cui decurtata est cauda. Propert. lib. 4. Eleg. 1. *curto equo*.

105. *Usque Tarentum*.) Vel ad ultimos Italiæ fines. De Tarento, l. 1. Od. 28. l. 2. Od. 6. l. 3. Od 5.

106. *Mantica cui lumbos, &c.*) Ex Lucilio:
Mantica cantherii costas gravitate premebat.
Ad eam Seneca Epist. 88. *o quantum erat sæculi decus, Imperatorem, triumphalem, censorium, & quod super omnia hæc est, Catonem uno caballo esse contentum, ac ne toto quidem: partem enim sarcina ab utroque latere dependentes occupabant!*

107. *Objiciet nemo sordes mihi, quas tibi, Tulli.*) Tibi quidem Prætori ac diviti objici jure potest quod sordide vivas & parum decore: non ita vero privato mihi. Multa enim tolerantur in privatis & plebeiis, quæ in magistratibus ac Patriciis minime.

108. *Tiburte viâ*.) Ante omnium oculos viâ frequenti & celebri, quæ ducit Tibur: de qua urbe lib. 1. Od. 7. & 18. lib. 2. Od. 6.

109. *Lasanum portantes*.) Instrumenta & vasa quælibet vilissima, coquendis etiam oleribus utilia: ne aut hæc aut illa aut aliud quidquam pretio comparare sit opus in maritimis tabernis ac diversoriis; quod quidam præparci est hominis ac sordidissimi. Lasanum Græcis λάσανον duo significat, matulam, & lebetem: posteriori sane accipiendum est hic sensu. Hesychio, Suidæ, Polluci λάσανον idem est quod χυτρόποδες *olla pedes habens*: pariter & Schol. Aristoph. in pace.

111. *Multis atque aliis*.) Legunt alii, *millibus atque aliis*. Rursum alii aliter interpretantur: quidam sic; ab hoc & alia multa commodius vivo, &c.

113. *Fallacem circum*.) Circum maximum, a

Sæpe forum: assisto divinis: inde domum me
Ad porri & ciceris refero lachanique catinum.
Cœna ministratur pueris tribus: & lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet. Adstat echinus
Vilis, cum patera guttus, Campana supellex.
Deinde eo dormitum, non sollicitus, mihi quod cras
Surgendum sit mane, obeundus Marsya, qui se

INTERPRETATIO

frequenter: asto ad hariolos: hinc redeo domum ad patinam porri, ac ciceris et lachani. Cœnam porro mihi famulantur servi tres: lapis autem candidus portat binos scyphos cum cyatho. Adest vilis echinus, et guttus cum patera, supellex e Campania. Postea vado cubitum, minime anxius quod die crastinâ surgendum sit diluculo, visendusque Marsyas, qui asserit intolerabilem

ANNOTATIONES

Tarquinio Prisco spectaculis designatum, Palatium inter & Aventinum montem, tria stadia & amplius longum, quatuor vero jugera latum. Dionys. Halic. lib. 3. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 25. *Fallacem:* ubi sortilegi somniorum interpretes, astrologi, circulatores, & alii fumum, ut ajunt, vendentes, aut *quæstûs causâ ariolantes*, ut ait Tull. 1. de divin. sub finem. Vide Juvenal. Sat. 6. v. 581. & seq.

Vespertinum forum.) Vel quod vesperi minor frequentia in foro, quam mane; tuncque illuc conveniunt nugatores & otiosi homines ad confabulandum, & si quid novi spargendum ac ventilandum: vel ambulandi causâ, cum adsint porticus ad id commodæ.

114. *Assisto divinis.*) Apage qui explicant, rebus divinis & sacris intersum: imo nihil ad rem. Intellige vero: animi gratiâ audio divinos & hariolos plebi incautæ verba dantes, ut in circo, sic etiam in foro.

Inde domum me.) Inde domum me recipio ad cœnam oleribus & leguminibus constantem.

115. *Lachani.*) Sic placet legere; non, ut alii, *lagani*, quod quidem placentæ genus, & ad delicias magis pertinet: at Horatii mens & sensus innuit potius lachanum. Nam λάχανον, *olus*, vel *beta* Atticis, pertinet ad cœnam facilem & parabilem, magisque cum *porro* & *cicere* convenit.

116. *Lapis albus.*) Describit apparatum non cœnæ modo suæ ac cibariorum, sed & abaci vasorumque in eo repositorum.

Lapis albus.) Mensa ex albo lapide seu marmore, quæ Delphica dicebatur, erat pro abaco: Gall. *buffet*.

117. *Pocula duo.*) Alterum vini, alterum aquæ: atque ita bina semper singulis convivis ponebantur.

117. *Cum cyatho.*) Quo vasculo haustum ex urnis vinum aut aqua in pocula infundebatur; aut etiam diluebatur ac miscebatur. Quod qui ministerium præstabat, κυαθίζειν dictus Græcis. Non omittendus hic jocus Marcelli gravis & lepidus æque. Cum Syracusas obsideret, ejusque naves Archimedes sublevaret, rursumque mari illideret atque immergeret, ut depressâ puppi vel prorâ, aquæ plurimum acciperent: ludens ajebat Marcellus. Archimedem suis navibus pro cyathis uti. Plutarch. &c.

117. *Echinus.*) De hujus interpretatione vocis adhuc sub judice lis est. Quidam salinum echini marini piscis formam habens intelligunt: alii ampullam scorteam aut vitream: alii lignum cum encinis ad reponendos calices. Nec inepte quibusdam videtur esse pollubrum seu malluvium, id est, vas lavandis manibus, Gall. *un bassin à laver les mains:* ac proinde *guttus* ab iisdem explicatur aqualis, seu vas ad aquam affundendam.

118. *Patera.*) Ad libationes: quas quidem religiosi veteres in epulis nunquam omittebant. Diis nimirum offerebant in paterâ seu vinum seu primitias ciborum: atque his vesci religioni ducebant. Unde Cic. 2. de Fin. num. 22. *Atqui reperiemus*, inquit, *asotos primum ita non religiosos, ut edant de patella.*

Guttus.) Vas ita dictum quod guttatim fundat & minutatim. Varro 4. de Ling. Lat. Gell. l. 17. c. 8. &c. Non absurde quidam volunt guttum illum ad uncturam sive unctionem epularem adfuisse: id est ad oleum, acetum, similemque liquorem, aut aliud condimentum quodlibet *patinis irrorandum*, ut loquitur Persius, Sat. 6. Suum vero sit cuique judicium, ego dicam quod sentio: movet me quod Poeta jungat *cum patera guttum:* sicque videatur indicare guttum libando vino destinatum. Quocirca malim *echinum* supra interpretari salinum aut vas aliud quodvis, etiam malluvium, si lubet: at *guttus* nequaquam sit aqualis, seu vas aquam abluendis manibus affundens.

Campana supellex.) Ista porro vasa fictilia sunt ex iis, quæ in Campania fiunt ex argilla.

120. *Obeundus Marsya.*) Sive ad vadimonium, nec enim litigare aveo: sive ad sumendam a fœneratoribus pecuniam, aut solvendas usuras: nam ab his abhorreo. In prima fori parte erat pro rostris Marsyæ statua, ad litigatorum terrorem posita: ad quam vadimonia sistebantur: conveniebant etiam causidici, aliique negotia tractantes & componentes: nec non ibidem sedebant fœneratores. Porro Marsyam norunt omnes fuisse Phrygium tibicinem, quem ab Apolline, quod temere cum eo contendisset, excoriatum fabulantur. Satyrum fuisse scribit Ovidius, Metam. 6. cap. 5. Vide Cœl. Rhodig. lib. 28. cap. 32.

Vultum ferre negat Noviorum posse minoris.
Ad quartam jaceo. Post hanc vagor, aut ego lecto
Aut scripto, quod me tacitum juvet. Ungor olivo,
Non quo fraudatis immundus Natta lucernis.
Ast ubi me fessum sol acrior ire lavatum
Admonuit, fugio rabiosi tempora signi.
Pransus non avide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare, domesticus otior. Hæc est
Vita solutorum miserâ ambitione gravique.
His me consolor, victurus suavius, ac si
Quæstor avus, pater atque meus, patruusque fuissent.

INTERPRETATIO

sibi esse conspectum junioris Noviorum. Decumbo usque ad horam *decimam*. *Deinde prodeo* foras: *vel lectito aut scriptito quod silentem me recreet. Ungor oleo, non quo impurus Natta lychnos defraudans. Cum vero sol ardentior fatigatum me monet inire balnea, evito sideris rabidi tempus. Modicum prandeo quantum impediat vacuo esse ventre* per *diem* integram: *domi* resideo *otiosus. Hæc vita est carentium infelici et molestâ ambitione. Istis me sublevo; vivamque fortunatior quam si quæstor fuisset meus pater, avus, atque patruus.*

ANNOTATIONES

Qui se vultum ferre negat Noviorum posse minoris.) Quod illa statua Marsyæ sublata erat manu, satyrice & sarcastice noster interpretatur Marsyam aversari, velut indignabundum quod Novius libertus inter judices & senatores allectus esset; &, quod pejus, turpi fœnerandi studio totus incumberet: unde gestu ostendat abhorrere se ab istis sordibus, & ab ejus aspectu.

121. *Noviorum minoris.*) Novii fratres erant duo, quorum natu minor ad Marsyæ statuam quotidie sedebat. De illo supra, v. 40.

122. *Ad quartam jaceo.*) In cubili jaceo ad horam usque decimam matutinam: quod non semel jam explanavi.

Aut ego lecto aut scripto.) Si foras non prodeo, postquam e lecto exilui, operam do lectioni vel scriptioni. Valeat Theod. Marcilius, qui pertinaciter hic e nominibus facta verba ab interpretibus indignatur, vultque ablativos esse absolute positos, ut sit sensus: aut ego postquam legi aut scripsi quod tacitum me juvet, ungor olivo, &c. prior certe præpollet explicandi ratio, ut *lecto* pro *lectito*, *scripto* pro *scriptito* dixerit Horatius.

124. *Non quo fraudatis, &c.*) Ungor olivo optimo, non lucernario laternario ac fœtente, adeoque fraudatis quasi lucernis detracto: ut facit *Natta* per sordidam ac turpem avaritiam. Pari sensu Juvenalis scripsit Sat. 6. v. 87. *qui pallidus offertur misero tibi caulis olebit laternam.*

Natta.) Quidam legunt *Nacca*. De sordido isto homine, & noster alibi, & Juvenalis Sat. 8. v. 95. & Persius Sat. 3. v. 31.

Non pudet ad morem discincti vivere Nattæ?

125. *Ast ubi me fessum sol acrior, &c.*) Æstivo tempore, ac diebus Canicularibus. Minus sapiunt qui intelligunt solem meridianum cujusque diei. Nam qui modice curare se cuticulam prædicat, longe abest ut innuat, quotidie se balneis uti: quod certe luxuriem & delicias oleret.

126. *Rabiosi tempora signi.*) Tunc sublevo me, & mitigo ardores Caniculæ: de qua lib. 1. Od. 17. lib. 3. Od. 13.
Pers. Sat. 3. initio,

insana Canicula messes
Jam dudum coquit: & patulâ pecus
omne sub ulmo est.

127. *Pransus non avide.*) Antiqui nimirum haud bis in die epulabantur: modico vero circa meridiem sumpto cibo, vesperi cœnabant: atque ita negotiis ac laboribus diem impendebant, noctem vero curandis corporibus. Domitianus tamen refertur laute prandisse, parce autem cœnitasse: ut apud nos modo plerique facere aiunt, ita suadente medicinâ & sanitatis ratione.

128. *Domesticus otior.*) Otio liberali vaco, non inerti & ignavo.

SATIRA VII.

Rixam Rupilii cum Græculo Persio describit.

Proscripti Regis Rupili pus atque venenum
Ibrida quo pacto sit Persius ultus, opinor
Omnibus & lippis notum & tonsoribus esse.
Persius hic permagna negotia dives habebat
Clazomenis, etiam lites cum Rege molestas;
Durus homo, atque odio qui possit vincere Regem;
Confidens tumidusque, adeo sermonis amari,
Sisennas, Barros ut equis præcurreret albis.
Ad Regem redeo: Postquam nihil inter utrumque

INTERPRETATIO

Cunctis puto cognitum esse lippis ac tonsoribus, quâ ratione Persius ibrida vindicarit pus et virus Rupilii Regis proscripti. Persius iste ingentia habebat negotia Clazomenis, necnon graves rixas cum Rege; homo pervicax et qui molestiâ vincere posset Regem; arrogans et superbus; denique tam acerbâ dicacitate, ut Sisenas Barrosque albis equis anteverteret. Redeo ad Regem. Cum nulla utrique concordia esset, (nam molesti

ANNOTATIONES

1. *Proscripti, &c.*) Superiore Satirâ refutavit Horatius obtrectatores & malevolos quosdam libertinum genus ipsi objicientes, tum nempe cum & Augusto reconciliatus & Mæcenati gratiosus esset: at longe antea idem ei probrum fuerat ingestum. Scilicet cum Tribunus militum esset, cum ipso pariter in exercitu Bruti militabat Rupilius, in eumque illud convicii effutierat. Itaque noster opportuno tempore se ultus est, datâ occasione litis, quæ isti Rupilio cum Græculo quodam nomine Persio inciderat.

Proscripti Regis, &c.) Rupilius cognomento Rex in urbe præturam gerens, ab Augusto Triumviro proscriptus ad Bruti castra confugit.

Pus atque venenum.) Maledicentiam linguæ virulentæ. Lucil.

Lucius marcebat febris, senium, vomitus, pus.

2. *Ibrida.*) Perperam alii *hybrida* scribunt, frustra & deducunt ab ὕβρις vel ὑβριστὴς sive ὑβριδής, ut significetur conviciator, petulcus & contumeliosus. Bene viderunt eruditi *Ibrida* scribendum, ut notetur Persius Asiatico patre ortus, matre autem Romanâ. Nam antiqui spurios item diverso genere procreatos dicebant umbros, imbros, indeque ibros & ibridas. Sic ibridæ canes lycisca. Isidor. lib. 12. cap. 1. *in animantibus*, inquit, *bigenera dicuntur quæ ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa & asino, burdo ex equo & asinâ, ibrida ex apris & porcis, &c.* Plin. lib. 8. c. 49. *e musmonibus & ovibus natos prisci umbros vocarunt*, & c. 53. *semifera animalia antiqui vocabant ibridas, ad homines quoque, ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam, appellatione translata.* Ita apud Valer. Maxim. lib. 8. cap. 6. *Q. Varius propter obscurum jus civitatis ibrida cognominatus, &c.* natus nimirum Hispano patre, matre Veronensi.

3. *Lippis notum & tonsoribus.*) Proverbialis dictio. Lippi quod raro foras prodeunt vix lucem ferentes, hinc curiose percontantur ab invisentibus quid sit novi per urbem: tonstrinæ vero, in quas multi conveniunt otiosi & loquaces, sunt proinde rumorum & confabulationum officinæ. Huc referri potest quod Theophrastus ait: τὰ κουρεῖα ἄοινα συμπόσια, *tonstrinæ compotationes sine vino.*

5. *Clazomenis.*) Urbs ista minoris Asiæ in Ionia, ad oram maris Ægæi inter Smyrnam & Chium; prius dicta Gryne, unde Apollo Grynæus: Anaxagoræ patria fuit.

8. *Sisennas, Barros.*) Homines famosos dicacitate, conviciis, linguæ petulantiâ. De *Barris* antea. Sisenna cognomen erat Apronianorum & Corneliorum. Dio lib. 54. meminit Cornelii Sisennæ, qui de uxoris vita in Senatu reprehensus ausus fuerit dicere, se illam sciente & suadente Augusto duxisse; atque ita Principis cum ea consuetudinem, quam nuptiis celatam vellet, aperte & salse notaverit.

Equis præcurreret albis.) Figurata locutio inde nata quod equi albi credantur velocissimi. Plaut. Asin.

Si huic occasioni tempus subterduxerit,
Nunquam edepol quadrigis albis indipiscet postea.

Convenit; (hoc etenim sunt omnes jure molesti,
Quo fortes, quibus adversum bellum incidit. Inter
Hectora Priamiden animosum atque inter Achillem
Ira fuit capitalis, ut ultima divideret mors:
Non aliam ob causam, nisi quod virtus in utroque
Summa fuit. Duo si discordia vexet inertes,
Aut si disparibus bellum incidat, ut Diomedi
Cum Lycio Glauco; discedat pigrior, ultro
Muneribus missis) Bruto prætore tenente
Ditem Asiam, Rupili & Persi par pugnat, uti non
Compositus melius cum Bitho Bacchius. In jus
Acres procurrunt; magnum spectaculum uterque.
Persius exponit causam: ridetur ab omni
Conventu: laudat Brutum, laudatque cohortem.
Solem Asiæ Brutum appellat, stellasque salubres
Appellat comites, excepto Rege: Canem illum,
Invisum agricolis sidus, venisse: ruebat
Flumen ut hibernum, fertur quo rara securis
Tum Prænestinus salso multumque fluenti

INTERPRETATIO

omnes eodem sunt animo, quo strenui quibus contraria pugna contigit. Sic inter Hectorem Priami filium et fortem Achillem odium exstitit implacabile, quod sola mors tandem dirimeret: haud alia de causa quam quod ambobus summa virtus inerat. At si contentio fuerit duobus ignavis, vel certamen contingat imparibus, puta Diomedi cum Glauco Lycio; inertior cedat, datis sponte muneribus) dum Prætor Brutus ageret in opima Asia, dimicavit par Rupilii atque Persii, adeo ut non convenientius sit commissus Bacchius cum Bitho. Ad judicium ardentes properant: ambo spectaculum ingens. Persius rem explicat: cœtus universus cachinnos tollit: laudat ille Brutum, laudat comites. Brutum vocat Asiæ solem, comites vero salutaria sidera nuncupat, dempto Rege: hunc enim accessisse velut Caniculam, astrum agricolis infestum: fluebat velut amnis hyeme, ad quem securis infrequenter ac-

ANNOTATIONES

10. *Hoc etenim sunt omnes jure molesti, &c.*) Ut fortes sic & molesti nunquam cedere volunt: illud est eorum ingenium & velut jus quoddam a natura comparatum. lib. 1. Od. 6.

gravem
Pelidæ stomachum cedere nescii.

13. *Ultima divideret mors.*) Ira enim non senescit nisi per mortem, ut ait Sophocles: θυμῶ γῆρας οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ πλὴν θανεῖν.

16. *Diomedi cum Lycio Glauco, &c.*) Ex Iliad. 6. ubi Jupiter dicitur Glauco mentem ademisse, indeque Glaucus arma aurea sua cum Diomedis æreis permutasse. De *Diomede* supra Sat. 5. Glaucus Lyciorum dux ad auxilium Trojanorum venit: erat praterea nepos Bellerophontis, qui Jobati Lycin regis gener & regni hæres fuit.

18. *Bruto Prætore tenente ditem Asiam.*) Ne accipe, lector, Asiæ Prætorem Brutum: imo tunc Romæ Prætor erat Brutus: in Asiam vero se contulerat ad contrahenda adversus Augustum auxilia: ibique permulta gessit laude digna.

19. *Ditem Asiam.*) Cic. pro lege Manilia: *Asia tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.*

20. *Cum Bitho Bacchius.*) Par gladiatorium insigne erant Bithus & Bacchius. Sueton. Octav. Erasm. adag.

25. *Canem illum, &c.*) Alios Bruti comites stellas quasi salutares venisse, at Rupilium fatale sidus ac veluti Caniculam. De hac Virg. Æn. 10. *Sirius ardor:*

Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cœlum.

Vide, si vacat, annot. ad Od. 17. lib. 1. & Od. 13. lib. 3.

26. *Ruebat flumen ut hibernum.*) Persii oratio fluebat rapide torrentis instar, aut fluvii nivibus hyemalibus intumescentis & exundantis. Vide lib. 4. Od. 2.

Fertur quo rara securis.) Ad cujus fluminis ripam raro venit frondator cum securi qua ligna cædat; seu quod ipse metuit ne exundante fluvio abripiatur, seu quod adsitæ arbores impetu decurrentium aquarum totæ eradicantur & auferuntur.

28. *Prænestinus.*) Rupilius Rex oriundus Præneste. Hæc Latii civitas Româ distat 32. mill. pass.

Expressa arbusto regerit convicia; durus
Vindemiator & invictus, cui sæpe viator
Cessisset, magnâ compellans voce cucullum.
At Græcus, postquam est Italo perfusus aceto,
Persius exclamat: Per magnos, Brute, Deos te
Oro, qui reges consueris tollere, cur non
Hunc Regem jugulas? operum hoc, mihi crede, tuorum est.

INTERPRETATIO

cedit. Tunc Præneste natus illi mordaci et valde copioso dicteria retorquet ex arbustiva vite deprompta, vinitor acer ac vinci nescius, cui frequenter viator cessisset grandi voce appellans cucullum. Tum Græculus Persius, posteaquam salibus Italicis aspersus fuit, exclamat: O Brute, per magnos te Deos obsecro, qui reges exterminare solitus es, quare non istum Regem tollis? Hoc, mihi crede, unum est e tuis facinoribus.

ANNOTATIONES

Ortum versus: hod. *Palestrina*. Condita fertur & nomen sortita a Prenesto Ulyssis & Circes filio.

Salso multumque fluenti.) Male quidam hæc jungunt cum sequenti voce *arbusto*: quæ certe referenda sunt ad Persium, de quo ante. Heinsius asseverantur legendum contendit, *mustoque fluenti*, ut respondeat sequenti vocabulo *vindemiator*. Sed conjectura hæc audacior sane est, & quicquid dicat, de ea lectione dubitabimus.

29. *Expressa arbusto regerit convicia.*) Velut durus vindemiator in viatorem dicteriis lacessentem scommata regerit ex arbusto suo: ita Rupilius acerba convicia reddidit Persio magnâ linguæ volubilitate & petulantiâ contumelias ingerenti.

Arbusto.) Id est, vite arbori innixâ: de qua Plin. lib. 17. cap. 23. ubi scribit, *nobilia vina nonnisi in arbustis gigni, & in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis: adeo excelsitate proficitur, &c.* Columell. lib. 4. *vites*, inquit, *maxime gaudent arboribus .... hoc genus vitium arbustivum vocamus.*

30. *Vindemiator.*) Observa, lector, vocem istam esse hîc quatuor syllabarum, atque in unam coire i & a, ut metri constet ratio.

Cui sæpe viator. &c.) Solebant prætereuntes cum vindemiatoribus seu vineam putantibus, item cum frondatoribus certare conviciis. Auson. in Mosella:

inde viator
Riparum subjecta terens, hinc navita labens
Probra canunt seris cultoribus.

31. *Magnâ compellans voce cucullum.*) Stolidum, fatuum, desidem & pigrum, instar cuculi: vel quod vinitoras putationem & culturam vineæ donec cuculi vox audiatur, serius tardantes viator deridebat cuculi exprimens cantum. Plin. lib. 18. c. 26. *Putationem æquinoctio peractam habeto.* Et postea: *Sic fere in 6. Id. Maii ... quo temporis intervallo, 15. diebus primis agricola rapienda sunt ea, quibus peragendis ante æquinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam exprobrationem fœdam putantium vites per imitationem cantûs alitis temporarii, quem cuculum vocant. Dedecus enim habetur opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petulantiæ sales etiam cum primo vere ludantur.*

Cucullum.) Vel potius *cuculum*, mediâ productâ, κόκκυξ, avis verne, a voce: quam sæpius ingeminat, appellata. Unde & κόκκυγας Græci vocant homines molestos, eadem sæpius insulse repetendo caput obtundentes. Plin. lib. 10. cap. 9. *procedit vere coccyx, occultatur Caniculæ ortu: semperque parit in alienis nidis, maxime palumbium, majore ex parte singula ova, quod nulla alia avis; raro bina. Causa subjiciendi pullos, quod sciat se invisam cunctis avibus. Nam minutas quoque infestat. Ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, nisi fefellerit. Quare nullum facit nidum, alioquin trepidum animal ... pullus avidus ex natura præripit cibos reliquis pullis. Itaque pinguescit, & nitidus in se nutricem convertit. Illa gaudet eius specie, miraturque seipsam quod talem pepererit: suos comparatione ejus damnat ut alienos, absumique etiam se inspectante patitur, donec corripiat ipsam quoque jam volandi potens; ex genere accipitrum*, quanquam *nec aduncis unguibus, nec capite similis illis, nec alio colore ac victu*, seu aspectu, *quam columbi*.

32. *Italo perfusus aceto.*) Italicâ dicacitate Rupilii: *mordaci lotus aceto*, ut ait Pers. Sat. 5. v. 86. Plaut.

Ecquid habet is homo aceti in pectore?

33. *Exclamat.*) Erumpente irâ tandem, quam exstimularat *homo acidæ linguæ*, ut loquitur Seneca, Controv.

34. *Qui reges consueris tollere.*) Tarquinios olim quidem majores tui, puta Jun. Brutus: *tu* vero deinde ipsa Jul. Cæsarem.

35. *Hunc Regem.*) Ludus in vocabulo.

Operum hoc, mihi crede, tuorum est.) Et hoc te dignum est opus, ut jugules ac tollas molestum & indignum hunc vitâ hominem.

SATIRA VIII.

Priapum inducit Canidiæ & Saganæ veneficia describentem ac detestantem.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum:
Cum faber incertus scamnum faceretne Priapum,
Maluit esse Deum. Deus inde ego, furum aviumque
Maxima formido. Nam fures dextra coercet.
* * * * * * * *
Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatque novis considere in hortis.
Huc prius angustis ejecta cadavera cellis
Conservus vili portanda locabat in arca.

INTERPRETATIO

Eram antea stipes ficulnus, lignum iners: quando artifex dubius an scamnum fabricaret, an Priapum, maluit fieri Deum. Exinde ego Deus exstiti, ingens terror prædonum atque volucrum. Etenim dextra mea arcet prædones * * * * * * * * * * * * * * * *et arundo in summo capite infixa deterret aves molestas, ac prohibet consistere in hortis recentibus. Antea conservus cadavera cellis arctis ejecta locabat istuc efferenda in vili sandapilâ.*

ANNOTATIONES

1. *Olim, &c.*) Prosopopœia est lepida prorses & faceta, qua Horatius evelgat illed Canidiæ veneficium, de qeo in Epod. elt. ubi Canidia:

Et Esquilini Pontifex venefici, &c.

Porro mire hic Deastrorem vanitas & falsitas suggillater. Unde S. Hieronym. lib. 12. in Isai. cap. 44. sub finem ita scribit: *Flaccus in satira, deridens simulacra gentium, ait:* Olim truncus eram, &c.

Truncus eram.) Sic Propert. lib. 4. Eleg. 2. Vertumnes de se dicit:

Stipes acernus eram properanti falce dolatus,
Ante Numam gratâ pauper in urbe Deus.

Truncus ficulnus.) Trunces fici arboris.

Inutile lignum.) Minime apta ad opus meteria, ob fragilitatem. Quo etiam referri potest, qeod sub finem hujus satiræ dicitur, *diffissa nate*. Vel *inutile*, id est, nondum dolatem, nondum in effigiem aliqua opus effictum & formatem.

2. *Priapum.*) Is Bacchi & Veneris filius hortis præesse velet custos credebatur. Diodor. Sic. l. 5. c. 1. mox citand. Ejus statua rudis & informis ponebater: ende ex ficu ut plurimum fiebat, qeod lignum fragile & ad alia opera artificiose fingenda inaptem. Aliam alii rationem afferent, quod ficus admodum fertilis, Priapes vero fœcunditatem designet, teste Plutarcho de Iside & Osir.

4. *Fures dextra coercet.*) Diodor. Sic. cit. *Priapus non solum in urbium templis, sed & in agrestibus quoque locis tanquam vinearum atque hortorum custos colitur, fructuum fures castigans.* Hinc falcem ligneam tenens fingebatur, quasi fures illâ confossurus, seu prostraturus. Columell. de hortorum culte, ita de Priapo:

. . . . Sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ, numen venerare Ithyphalli,
* * * *medio qui semper in horto,*
* * *prædoni falce minator.*

Virgil. Georg. 5. v. 110.

Et custos furum atque avium cum falce salignâ,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

6. *In vertice arundo terret fixa.*) Hoc avibus terriculamentum poni solebat. Tibullo ascriptum Epigramma sic habet:

Placet Priape, qui sub arboris comâ
Soles sacrum revincte pampino caput
*Ruber sedere * sæpe floribus novis*
Tuas sine arte deligavimus comas.

7. *Novis in hortis.*) Quos nuper in Esquiliis Mæcenas instituit, ob salubrem ejus loci aerem, ut dicetur postea.

8. *Huc prius, &c.*) Ubi modo stat Priapus, in hortis scilicet istis novis, ibi antea sepulcretum erat. In hunc ipsum locum plebeiorem cadavera portabantor humandє.

Angustis ejecta, &c.) Adverte singulas voces ad contemptem facientes.

Ejecta cellis angustis cadavera.) Non atriis aulisve megnis elata cum honore ed sepulturam, more divitum. *Cella* enim dicuntur mansiunculæ præsertim servorem.

9. *Conservus portanda locabat.*) Viles & abjectos vilis abjectesque vespillo sepeliebat. Nam vespillones, inquit Festus, appellantur, qui vespertino tempore operam locant iis humo condendis, qei funebri pompâ duci propter inopiam

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulcrum,
Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti.
Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat: hæredes monumentum ne sequeretur.
Nunc licet Esquiliis habitare salubribus, atque
Aggere in aprico spatiari, quo modo tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum.
Cùm mihi non tantum furesque feræque suetæ
Hunc vexare locum, curæ sunt atque labori,
Quantum carminibus quæ versant atque venenis
Humanos animos. Has nullo perdere possum
Nec prohibere modo, simul ac vaga luna decorum

INTERPRETATIO

Hoc erat commune plebeculæ sepulcrum, Pantolabo sannioni, et Nomentano patrimonii dissipatori. Istic cippus assignabat agri pedes millenos in latitudinem, trecentos vero in longitudinem, vetabatque, ne sepulcrum ad hæredes pertineret. Jam vero licet habitare in Esquiliis salubribus, et ambulare in colle aprico, ubi nuper mœsti cernebant agrum albis ossibus deformem. Quamquam non tam me angunt et vexant prædones ac feræ agrum istum infestare solitæ, quam mulieres, quæ humanas mentes inflectunt incantamentis et veneficiis. Has nullâ ratione possum abigere, aut prohibere quominus colligant ossa et herbas noxias, statim atque luna currens pulcrum

ANNOTATIONES

nequeunt. At contra divitum funeri curando advocatur libitinarius. Hic vero subministros adhibet pollinctores, sandapilarios, vespillones.

In arca vili. Non in feretro exornato, ut divites solent, sed in brevi loculo, seu communi sandapilâ, quam Martialis vocat *Orcinianam spondam*, qua egenorum itemque damnatorum cadavera portabantur a sandapilariis.
Juvenal. Sat. 5. v. 52.

Conducere... portandum ad busta cadaver.

10. *Hoc miseræ plebi, &c.*) Esquilina regio sepulchris servorum atque miserorum dedicata erat: inquit vet. Comment.

11. *Pantolabo scurræ.*) Aptum nomen scurræ, qui dilapidatis facultatibus egens mutuam a pluribus pecuniam accipiebat. Itaque Malleus ille *Pantolabus* sepulchro pauperum & miserorum infertur, sicut & Cassius *Nomentanus* patrimonii decoctor insignis.

12. *Mille pedes in fronte, &c.*) Datus olim fuerat locus ille ad sepulturam plebeiorum, continens *mille pedes, &c.* Quod quidem agri spatium hæredibus detractum erat. Et hæc cippo inscripta notabantur ex more. Erat enim *cippus* in agro erectus lapis seu limes, in quo designabatur certa pars agri excepta & ex testamento data legataque plebi, vel alicui privato.

Mille pedes in fronte, &c.) Juxta vias erant sepulchra. Ergo sepulchri frons est latitudo, at longitudo in agrum quaquâ versùs intelligenda. Ita vetus Inscriptio. IN FRONTE LAT. PED. XX. IN AGR. LONG. PED. XX. &c. Valeant qui geographice longitudinem hic accipiunt in majori distantiâ. Nec enim id locum habet nisi in Geographicis. Ptolem. lib. 1. cap. 6.

13. *Hæredes monumentum, &c.*) In cippo scribi & notari solebant literæ istæ. H. M. H. N. S. Hoc monumentum hæredes non sequitur. Federic. Cerutus Veronensis sic interpretatur locum hunc, lucalenter quidem: hic in Esquiliis exstabat cippus his notatus literis: ab ea parte, quæ publicam viam attingit, mille pedes agri ad sepulturam plebis tribuuntur: ab ea vero parte, quæ conjunctos agros spectat, pedes trecenti. Hac Inscriptione: HANC NUNC SINT LOCUM SEPULTURÆ NE VINDICET.

14. *Nunc licet Esquiliis, &c.*) Nunc vero sepulcreti amotâ fœditate per Mæcenatem, jam licet frui Esquiliarum salubri aere; licet hic habitare, quin & deambulare in amœnis hortis, ubi prius arida mortuorum ossa tristem aspectum dabant.

Esquiliis.) Hæc urbis Romæ regio. Epod. 5. & ult.

Salubribus.) Illuc propterea, & ad hortos Mæcenatianos in Esquiliis secedebant Tiberius ad quietem, Augustus vero æger ad valetudinem procurandam. Suet.

17. *Cùm mihi non tantum.* In hortis quidam sedeo amœnitate cœlique temperie pergratis, inquit Priapus: at id mihi molestum, quod veneficas inde exterminare nequeo sepulchra frequentare assuetas. Fures avesque facile abigo, at non ita improbas anus istas.

Furesque, &c.) Hi ventitabant illuc ad exquisitos fructus surripiendos: *feræ* autem ad projecta supplicio affectorum cadavera olim venire assuetæ inde vix absterrebantur: semperque ad locum notum, cupitamque prædam recurrebant.

20. *Has.*) Veneficas, Canidiam, Saganam.

21. *Simul ac vaga luna, &c.*) Decorem suum ostentat luna dum plena est: & hoc præsertim tempus ad perpetranda veneficia assumunt. Vid. Epod. 5. & ult.

Protulit os, quin ossa legant herbasque nocentes.
Vidi egomet nigrâ succinctam vadere pallâ
Canidiam, pedibus nudis, passoque capillo,
Cum Saganâ majore ululantem. Pallor utrasque
Fecerat horrendas aspectu. Scalpere terram
Unguibus, & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt. Cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent, animas responsa daturas.
Lanea & effigies erat, altera cerea. Major
Lanea, quæ pœnis compesceret inferiorem.
Cerea suppliciter stabat, servilibus utque
Jam peritura modis. Hecaten vocat altera, sævam
Altera Tisiphonem. Serpentes atque videres
Infernas errare canes: Lunamque rubentem,

INTERPRETATIO

ostendit vultum. Ego ipse conspexi Canidiam atrâ veste succinctam incedere nudis pedibus, crinibus solutis, ejulantem cum Saganâ seniore. Pallor ambas fecerat visu terribiles. Humum cœperunt unguibus effodere, moxque discerpere dentibus oviculam nigram. Cruor in scrobem effusus est, ut hinc umbras evocarent, animas responsa reddituras. Porro *aderat imago lanea, et altera cerea. Grandior lanea, quæ minorem ceream plecteret. Cerea supplex procumbebat, servili ratione, ac velut mox interitura*. Veneficiarum *altera inclamat Hecaten, altera diram Tisiphonem. Tum aspiceres currere angues et canes Stygias: lunam vero erubescentem*

ANNOTATIONES

22. *Ossa legant.*) Paulus Jurisconsultus: *qui e sepulchro corpora extraxerint, vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunæ, summo supplicio afficiuntur: honestiores autem in insulam deportantur: aliàs aut relegantur, aut ad metalla damnantur.* Vid. Epod. ult. sub finem.

Herbasque nocentes.) E sepulcris natas, quasi sacras Diis manibus, proindeque veneficiis idoneas. Mentâ præ cæteris herbis utebantur. Hæc enim dicitur pellex fuisse Plutonis, a Proserpina demum concerpta, & in herbam sui nominis transformata. Porro notandum Mœcenatis hortis non totas Esquilias occupatas: superfuisse vero illic aliquot sepulcra.

25. *Cum Saganâ majore.*) Hæc Sagana liberta fuit Pomponii Senatoris, qui a Triumviris proscriptus est: habuit vero sororem natu minorem se. Ita vetus Commentator.

28. *Ut inde Manes elicerent.*) Cruore scilicet ebibendo gaudentes. Sic veteribus creditum.

29. *Animas responsa daturas.*) Necromantia est, qua magi futura per mortuos aut mortuorum umbras rimantur. Vide Epod. ult. in fine, ibique annot. l. 1. Reg. c. 28. Saul rex per Pythonissam suscitat imple animam Samuelis Prophetæ: ab eoque discit suam suorumque perniciem proxime futuram: *statimque Saul cecidit porrectus in terram: extimuerat enim verba Samuelis, &c.*

30. *Lanea & effigies erat, &c.*) Erant ibi effigies duæ, una lanea, altera cerea. Hanc minorem altera major affligebat, vexabat, verberabat, perdere volebat. Nam & sic cum cruciatu homines enecant veneficæ. Unde Ovid. Epist. Hypsipyle:

Per tumulos errat passis discincta capillis,
Certaque de tepidis colligit ossa rogis.
Devovet absentes, simulacraque cerea fingit,
Et miserum tenues in jecur urget acus.

32. *Cerea suppliciter stabat.*) Hæc repræsentans eum quem perditum ibant & cupiebant. At laneum simulacrum referebat earum veneficis illis caput, quod alterius sagæ incantamentis liberare & exsolvere contendebant.

33. *Hecaten vocat altera.*) Canidia invocat Proserpinam umbrarum dominam, sacrorum magicorum præsidem: dictam *Hecaten* seu quod victimis centum placaretur, seu quod annos centum errare faciat insepultos. Ita Servius. Alii, quod centum, id est, varias habeat virtutes & potestates. Nam & idcirco *tergemina Hecate* vocatur a Virg. Æn. 4. Est nempe Luna in cœlo, Diana in terris, Proserpina in inferis. Alii etiam aliter, quod Hecatos dicatur Apollo, hinc ejus soror Hecate appellatur, inquiunt, ab *ἕκας, longe*, quasi radios eminus ad nos vibrans.

34. *Altera Tisiphonem.*) Sagana vocat Tisiphonem unam e Furiis, a plectendis cædibus ita nominatam.

Serpentes atque videres infernas errare canes.) Canes infernæ adventantem Proserpinam præcurrendo annuntiabant, serpentes autem Tisiphonem. Deas enim illas ejusmodi asseclæ nunquam non comitantur. Furiarum capillos serpentibus implexos, manusque pariter armatas finxere.

Ne foret his testis, post magna latere sepulcra.
Mentior at si quid, merdis caput inquiner albis
Corvorum; atque in me veniant mictum atque cacatum
Julius, & fragilis Pedacia, furque Voranus.
Singula quid memorem? quo pacto alterna loquentes
Umbræ cum Saganâ resonarent triste & acutum:
Utque lupi barbam variæ cum dente colubræ
Abdiderint furtim terris: & imagine cereâ
Largior arserit ignis: & ut non testis inultus
Horruerim voces Furiarum & facta duarum.
Nam, displosa sonat quantum vesica, pepedi
Diffissâ nate ficus. At illæ currere in urbem.

INTERPRETATIO

se abscondere post majora monumenta, ne testis adesset istis sceleribus. *Quod si aliquantum mentior, conspurcetur* meum *caput merdis albis corvorum: ac mictum et cacatum super me veniant Julius, mollis Peducia, et Voranus fur. Quid referam singula? Quemadmodum alternatim colloquerentur animæ cum Saganâ, voce tenui et stridulâ. Quomodo clam humo infoderint barbam lupi, et dentes colubræ maculosæ:* utque *ignis ingens corripuerit effigiem ceream: denique quo pacto aversatus sim præsens, atque vindicaverim verba et actiones ambarum Furiarum* istarum. *Etenim quanto* sonitu *crepat vesica disrupta:* tanto ego *ficulnus* olim truncus *divisis natibus crepui*. Protinus *autem illæ* veneficæ *fugere in urbem cœperunt.*

ANNOTATIONES

35. *Lucamque rubentem.*) Pudore suffusam, & abhorrentem e talibus flagitiis veneficiisque.

36. *Post magna latere sepulcra.*) Hinc patet, quod ante jam annotavi, ad Esquilias & hortos Mæcenatis, prope exstitisse quæpiam adhuc monumenta, quamvis alia diruta fuissent atque submota.

37. *Merdis caput inquiner albis corvorum.*) Huc facit quod in Epigram. ante cit. ad Priapum scribit Tibullus:

Abegimusque voce sæpe, tum tibi
Senexve corvus, impigerve graculus
Sacrum feriret ore corneo caput.

Arnobius autem lib. 6. diserte: *Nec videtis sub istorum simulacrorum cavis stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere atque habitare? spurcitias huc omnes conducere ... In ore simulacri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus inoffere stridularum possint impudentiumque muscarum? Hirundines intra ipsos ædium circumvolantes tholos, jaculaties stercoris plenas: & modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasque omnes partes, in quascumque se detulerit deonerati proluvies podicis?*

39. *Julius, &c.*) Quidam luxuriæ perditus, cætera minime notus.

Pedacia.) Muliebri nomine ob mollitiem & impudicitiem vocat per contemptum & ludibrium. Is Pedecius, vel Pediatius, dicitur fuisse Eques Romanus, suum vero patrimonium abligurriisse, flagitiosisque postea libidinibus serviisse.

Furque Voranus.) Iste fuit Q. Luctatii Catuli libertus, furax & astutus apprime; qui cum nummulario cuidam surripuisset aliquot nummos, hos calceis inseruit abscondit que. Deprehenso vero ad calceos alludens quispiam subridensque ait: Bellè si te non ἐγχαλκίζει, id est, verberibus tanquam æs tundat ac recudat.

41. *Triste & acutum.*) Sic Æneid. 6. v. 492. umbræ seu animæ Græcorum apud inferos Æneam videntes obstupescunt, *pars vertere terga ... pars tollere vocem exiguam,* id est, exilem, lugubrem, deductam: unde & *inceptus clamor frustratur hiantes.* Ibid.

42. *Lupi barbam.*) Egregie Marcilius, *vide* inquit, *efficacias magicæ artis:* barba lupi veneficium: at rostrum lupi veneficiis resistit. Atqui barba lupi in rostro. Plin. lib. 28. cap. 10. *veneficiis rostrum lupi resistere inveteratum ajunt, ob idque villarum portis præfigunt.*

43. *Imagine cereâ largior arserit ignis.*) Virg. Eclog. 8.

Aspice: corripuit tremulis altaria flammis.
Sponte suâ, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit!

Ergo hic indicatur pernicies ejus, in quem veneficia fiebant, quique imagine cereâ adumbratus erat. Absurde quidam putant ignem adfuisse, & liquescente cerâ exarsisse. Imo cit. Virgilii locus contrarium docet: verbaque ista clare ostendunt, *sponte suâ.*

45. *Furiarum duarum.*) Canidiæ & Saganæ Furiis similium.

47. *Diffissâ nate.*) Ita lignum recens & adhuc viride, si in opus fingatur, finditur & crepat.

Ficus.) Ego Priapus ex arbore fico deus factus.

Canidiæ dentes, altum Saganæ caliendrum
Excidere, atque herbas, atque incantata lacertis
Vincula, cum magno risuque jocoque videres:

INTERPRETATIO

Tumque non sine ludibrio et cachinnis aspexisses Canidiæ dentes, ec. sublimem Saganæ comam decidere, herbas item, et licia brachiis fascinata.

ANNOTATIONES

At illa currere in urbem.) Ridicula omnia. Insignes veneficæ, omnibus terribiles, levi pedito terrentur, ac fegentur.

48. *Canidia dentes, &c.*) Tanto pavore perculluntur ille, ut excidant Canidiæ edentulæ appositi *dentes*; Saganæ vero glabræ seu calvæ coma ex alienis capillis addita.

Altum caliendrum.) Adulterini capillitii suggestum, ut vocat Papinius. Juvenal. Sat. 6. v. 501. *compagibus altum ædificat caput.* Hinc patet novum non esse, quod nostro seculo in mulieribus videmus; atque olim etiam in earum capitibus insanas capillamenti substructiones exstitisse.

Caliendrum.) καλλυντρον, est *ornamentum*. καλυντρον sive καλυντρον *opertimentum*. Hoc alii interpretantur crinem hypocriticum vel suppositium; alii reticulum, redimiculum, galericulum; vetus Interpres, peplum capitis, seu ornamentum. Varro etiam haec usurpat vocem in lib. qui inscribitur *Virgula divina*. Arnobius item lib. 6.

50. *Vincula.*) His hominum animos illigebant, vinciebant, detinebant.

Virgil. Eclog. 8.

Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo.

SATIRA IX.

Describit obvii cujusdam importunam & obstinatam loquacitatem.

Ibam forte viâ sacrâ, sicut meus est mos,
Nescio quid meditans nugarum, & totus in illis:
Accurrit quidam notus mihi nomine tantum;
Arreptâque manu, Quid agis, dulcissime rerum?
Suaviter, ut nunc est, inquam: & cupio omnia quæ vis.
Cum assectaretur, Num quid vis? occupo. At ille,
Noris nos, inquit; docti sumus. Hic ego: Pluris

INTERPRETATIO

Pergebam forte per viam sacram, nugas nescio quas, ut soleo, mente versans, iis plane intentus. Accurrit quidam nomine duntaxat mihi cognitus; atque apprehensâ manu meâ, ait, quomodo te habes omnium suavissime? Respondi; Bene, sicut res præsentes fluunt: tibi pariter apprecor cuncta quæ exoptas. Cum vero me sequeretur; præveniens dixi: An aliud quidpiam exposcis a me? Mox ille, ut mecognoscas, inquit: sum eruditus. Tum ego: Eo majoris a me

ANNOTATIONES

1. *Viâ sacrâ.*) De eâ Epod. 4. v. 7. & Epod. 7. v. 8. vide ibi annot.

2. *Nugarum.*) Versiculorum.

4. *Arreptâque manu.*) Quasi valde familiaris & consuetus, quamvis nomine vix Horatio notus; ergo imprudenter & inepte.

5. *Suaviter ut nunc est, &c.*) Indolem Horatii bonam, imo egregiæ fructum educationis in eo considera; qui hominem passim molestum, quin & pertinaciter importunum æquo fert animo, obliquque derum illi aut iourbanum reponit. Quod quidem deinceps animadverte.

Cupio omnia quæ vis.) Ita loquebantur olim ad amicos.

6. *Num quid vis?*) Hæc erat dictio abire volentium, ne id dure facere viderentur: ut observat Donatus in Terent. Eunch. Act. 2. Scen. 3. ad hæc verba:

Dum hæc dicit, abiit hora. Rogo, num quid velit.
Recte, inquit. Abeo.

7. *Noris.*) Cupio et noris me: sum enim doctus. O insulsam orationem!

Hoc, inquam, mihi eris. Miserè discedere quærens,
Ire modo ocyus, interdum consistere, in aurem
Dicere nescio quid puero: cum sudor ad imos
Manaret talos. O te, Bollane, cerebri
Felicem, ajebam tacitus! Cum quidlibet ille
Garriret; vicos, urbem laudaret; ut illi
Nil respondebam, Miserè cupis, inquit, abire;
Jamdudum video: sed nil agis: usque tenebo:
Persequar: hinc quo nunc iter est tibi? Nil opus est te
Circumagi: quendam volo visere non tibi notum:
Trans Tiberim longe cubat is, prope Cæsaris hortos.
Nil habeo quod agam, & non sum piger: usque sequar te.
Demitto auriculas ut iniquæ mentis asellus,
Cùm gravius dorso subiit onus. Incipit ille:
Si bene me novi, non Viscum pluris amicum,
Non Varium facies: nam quis me scribere plures
Aut citius possit versus? quis membra movere
Mollius? invideat quod & Hermogenes, ego canto.

INTERPRETATIO

estimaberis. Vehementer autem abire cupiens jam velocius incedebam, identidem subsistebam: famulo nescio quid in aurem insusurrabam: interea sudor ad imos talos defluebat. Cogitabam apud me: quam beatus tu Bollane tali cerebro! Cum vero iste quidvis effutiret, laudaret civitatem ac regiones; quod nihil responsi facerem, ait: Sollicite quæris discedere: jam pridem intelligo: verum operam perdis: semper adhærebo: assectabor: ecquo jamjam istinc contendis? Cui ego: *Nequaquam necesse est te circumduci: aliquem invisere cupio tibi minime cognitum: hinc procul manet, ultra Tiberim, juxta hortos* Julii *Cæsaris.* Ille vero: *Nihil agendum instat mihi, neque sum deses: quolibet te comitabor.* Tum ego *deprimo aures velut asinus impatiens, quando plusculum oneris tergo imponitur. Ille* autem *exorsus est: Si me bene cognosco, non Viscum, non Varium cariorem me familiarem habebis. Ecquis enim versus plures ac velocius quam ego facere valeat? Quis saltare decentius? Ego sic cano ut etiam Hermogenes invideat. Hæc erat occasio interrumpendi.* Itaque a-

ANNOTATIONES

10. *Cum sudor ad imos manaret talos.*) Præ animi angore & æstu.

11. *Bollane.*) Is ἀκρόχολος, Iracundus, stomachosus, atque ut ait noster Sat. 3. præced. cerebrosus, nugaces & ineptos quosque verbis asperis amoliebatur statim, & abire procul e se urgebat, loquacitatis & loquacium omnino impatiens.

14. *Miserè cupis, inquit, abire, &c.*) Confer impudentem hunc garruli sermonem cum Horatii modestâ responsione, *nil opus est te circumagi, &c.* Gall. *c'est vous donner trop de peine.*

18. *Cubat.*) Sunt qui interpretentur, ægrotat: sicut Sat. 3. lib. 2.

Mater ait pueri menses jam quinque cubantis.

Prope Cæsaris hortos.) Longinquam proponit urbis regionem, ad abigendum garrulum, sed frustra. Sueton. Jul. Cæsar. c. 83. *Populo hortos circa Tiberim publice, & viritim trecenos sestertios legavit.* Tiber. c. 72. *triremi usque ad proximos Naumachiæ hortos subvectus est; dispositâ statione per ripas Tiberis, &c.* Vide & Plutarch. in M. Bruto; ubi scribit, cùm testamento Cæsar civi cuilibet septuaginta & quinque drachmas legavisset; præterea vero etiam *hortos, qui trans Tiberim erant,* ubi nunc est Fortunæ templum, ingentem benevolentiam & admirabile desiderium omnibus fuisse.

20. *Demitto auriculas, &c.*) Metaphora a jumentis, quæ aures demittendo ostendunt suam defatigationem, ac velle se excutere impositum onus. Plin. lib. 11. cap. 37. *aures in equis & omnium jumentorum genere, indicia animi præferunt; fessis marcidæ, micantes pavidis, subrectæ furentibus, resolutæ ægris.*

22. *Viscum, Varium.*) Hi duo fuerunt eximii Poetæ, ingenio & eruditione clari, Horatio certe amicissimi. De Visco postea, Sat. seq. & alibi. De Vario Sat. 5. praeced. item lib. 1. Od. 6.

25. *Hermogenes.*) Cantor famosus, de quo Sat. 3. præcedenti.

Interpellandi locus hic erat: Est tibi mater,
Cognati, queis te salvo est opus? Haud mihi quisquam:
Omnes composui. Felices. Nunc ego resto:
Confice: namque instat fatum mihi triste, Sabella
Quod puero cecinit divinâ mota anus urnâ.
Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra:
Garrulus hunc quando consumet cumque; loquaces,
Si sapiat, vitet, simul atque adoleverit ætas.
Ventum erat ad Vestæ, quartâ jam parte diei

INTERPRETATIO

jo illi *Habesne matrem aut propinquos, quibus necessaria sit tua salus?* Respondit: *Nemo superest mihi: cunctos sepelivi.* Tum ego tacite: Illi *fortunati: miser ego jam vivo: interfice. Enimvero urget fatum lugubre, quod puero mihi Sabella vetula præsagiit commotâ urnâ divinans. Fatum, ajebat, nec sæva toxica, nec gladius hostilis interimet, nec laterum dolor, vel tussis, nec iners podagra: occidet vero loquax aliquando tandem.* Ergo *ubi primum ætate adultâ erit, fugiat garrulos, si prudens est.* Deveneramus ad templum *Vestæ, transactâ jam parte diei quartâ.*

ANNOTATIONES

26. *Est tibi mater, &c.*) Callide velt Horatios onerem garrulum ut suæ saluti consulat in gratiam propinquorom; neve sine causa ita se circumagat ec defatiget, qein potius ipse se tantum virum totque & tam eximiis dotibus insignem familiæ suæ diu conservet.

28. *Omnes composui.*) De hujus vocis significatione dixi ad Pers. Sat. 3. v. 105.

Felices.) Qui nimirum tuâ garrulitate & ineptiis sunt liberati. At ego miser *resto* discruciandus a te ec jugelandus.

29. *Sabella.*) Nutrix Horatii natione Sabella, vaticinandi perite. De Sabinis sive Samnitibus artium ejosmodi vanarom antesignanis, dixi in Ep. 17.

30. *Divinâ mota anus urnâ.*) Sortilega mulier & fatidica conjectis in ornam sortibus, commotis, eductis, fatum eliciens & future prædicens. Ista divinandi ratio viguit tum epud Græcos, tum apud Romanos. Sic autem peragebatur. Habebantur literæ dictionesque permultæ: quæ permixtæ in erna, & mox eductæ vel effusæ, si quid exprimerent casu & forte conjunctæ, id esse in fatis ac divinitus præmonstrari credebant. *Sortes, tabeolæ aut surculi e ligno fuere non grandes; quibus literæ ad divinandum inscripta, sive nota. Ea privatim habita; ea publice. Sed qua in publico, in primis religiosa, & cunâ quadam veritate sacra: in templis servabantur in arca recondita, taniis vittisque laneis seorsum involuta.* Hec J. Lips. Elect. 2. c. 12. ebi *attenuatas* sponte sortes apud Liv. mox citand. ingeniose corrigit, *extaeniatas*, id est, tæniis vittisque solutas. Sortes Præneste inventes refert Cicero 2. de divin. n. 85. ubi originem earum pariter ec vanitatem excutit: *hoc genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo & vetustas Prænestinarum etiam nunc sortium nomen retinet; atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? Cateris vero in locis sortes plane refrixerunt.* Hæc ille ibidem, & paulo ante: *Quid sors? idem propemodum quod micare, quod talos jacere, quod tesseras. Quibus temeritas & casus, non ratio vel consilium valet. Tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum aut ad superstitionem, aut ad errorem.* Sueton. Tiber. cap. 63. Prænestinorum sortiom majestate deterritum aliquando Tiberium scribit. T. Livius initio lib. 22 inter prodigia quedam & hoc refert: *Sortes suâ sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam:* MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT: *& per idem tempus Romæ signum Martis Appiâ viâ sudasse.*

51. *Hunc neque dira venena, &c.*) Verba sunt mulieris de Horatio puero vaticinantis.

52. *Laterum dolor.*) Pleuritis. Cic. de Orat. 3. n. 6. *Crassus tum febri domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus.*

53. *Loquaces.*) Vide Plutarch. de Garrulitate; ebi statim initio prooontiat illam esse morbum curari difficilem.

55. *Vestæ.*) Ædem Romæ habebat Vesta ed clivum Capitolinum inter palatium & Capitolium. Varro, Festus, &c. Cic. de Nat. Deor. lib. 2. n. 67. de Vesta disserit: *hac Dea*, inquit, *est rerum custos intimarum ... Græcis ἑστία dicitur ... Ejus vis ad aras & focos pertinet ... Nec absunt longe ab ea Dii Penates, &c.*

Quartâ jam parte diei.) Diximus alibi diem naturalem horas seu partes duodecim complecti, scilicet ab ortu Solis ad occasum. Ergo diei pars quarta hora tertia Romæ dicebatur, & respondet nostræ nonæ matutinæ. Porro quod sequitur, *& casu tunc respondere vadato debebat*, explicatur per Martial. Epigram. 8. lib. 3. ebi consoetæ Romanis occupationes ad horas singulas notantor.

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, &c.

56. *Respondere vadato debebat.*) Garrulus in jus a quodam vocatus erat, vadesque dederat: ergo nisi adfuisset, vades ejus ac fidejussores condemnati ipsum postea egissent reum, ex lege.

Præteritâ; & casu tunc respondere vadato
Debebat: quod ni fecisset, perdere litem.
Si me amas, inquit, paullum hic ades. Inteream, si
Aut valeo stare, aut novi civilia jura:
Et propero quo scis. Dubius sum quid faciam, inquit,
Tene relinquam, an rem. Me, sodes. Non faciam, ille;
Et præcedere cœpit. Ego, ut contendere durum est
Cum victore, sequor. Mœcenas quomodo tecum?
Hinc repetit. Paucorum hominum, & mentis bene sanæ.
Nemo dexterius fortunâ est usus: haberes
Magnum adjutorem, posset qui ferre secundas,
Hunc hominem velles si tradere: dispeream, ni
Summosses omnes. Non isto vivimus illic

INTERPRETATIO

et forte debebat tunc vadato respondere, vel causâ cadere, nisi vadimonium *obiisset. Dixit* vero: *Quæso paullulum istic* me *adjuva*. At ego. *Moriar, si valeo stare, vel scio leges civiles: adde quod festino* illuc *quo nosti*. Tum *ille ait: Incertus sum quid agam, an te deseram, an litem*. Cui ego: *Me, me, obsecro. Nequaquam*, inquit, *iste; et cœpit præire. Ego, quoniam cum fortiori pugnare arduum est, sequor. Inde* vero sermonem ille *resumit. Mœcenas quomodo tecum* agit? *Paucos amicos*, recipit, inquam: *et certe sapit*. Ille: *Nemo unquam usus est fortunâ callidius quam tu*. Næ *magnum auxiliatorem haberes, secundas quidem* partes *agendi peritum, si velles* ad Mœcenatem *perducere istum virum; moriar, nisi cunctos amoliri* posses. Ego vero: *Minime eâ ratione qua putas illic agimus*

ANNOTATIONES

58. *Paullum hic ades.*) In judicium veni quæso mecum, ad proximum tribunal Prætoris; ibique me juva contra adversarium.

Si valeo stare.) Infirmis ego cruribus haud valeo diu stans manere in foro ante Prætorem, ubi sedere non licet. Alii *stare* interpretantur, stare in jure, seu contendere ac depugnare contra adversarium, ut faciunt, Jurisconsulti, patroni, causidici.

59. *Aut novi civilia jura.*) Non sum idoneus ad suggerenda tibi verba legis ac juris causæ tuæ faventia: proindeque tibi adessu nequeo.

60. *Propero, quo scis.*) *Volo visere* hominem *quendam*, ut ante dixi, *prope hortos Cæsaris* habitantem. Viam itaque aat longam obire *propero*.

41. *Me sodes.*) Me relinque potius quam rem tuam.

Non faciam.) Minime vero te relinquam. Scilicet sperabat garrulus per Horatium adipisci Mœcenatis familiaritatem, quod pluris æstimabat perdendâ lite.

43. *Mœcenas quomodo tecum?*) Sermocinationem inde repetit ille: Estne semper amicus tibi Mœcenas?

44. *Paucorum hominum.*) Non cuivis se familiarem exhibet: paucos admittit in suam amicitiam. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 16. *paucorum hominum est iste acipenser*. Ex Cicerone, de Fato.

45. *Nemo dexterius fortunâ est usus.*) Tu belle admodum usus es fortunâ, qui Mœcenatem ita demerueris. Quod si me ad ipsum perduceres, juvarem te mirum in modum, nec primas ante te captarem unquam, nec uspiam tibi officerem: imo alios omnes hoc pacto facile summoveres, primumque locum tu consequereris. Hæc garrulus ad Horatium.

46. *Posset qui ferre secundas.*) Metaphora a Scenicis ludis & actoribus. Hac pariter utitur Cicero Divinat. in Verrem, n. 48. & huic loco dabit lucem. *Qui princeps in agendo est ornatissimus & paratissimus esse debet ... Apuleium esse video proximum subscriptorem ... deinde habet Allienum; hunc tamen a subselliis ... Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo quantum potest: sed consulet laudi & existimationi tuæ & ex eo quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri cernimus: sæpe illum qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quàm ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quàm maxime excellat: sic faciet Allienus; tibi serviet, tibi lenocinabitur; minus aliquanto contendet quàm potest.*

67 *Hunc hominem.*) Seipsum indicat ac digito monstrat garrulus. Plaut. Bacchid. *Hunc hominem decet auro expendi.*

Tradere.) Commendare, Mœcenatis amicitiam conciliare.

68. *Non isto vivimus, &c.*) Respondet Horatius. Alia est longe conditio amicorum Mœcenatis. Ab his procul exulant mala & pestes, quibus solent ædes magnatum vexari & corrumpi. Inde vero absunt omnis ambitio, invidia, æmulatio, criminationes, insidiæ, supplantationes. Supra, Sat. 6. Mœcenatem dixit *cautum dignos assumere, pravâ ambitione procul.*

Quo tu rere modo: domus hac nec purior ulla est,
Nec magis his aliena malis: nil mi officit unquam,
Ditior hic, aut est quia doctior: est locus uni
Cuique suus. Magnum narras, vix credibile. Atqui
Sic habet. Accendis, quare cupiam magis illi
Proximus esse. Velis tantummodo: quæ tua virtus,
Expugnabis: & est qui vinci possit: eoque
Difficiles aditus primos habet. Haud mihi deero;
Muneribus servos corrumpam: non, hodie si
Exclusus fuero, desistam: tempora quæram:
Occurram in triviis: deducam. Nil sine magno
Vita labore dedit mortalibus. Hæc dum agit, ecce
Fuscus Aristius occurrit, mihi carus, & illum
Qui pulcre nosset. Consistimus. Unde venis? &
Quo tendis? rogat, & respondet. Vellere cœpi
Et prensare manu lentissima brachia, nutans,

INTERPRETATIO

nulla domus ejusmodi malis est purgatior aut remotior quàm illa: nihil unquam nocet mihi quod alius opulentior adfuerit vel doctior: suum quisque gradum obtinet. Tum garrulus: *Rem sane magnam dicis*, et quæ prope *supra fidem* sit. *Verumenim ita est*, inquam. Mox ille: *Inflammas ut ardentius velim ad eum accedere*. Respondeo: *Satis est cupias: vinces, pro tua virtute: atque is est qui expugnari queat: ideoque difficilem præstat priorem accessum. Diligentiam adhibebo*, inquit ille: *famulos donis captabo: si hodie repulsam patior, minime abscedam: occasionibus insidiabor: obviam ibo in plateis, comitabor. Nihil absque magnis ærumnis vita hominibus largitur*. En vero *dum ista versat* ille, *occurrit Fuscus Aristius mihi dilectus, et qui probe cognoscebat hunc garrulum: subsistimus: Unde venis? et quo vadis? quærit, ac respondet: Cœpi vellicare et stringere brachia mollissima, innuens*,

ANNOTATIONES

54. *Velis tantummodo, &c.*) Non sine salsâ derisione fatuum, vanum & arrogantem hominem palpat Horatius, ab illo expugnandam facile amicitiam spondens Mœcenatis.

55. *Eoque difficiles aditus primos habet.*) Eo quod norit se vinci paullo faciliorem; ironice. Alii perperam pro antecedenti dictione *possit*, legunt, *poscit*: & hic intelligunt, Mœcenatem assiduis officiis & obsequiis vinci amantem ac poscentem adeuntibus se præstare difficilem, ut accendat magis studium ambiendi suam familiaritatem, & consuetudinem, quam scit amœnissimam. Apage ista quæ omnino pugnant cum indole Mœcenatis, quam hic & alibi commendat Horatius.

56. *Difficiles aditus primos habet.*) Vide supra Sat. 6. v. 60. & seq.

Haud mihi deero, &c.) Potiundæ jam rei spe accensus ille pollicetur diligentiam suam non defore, sed quàm stultam & futilem, animadverte.

57. *Muneribus servos corrumpam.*) Ita plerique ad procerum ædes penetrabant, servis munera largiendo.

Juvenal. Sat. 5. v. 184.

Quid das ut Cossum aliquando salutes?

59. *Nil sine magno vita labore, &c.*) Pulcra, sed male collocata sententia, ut ait Landinus. Ex Epicharmo:

Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντ' ἀγαθὰ θεοί.

Laboribus vendunt nobis omnia bona Dii.

61. *Fuscus Aristius.*) Nobilis ille Grammaticus, ad quem est inscripta Od. 22. lib. 1. & Epist. 10. lib. 1.

63. *Rogat, & respondet.*) Interrogat me Fuscus *unde venis? & quo tendis?* atque mihi similia roganti *respondet*.

Vellere cœpi & prensare manu, &c.) Quos nobis adesse gaudemus, & a quibus auxilium speramus, eorum prensamus manus & brachia: præcipue cum angimur, nec aperte licet conqueri. Croq.

64. *Prensare.*) Legunt alii, *pressare*.

Lentissima brachia.) Maligne cedentia, illo dissimulante intelligere quid vellem. Alii non male interpretantur, segnia, tarda, stupida, quæ vellicatione & prensatione non movebantur. Quo significatur frigida mens Aristii amico laboranti subvenire detrectantis. Cic. ad Attic. *nihil ego illo novi impudentius, astutius, lentius*. Sueton. Tiber. 57. *Sæva ac lenta natura ne in puero quidem latuit*.

Nutans, distorquens oculos.) Nutibus oculisque signum dans.

Distorquens oculos, ut me eriperet. Male salsus
Ridens dissimulare: meum jecur urere bilis.
Certe nescio quid secreto velle loqui te
Ajebas mecum. Memini bene; sed meliori
Tempore dicam: hodie tricesima sabbata: vin' tu
Curtis Judæis oppedere? Nulla mihi, inquam,
Relligio est. At mi: sum paullo infirmior; unus
Multorum: ignosces; aliàs loquar. Hunccine solem
Tam nigrum surrexe mihi? Fugit improbus, ac me
Sub cultro linquit. Casu venit obvius illi
Adversarius; &, Quo tu turpissime? magnâ
Inclamat voce; &, Licet antestari? Ego vero
Oppono auriculam: rapit in jus: clamor utrinque:
Undique concursus. Sic me servavit Apollo.

INTERPRETATIO

oculos torquens, ut me liberaret. Hic vero *maligne versutus ridet ac dissimulat: bilis autem urit jecur meum.* Porro addidi; *dicebas profecto velle te mecum nescio quem arcanum conferre sermonem. Recordor sane,* ait; *sed tempore loquar aptiori; hodie tricesima sabbata* sunt. *An velles recutitis Judeis appedere? Haud religioni duxero,* inquam. *Ego vero* ducam, ait: *sum paullo superstitiosior,* etque *pluribus similis: indulge* mihi: *aliàs alloquar.* Tum demum ego: Ergone meriu *diem hunc adeo funestum mihi esse?* Interim *fugit malignus, ac me sub gladio deseruit:* Verum ecce *adversarius* isti garrulo *forte occurrit,* statimque *vociferatur: Ecquo* nempe *tu vilissime obis?* ad me verò: *Potes testis esse? Ego mox aurem offero.* Tunc hic illum *ad judicium trahit. Exclamant ambo. Hinc et inde* plebs *affluit. Ita me Apollo liberavit.*

ANNOTATIONES

67. *Certe nescio quid secreto, &c.*) Horatius instat rursum ut sibi Aristius succerrat: sed hic omnes ejus eluctatur conatus, ridens, dissimulans, denique *male salsus*.

69. *Hodie tricesima sabbata.*) Hodie Judæi solemne festum celebrant, quo intermitti omne negotium fes est. His ego adstipulor: quare nec morari, nec sermones conferre tecum licet modo. *Tricesima sabbata* quidam explicant Neomeniam, quod in novilunio sabbatum magnum Judæis haberetur. Psalm. 80. *Buccinate in Neomenia tubâ, in insigni die solemnitatis vestræ.* Alii interpretantur Calendas mensis Nisan, qui primus in æquinoctio verno dies habebat triginta. Alii intelligunt maximum sabbatum & vetus phase, quo agnum comedebant ritu sanctissimo. Quare vero *tricesima?* Quod revera ab anni Judæi principio triginta numerentur hebdomades ad istam solemnitatem, videlicet a Septembri mense, quem *Tisri* vocabant, ad dimidium fere Aprilis, illis *Nisan*; quo Pascha celebrabant. De sabbato Judæorum disserui ad Juvenal. Sat. 6. v. 158. & Pers. Sat. 5. v. 184.

70. *Curtis.*) Vide Sat. 5. in fine annot. ad istas voces, *Judæus apella*.

Oppedere.) Vox ridicula ad contemptum apposita. ἀντιπορδεῖν, ventris crepitum emittere contra, id est, respuere, aspernari, ludibrio habere.

Nulla mihi, inquam, relligio est.) Sane Judaicos ritus absque religione violarim, illosque flocci facio, inquit Horatius.

71. *At mi.*) Respondet Aristius: Ego contra, mores Judæorum colo: eaque religio mihi esset hodiernum festum cum illis non celebrare.

Unus multorum.) Εἷς τῶν πολλῶν, unus e plebe, cujus similis ego, pariter infirmus & superstitiosus, si libet, ita me appella: ut mihi veniam dabis, Horati, si in hoc tibi contradicam.

75. *Surrexe.*) Vide supra Sat. 5. ad vocem *erepsemus*.

76. *Et, licet antestari?*) Et conversus ad me, dixit, vis antestari? Cui libentissime annui, ac de more aurem obtuli tangendam. Lex 12. Tab. ita jubebat: *Si in jus vocatus, ni it, antestatus manum injicito: aurem antestati capito.* Vel ut habet J. Lips. Epistolic. Quæst. lib. 4. Epist. 26. *Si vis vocationi fias, antestaminor; ni it, aurem capito antestati.* Quod sic ille ibid. explicat; In antestatione, inquit, actor imam auriculam tangebat antestati, addens hoc verbum, *Memento*.

77. *Oppono auriculam.*) Plin. lib. 11. c. 45. *est in aure imâ memoriæ locus, quem tangentes antestantur*; vel potius *antestantur*: ut contra Ravardum ex lege & more veteri asserit Lipsius mox citatus.

Rapit in jus.) Post factam antestationem licebat trahere in jus vel reluctantem reum.

78. *Apollo.*) Bonorum is poetarum tutor ac vindex. Alii respici volunt ad Augusti forum, ubi erat statua Apollinis eburnea eo ipso in loco, in quo jus dicebatur. Plin. lib. 36. c. 5. Juvenal. Sat. 1. v. 128.

Sportula: deinde forum, Jurisque peritus Apollo.

Est brevitate opus, ut currat sententia, neu se
Impediat verbis lassas onerantibus aures.
Et sermone opus est, modo tristi, sæpe jocoso,
Defendente vicem modo rhetoris, atque poetæ,
Interdum urbani, parcentis viribus, atque
Extenuantis eas consulto. Ridiculum acri
Fortius & melius magnas plerumque secat res.
Illi, scripta quibus comœdia prisca viris est,
Hoc stabant, hoc sunt imitandi: quos neque pulcher

INTERPRETATIO

Brevitas requiritur, ut seatentia fluat, neve se involvat dictionibus aures offeadentibus et fatigantibus. Item requiritur sermo nunc severus, nunc hilaris; sustinens vices quandoque rhetoris, ac poetæ, alias faceti, qai vires coatinet, et illas datâ operâ dimiauit. Certe res magnas aliquando jocosum decidit efficacius et aptius quam acerbum. Eo pollebant, in eo sunt imitatione digni homines illi, a quibus vetus comœdia condita est: quos nunquam evolvit aut bellus

ANNOTATIONES

quod Cæsari admodum placuissat, *donatus qaingsntis sestertiis, & annulo aureo, sessum in quatuordecim s scena per orchestram transiit*. Hunc vero transitum minime ferens Cicero eos ludos tum spectans, Laberio sedila quæreoti ait: *Recepissem te, nisi anguste sederem*: simul & illum respuens, & in novum sanatum jocatus, cuius numarum Cæsar supra fas auxarat. Id vero non impuna. Respondit enim Labarius: *Mirum si anguste sedss, qui soles duabus sellis sedere*: exprobrans Cicaroni levitatem & lubricum fidei. Hæc Macrob. Saturnal. lib. 2. c. 3. & l. 7. c. 3. Vide ejusdam lib. 2. c. 7. Gall. lib. 10. c. 17. & Cic. lib. 7. Epist. 11.

Mimes.) Mimus erat fabula plane dicax, ab uno actora agi solita, nac in plures actus divisa: absque exordiis, sine canto & gesticolatina. Diomed. Itam, est factorom eum lascivia imitatio: onde nomen a μιμεῖσθαι *imitari*. Gall. lib. 17. cap. 14. *C. Cæsarem*, inqoit, *ita Laberii maledicentia & arrogantia offendebat, at acceptiores & probatiores sibi esse Pablii, quam Laberii mimos prædicares.*

9. *Ut currat sententia.*) Na vel nimia brevitas obscuram faciat orationam, vel prolixitas verbis plusibus animum legentis onaret & impediat: in quo peccabat Lucilius. Hue pertinet quod Augustus Agrippinam neptim admonebat in quadam Epistola: ejus nempe laudans ingenium, cum de suâ vitâ casibusque suorum commentarios scriberet; ajabat: *Opus est dare te operam ne moleste scribas*. Sueton. Octav. cap. 86. Tacit. Annal. 4.

12. *Modo rhetoris, atque poetæ, interdum urbani.*) Horatius, egregie suo more, tres istas virtotes requirit in satirographo; defendat vicem *rhetoris*, argumentis pugnando; *poetæ*, solertem & aptam dictionem adhibendo; *urbani*, salibus & jocis quædam etiam gravia traducendo solvendoque. Cic. 2. de orat. n. 17. *accedat lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitas respondendi, & lacessendi subtili venustate, & urbanitate conjuncta.*

13. *Parcentis viribus.*) Sapienter, consulto, callide, stylum acrem aliquando coercentis; neque semper acerba excandescentis aut mordicus lacerantis. Et hoc vitii habebat Lucilius, qui passim *ense velut stricto ardens infremuit*: Juvenal. Sat. 1. v. 165. atque auditorem ita dente carpit, ut etiam *genuinum frangat*. Pers. Sat. 1. v. 115. Noster contra, ut ait ibid. Persius,

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit,
Callidus excusso populum suspendere naso.

14. *Ridiculum acri fortius, &c.*) Nonnonquam sermo hilaris, facetus, salsus, festivus plus valet & efficit quam vehemens, gravis, pugnax, dicax, acerbus. Hic enim adversarium irritat, & viras novas colligere impellit; at ille quasi nervos succidit, ac prosternit. Gorgias Leontinus dicebat, res severas risu, risum rebus severis discuti: ex Aristot. lib. 3. de arte dicendi. Gall. lib. 12. cap. 12. ita scribit: *hæc quoque disciplina rhetorica est, callide & cum astu res criminosas citra periculum confiteri: ut si objectum sit turpe aliquid, quod negari non queat, responsione joculari eludas .... Ita Cicero, urbane faceteque dicto dilais id quod inficiari non poterat, &c.* Scilicet cum a Pub. Sylla, qui tum reus erat, pecuniam motuo, ad emendam in palatio domum, accepisset: atque hæc ei exprobrarentur; utrumque firmiter negavit: atque tum, inquit, verum sit accepisse me pecuniam, si domum emero. At ea subinde prodita, emptâque domo, cum hoc mendacium in senatu ei ab inimicis objiceretur, risit satis, respondítque: *parum certe cordati homines estis, qui ignoratis, prudentis & cauti patrisfamilias esse, quod emere velit empturum se negare, propter competitores emptionis.* Id. Ibid. Vide Orat. pro L. Muræna; ubi cavillans astute Cicero adversarii Catonis auctoritatem eludit vincitque.

16. *Illi, scripta quibus, &c.*) Comœdiæ veteris auctores, Eupolis, Cratinus, Aristophanes, &c. De quibus Sat. 4. praecd.

17. *Hoc stabant, &c.*) His virtutibus, quas modo laudavi, excellebant: variâ eruditione, sententiarum argutâ brevitate, satyricum salem apte affricabant, acrimoniam styli modo exerentes, interdum cohibentes; & consulto viribus parcentes, &c.

Hermogenes unquam legit, neque simius iste,
Nil præter Calvum & doctus cantare Catullum.
At magnum fecit, quod verbis Græca Latinis
Miscuit. O seri studiorum! quive putetis
Difficile & mirum Rhodio quod Pitholeonti
Contigit. At sermo linguâ concinnus utrâque
Suavior: ut Chio nota si commista Falerni est.
Cum versus facias, teipsum percontor, an, & cùm
Dura tibi peragenda rei sit causa Petilli,
Scilicet oblitus patriæque patrisque Latini,
Cum Pedius causas exsudet Poplicola, atque

INTERPRETATIO

Hermogenes, aut simius iste, nihil sciens canere nisi Calvum et Catullum. Atenim Lucilius *laudabile* hoc *præstitit, quod Græcas voces Latinis miscuit. O stupidi in literis!* Ergone *existimatis arduum et admirabile quod fecit Pitholeon Rhodius? Sed,* inquies, *dulcior* est *oratio utroque sermone constans: velut si vinum Falernum misceatur Chio.* Verumenim *quandoquidem condis tu carmina,* quæro a te, *si tibi defendenda esset difficilis causa Petillii accusati, utrum patriæ videlicet et Latini parentis immemor, satageres quæsita foris vocabula patriis admiscere, ad instar Canusini duplicis linguâ utentis; contra quàm Pedius Poplicola et Cor-*

ANNOTATIONES

18. *Hermogenes.*) Tigellius, acer Lucilii fautor, de quo Sat. 5. præced.

Simius iste.) Demetrius poeta, & fabularum actor: de quo paullo post: *simius:* corpore deformis vel ineptus & insulsus imitator.

19. *Nil præter Calvum, &c.*) Uterque ille hos tantum poetas amatoria scriptitantes legebat, nunquam vero eximios illos veteris Comœdiæ ac perfectorum hujus generis carminum scriptores. Sic Horatius Hermogenem & Demetrium imperitiæ notat pariter atque luxuriæ: indeque probat Satiræ veras ignorasse virtutes; & hinc illos esse ineptos admiratores Lucilii.

Calvum.) Cor. Licinius Calvus in poematibus scribendis perelegans, ingenio lepido & urbano; Catulli poetæ amicus fuit. Cicero in Epist. eum laudat, aitque Iambicis præstitisse: quibus civitatis etiam principes, C. Cæsarem & Pompeium acerrime insectari minime dubitavit. Quintil. & Seneca Calvum scribunt contendisse cum M. Tullio de principatu eloquentiæ. Petr. Crinit. Gregor. Gyrald. &c.

Catullum.) C. Valer. Catullus Veronensis, in urbe claruit quo tempore Terentius Varro: Docti cognomen adeptus est peculiari epitheto, ex eruditorum consensu. Val. Martialis ad Macrum,

Nec multos mihi præferas poetas:
Uno sed tibi sim minor Catullo.

Scripsit Lyrica, Elegias, Epigrammata. Commendatur mirum in modum a Gellio. Crinit. de eo vulgatum est distichon istud:

Tantum parva suo debet Verona Catullo,
Quantum magna suo Mantua Virgilio.

20. *At magnum fecit, &c.*) Ita loquuntur Lucilii fautores: quos refellit Horatius deinceps. Insulsi nimirum palati homines id laudabant quod est fatuum & vitio vertendum; nempe, *verbis Græca latinis miscere.* Lucilius apud Cic. de Finib. 1. n. 9.

χαῖρε, inquam, Tite ... χαῖρε, &c.

De Finib. 2. n. 24.

. . Lelia' clamores sophos ille solebat
Edere, &c.

Apud Non. Marcel. in voce *compernes:* Lucil. Sat. l. 17.

Nonne censes παλλεπλόκαμον καλλίσφυρον illam
. . . .
Compernem aut varam fuisse Amphitryonis ἄκοιτιν
Alcmenam . . . . . .
Τυρῷ δ' ὑπαντέρειν, &c.

21. *O seri studiorum.*) ὀψιμαθεῖς, qui sero animum ad studia appulerunt, proindeque minus eruditi: contra παιδομαθεῖς, qui ab ipsa pueritia literis incubuerunt.

Quive putetis.) Al. *Quine;* quæ particula respondet Græc. *γε atque, certe:* nec redundare est existimanda. Priscian. lib. 16. cap. 1. Alii interrogative accipiunt.

22. *Pitholeonti.*) Pitholeon, ex insula Rhodo, Epigrammata quædam insulsa composuit, & Græcis vocibus intercire amavit.

24. *Ut Chio nota si, &c.*) Falernum vinum paullo austerius temperabatur lenitate Chii. Quid sit *nota* illa, vide lib. 2. Od. 3. v. 8. ubi & de *Falerno,* pariter & lib. 1. Od. 20. De *Chio* lib. 3. Od. 19. v. 5.

26. *Petilli.* De Petillio fure aureæ Jovis coronæ, jam mentio fuit in Sat. 4. superiori.

27. *Latini.*) Quidam legunt, *Latine,* & jungunt cum sequentibus. Sed non placet ista mutatio, quanquam e viris sane gravibus invecta.

28. *Pedius Poplicola.*) Hic filius fuit Q. Pedii, qui e Jul. Cæsare scriptus hæres; & Consulatum Romæ gessit cum Augusto, post Hirtium & Pansam.

Exsudet.) Magnis sudoribus elaboret, ad puritatem sermonis patrii asserendam.

Corvinus, patriis intermiscere petita
Verba foris malis, Canusini more bilinguis?
Atqui ego cum Græcos facerem, natus mare citra,
Versiculos; vetuit me tali voce Quirinus
Post mediam noctem visus, cum somnia vera;
In silvam non ligna feras insanius, ac si
Magnas Græcorum malis implere catervas.
Turgidus Alpinus jugulat dum Memnona, dumque
Diffingit Rheni luteum caput, hæc ego ludo,
Quæ nec in æde sonent certantia, judice Tarpa;

INTERPRETATIO

vinus orationes puras elaborant? At cum versus Græcos meditarer, natus ego cis mare, Quirinus apparuit de media nocte, tunc quando vera sunt insomnia, ac me prohibuit his verbis: Non stultius in silvam portes ligna, quàm magnas Græcorum turmas augere studeas. Itaque dum inflatus Alpinus jugulat Memnonem, et dum cœnosum Rheni fontem deformat, ego ista scribo ludens, nec recitanda in Apollinis templo ad certamen, Tarpa judice; nec re-

ANNOTATIONES

29. *Corvinus.*) Messala Corvinus domi valde nobilis, ac pariter clarus orator, atque Græcis vocibus Latinæ orationi admixtis infensus: σχοινοβάτην, Latine funambulum reddidisse fertur. Quintil. lib. 10. c. 1. *Messala*, inquit, *nitidus & candidus, & quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatem suam.* Crinitus de bono discipl. lib. 1. c. 12. inter alia de illo non pauca, sic habet. De ejus singulari prudentiâ & gravitate testimonium exstat amplissimum M. T. Ciceronis. Sic enim ad Brutum: Messalæ, inquit, excellentiam non possum silentio præterire. Cave putes quemquam esse illi similem constantiâ, curâ & studio Reipublicæ atque eloquentiâ, quâ mirabiliter excellit. Tametsi Messala idem cum provectior foret, memoriæ sensum sic amisit, ut sui quoque nominis oblitus tradatur. idque ei biennio ante obitum contigit: quod Orbilio itidem Beneventano accidisse constat. Vide & Cœl. Rhod. l. 11. c. 13. Alex. ab Alex. l. 6. c. 20. &c.

30. *Canusini more bilinguis.*) De Canusio oppido Apuliæ, jam dixi supra ad Sat. 5. sub finem. Hoc a Diomede conditum: hincque cives partim Græce, partim Latine loquebantur. Totus etiam ille terrarum tractus magna Græcia est appellatus.

31. *Natus mare citra.*) Apud fines Apuliæ in Italia; non ultra mare, in Græcia.

32. *Vetuit me tali voce Quirinus.*) Lepida fictio. Quirinus Latini populi sermonisque auctor & conditor deterruit a scribendis Græce versiculis.

33. *Cum somnia vera.*) Quando jam coctis alimentis purgatiores esse debent sensus. Atque ita statuebat veterum superstitio. Tertull. de anima, cap. 2. *certiora & sollatiora somniari affirmant sub extremis noctibus, quasi jam emergente animarum vigore, prodacto sopore, &c.* Philostrat. lib. 2. *Si tempus antelucanum sit & somni matutini, conjectant somnium illud, quasi tunc animâ verum vidente.* Theocrit. Idyll. 19. initio scribit, a Venere immissum Europæ somnium, cum tertia pars noctis staret, proximâ jam aurorâ, quando somnus oculos molli vinculo detinet, ac tum veracia pascuntur insomnia. Tibull. lib. 3. Eleg. 4.

Di meliora ferant, ne sint insomnia vera,
Quæ tulit extremâ proxima nocte quies.

Ovid. Epist. Herois:

Namque sub aurora, jam dormitante lucernâ,
Tempore quo cerni somnia vera solent.

34. *In silvam non ligna, &c.*) Verba sunt Quirini Horatium redarguentis.

35. *Magnas Græcorum catervas.*) Ingentem numerum Græcorum Poetarum vel poematum.

36. *Turgidus Alpinus jugulat dum Memnona.*) Ego, inquit noster, a Quirino edoctus has ludo satiras; dum alii carmen heroicum misere disperdunt, temere ac inepte attentantes grave scribendi genus: v. g. dum Alpinus de Memnone (ex Hesiodi Theogonia) ab Achille interfecto tam insulsam Tragœdiam profert, inflatis quidem & turgidis versibus, ut ipse magis quam Achilles Memnonem jugulare videatur.

Alpinus.). Aulus Cornelius Alpinus iste longe est alius ab insigni poeta Cornelio Gallo, de quo Virgil. Eclog. 10. ut erudite monet Torrentius, contra Crequium.

37. *Diffingit Rheni luteum caput.*) Idem Alpinus Epicum etiam carmen molitus fuerat de bello Germanico, ubi Rhenum descripserat adeo perdite, ut nobile flumen deturparet, limpidis aquis pulchroque capiti quasi lutum, grandi certe argumento sordes aspergens. Non abs re putes hic alludi ad morem pingendi effingendique fluvios specie humana, ex urna aquam fundentes. Sunt qui legant *defingit*: alii, *depingit*: sed minus bene.

38. *Quæ nec in æde sonent certantia.*) Hæc, inquam, scribo ludens, minime vero propalanda in certaminibus & commissionibus poetarum ab Augusto institutis, apud Apollinis Palatini templum. De quo disserui dudum in Persii Prologo. Vide Sueton. Octav. cap. 89.

Nec redeant iterum atque iterum spectanda theatris.
Argutâ meretrice potes, Davoque Chremeta
Eludente senem, comis garrire libellos
Unus vivorum, Fundani. Pollio regum
Facta canit pede ter percusso. Forte epos acer,
Ut nemo Varius ducit: molle atque facetum
Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœnæ.
Hoc erat, experto frustra Varrone Atacino,
Atque quibusdam aliis, melius quod scribere possem,
Inventore minor: neque ego illi detrahere ausim
Hærentem capiti multâ cum laude coronam.

INTERPRETATIO

ponenda bis terque in *theatro ad spectaculum*. Tu quidem, o *Fundani*, *solus viventium nosti urbane scribere versus* comicos, in quibus *meretrix astuta et servus decipiunt vetulum Chremetem*. *Pollio principum gesta refert pede ter percusso*. *Varius carmen heroicum exequitur tam strenue quam nullus alius*. *Musæ silvarum amantes donarunt Virgilio tenerum ac lepidum*. *Istud restabat a Varrone Atacino et aliquot aliis tentatum frustra, quod felicius expedire possem ego, auctore tamen inferior; cui nequaquam velim auferre lauream magnâ cum laude capiti ejus aptatam*.

ANNOTATIONES

Judice Tarpa.) Spurius Metius Tarpa recitantium auditor assiduus, unosque e quinque arbitris, quorum debebant calculo probari quæ in æde Musarum proponebantur: nec in scenam perferebantur quæ ab eis fuissent explosa. De illo iterum in Epist. ad Pisones, v. 387.

39. *Iterum spectanda theatris*.) Neque dramata componunt in scenam producenda, ad auram volgi, & publicum favorem captandum. Hac sum enim ambitione paucul.

40. *Argutâ meretrice potes, &c*.) O Fundani, solus poetarum qui modo vivunt, peritus es; atque unus scite ac facete vales scribere comœdias; in quibus *arguta meretrix* & servus astutus *comiter garrientes eludunt senem*, ejus crumenam emongunt, &c.

Davoque Chremeta.) Allusio est ad Terentii Andriam, ubi Chremes senex, Davus servus, notæ sunt personæ comicæ.

41. *Comis*.) Hæ voces, comis, comœdia: comessatio, habent originem a κῶμος *festivitas*. Huc etiam nomine colebatur Deus hilaritatis & lasciviæ. Varro 6. de Ling. Lat.

42. *Fundani*.) Mirum sane quod a nemine usquam laudetur Fundanius ille, quem tam insigni elogio exornat Horatius.

Pollio regum facta canit.) Tragœdias eleganter scribit: *pede ter percusso*; versibus senariis tres dimensiones habentibus: qui *senos reddunt ictus*, ut est in Ep. ad Pis. v. 253. In tragœdiis nempe, ut norunt omnes, *facta regum* sunt argumenta consecta, & versus iambici trimetri duntaxat adhibentur. Vide lib. 2. Od. 1. ubi de Pollione, &c.

43. *Forte epos*.) Varius Epicum carmen strenue exequitur: *forte*, quippe quod nequit expediri sine forti & constanti spiritu, & venâ abundanti ac divite: estque opus longum, animique solertis ac diu multumque attenti. Vide lib. 1. Od. 6. ubi de Vario excellenti poeta. Item Petr. Crinit. Poet. Lat. lib. 3. cap. 44.

44. *Molle atque facetum Virgilio, &c*.) Virgilius Bucolica & Georgica stylo molli & idoneo composuit. Tunc nimirum Æneis nondum in lucem prodierat, cum scriberet ista Horatius.

Facetum.) Quintil. lib. 6. cap. 3. *Facetum non tantum circa ridicula opinor consistere. Nec enim diceret Horatius, facetum carminis genus naturâ concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis & excultæ cujusdam elegantiæ appellationem puto. Ideoque in Epistolis Cicero hæc Bruti verba refert*: næ illi sunt pedes faceti, &c. *quod convenit cum illo Horatiano*. Molle atque facetum.

47. *Hoc erat, experto*.) Carmen satiricum erat, quod ego melius aliis multis possem scribere: non tamen par Lucilio inventori.

Experto frustra Varrone Atacino.) Pub. Terent. Varro Atacinus, ab Atace Narbonis Galliæ vico vel fluvio cognominatus, iis natus temporibus, quibus Cicero & Hortensius clari habebantur in eloquentia; ingenio præclaro fuit: scripsit Epigrammata, Elegias, & alia mirifico studio Argonautica ejus celebrant Probus Valerius, aliique Grammatici, & ex illis sæpe versiculos referunt. At in Satiris frustra desudavit. Adeo verum est quod canit in Eclog. Virgilius: *non omnia possumus omnes*. Vide Petr. Crinitum lib. 2. cap. 31. Quintil. lib. 10. cap. 1. scribit: *Atacinus Varro in iis per quæ nomen adeptus est, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples*. Ejus etiam meminit Euseb. Chron. natumque refert ad Olymp. 174. annis circiter viginti a morte Lucilii, & Græcas literas summo studio didicisse anno ætatis 35.

48. *Inventore minor*.) Quod Lucilius Satiras primus scripsit, & quod miram eruditionem, le-

At dixi fluere hunc lutulentum, sæpe ferentem
Plura quidem tollenda relinquendis. Age, quæso,
Tu nihil in magno doctus reprendis Homero?
Nil comis tragici mutat Lucilius Atti?
Non ridet versus Enni gravitate minores,

INTERPRETATIO

Sed dixe illum currere cœnōsum, sæpe vehentem assumenda plura certe rejiciendis. Dic vero, precor, nunquid tu eruditus nihil redarguit in Homero magno? Nunquid Lucilius ipse facetus nihil mutat Attii Trgœdiarum scriptoris? An non deridet Ennii versus quosdam *leviores,*

ANNOTATIONES

bertatem, urecbitatem, & abundē salis habet, hinc eo se minorem prohtutur noetec, quamquam *tecsior multu us purus magis, & ad notandos mores præcipuus*; ut fatetur Quintil. ante citatus.

51. *Homero.*) Qui bonos licet & magnus interdum ipse dormitassu repecitue: neque omnino est sine mendis, qoamvis agnoscatur ab universis ingenio, arte, eruditione, *aliisque* virtutibus, omoium facile peincups. Vidu Longinum.

53. *Nil comis tragici mutat Lucilius Atti?*) Si Lucillus ipse in prioribus poetis quædam emendat: cur nos Lucilium ad trutinam non revocabimus?

L. Attius (*Accius* scribunt quidam) Tragœdiarum scriptor *Pacuvio* paullo junior, ingenio acri fuit. Ejus eursibus unornaci templorum ac monumentorum aditus volebat Decius Brutus, teste Ciaerone in orat. pro Archia poetâ num. 27. Pacueius autem Accii Tragœdiam Atreum laudavit velut grandum & sonoram: repeuhendit vero quasi rubacidam & duriusculam. Quod fassus est Attius, additque, se non pœnituce; quia sicut poma acerba primum & dusa paullatim fiunt mitia; ita & ingenia: contrà quæ vieta gignuntur & mollia, ad veram frugum & maturitatem nunquam perveniont, sed potius ac magis putrescunt. Vide Crinit. de Poetis lib. 1. c. 7. Gell. lib. 13. cap. 2. & lib. 18. cap. ult. ubi sic scribit in fine: *Postea Q. Ennius, & juxta Cæcilius & Terentius, ac subinde Pacuvius, & Pacuvio jam sene Attius, clariorque tunc in poematibus eorum obtrectandis Lucilius fuit*: Attius Tragœdias bene multas scripsit, quarum fragmenta quædam supersunt: comœdias etiam. Quam fortassis ob rem *comis Tragicus* hic appellatur. Volgo tamen vox *comis* non in genit. accipitur, sed in nominat. referturque ad seq. *Lucilius*. Tragœdiæ Accii celebrantur, Phœnice, Medea, Menalippus, Alcmeon, Promethuus, Atreus, Philoctetus, Neoptolemus, &c. in primis autem Argonautæ, unde est illud carmen de Argo navi laudatissimum:

. . . . . *Tanta moles labitur.*
Fremebunda ex alto, ingenti sonitu & strepitu,
Pre se undas volvit: vertices vi suscitat.
Ruit, prolapsa pelagus respergit; profluit.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier:
Dum quod sublime ventis expulsum rapier
Saxum; aut procellis, vel globosos turbines
Existere ictos undis concursantibus.
Nisi quas terrestres pontus strages conciet:
Aut forte Tritón fuscinā evertens specus
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo saxeam ad cælum eruit.

Vide & apud Ci . cit. Attii versus, variis locis de Divin. 1. n. 65. &c.

55. *Enni.*) Q. Ennius Poeta natus est Tarenti, vel, ut plerique volunt, Rudiis in oppido Salentinorum. Tullius pro Archia, *Rudinum hominem* vocat, & mire commendat Ennium: nec minus alii; velut acri virum ingenio, eruditione multiplici, fide, comitate, probitate, doctrina omnino singulari. Floruit temporibus Plauti Comici & M. Catonis oratoris clarissimi. Quem deinceps secuti sunt Cæcilius, Pacuvius, Attius, &c. Permulta composuit vario carmine, Annales, Tragœdias, Comœdias, Satiras, &c. ex Lucretio lib. 1. v. 118.

Ennius . . . . . primus amœno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam.
Per gentes Italas hominum quæ clara clueret.

Quintilianus Ennium scribit pari veneratione colendum, ac sacros vetustate lucos, in quibus grandia robora non tantam habent speciem, quantam religionem. Ennii versus affert Cicero pluribus locis. Lege de Divin. 1. n. 40. &c. Vide & Macrob. Saturnal. lib. 6.

Ridet versus gravitate minores.) Quamvis tanti habitus est Ennius, in ejus carminibus quædam recte reprehendit ac deridet Lucilius tanquam haud satis graviter & accurate scripta. Annæus Seneca Epist. ad Lucil. *admiror*, inquit, *eloquentissimos viros & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse*: & hosce de Cethego versos Ennii affert:

Is dictus ollis popularibus olim
Qui tum vivebant homines atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi, Suadaque medulla.

Ennium tamen defendit Gell. lib. 12. cap. 2. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 4. & lib. 6. cap. 3. *nemo*, inquit, *ex hoc viles putet veteres poetas, quod versus eorum scabri nobis videntur. Ille enim stylus Enniani seculi auribus solus placebat diuque laboravit ætas secuta, ut magis huic molliori stylo acquiesceretur.* Neque vero prætereire hic licet aut ridiculos aut scabros Ennii versiculos istos:

O Tite, tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.
At tuba terribili sonitu taratantara dixit.

Cùm de se loquitur, non ut majore reprensis?
Quid vetat & nosmet Lucilî scripta legentes,
Quærere num illius, num rerum dura negarit
Versiculos natura magis factos, & euntes
Mollius? At si quis pedibus quid claudere senis
Hoc tantum contentus; amet scripsisse ducentos
Ante cibum versus, totidem cœnatus: Etrusci
Quale fuit Cassi rapido ferventius amni
Ingenium: capsis quem fama est esse librisque
Ambustum propriis. Fuerit Lucilius, inquam,

INTERPRETATIO

quando loquitur de seipso haud tanquam perfectiore iis quæ carpit? Quid pariter impedit nos scripta Lucilii evolventes disquirere, an ejus, an rerum natura difficilis prohibuerit versus limatiores et suavius fluentes? Quod si aliquis id unum satis habeat carmen aliquod includere sex pedibus; is gaudeat fecisse ducentos versus ante cœnam, ac totidem post: qualis fuit vena Cassii Etrusci vehemente fluvio rapidior: quem narrant crematum fuisse scriniis, et scriptis suis: Dico igitur: Esto, fuerit Lucilius facetus ac

ANNOTATIONES

55. *Cum de se loquitur, &c.*) Cum Lucilius quosdam Ennii versus ridet ac reprehendit, non tamen se ut majorem dicit: sic ego Lucilii quædam reprehendens, haudquaquam me illi præferendum existimam. Ista verba Horatii de Ennio intelligenda contendit Heinsius, explosisque aliorum interpretationibus cantat, εὕρηκα; *inveni*: verum quam longe ab Horatii mente aberrarit, luculenter & erudite, ut certe alia, exequitur noster Dacerius, ad quem te paulum divertere, lector, nusquam pigeat.

57. *Num illius, num dura rerum natura negarit, &c.*) Utrum Lucilianorum versuum compositio rudis & impolita ex materiæ & rerum naturâ difficili prodierit: an ex ipsius ingenio duriori, vel certe ex diligentia, & quod scribentem *offenderet limæ labor & mora?* Epist. ad Pis. v. 290.

58. *Versiculos magis factos.*) Cic. in Bruto: *intellectum est quantum vim habeat accurata & facta quodammodo oratio.*

Euntes mollius.) Martial.

Carmina nulla probat molli quæ limite currunt,
Sed quæ per salebras altaque saxa cadunt.

59. *At si quis.*) Quanta hic varietas difficultatque. Alii legont, *ac si quis*, junguntque cum antecedentibus, & sic explicant: *versiculos euntes mollius, ac si quis pedibus, &c.* id est, versus molliores & concinniores, quàm facere soleat poeta negligens, qui satis habet plures scribere parvo labore versus, parum etiam venustos. Alii, *aut si quis*. Alii, *an si quis, &c.* Prima legendi ratio satis placet: malim tamen, *an sit qui pedibus*, &c. hoc sensu: quid vetat nos scripta Lucilii recensentes quærere unde fiat, ut plerique versus ejus incompositi, non magis facti, & mollius eant? an ex vitio rerum; an ex ipsius rudiori naturâ; an is ipse fuerit qui *pedibus quid claudere senis hoc tantum contentus, amaverit scripsisse ducentos, &c.* nec studuerit recensere, emendare, ac *male tornatos incudi reddere versus*: ut est in Ep. ad Pis. v. 441.

62. *Etrusci quale fuit, &c.*) Cassius Parmensis abundantis ac fœcundæ magis quam divitis & pulcræ venæ poeta, ab Augusto jussus interfici, tum quod ipsi obtrectare pergeret, tum præcipue quod Jul. Cæsaris percussoribus hostibusque suis semper adhæserat. Hinc eum sponte vellicat Horatius Augusto velificans. Sueton. Octav. cap. 4. *Cassius Parmensis quadam epistolâ non tantum ut pistoris, sed etiam ut nummularii nepotem, sic taxat Augustum:* materna tibi farina: siquidem ex crudissimo Ariciæ pistrino hanc pinxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius. Vide Vell. Paterc. lib. 2. Oros. lib. 6. cap. 19. Appian. bell. civil. lib. 5. item Valer. Max. lib. 1. cap. 7. art. 7. Crinit. lib. 3. cap. 47.

63. *Capsis librisque ambustum propriis.*) Tot libros ac versus inutiles ille scripserat, inquit noster jocose & dicaciter, ut cremando ejus cadaveri suffecerint. Quod ex Senatusconsulto factum asserit vet. Comment. Verum id refellitur ex his verbis *fama est*. Cassii Parmensis de Orpheo carmen hoc afferunt.

Argota primum cum plectra parentis, & auro
Distinctam sumpsit citharam Rhodopeius heres;
Ridebant segnes pulsus, digitosque micantes
Serius, & chordis indocta dissona voces.
Mox pudor ex ardens & gloria dulcis honesti
Lusibus avertit puerilibus, omnis & illuc
Perditus incumbens Musa pallebat amore.
Et nunc maternis inhiat, nunc ille paternis
Cantibus, hos illinc discens depeadet utrinque
Nulla Venus faciem cepit mentita dolosis
Compedibus: somni fuerat parcusque Lyei:
Donec ridiculus ducum modulamine silvas,
Evulsosque suis scopulos radicibus egit:
Ausus & ire viam viventibus invacessam,
Pœnarum oblitos demulsit carmine Manes.
Non levis ascensus, si quis petit ardua. Sudor
Plurimus hunc sellit, nocturno insomnis olivo
Immeritur, deles quod mea laudaverit in te,
Qui cupit æterna donari frondis honore.

Comis & urbanus; fuerit limatior idem,
Quam rudis & Græcis intacti carminis auctor,
Quamque poetarum seniorum turba: sed ille,
Si foret hoc nostrum fato dilatus in ævum,
Detereret sibi multa; recideret omne, quod ultra
Perfectum traheretur: & in versu faciendo
Sæpe caput scaberet, vivos & roderet ungues.
Sæpe stylum vertas, iterum quæ digna legi sint,
Scripturus: neque te ut miretur turba, labores,
Contentus paucis lectoribus. An tua demens
Vilibus in ludis dictari carmina malis?
Non ego. Nam satis est equitem mihi plaudere: ut audax
Contemptis aliis explosa Arbuscula dixit.
Men' moveat cimex Pantilius? aut crucier, quod

INTERPRETATIO

lepidus; fuerit etiam magis politus quam inventor poematis nondum exculti, atque Græcis haud tentati, et quam omnes poetæ superiores: atqui si ipse ad nostram hanc ætatem reservatus a fatis esset, certe plurima sibi resecaret: quicquid transgreditur perfectum modum rescinderet, atque in condendis carminibus frequenter caput scalperet, atque ungues ad vivum admorderet. Sæpe stylum converte, editurus quæ mereantur haud semel evolvi: nec satagas ut te plebs admiretur: imo satis habe ut pauci tua legant. An vero stulte gaudeas tuos versus dictari in scholis ignobilioribus? Ego nequaquam. Sufficit enim ut equites mihi applaudant: quemadmodum Arbuscula explosa constanter ajebat, cæteris spretis. An moveat me Pantilius cimex? aut doleam, quod absentem me Deme-

ANNOTATIONES

66. *Quam rudis & Græcis intacti carminis auctor.*) Quàm Ennius, qui primus omnium satiras sed rudes omnino scripsit: et Lucilius subinde limatiores & perfectiores. Quare hic satiræ quasi primus auctor aut certe artifex jure habeatur. Alii vocem *rudis* in casu nominativo accipiunt, sicque interpretantur: fuerit Lucilius limatior quam rudior, &c. Sed perperam.

Græcis intacti.) Græcorum nemo Satiras scripsit. Unde Quintilianus lib. 10. c. 1. *Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus est Lucilius: &c.* Aliter sentit Jul. Scaliger, Poet. lib. 1. cap. 12. & lib. 3. cap. 98. Vide Casaub. de Satira.

67. *Poetarum seniorum.*) De his Sat. 4. præced.

69. *Recideret omne quod, &c.*) Superflua, inconcinna: *ambitiosa recidet ornamenta*, inquit noster ad Pis. v. 447. item, *omne supervacuum pleno de pectore manat.* v. 337. Vide illic annotanda.

71. *Caput scaberet.*) Hæc enim haud raro facit quisquis accuratæ & perfectæ compositioni operam navat. Marcilius & alii quidam hic alludi volunt ad Minervam e cerebro Jovis editam.

Vivos & roderet ungues.) Pers. Sat. 1. v. 106.

Nec pluteum cadit, nec demorsos sapit ungues.
Sic leviter scribendi genus significat illa, ut notat lib. 10. c. 3.

72. *Sæpe stylum vertas, &c.*) Quintil. lib. 10. c. 4. *Emendatio pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet. Hujus autem operis est adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in iis simpliciusque judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant; & invenienda quæ fugerant.*

Stylum vertas.) Veteres nimirum in cerata scribentes tabella utebantur stylo, cujus pars altera acuta erat, & acumen dicebatur: altera obtusa, qua delebant id quod erat exaratum, complanantes & æquantes ceram, ut novam scripturam inducerent. Ergo qui aliquid volebat mutare, stylum vertebat, atque alteram ejus partem adhibebat. Rem graphice exponit P. Crinitus l. 17. de hon. discipl. c. 4. & Prudent. Hymn. 9. de coronis:

Inde alii stimulos & acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur:
Et qua secti apices abolentur, & æquoris hirti
Rursus nitescens innovatur area.

75. *Vilibus in ludis dictari carmina.* Pers. Sat. 1. v. 29.

Ten' cirratorum centum dictata fuisse
Pro nihilo pendas?

77. *Explosa Arbuscula dixit.*) Mima illa cum a plebe & vulgo explodebatur, parvi ducebat, dummodo paucis nobilioribus placuisset. Illius meminit Tullius ad Attic. lib. 4. Epist. 14. *Quæris nunc de Arbuscula. Valde placuit. Ludi magnifici & grati.*

78. *Men' moveat cimex Pantilius?*) Profitetur

Vellicet absentem Demetrius? aut quod ineptus
Fannius Hermogenis lædat conviva Tigelli?
Plotius, & Varius, Mæcenas, Virgiliusque,
Valgius, & probet hæc Octavius optimus, atque
Fuscus, & hæc utinam Viscorum laudet uterque.
Ambitione relegatâ te dicere possum,
Pollio; te Messala tuo cum fratre; simulque
Vos Bibuli, & Servi; simul his te, candide Furni;
Complures alios, doctos ego quos & amicos
Prudens prætereo: quibus hæc, sint qualiacumque,
Arridere velim; doliturus, si placeant spe
Deterius nostrâ. Demetri, teque, Tigelli,
Discipularum inter jubeo plorare cathedras.
I puer, atque meo citus hæc subscribe libello.

INTERPRETATIO

trius reprehendat? aut quòd redarguat nugax Fannius Hermogenis Tigellii conviva? Approbent ista Plotius, Varius, Mæcenas, Virgilius, Valgius, optimus etiam Octavius, et Fuscus, nec non ambo Visci laudent velim. Citra ambitionem licet accensere te, o Pollio: te, o Messala, cum tuo fratre: vos quoque Bibule, et Servi; ac te pariter, o sincere Furni; atque alios non paucos eruditos amicosque, quos taceo sponte: quibus ista, qualiacumque sint, placere cupio; ægre laturus si minus arrideant quom spero. Te autem, o Demetri, teque, o Tigelli, jubeo flere inter sedilia discipularum. Vade, o famule, et quamprimum hæc adjunge scriptis meis.

ANNOTATIONES

Horatius parum se moveri dicteriis Pantilii scurræ ipsi obtrectaro assueti.

Cimex.) Gall. *punaise*, metaphor. homo putidus & mordax instar illius insecti omnibus invisi & molesti ob aculeum & fœtorem.

79. *Demetrius.*) Hunc antea simium vocavit.

80. *Fannius.*) De hoc vili poeta, item de Hermogene Tigellio, in Sat. 4. superiore.

81. *Plotius & Varius.*) De *Plotio* Tucca, in Sat. 5. præced. De *Vario*, lib. 1. Od. 6.

Mæcenas.) Is literarum patronus & ipse literis mirabiliter imbutus, facilitate ingenii, eloquentiâ mediocriter excelluit, & poetica facultate. Scripsit varii generis poemata, Elegias, Tragœdias. De sepulcri contemptu fertur cecinisse:

Nec tumulum curo: sepelit natura relictos.

Virgilius.) De hoc poetarum certe principe nulla quam pauca annotasse præstat.

82. *Valgius.*) T. Valgius consulari ortus familia, elegans fuit in condendis carminibus, teste vel Tibullo ad Messalam ita scribente:

Est tibi qui possit magnis se accingere rebus
Valgius. æterno propior non alter Homero.

De eo jam lib. 2. Od. 9. ipsi inscripta.

Octavius optimus.) Optimus nempe is poeta historias etiam scripsit. Cave, lector, ne Augustum accipias.

83. *Fuscus.*) De Aristio Fusco celebri Grammatico jam ante, l. 1. Od. 22. ipsi inscripta, item Sat. 9. præced. iterumque postea Epist. 10. l. 1.

Viscorum uterque.) Duo nempe fratres erant, bonus uterque poeta: nati patre Vibio Visco Equite Romano, opibus & gratiâ apud Augustum pollente.

84. *Ambitione relegatâ.*) Citra adulationem.

85. *Pollio.*) Asinius Pollio orator præclarus, Augusto pergratus, Romæ scholam tenuit post Timagenem: primus scripta sua recitavit; primus etiam Romæ bibliothecam fecisse dicitur. Bella Cæsaris & Pompeii scripsit. Diligentiæ plurimum, consilii & animi satis habebat, teste Quintiliano: at nitore carebat & jucunditate Ciceronis. Vide lib. 2. Od. 1. illi inscriptam.

Messala.) De hoc antea v. 29 ad vocem, *Corvinus.*

86. *Vos Bibuli, & Servi.*) Bibulorum atque Serviorum Romæ insignes fuisse familias nemo nescit. Jul. Cæsaris in consulatu collega Bibulus. Ad Servium Sulpitium sunt multæ Ciceronis Epist. l. 4.

Furni.) Furnius historiarum scriptor elegans & accuratus, etiam Romæ Consul fuit.

91. *Discipularum inter, &c.*) Locum hunc plerique interpretum transiliunt intactum; quanquam, ut mihi videtur, stylo non indignum. Quidam volunt Horatium imprecari luctum & infortunium Demetrio atque Tigellio tanquam ineptis & insulsis scriptoribus, qui muliarculis duntaxat placere studerent. Ego vero sic interpretor Horatium, quasi dicat: Ite molles & effeminati, pergite adolescentibus corruptis vel etiam mulierculis recitare Elegias, amatoria carmina, voce flebili & affectata ad mollitiem: juxta id quod habet Persius, Sat. 1. v. 34.

. . . . . Vatum plorabile si quid,
Eliquat, & tenero supplantat verba palato.

92. *Meo citus hæc subscribe libello.*) Iis quæ antea de Lucilio scripsi, hæc adjunge. Nimirum Satiræ quartæ præcedenti hanc attexi jubet, quæ illam explicat & asserit.

Q U I N T I

HORATII FLACCI

S A T I R A R U M

LIBER II.

S A T I R A I.

Se non posse Trebatii consilium sequi a scribenda Satirâ dehortantis.

Sunt quibus in Satira videar nimis acer, & ultra
Legem tendere opus. Sine nervis altera quicquid
Composui pars esse putat; similesque meorum
Mille die versus deduci posse. Trebati,

INTERPRETATIO

HORAT. *Sunt* homines, *quibus videar nimis asper in Satira, et carmen intendere supra modum. Pars altera existimat sine viribus esse id omne quod scripsi; atque uno die condi posse millenos versus aequales meis. O Trebati, jube quid*

ANNOTATIONES

1. *Sunt quibus, &c.*) Dialogismus istic est Horatii ac Trebatii. Hunc nempe magni nominis Jurisconsultum facete consulit ille quid agat, cum Satiras scribere debeat. Tandem omnes Trebatii dissuadentis rationes ac legum etiam praecepta risu solvit Horatius.

Videar nimis acer.) Nimis dicacem & acerbum me redarguunt alii: alii contra velut enervatum & satirico sale destitutum. O hominum judicia!

Ultra legem.) Vel, ultra modum Satira convenientem, quæ quidem lepida, jocosa, salsa potius quam aspera, injuriosa, contumeliosa. Vel, ultra quam jubet lex seu 12. tab. seu Julia de Majestate, utraque scilicet vetans quemquam famoso carmine aut libello violari. Vide postea v. 82. Item Epist. ad Pis. v. 283. ubi sic habetur:

. . . *Sed in vitium libertas excidit & vim*
Dignam lege regi, &c.

2. *Tendere opus.*) Metaph. ab instrumentis musicis, in quibus tensa nimis chordæ rumpuntur.

4. *Deduci.*) Epist. ad Augustum,

. . . *Tenui deducta poemata filo.*

Trebati.) C. Trebatius Testa probitate, juris scientiâ, bellicâ etiam virtute insignis: Eques Romanus, Julio Cæsari charus, & assecla comesque ad bellum Gallicum: Tullio Ciceroni perquam familiaris & amicus, passimque laudatus Epist. ad Famil. l. 7. ad Attic. l. 10. Ep. 1. Topic. &c. Alex. ab Alex lib. 6. c. 23. scribit, *Trebatium sub disciplina Ciceronis Juris peritissimum aliquot libros de jure Civili composuisse, ac de religionibus novem: nec non heroico versu plurimum valuisse, atque inter poetas annumeratum.*

Quid faciam præscribe. Quiescas. Ne faciam, inquis,
Omnino versus? Aio. Peream male, si non
Optimum erat: verum nequeo dormire. Ter uncti
Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto,
Irriguumque mero sub noctem corpus habento.
Aut si tantus amor scribendi te rapit, aude
Cæsaris invicti res dicere; multa laborum
Præmia laturus. Cupidum, pater optime, vires
Deficiunt: neque enim quivis horrentia pilis
Agmina, nec fractâ pereuntes cuspide Gallos,
Aut labentis equo describat vulnera Parthi.
Attamen & justum poteras & scribere fortem,
Scipiadam ut sapiens Lucilius. Haud mihi deero,
Cùm res ipsa feret: nisi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Cæsaris aurem:
Cui male si palpere, recalcitrat undique tutus.
Quanto rectius hoc quàm tristi lædere versu

INTERPRETATIO

agam. TREBAT. *Abstine.* HOR. *Dicis ne omnino scribam versus.* TREB. *Dico.* HOR. *Misere inteream, nisi optimum foret: at dormire non possum.* TREB. *Qui egent profundo sopore, oleo delibuti ter Tiberim transnatent, atque vespere vino corpus irrigent. Vel si tam vehemens scribendi cupido te occupat, insuperabilis Augusti facinora canenda suscipe, ingentem operæ mercedem accepturus.* HOR. *O bone parens, cupientem nervi destituunt. Nec enim quisque valet dicere cohortes spiculis asperas, aut Gallos ruptis telis morientes, vel Parthos equis decidentes præ vulneribus.* TREB. *Atqui poteras Cæsarem justum ac strenuum celebrare, sicut prudens Lucilius Scipionem.* HOR. *Hoc præstabo diligenter, quoties dabit se occasio; verumtamen non nisi opportuno tempore verba Horatii adibunt aures Augusti sapientis; cui si perperam aduleris, respuit munitus undequaque.* TREB. *Quanto melius id, quàm molesto carmine*

ANNOTATIONES

7. *Quiescas ... Aio.*) Adverte dictiones Jurisconsulto præscribenti accommodatas.

7. *Ter uncti transnanto, &c.*) Jocosæ quetimoniæ jocosa & callida responsio, certe apta homini natandi studiosissimo, qualem fuisse Trebatium dicit Tullius, l. 7. Ep. 10. *in re militari multo es cautior, quam in advocationibus; qui neque in Oceano natare volueris studiosissimus homo natandi ... sed jam satis jocati sumus, &c.*

Ter.) Corporis defatigatio somnum conciliat.

Uncti.) Olei calore muniebant se natatores adversus aquæ frigus.

9. *Irriguumque mero, &c.*) Neque hoc a Trebatii moribus & ingenio prorsus abhorrens: ait enim ad eum Tullius l. 7. Epist. 22. *illuseras heri inter scyphos, quod dixeram, &c.*

12. *Pater optime.*) Cic. lib. 7. Ep. 16. *Tu me vetulo, non soro, &c.*

14. *Fractâ pereuntes cuspide Gallos.*) Ex historia C. Marii, quem adversus Cimbros pugnantem Plutarchus refert nova tela excogitasse. Scilicet hasta lignea quæ ferrum ingrediter, duabus fibulis ferreis continueri solebat: tunc autem Marius alteram ut ante reliquit; alterá vero exemtá, clavem ligneum fragilem in ejus locum immitti jussit, ut confilio et jaculum hostili clypeo impactum curvaretur aut frangeretur: corpori autem vulnerato inhæreret ferrum a ligno separatum; aut lignum transversá cuspide hærens deorsum penderet, quo fiebat, ut via evelli oblique infixum, certe ab hostibus retorqueri non posset incurvatum aut corruptum.

15. *Labentis equo describat vulnera Parthi.*) De his lib. 1. Od. 12. & 19. & lib. 3. Od. 5.

16. *Attamen & justum, &c.*) Atqui si Augusti bella non vales describere, poteras certe justitiam, animi magnitudinem, aliasque virtutes celebrare: quemadmodum Scipionis Lucilius, qui vitam ejus privatam descripsit, Ennius autem bellica facinora.

20. *Undique tutus.*) Rerum cognitione & sapientiâ affatim instructus quasvis adulationes statim repellit ac respuit.

Pantolabum scurram, Nomentanumque nepotem:
Cum sibi quisque timet, quanquam est intactus, et odit.
Quid faciam? Saltat Milonius, ut semel icto
Accessit fervor capiti, numerusque lucernis.
Castor gaudet equis; ovo prognatus eodem
Pugnis. Quot capitum vivunt, totidem studiorum
Millia: me pedibus delectat claudere verba
Lucili ritu, nostrum melioris utroque.
Ille velut fidis arcana sodalibus olim
Credebat libris: neque, si male cesserat usquam
Decurrens aliò, neque si bene: quo fit ut omnis
Votivâ pateat veluti descripta tabellâ
Vita senis. Sequor hunc, Lucanus an Appulus, anceps:

INTERPRETATIO

offendere Pantolabum scurram, et Nomentanum decoctorem; quandoquidem omnes sibi metuunt, atque aversantur poetam, etiam minime lacessiti. HOR. *Ecquid agam?* Enimvero *saltat Milonius cum primum capiti per vinum percusso accrevit ardor, et numerus lampadibus.* Sic & Castor & *quis, eodem* autem *ovo editus cæstibus delectatur. Quot capitum, tot studiorum millia existunt. Me juvat numeris voces astringere ad instar Lucilii nobis ambobus præstantioris. Is pridem* sua *secreta, committebat chartis tanquam amicis fidelibus, nec aliò confugiebat unquam, sive prospere sive infeliciter res caderent. Unde evenit ut senis* illius *vita omnis appareat quasi depicta in tabella ex voto facta. Hunc imitor* ego *dubius utrum Lucanus sim, an Appulus:* quip-

ANNOTATIONES

22. *Pantolabum scurram Nomentanumque.*) De his nebulonibus jam dictum Sat. 8. lib. 1.

23. *Cum sibi quisque timet, &c.*) Naturâ duce id nobis timemus malum, quod aliis fieri cernimes.

24. *Quid faciam? saltât Milonius, et semel, &c.*) Non magis a scribenda Satirâ possum temperare, quam a saltando Milonius temulentus. Cic. pro Murena: *nemo fere saltat sobrius (nisi forte insanit) neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.*

25. *Numerusque lucernis.*) Vini vaporibus concutitur mens & caput, nec sibi constat: simul oculorum nervis nimium & inæqualiter distentis, visuales, ut ajunt, radii distrahuntur: & hinc lucernam unam videns ebrius plures se videre putat. Aristot. Problem. sect. 3. Athen. lib. 10. Cœl. Rhodig. lib. 28. cap. 34. Lucret. lib. 4. &c.

Bina lucernarum flagrantia lumina flammis,
Et duplices hominum facies & corpora bina.

Juvenal. Sat. 6. v. 302.

. . . . . . geminis exsurgit mensa lucernis.

Huc etiam referri potest quod ait Virgil. Æneid. 4.

Et solem geminum, & duplices se ostendere
Thebas.

26. *Castor gaudet equis, &c.*) De Castore & Polluce lib. 1. Od. 3. & 12.

Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem.

27. *Quot capitum vivunt, totidem studiorum millia.*) Terent.

Quot homines, tot sententiæ.

Pers. Sat. 5.

Mille hominum species, & rerum discolor usus.
Velle suum cuique est: nec voto vivitur uno.
Hic campo indulget, &c.

29. *Melioris.*) Poeticâ facultate. Alii male referunt ad nobilitatem & opes: de quibus infra, v. 75.

31. *Male cesserat.*) Legunt alii, *gesserat.*

32. *Decurrens aliò.*) Id est, non aliud quærebat levamentum aut solatium in adversis: nec in rebus secundis lætitiam suam cum aliis communicabat.

33. *Votivâ tabellâ.*) Infortunia enim sua perinde ille descripsit, ut prosperos vitæ successus. De naufragis tabellam in templis Deorum suspendere consuetis, lib. 1. Od. 5.

34. *Vita senis.*) *Senem* vocat Lucilium Poeta non tam ætatis quàm honoris, & venerationis causâ. Nec ad rem videtur quod afferunt ex Gell. lib. 10. c. 28. milites annum quadragesimum sextum supergressos seniores fuisse appellatos. Nec valde certum est mortem Lucilio contigisse anno ætatis 46. quod refert Eusebius. Sunt qui senem vocari putent quod veteribus poetis accenseatur Lucilius Lib. 1. Sat. 4. & 10.

Lucanus an Appulus, anceps.) Quid hæc Poetæ dubitatio ad rem presentem? fortassis ita se jocose & facete ostendit ancipitem dubitare de Trebatii consiliis.

Nam Venusinus arat finem sub utrumque colonus,
Missus ad hoc, pulsis (vetus est ut fama) Sabellis,
Quo ne per vacuum Romano incurreret hostis:
Sive quod Appula gens, seu quod Lucania bellum
Incuteret violenta. Sed hic stylus haud petet ultro
Quemquam animantem, & me veluti custodiet ensis
Vaginâ tectus. Quem cur distringere coner
Tutus ab infestis latronibus? o pater & rex
Jupiter ut pereat positum rubigine telum:
Nec quisquam noceat cupido mihi pacis! at ille
Qui me commorit (melius non tangere, clamo)
Flebit, & insignis totâ cantabitur urbe.
Servius iratus leges minitatur & urnam:
Canidia Albuti quibus est inimica, venenum:
Grande malum Turius, si quis se judice certet.
Ut quo quisque valet suspectus terreat, utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit. Unde, nisi intus

INTERPRETATIO

pe Venusinus agricola terram exercet ad utriusque limites; eam ob rem deductus istuc, *post ejectos Samnites (quemadmodum antiqua fert opinio) ut hostis per inane non irrueret in Romanos: vel quia natio seu Appulorum seu Lucanorum gravia bella molirentur. Verum aculeus iste meus neminem vivum sponte lædet, me vero tuebitur ut gladius vaginâ conditus.* Etenim *quare hunc eduxerim securus ab infensis latronibus? O parens et dominator Jupiter,* faxis *ut ensis tectus rubigine absumatur; nullusque me provocet amantissimum pacis. Sed quisquis me lacesset (satius esse moneo non provocare me) pœnas dabit, et famosus per omnem civitatem decantabitur.* Ita *Servius offensus interminatur leges et judicium: Canidia Albutii* filia *toxicum* his *quibus fuerit irata: Turius damnum ingens, si quispiam disceptarit apud se judicem. Quod autem quisque terreat inviso ex parte qua valet* plurimum, *et quod hoc suadeat natura maxime, ita mecum intellige. Lupus dente, taurus cornu impetit. Unde* hoc, *si non intus*

ANNOTATIONES

35. *Venusinus.*) Venusia, hodie *Venosa*, urbe in Apuliæ Lucaniæque sita confinio, Horatii patria. Vide lib. 3. Od. 4. v. 9.

36. *Ad hoc missus, &c.*) Colonia Romana Venusiam missa est, expulsis inde Sabellis, id est Samnitibus: qui quàm graves fuerint Romanis hostes, passim legitur apud T. Liv. l. 7. 8. 9. 10. Porro ne a Samnitibus crederetur oriundus noster Poeta, postquam Venusinum se indicavit, notat inde pulsos olim Samnites, coloniamque illuc Rom. fuisse transmissam, unde originem habuerit.

Sabellis.) Hi e Sabinis orti ac denominati Samnium incoluerunt.

37. *Per vacuum.*) Si Venusia præsidio Rom. destituta mansisset, vel recurrisset *hostis* inde pulsus, nempe Samnites; vel Apuli ac Lucani res continuo novas moliri potuissent.

38. *Appula gens ... Lucania.*) De Lucania, Epod. 1. sub finem. De Apulia, l. 3. Od. 30. & Epod. 2.

46. *Insignis totâ cantabitur urbe.*) Populi fabula erit, me illum diffamante. Plato monebat, si quis infamari metueret, ne ullum offenderet Poetarum: hos enim valere plurimum ad famam, seu laudent, seu vituperent.

47. *Servius.*) Al. Cervius: is certe delator ac sycophanta crebris accusationibus insignis & formidolosus. *Leges minitatur*, minatur se acturum reos, & accusaturum quos odit.

Urnam.) Judiciariam nimirum. Nam quia cautum est tacite ferri suffragia, in urnam tabellas conjiciebant Judices, quarum aliæ continebant literam A. id est absolvo; aliæ literam C. id est condemno. Cic. 3. de leg. Ascon. in divin. Sigon. de Judic. Alex. ab Alex. l. 3. c. 5. Juvenal. Sat. 13.

Gratia fallaci Prætoris vicerit urnâ.

48. *Canidia.*) De ea veneficâ insigni. Epod. 5. & 17. *Canidia Albuti.* Sic Virg. Æn. 6. v. 36.

Deiphobe Glauci.

49. *Turius.*) Judex maxime severus & corruptus, atque in primis iracundus.

52. *Dente lupus, &c.*) Cic. de Nat. Deor. 2. n. 127. *Jam illa cernimus, ut contra metum & vim suis se armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, alia fuga se, alia occultatione tutantur, &c.*

Lucret. lib. 5.

Sentit enim vim quisque suam, qua possit abuti.
Cornua nata prius vitulo quàm frontibus extent;

Monstratum? Scævæ vivacem crede nepoti
Matrem, nil faciet sceleris pia dextera. mirum.
Ut neque calce lupus quemquam, neque dente petit bos:
Sed mala tollet anum vitiato melle cicuta.
Ne longum faciam, seu me tranquilla senectus
Exspectat, seu mors atris circumvolat alis;
Dives, inops, Romæ, seu fors ita jusserit, exul:
Quisquis erit vitæ scribam color. O puer, ut sis
Vitalis metuo, & majorum ne quis amicus
Frigore te feriat. Quid? cum est Lucilius ausus
Primus in hunc operis componere carmina morem,
Detrahere & pellem, nitidus quâ quisque per ora
Cederet, introrsum turpis; num Lælius, aut qui
Duxit ab oppressa meritum Carthagine nomen,
Ingenio offensi? aut læso doluere Metello,
Famosisque Lupo cooperto versibus? Atqui

INTERPRETATIO

suggeratur? Scævæ luxurioso committe parentem longævam: illius bona manus haud patrabit ullum crimen. (*mirandum* scilicet. *Ita nec pedibus lupus, nec dentibus taurus ullum impetit.*) *Sed improba cicuta melle admixto vetulam interficiet. Ne diu morer, sive quieta senectus mihi erit, sive mors nigris alis circa me volat: seu dives,* aut *pauper;* seu *Romæ, seu extorris* vixaro, sic *volente fortunâ, quicumque futurus est vitæ status,* ego versos *condam*. TREB. *O juvenis, timeo ne non diu vivas: ac ne aliquis magnatum* tibi modo *amicus* aspectu *frigido te percutiat*. HORAT. *Ecquid? Quando Lucilius haud dubitavit primus condere versus ejusmodi, et auferre larvam? qua quisque facie decorus incedebat, fœdus* licet intus, *an Lælius, vel* is *qui justum elogium a deleta Carthagine retulit, animo irato* fuerunt? *an ulti sunt Metellum offensum, ac Lupum carmine dicaci proscissum? Attamen*

ANNOTATIONES

Illos iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli pantherarum, scymnique leonum
Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
Vix jam etiam cum sint dentes unguesque creati.
Ante hos autem Phocylid. carm. admonet. Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς, &c. *arma,* inquit ille, *unicuique Deus attribuit, avibus magnam celeritatem, robur leonibus, tauris cornua, apibus aculeos innatum tutamen dedit. At ratio propugnaculum est homini, ac telum omni telo potentius.*

53. *Scævæ.*) Hic veneno matrem impie necaverat, melle dulcem effectam potionem ei propinans. *De cicutæ* succo ob nimium frigus lethifero dixi ad Epod. 3. v. 3.

60. *O puer.*) Horatius patrem vocavit Trebatium, initio.

Ut sis vitalis, metuo.) Plaut. Bacchid. Scen. 20.
Da, si esse salvum vis me aut vitalem tibi.
Homer. Iliad. 18 ad Achillem filium sic Thetis:
ὠκύμορος δή μοι τέκος ἔσσεαι, οἷ' ἀγορεύεις.

61. *Majorum ne quis amicus frigore te feriat.*) Ne quis procerum Satiris tuis offensus tibi necem inferendo se ulciscatur: vel, ne Mœcenas aliquando tandem adversetur & excludat te ab sua familiaritate velut contumeliosum & sycophantam. Ita Persius Sat. 1. v. 108.
Vide, sis, ne majorum tibi forte limina frigescant.

62. *Frigore.*) Morte quæ frigida est: vel, frigido ac fastidioso vultu.

Quid? cum est Lucilius ausus, &c.) Trebatio respondet Horatius: sequa tuatur exemplo Lucilii, qui Satiras scribens valde acres, nec vitæ damnum tulit, nec ab amicorum familiaritate excidit.

64. *Detrahere & pellem, &c.*) Occulta procerum vitia divulgare, ac turpes ostendere eos ipsos qui honesti & probi existimabantur.

65. *Lælius, &c.*) Scipionis Africani impense ille amicus, magnâ sapientiæ famâ apud Rom. inclytus. Huic Dialogum de Amicitia Cicero inscripsit.

66. *Qui duxit ab oppressa, &c.*) Scipio Æmilianus, seu minor, ab Africani majoris filio adoptatus, qui deletâ succedio Carthagine etiam Africanus appellatus est. Is Lucilium juvenem duxit ad bellum Numantinum, semperque deinde familiariter adhibuit. Vide Vell. Paterc.

67. *Metello.*) Consulares multi hujus nominis Romæ exstitere, rebus præclare gestis insignes. Macedonicus a domita Macedoniâ cognominatus cum Scipione simultates exercuerat: postea Metellus Numidicus Jugurthæ ac Numidarum triumpho clarus, Scipionis æmulus fuit. Quem Lucilius petierit Scipionem amicum ultus, haud constat. Vide Valer. Max. l. 7. c. 1. & seq. Plin. l. 7. c. 43. & 44.

68. *Lupo.*) Pub. Rutilius Lupus impietatis etiam arcessitus a Lucilio istis versibus:

Primores populi arripuit populumque tributim,
Scilicet uni æquus virtuti atque ejus amicis.
Quin ubi se a vulgo & scenâ in secreta remorant
Virtus Scipiadæ & mitis sapientia Lælî,
Nugari cum illo & discincti ludere, donec
Decoqueretur olus, soliti. Quidquid sum ego, quamvis
Infra Lucilî censum ingeniumque, tamen me
Cum magnis vixisse invita fatebitur usque
Invidia: & fragili quærens illidere dentem,
Offendet solido: nisi quid tu, docte Trebati,
Dissentis. Equidem nihil hic diffindere possum.
Sed tamen ut monitus caveas, ne forte negotî
Incutiat tibi quid sanctarum inscitia legum:

INTERPRETATIO

ille insectatus erat populi primates et singulas tribus, soli nimirum virtuti ejusque studiosis parcens. Imo vero cum a publico et spectaculis in privatum secesserant fortis Scipio et sapiens benignusque Lælius, cum Lucilio nugari consueverant et libere jocari, dum herbæ coquerentur. Qualis qualis ego sum, tametsi Lucilio inferior opibus et ingenio, cum proceribus tamen vixisse me vel invita fatebitur invidia: quæ si dentem volet imprimere fragili, impinget ad solidum: si quidem ita judicas, erudite Trebati. TREB. *Certe nihil in hoc mutare queo. An nihilominus, ut monitus tibi consulas, ne fortasse damnum aliquod tibi facessat ignoratio sanctarum legum,* hoc scito:

ANNOTATIONES

Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius' Dives Esse putasset, tam impius aut perjurus fuisset? Vide Cic. lib. 1. de Nat. Deor. n. 63. Rutilius iste Lupus neglectâ Aruspicum obnuntiatione adversus Marsos pugnans, ipse cum exercitu contrucidatus est.

69. *Primores populi, &c.*) Consules, Prætores.

Tributim.) De Pop. Rom. in tribus 35. diviso T. Liv. &c. Cic. 3. in Verrem n. 14. *Credent omnes quinque & triginta Tribus homini gravissimo.*

73. *Discincti.*) Solutis vestibus & animis ab omni curâ.

Ludere.) Cic. de Orat. 2. Ita Catullus loquitur: *Sæpe ex socero meo audivi cum is diceret socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari: eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam e vinculis evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris; sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos & umbilicos ad Cajetam & ad Laurentum legere consuevisse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere.* Vetus Comment. in hunc locum sic habet: Scipio Africanus & Lælius feruntur tam fuisse familiares & amici Lucilio, ut quodam tempore Lælio circum lectos triclinii fugienti Lucilius superveniens, eum obtortâ mappâ quasi feriturus sequeretur.

74. *Donec decoqueretur olus.*) Dum parabatur cœna frugalis ex oleribus; ex lege nimirum sumptuariâ, quæ tunc vigebat. Vide A. Gell. lib. 2. cap. 24.

Olus.) Malvæ, betæ, beluellæ, fungi, aliaque; quæ quidem ita condiebant, ut nihil esset suavius: teste Cic. lib. 7. Ep. 26. ubi etiam de seipso ita scribit: *qui me ostreis & murenis facile abstinebam, a beta & malvâ deceptus sum.*

75. *Infra Lucili censum.*) Lucilius erat e Patricia gente, utpote cujus soror fuerit avia Magni Pompeii.

Censum.) Equestris census erat sestertiorum 400. Senatorius 800. Vide Epist. ad Pis. v. 383. ibique annot.

76. *Cum magnis.*) Augusto, Mæcenate, Pollione.

77. *Fragili quærens illidere dentem, &c.*) Alludit ad Fabulam de Vipera & Limâ. Phædr. lib. 4. Fab. 7.

78. *Nisi quid tu, docte Trebati, dissentis.*) Hoc modestiæ & reverentiæ causâ dictum quidam referunt ad sequentem sententiam; ego cum aliis ad præsentem: nec verba hæc, *Equidem nihil hic, &c.* attribuenda putem Horatio, sed potius Trebatio, ut mox dicam: quanquam eon nemo contra sentiet.

79. *Equidem nihil hic diffindere possum.*) Fateor, Horati, invidiæ te morsibus superiorem, sed tamen cave te legibus obnoxium.

Diffindere.) Verbum juris vetus, significans mutare, rescindere, differre; Trebatio Jurisconsulto valde appositum & accommodatum: quod non ita congrueret Horatio licet satirice loquenti: quod volunt quidem. Suum tamen sit cuique arbitrium atque judicium. Gell. lib. 17. cap. 2. *In rerum diffissionibus, comperendinationibus, & aliis quibusdam legitimis, &c.*

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque. Esto, si quis mala: sed bona si quis
Judice condiderit laudatur Cæsare: si quis
Opprobriis dignum laceraverit, integer ipse,
Solventur risu tabulæ: tu missus abibis.

INTERPRETATIO

Si quis malos versus fecerit in quempiam, jus et judicium existit. HOR. *Fateor, si quis malos; at si bonos scripserit, laudatur Augusto arbitro: si quispiam innocens probrosum vellicarit, libelli disrumpentur cachinnis: tu vero absolutus disce-des.*

ANNOTATIONES

82. *Si mala condiderit in quem, &c.*) Vide annot. in Epist. ad August. v. 152. ubi sic habetur:

Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi.

Jus est judiciumque.) Datur actio adversus eum qui libellos famosos in quemquam scripserit: isque reus agitur ex lege.

83. *Esto, si quis mala.*) Ludit Poeta in voce, *mala*, significante, *maledica*: quam tamen jocose accipit pro inconcinnis & ineptis carminibus. Itaque ipse utitur præcepto suo, quod in Sat. 10. libri primi tradit v. 14.

Ridiculum acri
Fortius ac melius magnas plerumque secat res.

84. *Judice laudatur Cæsare.*) Augustus enim & versus faciebat interdum, & quotquot bonos facerent, amabat.

86. *Solventur risu tabulæ.*) Non sine ludibrio ejus, qui digne fuerit laceratus, rumpentur tabulæ accusatoris, seu libelli in reum conflati accusationem frivolam & futilem continentes.

Tu missus abibis.) Poeta quilibet opprobriis dignum hominem insectatus juste ac merito, absolutus dimittetur & impune.

SATIRA II.

Sumtuosi victûs incommoda: frugalitatis emolumenta.

Quæ virtus & quanta, boni, sit vivere parvo;
(Nec meus hic sermo est, sed quem præcepit Ofellus
Rusticus, abnormis sapiens, crassâque Minervâ)
Discite non inter lances mensasque nitentes,
Cùm stupet insanis acies fulgoribus, & cùm
Acclinis falsis animus meliora recusat;
Verum hîc impransi mecum disquirite: cur hoc?
Dicam si potero. Male verum examinat omnis
Corruptus Judex. Leporem sectatus, equove
Lassus ab indomito, vel si Romana fatigat
Militia assuetum græcari, seu pila velox,
Molliter austerum studio fallente laborem,

INTERPRETATIO

Quæ quantaque virtus sit modico victitare (neque mea est hæc oratio, sed quam docuit Ofellus agrestis, sapiens absque disciplina, et rudis) o boni, accipite non inter catinos epulasque lautas, quando oculi percelluntur vano splendore, mensque decepta falsis respuit præstantiorâ: sed hic mecum examinate jejuni, Quare hoc? explicabo si possum. Judex quilibet corruptus nunquam bene disquirit veritatem. Cum fueris *venatus leporem, vel defatigatus ab equo indomito: aut si Romanæ exercitationes deterrent te græcos imitari solitum: sive levis pila,*

ANNOTATIONES

1. *Quæ virtus, &c.*) Sub Ofelli rustici quidem at boni & sapientis viri personâ insectatur homines luxui & sumptui deditos: tum frugalis victûs emolumenta percenset. Vide ultimam hujus libri Satiram argumento non longè dissimilem.

Boni.) Legunt aliqui, *bonis;* nec ita perperam ut videtur nonnullis.

3. *Abnormis.*) A natura non in scholis institutus bonosque mores sortitus. Alii leg. *abnormi,* & jungunt cum sequenti voce, *Minerva.* Huc facit quod Tullius scribit in Lælio n. 18. *nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium ... ad istorum normam fuisse sapientes.*

Crassâque Minervâ.) Simplex, rectus, sincerus, licet minimè imbutus Philosophicis regulis & documentis, aut iis artibus ac scientiis, quibus præest Minerva. Tullius mox cit. *agamus igitur pingui Minervâ, ut ajunt.* Scilicet proverbium est de hominibus ingenii rudioris & impoliti.

4. *Discite non inter lances.*) Pers. Sat. 1. v. 30.
Ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poemata narrent.

Mensasque nitentes.) Tùm copia ciborum, tum vasis aureis, argenteis, &c.

5. *Cùm stupet insanis.*) Tunc enim & mens male feriata nequit rectè judicare de temperantiæ virtute & præstantiâ: quin imo in omnem errorum facilè propendet.

9. *Leporem sectatus, &c.*) Romani se venatione, equitatione, ac militaribus artibus exercebant.

11. *Assuetum græcari.*) Delicati quidam a duris laboribus & exercitationibus ante dictis abhorrentes, ludis saltem græcorum operam navabant. Hos octo fuisse refert Alex. ab Alex. mox citand. Alii de compotatione græcâ interpretantur: cujus ita meminit Cic. act. 3. in Verrem: *Discumbitur; fit sermo inter eos & invitatio, ut græco more biberetur: hospes hortatur; poscunt majoribus poculis: celebratur omnium sermone lætitiâque convivium.* In istis græcorum conviviis toties bibere oportebat, quoties deos aut charos nominassent: Lex autem erat, ἢ πῖθι ἢ ἄπιθι, aut bibe aut abi. Hanc refert & explicat Tullius sub finem Tusc. 5. *Et rectè, inquit, aut enim fruatur cum aliis pariter voluptate potandi: aut ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat.*

Pila velox.) Apud veteres ludus pilæ & folliculi præcipuæ commendationis & magni studii fuit. Eo Jul. Cæsar, Octavius, aliique viri graves, puta Scævola Jurisconsultus, Dionysius tyrannus, exercendi corporis & animi vegetandi causâ studiosissimè lusere. Rom. autem juventus in campo Martio frequenter ludebat pilâ seu paganicâ, seu trigonali, in qua sinistræ usus præcipuus traditur magis quam dexteræ; corporis autem agilitas maximè valebat; ut scirent apte pilam jacere atque excipere, modo incurrere, modo recurrere. Hæc Alex. ab Alex. l. 3. c. 21. Pilâ etiam mulieres lusitasse, Homerus docet. De Mæcenate constat ex l. 1. Sat. 5. v. 48. Vide ibi Ann.

Seu te discus agit; pete cedentem aera disco:
Cum labor extuderit fastidia; siccus, inanis
Sperne cibum vilem; nisi Hymettia mella Falerno
Ne biberis diluta. Foris est promus, & atrum
Defendens pisces hiemat mare: cum sale panis
Latrantem stomachum bene leniet. Unde putas? aut
Qui partum? Non in caro nidore voluptas
Summa, sed in teipso est: tu pulmentaria quære

INTERPRETATIO

sive discus te delectat, oblectamento leniente operam mediocriter gravem, disco verbera aerem cedentem: quando, inquam, labor expulerit nauseam, sitiens et famelicus respue viles escas: neque bibas Falernum vinum nisi melle Hymettio mitigatum. Cellarius exierit foras: et mare procellosum inhibeat pisces; panis cum sale optime sedabit stomachum obmurmurantem. Unde credis, vel quomodo sit factum? Nimirum summa voluptas haud in odore ciborum exquisitorum, sed in temet consistit. Tu condimenta para tibi ad sudorem usque

ANNOTATIONES

12. *Studio fallente laborem.*) Gall. *L'applisation & le divertissement fait oublier la peine.*

13. *Discus.*) Nomen a δίσκω, *jacio*. Moles erat saxea, plombea, ferrea, figuræ planæ ac rotundæ, cujus jactu decertabant athletæ. Victor erat, qui aut altius, aut longius, aut proprius destinatam metam projecisset. Vide jam annotata lib. 1. Od. 8.

Cedentem aera.) Profecto disco cedit aer: utpote gravioribus corporibus leviora cedunt.

14. *Cum labor extuderit fastidia.*) Postquam labor satietatem discusserit, famemque revocarit excitaritque; tum profecto quemlibet vilem cibum ac potum cum voluptate capias. Hippocratis præceptum est: ὁ πόνος σίτα ἡγείσθω, *labor cibo præeat*. Cic. de fin. num. 90. *Socratem audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim*. Tusc. 5. n. 97. *Socratem ferunt cùm usque ad vesperam contentius ambularet, quæsitumque esset ab eo, quare id faceret, respondisse, se, quo melius cœnaret, opsonare ambulando famem.*

15. *Sperne cibum vilem.*) Id est, profecto non spernes cibum vilem, quando inanis stomacho fueris.

Nisi Hymettia mella Falerno ne biberis diluta.) Hypallage, idest, ne bibaris nisi optimum vinum melle optimo dilutum & suave effectum. De *Falerno* vino, l. 1. Od. 2. *Hymettus* regionis Atticæ mons, Athenis proximus, thymi atque adeo mellis excellentissimi copiâ celebratus. Porro vini austeritatem veteres temperare solebant melle admixto, vel alio vino mitiori: ut est l. 1. Sat. 10. v. 24. Vide & infra Sat. 4. v. 24. Virg. Georg. 4. v. 101.

Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.

16. *Foris est promus, &c.*) Si domo abfuerit promus qui tibi famelico promat apponatque opsonia & dapes; vel tempestas hyberna impedierit piscari: tum certe esurienti satisfaciet *cum sale panis* simplex. Cic. Tusc. 5. n. 102. *aperta res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis quam parvis egeat quam vilibus.*

17. *Cum sale panis.*) Plin. l. 31. cap. 7. *Varro pulmentarii vice usos veteres, auctor est; esitasse enim salem cum pane & caseo, ut proverbio apparet.* Ex Plutarch. Symp. l. 4. q. 4. citra salem nihil prope est edendo, qui panem quoque gratum facit additus: hincque Neptunus eodem quo Ceres templo colitur. Cic. Tusc. 5. ex Xenophonte, *Persæ nihil ad panem adhibebant quidquam præter nasturtium.*

18. *Unde putas, &c.*) Unde putas fieri ut jucundus tunc videatur cibus quilibet vilis & parabilis?

20. *Pulmentaria quære sudando.*) Opsona famem laborando, tuque fac ut tibi quævis esca videatur suavis & optima. Cic. Tusc. 5. cit. *Parvo cultu natura contenta. Quis non videt desideriis condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam & cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius: Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat, cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius.* Lege ibidem quod Dionysio tyranno jus quoddam nigrum fastidienti respondit cocus: *Scilicet condimenta defuere, labor in venatu, sudor, cursus, fames, sitis.*

Pulmentaria.) Plin. l. 18. c. 8. *Pulte, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde & pulmentaria hodieque dicuntur.* Porro pulmenta & pulmentaria usurpari pro cibis delicatis, vel pro condimentis palatum jocunde titillantibus, patet ex Macrob. l. 7. c. 4. sub finem, ubi sunt hæc verba ad rem præsentem omnino pertinentia: *Pulmentorum varietas recipit varia condimenta, quibus gula ultra quam natura necesse est, lacessitur: & fit inde congeries, dum pruritu desiderii amplius vel certe de singulis parva libantur. Hinc Socrates suadere solitus erat, illos cibos potusque vitandos, qui ultra sitim famemque sedandam producunt appetentiam, &c.*

Sudando. Pinguem vitiis albumque nec ostrea,
Nec scarus, aut poterit peregrina juvare lagois.
Vix tamen eripiam, posito pavone, velis quin
Hoc potius quam gallinâ tergere palatum,
Corruptus vanis rerum: quia veneat auro
Rara avis, & pictâ pandat spectacula caudâ:
Tanquam ad rem attineat quidquam. Num vesceris istâ,
Quam laudas, plumâ? coctove num adest honor idem?
Carne tamen quamvis distat nihil hac magis illa,
Imparibus formis deceptum te patet. Esto.
Unde datum sentis, lupus hic Tiberinus, an alto

INTERPRETATIO

laborando. Enim vero *vitiose opimum et pallidum non delectabunt ostrea vel scarus, vel lagois externa. Attamen vix obtinebo, si pavo apponatur, ut non hoc libentius quàm gallinâ fricare palatum velis,* scilicet *vanâ rerum* specie *delusus: eo quod avis rara vendatur auri* pretio, *et spectaculum præbeat caudâ picta: quasi ad rem aliquid faciat. An comedes eam plumam quam demiraris? an par decor superest cocto? Quandoquidem nullum discrimen est hanc inter et illam carnem, specie dissimili te deceptum constat. Sane. Unde animadvertis* utrum *appositus iste lupus Tiberii, vel*

ANNOTATIONES

21. *Pinguem vitiis albumque, &c.*) Nimio cibo potoque plenem, atque ex croditate & ægrâ coctione laborantem, & inde pallidum te non jevabent exquisita quævis, ostrea, scarus, lagois. Seneca de brev. vitæ: *Quam multi continuis voluptatibus palleut!* Vide infra v. 76.

Album.) Quidam interpretantur, nitidem, cute bene curatâ & candidâ: quales esse solent qei optimo victu etuntur abuodanter quidem. Pers. Sat. 3. v. 98.

Turgidus hic epulis, atque albo ventre lavatur.

Ostrea.) Ostreis delectatos Romanos patet ex Varrone. Juv. Sat. 4. v. 140. & seq. Item Sat. 8. v. 85. Plin. lib. 32. cap. 6. Gell. lib. 7. c. 16.

22. *Scarus.*) Gall. *Sarges*. De hoc pisce exquisito, Epod. 2. v. 50. annot.

Peregrina lagois.) E longinquis regionibus advecta avis, cujus caro similis leporinæ: onde nomen. Nam Græcis λαγὼς vocatur lepus. Plin. lib. 8. cap. 57. *Censorinæ legis canis ademere conchylia, & ex alio orbe convectas aves.* Piscem esse lagoin perperam credunt nonnelli. Siquidem ex Plin. lib. 32. c. 1. lepus marinus *venenum est in cibo vel potu datus, atque etiam visus, &c.* Eo exstinctus est Tites Imperator a Domitiano fratre, consorte imperii & seccessore: ut qeidam scribunt. Isto etiam genere veneni usum aliquando Neronem affirmant. Vide Cœl. Rhodig. lib. 26. cap. 30.

23. *Vix tamen eripiam, &c.*) Neque tamen istis rationibus & argumentis evincam, et abjeclas errorem mentis vanâ specie delesæ. Qoin, si tibi apponantur simul pavo & gallina, huic illom anteferes; & seaviorem putabis pavonem, quia carior, & rarior, quam gallina, tametsi noo est revera melior.

24. *Tergere palatum.*) Pers. Sat. 3. in fine:

Tentemus fauces: tenero latet ulcus in ore
Putre, quod haud deceat plebeiâ radere betâ.

25. *Quia veneat auro.*) Juv. Sat. 11. v. 14.

Interea gustus elementa per omnia quærunt,
Nunquam animo pretiis obstantibus. Interius si
Attendas, magis illa juvant quæ pluris emuntur.

27. *Tanquam ad rem attineat quidquam.*) Quasi ad gustum & saporem faciat plumarem fulgor. Cic. 3. de finib. num. 18. *Quædam a natura ad usum donata sunt, ut crura, pedes; alia nullam ob utilitatem, sed ad quendam ornatum, ut cauda pavoni.* Vide Athen. lib. 8. cap. 12. Idem l. 14. cap. 20. ex Anaxandride. *An non furiosum alere domi pavones, quorum pretio queant emi statua;* Ibid. Strattis: *Tanti sunt hæ facienda, quanti pavones, & alia vestra nugæ, quas domi pascitis ob pennarum pulcritudinem.* Vide l. 1. Sat. 2. v. 116. ibique annot.

Coctove num adest honor idem?) An cocto pavoni remanet idem pennarum nitor & splendor?

29. *Carne tamen quamvis, &c.*) Ergo cum discrimen nullom sit inter carnem pavonis & gallinæ, patet te delusum specie & formâ pavonis, ut hunc suaviorem putes, quia gallinam vincit pulchritudine.

31. *Unde datum sentis, &c.*) Unde habes ut gustu explores, judices, sentias quo loco sit captus iste piscis, lupus nempe: an in alto mari, an in Tiberi: neque hoc solùm, sed etiam utrum ad ostium Tiberis, an inter pontes? O sagacem & ingeniosam nimis profecto gulam! Juvenal. Sat. 4. v. 140. similiter canit:

Circeis nata forent, an
Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu:
Et semel aspecti littus dicebat echini.

Captus hiet? pontesne inter jactatus, an amnis
Ostia sub Tusci? laudas, insane, trilibrem
Mullum: in singula quem minuas pulmenta necesse est.
Ducit te species, video. Quo pertinet ergo
Proceros odisse lupos? Quia scilicet illis
Majorem natura modum dedit, his breve pondus.
Jejunus stomachus raro vulgaria temnit.
Porrectum magno magnum spectare catino
Vellem, ait Harpyiis gula digna rapacibus: at vos

INTERPRETATIO

mari captus os pandat? an inter pontes exagitatus, an ad ostium fluminis Hetrusci? Stulte, laudas barbum trium librorum, quem oportet dividas in plura frustula. Capit te forma, ut cognosco. Quorsum igitur spernis lupos ingentes? nempe quod natura mensuram ampliorem tribuit illis, istis vero minorem. Stomachus esuriens raro communia respuit. Cuperem videre ingentem mullum ingenti patina extensum, inquit gula digna rapacibus Harpyiis.

ANNOTATIONES

32. *Hiet.*) Piscis iste e voracitate dictus lupus hianti ore belle exprimitur: sive quod pisces omnes recens capti os diducunt.

Pontesne inter jactatus, &c.) E mari pisces quidam subire flumina cognoscuntur; atque hos inter lupus marinus. Porro ex fastidiosi helluonum seu catillonum palati judicio, bonus erat ille e medio mari; melior ad ostium Tiberis fluvii; at optimus qui inter pontes concitatiori aquâ jactatus, proindeque tenerior, pinguior, suavior effectus fuerat. Columel. l. 12. c. 16 *Multorum gula subtilior ... & erudita palata fastidiunt fluvialem lupum, nisi quem Tiberis adverso torrente defatigasset.* Plin. l. 9 c. 54. *Quando*, inquit, *eadem aquatilium genera alibi atque alibi meliora: sicut lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes, rhombus Ravennæ, muræna in Sicilia, &c.* Vide Macrob. lib 3. Saturn. cap. 16. ubi ex Varrone & Lucilio statuit lupum marinum *egregii saporis* habitum qui inter duos pontes captus esset: atque a Lucilio piscem hunc dici *catillonem quasi liguritorem; scilicet qui proxime ripas stercus insectaretur.*

pontes Tiberinu' duo inter captu' catillo.

Id. ibid. ex C. Titio ætatis Lucilianæ viro homines prodigos describente: *edimus turdum pinguem, bonumque piscem lupum germanum qui inter duos pontes captus fuit.*

Amnis Tusci.) Tiberis Tusciam alluenti & a Latio disterminantis. Virgil. Georg. 1. sub finem, *Tuscum Tiberim.*

33. *Laudas insane trilibrem mullum, &c.*) Delicatorum & catillonum erat etiam aliud vitiosi fastidii genus: inter pisces naturâ parvos laudabant volebantque magnos: contra parvos quærebant ex iis quos natura magnos facit. Itaque Horatius in ejusmodi fastidiosos helluones insurgens, *laudas*, inquit, *insane, trilibrem mullum*, eo quod rara talis invenitur: *odisti* vero lupum marinum, qui procerus est & magni ponderis. Plin. l. 9. c. 19. *Ex reliqua nobilitate & gratia maxima est & copia mullis, sicut magnitudo modica: binasque libras ponderis raro admodum exsuperant, nec in vivariis piscinisque crescunt ... algâ vescuntur, & ostreis, & limo, & aliorum piscium carne.*

34. *Mullum.*) Barbatulos vocat Cicero, Gall. *barbeau*: quidam tamen sunt imberbes, et minus laudantur. Plin. mox cit. *Barbâ geminâ insigniuntur inferiori labro ... laudatissimi conchylium sapiunt. Nomen his Fenestella (mullis) a colore mulleorum calciamentorum datum putat ... mullum exspirantem versicolori quadam & numerosâ varietate spectari, proceres gulæ narrant ... Asinius Celer e Consularibus, hoc pisce prodigus, Claudio principe, unum mercatus octo millibus nummûm.* Vide Senec. Epist. 95. Sueton. Tiber. cap. 34. refert *tres mullos triginta millibus nummûm venisse*: quod damnavit Tiberius. Vide Macrob. lib. 2. cap. 16. Juven. Sat. 4. v. 15.

Mullum sex millibus emit
Æquantem sane paribus sestertia libris.

In quem locum olim pluribus disserui, ut & Sat. 5. v. 92.

39. *Porrectum magno, &c.*) Observa, lector studiose, versum hunc crebris spondeis exprimentem gravi mulli pondus. Alibi jam notavi luxuriam Romanorum in apponendis magnis & integris opsoniis. Juven. Sat. 1. v. 140.

. . . . . Quanta est gula quæ sibi totos
Ponit apros!

Contra Tiberius *Ut parsimoniam publicam exemplo quoque juvaret, solemnibus ipse cœnis pridiana sæpe ac semesa opsonia apposuit, affirmans dimidiatum aprum omnia eadem habere quæ totum.* Suet. Tiber. cap. 34.

40. *Harpyiis gula digna.*) Harpyiæ appellatione & numero incertæ; in primis celebrantur Aello, Celæno, Ocypete, Iris, Thyella: dicuntur ab ἁρπάζω, *rapio*. Has describit Virg. Æn. 3. v. 215. & seq. Sic de iis fabulantur: Phineus rex ob excæcatos filios, a Jove excæcatus immissis etiam Harpyiis pœnas dedit. Hæ alatæ furiæ (nam Harpyias in inferis esse & vocari Furias Servius affirmat) apposita statim opsonia rapiebant ex alto devolantes: quæ & relictas forte dapes tetro odore fœdabant & corrumpebant. Virg. cit.

Præsentes Austri coquite horum obsonia: quanquam
Putet aper, rhombusque recens, mala copia quando
Ægrum sollicitat stomachum: cùm rapula plenus
Atque acidas mavult inulas. Necdum omnis abacta
Pauperies epulis regum: nam vilibus ovis,
Nigrisque est oleis hodie locus: haud ita pridem
Galloni præconis erat acipensere mensa

INTERPRETATIO

Sed vos, Austri, adeste, atque horum dapes corrumpite: quanquam fœtet aper et rhombus recens, cum mala abundantia vexat morbosum stomachum; quando satur expetit rapas et inulas acres. Verum omnis cibus vilior nondum exulat a mensa divitum. Etenim admittuntur ova et olivæ nigræ; neque dudum Gallonii præconis mensa acipensere

ANNOTATIONES

Virginei vultcrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame ... nec savior ulla
Pestis, & ira Deûm stygiis se se extulit undis.
. . . . . . Quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo, &c.

41. *Præsentes Austri coquite horum obsonia.*) Satiricus excandescens in golosos helluones, invocat Austros meridionales ventos, qui humido suo calore illorum cibos putrefaciat. Sed mox ipse se corrigit, memor scilicet iis putrida videri quævis opsonia.

42. *Quanquam putet aper, &c.*) Verum non opus est Austri flatu, ipsa illorum satietas nauseam movet stomacho repleto: atque facit putere cibos etiam recentes.

Rhombus.) De eo pisce laudatissimo, Gall. *Turbot*, in Epod. 2. v. 50.

43. *Cùm rapula plenus, &c.*) Cum satur cupit acida, rapas, inulas, quibus appetitus excitetur, discussis viscosâ pituitâ crudisque humoribus.

Rapula.) Gall. *des raves*. De his plura narrat Plin. l. 18. cap. 13. Item l. 20. c. 3. *Est & rapo vis medica*, inquit.

44. *Inulas.*) Gall. *de l'aulnée*. Plin. lib. 19. cap. 5. Item lib. 20. cap. 5. inulæ virtutes affert. Priori loco sic habet: *amarior inula per se stomacho inimicissima, eadem dulcibus mistis saluberrima. Pluribus modis austeritate victâ gratiam invenit .... defectus præcipue stomachi excitat, illustrata maxime Juliæ Augustæ quotidiano cibo.*

Necdum omnis abacta pauperies, &c.) Cibi vulgares, viles, parabiles, adhuc locum habent in mensa & conviviis divitum. Nam *ova* caput cœnæ sunt, & ab iis semper ducitur initium epulandi: ut dixi lib. 1. Sat. 3. v. 6. ad hæc verba: *ab ovo usque ad mala.*

46. *Nigris oleis.*) Nigror in oleis & ovis maturitatem indicat.

47. *Galloni.*) Is helluo insignis primus apposuit acipenserem exquisitissimum piscem: atque ob id a Lucilio carpitur satirâ suâ 4. Istis versibus, quos etiam refert Cicero 2. de finibus n. 24.

O Publi, o gurges, Galloni, es homo miser, inquit:
Cœnasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista
Consumis squillâ atque acipensere cum decumano.

Ibid. num. 90. *Qui ad voluptatem omnia referens vivit ut Gallonius, &c.* Idem Cicero pro Quintio n. 94. *Qui, relictâ bonorum virorum disciplinâ, & quæstum & sumtum Gallonii sequi maluerunt.*

Acipensere.) Acipenser vel acipensis, Gall. *Esturgeon*; vulgo torsio, vel storio, sed perperam; Galeno γαλαξίας; Rondelet. ex genere galeorum est: valde pretiosus & nobilis, utpote qui singulari pompâ inferretur mensæ divitum. Plin. l. 9. c. 17. *Piscium nobilissimus acipenser, unus omnium squamis ad os versis, contra aquam nando meat ... rarus invenitu.* Macrob. lib. 3. cap. 16. *Nec acipenser illius seculi delicias evasit ... quo in honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum & Numantinum, accipite ex Cic. dialog. de Fato. Nam cum esset apud Laverinum Scipio, unàque Pontius, allatus est forte Scipioni acipenser, qui admodum raro capitur; sed est piscis in primis nobilis ... acipenser iste paucorum hominum est .... a coronatis ministris cum tibicine introferri solitus .... hac Sammonicus prodens venerationem qua piscis habebatur, ut a coronatis inferretur cum tibicinis cantu, quadam veluti non deliciarum sed numinis pompâ.* Athen. lib. 4. c. 5. *his præerat fortissimus imperatur acipenser, insignis hastâ: quem etsi jam satur gustare percupivi, ambrosia certe is mihi visus est.* lib. 7. cap. 12. *Quem acipenserem vocant Romani, cum tibiis & cornuis circumferunt in cœnis, coronatis etiam illis qui portant ... Acipenser minor est galeo, rostro longiore, figurâ magis triangulari.* Quæ cum ita sint, ne, Lector, mirere quod scribit Martial. l. 13. Epig. 91.

Ad palatinas acipensem mittite mensas.
Ambrosias ornent munera rara dapes.

Infamis. Quid? tum rhombos minus æquor alebat?
Tutus erat rhombus, tutoque ciconia nido;
Donec vos auctor docuit Prætorius. Ergo
Si quis nunc mergos suaves edixerit assos;
Parebit pravi docilis Romana juventus.
Sordidus a tenui victu distabit, Ofello
Judice. Nam frustra vitium vitaveris illud,
Si te alio pravum detorseris. Avidienus,
Cui Canis ex vero ductum cognomen adhæret,
Quinquennes oleas est & silvestria corna:
Ac nisi mutatum parcit defundere vinum, &
Cujus odorem olei nequeas perferre, (licebit
Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret) cornu ipse bilibri

INTERPRETATIO

infamata fuit. Quid? An tunc mare minus nutriebat rhombos? Securus rhombus, et secura nido ciconia degebat, usquequo Prætorius indicavit primus. Itaque si quis modo suadent jucundos esse mergos assatos, continuo *auscultabit Romana juventus facilis doceri vitiosa. Sordidus cibus a frugali differt, Ofello Judice. Enimvero frustra vitium hoc declinabis, si te ad aliud male convertas. Avidienus Canis merito appellatus edit olivas quinquennes at corna silvestria: nec libenter defundit vinum nisi corruptum: ipse* vero a vase *corneo duas libras* continente *brassicas aspergit oleo veteri, cujus odorem tolerare non possis, large quidem fundens acetum; quamvis repotia, na-*

ANNOTATIONES

48. *Infamis.*) Nam & Gallonius a Lucilio, *gurges* vocatus, & quivis gulâ & helluationibus turpis Gallonii similis vulgo dictus. Patet ex cit. Cicer. de finibus 2. &c.

Tum rhombos minus æquor alebat?) Ostendit Poeta non tam obsoniorum bonitatem quàm gulæ insanum fastidium valere ut plerimum. Olim, inquit, acipenser in pretio ac dalicilis fuit; deinde rhombus: aliâs ciconia, pavo, &c. imo si quis modo novas dapas excogitet, etsi minime bonas, v. g. mergos assos: hos continuo cæteris omnibus anteponi & optimos haberi cernas.

50. *Donec vos auctor docuit Prætorius.*) Asinius Sempronius Rufus ciconias primus devorare instituit, Augusti temporibus. Illum vocat Satirices *Prætorium* ironice; quoniam Præturam petens ob gulæ infamiam repulsus est: hinque de eo versiculi per ludibrium etiam claudicantas in vulgus sparsi:

Ciconiarum Rufus iste conditor,
Hic est duobus elegantior Plancis;
Suffragiorum puncta non tulit septem,
Ciconiarum populus ultus est mortem.

51. *Mergos assos.*) Gall. *plongeon*. Hi cum sint macri admodum, si etiam assantur, nihil præter ossa & pellem erunt. Si quis tamen gulæ antesignanus & magister edicat mergos assos suaves esse, & sic apponi debere; parabit juventus stulto, & quasi bonos devorabit.

53. *Sordidus a tenui victu distabit.*) Prudenter monet Poeta tenuem frugalemque victum differre a sordido; hunc vitiosum ac turpem, illum contra honestum dignum laude.

55. *Avidienus, &c.*) Exemplo demonstrat quid sit victus sordidus. Avidienus a sordibus & immunditiâ canis cognominatus vere est, quippe qui vescitur oleis vetustate corruptis, & cornis silvestribus: caules vero aspergit exiguo oleo vetere quidem & fœtente, acetum duntaxat abunde affundens. Hæc certe vivendi ratio sordida est.

58. *Ac nisi mutatum parcit defundere vinum.*) Etiam in libationibus ad honorem deorum fieri solitis, ille vappam adhibet; nec vinum paterâ defundit nisi acescens.

60. *Repotia.*) Festus. *Postridie nuptias apud eorum maritum cœnatur, & quasi reficitur potatio*, quæ inde ἐπαύλια dicitur, pridie vero nuptiarum προαύλια, inquit Cœlius lib. 5. c. 18. & 26. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 5. Repotia, inquit, postridie nuptias lætiore convictu affines apud novum maritum percolebant: qua die nova nupta in viri domum libertatem auspicari, & dominam agere simul, & rem divinam facere assuerat.

Natales.) Vide Pers. init. Satir. 2. ubi natalem diem *meliore lapillo numerandum*, hilariterque transigendam, atque in ea *fundendum Genio merum*, precipit.

Aliosve dierum festos.) In his mos erat optimum vinum promere & quidem liberaliter, ad lætitiam excitandam: nam *lætitiæ Bacchus dator*, ex Virg. Æn. 1. v. 738. At Avidienus contra.

61. *Albatus.*) Ex more veterum togâ indutus recens lotâ & dealbatâ. Pers. mox cit. Sat. 2. v. 40.

. . . . *negato*
Jupiter hæc illi, quamvis te albata rogaris.
Coren ipse bilibri caulibus instillas veteris.)

Caulibus instillat veteris, non parcus aceti.
Quali igitur victu sapiens utetur, & horum
Utrum imitabitur? Hac urget lupus, hac canis angit.
Mundus erit qui non offendet sordibus, atque
In neutram partem cultûs miser. Hic neque servis,
Albuci senis exemplo, dum munia didit,
Sævus erit: nec sic ut simplex Nævius, unctam
Convivis præbebit aquam. Vitium hoc quoque magnum.
Accipe nunc victus tenuis quæ quantaque secum
Afferat. In primis valeas bene: nam variæ res
Ut noceant homini, credas, memor illius escæ,
Quæ simplex olim tibi sederit: at simul assis

INTERPRETATIO

ules, aliosque dies festos colat indutus veste candidâ. Quo ergo victu utetur sapiens: et quem istorum imitabitur? Inde premit lupus, illinc instat canis. Nitidus erit qui nec sordidâ peccarit vivendi ratione, *nec se misere curabit hac aut illâ parte? Is neque verberabit famulos officia distribuens, ad instar Albutii vetuli: neque, ut Nævius inconsultus, dabit convivis aquam immundam.* Est enim *hoc etiam grande peccatum. Jam disce quæ et quanta bona secum advehat frugalitas. Primo sanitatem habebis. Etenim ciborum diversitatem esse homini perniciosam minime dubitabis, recordatus ejus escæ, quæ una tibi aliquando con-*

ANNOTATIONES

Adverte singulas voces sordidam parcitatem notantes: e vasculo in olus vile guttas aliquot olei fœtidi instillat ipse quidem, veritus ne altes copiosius affundat: vel ne servus inde quid delingat, delibet, surripiat.

Veteris.) Hoc epithetum alii jungunt cum præcedenti voce, *olei*: alii cum sequente, *aceti*. Simile quod habet Pers. Sat. 3. v. 27. & seq.

Pannosam faecem morientis sorbet aceti.

63. *Horum utrum imitabitur?*) An Gallonium luxuriosum & prodigum, an Avidienum sordidum & nimis parcum?

64. *Hac urget lupus, hac canis angit.*) Loco vocis, *angit*, quidam leg. *aiunt*. Certe proverbium est. *Vestro* comminiscuntur hinc edacitatem & ingluviem *lupi*, illinc immunditiam *canis*: item delicias interpontani lupi, de quo supra; atque sordes Avidieni canis cognominati.

65. *Mundus erit, &c.*) Is erit mundus, honestus, bonus, rectus in vivendi modo, qui medium tenebit ac modum; nec profuse sumptuosus, nec indecorâ parsimoniâ sordidus.

66. *Non offendet sordibus: in neutram partem cultûs miser.*) Non se odiosum aut miserum præstabit, cultu seu sumptibus seu parcitate immoderato; neutrâ parte nimius erit. Vocem, *cultûs*, accipe in genit. id est, curæ sui majoris aut minoris quam par sit.

67. *Albuci senis exemplo.*) Hunc avaritiæ quidam, alii contra profusionis accusari volunt. Neutri bene. Horatius primo culpavit intemperantiam & immoderationem in quærendis cibis carioribus, pariter ac sordidiorem victum. Jam damnat nimium lautitiæ & elegantiæ studium instruendo parandove convivio, atque huic contrarium negligentiæ vitium: affertque exempla Albucii & Nævii opposita. Albucius nimiâ curâ peccat, qui sævit etiam in famulos injunctis officiis paulominus sedulos; ac si quid non satis accuratum comperit, dure plectit: uno, inquiunt, servos ille ante verberabat; seu ad arcendam statim segnitiem, seu ne postea peccantes cædere non vacaret. Contra Nævius indiligens & parum lautus; ut mox dicetur.

Didit.) Dat, dividit. Vetus est verbum dido, is: quod frequens usurpat Lucretius; quin & Virg. Æn. 7. v. 144.

Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.

Et Æn. 8. v. 132.

Tua terris didita fama.

68. *Simplex Nævius.*) Negligens, parum sapiens & prudens, non satis mundus; quippe qui aquam impuram, lutulentam, sordibus contaminatam præbet convivis admiscendam vino ac bibendam. Ergo Albucius ille plus æquo erat curiosus in epularum apparatu, Nævius autem minus quam decet: quod utrumque vitium magnum est.

70. *Accipe nunc victus tenuis, &c.* Cic. Tusc. 5. n. 99. *Adde siccitatem quæ sequitur continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis:* & offic. 2. n. 86. *Valetudo sustentatur ... continentiâ in victu omni atque cultu, &c.*

72. *Credas memor illius escæ, &c.*) Facile credes varietatem ciborum homini esse noxiam, si modo velis meminisse quam utilis tibi fuerit esca simplex, quæ in stomacho placide cocta, bono succo, atque ut ajunt, chylo, repararit vires corporis: & e contrario, quantum molestiæ tibi crearit esca multiplex, quoties deglutisti simul assa cum elixis, carnes cum piscibus, &c.

73. *Tibi sederit,*) Quieverit concocta absque ulla ventriculi aut stomachi perturbatione ac tu-

Miscueris elixa, simul conchylia turdis;
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita. Vides ut pallidus omnis
Cœnâ desurgat dubiâ? quin corpus onustum
Hesternis vitiis, animum quoque prægravat unà,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ.
Alter ubi dicto citius curata sopori
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

INTERPRETATIO

nuerit: verum si miscueris elixa cum assatis, et conchylia cum turdis, dulcia mutabunt se in bilem, atque iners pituita stomachum perturbabit. An aspicis quemadmodum quisque pallens surgat e convivio sumptuoso? Imo corpus oppressum præcedenti intemperantiâ simul deprimit animum, et prosternit in terram divini spiritûs portionem. Alter contra, postquam recreavit corpus brevi cibo et somno exsurgit alacer ad injunctas functiones.

ANNOTATIONES

multe. Teste Hippocrate, cibi dissimiles invicem se corrumpunt & seditionem concitant. τὰ γὰρ ἀνόμοια στασιάζει: Plutarch. Sympos. 4. *Ciborum copia turbat & corrumpit*. Senec. Epist. 2. *Fastidientis est stomachi multa degustare, quæ ubi varia sunt & diversa, non alunt, sed inquietant & inquinant*. Vide Macrob. Saturn. lib. 7. cap. 4. & 5. hac de re pluribus & luculentius disserentem. *Qui simplicem cibum sumit facile quo succo ejus corpus vel juvetur vel gravetur, usu docente cognoscit: atque ita cujus causa deprehensa est, noxam facile devitat. Qui autem multiplicem, e diversitate succorum diversas patitur qualitates: nec concordant humores ex materiæ varietate nascentes, nec efficiunt liquidum purumve sanguinem, in quem jecoris ministerio vertuntur; & in venas cum tumultu suo transeunt. Hinc morborum scaturigo ex repugnantium sibi humorum discordiâ, &c.*

74. *Conchylia*.) Pisces conchis inclusos, ostrea, &c. Cicero in Pisonem, *Mensa exstructa non conchyliis aut piscibus, sed multâ carne*. Plin. lib. 8. cap. 57. *Censoriæ leges, princepsque M. Scaurus in consulatu, cœnis ademere conchylia, & ex alio orbe convectas aves*. Cœl. Rhodig. lib. 27. cap. 25. ex Phalereo Demetrio, & Sophrone mimographo; *Conchylia*, inquit, *gulæ proceribus adeo probata, ut vel inde sit conformatum adagium:* esus conchylia viduarum compedias.

Turdis.) Gall. *grives*. De his jam l. 1. Sat. 5. & postea l. 1. Epist. 15. *obeso nil melius turdo*. Vide ibi annot.

75. *Dulcia se in bilem vertent*.) Quæ scilicet non bene cocta fuerint in ventriculo, maxime vero dulcia in bilem amarosque humores convertuntur.

Stomachoque tumultum lenta feret pituita. Pituita humidus ac frigidus humor a cerebro defluens in stomachum, ibique offendens excitatam bilem calidam & siccam, turbas ingentes ac tumultus movebit. Macrob. ante cit. *Humores repugnantes ac discordes non purum faciunt sanguinem, & in venas cum tumultu suo transeunt*.

76. *Pallidus omnis, &c.*) Decolor, male habens, dum ægre coquitur cibus multiplex & varius; qui calorem naturalem gravat imbecilliorem & exstinguit: atque hinc pallor.

77. *Cœna dubiâ*.) Sumptuosa, tam copiosa, ut quem e tot cibis capias dubius sis. Terent. Phorm. act. 2. Ph.

Cœnâ dubia apponitur, Ge. *Quid istuc verbi est?* Ph. *Ubi tu dubites quid sumas potissimum*.

78. *Animum prægravat unà*.) Hebetem reddit ac sui similem, secumque ad terram inclinat animum, qui cum divinæ consors naturæ sit, sursum debet & ad sublimia cœlestiaque conniti. Cic. Tusc. 5. n. 100. *Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo & potione completi?*

79. *Affigit humo*.) Al. *affligit humi*. Cic. de Senectute: *Est animus cælestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum divinæ naturæ æternitatique contrarium*.

Divinæ particulam auræ.) Cic. Tusc. 5. n. 38. *Humanus animus ex divina mente decerptus cum alio nullo nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest*. Senec. Epist. 56. ratio nihil aliud est quam in corpus humanum pars divini spiritûs mersa. Juvenal. Sat. 15. v. 146.

Sensum a cælesti demissum traximus arce.

Egregiam hanc illi Ethnici sententiam hausere ex sacris codicibus, quos non ignoravere, ut alibi dixi. Genes. cap. 2. *Formavit Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ: & factus est homo in animam viventem*.

80. *Alter ubi dicto citius, &c.*) Alter frugali utens victu, postquam cibo somnoque modico curavit corpus, surgit alacer & expeditus ad solitas actiones. Contra qui hesternis epulis adhuc graves, ad resumendum mane laborem parum sunt vegeti.

Hic tamen ad melius poterit transcurrere quondam:
Sive diem festum rediens advexerit annus;
Seu recreare volet tenuatum corpus: ubique
Accedent anni, & tractari mollius ætas
Imbecilla volet. Tibi quidnam accedet ad istam
Quam puer & validus præsumis mollitiem, seu
Dura valetudo inciderit, seu tarda senectus?
Rancidum aprum antiqui laudabant; non quia nasus
Illis nullus erat: sed credo, hac mente, quod hospes
Tardius adveniens vitiatum commodius quàm
Integrum edax dominus consumeret. Hoc utinam inter
Heroas natum tellus me prima tulisset!
Das aliquid famæ, quæ carmine gratior aurem
Occupat humanam? Grandes rhombi patinæque
Grande ferunt unà cum damno dedecus. Adde
Iratum patruum, vicinos, te tibi iniquum,
Et frustra mortis cupidum, cum deerit egenti
As, laquei pretium. Jure, inquis, Thrasius istis
Jurgatur verbis: ego vectigalia magna,

INTERPRETATIO

Nihilominus iste poterit transire interdum ad lautiorem cibum, *seu tempus recurrens adduxerit sacrum diem, seu cupiet debilitatum corpus reficere; item cum anni multiplicati fuerint, atque melius curari poscet ætas ingravescens. Tu vero ad eam mollitiem, quam* adhuc *juvenis ac vegetus præripis, quid adjunges, cum vel ægritudo molesta, vel senectus pigra acciderit? Prisci amabant aprum rancidulum, non quod carerent odoratu, sed,* ut *opinor, eo consilio quod hospes sero accedens aptius comedat* paullo *corruptum, quam vorax dominus incorruptum. Utinam me prima terra genuisset inter istos heroas! An quidpiam tribuis existimationi, quæ jucundior carmine intrat in aures hominum? Magni rhombi et catini magnum probrum simul cum detrimento afferunt. Adjunge infensum patruum, vicinos, temet tibi inimicum, et frustra mori quærentem, quando inopi non aderit as pretium restis. Dices: merito* quidem *Thrasius ejusmodi sermonibus increpatur:* Ego vero *reditus ingentes possideo, et*

ANNOTATIONES

82. *Hic tamen ad melius, &c.*) Qui cibum quotidie capit exiguum, poterit interdum lautiori se convivio exhilarare & recreare, seu publicæ lætitiæ causâ & occasione: seu ob propriam necessitatem. Qui vero molliter vivit, senio vel ægritudini incidenti quod præbeat levamen aut solatium nullum insuper habet.

94. *Quæ carmine gratior.*) Vel, quæ gratior quavis modulatione: vel, quæ fit per carmen celebrior. Norunt omnes Alexandrum illum magnum Achilli invidisse, quod nactus esset eximium laudum suarum præconem Homerum.

97. *Adde iratum patruum, &c.*) Præter allata jam luxuriosi victûs mala, adde quod odium incurris propinquorum, amicorum, imo & vicinorum, qui omnes oderunt luxuriam. Cic. contra Rullum: *Odit Populus Roman. privatam luxuriam*. Offic. 1. *Turpe est diffluere luxuriâ ... Luxuria cum omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est.*

Patruum.) Cujus es tutelæ commissus, & cui proinde obsequi te par est a prodigendo patrimonio deterrenti, sumptus nimios vetanti.

Te tibi iniquum.) Quippe qui tuas opes effundis in alios, nihil tibimet reservans, seu quo ingruenti inopiæ subvenias, seu quo in desperatione rerum tuarum mortem tibi consciscas.

99. *As laquei pretium.*) Sat pecuniæ ad emendum laqueum. Placet hæc lectio *as*, hoc sensu; ut nec assem unum habeas superstitem, quo emas restim ad suspendium, finiendasque simul cum vita ærumnas & miseriam summæ egestatis assuclas. Huc spectat adagium: *ad assem redactus*.

Thrasius.) Homo prodigus, & hinc prorsus inops & egens rerum omnium.

100. *Ego vectigalia magna, &c.*) Prolepsis est. Qui non amplas habet & magnas opes, ac sumptus facit magnos, is jure admonetur & objurgatur. Atqui ego non ita. Nam ingentes divitias possideo cuilibet magno sumptui pares.

Vectigalia.) Privatos reditus copiosos publicis vectigalibus æquales.

Divitiasque habeo tribus amplas regibus. Ergo
Quod superat, non est melius quo insumere possis?
Cur eget indignus quisquam te divite? Quare
Templa ruunt antiqua Deûm? Cur, improbe, caræ
Non aliquid patriæ tanto emetiris acervo?
Uni nimirum tibi rectè semper erunt res?
O magnus posthac inimicis risus! uterne
Ad casus dubios fidet sibi certius? hic, qui
Pluribus assuerit mentem corpusque superbum;
An qui contentus parvo, metuensque futuri,
In pace, ut sapiens, aptarit idonea bello?
Quo magis his credas: puer hunc ego parvus Ofellum
Integris opibus novi non latius usum,
Quàm nunc accisis. Videas metato in agello
Cum pecore & natis, fortem mercede colonum,
Non ego, narrantem, temere edi luce profestâ

INTERPRETATIO

opes tribus regibus suffecturas. An *igitur deest melior ratio insumendi quod superfluum est? Quare inops est aliquis immeritus,* dum *tu es opulentus? Cur vetusta numinum fana decidunt? Quare, pessime, e tam abundanti cumulo non detrahis quidquam dilectæ patriæ* largiendum? *Scilicet tibi soli bene semper fluent omnia? O cachinnus ingens deinde adversariis! Quis duorum sibi confidet securius in casibus incertis;* an *is qui animum et corpus arrogans assuefecerit multis, an qui modico contentus et futuri providus, in pace comparaverit necessaria ad bellum, uti solet sapiens?* Verum *ut majorem his habeos fidem: Ego parvus puer Ofellum hunc animadverti non largius usum facultatibus integris, quàm nunc attritis. Cernas jam in dimenso agro cum liberis et grege strenuum agricolam mercenarium* sic *loquentem: haud*

ANNOTATIONES

101. *Tribus amplas regibus.*) Plutarchus ita scribit, Marium ædes, & opes habuisse multis regnis pares.

102. *Ergo quod superat, non est melius quo, &c.*) Respondet Horatius: Atqui divitias illas ingeotes non dilapidare, sed rectè insumere oportet: superflua tibi multa sunt: quin iis sublevas cives, quos iniqua sors pauperes fecit meliori conditione alioqui digoos? Quin restauranda curas diruta vetustate deorum templa? Quin e tanto bonorum acervo decerptum aliquid impertis Reipubl. & patriæ, quæ tibi certe chara esse debet?

106. *Uni nimirum tibi, &c.*) Attende vero qoam stulte præsenti rerum statui confidat, quasi prospera semper habiturus: imo cave ne alto corruens lapsu graviore, præbeas & inimicis risum ac ludibrium, & malitiosæ fortuoæ ludom ac jocum, atque ut ait Juvenalis, *mimum:* Sat. 6. v. 607.

107. *Uterne ad casus dubios, &c.*) Urget porro ooster Poeta: Dic, amabo: uter in adversis constantior futurus est, an qui rerum omnium copiâ semper se satiarit, ao qui bonis licet affluens modico se victui assuefecerit? exemplo rem accipe. Ofellus olim dives, nunc pauper, mutatam sortem vix sentit: quoniam inter opes noo abundaotiori cibo usus est, *futuri metuens;* atque *in pace,* & secondis rebus, *ut sapiens, aptans idonea bello* & egestati præsidia, nempe toleeantiæ studium, animumque & corpus *contentum parvo.*

112. *Ofellum.*) Post Philippensem victoriam reductis in Italiam militibus agros divisit Augustus veteribus dominis ademptos. Sic & Propertius prædia amisit, quod ipse conqueritur: & Virgilius ipse suorum possessione depulsus ac tantum non spoliatus est: patet ex Bucolicis, Eclog. 1. & 9. Sic etiam Ofellus suum agrum Umbreno cuidam militi attributom perdidit; ac deinceps velut alienum mercede conductum excoluit: suoqoe labore & operâ rusticâ se suamque familiam sustentavit & aloit.

114. *Metato in agello.*) Salmasius *metatum* interpretatur opimum, quasi electum & assignatum. Malim tamen cum aliis intelligere simplicius, perticâ dimeosum. Nam ita cuique certa mensura, certa jugera assigoabaotur. Virgil. in Diris.

Pertica quæ nostros metata est impia agellos.

Propert.

Abstulit excultas pertica tristis opes.

Non ego, &c.) Hæc & quæ sequuntur ad finem hujus Satiræ, Ofelli *narrantis* verba sunt.

Quidquam præter olus fumosæ cum pede pernæ.
Ac mihi cum longum post tempus venerat hospes,
Sive operum vacuo gratus conviva per imbrem
Vicinus, bene erat, non piscibus urbe petitis,
Sed pullo atque hædo: tum pensilis uva secundas,
Et nux ornabat mensas cum duplice ficu.
Post hoc ludus erat cuppâ potare magistrâ:
Ac venerata Ceres, ut culmo surgeret alto,
Explicuit vino contractæ seria frontis.
Sæviat atque novos moveat fortuna tumultus;
Quantum hinc imminuet? quanto aut ego parcius, aut vos
O pueri nituistis, ut huc novus incola venit?
Nam propriæ telluris herum natura, neque illum,

INTERPRETATIO

ego die non festâ comedi quidpiam temere nisi herbas cum pede fumoso porci. Quando vero hospes accesserat post diuturnum intervallum, aut vicinus jucundus mihi conviva, per pluviam laborem intermittenti; lautæ erant epulæ non e piscibus urbe quæsitis, sed e pullo et capro. Deinde pensiles uvæ, et nuces, et crassiores ficus instruebant secundam mensam. Postea ludus erat bibere cratere magistro. Denique *Ceres rogata ut celsam aristam erigeret, vino porrigebat frontem rugosam et sollicitam.* Ergo *sors adversetur, novaque bella moliatur, quid inde auferet? Quanto minus vel ego, vel vos, o pueri, culti fuistis, ex quo novus inquilinus istuc accessit? Etenim proprii agri*

ANNOTATIONES

Perna.) Pernam cum petasone male confundunt aliqui. Petaso est coxa porcina salita costas etiam comprehendens: *perna* est petasonis pars carnosior, pedi proxima, cum ipso pede. Unde patet Poetæ nostri accurata dictio, atque Ofelli parsimonia, qui profestis diebus non *pernam* sed *pedem* tantum pernæ partem deteriorem comederet, etiam dum *integræ opes erant*.

119. *Per imbrem.*) Dum plueret, atque intermitti opus necesse erat.

Pensilis uva.) Quæ passa suspenditur, hyeme comedenda. Varro de re rust. lib. 1. cap. 58. *Cato ait... uvas quas suspendas, opportunissimas esse duracinas, amineas, & scantianas:* & cap. 68. *pensilia ut uva, mala, & sorba, ipsa ostendunt quando ad usum promi oporteat: quod colore mutato, & contractu acinorum, si non dempseris ad edendum, ad abjiciendum deconiturum se mutantur.* Plin. lib. 14. cap. 1. *Uva durant aliæ per hyemem pensiles nodo concamerata, congeminatæ, conglomerata.* Sunt enim variæ lectiones hujus vocis.

122. *Cum duplice ficu.*) Alii intelligunt caricas seu ficus siccas duplicis generis, albas & nigras, præcoces & serotinas. Alii referunt ad ficum quæ bifera dicitur. Alii volunt significari mariscas, quæ sunt ficus grandiores at insipidæ, vilas, *fatua* Martiali lib. 7. Epigr. 24. certe Ofelli convenientes frugali mensæ. Aristot. Problem. *ἰσχάδες αἱ δίχα τετμημέναι.* Vide Columel. lib. 12. cap. 15. Plin. lib. 15. cap. 18. Macrob. lib. 3. cap. 20. &c.

123. *Ludus erat cuppa potare magistrâ.*) Nullâ archiposiâ, nullo convivii rege bibendi modum præscribente: sed quasi ipsâ cuppâ duntaxat domine, potabemus ad arbitrium, libare, quantum placerat. De rege ac legibus convivii, lib. 1. Od. 4. & lib. 2. Od. 7. Quidam legunt *culpâ*, ut qui peccasset adversus leges convivii & symposiarchæ, in pœnam haurire cyathum juberetur: afferuntque Plaut. Stich. *Qui peccarit poculo multabitur.* Verum hæc parum congruunt simplicitati rusticæ & moribus Ofelli.

Cuppâ.) A *κύββα poculum:* Hesych. Gall. *une couppe.*

124. *Venerata Ceres.*) Religiosâ libatione Cererem venerabamur: ac precabamur ut amplam daret messem: tumque bonâ spe conceptâ hilaritati indulgebamus. Antiqui *venero* & *veneror* dixerunt. Virgil. Æneid. 3. v. 460. *Venerata sacerdos:* passivâ significatione, ut hoc Horatii loco.

126. *Sæviat atque novos, &c.*) Fortunam recte provocat Ofellus *angustam pauperiem pati assuetus*. Ad rem omnino Seneca Epist. 18. *Quod necessitati sat est Fortuna debet etiam irata.*

127. *Quanto aut ego parcius, &c.*) Ex quo Umbrenus tenet agrum meum, an Fortunæ ictus, ac diminutum victum sensimus? an corporis color, ac nitor deperiit? lino cibi parabiles, ut ante, in promptu semper adfuerunt: eadem vivendi agendique ratio: idem animus.

129. *Nam propria telluris herum, &c.*) Cic. Offic. 1. n. 21. *Sunt autem privata nulla natura: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: aut victoria, ut qui bello potiti sunt: aut lege, pactione, conditione, sorte.* Senec. Epist. 88. *Non dominus iste sed colonus intrasti.*

Nec me, nec quemquam statuit: nos expulit ille:
Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris,
Postremo expellet certe vivacior heres.
Nunc ager Umbreni sub nomine, nuper Ofelli
Dictus, erit nulli proprius: sed cedet in usum
Nunc mihi, nunc alii: quocirca vivite fortes:
Fortiaque adversis opponite pectora rebus.

INTERPRETATIO

dominum neque hunc neque me nec ullum natura constituit: iste nos abegit: istum abiget vel fraus vel ignoratio tricarum juris, tandem certe hæres superstes. Ager ille modo sub nomine Umbreni, paullo ante Ofelli nuncupatus, nemini proprius est: at fructum afferet jam mihi, mox alteri. Quapropter constantes estote; et rebus contrariis magnos animos objicite.

ANNOTATIONES

131. *Illum aut nequities, &c.*) Sua ipsius luxuria, vel aliena fraus & improbitas: *vafri inscitia juris*: Gall. *une chicane malicieuse*. Vide postea lib. 2. Epist. 2. v. 172. & seq.

132. *Vivacior heres.*) Horat. mox cit.

. . . . *Perpetuus nulli datur usus, & heres*
Heredem alterius velut unda supervenit undam.

133. *Nunc ager Umbreni, &c.*) Expresse dictio ex Luciani Epigrammate.

Ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτέ, νῦν δὲ Μενίππου.
Καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν μέ ποτ᾽ ᾤετο, καὶ πάλιν οὗτος
Οἴεται· εἰμὶ δ᾽ ὅλως οὐδενός, ἀλλὰ Τύχης.

Ager Achamenidæ eram olim, nunc vero Menippi. Et rursus ab alio transibo ad alium. Etenim ille possidere me putabat: & hic modo putat. Nullius autem omnino sum, sed Fortunæ.

135 *Cedet in usum nunc mihi, nunc alii.*) Lib. 2. Epist. cit.

. . . . *tanquam*
Sit proprium cuiquam, puncto quod mobilis hora,
Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte supremâ,
Permutet dominos, & cedat in altera jura.

136. *Quocirca vivite fortes, &c.*) Quæ cum ita sint, o pueri mei, discite exemplo meo, nihil proprium vobis existimere, parvo contenti esse, & sic Fortunæ vim frangere.

SATIRA III.

Fuse tractat paradoxum illud Stoicum: Omnes stultos insanire.

Sic raro scribis, ut toto non quater anno
Membranam poscas, scriptorum quæque retexens;

INTERPRETATIO

DAMASIP. *Tam infrequenter scribis, ut anno integro vix quater petas membranam, singula tua scripta recensens; adversus temetipsum*

ANNOTATIONES

1. *Sic raro, &c.*) Plures hic dialogismi, sed duo sunt præcipui: prior Damasippi Philosophi cum Horatio, usque ad versum 59. ubi hunc ille Stoico supercilio redarguit, quod nihil novi scriberet: alter est Stertinii item Stoici cum Damasippo. Vel si mavis, Damasippus ipse refert Horatio Stertinii secum & cum aliis quibusdam sermocinationem sat prolixam. Atque in hac Satiricus noster excutiendo solemne Stoicis placitum, acute vellicat plerosque vanæ mentis homines, qui solos se sapere venditabant.

Ut toto non quater, &c.) Primùm se castigari insimularique desidiæ a Damasippo fingit Horatius, ut inde sensim ac pedetentim ad propositum subrepat; atque *vafer vitium* ac vulnus quod rescindere vult, *tangat*: quemadmodum ait Persius Sat. 1. v. 116.

2. *Membranam poscas.*) Ex adversariis in membranam nihil transcribis velut emendatum, atque hominum lectioni dandum: multa quidem habes in tabulis exarata, quæ perpetuo retexis, seu pauca aut nulla in chartam & mundum refers. Prisci nimirum scriptitavere primo in ceratis tabellis: ut annotavi lib. 1. Sat. 10. Deinde in charta seu papyro: lib. 1. Sat. 4. Postea in membranis: quæ pelles animalium, quod Pergami inventæ & aptatæ ad scribendum, pergamenæ dictæ sunt. Plin. l. 13. c. 11. S. Hieron. Epist. ad Chromatium: *tam*

Iratus tibi, quod vini somnique benignus
Nil dignum sermone canas. Quid fiet? ab ipsis
Saturnalibus huc fugisti. Sobrius ergo
Dic aliquid dignum promissis. Incipe: nil est.
Culpantur frustra calami, immeritusque laborat
Iratis natus paries dîs atque poetis.
Atqui vultus erat multa & præclara minantis,
Si vacuum tepido cepisset villula tecto.
Quorsum pertinuit stipare Platona Menandro?

INTERPRETATIO

iratus, quod vino et somno indulgens nihil componas dignum celebrari. Ecquid erit? Huc venisti ab ipsis Saturnalibus. Igitur sobrius scribe quidpiam pollicitis respondens. Age: nihil prohibet. Sine causa calamos accusas: nec jure cæditur paries factus adversis numinibus et poetis. At vultu multa et eximia spondebas, cum primum villa domicilio calenti te excepisset. Quid prodest adjunxisse Platonem Menandro: atque

ANNOTATIONES

parvam Epistolam miseritis .... chartam defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia. Et si alicui Ptolemæus maria clausisset, tamen rex Attalus (Eumenes) *membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartæ pellibus pensaretur: unde & pergamenorum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate servatum est.* Ubi ex occasione & ἐν παρέργῳ, Lector, meminisse oportet, Pergami reges fere omnes appellari consuevisse Attalos: pariterque Ægyptios nominatos deinceps Ptolemæos, qui antea Pharaones.

Retexens.) In tabellis enim, verso stylo, ceráque complanatâ, licebat mutare & rescribere quidlibet: non perinde in membranis. Ovid.

> *Incipit, & dubitat: scribit, damnatque tabellas.*
> *Et notat, & delet: mutat, culpatque, probatque.*

Vide Quintil. lib. 10. cap. 3. sub finem.

3. *Irasci tibi quod, &c.*) Quod satis elaboratum nihil tibi videtur, irasceris & succensere tibimet: hinc relegis, deles, vertis, donec aliquid menti occurrat quod ipse probes, dignumque judices evulgari & tradi lectitandum eruditis. Epist. ad Pisones... *carmen reprehendite quod non Multa dies & multa litura coercuit, &c.*

4. *Dignum sermone.*) Dignum Satiris mandari, proindeque legi & laudari.

Ab ipsis Saturnalibus huc fugisti.) Quorsum huc secessisti in villam tepidiori cælo, vel foco lucolentiori commodam, quasi ad scribendum aptiorem?

5. *Saturnalibus.*) In memoriam priscæ libertatis sub imperio Saturni, Romæ celebrabantur Saturnalia 14. Cal. Jan. tumque servis domini præstabant epulas, ipsique ministrabant; omni datâ quidvis loquendi licentiâ. Vide Macrob. l. 1. Saturnal. cap. 10. Athen. lib. 14. & infra Sat. 7. v. 4. ubi de *libertate Decembri.*

Sobrius ergo dic aliquid, &c.) Si quidem Romanæ plebis in Saturnalibus comessationes ac tumultus fugiens huc venisti; & quiete exoptatâ jam frueris, vinoque & somno parce indulgere licet, jam scribe quidpiam sobriâ mente dignum.

6. *Nil est.*) Nihil excusationis habes.

Culpantur frustra calami.) Non est quod pueriliter culpam rejicias in calamos parum idoneos. Vide Pers. Sat. 3. init. ubi:

> *Tum queritur crassus calamo quod pendeat humor.*
> . . . .
> *An tali studeam calamo?*

7. *Immeritusque laborat, &c.*) Immerito cædis parietem, iratus quod votis respondentia non pariat mens. Pers. Sat. 1. v. 106. *nec pluteum cadit, &c.* Quintil. l. 10. cap. 3. *Tum illa quæ apertiorem animi motum sequuntur,... jactare manum, torquere vultum, ... quæque Persius notat, &c.* Hic nonnulli perperam afferunt fuisse veteribus parietes ceratos, in quibus nocte scriberent si quid menti occurreret. At fuerunt tabulæ ceratæ; quas quidem, vel fortasse ipsas parietibus lecto proximis appensas, ceratos parietes interpretari licet. Prior tamen explicandi ratio magis arridet.

8. *Iratis natus paries Dis, &c.*) Qui nempe toties immerito verberetur, Poetis suam exonerantibus indignationem & iram quod animus eximia non excogitaret. Ita veteres dixere Diis adversis fieri, si quid male cederet.

10. *Si vacuum tepido, &c.*) Horatius impatiens frigoris in villam suam prope Tarentum secedere consueverat. lib. 2. Od. 6.

> *Ver ubi longum, tepidasque præbet*
> *Jupiter brumas.*

lib. 1. Epist. 7.

> *Quod si bruma nives Albanis illinet agris,*
> *Ad mare descendet vates tuus, &c.*

Vide & Epist. 16.

11. *Quorsum pertinuit, &c.*) Quorsum igitur tot libros tecum detulisti? *Platonem*, ad sententias. Epist. ad Pis. *Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ. Menandrum*, ad morum imitationem, qua præcellit: *Eupolidem & Archilochum*, ad sales & acrimoniam. Quæ quidem omnia juvabant scripturum Satiras. Vide Platonis Alcibiad. poster. unde hujus materia Satiræ desumpta.

Eupolin, Archilochum, comites educere tantos?
Invidiam placare paras virtute relictâ?
Contemnêre miser. Vitanda est improba Siren
Desidia: aut quidquid vitâ meliore parasti,
Ponendum æquo animo. Dî te, Damasippe, deæque
Verum ob consilium donent tonsore. Sed unde
Tam bene me nosti? Postquam omnis res mea Janum
Ad medium fracta est, aliena negotia curo,
Excussus propriis. Olim nam quærere amabam,
Quo vafer ille pedes lavisset Sisyphus ære:

INTERPRETATIO

Eupolim et Archilochum assumpsisse comites egregios? An speras invidiam sedare virtutem deserendo? O infelix despectui eris: fugienda est inertia mala Siren: vel pariter amittendum id omne quod meliore vitâ acquisivisti. HORAT. *O Damasippe, Dii Deæque, propter salutare monitum, dent tibi tonsorem. Verum quomodo tam bene me cognoscis?* DAMASIP. *Postquam cunctæ meæ facultates perierunt apud Janum medium, rerum alienarum satago dimotus e propriis. Etenim pridem cordi erat investigare, quo vase æreo pedes abluisset Sisyphus ille callidus:*

ANNOTATIONES

Platona.) Cic. de Orat. *Non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister Plato.* Et postea: *Platonis locutio potius poema putandum quàm Comicorum Poetarum.*

Menandro.) Hic Athenis oriundus, novæ comœdiæ scriptor eximius: quem Terentius secutus est. Quintil. l. 10. c. 1. *vel unus,* inquit, *diligenter lectus ad cuncta efficienda sufficiat Menander: ita omnem vitæ imaginem expressit; tantam in eo inveniendi copia, & eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus ... in omnibus mire custoditur ab hoc Poeta decorum. Atque is quidem ejusdem operis auctoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit.*

12. *Eupolin, Archilochum.*) De hoc in Epod. 6. de illo Sat. 4. lib. 1.

13. *Invidiam placare paras, &c.*) An times homines malos offendere, quod non soles, carpendo vitia eorum, & Satyricum salem iis affricando? An vero sic invidiam formidare incipis & inimicitias improborum? Cic. Catil. 1. *Hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam gloriam putarem, non invidiam.*

14. *Improba Siren desidia.*) Hæc enim velut Siren hominibus blanditur & perniciem affert. Frustra est quod Cruquius hic comminiscitur dogmaticas Sirenes, de quibus Laertius lib. 10. in vita Epicuri: quasi ad eas invidiose alluserit Stoicus Damasippus. De Sirenibus, lib. 1. Epist. 2. vers. 23.

15. *Vitâ meliore.*) Meliori vitæ parte, eâ nimirum, quæ peracta est virtutem colendo & exercendo, bonumque tibi nomen ac famam acquirendo.

16. *Damasippe.*) Is Senatoriâ dignitate clarus ad inepte mercaturæ studia & negotia deflexit: in quo perditis facultatibus, futile Stoici Philosophi nomen captavit & habitum.

17. *Donent tonsore.*) Lepida pariter & salsa gratiarum actio: adsit tonsor qui radat ac tondeat apte barbam illam tuam philosophicam prolixiorem. Nihil certe aliud optari posse videbatur homini res omnes spernenti, unamque virtutem & sapientiam æstimanti, quanquam barbâ tenus sapienti & philosopho.

18. *Postquam omnis res mea, &c.*) Posteaquam fœnore, versuris, mercaturis, omnia bona disperdidi; antiquas imagines & statuas, villas item & ædes egregias emendo venditandoque; nihil jam habens pro me gerere negotii, res alienas deinceps curo: sic mihi nota sunt quæ ad te pertinent.

Janum ad medium.) Ad medium Romæ forum, nimirum hinc & inde Jani duplex erat effigies: medius autem locus mercatoribus frequens erat: dicebaturque Janus medius, eo quod esset duas inter Jani statuas, quarum altera Janus superior, altera Janus inferior appellabatur. Hinc postea lib. 1. Epist. 1. v. 54.

Virtus post nummos. Hæc Janus summus ab imo
Perdocet.

Meminit etiam Tull. in fine l. 2. Offic. *a quibusdam viris optimis ad medium Janum sedentibus commodius disputatur de quærenda, de collocanda, etiam de utenda pecuniâ.* Et Philip. 6. *de statua illâ palmari non possem sine risu dicere:* L. ANTONIO JANI MEDII PATRONO. *Itane? Janus medius in L. Antonii clientela sit?*

20. *Olim nam quærere amabam, &c.*) Corinthium æs, vasaque antiqua studebam cognoscere: v. gr. quæ Sisyphi ævo conflata, signata, cælata: nec non quæ haberentur mollius ac solertius fabricata.

21. *Sisyphus.*) Æoli filius, Corinthi rex: de quo lib. 2. Od. 14. v. 20. & Epod. ult. v. 16.

Quid sculptum infabrè, quid fusum durius esset.
Callidus huic signo ponebam millia centum:
Hortos egregiasque domos mercarier unus
Cum lucro noram: unde frequentia Mercuriale
Imposuere mihi cognomen compita. Novi,
Et morbi miror purgatum te illius. Atqui
Emovit, veterem mire novus, ut solet, in cor
Trajecto lateris miseri capitisque dolore:
Ut letargicus hic cum fit, pugil, & medicum urget.
Dum ne quid simile huic, esto ut lubet. O bone, ne te
Frustrere; insanis & tu, stultique prope omnes,
Si quid Stertinius veri crepat; unde ego mira
Descripsi docilis præcepta hæc, tempore quo me
Solatus jussit sapientem pascere barbam,
Atque a Fabricio non tristem ponte reverti.

INTERPRETATIO

quid sine arte incisum, quid imperite conflatum esset. Ego solers illi statuæ pretium statuebam centena millia: solusque noveram hortos et ædes magnificas emere cum quæstu. Quocirca plateæ celebres cognominarant me Mercurii amicum. HOR. *Scio et admiror te liberatum eo morbo.* DAMAS. *Nimirum veterem* morbum *novus depulit miro modo. sicut fit quando laborantis lateris aut capitis ægritudo transit ad stomachum: atque letargicus aliquis fit pugil, et medicum verberat.* HOR. *Esto quidlvis, dummodo non accidat quidquam par isti.* DAMASIP. *O bone, ne aberres. tu quoque insanus es, pariterque stulti omnes, si quidem vera docet Stertinius; a quo ego pulcra hæc documenta sponte hausi tum cum me consolatus præcepit alere barbam sapientem, ac lætum redire a ponte*

ANNOTATIONES

23. *Callidus huic signo, &c.*) Tanquam peritissimus istarum rerum æstimator, & negotiator famosus, ego pretium imponebam signis, statuis, ædibus magnificis, &c.

Millia centum.) Supple sestertiûm. Vide Annot. lib. 1. Sat. 3. v. 15.

24. *Hortos egregiasque domos, &c.*) Cic. lib. 7. Epist. 23. emptorem exoptat vanum quemplam & fatue curiosum Damasippi similem, cui vendere possit signa quædam haud sibi grata. Et Epist. 32. lib. 12. Atticum rogat ut Damasippum aggrediatur, atque ab eo quosdam agros sibi mercetur ad ripam Tiberis sitos.

25. *Mercuriale.*) Antonomastice amicum. Nam nomine hoc alioqui mercatorum & lucrionum cognomen. Quid. leg. *Mercuriali*, pari sensu. Mercurium præesse lucro & mercaturæ, cuilibet est compertum. lib. 1. Od. 10.

27. *Morbi miror purgatum.*) Miror & purgatum eâ vesanâ libidine mercandi cum lucro.

28. *In cor trajecto lateris capitisque dolore.*) Ne hic cor ipsum, sed stomachum aut ventriculum intellige. Græce καρδία cor significat, item stomachum sive os ventriculi superius, indeque pro ipso ventriculo ponitur. Eo sensu percommode intelligitur quod dicitur hic in cor a capite vel latere dolor trajici; primum quidem, cum pituita corrupta in ventriculum e capite defluit: alterum vero, cum bilis in latere sæviens effunditur in ventriculum; atque illinc ægritudinem huc & malum transfert, eaque ventriculi afficit.

30. *Ut lethargicus hic cum fit pugil.*) Quando lethargus morbus vertitur in phrenitim. Scilicet veternum creat frigidior & abundantior pituita: quæ si qua ratione accendatur, cerebri membranas inflammat, mentisque perturbationem, delirium, furorem gignit: quo fit ut phreneticos æger quemvis impetat quasi *pugil*, nec ipsi parcat medico. Corn. Cels. lib. 2. cap. 20.

31. *Dum ne quid simile huic, &c.*) Festive hoc & satirice Horatius: o Damasippe, sis licet insanus, ac, mutato morbo, phreneticus quantumlibet, modo ne pugnis me contundas aut verberibus negeas.

O bone, ne te frustrere, &c.) En arripit occasionem Stoicum dogma aggrediendi & exponendi.

33. *Stertinius.*) Ut gravis auctor profertur ille statim, ad fidem faciendam. De eo postea lib. 1. Epist. 12.

35. *Jussit sapientem pascere barbam.*) Nimirum externam sapientiæ speciem assumere jussit, ac barbam deinceps alere ad umbilicum usque promissam. Is erat Philosophorum habitus, seu ad venerationem, seu ad neglectum corporis indicandum. Pers. Sat. 4. init. *barbatum magistrum* vocat Socratem. Arnob. l. 6. Æscolapii gravitatem notat ex *barba amplissimâ, bonè ponderis, an philosophica densitatis*.

36. *Atque a Fabricio, &c.*) Et prohibuit ne in rerum mearum desperatione me præcipitem darem in fluvium Tiberim e ponte Fabricio.

Nam male re gestâ cum vellem mittere operto
Me capite in flumen, dexter stetit: & cave faxis
Te quidquam indignum: pudor, inquit, te malus urget;
Insanos qui inter vereare insanus haberi.
Primum nam inquiram, qoid sit furere: hoc si erit in te
Solo: nil verbi, pereas quin fortiter, addam.
Quem mala stultitia & quæcunque inscitia veri
Cæcum agit, insanum Crysippi porticus & grex
Autumat. Hæc populos, hæc magnos formula reges,
Excepto sapiente, tenet. Nunc accipe quare
Desipiant omnes, æque ac tu, qui tibi nomen
Insano posuere. Velut silvis, ubi passim
Palantes error certo de tramite pellit,
Ille sinistrorsum, hic dextrorsum abit: unus utrique
Error, sed variis illudit partibus. Hoc te
Crede modo insanum, nihilo ut sapientior ille,
Qui te deridet, caudam trahat. Est genus unum
Stultitiæ, nihilum metuenda timentis, ut ignes,
Ut rupes, fluviosque in campo obstare queratur.
Alterum & huic varium, & nihilo sapientius, ignes
Per medios fluviosque ruentis: clamet amica

INTERPRETATIO

Fabricio. Enimvero perditis opibus cùm obvoluto capite vellem me præcipitare in fluvium, opportunus adfuit, aitque (Stertin.) *Cave ne perpetres aliquid te indignum: improba te verecundia afficit, qui times insanus existimari ab insanis. Etenim sciscitabor primum, Quid sit insanire: Quod si reperiatur in te uno, nihil ultra loquar, ne impavide mortem oppetas.* Atqui schola et *discipuli Chrysippi statuunt insanum esse quemcumque prava socordia et quælibet veritatis ignoratio detinet in errore. Atque sententia ista populos æque ac principes complectitur, uno excepto Sapiente. Jam intellige cur perinde ut tu insaniant* ii *omnes, qui te insanum vocant. Quemadmodum* in *silvis, ubi passim error vagabundos agit extra veram viam: hic ad lævam, iste ad dextram pergit: ambo æque aberrant etsi diversâ ratione decepti. Sic te desipere existima, ut qui te illudit haud minus insipiens caudam trahat. Est fatuitatis altera species, metuentis ea quæ formidari non debent; velut si* quis *conqueratur flammas,* scopulos, *flumina,* sibi *obstare in campo: altera priori dissimilis minime vero sanior,* temere *petentis medios ignes ac fluvios.* Quamvis autem

ANNOTATIONES

Fabricio.) Is insulam Tiberinam urbi Romæ jungit, a Fabricio Consule ædificatus: hodie *Ponte giudeo*, quod Judæis habitetur, item *Ponte di quattro capi*, seu quatuor capitum, vulgo dicitur, ob quadrifrontis Jani statuam ibi exstantem.

37. *Operto capite.*) Seu pudoris & indignationis causâ: seu ob contemptum lucis hujus ac vitæ.

38. *Dexter.*) Contra *læves*, malum & infortunium designat.

43. *Mala stultitia.*) Vitiosa animi affectio a veri cognitione aliena, sapientiæ contraria: nam alioqui furor seu phrenesis sapienti etiam contingere potest ex atra bile, nec vitio cuiquam verti debet.

44. *Chrysippi porticus.*) Porticus, græce *στοά*, significat scholam Stoicam; eo quod in porticu deambulantes Zeno ejus auctor ac deinceps alii philosopharentur. *Chrysippi* vero dicitur hic, quod eam fulcire potabatur ille, ut ait Tull. Acad. qu. Vide l. 1. Sat. 3. v. 127. annot.

45. *Formula.*) Apud Jurisconsultos formulæ dicuntur solemnes quædam propositiones ad veritatis indagationem dirigentes: axiomata seu placita vocent philosophi.

53. *Caudam trahat.*) Æque, ut tu, ridiculus & insanus habendus. Dictio proverbialis ex eo facta, quod ebriis & insanis pueri soliti sint tergo appendere quidpiam instar caudæ, ad ludibrium; veluti exprobrantes sic hominibus illis quod in bestiæ naturam & speciem degenerarint. Absurdi sunt qui *caudam trahere* interpretantur, superbe incedere, & terram syrmate verrere.

Mater, honesta soror, cum cognatis, pater, uxor:
Hic fossa est ingens, hic rupes maxima: serva:
Non magis audierit, quam Fusius ebrius olim,
Cum Ilionam edormit, Catienis mille ducentis,
Mater te appello, clamantibus: huic ego vulgum
Errori similem cunctum insanire docebo.
Insanit veteres statuas Damasippus emendo:
Integer est mentis Damasippi creditor? esto;
Accipe, quod nunquam reddas mihi, si tibi dicam:
Tunc insanus eris, si acceperis? an magis excors
Rejectâ prædâ, quam præsens Mercurius fert?
Scribe decem a Nerio: non est satis: adde Cicutæ

INTERPRETATIO

sedula parens, bona soror, pater, conjux, propinqui omnes increpent. Illic est *barathrum immane, illic horrendus scopulus, cave* tibi: *haud magis ausculłabit quam Fusius quondam temulentus, dum sopitam Ilionom ageret, quando mille ducenti Catieni inclamabant. O parens te invoco.* Porro *ostendam homines universos huic pari insaniâ laborare. Desipit certe Damasippus mercando antiquas imagines.* An vero *sapit qui credit Damasippo? Age: si tibi dicam: Accipe quod nunquam mihi reddas, an tu desipere* existimeris *si accipias? an insanior, si prædam repudiaveris a Mercurio propitio oblatam?* Jube *scribi accepta a Nerio decem* millia: *nec sufficit: adjunge centenas*

ANNOTATIONES

60. *Fusius ebrius.*) Actor ille tragicus, cum dormientis Hecubæ sive Ilionæ somnum simulare deberat, ex vino & potu vere sopitus, frustra ab inclamantibus vocatus nequaquam evigilavit.

61. *Ilionam.*) Ex tragœdia Attii, vel Pacuvii, in qua Polydori a Polymnestore Thraciæ rege clam interfecti umbra sororem suam Ilionam Polymnestoris uxorem noctu vocat dormientem, ut suis manibus justa persolvat, inhumatumque sepeliat. Quidam volunt hic intelligi Hecubam, tum quod esset vere Polydori mater, tum ex sequentibus verbis, tum ex Euripide & Cicerone: conjiciuntque Hecubam alio nomine Ilionam forte dictam. Sed quid opus istis? Ilionam matrem appellat Polydorus, vel ætatis provectæ, aut venerationis, aut etiam miserationis excitandæ causa. Adde quod puer ille domi fuerat ab Iliona velut a parente educatus. Vide Eurip. Hecub. Virg. Æn. 3. Cic. Academ. Quæst. 2. &c.

Catienis mille ducentis clamantibus.) Certe histrio Catienus Polydori clamantis partes agebat. Quare vero dicuntur clamasse plures Catieni: vel Catienus pluries iterasse ac repetiisse, Mater te appello, accipiendus: vel alii histriones, vel potius spectatores errorem intelligentes sugillantesque succlamarunt; atque ut est in Epist. ad Pisones, *Romani pedites equitesque cachinnum tollent.* Errant qui chorum Tragicum intelligi posse opinantur: tum quod unius Actoris partes sustinet chorus; tum præsertim quod videatur esse contra decorum, ut matrem appellet chorus similiter cum Polydoro, & accinat umbræ, quæ sola soli apparere & loqui supponenda est.

62. *Mater te appello.*) Tull. 1. Tuscul. n. 106. *Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat.*

Mater te appello, tu quæ curam somno suspensam levas,
Neque te mei miseret. Surge, sepeli natum,
Priusquam feræ volucresque, &c.

Pro P. Sextio, n. 126. *Cum venires, emergebat subito; cum sub tabulas subrepserat, et,* Mater te appello, *dicturus videretur.* Acad. q. 2. *Quid Iliona somno illo? Mater te appello. Nonne illa credit filium locutum, ut vere experrecta etiam crederet?*

Huic ego vulgum, &c.) Ostendam ego vulgus omne tanto erroris sopore obrutum veluti Catienus ille, ut nullis admonitionibus retrahi queat a studio lucri: imo sæpe non advertat omnia sua perdendi periculum, dum ad speciem quæstus fertur.

55. *Damasippi creditor.*) Perillius, de quo mox, qui stulte Damasippo versipelli & doloso credit seu statuas, vasa, domos; seu pecuniam his emendis: stulte quoque & frustra opera Nerii argentarii, & solertia Cicutæ astuti fœneratoris vel tabellionis utitur ad nectendum habile ac rite debitorem. Quippe is velut Proteus effugiet creditorem, ac tot artibus eludet, ut debitum nunquam reddat.

69. *Scribe decem a Nerio.*) Ita Perillius Damasippo tradens mutuo pecuniam suam dictare intelligendus, apud Nerium: o Damasippe, scribe te decem millia æris e pecunia meâ accepisse a Nerio, sive per manus Nerei, ut ajunt: scilicet in commentariis seu codicillis Nerei argentarii mei syngrapham & chirographum inscribe, ad majorem crediti mei securitatem.

Nodosi tabulas centum: mille adde catenas:
Effugiet tamen hæc sceleratus vincula Proteus.
Cum rapies in jus malis ridentem alienis,
Fiet aper, modo avis, modo saxum, & cum volet, arbor.
Si male rem gerere insani est; contra bene, sani:
Putidius multo cerebrum est (mihi crede) Perilli,
Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.
Audire, atque togam jubeo componere, quisquis
Ambitione malâ, aut argenti pallet amore:
Quisquis luxuriâ tristive superstitione,
Aut alio mentis morbo calet. Huc propius me,
Dum doceo insanire omnes, vos ordine adite.

INTERPRETATIO

cautiones, et millena vincula vafri Cicutæ: istas omnes catenas nihilominus excutiet improbus Proteus. Cumque ad judicium pertrahes exultantem in ærumnis aliorum, fiet aper, mox avis, deinde rupes et arbor, quando libuerit. Si insipientis est bona disperdere, contrarium vero facere, sapientis; fidem habe mihi, longe insanior est Perilli mens scribi jubentis quod tu nunquam exsolvere queas. Quicunque improbâ honorum vel pecuniæ cupiditate afficitur, quicunque luxuriâ vel mœstâ superstitione aliove animi vitio exæstuat, togam aptet, meque auscultet velim. Appropinquate istuc, atque ordine ad me accedite singuli, dum ostendo

ANNOTATIONES

Adde Cicuta nodosi tabulas.) Adde si vis astutiam & nodos, quibus scit callidus Cicuta debitores constringere: confice tabulas conceptis rite & caute verbis; uno verbo adhibe quaslibet cautiones, stipulationes & obligationum instrumenta, velut totidem nexus & catenas: hæc omnia profecto cassa & vana erunt. Juvenal. Sat. 8. v. 50.

... *juris nodos, & legum ænigmata.*

71. *Proteus.*) Is Ægypti rex in varias se species transformabat, ut fabulantur, sicque facile fugiebat quosvis persequentes: huic similem dicit Horatius fraudolentum debitorem, qui tricarum juris peritus litigando, tergiversando, præscribendo, creditoris actiones creditum reposcentis improbe eluctatur.

72. *Cum rapies in jus malis ridentem alienis.*) Cum jure persequeris debitorem sceleratum ac perfidem, qui te creditorem deludit, tuasque vanas sollicitudines affatim & impense deridet. Alia pridem erat lectio: *cum rapies in jura malis ridentem alienis:* quam quidem utpote clariorem expressi in interpretatione meâ. Placuit vero subinde eruditis dictionem ac sensum rimari subtiliorem & asserere expressam hîc ab Horatio sententiam ex Homeri Od. 20. sub finem, ut *alienis ridere malis*, id est, *maxillis*, sit effuse cachinnari, soluto risu, propriis malis seu maxillis haud parcendo perinde ac alienis: quemadmodum rei alienæ ac mutuo sumptæ minus parcitur quam propriæ. Locus Homeri est, *μνηστῆρσι δὲ Παλλὰς Ἀθήνη ἄσβεστον γέλον ὦρσε .... οἱ δὲ γναθμοῖσι γελώων ἀλλοτρίοισιν: procis autem Pallas immoderatum risum movit ... illi vero maxillis ridebant alienis.*

75. *Fiet aper, modo avis, &c.*) Alludere videtur ad morem regum Ægyptiorum, de quo Diodorus. Hi enim modo leonis, tauri, draconis effigiem, modo arborem, modo ignem, aliàs unguenta supra caput gestabant, principatûs insignia; tum ad ornatum suum, cum ad superstitionem populis injiciendam. Et hinc sane manavit fabula de mutabilitate & multiplici variâque transformatione Protei.

75. *Perilli.*) Creditoris, non tabellionis, ut volt Torrentius: refragatur enim sensus. Minus quippe tabellionis, at certe maxime creditoris refert, si debitor solvendo non fuerit.

76. *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.*) Tibi mutuum præbentis, adeoque dictantis syngrapham acceptæ testem pecuniæ, quam nunquam redditurus sis. Porro quia obligatio fiebat scripturâ, hinc *scribere* significat mutuo sumere: proindeque *rescribere* est scripturam delere, factam obligationem dissolvere, mutuum sive debitum reddere. Terent. Phorm.

Illud argentum mihi jube rescribi.

77. *Togam jubeo componere.*) Ne defluens illa vos interturbet dum me attendetis de re gravi loquentem.

80. *Mentis morbo calet.*) Ut febri corpus, ita mens vitiis æstuat. S. Ambros. in Lucæ cap. 4. *Variis criminum febribus caro nostra languebat, & diversarum cupiditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim quam caloris. Itaque illa animum, hæc corpus inflammat. Febris enim nostra avaritia est: febris nostra libido est: febris nostra luxuria est: febris nostra ambitio est: febris nostra iracundia est.*

Danda est ellebori multo pars maxima avaris:
Nescio an Anticyram ratio illis destinet omnem.
Heredes Staberi summam incidêre sepulcro:
Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati populo paria, atque epulum, arbitrio Arri:
Frumenti quantum metit Africa. Sive ego prave,
Seu recte hoc volui, ne sis patruus mihi. Credo
Hoc Staberi prudentem animum voluisse. Quid ergo
Sensit, cum summam patrimoni insculpere saxo
Heredes voluit? Quoad vixit, credidit ingens
Pauperiem vitium, & cavit nihil acrius: ut si
Forte minus locuples uno quadrante periret,
Ipse videretur sibi nequior: omnis enim res,

INTERPRETATIO

omnes desipere. Longe maxima pars ellebori danda est avaris: At *ignoro num ratio illis destinet Anticyram totam. Staberii heredes* legatam sibi *summam insculpsere tumulo: quod nisi fecissent debebant populo dare centum paria gladiatorum, et convivium, ad libitum Arrii;* tantum etiam *tritici quantum colligit Africa.* Praterea voluerat ascribi. *Seu male seu bene illud ego jussi, ne sis mihi censor. Existimo sapienter hoc a Stabe*rio *jussum.* DAMAS. *Quid igitur voluit quando pecuniæ* legatæ *summam jussit sepulcro ab heredibus incidi?* STERTIN. Nempe *quandiu in vivis fuit, censuit paupertatem summum esse malum; nihilque magis* ille *fugit* quam eam: *ne si fortasse obiisset minus dives uno quadrante, ipse sibi inimicus* fuisse *existimaretur. Enimvero*

ANNOTATIONES

82. *Danda est ellebori pars maxima avaris.*) Ad medendum insaniæ illorum maximæ. Plin. l. 25. c. 5. *Nigrum elleborum medetur paralyticis, insanientibus .... trahit alvum, & bilem, pituitasque.*

83. *Anticyram.*) Insulam ellebori feracissimam. Vide Epist. ad Pis. v. 300. annot. Plin. mox cit. *Drusum Tribunorum popularium clarissimum comitiali morbo constat liberatum eo medicamento, apud Anticyram. Ibi enim tutissime sumitur, &c.* Pers. Sat. 4. v. 16.

. . . Anticyras melior sorbere meracas.

84. *Heredes Staberi, &c.*) Exemplo demonstrat quanta sit avarorum insania. Staberius opes ita deperibat, ut posteris etiam notum esse voluerit se divitem fuisse: adeoque a paupertate abhorrebat, ut nummis immortalitatem speraret, si vel epitaphium omnibus contestaretur ingentes divitias hæredibus a se relictas.

85. *Ni sic fecissent.*) Apponit damnationem & pœnas, quo hæredibus instet necessitas satisfaciendi conditionibus testamenti.

86. *Epulum arbitrio Arri.*) Ac proinde sumptuosum ex ingenio Arrii hominis valde sumptuosi. Cic. in Vatin. num. 30. quærit a Vatinio, cur *in epulo Q. Arrii atratus, seu, cum toga pulla accubuisset ...* subditque: *ita illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, &c.* & paullo post: *ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras?*

87. *Frumenti quantum metit Africa.*) Hanc frumenti abundare jam dictum lib. 1. Od. 1. v. 10. jam vero dicendum, ex hac magnam annonæ suæ partem Romanos habuisse. Nam licet e Sicilia & Sardinia frumenti plurimum colligerent, tamen Ægyptus & Africa præsertim dicebantur horrea duo populi Rom. Varro de re Rust. l. 2. *Manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis: frumentum locamus qui nobis advehat, quo saturi fiamus ex Africa & Sardinia, &c.* Cornel. Tacit. Annal. 12. *Olim ex Italia regionibus longinquas in provincias commeatus portabant: neque nunc infœcunditate laboratur: sed Africam potius & Ægyptum exercemus, navibusque & casibus vita populi Rom. permissa est.* Apud Claudian. de bello Gildonis, Roma sic loquens inducitur:

Tot mihi pro meritis Libyam Nilumque dedere:
Ut Dominam plebem bellatoremque Senatum
Classibus æstivis alerent: geminoque vicissim
Litore diversi complerent horrea venti:
Stabat certa salus, Memphis si forte negaret,
Pensabam Pharium Gætulis messibus annum.
Frugiferas certare rates, lateque videbam
Punica Niliacis concurrere carbasa velis.

Sive ego prave, &c.) Huc referunt ad Damasippum nonnulli certa perperam: melius alii ad Staberium.

88. *Ne sis patruus mihi.*) Noli me reprehendere, ut solet ultro patruus nepotes. Vide l. 3. Od. 12.

Credo hoc Staberi prudentem, &c.) Loquitur Stertinius.

89. *Prudentem animum voluisse.*) Alii legunt *prudentem animum vidisse*, & explicant, *providisse*, sagaciter, non absurde.

94. *Videretur sibi nequior.*) Utpote qui non cavisset ingens malum, cum posset, nec bona tot sibi procurasset ex opibus manantia.

Virtus, fama, decus, divina humanaque, pulcris
Divitiis parent; quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiens etiam, & rex,
Et quidquid volet: hoc veluti virtute paratum,
Speravit magnæ laudi fore. Quid simile isti
Græcus Aristippus? qui servos projicere aurum
In media jussit Libyâ, quia tardius irent
Propter onus segnes? Uter est insanior horum?
Nil agit exemplum litem quod lite resolvit.
Si quis emat citharas, emtas comportet in unum,
Nec studio citharæ, nec Musæ deditus ulli:
Si scalpra & formas non sutor, nautica vela
Aversus mercaturis, delirus & amens
Undique dicatur merito. Quid discrepat istis
Qui nummos aurumque recondit, nescius uti
Compositis, metuensque velut contingere sacrum?
Si quis ad ingentem frumenti semper acervum
Porrectus vigilet cum longo fuste, neque illinc
Audeat esuriens dominus contingere granum,

INTERPRETATIO

præclaris opibus obediunt universa, probitas, existimatio, gloria, divina atque humana: quisquis illas comparaverit, is habebitur nobilis, strenuus, justus, prudens quoque, nec non rex, et quodcumque libuerit. Itaque ille sibi *pollicitus est hoc magno honori futurum tanquam a virtute profectum. Quid simile huic egit Græcus Aristippus, qui famulis imperavit in media Lybiâ aurum abjicere, eo quod lentius progrederentur ob onus graves? Uter horum magis desipit?* DAMAS. *Nihil prodest exemplum quod controversiam controversiâ dirimit.* STERT. *Si quis emat citharas, emtasque unum in* locum *deferat nec peritus citharæ* pulsandæ *aut ullius musicæ: Si scalpra et formas* congerat qui *non* est *sutor;* aut *vela nautica qui a mercatura abhorret: insanus et vecors ab omnibus jure appelletur.* At enim *quid ab his differt* ille *qui aurum et nummos accumulat, ignorans* bene *uti comparatis, ac timens* illa *contingere quasi rem sacram? Si quispiam jacens continuo excubet prope magnum tritici cumulum,* armatus *ingenti fuste, nec inde famelicus audeat granum accipere* licet *dominus, uno*

ANNOTATIONES

98. *Hoc veluti virtute paratum, &c.*) Hinc igitur tantâ curâ divitias congessit ac servavit, quod ex his sibi provenirent affatim fructus virtutis uberrimi & præstantissimi, et quidem existimabat fatue. Juvenal. Sat. 14. v. 136.

Cum furor haud dubius, cum sit manifesta phrenesis,
Ut locuples moriaris, egenti vivere fato.

99. *Quid simile isti græcus, &c.*) Sic varia sunt insaniæ genera. Staberius insaniebat pecuniæ amore: contra desipit Aristippus nimio ejus contemptu; quippe qui necessarium abjiciat viaticum, inutili prorsus ratione.

100. *Aristippus.*) Is genere Cyrenaicus, Athenas venit Socratem auditurus; sectæ Cyrenaicæ auctor fuit: primus Socraticorum institutionis mercedem exigit. Gestabat ejus famulus in itinere pecuniam; & cum onere se pressum questus esset: Effunde quod nimis est, inquit Aristippus: & fer quod potes. Laert. de Bione, Suidas, &c. alii aliter rem narrant. Porro quod *Græcus* appellatur hic, ratio varia affertur: vel quod græce philosophatus sit; vel quod Socratis audiendi causâ Athenis commoratus sit: vel quod esset ex insula Therâ, quæ Græca erat colonia.

102. *Uter.*) An Staberius, an Aristippus?

103. *Nil agit exemplum, &c.*) Incertum quidem ex incerto, obscurum ex obscuro minime elucescit.

104. *Si quis emat citharas, &c.*) Conglobatis exemplis explicatur avari insania. Qui pecunias quæ sunt ad usum, & χρήματα proinde Græcis dicuntur, magno studio congerit, nec iis utitur; prorsus est similis homini citharas comparanti, quas pulsare nescit, &c.

106. *Scalpra & formas.*) Instrumenta sutoria, cultros, pedes ligneos, &c.

Ac potius foliis parcus vescatur amaris:
Si positis intus Chii veterisque Falerni
Mille cadis (nihil est, tercentum millibus) acre
Potet acetum: age, si & stramentis incubet, unde-
Octoginta annos natus, cui stragula vestis,
Blattarum ac tinearum epulæ, putrescat in arca:
Nimirum insanus paucis videatur, eo quod
Maxima pars hominum morbo jactatur eodem.
Filius aut etiam hæc libertus ut ebibat heres,
Diis inimice senex custodis, ne tibi desit?
Quantulum enim summæ curtabit quisque dierum,
Ungere si caules oleo meliore, caputque
Cœperis impexâ fœdum porrigine? Quare
Si quidvis satis est, perjuras, surripis, aufers
Undique? Tun' sanus? Populum si cædere saxis
Incipias servosque tuos, quos ære pararis;
Insanum te omnes pueri clamentque puellæ.
Cùm laqueo uxorem interimis, matremque veneno,
Incolumi capite es? quid enim? neque tu hoc facis Argis,
Nec ferro, ut demens genitricem occidit Orestes.
An tu reris eum occisâ insanisse parente,

INTERPRETATIO.

parcens illi *alat se oleribus acerbis; si conditis in cella Chii et Falerni vetusti cadis mille (parum est, imo tercentis millibus) acre bibat acetum: Quin etiam si in stramine decumbat annos ætatis habens octoginta uno minus, cui in arcula putrescat stragulum vestimentum, lumbricorum et vermiculorum cibus:* is videlicet *non multis censeatur desipere, quoniam hominum pars maxima simili vitio laborat.* Vah *senex numinibus invise, eu ea servas ut filius vel etiam libertus heres absumat,* an *ne egeas? etenim quàm minimum ex acervo diminuet quæque dies, etiamsi meliori oleo profundere incœperis brassicas et caput impexum ac porrigine immundum? Quod si quidlibet parvum sufficere* dicas, *cur violas fidem, cur deprædaris ac furaris undequaque? an tu sapis? Si lapidibus petas populum aut famulos pecuniâ emptos, insanire te dicent pueri cuncti et puellæ. Quando reste conjugem vel toxico matrem occidis, an mente sanâ es? Nec tu id perpetras Argis, nec ferro; sicut Orestes furiosus interemit parentem. Nunquid putas cum in furorem actum post matrem*

ANNOTATIONES

114. *Foliis amaris.*) Vel silvestribus oleribos, quæ hortensibus suet amariora; val male conditis, & hinc insipidis & acerbis.

115. *Chii.*) Vini exquisiti ex insula Chio. lib. 3. Od. 19. v. 5. *Falerni*. lib. 1. Od. 20.

117. *Acetum.*) Vinum acescans, corruptioni proximum.

Stramentis incubet.) Stratu vili ac duro, cum habeat molliores stragulas, peristromata, &c.

123. *Diis inimice.*) Daet eeim Dii otilia homieibus, nue ut recondaet, sed ut ad usum promaut: at avarus adeu metuit ne sibi aliquando quod opus ett desit, ut sempar dasit, cum iis quæ adseet nue utatur.

125. *Ungere si caules.*) Si victe paulu meliora ac lautiure utaris. Vida l. 1. Sat. 6. sub finem.

126. *Porrigine.*) E sordibus & incuriâ pectendi capitis oritur porrigo, quu vitio caput furfuribus velut farinâ oblitum in squamulas quasdam resulvitur.

131. *Cùm laqueo uxorem, &c.*) Carpit Horatius quosdam sceleratos sui temporis, quales Scæva, de quo bujus lib. Sat. 1. v. 53. & Nerius, de qoe Pars. Sat. 2. v. 14.

Nerio jam tertia decitur uxor.

Hic nempe, ut dotibus potiretur, uxores necabat; ille matri vitam eripiebat, ut hæreditatem adiret, vel ee diotius aleret.

132. *Neque tu hoc facis Argis.*) Nue in urbe grecâ, sed Rumæ.

133. *Nec ferro.*) Sed veeeno. Sarcasmus. cit. Sat. 1. hujus lib.

Orestes.) Hic matrem Clytameestram peremit ulturus patrem Agamemeonem ab ea interfectum. Vide Sophocl. Electram: Eurip. Orasten. Senec. Agamemnonan.

Ac non ante malis dementem actum Furiis, quàm
In matris jugulo ferrum tepefecit acutum?
Quin ex quo est habitus male tutæ mentis Orestes,
Nil sane fecit quod tu reprehendere possis.
Non Pyladen ferro violare aususve sororem
Electram: tantum maledicit utrique, vocando
Hanc furiam, hunc aliud, jussit quod splendida bilis.
Pauper Opimius argenti positi intus & auri,
Qui Vejentanum festis potare diebus
Campanâ solitus trullâ, vappamque profestis,
Quondam lethargo grandi est oppressus, ut heres
Jam circum loculos & claves lætus ovansque
Curreret. Hunc medicus multum celer atque fidelis
Excitat hoc pacto, mensam poni jubet, atque
Effundi saccos nummorum, accedere plures
Ad numerandum: hominem sic erigit: addit & illud:
Ni tua custodis: avidus jam hæc auferet heres.
Men' vivo? Ut vivas igitur, vigila: hoc age. Quid vis?
Deficient inopem venæ te, ni cibus atque
Ingens accedat stomacho fultura ruenti.

INTERPRETATIO

interfectam, nec Furiis mente dejectum priusquam acutam securim calefecerit in faucibus parentis? imo ex quo tempore Orestes dicitur insaniisse, certe nihil commisit quod tu damnare queas: Nec Pyladen, nec sororem Electram gladio petiit: ambos dicteriis dumtaxat incessit, hanc vocans furiam, illum autem *aliud, quod micans bilis suggessit. Opimius indigens auro et argento domi reconditis, qui poculo fictili e Campania bibere Vejentanum consueverat festis diebus, vappam autem nefastis, olim oppressus est veterno maximo; adeo ut heres exultans ac triumphans jam curreret ad arcam et claves. At hunc medicus fidus et velox expergefecit istâ ratione: mensam admoveri imperavit, effundique saccos nummorum, ac plures accingi ad supputandum. Ita virum excitavit, adjungens hæc etiam* verba: *nisi tua defendis, ea mox heres inhians asportabit. Me scilicet vivente?* exclamat æger. *Ergo ut vitam retineas,* inquit medicus, *expergiscere: istud cura. Quid præcipis? Venæ te imbecillum destituent, nisi, alimenta et fulcrum validum adhibeantur labenti stoma-*

ANNOTATIONES

135. *Ante dementem.*) Quocirca tu, Scæva, Oreste nequior & insanior.

Actum Furiis.) Virg. Æn. 4. v. 471.

Agamemnonius scenis agitatus Orestes
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.

139. *Pyladen.*) Amicum: vide Cic. de amic. n. 24. Porro singularis Orestem inter & Pyladem amicitia etiam proverbio decantata Tull. de finib. 2. n. 84. *Pyladea amicitia.*

140. *Maledicit utrique.*) Aliter paullo Euripides. Sed Poetis licet adjuncta rei immutare, & comminisci nova; ut dicetur in Epist. ad Pis.

141. *Aliud quod jussit splendida bilis.*) Aliud convicium, quod suggerebat iracundia, seu furor e flavâ bili. Alii atram bilem interpretantur. Pers. Sat. 3. v. 8. *Vitrea bilis.*

142. *Pauper Opimius.*) Opimia gens Romæ præclara celebritatem dedit Opimiano etiam vino & marmori. Hic *pauper* dicitur ob sordidam avaritiam, cui deest tam quod habet quam quod non habet: ut habet adagium.

143. *Vejentanum.*) Vinum insipidum & vile e Vejentano Hetruriæ agro: meminit Pers. Sat. 5. v. 147.

. . . . *Vejentanumque rubellum*
Exhalet vapidâ læsum pice sessilis obba.

Festis diebus.) Quibus tamen lætitiæ causâ vinum optimum debet poni.

144. *Campanâ trullâ.*) Vase fictili e Campania.

Vappam.) Corruptum vinum. l. 1. Sat. 1.

146. *Claves.*) Ad arcas aperiendas, auferendosque nummos Opimii.

152. *Men' vivo?*) Inquit expergiscens ille e veterno, ad sonitum pecuniæ commotæ, & ad voces jacturam illius minantes.

Hoc age. Quid vis?) Sermocinatio est lethargici vix evigilantis, & medici lethalem soporem discutere satagentis.

Tu cessas? agedum: sume hoc ptisanarium oryzæ.
Quanti emtæ? Parvo. Quanti ergo? Octo assibus. Eheu!
Quid refert, morbo, an furtis, peream ne rapinis?
Quisnam igitur sanus. Qui non stultus. Quid avarus?
Stultus & insanus. Quid si quis non sit avarus,
Continuo sanus? Minime. Cur Stoice? Dicam.
Non est cardiacus (Craterum dixisse putato)
Hic æger. Recte est igitur, surgetque? Negabit:
Quod latus aut renes morbo tententur acuto.
Non est perjurus neque sordidus. Immolet æquis
Hic porcum Laribus. Verum ambitiosus & audax.
Naviget Anticyram. Quid enim differt; barathrone
Dones quidquid habes, an nunquam utare paratis?
Servius Oppidius Canusi duo prædia, dives
Antiquo censu, natis divisse duobus
Fertur, & hoc moriens pueris dixisse vocatis
Ad lectum: Postquam te talos, Aule, nucesque

INTERPRETATIO

sho, quid moraris? age: accipe hanc pultem oryzæ. Quanti constat? Vili. Quanti, inquam? Octo assibus. Eheu, quid interest, utrum moriar ægritudine, an furtis et rapinis? DAMASIP. *Quis ergo tandem sapit?* STERTIN. *Is qui non vecors.* DAMASIP. *Quid avarus?* STERT. *Fatuus est et demens.* DAMASIP. *Ecquid? Si aliquis non avarus sit, an proinde sapiens?* STERTIN. *Nequaquam.* DAMASIP. *Quare, o Stoice?* STERTIN. *Explicabo. Ægrotus iste non est cardiacus: (crede tibi Craterum loqui) an ergo bene valet, atque exsurget? Minime; inquiet: nam latus vel renes afficiuntur acri morbo. Non est perjurus nec sordide parcus. Ille suem mactet benignis Laribus. Atqui est ambitiosus ac temerarius. Navi pergat Anticyram. Quid enim interest, utrum bona tua projicias in barathrum, an acquisitis utare numquam? Servius Oppidius veteri censu locuples duo prædia duobus filiis Canusi partitus esse narratur; moribundus autem vocasse liberos ad cubile, et sic allocutus. Ex quo te, Aule, perspexi talos ac nuces aperto si-*

ANNOTATIONES

155. *Ptisanarium.*) Diminutivum est a ptisana: a πτίσσειν, pinsere, decorticare: est πτισάνη vel πτισσάνη, ptisana, seu hordeum pistum & a cortice purgatum, unde fit puls optimi & salubris succi restaurandis viribus accommodati. Galen. l. r.

Oryza.) Ex oryza, Gall. *du ris*, fit pariter, ut ex hordei farinâ, puls sanitati perutilis. Pli. l. 18. c. 7. *Inde maxime quidem oryzâ gaudent Italicâ (Als. ut Itali) e qua ptisanam conficiunt quam reliqui mortales ex hordeo: Oryzæ quidem folia carnosa, porro similia, sed latiora; altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmæ rotunditatis.*

156. *Quanti emtæ.*) Adverte sordes avari moribundi plus quidem etiam tum anxii de pretio remedii necessarii ad salutem, quam de propria salute.

Octo assibus.) Als. octussibus. Gallicâ monetâ circiter *deux sols dix deniers.*

158. *Quisnam igitur sanus?*) Damasippus loquitur cum Stertinio.

161. *Cardiacus.*) Ore ventriculi affectus: laborans eo morbo, quem Græci καρδιαλγίαν nuncupant; Gall. *mal d'estomac.*

Craterum.) Illustrem medicum tempore Augusti. Eum laudat Persius Sat. 5. v. 65. nec non Tullius ad Atticum.

164. *Immolet æquis hic porcum Laribus.*) Laribus diis domesticis creditam hominum curam veteres existimabant. Hinc iis sacrificabant sive ut a vitiis ac malis essent liberi eorum præsidio; sive pro collata ope grati. Quoniam vero matres Larium Mania dicebatur, patrocinium illorum requirebant ad depulsionem insaniæ, quæ Græcis μανία. *Porcum* rito proprio Laribus immolari, patet ex Od. 23. l. 2.

166. *Naviget Anticyram.*) Elleborum scilicet ibi quæsituros, ad expurgandam insaniam qua laborat. Vide supra.

Barathrone.) Ventri admodum voraci. Quidam explicant, ambitioni, quæ est veluti gurges. Propria *barathrum* locus erat Athenis profundissimus, in quem demittebantur noxii & capite damnati. Sensus Horatii est: quid differt utrum prodigalitate an avaritiâ pecces, & ad insaniam ruas?

168. *Servius Oppidius.*) Rem illustrat exemplo patris prudentissimi filios duos a diversa insaniæ specie deterrentis.

Canusi.) Hæc urbs est Apuliæ, de qua lib. 1. Sat. 5.

169. *Divisse.*) Divisisse. Syncop.

171. *Aule.*) Fili mi.

Ferre sinu laxo, donare, & ludere vidi;
Te, Tiberi, numerare, cavis abscondere tristem;
Extimui, ne vos ageret vesania discors:
Tu Nomentanum, tu ne sequerere Cicutam.
Quare per divos oratus uterque Penates,
Tu cave ne minuas, tu ne majus facias id
Quod satis esse putat pater, & natura coercet.
Præterea ne vos titillet gloria, jure-
Jurando obstringam ambos: uter ædilis fuerit, vel
Vestrum prætor; is intestabilis & sacer esto.
In cicere, atque fabâ, bona tu perdasque lupinis,
Latus ut in circo spatiere, aut æneus ut stes;
Nudus agris, nudus nummis insane paternis?
Scilicet ut plausus, quos fert Agrippa, feras tu,
Astuta ingenuum vulpes imitata leonem?

INTERPRETATIO

nu portare, necnon largiri atque ludere: Te vero, Tiberi, mœstum supputare, et in cavis occultare; veritus equidem sum ne vecordia dispar vos teneret: ne tu Nomentanum, tu Cicutam imitareris. Quamobrem per deos Penates ambos obsecro, tu ne dilapides, tu ne augeas id quod pater sufficiens arbitratur ac natura definit. Insuper utrumque sacramento obligabo, ne vos capiat honorum cupiditas: uter vestrum ædilis aut prætor fuerit, is testimonii expers et execrandus esto. Nempe ut in circo magnifice incedas, vel stes ex ære conflatus, tu stulte opes in cicere et fabâ et lupinis effundas, ac prædiis et pecuniis a patre acceptis spoliere? Nimirum ut plausus quos accipit Agrippa, tu quoque accipias, quasi vafra vulpes generosum leonem æmulata?

ANNOTATIONES

Tales.) Ne tesseras lusorias, Gall. *dez*, accipe Lectos, sed ocellatos. His enim non itam illis lusitabant pueri. Suet. Octav. c. 83. *Animi laxandi causâ, modo piscabatur hamo: modo talis aut ocellatis, nucibusque ludebat cum pueris minutis*; ubi *ossiculis* alii, alii *ossillis* legunt: alii etiam *ocellatis nucibus*, id est, in oculi figuram compositis.

172. *Ferre sinu laxo.*) Absque magna curâ, negligenter.

173. *Tiberi.*) Alter hic est Servii Oppidii filius.

174. *Vesania discors.*) In pueris nempe elucebant mores, jam studia micabant. Aulus propendebat in prodigalitatem, Tiberius ad avaritiam vergebat.

175. *Nomentanum.*) Hominem profusione & luxoriâ famosum: de eo lib. 1. Sat 8.

Cicutam.) Fœneratorem avaritiæ sordidæ.

178. *Natura coercet.*) Nimirum illa paucis contenta duntaxat requirit quod sufficiat.

179. *Ne vos titillet gloria.*) Ne vos ambitione duci & tenari contingat: ne ambiatis ullum magistratum, ædilitatem, præturam, &c.

181. *Intestabilis.*) Adempto jure testimonii dicendi & condendi testamenti infamis. Gell. l. 6. cap. 7. & lib. 15. cap. 13.

182. *In cicere, atque fabâ.*) Ejusmodi nempe donaria & congiaria faciebant demulcendæ & captandæ plebis gratiâ, qui ad magistratus sibi viam munire studebant: spargebant in vulgus legumina, quæ magni tum æstimabantur a populo nondum locuplete & superbiente. Plin. l. 18. c. 12. varia cicerum genera affert: ejusdem vero capitis initio ita scribit: *Inter legumina maximus honos fabæ: quippe ex qua tentatus sit etiam panis.* cap. 14. *lupino*, inquit, *usus est proximus; cum sit & homini, & quadrupedum generi ungulas habenti communis.* & postea: *maceratum calidâ aquâ hominis quoque in cibo est.*

183. *Latus ut in circo, &c.*) Ut in circo magnifice & gloriose ambules, cum ædilis ex more ludos Florales procurabis; temque munera etiam plebi disperges, ad benevolentiam ejus aucupandam, atque majores aliquando magistratus capessendos. Pers. Sat. 5. v. 177.

. . . . cicer ingere large
Rixanti populo, nostra ut Floralia possint
Aprici meminisse senes.

Æneus ut stes.) Ut erigatur tibi statua ex ære.

184. *Nudus agris, &c.*) Plures certe bona sua profuderunt in missilibus & donariis: & Milo quidem tria dicitur patrimonia consumpsisse auram venando popularem congiariis.

185. *Agrippa.*) Augusti gener, populo item dilectissimus: de eo lib. 1. Od. 6.

186. *Astuta ingenuum, &c.*) Tu pusillus magnos perperam æmulatus. Sunt qui allusum volunt ad Æsopi fabulam de vulpe seu asino Cumano leoninis exuviis induto.

Ne quis humasse velit Ajacem, Atrida, vetas cur?
Rex sum. Nil ultra quæro plebejus. Et æquam
Rem imperito: ac si cui videor non justus, inulto
Dicere quæ sentit permitto. Maxime regum
Dii tibi dent captâ classem deducere Trojâ.
Ergo consulere & mox respondere licebit?
Consule. Cur Ajax heros ab Achille secundus
Putrescit, toties servatis clarus Achivis;
Gaudeat ut populus Priami Priamusque inhumato,
Per quem tot juvenes patrio caruere sepulcro?
Mille ovium insanus morti dedit, inclytum Ulyssem
Et Menelaum unà mecum se occidere clamans.
Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam

INTERPRETATIO

O Atrida, quare prohibes ne quispiam curet sepeliendum Ajacem? AGAMEMN. Quia *rex sum*. STERTIN. *Ego unus e plebe nihil amplius interrogo*. AGAMEM. Quin & *rem justam habeo*. *Quod si quis me iniquum judicat*, huic per me *licet impune loqui quicquid censet*. STERT. *O regum maxime, tibi numina largiantur, ut expugnatâ Trojâ classem reducas incolumem*. *Igitur interrogare*, *statimque responsum dare permittis?* AGAMEM. *Permitto*. STERTIN. *Quare Ajax Heros post Achillem maximus computrescit, Græcis toties liberatis inclytus?* *An ut lætetur populus Priami*, ipseque *Priamus* quod ille maneat *insepultus*, *per quem tot adolescentes patriâ sepulturâ privati sunt?* AGAMEM. Imo quod *mille oves furens trucidavit*, *vociferans*, *mactare se præclarum Ulyssem*, *ac Menelaum*, *atque ipsum me*. STERTIN. *At et*, *quando tu in Aulide filiam dilectam loco juvencæ altaribus*

ANNOTATIONES

187. *Ne quis humasse velit, &c.*) Novos dialogus, quo ambitiosos pariter insanire demonstratur: asseriturque id quod est supra v. 45. *Hac magnos formula reges tenet*. Itaque Stertinios seu plebeius quispiam inducitur loquens cum Agamemnone, qui quidem, ut *regum maximus* appelletur, grande piaculum non dubitat perpetrare; videlicet propriam filiam ambitioni suæ magis immolat quam Dianæ aut publicæ utilitati. Vide Euripid. Iphigen. in Aulide.

Ajacem.) Telamonis filium, excepto Achillo solo, fortissimum Græcorum, eorumque *insigne propugnaculum*, atque inter cæteros *capite & latis humeris eminentiorem*: teste Homero Iliad. 2. & 3. vide lib. 2. Od. 4.

Vetas cur?) Ajacem propriâ mano interfectum Teucer frater ad sepulturam afferre moliebatur: at prohibitus est jussu Agamemnonis, eo quod hostilem in Græcos animum ille præbuisset, ut mox explicabitur.

188. *Nil ultra quæro*.) Quidam legunt *quære*, ut continuus sit Agamemnonis sermo.

195. *Gaudeat ut populus Priami, &c.*) Gaudium nempe hostibus Trojanis legeos paras: ex Iliad. 1.

Priamus.) Is non Trojæ solum, sed prope totius Asiæ rex: pater Hectoris, Paridis, aliorumque numero 50. teste Cic. Tusc. 1. quorum 17. e legitima uxore. Hos bello Trojano fere omnes vidit ab hostibus occisos: ipse denique Trojâ captâ interemptus a Pyrrho Achillis filio.

197. *Mille ovium insanus morti dedit, &c.*) De armis Achillis mortui contendit Ajax cum Ulysse; causâ vero cecidit: unde irâ & furore percitus in Græcos ulcisci putans, pecudes bene multas trucidavit. Demum ad mentem reversus facinoris pudore semet gladio peremit. Vide Sophocl. Ajac. flagell. Ovid. Metam. 13. &c.

Mille ovium.) De hac loquendi formulâ, *mille hominum, &c.* Gell. lib. 1. cap. 16. Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 5.

198. *Menelaum*.) Agamemnonis fratrem, Spartæ regem: cujus uxor Helena a Paride rapta Trojæ incendio flammas suppeditavit.

Unà mecum se occidere clamans.) Arietes nempe grandiores ac boves occidens Ajax arbitrabatur se mactare Agamemnonem, Ulyssem, Menelaum: & scommata etiam in eos jactabat. Sophocl. cit. Juven. Sat. 14.

Hic bove percusso mugire Agamemnona credit.

199. *Tu cum pro vitula, &c.*) Vide Euripid. Iphigen. in Aulide. Virg. Æn. 2. v. 116.

Sanguine placastis ventos & virgine cæsâ.

Porro totam hanc fabulam confinxerunt Poetæ ex historia Jephtæ: lib. Judic. c. 11. Item ex sacrificio Abrahæ; Genes. c. 22. Præclare Cicero l. 3. n. 95. *Quid Agamemnon, cum devovisset Dianæ quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno:* (observa, Lector, historiæ varietatem seu variam narrationem) *immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius? Promissum potius non faciendum, quam tam tetrum*

Ante aras, spargisque molâ caput improbe salsâ:
Rectum animi servas? Quorsum? Insanus quid enim Ajax
Fecit, cum stravit ferro pecus? abstinuit vim
Uxore & nato: mala multa precatus Atridis;
Non ille aut Teucrum, aut ipsum violavit Ulyssem.
Verum ego, ut hærentes adverso litore naves
Eriperem, prudens placavi sanguine divos.
Nempe tuo furiose. Meo, sed non furiosus.
Qui species alias veris, scelerisque tumultu
Permistas capiet, commotus habebitur; atque
Stultitiâne erret, nihilum distabit an irâ.
Ajax immeritos dum occidit, desipit, agnos?
Cum prudens scelus ob titulos admittis inanes,

INTERPRETATIO

admoves, caputque molâ salsâ scelerate conspergis, num tenes judicii æquitatem? AGAM. *Quid loqueris?* STERT. *Enimverò quid peccavit Ajax furiosus, quando pecudes ense jugulavit? haud conjugem et filium læsit: diras quidem in filios Atrei jactavit, at nec Teucrum nec ipsum Ulyssem percussit.* AGAM. *Atqui ut abstraherem naves iniquo litore detentas, ego rite numina placavi sanguine.* STERT. *Tuo videlicet, insane.* AGAM. *Meo;* inquam, *sed minime insanus.* STERT. Verum *qui speciebus falsis et scelere confusis conspurcatisque ducitur, certe furiosus censeri debet: nec interest utrum per insaniam an per iram peccet.* Nunquid *Ajax insanit, cum agnos perimit innocentes?* an tu *mente sanâ es, quando sponte crimen perpetras ob vanam glo-*

ANNOTATIONES

facinus admittendum fuit. Ergo & promissa non facienda nonnunquam. Sic profecto & Jephte culpatur, tum quod vovit stulte, tum quod putavit stultum votum adimplendum esse.

Statuis dulcem Aulide natam ante aras.) Ad Aulidem Bœotiæ portum detinebatur classis Græcorum, suspensis ventis, & grassante pestilentiâ, ob Dianæ cervum ab Agamemnone imprudenter venando interfectum. Qua de re consulti Vates, responderunt placandos esse Deos mactatâ Iphigeniâ Agamemnonis filiâ. Itaque sacrificio peracto Græci prosperam navigationem habuerunt, Trojamque everterunt. Eurip. cit. Ov. Metam. 12. Alii aliter. Vide Cic. mox cit. Offic. 3.

200. *Spargisque molâ caput, &c.*) Ex solemni ritu sacrificorum; qui quidem talis erat: 1. Inter cornua victimæ deponebant molam ex farre molito & sale: unde facta vox *immolare*. Vide l. 3. Od. 23. ubi *farre pio & saliente micâ*: 2. in caput hostiæ infundebatur vinum; a quo prius tum Sacerdos tum astantes degustare seu delibare solebant: hincque dicta libatio. 3. Ipse manu setas evellebat inter hostiæ cornua, atque in ignem velut prima libamina projiciebat. 4. Victimariis mandabat hostiam cædere ac jugulare. 5. Aruspex cultro ferreo viscera explorabat, an perlitatum foret. 6. Ministri e singulis visceribus ac membris certas partes exsecabant, farinâque involutas & in calathis compositas sacrificanti offerebant: hic vero aris imponebat, accensoque foculo cremabat. 7. Epulas instruebant, circum aras saltabant, choreas ducebant, hymnos Diis concinebant.

203. *Uxore.*) Tecmessâ: *nato*, Eurysace: *Atridis*, Agamemnoni & Menelao.

204. *Teucrum.*) Fratrem suum.

Ulyssem.) Cui tamen Ajax iratus maxime.

208. *Qui species alias veris, &c.*) Urget Stertinius, quasi diceret: imo furiosus es ac demens: quippe falsis rerum speciebus illusus, atque (ut ait Tull. Tusc. 3. n. 98.) *mentem habes imbutam pravitatis erroribus*. Quod si *animo stares*, si *commotus* non esses, veras atque species habuisses, *rectum animi servasses*, atque adeo intellexisses hominis cædem haud placare numinibus, a quibus vita nobis tribuitur: neque vanâ honoris cupiditate deceptus crimen infandum speciosâ religionis umbrâ velatum stulte admisisses. Certe sana mens *causas rerum & consecutiones videt*. Cic. de finibus 2. c. 45.

212. *Ob titulos inanes.*) Vanæ gloriæ, summi Græcorum imperii, ambitiosi nominis studio, ut totius Græciæ exercitûs imperator dicaris. Vide Il. 2. sub finem; ubi enumerantur & nominantur reges ac duces Græcarum copiarum. Præcipui vero isti: Achilles Myrmidonum, Ulisses Ithacensium, Thoas Ætolorum, Idomeneus Cretensium, Tlepolemus Rhodiorum, Philoctetes Melibæorum, Ajax Telamonius Salaminiorum, Ajax Oileus Locrensium, Menestheus Atheniensium, Nestor Pyliorum, Diomedes Argivorum, Menelaus Lacedæmoniorum, Agapenor Arcadiorum, &c. quibus omnibus, id est navibus circiter mille ac ducentis virorum autem millibus centum & viginti præerat Agamemnon Mycenensium rex.

Stas animo? & purum est, vitio tibi cum tumidum est cor:
Si quis lecticâ nitidam gestare amet agnam,
Huic vestem ut natæ, paret ancillas, paret aurum,
Pusam aut pusillam appellet, fortique marito
Destinet uxorem: interdicto huic omne adimat jus
Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.
Quid, si quis natam pro muta devovet agnâ?
Integer est animi? Ne dixeris. Ergo ubi prava
Stultitia, hic summa est insania; qui sceleratus,
Et furiosus erit: quem cepit vitrea fama,
Hunc circumtonuit gaudens Bellona cruentis.
Nunc age luxuriam & Nomentanum arripe mecum:
Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.

INTERPRETATIO

riam? utrum culpâ caret animus dum superbit? Age vero, si quis agnam lecticâ circumferre gaudeat, ac velut filiæ vestes, aurum, famulas tribuat, puellam vel puellulam nominet; atque viro generoso conjugem dare velit: isti Prætor edicto omnem auferat potestatem; curaque sit penes cognatos sapientes. Quid si aliquis filiam loco agnæ mutæ addicit morti? an mente constat? Nequaquam affirmes. Itaque ubi est iniqua fatuitas, ibi summa est insania. Qui improbus, erit pariter insanus. Quisquis præclaræ existimationis avidus fuerit, hunc attonitum fecit Bellona sanguinolenta. STERT. ad DAMAS. *Jam vero mecum excute luxuriam et Nomentanum: quippe ratio probabit luxuriosos desipere et furere. Iste*

ANNOTATIONES

213. *Stas animo.*) An non tua mens de sua sede mota ac dejecta est? cum enim stat illa, recte sentit, recte cogitat, recte agit.

Purum est, vitio tibi cum tumidum est cor?) Alii sic interpungunt: *purum est vitio, tibi cum tumidum est cor?* certe bonus utrobique sensus.

214. *Si quis lecticâ, &c.*) Aliud argumentum a simili. Porro ne cui ea similitudo videatur futilis aut insulsa, legat lib. 2. Reg. cap. 12. ubi Nathan Propheta ex pari similitudine Davidem regem redarguit: *pauper nihil habebat omnino præter ovem unam parvulam, quæ creverat apud eum cum filiis ejus, de pane illius comedens, & de calice ejus bibens, & in sinu illius dormiens: eratque illi sicut filia.* Item Suet. Calig. c. 55. nimirum Imperator ille equo suo, *præter equile marmoreum, & præsepe eburneum, præter & purpurea tegumenta, ac monile e gemmis, domum etiam & familiam & supellectilem dedit, quo lautius nomine ejus invitati acciperentur: consulatum quoque traditur destinasse.* Quid vero Xerxes Platano arbori donans aureum monile, assiduumque satellitem, ex eorum numero qui immortales vocabantur? Herodot. l. 7. vide annot. l. 2. Od. 15. v. 4.

216. *Pusam aut pusillam.*) Pusus & pusa, unde pusilla & pusio. ideo significant quod puer, & puella: Varro 6. de Ling. Lat. Alii legunt, *pupum & pupillam.*

217. *Interdicto huic omne adimat jus Prætor.*) Huic homini tanquam male sano Prætor interdicat omni jure administrandi bona sua.

218. *Abeat tutela.*) Bonorum illius administratio seu procuratio transferatur & committatur propinquis. Lex 12. tab. ita statuebat: *si furiosus existit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniæque ejus potestas esto.*

219. *Quid si quis natam, &c.*) Quid ergo Agamemnon morti addicens filiam, & aris devovens, num integra mente est?

221. *Qui sceleratus, & furiosus erit.*) Non eludit quod legitur apud Isai. c. 35. *Via sancta vocabitur & directa, ita ut stulti non errent per eam.*

222. *Vitrea fama.*) Vel fragilis, vel splendens, instar vitri.

223. *Hunc circumtonuit, &c.*) Hunc bellicæ gloriæ plus æquo avidum, & stulte appetentiorem scilicet attonitum indeque vesanum reddidit Bellona bellorum Dea. Juven. Sat. 4. v. 123.

. . . . *ut fanaticus oestro*
Percussus Bellona tuo,

Græcis *ἐμβρόντητος*, vesanus, fulmine vel tonitru stupefactus: *ἐμβροντησία*, stupor, vesania:

224. *Nunc age luxuriam, &c.*) Ostendimus insanire avaros & ambitiosos: modo luxuriosos arripiamus, omnesque Nomentano similes.

Nomentanum.) Hominem profusione & luxuriâ famosum. De eo jam l. 1. Sat. 8. & l. 2. Sat. 1.

Hic simul accepit patrimonî mille talenta,
Edicit, piscator uti, pomarius, auceps,
Unguentarius, ac Tusci turba impia vici,
Cum scurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant: quid tum? venere frequentes:
Verba facit leno: Quidquid mihi, quidquid & horum
Cuique domi est, id crede tuum: et vel nunc pete, vel cras:
Accipe quid contra juvenis responderit æquus.
In nive Lucanâ dormis ocreatus, ut aprum
Cœnem ego: tu pisces hiberno ex æquore verris:
Segnis ego, indignus qui tantum possideam, aufer;
Sume tibi decies: tibi tantundem: tibi triplex,
Unde uxor mediâ currat de nocte vocata.

INTERPRETATIO

ubi a patre accepit mille talenta, statim venire mane in suam domum jubet piscatores, pomarios, aucupes, myropolas, turbamque sceleratam Hetrusci vici, scurras, fartores, denique macellum totum ac Velabrum. Quid inde? magno numero confluxere. Leno proloquitur: Quicquid habeo, quicquid etiam illorum singuli domi habent, tuum illud puta: ac seu mox, seu cras posce. Audi quid ad hæc reposuerit bonus adolescens: In nivibus Lucaniæ pernoctas ocreas indutus, ut aprum ego comedam: tu pisces hyeme in mari quæris mihi. Ego certe deses haud mereor tantas opes habere. Tolle, accipe tibi decies centena millia sestertiûm: tibi tantundem: triplum vero tibi, per quem festinat conjux mediâ nocte accersi-

ANNOTATIONES

226. *Hic simul accepit, &c.*) Statim atque Nomentanus pinguem hæreditatem accepit, eam dilapidare totam aggreditur.

Mille talenta.) Gallicæ monetæ, *six cens mille écus*: si quidem unumquodque Talentum ad rationes nostras facit nummos sexcentos.

227. *Pomarius.*) Qui fructus sive poma omnia generis vendit.

228. *Unguentarius.*) Pharmacopola. lib. 1. Sat. 2. Gall. *Parfumeur.*

Tusci turba impia vici.) Quotquot voluptatum asseclæ & ministri habitant vicum Tuscum: qui palatium inter & capitolium situs est: dictus a Tuscis incolis. Quam appellandi rationem varie quidem explicant. Varro de Ling. Lat. l. 4. Tit. Liv. l. 2. Dionys. Halic. vide Alex. ab Alex. l. 2. c. 18. In eo meretrices habitarent; item unguentarii; unde & Thurarius dictus est: certe malæ famæ notam habuit. Plaut. Cistell. *Tusco modo indigne dotem quæras corpore.* Et Curcul. *in Tusco vico, ibi sunt homines qui ipsi sese vendidant.*

229. *Scurris.*) Gall. *Bouffons.*

Fartor.) Qui aves farcit & saginat: qui lucanicas aliaque id genus farcimina facit & condit.

Cum Velabro omne macellum.) Cuncti simul cupediarum ac deliciarum artifices & ministri.

Velabro.) Velabrum a vehendo dictum volunt aliqui cum Varrone lib. 4. de Ling. Lat. palustris & aquosus pridem locus erat, per quem etiam Tiberis defluxit donec ab Augusto in alveum est coactus, quemadmodum dicitur in Arte Poet. v. 67. hinc & Tibull. lib. 2. Eleg. 5.

At quà Velabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsâ per vada linter aquâ.

Duo ejus vici fuit Romæ celebris; ex quibusdam, in foro boario: ex aliis, in foro olitorio; hod. *S. Giorgio in Velabro.* Nomen alii deducunt ex eo quod locus erat obtentus velis, sub quibus vendebantur oleum, casei, & similia. Plaut. Captiv. *quasi in Velabro olearii.* Martial. lib. 13. Epigram. 32. caseum Velabrensem commendat.

Macellum.) Locus obsoniis vendendis Romæ destinatus: a mactandis pecoribus ac venandandis appellatus: vel a quodam Macello nomine, cujus domus olim ibi diruta fuerit. Alii aliter.

231. *Leno.*) Hic vel a leniendo, vel ab alliciendo dictus accommodatum plane suo nomini sermonem habet ad juvenem prodigum.

233. *Æquus.*) Ironice: Nomentanus scilicet erga æquum illos homines ac jucundos libidinum ministros benignus ac liberalis.

234. *In nive Lucanâ, &c.*) Quantas, inquit, pro me fers ærumnas, venando in Lucaniæ montibus ac silvis, vel dum nivibus rigescunt, ut mihi apros afferas! de Lucania, in Epod. 1. sub finem.

235. *Verris.*) Hinc retis genus piscatorium vocarunt *everriculum.* Non. Marcel.

237. *Sume tibi decies.*) En vobis præmia rependere statui: dono videlicet tibi, venator, decies centena millia sestertiûm: tantundem quoque tibi, piscator: tibi vero triplum, o leno, qui sedulo mihi voluptates procuras.

Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ
(Scilicet ut decies solidum exorberet) aceto
Diluit insignem baccam: qui sanior, ac si
Illud idem in rapidum flumen jaceretve cloacam ?
Quinti progenies Arri, par nobile fratrum,
Nequitiâ & nugis, pravorum & amore gemellum,
Luscinias soliti impenso prandere coemptas;
Quorsum abeant sani! cretâ an carbone notandi?
Ædificare casas, plostello adjungere mures,
Ludere par impar, equitare in arundine longâ,

INTERPRETATIO

ta. Æsopi filius margaritam eximiam ex aure Metellæ ablatam aceto liquefecit, nempe ut absorberet decies centena simul: nonne tam insanus quam si idipsum projecisset in currentem fluvium aut in cloacam? Filii Q. Arrii, par fratrum illustre, improbitate et scurrilitate et criminum studio simillimum, assueti comedere luscinias magno pretio emptas; qua parte credantur sapere? an candido, an atro lapide notandi? Si vetulus quispiam gaudeat exstruere domunculas, parvo currui mures alligare, ludere par impar, equitare in

ANNOTATIONES

239. *Filius Æsopi, &c.*) Æsopus Tragœdus fuit locuples admodum & luxuriosus. Clodius pariter ejus filius decoxit ab eo relictam sibi hereditatem ducenties sestertiûm, ut ajunt: & cum a Cæcilia Metellâ adamaretur, pendentem ex ejus aure margaritam ingentis pretii detraxit, atque aceto liquefactam exorbuit. Vide Val. Max. l. 9. c. 1. Macrob. l. 3. c. 14. Plin. l. 9. c. 35. ubi de Cleopatræ Antoniique epulis pariter luxuriosis: subditque: *prior id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Tragœdi Æsopi filius, relictus ab eo in amplis opibus heres; ne in Triumviratu suo nimis superbiat Antonius, pene histrioni comparatus, &c.* Caligula quoque pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorbuit. Sueton. Calig. c. 37.

240. *Scilicet ut decies solidum exorberet.*) Plin. mox ait. *Duo fuere maximi uniones per omne ævum: utrumque possedit Cleopatra Ægypti reginarum novissima, per manus Orientis regum sibi traditos. Hæc, cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix lautitiam ejus omnem apparatumque obtrectans, quærente eo quid astrui magnificentiæ posset, respondit, unâ se cœnâ centies sestertiûm absumpturam, &c.*

Aceto diluit.) Hanc inesse vim aceto, docet Vitruv. l. 8. c. 3. Macrob. l. 3. c. 17. Plin. cit. *Ex præcepto ministri unum tantùm vas ante eam posuere aceti, cujus asperitas visque in tabem margaritas resolvit.* Idem l. 23. c. 1. sub finem: *acetum saxa rumpit infusum, quæ non rupecit ignis antecedens.*

243. *Quinti progenies Arri, &c.*) Pariter leves ac luxuriosi duo fratres Q. Arrii filii. Is videtur esse, de quo supra v. 86.

245. *Luscinias soliti impenso prandere.*) Valer. Max. cit. Æsopi Tragœdi filius, inquit, *non solum perditæ sed etiam furiosæ luxuriæ juvenis, cantu commendabiles aviculas immanibus emptas pretiis in cœna pro ficedulis ponere, acetoque liquatos magnæ summæ uniones potionibus aspergere solitus, amplissimum patrimonium velut amaram sarcinam quam celerrime abjicere cupiens.* Plin. lib. 10. cap. 51. *Insignis est Æsopi histrionis tragici patina sexcentis millibus sestertiûm taxata: in qua posuit aves cantu aliquo aut humano sermone vocales, nummis sex singulas coemptas: nullâ aliâ inductus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæstus quidem suos reveritus illos opimos & voce meritos: dignus prorsus filio, a quo devoratas dixi margaritas.*

Prandere.) Vox fortassis ad augendam invidiam posita. Nam qui tam exquisitas dapes prandebant, quas non cœnabant? Si quidem ex Plutarcho Sympos. 8. cap. 6. prandium erat matutina quæpiam esitatio, sine apparatu, ex obviis quibuslibet: cœna vero convivium paratum & elaboratum. Unde & soli prandebant, at cœnabant in cœtu amicorum; unde nomen. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. c. 21.

246. *Quorsum abeant sani?*) Quomodo sanis annumerentur? Marcilius haud absurde corrigit: Quorsum abeant? sani? cretâ an carbone notandi?

Cretâ, an carbone notandi?) An laudandi, an vituperandi? Pers. Sat. 5. v. 108.

Illa prius cretâ, mox hæc carbone notasti.

247. *Ædificare casas, &c.*) Amantes etiam desipere jam probat; tamquam puerilia agere, quam solent pueri domunculas exstruentes e cœno & lapillis; mures velut jumenta ad plostellum alligantes, &c.

248. *Ludere par impar.*) Sicut pueri manu premantes copiam nucum, fabarum, castanearum, nummorum, divinandum aliis proponunt, utrum par numerus, an impar. Sic tamen viri lusitarunt interdum, imo & Augustus. Suet. Octav. cap. 71. *Aleæ rumorem nullo modo expavit. lusitque simpliciter & palam oblectamenti causâ et-*

Si quem delectet barbatum; amentia verset.
Si puerilius his ratio esse evincet amare,
Nec quicquam differre, utrumne in pulvere, trimus
Quale prius, ludas opus, an meretricis amore
Sollicitus plores: quæro; faciasne quod olim
Mutatus Polemon: ponas insignia morbi,
Fasciolas, cubital, focalia: potus ut ille
Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,
Postquam est impransi correptus voce magistri?

INTERPRETATIO

longo fuste; hunc dicas agi vesaniâ. Si ratio vincat, amare puerilius esse quam ista: nec ullum esse discrimen utrum in arena ludas iisdem ludis quibus olim ludebas tres annos natus, an amore meretricis anxius lacrymere: rogo te, eum auctururis quod Polemo quondam egit errore liberatus? an abjicies morbi signa, fascias, palliolum, faucium operimenta: quemadmodum ille comessatus narratur coronas capiti detraxisse, statim ac reprehensus est a sobrio præceptore.

ANNOTATIONES

iam senex: Et postea: *scribit ad filiam: Misi sibi denarios ducentes quinquaginta, quos singulis convivis dederam, si vellent inter se, inter cœnam vel talis vel par impar ludere.* De his Jul. Pollux lib. 9. cap. 7. Ovid.

Est etiam, par sit numerus, qui dicat, an impar;
Ut divinatus auferat augur opes.

Equitare in arundine longâ.) Ita cum filiolis lusisse narratur sapiens ille Socrates; nec supervenientem Alcibiadem erubuisse.

249. *Si quem delectet barbatum.*) Id est, si quis barbatus & senex ludos istos pueriliter consectetur, ac totus iis incombat. Nam, et dixi tum paullo ante, cum alibi, nugari ac ludere viri graves aliquando visi sunt. Vide Sat. 1. hujus lib.

254. *Mutatus Polemon.*) Is adolescens Atheniensis luxuriâ perditus, die quadam ebrius & commessabundus scholam Xenocratis ingressus est: hunc vero cum de temperantia, sobrietate, pudicitiâ vehementer disputantem audisset, adeo commotus est ejus oratione, et luxuriosum amorum extemplo ejurarit. Quin & factus Xenocratis discipulus post ipsum docuit magnâ cum laude. Diog. Laert. l. 4. Valer. Max. lib. 6. c. ult. Suidas, &c. Meminit & S. Ambros. lib. de Elia, c. 12.

255. *Fasciolas.*) Integumenta pariter & ornamenta, quibus tibias & crura præligabant ac vinciebant præsertim molles: Græci periscelidas vocant; Latini subligar, caligas, bracas, feminalia. Gall. *bas & haut de chausses.* Cic. de Harusp. respon. *P. Clodius a mitra, a muliebribus soleis, a purpureis fasciolis, a strophio ... est factus repente popularis.* Quintil. l. 11. c. 3. *fascias quibus crura vestiuntur.*

Cubital.) Pulvillum cœnantis cubito supponendum aliqui interpretantur, absurde quidem: Nam quid ad rem? Imo erat palliolum quoddam super humeros ad cubitos usque protensum, caput etiam cucullo protegens contra frigus. Quint. mox cit.

Focalia.) Torques, coronas floreas, inquiunt. Imo colli ac faucium involucrum & fomentum, e fasciis laneis. Vide Pers. Sat. 5. v. 17. annor. Quint. cit. *palliolum, sicut fascias quibus crura vestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, sola potest excusare valetudo.* Senec. Natur. quæst. 4. *videbis quosdam graciles, palliolo focalique circumdatos.* Martial. lib. 14. Epigr. 142.

Si recitaturus dedero tibi forte libellum,
Hoc focale tuas asserat auriculas.

& lib. 4. Epigr. 41.

Quid recitaturus circumdas vellera collo?

Potus ut ille dicitur ex collo furtim carpsisse coronas.) Valer. Max. cit. *Polemo ... Vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucidâ veste amictus, patentem Xenocratis scholam intravit turbâ doctorum hominum refertam ... Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus, primùm coronam capite detractam projecit; paullo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit, ad ultimum totam luxuriam exuit.*

257. *Postquam est impransi correptus voce magistri.*) Ex Diogene Laertio cit. & aliis, Xenocrates valde sobrius & continens fuit. Ergo quod *impransus* hic dicitur ille: Et quod ait Persius Sat. 3. v. 85. *cur quis non prandeat, hoc est?* similiter utrobique notat sobrietatem philosophorum semel in die cibum capientium, *ne multo cibo & potione completi minus recte uti possent mente eo ingenio;* ut loquitur Cic. Tusc. 5. Porro ut siccus Xenocrates, ita & castus. Nam & Phrynes & Laidis nobilium meretricum blandimentis atque illecebris nequicquam tentatus, pudore suffudit ipsas impudentes: quæ demum victæ prædicaront non virum illum, sed statuam visum esse. Diog. Laert. lib. 4. &c.

Correptus voce Magistri.) Valer. Max. ante cit. *Non contentus Polemo tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium & prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis eluderet. At Xenocrates vultum in eodem habitu continuit: omissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantiâ loqui cœpit ...* Itaque Polemo *anius*

Porrigis irato puero cum poma, recusat.
Sume catelle; negat: si non des; optat. Amator
Exclusus qui distat? agit ubi secum, eat an non,
Quo rediturus erat non arcessitus, & hæret
Invisis foribus. Nec nunc, cum me vocet ultro,
Accedam? an potius mediter finire dolores?
Exclusit: revocat, redeam? non si obsecret. Ecce
Servus non paullo sapientior. O here; quæ res
Nec modum habet, neque consilium, ratione modoque
Tractari non vult. In amore hæc sunt mala: bellum,
Pax rursum. Hæc si quis tempestatis prope ritu
Mobilia, & cæcâ fluitantia sorte, laboret
Reddere certa; sibi nihilo plus explicet, ac si
Insanire paret certâ ratione modoque.
Quid? cùm Picenis excerpens semina pomis

INTERPRETATIO

Si offers poma irato puero, respuit. Accipe mi pusille, inquies: ille *abjicit: quod si deneges, efflagitat. In quo differt amator expulsus, cùm animo pugnat, redatne* accersitus, *an non*, eò *quo reversurus fuerat* etiam *non revocatus: nec recedit ab infesta januâ? Quamvis me modo sponte accersat, an ibo? an potius finem doloribus conquiram? Repulit; jam accersit: an revertar? minime, licet precetur. En famulus longe prudentior. O domine, consilio et ratione haud geritur negotium modo et ratione carens. In amore hæc sunt incommoda; bellum ac deinde pax. Ista si quispiam firma reddere nitatur, quæ tempestatis instar incerta sunt, atque cæco impetu moventur, is non magis proficiat, quam si velit desipere certâ ratione et modo. Ecquid? cum Picenis pomis semina detrahens læ-*

ANNOTATIONES

orationis saluberrimâ medicinâ sanatus, ex infami ganeone maximus Philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.

258. *Porrigis irato puero, &c.*) Comparat actiones amatoris cum actionibus pueri.

259. *Amator exclusus.*) Ex Terent. Eunuch. Sc. 1. ubi Phædria expulsus a Taide meretrice, ac post accersitus ita secum agit ac deliberat:

Quid igitur faciam? non eam? Ne nunc quidem
Cum accersor ultro? an potius ita me comparem
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit; revocat; redeam? Non si me obsecret:

Pers. Sat. 5. v. 171.

Nunc ferus & violens: at si voces; haud mora, dicat:
Quidnam igitur faciam? ne nunc, cum accersat & ultro
Supplicet, accedam?

261. *Hæret invisis foribus.*) Odit & aversatur januam, ubi repulsam tulit, nec tamen ab ea potuit discedere. Vide Pers. mox cit.

263. *An potius mediter finire dolores?*) Pers. cit.

. . . . *finire dolores*
Præteritos meditor.

265. *Servus non paullo sapientior.*) Parmeno. servus Phædriæ juvenis amatoris, ipso quidem hero suo longe sapientior.

Quæ res nec modum habet, &c.) Ex Terentio cit.

Here, quæ res in se neque consilium neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt vitia, injuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quàm si des operam ut cum ratione insanias.

Plutarch. amant, oderunt: eumdem absentem desiderant, præsentem metuunt: adulantur, conviciis dicunt: pro amato moriuntur, invidiant: optant non amare; abstinere amore nolunt, &c. Vide Plaut. Cistell. Sc. 4. *Credo ego, &c.*

272. *Quid cùm Picenis, &c.*) Alias amantium ineptias confert cum puerorum nugis. Nimirum solebant amatores pomi semina seu grana primoribus digitis pressare & in altum ejaculari; quæ si cameram sive lacunar triclinii contigissent, velut felix augurium accipiebant: seque rem concupitam sperabant assecuturos. Vide Jul. Poll. lib. 9. c. 7.

Picenis.) Synecdoc. pro quibuslibet malis ac pomis. Laudabantur vero illa quæ proveniebant in Piceno Italiæ regione, quæ modo complectitur Marchiam Anconitanam & partem Aprutii.

Gaudes, si cameram percusti forte; penes te es?
Quid? cum balba feris annoso verba palato,
Ædificante casas qui sanior? adde cruorem
Stultitiæ, atque ignem gladio scrutare. Modo; inquam,
Hellade percussâ Marius cum præcipitat se,
Cerritus fuit, an commotæ crimine mentis
Absolves hominem, & sceleris damnabis eundem,
Ex more imponens cognata vocabula rebus?
Libertinus erat qui circum compita siccus,
Lautis mane senex manibus currebat; & unum,
Quid tam magnum? addens, unum me surpite morti,
Diis etenim facile est, orabat; sanus utrisque

INTERPRETATIO

taris, si cam ferias tectum *convexum; an tui es compos? Quid? quando senili palato mollicu-las voces fingis, num sapientior es puero domun-culas extruente? Adjunge sanguinem dementiæ; et flammam ense rimare.* Dic vero, *Marius su-per Hellade occisâ præcipitem se dans, fuitne fu-riosus? utrum insaniâ laborasse illum negabis; ac sceleratum ipsummet affirmabis; proximâ, ut fit, appellatione res* quasque *designans? Erat libertinus* quidam *vetulus, mane jejunus discur-rens per plateas, manibus lautis: atque ita pre-cabatur: unum me, (quid tam magnum? aje-bat)* unum, inquam, *ab interitu, vindicate, o Dii, nam potestis. Is aures ambos et oculos*

ANNOTATIONES

273. *Gaudes si cameram, &c.*) Inepte & pue-riliter exultas leni ac futili de causa: an ergo sapis?

274. *Cum balba, &c.*) Cum tu senex molliu-scule verba effers, & pueri ad instar balbutien-do pronuntias, blanditiarum causâ, ad captandam puellæ benevolentiam. Tibul.

Et tibi blanditias tremulâ componere voce.

Persius simile quid habet Sat. 1. v. 33.

Rancidulum quiddam balbâ de nare locutus,
Phyllidas, Hypsipilas, vatum & plorabile si quid
Eliquat, & tenero supplantat verba palato.

275. *Adde cruorem stultitia.*) Verum amor non tantum facit insanos, sed & crudeliter furio-sos. Nam ad cædes etiam perpetrandas impellit & cogit.

276. *Ignem gladio scrutare.*) Pythagoricum il-lud symbolum ac præceptum erat: *Ignem gladio ne fodito;* id est, hominis, præsertim vero po-tentis iram jam ardentem ne magis accende & move. Diog. Laert. lib. 8 Hic Horatius innuit, eum qui jam gravi affectu ceu amore abreptus, alio insuper affectu cum irâ commovetur, omnino insanire, imo ad quodvis patrandum facinus & crimen adigi. Sic Marius nuper, inquit, Hel-ladem puellam, quam deperibat, præ ira & ze-lotypiâ trucidavit: ac deinde semetipsum præ do-lore præcipitavit. Rem suo tempore videlicet fa-ctam Poeta commemorat.

278. *Cerritus.*) Quasi Cereritus, idest a Cere-re perculsus & in furorem actus.

An commotæ crimine mentis, &c.) Urget val-de hæc ratio, an, inquit Stertinius, mavis istum hominem sceleratum dicere, quam fateri insa-num? verum quoquo modo respondeas, nihil pro-ficis: siquidem improbus quilibet insanit.

281. *Libertinus erat, &c.*) Jam superstitiosos aggreditur, omnemque simul religionem deridet.

Circum compita.) In compitis coli Penates jus-serat Augustus.

Siccus, mane, senex, &c.) Singulæ voces ad-vertendæ, animum tranquillum & hoc magis su-perstitiosum notantes.

282. *Lautis manibus.*) Rite omnia peragit, purasque manus ad deos tollere satagit, fatue tamen.

283. *Quid tam magnum?*) Quid hoc diis ma-gnum & difficile? unum scilicet hominem morti eripere. Alii leg. *quiddam magnum.* Alii vulgo *quiddam magnum audens.* Verum nostra lectio clarior, ac meliorem sensum gignit.

Unum me surpite morti.) Immortalitatem con-cedite mihi vestrum observantissimo. Huc per-tinet vetus etymon vocis *superstitio*, cujus me-minit Cicero 2. de Nat. Deor. n. 72. *Qui totos dies precabantur & immolabant, ut ut liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit.* Contra tamen pugnat Lactant. lib. 4. de vera Sap. cap. 28. Sal-tem liquet superstitiosi vocabulum olim aptatum iis hominibus qui superstites esse cupiebant ve-hementius, mortem abhorrentes plusculum, & vi-tam a Diis enixe flagitantes.

Auribus atque oculis: mentem nisi litigiosus
Exciperet dominus, cum venderet: hoc quoque vulgus
Chrysippus ponit fœcundâ in gente Meneni.
Jupiter, ingentes qui das adimisque dolores,
Mater ait pueri menses jam quinque cubantis,
Frigida si puerum quartana reliquerit, illo
Manè die, quo tu indicis jejunia, nudus
In Tiberi stabit: casus medicusve levarit
Ægrum ex præcipiti; mater delira necabit
In gelida fixum ripâ, febrimque reducet.
Quone malo mente concussa? timore deorum.
Hæc mihi Stertinius, sapientum octavus, amico

INTERPRETATIO

ietegros habebat: at *mentem exciperet eum venundans herus, si lites fugisset: atque hoc etiam* hominum *genus recenset Chrysippus in numeroso Menenii grege. Mater pueri a quinque mentibus ægrotantis ita orabat; o Iupiter qui magnas ægritudines immittis et aufers, si frigidi quartana reliquerit* meum hunc *filiolum*, *nudus in Tiberi stabit mane, quo die tu jejunia præscribis.* Itaque seu *casus, seu medicus ægrotum e periculo liberavit, vesana parens in frigido litore statuet, ac revocatâ febri interimet. Ecquo morbo mente affecta? metu numinum.* DAMASIP. ad HORAT. *Ista mihi* velut *amico dedit arma Stertinius*

ANNOTATIONES

285. *Mentem nisi litigioses exciperet dominus, &c.*) Id est, libertinus ille sivo libertus, sanus quidem eret corpore, at mente nequequam. Quocirca si eum edhuc servum dominus vendidisset, vitium mentis dicere debuisset ementi, si lites habere cum eo nollet; atque adeo sanum asseverens, mentem debebat excipere Cicer. offic. 3. n. 91. *Ie mencipio vendendo dicenda ille vitia, qea eisi dixeris, redhibeater mencipium jure civili.* Vide Gell. lib. 4. cap. 2. ubi sic scribit: *In edicta Ædilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis centem est, scriptem sic feit: Titeles servorem siegulorum et scripres sit curato, ita ut intelligi recte possit quid morbi vitiique cuique sit, &c.* Unde si morbosum eut vitiosum noxâve non solutum ignorasset emptor, redhibere poterat ee lege.

286. *Hoc quoqee velges, &c.*) Hanc superstitiosorum turbam accenset Chrysippus numerosæ genti ac multitudini insanorum sive similium Menenii. De Chrysippo lib. 1. Sat. 3. v. 127.

287. *Fæcoeda in gente.*) Sap. stelterem iefinites est nemerus.

Meneni.) Hic perum integræ sanæve mentis vivebat Horatii tempore, superstes unos ee illa Meneniorum familiâ pridem celebri quemvis plebeiâ. Notus in primis eestitit Agrippa ille Menenius, qoi solerti membrorum ec ventris dissidentium epologo, patres & plebem elienatos in concordiam reduxit. Tit. Lib. 2.

288. *Jepiter ingentes, &c.*) Aliud superstitionis genus & exemplum. Meter stulte votum facit ac stoltius adimplet. Vovet pre incolumitate filii. voti rea incolumem ipsa enecat.

290. *Frigida qeartane.*) Ex atra bile quartana febris proficiscitur: etque hujus peroxysmo incipiente, totum corpos frigore & horrore concutitur.

291. *Illo die qeo, &c.*) Die nempe Jovis, quo jejunia indicebantur a Magistretibus eo Sacerdotibus, quæ e popelo in Jovis honorem observende erant. Morem certe huec heuserent a Judæis, Chaldæis, Ægyptiis, quorum ingens erat Romæ numerus. Illi enim ed solemnes festos se jejuniis præparebant, ut & hodie Christiani.

Nedes ie Tiberi stabit.) Quasi ut toto ablutus corpore, hinc purior ad Jovis sacra procederet. Is voterum mos erat superstitioque. Virg. Æn. 4.

Attrectare nefas, donec me flemine vivo
Abluero.

Jovenel. Sat. 6. v. 521.

Hybernem fractâ glacie descendet ie amnem:
Ter matetino Tiberi mergeter, & ipsis
Verticibes timidem cepet ebluet.

Pers. Sat. 2. v. 15.

Hæc sancte et poscas, Tiberino in gurgite mergis
Mane cepet bis terqee, &c.

292. *Casus medicesve levarit.*) Sæpius enim parom velet Medici industria edverses qoertanam, quæ proinde vocetur *medicorem opprobriem*.

293. *Mater delira necabit.*) Vesene mater voti se religione putens obstringi ad statuendum eum nudum in gelido flomine, reducot febrim depulsam, & filium enecabit.

295. *Timore deorum.*) Cic. de Net. Deor. 1. n. 118. *In superstitione inest timor ieanis deorum: religio deorum culte pio contineter.*

296. *Hæc mihi Stertinius, &c.*) Damasippus sermonem finiens, hæc ego documenta, inquit,

Arma dedit, posthac ne compellarer inultus.
Dixerit insanum qui me, totidem audiet, atque
Respicere ignoto discet pendentia tergo.
Stoice, (post damnum sic vendas omnia pluris)
Qua me stultitiâ (quoniam non est genus unum)
Insanire putas? ego nam videor mihi sanus.
Quid? caput abscissum demens cum portat Agave
Nati infelicis, sibi tum furiosa videtur?
Stultum me fateor (liceat concedere veris)
Atque etiam insanum: tantum hoc edissere, quo me
Ægrotare putes animi vitio. Accipe: primum
Ædificas: hoc est, longos imitaris, ab imo

INTERPRETATIO

sapientium octavus, *ne deinceps impune* dicteriis *incesserer*. *Quisquis me dementem appellarit, pariter* a me *vocabitur; monebiturque advertere pendantia dorso averso:* HOR. *O Stoice, post jacturam* bonorum, *ita venundes cuncta pluris:* dic vero, *quandoquidem diversa sunt insaniæ genera, ecquo me laborare autumas? enimvero sapere me existimo*. DAMASIP. *Quid? furens Agave miseri filii caput gestans amputatum, num se credit insanire?* HORAT. *Fatebor quod res est, concedo me dementem, imo et vesanum: at saltem doce, qua me animi noxâ affectum arbitreris*. DAMASIP. *Audi; ædes quidem construis: id est tu a vertice ad calcem vix duos pedes altus æmula-*

ANNOTATIONES

hausi & accepi a Stertinio, qui sane meretur annumerari septem Graciæ sapientibus. Quæ vero illa? (adverte quam acre ludibrium) nimirum tota sapientiæ Stertinii laus in eo est, quod omnes stultos esse docuerit.

Sapientum octavus.) Sic Juvenalis Sat. 2. v. 40.

Tertius e calo cecidit Cato.

De septem illis viris sapientiæ famâ inclytis, ita Cic. de fin. n. 7. *Septem illi non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt*. Non consentiunt omnes de singulis tamen; at quatuor hi ab universis agnoscuntur. Thales Milesius, Bias Prieneus, Pittacus Mitylenens, Solon Atheniensis: quibus alii alius subnectunt. Ergo & isti celebrantur, Aristodemus, Cleobulus, Periander, Chilo, Anaxagoras, Pythagoras, Anacharsis, Arcesilaus, &c. Vide Diogen. Laert. l. 1. Cic. 2. de leg. n. 26. *Thales sapientissimus inter septem*, inquit.

279. *Ne compellarer inultus.*) O egregium sapientiæ fructum! imo ridiculam vanitatem! non deinceps inultus compellabitur ipse stultus, quippe qui pariter alios possit stultos vocare, didiceritque fere omnes insanire; unde convicianti conviciari queat.

299. *Ignoto discet pendentia tergo.*) Nimirum fabulatus est Æsopus homines duas habere peras hinc & illinc pendentes: in anteriore aliena reponi vitia, propria vero in posteriore quæ a tergo est: quo fit ut illa facile videant, hæc non ita. Sensus itaque est: discet scrutari & cognoscere propria vitia quæ ignorabat. Catull. carm. 22.

Sed non videmus manticæ quod in tergo est.

Pers. Sat. 4.

Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

Non absurde omnino, sed apte Dionysius qui locum hunc interpretetur ea verbis antea positis, *caudam trahat*; hoc sensu: discet ille pendere sibi alligatam tergo caudam insaniæ videlicet indicem ac probrosam notam. Vide ibi, si vacat & libet, v. 53.

300. *Stoice post damnum, &c.*) Abhinc ad satiræ finem Horatius cum Damasippo colloquitur.

Sic vendas omnia pluris, &c.) Ironica prorsus appracatio: faxint dii ut quæstuosâ negotiatione resarcias priora damna jacturasque olim factas: quandoquidem ex inope tam sapiens evasisti, ac tot sapientiæ arcana mihi revelasti. At cum me insanum tam asseveranter pronunties, qui fit ut sanus ipse mihi videar?

303. *Quid? caput abscissum, &c.*) Tibi nempe sanus videris; non tamen sanus es. Enimvero in propriis cæcutimus. Dic amabo, nunquid Agave se furere noverat cùm maxime fureret?

Agava.) Hæc cum aliis Bacchantibus Orgia peragens Pentheum filium sacra illa contemnentem, & ad ea curiosius & contra fas penetrantem, Bacchi furore incitata discerpsit, abscissumque caput quasi ovans thyrso circumtulit, rata se occidisse immanem aprum, vel, ut alii scribunt, vitulum. Vid. Ovid. Metam. 3. & Pers. Sat. 1. v. 100. & quæ annotavi l. 2. Od. 19. v. 14.

305. *Stultum me fateor.*) Victus istâ ratione Horatius fatetur quod ante negabat: inquirit tamen quæ sua sit ægritudo, quod animi vitium? Quod quidem Damasippus ipsi edisserit.

308. *Ædificas.*) Hoc primum: ædificandi libidine vexatis, magnates ambitiose æmulatus.

Longos imitaris.) Ludus est in ambigua voce, *longos*. Tu pusillus magnos, tenuis & modicus

Ad summum totus moduli bipedalis: & idem
Corpore majorem rides Turbonis in armis
Spiritum & incessum; qui ridiculus minus illo?
An quodcunque facit Mœcenas, te quoque verum est,
Tanto dissimilem, & tanto certare minorem?
Absentis ranæ pullis vituli pede pressis,
Unus ubi effugit, matri denarrat ut ingens
Bellua cognatos eliserit. Illa rogare,
Quantane? num tandem, se inflans, sic magna fuisset.
Major dimidio. Num tanto? cum magis atque
Se magis inflaret; non, si te ruperis, inquit,
Par eris: hæc a te non multum abludit imago.
Adde l'oemata nunc: hoc est, oleum adde camino:
Quæ si quis sanus fecit, sanus facis & tu.
Non dico horrendam rabiem, (jam desine) cultum
Majorem censu, (teneas Damasippe tuis te)
Mille puellarum, puerorum mille furores.
O major tandem parcas insane minori.

INTERPRETATIO

ris proceros. ipseque armati Turbonis animum et gressum corpore majorem deridens, quomodo videare minus illo ridiculus? Quicquid autem *præstat Mœcenas, an expedit te certatim moliri tanto disparem et inferiorem?* Sic profecto fabulantur: *absentis ranæ pullis vituli pede contritis, unum effugisse. Is vero matri edisserit, qua ratione immanis bestia consanguineos oppresserit. Illa sciscitatur: ecquanta? atque intumescens quærit, an ergo tanta esset? Major dimidio. An sic? Cumque plus et plus intumesceret; ait* pullus. *Etiamsi diffregeris te, haud par fueris. Imago ista non valde tibi dissimilis. Adde jam carmina: (id est, oleum igni appone) quæ si condit sapiens quisquam, tu quoque sapis* illa *faciens. Taceo iracundiam graviorem,* (HORAT. *Ohe satis est,*) *nitorem facultates excedentem,* (HOR. *O Damasippe, rerum satage duntaxat tuarum*) *amores sexcentarum puellarum totidemque puerorum.* HOR. *O stultorum maxime, indulge denique minori.*

ANNOTATIONES

bonis opulentos ac divites vis imitari, stulte quidem: ædes moliris facultatibus majores.

309. *Moduli bipedalis.*) Minima certe hæc est humani corpusculi mensura. Vide Plin. l. 7. c. 16.

Turbonis.) Gladiator ille statura exiguus erat, cæterum grandis animo, incessu, actione.

312. *An quodcunque facit Mœcenas, &c.*) Hic in Esquiliis sumptuosas ædes hortosque magnificos tunc temporis moliebatur.

314. *Absentis ranæ pullis, &c.*) Æsopi fabula est, quam Phædras paullo immutavit.

321 *Adde Poemata.*) Apud Stoicos prudens, ut & plerumque apud alios, & etiamnum, vix bene sane Poetæ habiti sunt. Epist. ad Pisones v. 296.

Excludit sanos Helicone poetas Democritus.

Oleum adde camino.) Proverbium est: indicat hic hominem jam forte insanum, si versus faciendi prurigine insuper titillatur, duplici insaniá laborare.

323. *Horrendam rabiem, &c.*) Patientiam inprimis colebant Stoici: cultum vero corporis & nitorem vestium negligebant. Duo his contraria Damasippus objicit Horatio. Quæ quidem ipse non diffitetur. Nam iracundum seu *irasci facilem se* innuit, tum in Epist. ult. lib. 1. tum alibi non semel: *cultum vero* mundiorem atque *majorem censu* etiam declarat lib. 1. Sat. 6. v. 78.

Jam desine.) Hæc & sequentia quædam iracundulus repooit Horatius, crebro Damasippum interpellans, tam lepide quam salse.

324. *Teneas Damasippe tuis te.*) Tua vitia discute, non mea.

325. *Mille puellarum,*) Erat enim libidinosus admodum, atque *in Venerem putris,* ut loquitur Persius Sat. 5.

326. *Major tandem parcas, &c.*) Cum sis maxime insanus, mihi parce minus te insano.

SATIRA IV.

Unde, & quo Catius? Non est mihi tempus aventi
Ponere signa novis præceptis, qualia vincant
Pythagoran, Anytique reum, doctumque Platona.

INTERPRETATIO

HORAT. *Unde venit, et quo vadit Catius?* CAT. Tibi respondere *non licet mihi per tempus, cupienti notare nova documenta, quæ supergrediantur Pythagoram, et accusatum ab Anyto, atque eruditum Platonem.* HOR. *Confiteor erratum,*

ANNOTATIONES

1. *Unde, & quo, &c.*) Quemadmodum Satirâ præcedenti falsos & adulterinos Stoicus sub Damasippi personâ Horatius insectatus est; sic in hac sophistas Epicureos exagitat sub persona Catii.

Unde, & quo.) Fortuitum occursum fingit Poeta. Simile est exordium Phædri Platonici.

Catius.) Hic ipse est M. Catius Epicureus Philosophus Insuber, cujus mentionem fecerunt Cicero & Quintilianus. Quintil. lib. 10. cap. 1. ita scribit: *In epicureis levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est Catius.* Nempe is de rerum naturâ, & de summo bono quatuor libros scripsit, inquit Vet. Comment. teste vero Cicerone mox citando, doctrinam Epicuream latine descripsit. Cicer. lib. 15 Epist. 16. Cassium e Stoico ad Epicuri disciplinam translatum quasi transfugam vellicat: *Ne te fugiat Catius Insuber Epicureus, &c .... Jam biennium aut triennium est, cum virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris voluptatis.* Epist. 18. seq. *Ubi igitur, inquies, philosophia? Tua quidem in culina, mea molesta est.* Rescribens autem Ciceroni Cassius eod. lib. Epist. 19. sic habet: *Non mehercule in hac mea peregrinatione quidquam libentius facio, quam scribo ad te. Videor enim cum præsente loqui & jocari. Nec tamen hoc usu venit propter spectra Catiana: pro quo tibi proxima epistola tot rusticos Stoicos regeram, ut Catium Athenis natum esse dicas.... difficile est hominibus persuadere τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse: ἡδονὴν vero & ἀταραξίαν virtute, justitia, τῷ καλῷ parari: & verum & præterea probabile est. Ipse enim Epicurus, a quo omnes Catii & Amafinii mali verborum interpretes proficiscuntur, dicit: οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ καλῶς καὶ δικαίως ζῆν. Itaque & Pansa, qui ἡδονὴν sequitur, virtutem retinet: & ii qui a nobis φιλήδονοι vocantur, sunt φιλόκαλοι καὶ φιλοδίκαιοι; omnesque virtutes & colunt & retinent.* Ex quibus intelligitur doctrina Epicuri quidem sana, & quorundam Epicureorum, e quorum se esse numero Cassius ille ostendit: insana vero aliorum plurimum, inter quos istn Catios, quem hic subsannat Poeta. Hi nimirum ad corporis voluptates perperam referebant quicquid Epicurus tribuebat voluptati duntaxat ei quam animus e virtute percipit ac metit. Vide Sat. 8. & seq.

Non est mihi tempus, &c.) Interpellantem amovet & mandat, quasi rem gravem moliatur anxius, dum culinæ mysteria pertractat.

2. *Ponere signa.*) Hæc σημεῖα καὶ μνήματα vocat Plato in Cratylo: & certe non minus per imagines, quam per literas rerum memoria conservatur. Vide Cic. 3. ad Heren. Senec. Epist. 6.

Qualia vincant Pythagoram.) Talia sunt hæc documenta, ut pluris æstimanda videantur, quam quæ scripsere Pythagoras, Socrates, Plato. Quocirca laboro ne quid memoriâ effluat, ait Catius.

3. *Pythagoran.*) Samo insula oriundus ille floruit ante Christum annis fermo sexcentis: discendi cupidus ad Ægyptios & Babylonios se contulit. Diog. Laert. l. 8. venit in Italiam regnante Tarquinio Superbo: Eamque regionem, quæ magna Græcia dicta est, privatim & publice exornavit præstantissimis institutis & artibus. Cum vero doctrina ejus longe lateque flueret, permanavit in urbem Romam. Hæc Cic. Tusc. 1. n. 38. Tusc. 4. n. 2. Tusc. 5. n. 10. de eo jam antea lib. 1. Od. 28. & Epod. 15.

Anytique reum.) Socratem, quem reum egerunt Anytus quidem dives, Melitus poeta, & Lycon orator, quasi male de Diis sentientem. Alia ab aliis accusationis capita referunt. Invidiâ & calumniis oppressum constat. *Quem vero publice damnarat Atheniensium civitas, publice luxit;* atque in ejus accusatores indignationem & ultionem convertit: ut scribit S. August. de civ. D. lib. 8. cap. 3. vide Lactant. lib. 5. c. 15. Platon. Apolog. Socratis. Apul. de as. aur. lib. 10. Athen. lib. 15. Nec prætermitte Cicer. tum variis locis, cum præcipue Tusc. 1. n. 71. *Socrates*, inquit, *impiis damnatus sententiis ... cum jam in manu mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est ut non ad mortem trudi, sed in cælum videretur ascendere.* De Socrate jam dixi non pauca lib. 3. Od. 21.

Platona.) Hic Socratis auditor, magistro par aut major evasit, divini etiam consecutus elogium: facundus adeo & eloquens, ut platonice locuturum fuisse Jovem, si græce loqui voluisset, vulgo dicerent: cælebs & castus vixit ad annum ætatis 81. teste D. August. Vide Sat. præced. v. 11. annot. Item Cæl. Rhodig. lib. 22. c. 4. lib. 30. cap. ult. & alibi sæpe.

Peccatum fateor, cum te sic tempore lævo
Interpellarim: sed des veniam bonus, oro.
Quod si interciderit tibi nunc aliquid, repetes mox;
Sive est naturæ hoc, sive artis; mirus utroque.
Quin id erat curæ, quo pacto cuncta tenerem;
Utpote res tenues tenui sermone peractas.
Ede hominis nomen; simul an Romanus, an hospes.
Ipsa memor præcepta canam: celabitur auctor.
Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
Ut succi melioris, & ut magis alba rotundis
Ponere: namque marem cohibent callosa vitellum.
Caule suburbano, qui siccis crevit in agris,
Dulcior: irriguo nihil est elutius horto.
Si vespertinus subito te oppresserit hospes,
Ne gallina malum responset dura palato,
Doctus eris vivam misto mersare Falerno:

INTERPRETATIO

quod te avocarim horâ tam inopportunâ: sed, precor, indulge benignus; si enim excidat tibi modo quidpiam, seu illud pendet a natura seu ab arte, revocabis facile, cum utrâque polleas. CAT. *Imo satagebam ut singula retinerem quippe subtilia subtili dictione comprehensa.* HOR. *Eloquere nomen viri: pariterque dic, an Romanus* sit, *an externus.* CAT. *Præcepta quidem recitabo memoriter:* at *reticebo auctorem. Cura ut apponas ova figuræ oblongæ, utpote gratioris saporis, atque rotundis candidiora. Etenim duriora continent masculum vitellum. Brassica in arido solo educata suavior est suburbanâ: certe nihil est magis exuccum horto sæpe rigato. Si tibi hospes inopinanti advenerit sero, ne gallina durior palato maligne reluctetur, memento* adhuc *spirantem perfundere Falerno* aquâ *diluto:*

ANNOTATIONES

7. *Mirus utroque.*) Memoriâ valens tum naturali tum artificiali, ac mirum in modum solers. Ita nempe Catio blanditur assentatusque, ut impellat ad dicendum.

11. *Celabitur auctor.*) Videlicet eo quod Epicuri nomen erat vulgo odiosum; inquiunt. Verum quid hæc ad Epicurum præcepta attinent?

12. *Longa quibus, &c.*) Incipit Catius edisserere. Sunt qui velint ridiculum exhiberi Catium quod statuat omnia convivalibus præceptis optimorum auctorum dissidentia; plusque consulat palato quam valetudini. Veruntamen quædam affert satis probabilia & vera. Ergo ridiculus ille potius quod rem futilem puta culinariam, ut jam dixi, tam studiose anxieque moliatur, quàm alii res quasque gravissimas.

Longa quibus facies ovis erit, &c.) Ab ovis epulas incipiebant veteres. Vide lib. 2. Sat. 3. v. 6.

13. *Ut succi melioris, &c.*) Plin. lib. 10. cap. 52. *Quæ oblonga sint ova, gratioris saporis putat Horatius. Fœminam edunt quæ rotundiore gignuntur: reliqua marem.* Columel. pariter scribit: *cum velet quis mares excludi, ova longissima & acutissima subjiciet: & rursus cùm fœminas, rotundissima.* Contrarium vero his omnino docet Aristot. histor. animal. lib. 6. nimirum rotundis & obtusis ovis mares, longis & acutis fœminas produci. Vide Cœl. Rhodig. lib. 17. cap. 17. ubi ex Avicenna & Alberto sic habet: *ex orbiculari ovo brevique progignitur mas: ex oblongis acutisque fœmina. Ipsum hoc comprobat experimentum; & suffragatur ratio: si quidem virtutis perfectio in masculinis ovis ambit æqualiter, & continet extrema. At in fœminis a centro longius abit materia, in quo est vitalis calor: hoc vero plane imperfectionis argumentum est.* Certi tamen nihil est in istis. Nam & e longioribus ovis mares excluduntur.

14. *Callosa.*) Densiora, proindeque durius cula, veluti callo obducta. Itaque callos ovi est putamen sive testicula; alii intelligunt albumen, sed perperam.

15. *Caule suburbano, &c.*) Sive quod siccum solum caulibus est aptum: seu quod irrigatio frequentior terræ succum ac bonitatem eluit, detergit, demit. Porro suburbanos hortos tenent olitores; eosque rigant crebrius. Sic enim celerius, & copiosius olera gignuntur, sed minus bona.

19. *Vivam misto mersare Falerno.*) Fit tenerior gallinæ caro, si adhuc palpitans submergatur aquâ frigidâ; magisque, si mistâ vino vel aceto: sic enim fortius repercutiuntur includunturque

Hoc teneram faciet. Pratensibus optima fungis
Natura est: aliis male creditur. Ille salubres
AEstates peraget, qui nigris prandia moris
Finiet, ante gravem quæ legerit arbore solem.
Aufidius forti miscebat mella Falerno,
Mendose: quoniam vacuis committere venis
Nil nisi lene decet: leni præcordia mulso
Prolueris melius. Si dura morabitur alvus,
Mitulus & viles pellent obstantia conchæ,

INTERPRETATIO

id molliculam reddet. Præstantem naturam habent fungi in pratis nascentes, alii non tuto comeduntur. Is æstates sanus traducet, qui prandia finiet moris nigris ex arbore decerptis ante solem ardentem. Aufidius mel immiscebat Falerno valentiori, male quidem: *nam vacuis venis nihil debet infundi nisi dulce. Viscera suavi melicrato perfundes aptius. Si piger ac durus fuerit venter, obices removebunt mitulus et conchæ viliores,*

ANNOTATIONES

spiritus naturales, quorum intus actio carnis partes dirimit. Lambinus aliam docet rationem teneram efficiendi gallinam. *Sume,* inquit, *quodlibet lapathi genus: hanc herbam in ollam, in qua gallinam seu qualibet alias carnes coquere volueris, imponito: hoc teneras faciet.*

20. *Pratensibus optima fungis natura est.*) Certo aperto aere crescentia qualibet meliora sunt: fungos vero ubique reperiri alios bonos, alios malos, etiam constat. Vide Plin. lib. 22. c. 23. ubi sic habet: *Quæ voluptas tanta ancipitis cibi? Familias nuper interemere fungi, & tota convivia, Anneum Serenum præfectum Neronis vigilum, & tribunos & centuriones.* Corn. Tacit. Annal. 13. & Senec. Epist. 63.

22. *Qui nigris prandia moris finiet.*) Imo, teste Galeno, quod facile corrumpantur mora, noxia sunt post alios cibos sumpta: initio vero cœnæ prosunt magis, aliter locum hunc intelligere possumus, ex more veterum, qui levem & modicum duntaxat cibum mane capiebant, nimirum e refrigerantibus valde moris prandium utile esse æstate: hæc & apud nos in jentaculo plerique amant.

23. *Ante gravem quæ legerit arbore solem.*) Tunc enim virtutem suam totam nocturno frigore inclusam continent teneriores fructus. Contra duriores ardore solis quasi cocti & perfecti ex arbore decerpi debent fervente potissimum die.

24. *Aufidius.*) Ejus meminit Plin. lib. 10. cap. 20. *Mar. Aufidius Lurco saginare primus instituit pavones, circa novissimum piraticum bellum: ex eoque quæstu reditus sextertiûm sexaginta millia habuit.*

Forti miscebat mella Falerno.) Jam ante est observatum Sat. 2. hujus lib. v. 15. solitos veteres inchoare convivia a promulside seu potione mulsi, id est vini cum melle mixti? a mulcendo factum nomen quod venas mulceat lenitate suâ. Varro de re rust. lib. 3. c. 16. *Venit favus ad altaria, & mel ad principia convivii.* Porro mulsi potionem confectam interdum apponebant; aliquando vinum & mel separatim; ut convivæ utrumque temperans, sibi mulsum arbitrio quisque suo faceret. Mulsum laudat Plin. lib. 22. c. 24. *Multi senectam longam mulsi tantum nutritu toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis exemplo. Centesimum annum excedentem eum D. Augustus hospes interrogavit, quanam maxime ratione vigorem illum animi corporisque custodisset. At ille respondit: intus mulso, foris oleo.*

25. *Mendose: quoniam vacuis, &c.*) Imo bene. Quippe ex cit. mox Plin. *Mulsum ex vetere vino utilissimum, facillimeque cum melle concorporatur, quod in dulci nunquam evenit. Ex austero factum non implet stomachum, neque ex decocto melle, minusque inflat, quod fere evenit. Appetendi quoque revocat aviditatem cibi.* Vide Dioscorid. lib. 5. cap. 16. & Macrob. lib. 7. cap. 12.

26. *Leni præcordia mulso prolueris melius.*) Delicato & fastidioso Catii palato mulsum e Massico leniori placuisset magis quam e forti Falerno: cujus tamen austeritas melle & quadam vetustate mitigata, virtus autem adhuc satis vegeta roborando stomacho longe utilior: docet Martialis lib. 13. Epigram. 108.

Attica nectareum turbatis mella Falernum;
Misceri decet hoc a Ganymede merum.

28. *Mitulus & viles pellent obstantia concha.*) Alvum duram emollient obstructamque laxabunt mitulorum aliarumve concharum salsus humor, lapathi herbæ succus, & vinum album, hoc scilicet illis concoctis admixtum. Cornel. Celsus lib. 2. cap. 29. *Alvum,* inquit, *movent cochleæ, garum, salsamenta, ostrea, pelorides, echini, musculi, & omnes fere conchulæ, maxime jus earum.* Athen. lib. 3. cap. 9. *Ex conchyliis, alvo movendæ ciendoque lotio excellunt pectines, musculi, chamæ, ostrea.* Vide Caton. de R. R. cap. 158. Plin. lib. 32. cap. 9.

Mitulus.) Alii scribunt, *mitilus,* & *mutilus:* pisciculus est e concharum genere, in arenosis potissimum locis proveniens. Martial. meminit lib. 3. Epigr. 59. Non defuit qui isto Horatii loco legeret, *mugilis.*

Et lapathi brevis herba: sed albo non sine Coo.
Lubrica nascentes implent conchylia lunæ.
Sed non omne mare est generosæ fertile testæ.
Murice Bajano melior Lucrina peloris.
Ostrea Circæis, Miseno oriuntur Echini.
Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum.
Nec sibi cœnarum quivis temere arroget artem,

INTERPRETATIO

et rumex herba foliis brevioribus, sed non absque albo Coo. Luna crescens implet conchylia fluitantia. Sed non mare quodlibet profert optima testacea. Bajano murici præstat peloris Lucrina. Ostrea præstantissima juxta Circæos, echini vero e Miseno proveniunt. Tarentum delicatum venditat ampliores pectunculos. Nemo sibi temere attribuat scientiam epularum,

ANNOTATIONES

29. *Lapathi.*) De lapatho jam in Epod. 2. Lucilius apud Cicer. de Fin. 2. n. 24.

O lapathe, ut jactere necesse est cognitu' cuiquis.

Coo.) Cos sive Coos, hod. *Lango*, insula maris Ægæi Cariæ proxima; producebat vina lenia alvum solventia: quæ idcirco *lubrica* vocat. Persius Sat. 5. v. 135.

30. *Lubrica.*) Lubricantia, alvum solventia. Alii absurde interpretantur polita intus & lævia. Athen. lib. 3. cit. *Ostrea cum malva & lapatho aut piscibus ventrem leniter ducunt.*

Nascentes implent conchylia lunæ.) Lucilius: *Luna alit ostrea, & implet echinos; muribu' fibras,*

Et pecu addit.

Idem scribunt Cicero 2. de divin. n. 33. Gell. lib. 20. c. 7. Plin. lib. 2. c. 41. *Lunaei potestate augeri vicissimque minui corpora ostrearum, conchyliorumque omnium; quin & soricum fibras respondere numero lunæ.* Verum errorem hunc jam dudum experientia contraria discussit.

32. *Murice Bajano, &c.*) Bajani sinûs murice melior est peloris capta in Lucrino lacu. De *Baiis* lib. 2. Od. 18. *Murex* piscis aculeos habens & cuspides complures. Plin. lib. 9. cap. 33. *Firmioris jam testæ murices & concharum genera: in quibus magna ludentis naturæ varietas, tot colorum differentia, tot figuræ, planis, concavis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe cæsis, in dorsum elatis, lævibus, rugatis, vertice muricatim intorto, &c.*

Lucrina peloris.) Hoc conchylium nomen habet a Peloro Siciliæ promontorio, ubi frequenter capitur: non autem a voce græca πέλωρος magnum; ut scribunt quidam, ex Athenæo ante citato. Est de genere chemarum, seu ostreorum testam hiantem habentium.

Lucrina.) Lucrinus lacus, ad intimum sinûs Puteolani recessum, piscibus olim delicatissimis abundabat; at modo cœnosa est palus terræ motu facta anno 1538. De eo jam lib. 2. Od. 15.

33. *Ostrea Circæis.*) Optima capiuntur ostrea apud Circæos urbem, vel ad Circæum promontorium: quod in mare Tyrrhenum excurrit prope Circæi rudera; quæ fuit olim civitas Latii, nominata a Circe sorore Medeæ. Circæis ostreis *nec dulciora ulla, nec teneriora esse ulla compertum est*, inquit Plin. lib. 32. cap. 6. At Lucrina tamen in primis laudabantur: ut dictum est in Epod. 2. Tarantina quoque celebrat Varro; item Gellius lib. 7. cap. 16.

Miseno.) Misenum urbs & promontorium juxta Bajas, dictum a Miseno Æneæ nauclero ibidem submerso & sepulto.

Echini.) Echinus, Gall. *herisson*, de genere cancrorum, spinas habet pro pedibus: alius terrestris, alius marinus. Plinius lib. 9. cap. 31. Nomen habet ἀπὸ τοῦ ἔχειν ἑαυτὸν, quod convolutus ita se condat & contineat, ut nullæ carnes appareant: vel ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι ἔχεσθαι, quod teneri minime possit ob aculeos, quibus totus inhorrescit & contegitur: unde echinum vocarunt *spinosum castaneæ operculum*. Plin. lib. 27. cap. 9. *In cacumine capitula, veluti echinata spinis*, inquit Martial. lib. 13 Epigram. 86.

Ista licet digitos testudine pungat acutâ,
Cortice deposito, mollis echinus erit.

34. *Pectinibus patulis.*) Hi pisces Gall. *Petoncles*, conchas habent serratas instar pectinis; unde nomen. Græcis κτένες vocantur dentes anteriores, item pisces isti ob allatam rationem: *patulos* dicit Horatius ob apertum os & testam. Aristot. lib. 4. histor. Animal. cap. 4. *Testaceorum alia sunt patula ut pectines, musculi, &c.* Athen. lib. 1. cit. cap. 9. & seq. de his plura.

Molle Tarentum.) De hac urbe lib. 1. Od. 28. lib. 2. Od. 6. lib. 3. Od. 5. *molle*: vel propter aerem molliorem; vel ob purpuram & lanas exquisitas, atque luxuriam: vel a *Tereno* Sabinorum lingua *molle* significante. Macrob. lib. 3. cap. 18.

35. *Arroget artem cœnarum.*) Est coquorum gens arrogans & fastuosa, teste Athenæo lib. 7. c. 11. ubi refert quorumdam coquorum vanos sermones non infacetos. *Ambrosiam ego repperi: jam mortui si olfecerint, ut reviviscant ego efficiam.* Item alius: *Si semel coquinam apparavero, quod olim apud Sirenas accidebat, id ipsum tu videbis modo contingere; præ odoris suavitate nemo poterit hac angiporta præterire viâ. Si quis autem propius accedat ad has fores, aperto statim ore stupefactus consistet, velut affixus clavis, & mutus, donec aliquis accurrens nares prehendat suas.*

Non prius exactâ tenui ratione saporum.
Nec satis est carâ pisces averrere mensâ,
Ignarum quibus est jus aptius, & quibus assis
Languidus in cubitum jam se conviva reponet.
Umber, & iligna nutritus glande rotundas
Curvet aper lances carnem vitantis inertem.
Nam Laurens malus est, ulvis & arundine pinguis,
Vinea summittit capreas non semper edules.
Fœcundi leporis sapiens sectabitur armos.
Piscibus atque avibus quæ natura & foret ætas,
Ante meum nulli patuit quæsita palatum.
Sunt quorum ingenium nova tantum crustula promit.
Nequaquam satis in re una consumere curam:
Ut si quis solum hoc, mala ne sint vina, laboret;
Quali perfundat pisces securus olivo.

INTERPRETATIO

nisi antea subtiles exploraverit sapores. Nec e mensa pisces caro pretio auferre prodest, si ignoretur quibusnam jusculum sit magis idoneum: et quibus assis excitatus conviva jam satur in cubitum sese reponet. Aper ex Umbria et quernâ glande nutritus rotundas oneret patinas aversantis carnem flaccidam. Nec enim bonus est Laurens palustribus herbis et arundinibus saginatus. Vinea capellas haud semper facit esui bonas. Prudens requiret hume os leporis fœcundi. Ante meum gustum nemo scivit destinguere quæ natura ætasque sit piscibus et avibus. Sunt quorum ingenium novas duntaxat placentas excogitat. Non sufficit unam rem curare: quemadmodum si quispiam hoc tantum satagat, ut vinum sit exquisitum, parum sollicitus quo oleo pisces inungat.

ANNOTATIONES

38. *Averrere mensâ.*) Quasi everriculo abstrahere pisces omnes in mense piscatoria expositos & venales.

38. *Quibus est jus aptius & quibus assis.*) Qui pisces elixari debeant, & in jusculo condiri & inferri: item quos assari magis conveniat, & absque ullo condimento & jure apponi. Ex Non. Marcello, *assum in obsoniis* dicitur quod est *sine pigmento saporis alieni: sicut merum dicitur solum.*

39. *In cubitum jam se conviva reponet.*) Excitatâ quasi novâ fame novos cibos appetens, & ad jucunde comedendos se rursus componens. Eum porro discumbendi morem veterum & rationem fuse explicavi l. 1. Od. 27. ad has voces, *& cubito remanete presso:* item lib. 2. Sat. 4. v. 86.

40. *Umber.*) Umbria Italiæ regio, inter Hetruriam, Picenum, & mare Adriaticum, Apennino monte divisa. Statius Sylv. 4. carm. 4.

. . . *tur Tuscus aper generosior Umbro.*

41. *Curvet aper lances.*) Pondere scilicet magno. Integros enim apros olim appositos docet Juvenalis Sat. 1. v. 140.

. . . . . *quanta est gula, quæ sibi totos*
Ponit apros, animal propter convivia natum!

42. *Laurens malus est.*) Insipidus est aper ex agro Laurenti paludoso; quem idcirco ranis aptiorem dicit Martialis lib. 10. Laurentes agri & populi Lavinio proximi fuere, versus oram Tyrrheni maris. Virg. Æneid. 10. n. 707.

de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia) sylvâ
Pastus arundineâ.

43. *Vinea summittit capreas, &c.*) Non semper gustui grata est caro caprearum & capreolorum vitis palmitibus nutritorum. Virg. Georg. 2. v. 371. docet, vitem sepibus muniendam adversus capreas sequaces.

44. *Fœcundi leporis.*) Plin. lib. 8. c. 55. disserit de leporum & cuniculorum innumera fœcunditate. Quidam legunt, *fœcunda:* nempe incerti sexûs habitus est lepus apud veteres.

Sapiens.) Qui subtili & sagaci est palato gustuque. Cic. 2 de Fin. n. 24. *Non sequitur,* inquit, *ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus.*

Sectabitur armos.) Plerique nostrûm sectantur potius lumbum, *le rable,* velut sublimioris saporis & succi: non abs re tamen quis *armos* præferat ut teneriores. At suum cuique judicium est, similiter & palatum.

45. *Piscibus atque avibus quæ natura, &c.*) Sic apud Juvenal. Sat. 4. v. 139. Montanus ille describitur delicati & solertis admodum palati.

. . . *nulli major fuit usus edendi,*
Tempestate meâ. Circeis nata forent, an
Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu:
Et semel aspecti litus dicebat echini.

47. *Crustula.*) Gall. *de la patisserie.* De his scriptum a Cetio librum refert vet. Comment. Eo forte respicit & alludit Satiricus noster.

Massica si cœlo supponas vina sereno;
Nocturnâ, si quid crassi est, tenuabitur aurâ,
Et decedet odor nervis inimicus: at illa
Integrum perdunt lino vitiata saporem.
Surrentina vafer qui miscet fæce Falernâ
Vina, columbino limum bene colligit ovo:
Quatenus ima petit volvens aliena vitellus.
Tostis marcentem squillis recreabis & Afrâ
Potorem cochleâ: nam lactuca innatat acri
Post vinum stomacho: pernâ magis ac magis hillis
Flagitat in morsus refici: quin omnia malit,
Quæcunque immundis fervent allata popinis.
Est operæ pretium duplicis pernoscere juris

INTERPRETATIO

Si aperto aeri exponas vina Massica, quicquid crassi inest expurgabitur nocturnâ aurâ, et abigetur odor infestus nervis: illa vero lino percolata omnem amittunt saporem. Qui vinum Surrentinum Falernæ fæci scite infundit, limum bene coercet ovo columbæ: quoniam vitellus decidens in fundum simul abripit aliena. Potorem languentem excitabis per squillas tostas et cochleas Africanas. Etenim post epulas lactuca innatat acerbo stomacho. Quin potius ad edendum restaurari debet pernâ atque hillis. Imo præferret cuncta quæ ex popinis minime lautis afferrentur calida. Expedit nosse naturam jusculi

ANNOTATIONES

51. *Massica si cælo supponas vina, &c.*) Plin. lib. 14. cap. 21. *Minores plaga doliis condunt, infodiuntque terra tota, aut ad portionem sitûs: item cælum prabent: alibi vero impositis tectis arcent.* & postea: *Campania nobilissima vina exposita sub dio in cadis, verberari sole, lunâ, imbre, ventis, aptissimum videtur.* Scilicet ubi cælum calidius, vina sub dio relinquuntur: ubi frigidius, defodiuntur tota: ubi medium, partim abduntur terrâ, partim cælo permittuntur: inquit Dalecampius. Athenæus lib. 1. cap. 25. pariter docet vina quædam aperto loco sub dio exponenda, ut nimia illorum vehementia exspirando minuatur. De *Massici* vini bonitate lib. 1. Od. 1.

53. *Et decedet odor nervis inimicus.*) Plin. lib. 23. cap. 1. scribit, nervis prodesse Albanum, non item Falernum: & paulo post, *vinum illud quod vetustate dulcescit, minus infestare nervos.*

54. *Integrum perdunt lino vitiata saporem.*) Per saccum lineum transmittebant & colabant vina, ad ea defæcanda, vel ad frangendam vim. Plin. lib. 14. &c. Martial. lib. 12. Epig. 61.

Turbida sollicito transmittere Cæcuba sacco.

55. *Surrentina vafer qui miscet face Falernâ.*) Nimirum ut ea Falerni bonitate aliquid contrahat Surrentinum paulo austerius. De *Falerno* lib. 1. Od. 20. *Surrentinum*, ex agro Campaniæ prope Surrentum urbem, convalescentibus optimum, caput minime tentans, ac stomachi & intestinorum rheumatismos cohibens: ea Plin. lib. 14. cap. 6. & lib. 23. cap. 1.

56. *Columbino limum bene colligit ovo.*) Vitellus ovi, vel, ut alii asserunt, albumen potius, in dolium vini turbidi conjectum, *aliena*, id est, fæcem omnem ad ima devolvit secumque detrahit; ac purum efficit vinum.

58. *Tostis squillis.*) Assis, vel frictis. *Squilla* est e cancrorum genere. Plin. lib. 9. cap. 42.

Afra cochlea.) Varro 3. de R. R. cap. 14. has commendat.

59. *Lactuca innatat acri post vinum stomacho.*) Lactucam utpote frigidam veteres adhibebant post epulas & vinum, ad hujus vapores comprimendos. Unde est illud:

Grataque nobilium requies lactuca ciborum.

Postea vero contra factum, atque initio cœnæ tulerunt, seu ad movendam & lubricandam alvum, seu ad somnum conciliandum. Martial. lib. 11. Epigr. 53.

Prima tibi dabitur ventri lactuca movendo
Utilis.

Et lib. 13. Epigr. 14.

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

60. *Hillis.*) Tomaculis, lucanicis. Gall. *andouilles, saucisses.* Varro 4. de L. L. *Hilla ab hilo, id est minimo, dicta.* Festus autem, ab hira intestino, quod jejunum vocant, fit diminut. hilla sive hillum, inquit: & inde ponitur pro suillis intestinis & carnibus minutatim concisis & arvinâ fartis: ut mox dictum.

61. *In morsus refici.*) Ut modo, sic & olim in conviviis adhibita sunt quædam irritamenta gulæ, ad redintegrandam edendi appetitionem; v. gr. oleæ sale conditæ, rapæ, cappares, aliaque edulia aceto & sinapi macerata, pernæ, &c. vide Athen. lib. 4. Quidam leg. *immorsus*, & explicant, *impransus, jejunus*; absurde quidem, ut animadverterunt doctiores: sensus enim istic continuus est, quem illi separant perperam.

63. *Duplicis pernoscere juris naturam.*) Simplex jus ex oliva dulci tantum: duplex autem seu mixtum, cum insuper illi adduntur muria, vinum, crocum, herbæ concisæ, &c.

Naturam. Simplex e dulci constat olivo:
Quod pingui miscere mero muriâque decebit,
Non aliâ quàm quâ Byzantia putruit orca.
Hoc ubi confusum sectis inferbuit herbis,
Corycioque croco sparsum stetit; insuper addes
Pressa Venafranæ quod bacca remisit olivæ.
Picenis cedunt pomis Tiburtia succo:
Nam facie præstant. Venucula convenit ollis.
Rectius Albanam fumo duraveris uvam.
Hanc ego cum malis, ego fæcem primus & alec,
Primus & invenior piper album cum sale nigro
Incretum puris circumposuisse catillis.

INTERPRETATIO

xiuit. Simplex quidem conficitur ex oleo dulci: cui oportebit immiscere crassum vinum et muriam non aliam quam quâ putruit orca Byzantina. Postquam autem hoc herbis concisis mixtum atque incoctum est, et Corycio croco perfusum conquievit, adjunges præterea quod exprimitur e bacca Venafranâ. Picentina poma succo præstant Tiburtinis licet pulchrioribus. Venucula uva ollis apta est: Albanam aptius fumo indurveris. Ego primus invenior in mundis patinis illam circumposuisse cum pomis, item fæcem atque alec, nec non piper candidum cum sale nigro mixtum. Grande est fla-

ANNOTATIONES

65. *Muria.*) Isidorus lib. 20. cap. 3. docet esse piscium liquorem sive liquamen salsum. Plin. lib. 31. cap. 7. & 8. *aliud etiamnum,* inquit, *liquoris exquisiti genus, quod garum vocavere, intestinis piscium, cæterisque quæ abjicienda essent, sale maceratis, ut sit illa putrescentium sanies.* Illud garum seu liquamen exquisitum e scombris fiebat, & divitum erat: aliud erat pauperum vile a thunnis.
Vide Martial. lib. 13. Epigr. 102. & 103.

66. *Byzantia orca.*) De ea marina bellua Plinius lib. 9. cap. 6. Quidam intelligunt thunnum: qui quidem in Bosphorum Thracium seu fretum Byzantinum aliquando penetrat. Alii *orcam* interpretantur vas fictile ventricosum, ore angusto, in quo muria reponi solita esset; quale Byzantii frequens erat in usu. Persius eo sensu dixit, Sat. 3. v. 76.
Mænaque quod primâ nondum defecerit orcâ.

Byzantia.) Byzantium urbs ad Bosphorum Thracium celebratissima: Constantinopolis subinde appellata, hodie *Stamboul.*

68. *Corycioque croco.*) Corycus urbs & mons Ciliciæ optimi croci abundanter ferax. Strabo.

Stetit.) Delarbuit. Alii explicant, coacervavit: quos bene redarguit Torrentius, ex eo quod liquidum esse oporteat, minime vero concretum jus, in quo pisces aliave obsonia innatent.

Insuper addes, &c.) Postquam supradicta illa simul incocta sunt, aspergitur crocum, & affunditur oleum *Venafranum.* De hujus excellentia lib. 2. Od. 6.

70. *Picenis cedunt pomis, &c.*) Deinceps præcepta dat ad secundam mensam pertinentia. *Picena* poma jam laudavit Horatius in Saturâ præced. & meminit Plinius lib. 15. cap. 15. De Tibure ac *Tiburtino* agro dixi lib. 1. Od. 7. & 18. item lib. 2. Od. 6.

71. *Venucula convenit ollis.*) Albana uva optime servatur passa & fumo indurata: at Venucula in ollis melius custoditur. Hinc *ollares* uvæ apud Martial. lib. 7. Epigr. 19. Item apud Columel. lib. l. 5. c. 2. *Uvæ,* inquit, *temporibus hyemis durabiles vasis conduntur, ut Venucula.* Vide & lib. 12. c. 43. Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 20. appellat *Venunculam.* Plinius autem *Vernicula*m, dicit, *ollis aptissimam*: lib. 14. cap. 2. capite vero primo, *durant,* inquit, *aliæ post hyemem, penuli concatenatæ nodo, aliæ in sua tantùm continentur animâ ollis fictilibus, & insuper doliis inclusæ... aliis gratiam, qui & vinis, fumum affert fabrilis, &c.*

73. *Hanc ego cum malis, &c.*) Ego primus docui in vasis nitidis circumponere Albanam uvam fumo exsiccatam; item alec seu muriam, &c. *circumposuisse*: vel singulis convivis aut certe binis catillum unum, vel certis locis catilla quædam communia disponere, unde facile acciperent plures.

Fæcem & alec.) Denotat ἓν διὰ δυοῖν: nempe vel pisces fæcatos seu fæce conditos: vel pisciculorum fæcem, seu e tabefactis illorum intestinis. Enimvero *alec* non est certi piscis nomen: imo significat minimos quosvis pisciculos; aut certe liquamen ex iis, muriæ vel garo non absimile.

75. *Incretum.*) Vel mixtum; vel incernicalo seu cribro quodam a furfure expurgatum: ab incerno, purgo.

Immane est vitium, dare millia terna macello,
Angustoque vagos pisces urgere catino.
Magna movent stomacho fastidia, seu puer unctis
Tractavit calicem manibus, dum furta ligurit;
Sive gravis veteri crateræ limus adhæsit.
Vilibus in scopis, in mappis, in scobe, quantus
Consistit sumptus? neglectis, flagitium ingens.
Ten' lapides varios lutulentâ radere palmâ,
Et Tyrias dare circum illota toralia vestes?
Oblitum, quanto curam sumptumque minorem
Hæc habeant, tanto reprehendi justius illis,
Quæ nisi divitibus nequeunt contingere mensis.
Docte Cati, per amicitiam divosque rogatus,
Ducere me auditum, perges quocunque, memento.
Nam quamvis referas memori mihi pectore cuncta,

INTERPRETATIO

gitium macello tribuere tria millia sestertiûm, *et pisces vagabundos arctâ patinâ congerere. Ingentem nauseam stomacho faciunt sive famulus scyphum contrectavit sordidis manibus, dum ligurit surrepta; sive crassior limus occupat antiquam crateram. Quam parvæ sunt impensæ in scopis, in mappis, in scobe;* tam gravis *culpa* est, *si negligantur. An convenit te lapides varii coloris mundare palmâ cœnosâ; et Tyria operimenta imponere toralibus immundis? immemorem quo minor sumptus et cura est in his, eo redargui justius quàm iis quæ non possunt occurrere nisi in mensis divitum.* HOR. *Erudite Cati, oro te per deos et familiaritatem* nostram, *fac ut me deducas ad audiendum, quocunque ibis. Etenim licet memoriter enarres mihi singula; at renun-*

ANNOTATIONES

77. *Angustoque vagos, &c.*) Sumtuoso & vano luxu accumulatos pisces uno catino apponere; emptos videlicet tribus millibus sestertiûm: Gall. *pour soixante & quinze ecus de poissons dans un plat.*

81. *Vilibus in scopis, &c.*) Ut nimius sumptus in obsoniis damnatur; ita certe negligentiam vel sordes in vasis ac supellectili nemo probaverit. Ergo calices, lances, mensam, mappas, triclinii pavimentum, toros ac toralia, munda esse oportet: ut etiam præcipitur lib. 1. Epist. 5.

Mappis.) Erat mappa utilis ad tergendas manus tantum; mantile, ad sternendam seu tegendam mensam. Absurdus esto quisquis aliter scripserit. Ad convivia seu privata seu publica suam quisque mappam detulit pridem: at mantili sternebat mensam qui convivium præbebat. Vide Martial. lib. 12. Epigr. 29.

Scobe.) Scobs est limatura, sive ramentum & strigmentum e materia quslibet; dum vel serrâ discinditur, vel terebrâ perforatur, vel limâ imminuitur aut politur, Gall. *limaille, sciure.* Scobe triclinium inspergi solebat, ad colligenda facilius post cœnam purgamenta & scopis auferenda. Senec. Controv. lib. 9. declam. 2. *Inter purgamenta & jactus cœnantium atque sparsam in convivio scobem, humanus sanguis everritur.* Scobs etiam pretiosa ad fastum spargebatur. Lamprid. Heliogabal. *Scobe auri porticum stravit & argenti, dolens quod non posset & electri.* Adhibebatur quoque lignea scobs ad atria emundanda. Juven. Sat. 14. v. 64.

Ergo miser trepidas ne stercore fœda canino
Atria displiceant oculis venientis amici;
Ne perfusa luto sit porticus: & tamen uno
Semodio scobis hæc emendat servulus unus.

Id est, servus, inspergens scobis semodium, statim abradet lutum ac sordes omnes: mundaque præstabit atria, porticum, &c. Valeant qui scobem autumant utilem fuisse ad defricanda vasa, dandumque iis splendorem.

83. *Lapides varios.*) Pavimentum e versicoloribus lapidibus & marmoribus. Vide lib. 2. Od. 14. in fine.

Palmâ.) Scopis e palmâ. Martial. lib. 14. Epigr. 82.

In pretio scopas testatur palma fuisse.

84. *Tyrias vestes.*) Stragula & peristromata pretiosa seu purpurea ex urbe Tyro; de qua l. 3. Od. 29. in fine.

Toralia.) Torus a tortis herbis dictus: quod in iis congestis olim sedebant ac discumbebant. *Toral,* quod ante torum est, ex Varrone 4. de Ling. Lat. puta congestæ herbæ, paleæ, arundinis, item lanæ, vel etiam plumæ involucrum seu operimentum. Itaque lecto imponebatur matta,

Non tamen interpres tantundem juveris. Adde
Vultum habitumque hominis; quem tu vidisse beatus
Non magni pendis, quia contigit: at mihi cura
Non mediocris inest, fontes ut adire remotos,
Atque haurire queam vitæ præcepta beatæ.

INTERPRETATIO

tians haud ita prodest. Adde hominis vultum gestumque; cujus tu potius aspectu non multi æstimas, quoniam hoc habuisti: ego vero magnopere cupio ignotos posse adire fontes, et percipere documenta vitæ fortunatæ.

ANNOTATIONES.

culcita, lodis; Gall. *paillasse, matelas, lodier*. Hæc vero interdum contegebantur purpureis stragulis, ad pompam & fastum. Cicer. Tusc. 5. *Collocari hominem jussit in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo magnificis operibus picto*. Ubi tria vides, Lector, distingui, lectum, toral, sive stratum, stragulum. Ovid. Metam. 8.

... In medio torus est de mollibus ulvis.
Vestibus hunc velant: quas non nisi tempore festo
Sternere consuerant.

Lamprid. cit. Heliogabal. *primus omnium privatorum toros aureis toralibus texit*. Ex his intelligi potest iste Horatii locus satis commode. Verum magis ad rem videtur quod *toral* significat etiam segestrie, sive amictum vel tegmen linteum, triclinari lecto circumdatum, quasi munimen adversus cœnantium purgamenta & jactus, atque ad custodiendam e sordibus straguiam pretiosam: quod quidem toral seu tegmen quando sordidum erat, lavabatur & eluebatur, ne odore fœdo ac turpi nares offenderet; ut innuitur lib. 1. Epist. 5.

... ne turpe toral, ne sordida mappa
Corruget nares.

Isidorus lib. 19. c. 26. hoc sensu, *toralia* dicit esse *longas perpetuasque mappas a toro appellatas*. Ergo hic Horatius vel potius Catius damnat incuriam hominis *toralia* expurgare negligentis, sed ea *illota & immunda vestibus Tyriis*, seu pretiosæ stragulæ ac purpureæ *circumdantis & circumponentis*.

91. *Adde vultum habitumque hominis.*) Seneca Epist. 34. *conspectus & præsentia & conversatio habet aliquid vivæ voluptatis.*

94. *Fontes remotos.*) Ipsos auctores illius doctrinæ tam excellentis mihi incognitos.

SATIRA V.

Describit artes & insidias captantium testamenta & hereditates.

Hoc quoque, Tiresia, præter narrata, petenti
Responde: quibus amissas reparare queam res
Artibus atque modis. Quid rides? Jamne doloso
Non satis est Ithacam revehi, patriosque penates
Aspicere? O nulli quidquam mentite, vides ut
Nudus inopsque domum redeam, te vate: neque illis
Aut apotheca procis intacta est, ut pecus: atqui
Et genus & virtus, nisi cum re, vilior algâ est.
Quando pauperiem missis ambagibus horres;
Accipe qua ratione queas ditescere. Turdus,

INTERPRETATIO

ULYSS. *O Tiresia, præter jam responsa, illud etiam quæso dic, quibus rationibus et artibus resarcire possim facultates perditas. Quare rides?* TIRES. *Ergone tibi versuto non sufficit Ithacam repetere ac revisere domum paternam?* UYLSS. *O nemini falsa locute, cernis quemadmodum spoliatus et egens revertar in patriam ex tuis oraculis: nec ibi proci pepercerunt cellis aut gregibus. Verumenimvero et origo et virtus vilior est algâ, si opibus destituatur.* TIRES. *Quandoquidem absque tergiversatione paupertatem aversaris: audi quo pacto locupletari liceat. Si*

ANNOTATIONES

1. *Hoc quoque, &c.*) Non sine multo sale persequitur noster Satiricus, quibus Romæ blandimentis & artibus senum animos inescarent captatores, ut hæredes ab iis scriberentur. Inducit itaque Ulyssem apud Inferos cum Tiresia vate sermocinantem, & post alia multa quærentem modos sarciendi suas res afflictas. Unde est initium illud, *hoc quoque*, velut continuatio sermonis quem Ulisses habet consulens Tiresiam de suo reditu; apud Homer. Odyss. 12. Vel, si mavis, fingit Horatius Ulyssem ad Inferos reversum post amissa naufragio bona, rursumque e Tiresia responsa perscrutari de reparandis opibus.

Tiresia.) Thebanus ille vates apud Inferos etiam gratiosus Proserpinæ fuit, quæ illi mortuo mentem firmam ac sapientem soli tribuisse dicitur, Odyss. 10. sub finem; ubi Circe Ulyssi persuadet ut ad Inferos descendat Tiresiam consulturus. Ejus meminit Cic. 1. de Divin. num. 88. Tusc. 5. num. 115. de Nat. D. 2. num. 7.

2. *Amissas res.*) Tiresias enim Ulyssi prædixerat reditum in patriam, si modo ipse ac socii non violarent boves Solis in Sicilia pascentes. Verum illi, Ulysse dormiente, mactatos devorarunt. Quare naufragio perierunt scelerati; Ulisses autem nudus vix evasit.

3. *Jamne doloso.*) Videtur Tiresias Ulyssi exprobrare crimen sociorum vel dolose permissum, vel non satis diligenter ab eo impeditum.

4. *Non satis est Ithacam revehi.*) Quod maximum erat, & in votis Ulyssis præcipuum. Cic. 1. de Orat. *Patria nos delectat: cujusque rei tanta vis est, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret.*

Ithacam.) Hæc insula maris Ionii, hod. *Val de Compare*, inter Cephaleniam ad occasum & Echinadas ad ortum; Ulyssis patria fuit.

6. *Te vate.*) Odyss. 11. cit. reditum fore difficilem prænuntiarat Tiresias; at multa quamvis patientes Ithacam perventuros, modo suum Ulysses ac sociorum animum coerceret, illæsique permitterentur boves Solis. Quod nisi caveret, navim ac socios interituros; ipsum vero calamitosum fore, domique reperturum superbos viros ipsius victum absumentes.

7. *Apotheca.*) Reconditorium, locus in quo reponitur id omne quod pertinet ad victum, seu fruges, seu vinum, &c.

Aut pecus.) Odyss. 1. proci Penelopæ dicuntur cibo vesci alieno; atque ad epulandum mactant boves & oves Ulyssis; quod & Minerva queritur.

10. *Turdus.*) Vide lib. 1. Sat. 5. & hujus lib. Sat. 2.

Sive aliud privum dabitur tibi; devolet illuc,
Res ubi magna nitet domino sene: dulcia poma,
Et quoscunque feret cultus tibi fundus honores,
Ante Larem gustet venerabilior Lare dives.
Qui quamvis perjurus erit, sine gente, cruentus
Sanguine fraterno, fugitivus, ne tamen illi
Tu comes exterior, si postulet, ire recuses.
Utne tegam spurco Damæ latus? haud ita Trojæ
Me gessi, certans semper melioribus. Ergo
Pauper eris. Fortem hoc animum tolerare jubebo:
Et quondam majora tuli. Tu protinus, unde
Divitias ærisque ruam, dic augur, acervos.
Dixi equidem, & dico: captes astutus ubique
Testamenta senum: neu, si vafer unus & alter
Insidiatorem præroso fugerit hamo,
Aut spem deponas, aut artem illusus omittas.
Magna minorve foro si res certabitur olim;
Vivet uter locuples sine natis, improbus ultro

INTERPRETATIO

donetur tibi turdus, vel quidpiam privatum, statim deferatur eo, ubi magnæ opes fulgent domino ætate provecto: quoslibet fructus exquisitos et munera producet ager excultus, degustet eu senex opulentus præ Laribus colendus. Qui licet perfidus fuerit, ignobilis, fratricida, servus; ne tamen dubites eum assectari tu comes inferior, si petat. ULYSS. *Egone turpis Damæ sim assecla? minime sic vixi apud Trojam; imo præstantioribus nunquam cessi.* TIRES. *Inops igitur vives.* ULYSS. *Imperabo animo id ferre viriliter: et pejora dudum sustinui. At tu vates doce quamprimum, unde congeram opum cumulos.* TIRES. *Certe docui, ac repeto; callidus passim aucupare legata senum: ac si unus aut alter effugerit captatorem hamo circumroso, ne vel spem abjicias, vel deceptus studium deseras. Si quando in foro disceptetur de re seu gravi seu parvâ; quisquis erit dives & absque liberis, ejus propugnator sis,*

ANNOTATIONES

11. *Privum.*) Propriis deliciis reservatum.

14. *Ante Larem.*) Laribus Diis fructuum primitias deferebant. Vide lib. 2. Od. 23. & huj. lib. Sat. 3. v. 165.

15. *Sine gente.*) Nullis majoribus, qui jam claruerint; homo novus, libertus, libertinus. Cic. Topic. num. 29. *Gentiles sunt qui inter se eodem sunt nomine ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt diminuti.*

17. *Comes exterior.*) Inferiori parte incedens, honoris deferendi causa. *Interior* comes, qui ad dextram, *exterior* qui ad lævam.

18. *Utne tegam.*) Gall. *Moy? je servirois d'estafier à un coquin?* Abhorret magnus Ulyssis animus a sordida & infami illâ ditescendi ratione. *Latus* alicui *tegere* dicitur qui virum honoratum vel stipat ut satelles, vel comitatur, ut assecla; atque ad ejus capessenda imperia est expeditus.

Damæ.) Servi nomen est, diminut. a Demetrio. Vide lib. 1. Sat. 6. item Pers. Sat. 5. v. 76. & 79.

19. *Certans melioribus.*) Virtute & gloriâ contendens cum Agamemnone, Ajace, &c.

20. *Fortem hoc animum, &c.*) Paupertatis ærumnas ferre conabor potius quam vitæ sceleratæ infamiam. Aliter vulgo interpretantur; sed absurdè plane, qui decorum & notos Ulyssis mores prave immutari velint ab Horatio, contra id quod ipse tam luculenter præcipit Epist. ad Pis. v. 119.

21. *Tu protinus, &c.*) Ne mihi illude, vates optime, turpem res perditas reparandi modum ne propone: meliora quæso verba profer, meoque nomine dignas rationes doce.

23. *Dixi equidem, & dico.*) Satiricus in instituto pergit; atque per veridicum vatem effert quicquid reipsa fiebat turpiter Romæ passim ab improbis testamentorum captatoribus.

25. *Præroso fugerit hamo.*) Sicut piscis escam prærodens, hamum vero non arripiens; ita forte quispiam veterator mentem tuam intelligens callide operâ tuâ, officiis tuis ac donis abutetur, nec te scribet heredem: sed ne statim despera, ne ab incœpto desiste: sic enim rem aliquando facies: ac si unus effugerit, alios captabis.

28. *Vivet uter, &c.*) Considera uter litigantium vivet locuples & sine gnatis; atque huic causam licet deteriorem habenti auxiliatorem te acriter præsta.

Qui meliorem audax vocet in jus, illius esto
Defensor. Famâ civem causâque priorem
Sperne, domi si natus erit fœcundave conjux.
Quinte, puta, aut Publi, (gaudent prænomine molles
Auriculæ) tibi me virtus tua fecit amicum.
Jus anceps novi: causas defendere possum.
Eripiet quivis oculos citius mihi quam te
Contemptum cassâ nuce pauperet: hæc mea cura est,
Ne quid tu perdas, neu sis jocus. Ire domum, atque
Pelliculam curare jube: fi cognitor ipse.
Persta, atque obdura: seu rubra Canicula findet
Infantes statuas, seu pingui tentus omaso
Furius hybernas câna nive conspuet Alpes.
Nonne vides (aliquis cubito stantem prope tangens
Inquiet) ut patiens, ut amicis aptus, ut acer?

INTERPRETATIO

qui sceleratus ac petulans meliorem sponte lacessiverit. *Contemne vero civem existimatione et jure potiorem, si liberos aut uxorem fœcundam habuerit.* Et quoniam *aures delicatæ amant prænomen*, sic alloquere: *Quinte scilicet, vel Publi, tua virtus amicum tibi me devinxit: jus controversum calleo; causas orare valeo. quilibet oculos mihi eruet priusquam te vicium defraudet nuce vacuâ. Ista mea est sollicitudo, ut nihil amittas, neve ludibrio habearis.* Mox *suade ut domum se recipiat, et genio indulgeat.* Interim *tumet procurator esto; labora et persevera; sive ardens Canicula dissecabit mutas imagines, sive Furius obeso ventre distentus Alpes hyeme consperget albis nivibus.* Tum enim *quispiam proximum cubito pulsans monebit: an non advertis quam ille patiens, quam sedulus, quam amicis sit commodus?*

ANNOTATIONES

31. *Sperne, domi si natus erit, &c.*) Juvenal. Sat. 3. v. 140.
Jucundum & carum sterilis facit uxor amicum.
32. *Quinte puta aut Publi.*) Ejusmodi prænomina erant nobilium duntaxat: Gall. *Monseigneur*. Porro virum honoratum assentatores prænomine salutabant: at familiares cognomine se invicem appellabant: ut, *Cæsar Pulcre*.
Molles auricula.) Assentationibus assuetæ.
34. *Jus anceps.*) Quod in utramque partem sæpius trahi potest. Unde *varium* & *controversum* dicit Tullius. Verum *juris ignoratio potius litigiosa est, quam scientia*, inquit ipse de Legib. 1.
36. *Cassâ nuce.*) Re qualibet inani & minimâ.
38. *Fi cognitor ipse.*) Causæ ipsius cognitionem, curam, defensionem suscipe. *Cognitor* dicitur qui præsentis causam novit, & sic tuetur ut suam; inquit Ascon. in 1. Verr. Porro *fi* est imperandi modus a fio, quo & Plautus non semel usus est. Alii legunt *sis*.
39. *Seu rubra Canicula, &c.*) Æstatis & hyemis incommoda, æstum & frigus sustine patienter: de *Canicula*, alibi dixi.
Findet infantes statuas.) Ut acriori gelu finduntur lapides, sic etiam æstu dicit findi *statuas* lapideas, ligneas, &c. quas & *infantes* vocat. Dure sane dictio, quam esse crediderim insulsi cujusdam poetæ nobis ignoti, ac notari proscindique ab Horatio, quemadmodum, & mox Furii metaphoram, *conspuet*.
40. *Pingui tentus omaso.*) Omasum intestinum, pro ventre: Synecd. Ita Pers. Sat. 1. Calvi poetæ *æqualiculum sesquipede extantem* ridet.
41. *Furius hybernas, &c.*) Parodia est Furiani versiculi, quam ut duriorem carpit Horatius, similiter notat Quintil. lib. 8. cap. 6. Furius nempe hyemem describens dixerat:
Jupiter hybernas cana nive conspuit Alpes.
Cæterum poeta ille cognomento Bibaculus summo ingenio & in primis lepido fuisse narratur, ut non minorem laudem tulerit quam Catullus aut Horatius. Certa quædam ex eo mutuari atque imitari Virgilius non dubitavit. Cremonæ natum ajunt iisdem temporibus, quibus Lucilius & Sext. Turpilius interierunt: & in carmine Iambico egregie versatum. P. Crinit. lib. 2. de Poet. Lat. cap. 31. Macrob. Saturnal. lib. 6. Quintil. lib. 10. cap. 1. Gell. lib. 18. cap. 11. Crinitus cit. hos Furii versus affert de villa Tusculanâ Catonis, quæ propter æs alienum creditoribus cesserat:
Catonis modo, Galli, Tusculanum
Totâ creditor urbe venditabat.
Mirati sumus unicum magistrum,
Summum grammaticum, optimum poetam,
Omnes solvere posse quæstiones,
Nullum difficile expedire nomen.
En cor Zenodoti, en jecur Cratetis.
42. *Nonne vides, aliquis, &c.*) Hæc si feceris, aliquis suni astans tuam sedulitatem laudabit, dicatque ei: videsne hominis tibi addicti studium & laborem? &c.
Cubito tangens.) Pers. Sat. 4. v. 34.

Plures annabunt thynni, & cetaria crescent.
Si cui praeterea validus male filius in re
Praeclarâ sublatus aletur; ne manifestum
Caelibis obsequium nudet te, leniter in spem
Arrepe officiosus, ut & scribare secundus
Heres; & si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias: perraro haec alea fallit.
Qui testamentum tradet tibi cumque legendum,
Abnuere & tabulas a te removere memento:
Sic tamen ut limis rapias quid prima secundo
Cera velit versu: solus multisne cohaeres,
Veloci percurre oculo: plerumque recoctus
Scriba ex Quinqueviro corvum deludet hiantem;

INTERPRETATIO

Mox adnatabunt thynni plurimi, et augescent piscinae. Porro si quis filium valetudine parum firmâ educet ac nutriat inter opulentam familiam; ne aperta caelibis observantia te detegat, sensim per officia perveni ad spem ut heres substituaris; ac si casus aliquis puerum ad Inferos demiserit, locum vacantem subeas. Iste ludus valde raro frustratur. At quicunque *tabulas offeret tibi legendas, cave ut recuses, atque a te codices rejicias: ita nihilominus ut obliquis* oculis *inspicias quid prima* tabula *cerata edicat in secunda lineâ. Celeri aspectu observa an solus an cum pluribus sis heres.* Enimvero *nonnunquam scriba ex Quinqueviro saepe factus hiantem corvum frustrabi-*

ANNOTATIONES

Est prope te ignotus cubito qui tangat, &c.

44. *Plures annabunt thynni.*) Plures deinde senes opulenti accedent ad te priorem tuam diligentiam assiduaque officia contemplati, atque ultro suasque res tuae fidei & curae committent. *Thynni* sunt pisces grandiores, vitae brevis, &c. Plin. lib. 9. cap. 15. cum his apte comparantur senes opibus potentes, ut & captator cum piscatore. Similiter Juvenalis Sat. 12. v. 122. orbum senem ab insidiatore captum dicit *inclusum carcere nassa*. Sic habet:

.... si Libitinam evaserit aeger;
Delebit tabulas inclusus carcere nassa,
Post meritum sane mirandum.

Cetaria crescent.) Allegoria: cete, Ciceroni pistrices, sunt pisces maximi: hinc *cetaria* sunt vivaria seu piscinae, in quibus aluntur magni quilibet pisces.

46. *Sublatus aletur.*) Proprie; nam infantes olim in lucem mox editi humi deponebantur. Tum si tollebantur, atque ut adolescerent educandi tradebantur, si placerent parentibus: dicebanturque sublati. Alii contra spernebantur, jubebanturque exponi ac fortunae permitti, seu in via publicâ, seu in silva, seu in ripa maris aut fluminis.

Ne manifestum caelibis obsequium nudet te.) Ne homini uxore carenti officium frequentius exhibitum patefaciat mentem tuam atque insidias, prudenter age & caute: paulatim ejus animum demerere, ne suspicioni locum des.

48. *Secundus heres.*) Secundo gradu heres, substitutus heredi seu filio parum valenti, si hereditatem non adierit: ut tum succedas ei forte e vivis excedenti, vacuumque locum occupes.

49. *Egerit Orco.*) Morti addixerit. Orcus inferorum fluvius est quibusdam; aliis est Cerberus, Ciceroni est ipse Pluto, 3. De Nat. D. n. 43. ab *ὅρκος juramentum*: quod nihil sit religiosius, quum eum per Stygiam paludem juratur. Festus scribit *orcham*: & ab urguendo vult dici, quod ad mortem urgeat.

Perraro haec alea fallit.) Raro fit ut inanis sit labor iste, & ars captandi: imo fere semper optatum sortitur eventum.

52. *Tabulas a te removere memento.*) Callide nimirum, ne suspiciosus videare.

53. *Rapias.*) Raptim & celeriter legas & observes.

Prima cera.) In ceratis tabulis olim scribebant, ut jam dictum lib. 1. Sat. 10. ubi de stylo. Itaque *prima cera* significat primam testamenti paginam. Vide Suetun. Neron. cap. 17.

Secundo versu.) In primo versu nomen testatoris, in secundo heredis nomen, in imo substitutiones scribebantur.

55. *Recoctus scriba ex Quinqueviro.*) Senex quidam exercitatus in peritus rerum, vafer, astutus, utpote qui diu scriba fuerit; ac Magistratus etiam in provincias comitatus sit; vel in municipiis Quinquevir exstiterit, publicâ interdum aliquâ administratione & procuratione functus: a numero dicti Duumviri, Triumviri, &c.

56. *Corvum deludet hiantem.*) Captatorem alienae hereditati inhiantem eludet, non secus ac vulpes corvum, in Æsopi fabula.

Captatorque dabit risus Nasica Corano.
Num furis, an prudens ludis me, obscura canendo?
O Laertiade, quicquid dicam, aut erit, aut non:
Divinare etenim magnus mihi donat Apollo.
Quid tamen ista velit sibi fabula, si licet, ede.
Tempore quo juvenis Parthis horrendus, ab alto
Demissum genus Æneâ, tellure marique
Magnus erit; forti nubet procera Corano
Filia Nasicæ metuentis reddere soldum.
Tum gener hoc faciet: tabulas socero dabit, atque
Ut legat, orabit. Multum Nasica negatas
Accipiet tandem, & tacitus leget; invenietque
Nil sibi legatum, præter plorare, suisque.

INTERPRETATIO

tur; et Nasica insidiator Corano ludum præbebit. ULYSS. *An insanis, an sciens ludificas me, involuta respondendo?* TIRES. *O Laertis fili, quodcunque pronunciavero vel fiet, vel non. Quippe magnus Apollo dat mihi vaticinandi* peritiam. ULYSS. *Attamen si fas est, edoce quid significet hæc fabula.* TIRES. *Quo tempore adolescens Parthis formidolosus, propagata soboles ab excelso Æneâ, terrâ et mari potens existet, strenuo Corano locabitur grandis filia Nasicæ detrectantis exsolvere integrum* debitum. *Tum gener hoc aget: testamentum offeret socero, rogabitque ut legat. Nasica diu recusatum tandem capiet, ac leget secreto: videbitque nihil sibi et suis relictum nisi fletus*

ANNOTATIONES

57. *Risus dabit Nasica Corano.*) Deceptus captator ludibrio erit omnibus, quemadmodum Nasica olim delusus Corano fuit. Vide infra.

58. *Num furis.*) An more vatum furore correptus? an sanus & tui compos?

59. *Laertiade.*) Ulysses filius Laertis, Ithacæ & Dulichii insularum rex: vir facundus, vafer, bellicosus, laborum patientissimus, inter Græcos Principes eximius, ab Homero totâ Odysseâ celebratus.

Aut erit, aut non.) Magna hic inter doctores etiam controversia. Alii contendunt serio loqui Horatium, sive Tiresiam, hoc sensu: cæteri vates loquuntur obscure & per ambages; ego vero loquor aperte & sine ambagibus: quodque futurum prædico, erit: & contra non erit quicquid dico non futurum. Alii volunt jocari Horatium, & satirice irridere ambigua vatum responsa.

60. *Tempore quo, &c.*) Tiresias designat non tantum personas & nomina, sed & tempus ipsum, quo res eventuræ sunt: quod alii vates non solent facere. Horatius autem apte inducit Tiresiam velut divinantem ac prædicentem futura, quæ nuper facta eo tempore noscebantur. Sunt in Æneide multa ejusmodi longinqua egregie a Virgilio tempori accommodata: pendetque ex hoc non minima lux ac virtus poeseos. Vide Æneid. 6. sub finem.

Juvenis Parthis horrendus.) Augustus; de cujus in Parthos victoriâ, terrore, famâ, receptisque signis, lib. 3. Od. 5. & lib. 4. Od. 15.

Ab alto demissum genus Æneâ.) De Augusti origine, lib. 4. Od. 5. init. & Od. 15. in fine.

64. *Forti Corano.*) Juvenal. Sat. 16. v. 54. meminit pariter Corani. Sic habet:

. . . . *Ergo Coranum*
Signorum comitem, castrorumque æra merentem,
Quamvis jam tremulus captat pater.

65. *Nasicæ metuentis reddere soldum.*) Nasica avarus pecuniam mutuo acceperat a Corano sene perinde avaro, sed astutiore: cumque fugeret exsolvere debitum, filiam tradidit; sperans insuper atque ita captans Corani hereditatem; Nasicæ mentem Coranus intellexit, sibique immunem fecit a delusa insidiatoris captatione. Nequaquam modo nihil testamento reliquit, sed & voluit Nasicam revera nihil sibi legatum: atque ex ejus dolore ac mæstitiâ gaudium sibi ellatim risumque dedit.

Soldum.) Seu dotem filiæ, seu debitam dudum summam pecuniæ integram.

66. *Gener socero.*) Coranus Nasicæ. Ironiæ plena animadverte passim verba; eoque magis, quod seria prorsus & gravis dictio videtur. Sic & paullo ante, *forti Corano nubet procera filia Nasicæ, &c.*

67. *Multum Nasica negatas, &c.*) Callide nimirum ea mōre captatorum, ad amovendam suspicionem, ut ante jam dictum.

69. *Sibi suisque.*) Nec sibi, nec filiæ suæ.

Illud ad hæc jubeo: mulier si forte dolosa,
Libertusve senem delirum temperet, illis
Accedas socius: laudes, lauderis ut absens.
Adjuvat hoc quoque: sed vincit longe prius ipsum
Expugnare caput. Scribet mala carmina vecors?
Laudato. Scortator erit? Cave te roget: ultro
Penelopen facilis potiori trade. Putasne,
Perduci poterit tam frugi tamque pudica,
Quam nequiere proci recto depellere cursu?
Venit enim magnum donandi parca juventus,
Nec tantum Veneris quantum studiosa culinæ.
Sic tibi Penelope frugi est: quæ si semel uno
De sene gustarit, tecum partita lucellum;
Ut canis a corio nunquam absterrebitur uncto.
Me sene, quod dicam, factum est. Anus improba Thebis
Ex testamento sic est elata: cadaver
Unctum oleo largo nudis humeris tulit heres:
Scilicet elabi si posset mortua: credo,
Quod nimium institerat viventi. Cautus adito:
Neu desis operæ, neve immoderatus abundes.
Difficilem & morosum offendet garrulus: ultro

INTERPRETATIO

Istis hæc monita addo. Si forte astuta femina vel libertus regat senem delirantem, adjunge te his socium; lauda eos, ut absentem ii te laudent. Nam *et hoc prodest. Verum multo utilius est ipsum hominem captare.* Qui si *demens inconditos faciat versus, applaude.* Si *mæchus fuerit, ne te oret, cave: sponte ei potiori* tuam *Penelopen facilis dona.* ULYSS. *An credis tam probam et castam posse flecti, quam proci a recta viâ dimovere non potuerunt?* TIRES. Scilicet *ad eam accessere juvenes haud liberaliter munifici, neque tam amoris quam gulæ sectatores. Hinc pudicam habes Penelopen! Quæ si semel delibarit ex uno sene, lucri partem nacta tecum, vix unquam amovebitur, velut canis ab uncto corio. Dum senex eram,* contigit id *quod enarrabo. Apud Thebas vetula* quædam *malitiosa ad sepulcrum sic elata est ex testamento. Heres nudis humeris portavit cadaver oleo multo perfusum. Nempe si posset mortua effugere: quia ut opinor, nimiis officiis vivam prosecutus fuerat. Callidus accede: nec labori parce; nec plus æquo urge. Verbosus displicebis moroso et difficili: Ne*

ANNOTATIONES

76. *Putasne perduci poterit.*) Persuaderi, ac pellici in adulterium. Penelopes uxoris Ulyssis invictam pudicitiam totus Homerus cantat. Porro sicut prius *Damæ latus tegere* Ulysses recusavit, ita & suam Penelopen turpiter addicere multo magis negare intelligendus.

79. *Venit enim magnum donandi, &c.*) Muneribus expugnari sæpe castitatem notat.

Studiosa culinæ.) Supra annotat. v. 7.

83. *Ut canis a corio, &c.*) Canibus venaticis ad venationem excitandis dari solet captæ feræ corium recens detractum & sanguinolentum, cujus appetentissimi cognoscuntur.

84. *Me sene quod dicam, &c.*) Aliud Tiresiæ monitum ad demerendum testatoris animum, scilicet frequentioribus ac nimiis officiis non esse urgendum.

Anus improba Thebis.) Anus quædam ita est captata, ut captatorem importunum ac molestum adversaretur. Itaque cum non posset viva, saltem mortua ulcisci voluit. Cavit nimirum suo testamento, ut cadaver multo perunctum oleo nudis humeris hæres efferret, quasi elabi cupiens, illumque legatis fraudare. Ea quippe conditio erat; ut si portanti cadaver, portans hereditate excideret.

Thebis.) Non una est hujus nominis civitas. Alia caput Thebaidis, Hecatompylos dicta, in Ægypto. hod. *Mine;* neque de hac mentio est hic. Alia in Bœotia, hodie *Stives*, Heptapylos cognominata, patria Herculis, Bacchi, Pindari, Epaminondæ, Tiresiæ vitis, &c.

90. *Ultro non etiam sileas.*) Ne contra nimis taciturnum te exhibeas.

Non etiam sileas. Davus sis comicus: atque
Stes capite obstipo, multum similis metuenti.
Obsequio grassare: mone, si increbuit aura,
Cautus uti velet carum caput: extrahe turbâ
Oppositis humeris: aurem substringe loquaci.
Importunus amat laudari? donec ohe jam
Ad cælum manibus sublatis dixerit, urge, &
Crescentem tumidis infla sermonibus utrem.
Cùm te servitio longo curâque levarit,
Et certum vigilans, quartæ sit partis Ulysses,
Audieris, heres: Ergo nunc Dama sodalis
Nusquam est? unde mihi tam fortem, tamque fidelem?
Sparge subinde: & si paullum potes, illacrymare. Est
Gaudia prodentem vultum celare. Sepulcrum
Permissum arbitrio sine sordibus exstrue: funus
Egregie factum laudet vicinia. Si quis
Forte coheredum senior male tussiet; huic tu
Dic, ex parte tuâ, seu fundi sive domûs sit
Emtor, gaudentem nummo te addicere. Sed me
Imperiosa trahit Proserpina. Vive, valeque.

INTERPRETATIO

vero sponte taceas. Esto Davus comicus: permane inflexo capite, valde similis timenti: per officia irrepe. Si ventus acrior ingruat, admone ut carum caput operiat diligenter. Defende a turba objectis humeris: aurem accommoda garrulo. Quod si *plusculum laudari amat; insta, atque inflatum utrem imple verbis adulatoriis, donec elatis sursum manibus dicat: Heus, satis est. Quando* vero *te liberaverit diuturnâ servitute et sollicitudine, ac vere experrectus audiveris: Ulysses esto heres quartæ partis:* tum exclama: *Igitur non exstat amplius amicus Dama? Repete* vero *identidem: Ubi reperiam æque fidum, æque constantem; sique vales, affunde lacrymas aliquot: oportet ficto vultu occultare lætitiam. Sepulcrum tuæ voluntati commissum ædifica sumptuose. Vicini celebrent præclare factas exequias. Quod si aliquis coheredum ætate provectus laboret tussi periculosâ; sive prædium sive domum emere velit, huic tu dic, læte* quidem *sestertio te ei traditurum partem tuam. At me Proserpina dominatrix* jam *revocat. Vive et vale.*

ANNOTATIONES

91. *Davus sis comicus.*) Talis esto, qualis Davus comicus, qui timide & verecunde semper herum alloquitur.

92. *Capite obstipo.*) In alterum humerum inclinato & immoto: quod hominem notat modestum, subditum, & obsequi paratissimum.

95. *Aurem substringe loquaci.*) Accinge te ad audiendas quascunque ejus narrationes molestas licet & graves. Apage qui interpretatur, adulatorie prehende auriculam.

98. *Crescentem tumidis infla sermonibus.* Homini vano adulationibus gaudenti affatim tribue & indulge, donec ille, velut plenus vento, uter, amplius non expetat; imo dicat: Ohe, satis est.

99. *Cum te servitio, &c. levarit.*) Per mortem suam.

108. *Ex parte tuâ.*) Ex parte hereditatis tibi relictâ.

109. *Gaudentem nummo te addicere.*) Alii sic explicant: Dic te pecuniam malle quam fundum, ideoque libenter te venditurum. Alii interpretantur de fictâ & simulatâ venditione. Lex nempe vetabat rem testamento legatam donare. At legi fraudem faciebant, uno rem nummo addicentes. Sic enim res vere empta & vendita dicebatur.

Sed me imperiosa trahit Proserpina.) Apte omnino sermo abrumpitur, ne Ulysses loquatur id quod loqui decore non poterat. Bene vero Tiresiam repente revocat Proserpina uxor Plutonis & inferorum domina, pro suo in mortuos summo imperio. Vide lib. 3. Od. 28. Item Virg. Æn. 6. v. 565.

SATIRA VI.

Sorte suâ mediocri contentum se esse. Otium rusticum præstat urbanis tumultibus & molestiis.

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
Hortus ubi, & tecto vicinus jugis aquæ fons,
Et paullum silvæ super his foret. Auctius atque
Dii melius fecere: bene est: nihil amplius oro,
Maiâ nate, nisi ut propria hæc mihi munera faxis.
Si neque majorem feci ratione malâ rem,
Nec sum facturus vitio culpâve minorem:
Si veneror stultus nihil horum: O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum:
O si urnam argenti fors quâ mihi monstret, ut illi
Thesauro invento, qui mercenarius agrum
Illum ipsum mercatus aravit, dives amico
Hercule: si quod adest gratum juvat; hac prece te oro;
Pingue pecus domino facias & cætera, præter

INTERPRETATIO

HORAT. *Illud fuerat in optatis: mensura agri non valde ampla, ubi esset hortus, et fons aquæ perennis domui propinquus, ac nemus aliquod præter ista. Dii amplius ac melius* quidpiam *concesserunt: abunde est. O fili Maiæ, nihil ultra peto, nisi ut ista bona mihi perpetua facias.* Ergo *si nec opes auxi malis artibus, nec absumpturus sum peccatis ac sceleribus: si nihil insanus efflagito ejusmodi: o si angulus iste vicinus, qui agrum* meum *deformat, abjungatur: O si fortuna alicubi ostendat mihi urnam pecuniâ* refertam, *quemadmodum ei, qui cum thesaurum invenisset, Hercule propitio locupletatus, emit et coluit eundem agrum, quem* antea colebat *conductum: si contentus sum iis quæ habeo; a te* duntaxat *peto hoc, ut pingues efficias*

ANNOTATIONES

1. *Hoc erat in votis.*) Lepide est hæc Satira; & quædam præcepta morum habet valde luculenta; nonnulla etiam grati animi testimonia erga Mæcenatem.

Modus agri.) Modicum prædium. Virg. Georg. 2. v. 412.

Laudato ingentia rura: Exiguum colito.

Columel. *Modus erit sua cuique moderata voluntas facultasque.* Vide Plin. l. 18. c. 5. & 6.

3. *Auctius atque Dii melius fecere.*) De villa Horatianâ l. 1. Epist. 16. jamque de ea ante comnihil, l. 1. Od. 7. l. 2. Od. 18. lib. 3. Od. 15. & Epod. 1.

4. *Nihil amplius oro.*) Vide l. 3. Od. 16. Ep. 1.

Satis superque me benignitas tua ditavit.

5. *Maiâ nate.*) Mercurium præcipue colit & invocat Horatius memor frequentis ejus tutelæ: de que lib. 2. Od. 7. & 13. &c.

8. *Veneror.*) Enixe & votis importunis exposco. Quidam legunt *venor:* sed perperam.

O si angulus ille.) O si haberem partem illam agri vicini, quæ meum agrum inæqualem reddit. Persius Sat. 6. v. 13. hunc imitatus est Horatii locum.

9. *Denormat.*) Vitruv. l. 7. *Anguli ad normam respondentes exigantur: longitudines ad regulam, altitudines ad perpendiculum.*

10. *O si urnam argenti, &c.*) O si thesaurum terræ infossum inveniam. Pers. Sat. 2. v. 10.

. . . . *O si*
Sub rastro crepet argenti mihi seria, dextro
Hercule.

Porro thesaurus definitur quædam vetus depositio pecuniæ, cujus non exstat memoria, ut jam dominum non habeat: nec enim thesaurus censetur quod metûs vel custodiæ causâ terræ infossum conditumque fuerit.

12. *Amico Hercule.*) Hic lucro inopinato & recludendis thesauris præesse credebatur. Diod. Sic. lib. 5. cap. 2. Macrob. lib. 3. cap. 12. Plutarch. probl. Arnob. lib. 4.

14. *Præter ingenium.*) Ludit in ambiguo signi-

Ingenium: utque soles, custos mihi maximus adsis.
Ergo ubi me in montes & in arcem ex urbe removi,
Quid prius illustrem Satiris Musâque pedestri?
Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus Auster,
Autumnusve gravis, Libitinæ quæstus acerbæ.
Matutine pater, seu Jane libentius audis,
Unde homines operum primos vitæque labores
Instituunt; (sic Diis placitum) tu carminis esto

INTERPRETATIO

greges et alia, præter ingenium; atque, ut consuevisti, adsis mihi tutor perpetuus. Itaque postquam ex urbe secessi in colles et arcem, quid potius exornem quam Satiras et Musam pedestrem? Illic neque me prava corrumpit ambitio, neque gravis Auster vel Autumnus morbifer, lucrum præstans duræ Libitinæ. O Pater Matutine, sive mavis, Jane, a quo homines exordiuntur primos labores actuosæ vitæ; ita numinibus placet: tu initium sis versuum

ANNOTATIONES

ficatione vocis *piegee*. Sensus est: ee vero ingeeium etiam facias piogue, idest, crassum, hebes, stupidum.

15. *Custos mihi maximus adsis.*) Poetæ nimirum in tutela sunt Mercurii. lib. 2. Od. 7. & 17.

16. *In arcem.*) Villam Tusculanam in edito colle sitam. Epod. 1. sub finem. Item lib. 1. Epist. 16.

17. *Quid prius illustrem Satiris, &c.*) Sunt qui sic interpretentur: quid prius canam & carminibus celebrem quam Deos agrestes, Satyros, Faunos, &c. Vide l. 3. Od. 18. Alii melius: quid aptius scribam quam Satiras, oratione quidem strictâ, sed quæ solutæ similis videatur, & vulgari *sermoni propior*: ac proinde *musa pedestris* vocari queat. Vide 1. Sat. 4. v. 40. & seq.

18. *Plumbeus Auster.*) Gravia & tardiora efficiens corpora. lib. 2. Od. 14.

Frustra per autumnos nocentem
Corporibus metuemus Austrum.

19. *Autumnusve gravis.*) Juvenal. Sat. 4. *lethiferum* appellat: bene quidem: tunc enim acutiores morbi sunt & frequentiores. Hippocrat. Gall. &c. Idem Sat. 6. v. 516.

. . . metumque jubet Septembris & Austri
Adventum.

Cur autem Horatius in sua villâ non metuat Austrum in Autumno quamvis noxium, ipse explicat Epist. 16. sita nempe illa opportune & salubriter haud excipiebat pestilentes Austri flatus.

Hæ latebræ dulces, etiam si credis, amœnæ.
Incolumem tibi me præstant Septembribus horis.

Libitinæ quæstus acerbæ.) Pluribus enim in Autumno morientibus, majorem quæstum habent ii qui funeribus procurandis incumbunt, dicti Libitinarii a Libitina funerum Deâ: de qua lib. 3. Od. 30. Seneca 6. de Beneficiis, comparat vota eorum qui testamenta captant cum votis Libitinariorum: nempe utrique lucri gratiâ mortem hominum optuet, etiam amicorum. Huc vero præcipue facit quod ex instituto Servii Tullii Rom. regis, nascentes recensebantur in æde Junonis Lucinæ; puberes, in Juventæ; morientes, in Veneris Libitinæ; nummo quidem pro singulis delato. Dionys. Halic. lib. 4. hinc Sueton. Neron. cap. 39. *Tantis ex Principe malis probrisque accesserunt quædam & fortuita; pestilentia unius autumni, qua triginta funerum millia in rationem Libitinæ venerunt.*

20. *Matutine pater.*) Janus dicitur *Matutinus* a Matuta, sive Aurorâ; & quod mane primus invocaretur, ut qui temporibus præsit, ac velut rerum omnium incipiendarum auctor. Arnob. l. 3. *quem in cunctis anteponitis precibus.* Et alibi: *incipiamus ergo solemniter ab Jano & nos patre.*

Pater.) Janum vocamus *Patrem*, quasi deorum Deum: inquit Macrob. lib. 1. Saturn. c. 9.

Jane.) Sic appellatur quod quasi Janua sit ad novum annum, imo ad menses singulos; omniaque regat tempora. Macrob. cit.

Libentius audis.) Seu mavis appellari Jani nomine. Deos suos pluribus insigniebant appellationibus, honoris vel assentationis causâ. Macrob. *in sacris invocamus Janum geminum, Janum patrem, Janum Junonium, Janum Quirinum, Janum Consivium, Janum Patulcium & Clusium, &c.* Sic & Horat. Carm. secul.

Lenis Ilithyia tuere matres;
Sive tu Lucina probas vocari,
Seu Genitalis.

22. *Sis diis placitum.*) Ut præsideas temporibus & primis hominum laboribus, deque iis felix auspicium: quippe tu *in Italia primus Diis templa fecisti, & ritus instituisti sacrorum: unde in Sacrificiis præfationem meruisti perpetuam.* Macrob. jam cit.

Carminis esto principium.) Fave mihi hanc Satiram exordienti, in qua urbanæ vitæ incommoda e matutinis horis persequor.

Principium. Romæ sponsorem me rapis, eia,
Ne prior officio quisquam respondeat, urge:
Sive Aquilo radit terras, seu bruma nivalem
Interiore diem gyro trahit, ire necesse est.
Postmodo quod mî obsit clare certumque locuto,
Luctandum in turba: facienda injuria tardis.
Quid vis, insane, & quas res agis? improbus urget
Iratis precibus: tu pulses omne quod obstat,
Ad Mœcenatem memori si mente recurras?
Hoc juvat, & melli est, non mentiar: at simul atras
Ventum est Esquilias; aliena negotia centum

INTERPRETATIO

meorum. Quando *Romæ* sum, *me fidejussorem esse cogis: eia*, inquis, *propera; ne quisquam officiosior ante respondeat. Sive Aquilo stringat terras, sive hyems contrahat dies nivosos orbe interiori, oportet ire. Postea vero quàm aperte et manifesto dixi quod mihi noceat, certare habeo contra turbam: vis facienda lentis.* Hi vero increpant: *Quid petis, stulte? et quid moliris?* Quidam autem iracundas addit imprecationes: *An igitur evertas quicquid obsistit tibi ad Mœcenatem festinanti, urgente memoriâ?* Ut verum dicam, illud jucundum et suave est. *Verum cum ad Esquilias atras perveni, aliena*

ANNOTATIONES

23. *Romæ sponsorem me rapis.*) Hoc primum est incommodum, quod pro aliis spondere frequenter necesse sit, ac forensibus tumultibus interesse.

24. *Ne prior officio.*) Ne desis amico, acriter subveni, laborantem in judicio tuere & juva: officium præbe, sive per hyemis frigora, sive per angustias dierum brevissimorum.

25. *Aquilo.* Septentrionalis ventus, e vehementissimo instar aquilæ volatu dictus, ex Festo. Græcis Boreas, ἀπὸ τῆς βοῆς, *a boatu:* quoniam sit violenti flatus & sonori. Gell. l. 2. c. 22.

Bruma.) A dierum brevitate dicitur, ex Varrone & Festo. Alii factum nomen putant ex βραχὺ ἦμαρ, *brevis dies.* Macrob. Sat. 1. Isid. lib. 5. Jul. Scalig. lib. 1. de caus. L. L. *Bruma*, sive solstitium hyemale, ex Ovid. Fast. 1. est dies

Prima novi, veterisque novissima Solis.

26. *Interiore gyro.*) Breviori cursu & ambitu: circulum minorem, utpote qui centro propior sit, Sole in Capricorno decurrente, ac breviores hinc dies faciente. Scil. in Sphæra nostra obliquâ, hyemalis Tropicus ita ab Horizonte intersecatur, ut minor pars supra terram, major autem sub terra existat. Cicer. 2. de Nat. Deor. Cynosura, inquit ex Arato,

cursu interiore brevi convertitur orbe.

Ire necesse est.) Ad spondendum pro altero.

27. *Postmodo quod mi obsit, &c.*) Alterum est incommodum, quod postquam spopondi, vix e turba me eripere liceat; quodque luctandum & jurgandum sit cum obviis & remorantibus.

Quid mi obsit.) Certe raro est expers molestiæ & damni quisquis pro altero spondet. Proverb. cap. 6. *si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam; illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus*, Bias sapienter admodum dicebat: *Sponde, noxa præsto est.* Cic. Epist. ad Brut. *dependendum tibi est quod mihi pro illo spopondisti.*

Clare certumque locuto.) Debet enim sponsio ac fidejussio præstari disertis verbis & sine ambagibus. Alii locum hunc minus recte intelligunt de advocatione & peroratione causarum: afferuntque verba Tullii de petit. Consul. *Nonnullos esse tibi iratos ex iis causis quas egisti, necesse est:* & alibi, *quos læsisti cùm pro amico contra eos diceres.*

28. *Facienda injuria tardis.*) In forensi turbâ pulsare oportet & objurgare tardius euntes, dum inde quam primum exire contendo.

29. *Quid vis, insane.*) Ita reluctatur qui ab Horatio festinante pulsatus est; trudentem retrudit; atque execrationes jaculatur. Quidam *iratas preces* explicant iram hominis adversus Horatium excandescentis, quod ipsius obtestantis patrocinium aut suscipere detrectat, aut non satis acriter assumat. Prior interpretatio magis probatur.

31. *Ad Mœcenatem memori si mente recurras?*) Dum properas adire Mœcenatem condicto temporis vel quod acceptorum beneficiorum memor quotidianis officiis vel semel deesse metuas.

32. *Hoc juvat, & melli est.*) Objurgationes ejusmodi quantumvis invidiosæ me quidem delectant, & quasi mel dulces videntur: adeo Mœcenatis mentio, nomen, & recordatio veneranda mihi sunt.

At simul atras ventum est, &c.) Tertium hoc genus molestiarum urbanarum est. Cum vero ad Mœcenatis ædes in Esquiliis sitas veni, assiliunt importuni plerique sua mihi negotia commendantes: quos amoliri nefas. De Mœcenatis ædibus apud Esquilias, lib. 3. Od. 29. v. 10. & lib. 1. Sat. 8. v. 14. vide ibi annot.

Atras Esquilias.) De atris curis quidam interpretantur: at melius alii de sepulcrato, quod lue-

Per caput, & circa saliunt latus. Ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad Puteal cras.
De re communi Scribæ magnâ atque novâ te
Orabant hodie meminisses, Quinte, reverti.
Imprimat his cura Mæcenas signa tabellis.
Dixeris, Experiar: Si vis, potes, addit & instat.
Septimus octavo propior jam fugerit annus,
Ex quo Mæcenas me cœpit habere suorum
In numero; duntaxat ad hoc, quem tollere rhedâ
Vellet, iter faciens; & cui concredere nugas
Hoc genus: Hora quota est? Thrax est Gallina Syro par?

INTERPRETATIO

centum negotia invadunt caput et latera. Roscius poscit ut ei cras opituleris ad Puteal, ante horam secundam. Horati, scribæ te rogant ut hodie redeas ad negotium commune ac novum. Fac ut Mæcenas has tabellas obsignet. Quod si his respondeam: *Tentabo:* ast qui *reponat et urget:* *Atqui potes, si lubet. Propè finem habet annus septimus, et mox octavus* incipiet, *ex quo tempore Mæcenas inter familiares me ascivit, ad id vero solùm, quem in currum assumere placeret, quando viam init: et cum quo loqueretur futilia ejusmodi: Quota est hora? Gallina Thracius estne par Syro?*

ANNOTATIONES

rat olim in Esquiliis; ut fuse disserui ad Epod. 5. v. 100. Epod. 18. v. 6. & lib. 1. Sat. 8.

34. *Per caput & circa saliunt latus.*) Undique adoriuntur & circumobsident. Præclara hypotyposis.

Ante secundam.) Mature, ut tempus habeat de re suâ disserendi tecum, priusquam forum aperiatur, ac disceptandum sit in judicio. *Ante secundam.* Gall. *a huit heures precises du matin, plûtost devant qu'aprés:* unâ scilicet horâ ante judicia, quæ horâ tertiâ exercebantur.

Exercet raucos tertia causidicos.

Martial. lib. 4. Epigram 8. ubi & diei varias occupationes pro diversis horis explicat. Porro ex alibi annotatis, Lector, intellige illam diei naturalis horam tertiam Romanorum nobis quidem Francis nonam esse matutinam. Vide lib. 1. Epist. 19. v. 8. & Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 20.

35. *Sibi adesses.*) Quasi advocatus, adjutor, fautor. Apud Judices actor & patronus rei causam dicebat. At aderant præterea quidam advocati; suâque præsentiâ vel testimonio etiam, si opus esset, reum adjuvabant.

Ad Puteal.) Ad judicium. *Puteal* locus erat in comitio Romæ, ubi jus reddebatur. lib. 1. Epist. 19. v. 8. *forum Putealque Libonis mandabo siccis.* Nimirum in ipsis gradibus, ad lævam Curiæ, statua erat Actii Navii Auguris, qui, inspectante Tarquinio Prisco rege, cotem illam & novaculam esse defossam tradunt, supraque impositum puteal, id est, umbellam sive operculum, quale puteis imponi solet. Cic. de Divin. 1. n. 32. Illic etiam fœneratores convenire solitos idem testatur pro Sextio, n. 18. *Puteali & fæneratorum gregibus inflatus.* Item Pers. Sat. 4.

Si puteal multâ cautus vibice flagellas.

Vide Cœl. Rhodig. lib. 10. cap. 17.

36. *De re communi scribæ, &c.*) De Scribarum se numero fuisse ostendit.

Scribæ.) Gall. *les Greffiers, ou Secretaires de l'Epargne.* Horum officium erat, acta publica literis mandare, literas publicas scribere, &c. Constat scribas maximæ probitatis a Quæstoribus allectos. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 2.

37. *Imprimat his cura, &c.*) Alius ita rogat: o Horati, cura ut Mæcenas sigillo muniat has tabellas: oro te etiam atque etiam.

Signa.) De sigillo sive annulo Augusti intellige. Hunc enim ab eo concreditum Mæcenati, diximus ad Epod. 1. v. 3. & constat ex Xiphilino ibi cit. Item ex Dione lib. 51. &c.

39. *Dixeris, Experiar.*) Si huic dixero: Curabo, & experiar, nunquid a Mæcenate id beneficii queam obtinere tibi, &c. Horatii modestiam adverte, Lector, suam apud Mæcenatem gratiam extenuantis, tametsi apud eum summe valere diceretur. Vide & quæ sequuntur.

40. *Septimus octavo propior.*) Septimus hic annus prope est elapsus, & mox octavus agetur, ex *quo,* &c.

42. *Duntaxat ad hoc.*) Non ad res graves, sed ad nugas & jocos, atque ad relaxandum animum magnis curis passim distentum me adhibet Mæcenas, inquit noster, duntaxat.

44. *Thrax est Gallina Syro par?*) An ille gladiator huic par est virtute, robore, arte, peritiâ; ille secutor huic retiario; ille Thrax huic Mirmilloni? Horum pugnandi rationem diversamque armaturam fuse explicavi ad Juven. Sat. 2. v. 143. & Sat. 8. v. 200.

Matutina parum cautos jam frigora mordent:
Et quæ rimosâ bene deponuntur in aure.
Per totum hoc tempus, subjectior in diem & horam
Invidiæ. Noster ludos spectaverat unà,
Luserat in campo, Fortunæ filius, omnes.
Frigidus a Rostris manat per compita rumor;
Quicumque obvius est, me consulit: o bone (nam te
Scire, deos quoniam propius contingis, oportet)
Nunquid de Dacis audisti? Nil equidem. Ut tu
Semper eris derisor! At omnes Dii exagitent me,
Si quidquam. Quid? militibus promissa Triquetra
Prædia Cæsar, an est Italâ tellure daturus?
Jurantem me scire nihil, mirantur, ut unum
Scilicet egregii mortalem altique silenti.
Perditur hæc inter misero lux, non sine votis:
O rus, quando ego te aspiciam? quandoque licebit,
Nunc veterum libris, nunc somno & inertibus horis
Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ?
O quando faba Pythagoræ cognata, simulque

INTERPRETATIO

Incautos jam stringit frigus matutinum, et similia quæ committi queant auribus perfluentibus. Exinde vero *magis ac magis obnoxius invidiæ* fui. Ajunt *plerique: Noster Fortunæ filius ludos spectavit: in campo* Martio *certavit cum* Mæcenate. Quod si e *Rostris per plateas frigidus rumor discurrat: quisquis occurrerit, interrogat me: o bone, an de Dacis aliquid accepisti? quippe te scire oportet, qui ad magnates accedis.* Tum ego: *Nihil certe.* Illi continuo: *Ergone tu semper derisor fueris? Me,* inquam, *disperdant omnes dii, si quidquam* scio. *Ecquid?* ajunt: *agros militibus promissos an assignabit Augustus in Sicilia,* an in *Italica regione?* At *affirmantem me nihil scire, admirantur velut hominem raræ et profundæ taciturnitatis. In istis diem perdo infelix, non absque desideriis: o villa, quando te adibo? ecquando gratam oblivionem vitæ anxiæ capiam ibi, modo scripta veterum* legendo, *modo dormiendo et otiando? o quando apponetur faba Pythagoræ affinis, simulque olera condita lardo*

ANNOTATIONES

45. *Matutina parum cautos, &c.*) Verba hæc innount scriptam Autumni tempore hanc Satiram.

46. *Et quæ rimosâ, &c.*) Et similia quæ loquacissimo cuilibet possunt committi, atque homini nullum secretum retinenti, sed passim quod audivit, in obvios quosque statim effundenti: qualis ille apud Terent. de seipso prædicans:

Plenus rimarum sum; hac atque illac perfluo.

48. *Noster ludos spectaverat unà, &c.*) Sic de Horatio loquuntur invidi. En ille Fortunæ filius simul cum Mæcenate ludos spectavit: en cum ipso lusit in campo Martio. De hoc vide lib. 1. Od. 8. Annot.

50. *Rostris.*) In foro Rom. erant Rostra, id est, suggestum ante Curiam Hostiliam exstructum, ornatum vero navium rostris ab Antiatibus captarum: unde nomen. Tit. Liv. lib. 8. Varro lib. 4. de L. L. Ex eo loco leges ferebantur, & conciones ad populum habebantur: imo & jus dicebatur.

Rumor.) Est fama incerta sine capite, id est, sine auctore: *frigidus:* vel tristis, vel levis.

52. *Deos.*) Augustum, Mæcenatem.

53. *De Dacis.*) Cum his tunc Romani bellum habebant. Vide lib. 3. Od. 20.

55. *Militibus promissa prædia.*) Sicut jam assignata fuerant post Philippensem victoriam. Vide supra Satir. 2. vers. 110. & seq. Item Virg. Eclog. 1.

Triquetra.) Sicilia Trinacris etiam dicitur ob triangularem formam; habetque in triplici angulo triplex promontorium, Pelorum, Pachynum, Lilybæum. Hinc Ovid. Fast 4.

Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor
Trinacris; a positu nomen adepta loci.

63. *O quando faba, &c.*) Quando rure vescar fabis, oleribus, & tranquillam ejusmodi vitam agrestem præfero lautis epulis quibuscunque.

Faba Pythagoræ cognata.) Varia hic varii comminiscuntur. Ajunt plerique *fabam Pythagoræ* co-

Uncta satis pingui ponentur oluscula lardo?
O noctes, cœnæque Deûm, quibus ipse meique
Ante Larem proprium vescor: vernasque procaces
Pasco libatis dapibus. Prout cuique libido est,
Siccat inæquales calices conviva solutus
Legibus insanis: seu quis capit acria fortis
Pocula, seu modicis humescit lætius. Ergo
Sermo oritur, non de villis domibusve alienis;
Nec male necne Lepos saltet: sed quod magis ad nos
Pertinet, & nescire malum est, agitamus: Utrumne
Divitiis homines, an sint virtute beati?
Quidve ad amicitias, usus rectumne, trahat nos?
Et quæ sit natura boni, summumque quid ejus?
Cervius hæc inter vicinus garrit aniles

INTERPRETATIO

pingui? O noctes et epulæ Deorum, in quibus ego et familiares cœnamus ad Larem meum; ac protervos famulos alo cibis libatis. Ibi quisque liber a stultis legibus, ad arbitrium exhaurit scyphos diversos, sive capax ingentes sumit calices, sive minoribus cupit madescere. Tum fit confabulatio non de aliorum prædiis vel ædibus; neque utrum Lepos inepte saltet, an non: sed quod utilius, quodque ignorare sit nefas, quærimus; an opibus homines, an virtute felices existant: utrum nos ad amicitias impellat utilitas an honestum: item quid sit bonum, et quæ ejus perfectio? Interea Cervius vicinus aniles

ANNOTATIONES

gnatam dici ironice quidem & satirice, quasi homini coævam & consanguineam: nempe quod ille assereret fabam ex eadem origine & eodem tempore cum homine natam; eamque, si pyxide inclusa servetur vel infodiatur, in carnem & sanguinem converti. Ego nec fabulas, nec metempsychosim afferre huc velim: *cognatam* interpretabor amicam. Fabis enim aliisque leguminibus atque oleribus omnique cibo parabili Pythagoras & Pythagorici libenter vescebantur: carnibus autem vix, aut nunquam, frugalitatis quidem & sanitatis gratiâ: quamquam nonnulli contrarium scribunt. Vide Cic. de Div. 2. n. 119. Diog. Laert. lib. 8. Athen. l. 4. & 10. Plin. l. 18. cap. 12. Gell. l. 4. c. 11. Cœl. Rhodig. l. 21. cap 3. l. 28. c. 12. l. 30. c. 36. Et quæ nos ad Juven. Sat. 15. v. 173. ubi de anthropophagis quibusdam ita scribit:

. . . . *Quid diceret ergo*
Vel quo non fugeret, si nunc hæc monstra videret
Pythagoras, cunctis animalibus abstinuit qui
Tanquam homine, & ventri indulsit non omne
legumen?

Pythagora.) Vide lib. 1. Od. 28. Epod. 15. & Sat. 4. hujus lib.

65. *O noctes, cœnæque Deûm.*) O quieti somni! o epulæ tranquillæ & jucundæ, quantumvis sobriæ & frugales: certe nectari & ambrosiæ Deorum æquiparandæ! vel *noctes* dicit Poeta, quod olim in multam noctem producerent cœnam, ut alibi notavimus.

66. *Ante Larem proprium.*) Religiose Diis domesticis libans, & primitias offerens rusticarum dapum; ac postea e *libatis dapibus* hilariter cum familiaribus & servis cœnans. Vide l. 1. Od. 12.

Vernas.) Sic vocantur qui ex ancillis nati sunt verno tempore. Festus: *procaces*, e procando, sive poscendo.

69. *Legibus insanis.*) De his conviviorum legibus. Vide lib. 2. Od. 7. annot.

69. *Seu quis capit acria fortis pocula.*) Plin. lib. 14. c. 22. refert *Ciceronem Marci filium binos congios simul haurire solitum*; atque ebrietatis mala eleganter describit. Vide Macrob. Saturn. 2. cap. ultimo. Gell. lib. 15. cap. 2.

70. *Humescit.*) Al. *uvescit*, l. 4. Od. 5. in fine: *uvidi*, id est, bene poti, madidi ac pleni vino.

71. *Non de villis domibusve alienis.*) De his invidi & avari sermocinentur: ut deliciarum sectatores & voluptarii de saltatoribus & scurris.

72. *Lepos.*) Augusti scurra, archimimus, egregius saltator, Lepos dictus, a molli, scitâ, & lepidâ saltandi ratione.

Quod magis ad nos pertinet, &c.) De aptis convivio sermonibus. Gell. lib. 13. cap. 11. &c.

75. *Usus rectumne.* Alii quippe sentiebant amicitias propter utilitatem colendas: Alii propter virtutem. Vide Cic. Lælius; ubi: *Solem, inquit, e mundo tollere videntur qui amicitiam e vita tollunt . . . Amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere, &c.*

Rectumne.) Cic. mox cit. *Virtus amicitiam & gignit & continet . . . Virtutum amicitia adjutrix a natura data est.* Et in fine ejusdem lib. *Vos hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest: ut, eâ exceptâ, nihil amicitiâ præstabilius esse putetis.*

76. *Summumque quid ejus?*) In quo consistat summum bonum? Hoc enim in voluptate alii, alii in virtute reponebant. Vide Cicer. de finib. Tusc. Quæst. &c.

Ex re fabellas. Nam si quis laudat Arelli
Sollicitas ignarus opes, sic incipit: Olim
Rusticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum;
Asper, & attentus quæsitis, ut tamen arctum
Solveret hospitiis animum. Quid multa? neque illi
Sepositi ciceris nec longæ invidit avenæ:
Aridum & ore ferens acinum, semesaque lardi
Frusta dedit; cupiens variâ fastidia cœnâ
Vincere tangentis male singula dente superbo:
Cum pater ipse domûs paleâ porrectus in horna
Esset ador loliumque, dapis meliora relinquens.
Tandem urbanus ad hunc, quid te juvat, inquit, amice,
Prærupti nemoris patientem vivere dorso?
Vis tu homines urbemque feris præponere silvis?
Carpe viam, mihi crede, comes: terrestria quando
Mortales animas vivunt sortita, neque ulla est
Aut magno aut parvo lethi fuga: quo bone circa,
Dum licet, in rebus jucundis vive beatus:
Vive memor, quàm sis ævi brevis. Hæc ubi dicta
Agrestem pepulere, domo levis exilit. Inde
Ambo propositum peragunt iter; urbis aventes
Mœnia nocturni subrepere. Jamque tenebat

INTERPRETATIO

fabulas ad propositum narrat. Etenim si quis imperitus laudat ânxias Arellii divitias, ita exorditur: quondam mus agrestis urbânum murem cavernulâ dicitur excepisse, vetus hospes veterem amicum; durus, et studiosus rerum congestarum; ita tamen ut animum restrictum laxaret hospitam gratiâ. Quid plura? Nec parce dedit e congesto cicere, nec ex avena oblongâ: ore portans acinum desiccatum, et semesa laridi frustula obtulit; optans multiplici dape vincere nauseam fastidiose singula delibantis superbo dente; dum ipse ædium dominus in stramine jacens ederet frumentum ac zizaniam, cibis optimis abstinens. Denique urbanus hunc sic allocutus est: Amice, quorsum ærumnosus degis ad latus montis ardui? visne homines et urbem præferre silvis desertis? Mihi ausculta, iter mecum ingredere; quandoquidem animantia super terram vitam aguet morti obnoxiam, nec effugiendi ratio est sive parvo sive magno. Quocirca, o bone, quandiu potes, rebus fruere jucundis, recordatus quam brevi tempore sis victurus. Sermonibus illis excitatus rusticus prosilit alacer e domicilio. Hinc uterque viam institutam decurrunt, cupientes noctu subire civitatis pomœ-

ANNOTATIONES

78. *Ex re fabellas.*) Sunt fabulæ ad persuadendum valde commodæ & efficaces, si apposite adhibeantar. Hinc sacri etiam codices proverbiis & parabolis inspersi sunt. Hisque persæpe usus est Christus Dominus, veritas Dei & Sapientia. *Ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem & exempla teneatur:* S. Hier. l. 3. Comment. in Matth.

Arelli.) Arellius famosè avarus: contra stultam ejus de opibus opinionem Cervius affert apte exemplum & apologum rustici muris & urbani.

85. *Hospitiis.*) Hospitibus amice excipiendis.

84. *Nec longæ invidit avenæ.*) Hellenismus.

86. *Varia cœna.*) *Dubiam cœnam* dixit supra Sat. 2. v. 77.

88. *Horna.*) Nova, hujus anni. lib. 3. Od. 23. v. 3.

89. *Ador.*) Frumenti genus, ab edendo appellatum; vel, quod aduratur, ut e tosto fiat mola salsa ad sacrificia utilis. Festus. Alii aliter.

93. *Terrestria quando, &c.*) Vel ex persona murium aliorumque brutorum: vel ex persona atheorum, hoc dicit Poeta.

97. *Vive memor quam sis ævi brevis.*) Eam-

Nox medium cœli spatium, cum ponit uterque
In locuplete domo vestigia: rubro ubi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburnos,
Multaque de magna superessent fercula cœnâ,
Quæ procul exstructis inerant hesterna canistris.
Ergo ubi purpureâ porrectum in veste locavit
Agrestem, veluti succinctus cursitat hospes;
Continuatque dapes: nec non vernaliter ipsis
Fungitur officiis, prælambens omne quod affert.
Ille cubans gaudet mutatâ sorte, bonisque
Rebus agit lætum convivam: cum subito ingens
Valvarum strepitus lectis excussit utrumque:
Currere per totum pavidi conclave, magisque
Exanimes trepidare, simul domus alta Molossis
Personuit canibus. Tum rusticus, Haud mihi vitâ
Est opus hac, ait, & valeas: me silva cavusque
Tutus ab insidiis tenui solabitur ervo.

INTERPRETATIO

rium. Et jam nox attigerat medium cœli locum, quando pedem ambo inferunt in ædes opulentas, ubi stragula fulgebat purpurea super thoros eburneos, et plurimæ dapes restabant e lauto convivia, quæ heri procul fuerant in sportulis congestæ. Postquam igitur rusticum statuit in stragula pretiosâ recumbentem, velut expeditus hospes circumcursat; cibos cibis accumulat, et instar famuli ministrat sedulus, prægustans quicquid apportat. Ille quietus lætatur mutatâ conditione, hilaremque se convivam exhibet favente fortunâ: quando magnus repente forium strepitus thoris ambos expulit. Mox trepidi cœperunt fugere per omne cubiculum: gravius autem expavescere quasi *moribundi, cum ædes amplæ insonuerunt magnis canibus. Tunc agrestis dixit: Nequaquam me juvat vita ista: eique nuntium remitto: me nemus et cavernula a periculis libera consolabuntur exiguo legumine.*

ANNOTATIONES.

dem hanc orationem tribuit Herculi Euripides in Alcestide: ut bene observavit Moretus.

104. *Fercula.*) A ferendo vocantur sic vasa eduliorum, & per Synecd. ipsa edulia, &c.

108. *Vernaliter.*) Al. *Verniliter*, more servorum prælambens dapes, quas affert.

114. *Molossis.*) Ingentibus canibus e Molossia regione Epiri. Apud Molossos Epiri populos erant canes venatici generosissimi.

117. *Ervo.*) Quovis legumine. Synecd. *Ervum*, Græcis ὄροβος, Gallic. *ers*, legumen est pisis affine, saginandis armentis utile. Columell. Plin. Virgil. Ecl. 3. vers. 100. ejus meminit, si fides quibusdam veteribus membranis. Nam aliæ habent, *arvo*: aliæ, *ervo*.

SATIRA VII.

Inducitur servus, pro libertate Saturnalium, heri vitia taxans & carpens.

Jam dudum ausculto, & cupiens tibi dicere servus
Pauca, reformido. Davusne? Ita, Davus amicum
Mancipium domino, & frugi, quod si satis: hoc est,
Ut vitale putes. Age, libertate Decembri
(Quando ita majores voluerunt) utere: narra.
Pars hominum vitiis gaudet constanter, & urget
Propositum: pars multa natat; modo recta capessens,
Interdum pravis obnoxia. Sæpe notatus
Cum tribus annellis, modo lævâ Priscus inani,

INTERPRETATIO

DAVUS. *Jam diu est quod te audio, atque avens tibi pauca loqui, ego famulus timeo.* HOR. *Numquid Davus?* DAV. *Etiam Davus hero servus fidelis, ac frugalis abunde: id est, ut vitâ dignum existimes.* HOR. *Age, fruere licentiâ mensis Decembris, quandoquidem ita sanxerunt majores nostri; loquere.* DAV. *Plerique hominum ostinate vitiis delectantur: et perseverant in pravis moribus. Alii multi fluctuant, nunc virtutem sequentes, alias vitiis obsequentes. Sic Priscus frequenter visus est cum tribus annulis:*

ANNOTATIONES

1. *Jam dudum ausculto.*) Suum ipse servum vitia sibi objicientem ita inducit Horatius, ut quilibet vitiosus a servo suo pariter reprehendi se juste quidem putet & sentiat. Porro sententiam hanc asserit. Solum sapientem esse liberum: quam tractat Cicero Parad. 5. & Pers. Sat. 5.

Ausculto.) Ad omne obsequium paratus asto.

2. *Davusne?*) Ipsene *Davus* hæc loquitur?

4. *Ut vitale putes.*) Habebant domini in servos jus vitæ ac necis. Davus ait, pro sedula & diuturnâ servitute videri sibi meruisse apud herum ut vivat. Alii alias interpretationes afferunt; at meo judicio longe petitas. Quidam volunt Davum significare se mediocriter bonæ esse indolis, quod contra raro sint longævi, qui indole sunt eximiâ: Seneca Controv. 2. *tam immature magnum ingenium non esse vitale.* Alii sic: Davus ostendit se in victu moderatum ac temperantem diutius esse victurum, contra morem servorum, quos edacitas brevi conficit.

4. *Libertate Decembri utere.*) Dic libera quicquid volueris, siquidem hoc tibi dant Saturnalia. Ea nempe 14. Cal. Janu. celebrabantur, in honorem Saturni, & monimentum aurei sub ejus regno seculi, quo tempore cuncti æquales erant tam servi quam ingenui. Macrob. lib. 1. cap. 10. *Saturnalia uno die solita peragi: post in triduum propagata, adjectis a Cæsare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti; quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit ... sed Sigillariorum adjecta celebritas in septem dies discursum publicum & lætitiam religionis extendit.* Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 22. *Saturni festis diebus servos ingenuorum ministeria occupare, pileos sumere, & a liberis nullo discrimine differre, stipesque invicem dare, & munera missitare, servatum est. Regna quoque sortiri inter æquales, & tanquam reges imperitare, magistratus purpuram induere, reliquos in veste candidâ diem concelebrare. Qui etiam mos Græcis & exteris communis fuit. Namque apud Babylonios Sacea appellatæ festa, quibus dies quinque imperabant servi dominis: eorumque unus stolâ sumptâ dominabatur,* &c. Vide supra Sat. 3.

7. *Natat.*) Instabilis est: sicut natantes modo contra flumen, modo currente feruntur amne.

9. *Cum tribus annellis.*) Plures annelos gestare luxuriosum habebatur.

Priscus.) Hic orator fuisse dicitur, Senatorii quidem vel certe Equestris ordinis.

Lævâ inani.) Sine ullo annulo: quod egestatis signum. In læva utpote minus actuosâ annuli gestantur. Macrob. lib. 7. c. 13. *Annulum in digito, qui minimo vicinus est, quem etiam medicinalem vocant, & manu præcipue sinistrâ gestandum esse.* Gell. lib. 10. cap. 10. *repertum est nervum quendam tenuissimum ab eo digito ad cor hominis pervenire.* Hinc tali honore eum digitum placuit decorari. Vide Plin. l. 33. c. 1. Ubi de origine & jure annulorum aureorum. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 9. &c.

Vixit inæqualis, clavum ut mutaret in horas:
Ædibus ex magnis subito se conderet, unde
Mundior exiret vix libertinus honeste.
Jam mœchus Romæ, jam mallet doctus Athenis
Vivere; Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.
Scurra Volanerius, postquàm illi justa chiragra
Contudit articulos; qui pro se tolleret, atque
Mitteret in phimum talos, mercede diurnâ
Conductum pavit: quanto constantior idem
In vitiis, tanto levius miser ac prior ille,
Qui jam contento, jam laxo fune laborat.
Non dices hodie, quorsum hæc tam putida tendunt,
Furcifer? Ad te, inquam. Quo pacto, pessime? Laudas

INTERPRETATIO

paullo vero post sinistrâ vacua diversus vixit; adeo ut vestem mutaret horis singulis: *exiens ex tectu superbâ e basilica repente migraret* illuc, *unde vix decenter egrederetur libertinus nitidulus. Modo Romæ adulter, modo Athenis eruditus degere cuperet: certe natus infestis omnibus Vertumnis.* Contra *Volanerius sannio, quando justa chiragra illi fregit digitos*, hominem quotidianâ *mercede conductum aluit, qui taxillos pro se colligeret ac immitteret in alveolum. quanto magis constans in pravis; tanto minus infelix quam prior iste, qui nunc intento, nunc laxato fune luctatur.* HOR. *An non hodie declarabis, furcifer, quo spectent illa adeo inepta?* DAV. *Dico, ad temetipsum.* HOR. *Ecquâ ratione, o nequam?*

ANNOTATIONES

10. *Inæqualis.*) Sibi parum constans.

Clavum.) Modo latum, modo angustum sumens. De ea veste præclarâ lib. 1. Sat. 5. v. 36.

11. *Ædibus ex magnis.*) E superbo domicilio in vile & abjectum migraret.

13. *Jam mœchus Romæ.*) Salsus in Romanorum impudicitiam sarcasmos.

Jam mallet doctus Athenis vivere.) Modo otiosum & luxuriosum præferens vitæ genus; modo studia literarum & honestos doctrinæ ac Philosophiæ labores.

Athenis.) Ubi fons omnium doctrinarum, Cic. de Orat. ubi artium exquisitarum officina: ubi præcipue coluntur ea mysteria, quibus ex agresti immanique vitâ exculti ad humanitatem & mitigati sumus. Id. de Leg. 4. ubi tanta auctoritas, ut de ejus urbis possessione inter Deos certamen fuerit; et jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur. Id. Orat. n. 25.

15. *Vertumnis.*) Vertumnus Deus anno vertendo præsidens, multiformis erat, & varie pingebatur, & variis colebatur locis tum in orbe tum in municipiis: modo fossor, modo arator, seminator, plantator, messor. Hinc plur. numero Vertumni appellantur. Ajunt etiam sensus & cogitationes hominum ab eo verti. Unde iratis Vertumnis dicitur natus quisquis semper incertus & inconstans aliis aliisque affectibus agitur. Tibul.

Talis in æthereo felix Vertumnus olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

15. *Chiragra.*) Vel metri causâ licenter & contra etymon primam corripit syllabam: vel Poeta scripsit *cheragra*, et volunt quidam. χείρα τῆς χειρός, Poetice χέρος. *Justa*, digna luxuriæ pœna. Persius Sat. 5. v. 58.

Sed cum lapidosa chiragra
Fregerit articulos.

Scilicet morbus ille articularis manûs ac digitorum usum præpedit, non secus ac si fracti & contusi essent articuli manuum.

16. *Qui pro se tolleret.*) Cùm talis semper ludere consuevisset, interclusâ manus suas movendi facultate, alienâ manu talos colligebat, movebat, jactabat.

17. *Phimum.*) Vasculum ligneum, corneum, eburneum, oris angusti, e quo tali intus agitati effunduntur in alveum seu tabulam. *Fritillum* vocant Juvenalis & Seneca, *orcam* Persius, *turriculam* Martialis, *pyrgum* (quæ vox Græca turriculam designat) alii, & hic Horatius, ut placet multis hisque doctissimis. Gall. *cornet à dez.* Jul. Poll. lib. 10. cap. 31. phimum φιμὸν numerat inter aleatoria instrumenta: item Æschines in Timarch. apud Suidam.

20. *Qui jam contento.*) Metaphorica dictio. Velut Priscus modo parcus admodum & frugalis; modo laxus, magnificus, luxuriosus, utrinque nimius & vitio laborans.

21. *Putida.*) Auditu ingrata: translatio a naribus ad aures.

22. *Furcifer.*) Servus hoc probro incessabatur, cum ob delictum quodpiam levius, suspensam collo furcam cogebatur ferre, ignominiæ causâ.

Fortunam & mores antiquæ plebis, & idem
Si quis ad illa Deus subito te agat, usque recuses:
Aut quia non sentis, quod clamas, rectius esse;
Aut quia non firmius rectum defendis; & hæres,
Nequicquam cœno cupiens evellere plantam.
Romæ rus optas, absentem rusticus urbem
Tollis ad astra levis: si nusquam es forte vocatus
Ad cœnam; laudas securum olus, ac velut usquam
Vinctus eas, ita te felicem dicis, amasque,
Quod nusquam tibi sit potandum: jusserit ad se
Mœcenas serum sub lumina prima venire
Convivam, Nemon' oleum feret ocyus? Ecquis
Audit? cum magno blateras clamore, furisque.
Milvius & scurræ, tibi non referenda precati,
Discedunt. Etenim fateor me, dixerit ille,
Duci ventre levem: nasum nidore supinor:
Imbecillus, iners, si quid vis, adde, popino.
Tu cum sis quod ego, & fortassis nequior, ultro
Insectere velut melior, verbisque decoris

INTERPRETATIO

DAV. *Extollis conditionem, et instituta prisci populi; tuque ipse fortiter abnuas, si numen aliquod ad ea te redigat: sive quod non firmiter teneas melius esse id quod asseris: sive quod non constanter virtutem propugnas: atque hæsitas, frustra exoptans pedem luto extrahere.* Cum *Romæ versaris, cupis rure* degere; *cum rari degis, remotam urbem laudas inconstans. Si a nemine invitatus es ad cœnam, extollis olera tranquilla: et quasi pergas coactus, sic te beatum prædicas, atque gratularis* tibi, *quod apud nullum cœnare contingat.* Verum *si Mœcenas vocet te cœnatum apud se vesperi ad primas candelas; horrendum vociferaris furibundus. Nullusne afferet unguenta citius? quisnam auscultat?* Tum vero *Milvius et parasiti abeunt, tibi imprecati minime narranda. At dicet aliquis me ventri obnoxium esse: nasum tollere supinum ad nidores: ignavum, segnem esse, adde etiam, popinarum sectatorem, si lubet: non inficiabor. Tu vero, cum sis servus, ut ego, et fortasse pejor, cur me sponte reprehendis quasi præstantior? Quare præclaris sermonibus tegis quod pravum habes?*

ANNOTATIONES

23. *Mores antiquæ plebis.*) Probos nimirum & castos. Nam subinde vitia sensim gliscere visa sunt.

27. *Nequicquam cœno cupiens evellere plantam.*) Frustra cupiens e gurgite vitiorum emergere.

30. *Laudas securum olus.*) Tranquillam domi cœnam e cibo parabili laudas & præfers quibuslibet lautis & opimis apud alios epulis, ad quas invitatus fueris.

31. *Velut usquam vinctus eas.*) Videri vis ad alienam ire cœnam velut coactus, vinctus, invitus: ac felicem te dicis quod nemo te vocarit. Verum te dissimulas.

33. *Serum sub lumina prima.*) Sero quidem cœnabant magnates pluribus negotiis occupati; at alii vulgo circa tertiam aut quartam horam pomeridianam. Martial. lib. 4. Epig. 8.

Imperat exstructos frangere nona toros.

34. *Nemon' oleum feret ocyus, &c.*) Clamitas moræ impatiens, & mirum quantum properans ire illuc bene lotus, bene unctus. Sic nimirum veteres ad cœnam invitati pergebant, unguentis odoriferis perfusi.

35. *Furisque.*) Alii leg. *fugisque*, id est cum magna festinatione domo abis, & ad Mœcenatis cœnam curris.

36. *Milvius & scurræ, &c.*) Parasiti & scurræ apud te cœnâ speratâ fraudati diras in te jactant, imprecantur tibi mala omnia discedentes.

38. *Nasum nidore supinor.*) Elatum habeo nasum ad captandos odores opsoniorum; tanquam ventris & gulæ mancipium cernas venor.

Obvolvas vitium? Quid, si me stultior ipso
Quingentis empto drachmis deprenderis? aufer
Me vultu terrere: manum stomachumque teneto,
Dum quæ Crispini docuit me janitor, edo.
Te conjux aliena capit, meretricula Davum:
Peccat uter nostrum cruce dignius? acris ubi me
Natura incendit; * * * * *
* * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *
Dimittit neque famosum, neque sollicitum, ne
Ditior aut formæ melioris * * *
Tu, cùm projectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu, prodis ex Judice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacernâ,
Non es quod simulas? metuens induceris, atque
Altercante libidinibus tremis ossa pavore.
Quid refert, uri virgis, ferroque necari?
Auctoratus eas, an turpi clausus in arca,
Quò te demisit peccati conscia herilis,

INTERPRETATIO

Quid si tu agnosceris insanior me, quem emisti drachmis quingentis? Desine vultu terrorem mihi facere: coerce manum atque iram, dum loquor ea quæ didici a Crispini janitore. Tu sectaris uxorem alterius, Davus meretricam. Uter nostrum cruce dignior peccat? Cum me ardens libido inflammat, * * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * * * *
ab ea *discedo nec infamis, nec anxius, ne opulentior vel pulcrior eâdem potiatur. Tu vero quando exutis ornamentis, annulo equestri, et Romanâ veste, e Judice mutaris in vilem servum, cucullo obvolvente caput unguentis delibutum, an non es quod fingis? pavidus* quidem *intromitteris, et corpore concuteris, metu adversus cupiditates luctante.* Age vero *quid interest, virgis cædi, et gladio interfici? an pergas addictus; an infami inclusus arcâ,* in *quam te compegit* ancilla *flagitii heræ particeps,*

ANNOTATIONES

43. *Quingentis empto drachmis.*) Gall. *acheté cinquante écus*. Siquidem drachma Attica sex assas, sive solidos nostræ monetæ continabat.

Me stultiar deprenderis.) Ego anim vitia maa ipsa agnosco & fateor, tu vero tua celas & vanu decora tagis; & binc aliis tibique atiam bonus videri gaudet stulte.

44. *Manum stomachumque teneta.*) Na minas, ne verbera mihi intèntes, dum tibi vera loquor.

45. *Dum quæ Crispini docuit janitor edo.*) Doctum se sarvus a sarvo Philosophi ante dicit. Carta a Magistris publicis documanta quædam sarvi eorum captabant, seu domi, sau custodientes januam Scholarum, in quibus docabant: audira nempe multa, atque utiliter excipere potarant, si paulum ingeniosi essent. De *Crispino* Stoicam sectam amplexo, lib. 1. Sat. 1. & 3.

46. *Te conjux aliena capit.*) Adulteriorum sectator quilibat hîc arguitur, non ipse Horatius, qui ab iis abhorrebat. Lib. 1. Sat. 2.

53. *Tu, cùm projectis insignibus.*) Depositâ togâ, exuto augusto clavo, equestrique annulo & dignitate, quibus ab Augusto es insignitus; sarvilam-eutam indutos habitum, ne agnoscaris: jam non videris equas Romanus, sed vilis servus. Vide Gell. lib. 15. c. 20.

54. *Ex Judice.*) Cartarum rarum cognitio & judicium ad equites Rom. pertinabat: sive quod aligobantur Judices tam ex Equastri quem ex Senatorio ordine.

55. *Lacernâ.*) Pallio caput etiam adversus umbras protegente. *Cucullum* vocat Juvenalis. Sat. 3. 6. & 8. Gall. *une cape*.

16. *Metuens induceris.*) In demum mœchæ induceris matuans pericula, da quibus l. 1. Sat. 2.

58. *Quid refert, uri virgis, &c.*) Gladiatores emens bas illis conditiones proponabat, flammis uri, virgis cædi & secari, ferro necari: quas cum accepissent carte quidem pretio, auctorati dicebantur, sau obligati & obstricti ad

Contractum genibus tangas caput? Estne marito
Matronæ peccantis in ambos justa potestas?
In corruptorem vel justior. Illa tamen se
Non habitu mutatve loco, * * *
Cum te formidet mulier, neque credat amanti.
Ibis sub furcam prudens, dominoque furenti
Committes rem omnem, & vitam, & cum corpore famam.
Evasti? credo metues, doctusque cavebis?
Quæres quando iterum paveas, iterumque perire
Possis. O toties servus! Quæ bellua ruptis
Cum semel effugit, reddit se prava catenis?
Non sum mœchus, ais. Neque ego, Hercule, fur, ubi vasa
Prætereo sapiens argentea. Tolle periculum,
Jam vaga prosiliet frænis natura remotis.
Tune mihi dominus; rerum imperiis hominumque
Tot tantisque minor? quem ter vindicta quaterque

INTERPRETATIO

genibus tangas caput inflexum? Dic porro, si *vir matronæ delinquentis jus habet adversus utrumque, an non æquius contra adulterum? Certe femina hæc suum non mutat habitum, vel locum:* * * * *quoniam te metuit, nec amanti fidit: sponte feres patibulum, atque hero furioso addices cuncta bona, vitam, corpus, existimationem.* Quod si incolumis *evades*, deinceps *forte vereberis, et eruditus evitabis?* Imo vero *inquires rursum timendi pereundique occasiones. O multis modis mancipatus! Ecqua fera vinculis fractis improbe se religat, si quando evasit?* At enim *non sum adulter, inquies. Nec ego certe fur, quando argentea vasa cautus transeo. Aufer* vero *periculum, statim indoles soluta erumpet sublatis frænis.* Quæ cum ita sint, *an meus es herus, tu subditus dominatui tot rerum atque hominum: quem virga* Prætoris *ter aut quater*

ANNOTATIONES

quidlibet perpetiendum. Sensus est. Tu servuli metu continuo pressus, servili auctoramento quasi addictus, an non vere servus es? nihil certo interest gladiatorem inter & adulterum. Gladiator virgis cædendum, ferroque necandum se addicit; tu pariter cum adulteria committis. Quid enim, cum timens adulteræ maritum in arca recluderis.

63. *Estne marito matronæ peccantis, &c.*) Olim adulterum in adulterio deprehensum marito licebat occidere, simul & adulteram. Lex subinde Julia de adulteriis nonnihil immutavit, atque flagitiorum ejusmodi cognitionem ad certos Judices referri jussit. Vide Annot. lib. 1. Sat. 2.

64. *Non habitu mutatve loco.*) Adultera non egreditur domo suâ, non insignia deponit, ut tu: proindeque longe pejus illa facis, justiorque pœna te sequitur.

66. *Ibis sub furcam prudens.*) Sponte subibis servilem ignominiam & pœnam.

Dominoque furenti, &c.) Vel, irato & ultionem anhelanti marito: vel affectui vehementi cuilibet tibi tyrannice dominanti paratus es addicere bona, famam, vitam.

68. *Evasti? credo metuens, &c.*) Ironice. Quod si e vitæ periculo emergas, forte cautus deinceps simile discrimen longe fugias. Imo vero quæres semper novas mœchandi toties que periclitandi occasiones: adeo mancipatus es tyrannidi vitiorum.

70. *Quæ bellua ruptis, &c.*) Hunc Horatii locum imitatus est Persius Sat. 5. v. 158. & seq.

72. *Non sum mœchus, ais, &c.*) Si tu non es mœchus, eo quod aperte non sectaris matronas; nec ego fur sum, qui argentea vasa quælibet obvia metu pœnæ non surripio palam. Verum si periculi formido removeatur, jam ego furabor, & tu mœchaberis: & vitiosæ indoli ambo serviemus. Ergo tu perinde servus ac ego. Huc pertinet quod Stoici plus animum peccandi spectabant quam factum.

74. *Rerum imperiis hominumque tot tantisque minor.*) Obnoxius libidini, timori, ambitioni, &c. qua a servitute Prætor eximere te non valet.

76. *Vindicta.*) Tribus modis a servitute vindicabatur & in libertatem asserebatur servus: 1. censu, 2. testamento, 3. vindictâ; nempe cùm virgâ capiti servi ter incussâ rite manumittebat servum Prætor. Vide Pers. Sat. 5. v. 88. ubi sic habet;

Vindicta postquam meus a Prætore recessi.

Imposita haud nequam miserâ formidine privet?
Adde supra dictis, quod non levius valeat. Nam
Sive vicarius est qui servo paret, uti mos
Vester ait, seu conservus; tibi quid sum ego? nempe
Tu mihi qui imperitas, aliis servis miser, atque
Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.
Quisnam igitur liber? Sapiens, sibi qui imperiosus:
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent;
Responsare cupidinibus, contemnere honores
Fortis, & in seipso totus teres atque rotundus,
Externi ne quid valeat per læve morari:
In quem manca ruit semper fortuna. Potesne
Ex his, ut proprium, quid noscere? Quinque talenta
Poscit te mulier, vexat, foribusque repulsum
Perfundit gelidâ: rursus vocat. Eripe turpi
Colla jugo. Liber, liber sum, dic age. Non quis.

INTERPRETATIO

incussa non unquam liberet molesto metu; His adjunge quod non minoris momenti sit. Etenim seu vicarius est qui servo obedit, sicut institutum vestrum docet, sive conservus: quid ego sum erga te? Scilicet ipse qui mihi dominaris, aliis obtemperas miser, ac moveris, perinde ac lignea effigies viribus non propriis. HOR. *Ergo quisnam liber?* DAV. *Sapiens, qui sibi dominatur; quem nec egestas, nec mors, nec catenæ territant; qui valet repugnare cupiditatibus, et spernere dignitates, atque est in semet omnino æqualis et globosus, ut nihil externi queat retardare per expolitum: quem fortuna impetit semper debilis. An potes aliquid ex istis velut tuum observare? Femina talenta quinque a te exigit, urget, domo ejicit, aquâ aspergit: iterum accersit. Exime cervicem infami servitute: Heus dic: Liber, liber sum.*

ANNOTATIONES

77. *Haud unquam miserâ formidine privet.*) Corporis quidem dabit libertatem, at animi nequaquam.

79. *Vicarius.*) Inter servos erat unus præcipuus, ut plurimum atriensis, quibusdam dispensator dictus. Hic aliis servis distribuebat ex more dimensum cibum aut frumentum; habebatque in eos quandam auctoritatem. Reliqui servi dicebantur vicarii, seu conservi: communem etenim habebant dominum.

82. *Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.*) Tu qui meus es dominus, affectuum ac vitiorum servus es: atque ab eis duceris, perinde ac imagunculæ ligneæ certis nervis & fidiculis motæ, per se videntur moveri, caput, brachia, pedes agitare oculos etiam torquere, &c. Gell. lib. 14. cap. 1. *Nihil arbitratu suo faciunt*, inquit, *sed indicta νευρόσπαστα esse videantur, id est nervis moventia.*

86. *Totus teres atque rotundus.*) Tam lævis, politus, æqualis, ut quasi perfectus globus facile moveatur; nihilque asperum ansatumve habeat quo retineri ac retardari queat, aut invitus impelli vi quadam externâ. Pers. Sat. 1. v. 64.

Ut per læve severos
Effundat junctura ungues.

88. *In quem manca ruit semper fortuna.*) Sicut affectibus non servit, ita nec fortunæ: & quemadmodum irruentium vitiorum, sic & fortunæ impetum frangit.

91. *Perfundit gelidâ.*) Mulierum ea est improbitas. De qua Pers. Sat. 5.

Soleâ puer objurgabere rubrâ.

92. *Eripe turpi colla jugo.*) Si tu liber es, age, te liberum ostende: spernentem te meretriculam sperne & desere. Atqui non voles cupiditati subditus. Cicer. Parad. 5. *An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat, cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat quod videtur: qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? Poscit? dandum est. Vocat? Veniendum. Ejicit? Abeundum. Minatur? Extimescendum. Ego vero istum non modo servum, sed nequissimum servum puto.*

Urget enim dominus mentem non lenis, & acres
Subjectat lasso stimulos, versatque negantem.
Vel cum Pausiacâ torpes, insane, tabellâ,
Quî peccas minus atque ego, cum Fulvi, Rutubæque,
Aut Placideiani contento poplite miror
Prælia, rubricâ picta aut carbone, velut si
Re vera pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri? nequam & cessator Davus: at ipse
Subtilis veterum judex & callidus audis.
Nil ego, si ducor libo fumante: tibi ingens
Virtus atque animus cœnis responsat opimis.
Obsequium ventris mihi perniciosius est cur?
Tergo plector enim: quî tu impunitior, illa
Quæ parvo sumi nequeunt, cum obsonia captas?
Nempe inamarescunt epulæ sine fine petitæ,

INTERPRETATIO

Atqui non vales: quippe animum premit herus gravis, acresque stimulos subdit fatigato, et reluctantem exagitat. Verumenimvero quando stupens miraris tabellam a Pausia pictam, *quâ ratione levius delinquis quam ego cum attentus contemplor pugnas Fulvii, Rutubæ, et Placideiani, rubricâ vel carbone delineatas, intento poplite* altero, *quasi reipsa viri decertent, moveant arma, impetant, declinent?* Nempe *Davus iners et pravus* habebitur: *tu vero solers et peritus cognitor* rerum *antiquarum prædicaberis. Si trahor* odore *placentæ calidæ,* homo *nihili sum:* at *tibi magna virtus et mens temnit lautas dapes. Quare* vero *damnosius mihi est obtemperare ventri?* nimirum *quia dorsum verberatur.* Sed *quo pacto minus tu puniris, quoties appetis edulia ista, quæ* pretio *exiguo haberi non possunt? Quinimo amaræ fiunt dapes frequentius captatæ, et*

ANNOTATIONES

93. *Urget enim dominus.*) Dominatur tibi libido, invitumque trahit. Pers. cit. Sat. 5. v. 124.

Liber ego. Unde datum hoc sumis tot subdite rebus?
An dominum ignoras, nisi quem vindicta relaxat?

95. *Vel cum Pausiacâ torpes, insane, tabellâ.*) Cum præ immoderato pictarum egregie tabellarum studio valut insanis. Cic. Parad. 5. *Sunt pari stultitiâ, quos signa, quos tabula, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimiopere delectant.... Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti... intuentem te, admirantem, clamorem tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur sunt ista festiva? sunt. Nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum.*

Pausiacâ.) Pausias insignis Pictor, de quo Plin. lib. 21. cap. 2. & lib. 35. cap. 11.

96. *Fulvi, Rutubæ, Placideiani.*) Hi famosi erant gladiatores.

97. *Contento poplite.*) Is gestus est certantium & digladiantium.

98. *Prælia rubricâ picta aut carbone.*) Publice & propalam exposita. Plin. lib. 35. cap. 7. *Quatuor coloribus solis immortalia illa opera fecere Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, clarissimi pictores; ex albis melino, ex silaceis Attico, ex rubris sinopide Pontica, ex nigris atramento... publicas porticus investivit picturâ, gladiatorum, ministrorumque omnium veris imaginibus redditis... Pingi autem gladiatoria munera, atque in publico exponi cœpta a C. Terentio Lucano.*

101. *Subtilis veterum judex & callidus audis.*) Cic. ante citat. *Nos quoque oculos eruditos habemus.*

105. *Quî tu impunitior.*) Pers. Sat. 5. v. 130. similiter

. . . . . *Qui tu impunitior exis?*

107. *Nempe inamarescunt epulæ.*) Immodice epulatus das pœnas, cum debilitatum cruditate corpus vexatur; pedesque bono succo & alimento proindeque viribus destituti vacillant, solitumque officium non præstant. Vide Sat. 2. huj. lib. v. 75. & seq.

Illusique pedes vitiosum ferre recusant
Corpus. An hic peccat, sub noctem qui puer uvam
Furtivâ mutat strigili? Qui prædia vendit
Nil servile gulæ parens habet? Adde quod idem
Non horam tecum esse potes, non otia recte
Ponere: teque ipsum vitas fugitivus & erro;
Jam vino quærens, jam somno fallere curam:
Frustra: nam comes atra premit, sequiturque fugacem.
Unde mihi lapidem? Quorsum est opus? Unde sagittas?
Aut insanit homo, aut versus facit. Ocius hinc te
Ni rapis, accedes opera agro nona Sabino.

INTERPRETATIO

pedes vacillantes detrectant portare corpus vitiatum. Denique *nunquid peccat servus quispiam pro uva dans strigilem subreptam circa noctem; qui vero gulæ indulgens prædia venundat, nihil servile exhibet? Adde quod tu nequis unâ horâ tecum versari, nec bene uti otio: atque temet fugis ut* servitutem *abhorrens et vagabundus; nunc vino, nunc somno quærens levare sollicitudines: inutiliter: quippe hæ tristes asseclæ fugientem urgent ac persequuntur.* HORAT. *Qua parte habebo lapidem?* DAVUS. *Ecquid necesse est?* HORAT. *Ubi tela ieveniam?* DAVUS. *Vel furit homo noster, vel condit carmina.* HOR. *Nisi hinc abis velociter, ibis ad agrum* meum *Sabinum nonus operarius.*

ANNOTATIONES

110. *Furtivâ mutat strigili.*) Dans strigilem quam furatus est, ad habendam uvam, quam appetit. Strigil instrumentum est æneum, ferreum, argenteum, quo in balneis sudorem veteres detergebant.

112. *Non horam tecum esse potes.*) Variis distractus cupiditatum illecebris, unâ horâ manere apud te, solus esse vix potes; animo tranquillo nunquam frueris: ac proinde *otia recte ponere*, utiliterque tempus insumere non vales in rebus seriis & honestis. Pers. in fine Satiræ 4. *Tecum habita.* Nunquam minus solus Sapiens, quam cum solus est.

113. *Teque ipsum vitas.*) Vitiosi sibimetipsis graves sunt, maxime si soli sint; quia tunc recurrente flagitiorum memoriâ & conscientia ampitas torquentur.

Fugitivus & erro.) A te discedere cupis, vel omnino, vel ad tampus; sicut molestum dominum evitat servus *fugitivus*, redire nunquam volens; aut saltem velut *erro*, dies multos absens tandemque rediens.

116. *Unde mihi lapidem, &c.*) Unde lapidem habebo, quo feriam impudentem servum? *Unde sagittas*, quibus illum confodiam?

117. *Aut versus facit.*) Poetico furore abreptus. Sat. 5. huj. lib. in fine.

Adde Poemata nunc: hoc est oleum adde camino.

118. *Accedes opera agro nona Sabino.*) Protinus hinc te amandabo ad ergastula prædii & villæ meæ apud Sabinos, ubi cum aliis octo servis operi rustico incumbas; fiasque agrestis ex urbano, vinctus e soluto, sordidus & abjectus e præcipuo. Juvenal. Sat. 15. vers. 24. *carcer rusticus.* Plin. lib. 18. cap. 3. *Vincti pedes, damnatæ manus rura exercent.* Et cap. 6. *Coli rura ab ergastulis pessimum est, & quicquid agitur a desperantibus.*

SATIRA VIII.

Cœnæ Nasidieni luxum minime lautum irridet.

Ut Nasidieni juvit te cœna beati?
Nam mihi quærenti convivam dictus here illic
De medio potare die. Sic ut mihi nunquam
In vita fuerit melius. Da, si grave non est,
Quæ prima iratum ventrem placaverit esca.
In primis Lucanus aper, leni fuit Austro
Captus, ut ajebat cœnæ pater: acria circum
Rapula, lactucæ, radices; qualia lassum
Pervellunt stomachum, siser, alec, fæcula Coa.
His ubi sublatis, puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit; & alter
Sublegit quodcunque jaceret inutile, quodque
Posset cœnantes offendere; ut Attica virgo

INTERPRETATIO

HORAT. *Quomodo te oblectavit cœna Nasidieni divitis? Etenim heri mihi te cœnaturum apud me perquirenti dictum est ibi epulari a meridie.* FUNDANIUS. *Ita ut nunquam, ex quo vivo, rectius habuerim.* HOR. *Si molestum non est, dic quod edulium primo sedarit graviorem famem.* FUNDAN. *Initio fuit aper e Lucania, Austro placido captus, quemadmodum affirmabat convivator: circa erant acres rapæ, lactucæ, radices; et quæ languentem stomachum excitant, siser, alec, fæx vini Coi. Postquam remota sunt ista, servus alte succinctus mensam ex acere detersit mappâ villosâ purpureâ; alter autem corrasit quicquid supervacuum, et quod posset nauseam creare convivis.* Tum

ANNOTATIONES

1. *Ut Nasidieni.*) Horatius a Fundanio percunctatur qualis fuerit cœna illa, quam vanus ostentator Nasidienus præbuerat Mæcenati, & cui ille interfuerat.

Nasidieni.) Is eques Rom. fuisse dicitur. Porro ad metri legem, vel quadrisyllabam vocem accipe, ut *vindemiator*, lib. 1. Sat. 7. v. 30. vel Anapæstum loco Dactyli. Apage qui legant; *Ut te Nasid. &c.* vel, *Nasidieni qui juvit te, &c.* Nam reclamant codices; nec non Priscianus l. 17.

2. *Here.*) Heri & here dicebant veteres; ut vesperu & vesperi. Priscian. Juvenalis Sat. 3. v. 23.

3. *De medio potare die.*) Solemnes ergo epulæ, quæ tam mature inirentur, contra morem, de quo alibi. Juvenal. Sat. 11. v. 88.

Ad has epulas solito maturius ibat.

6. *Lucanus aper.*) De Lucania Italiæ regione apris fœcundâ jam dictum est Sat. 3. hujus libri.

Leni Austro captus.) Frustra conatur Nasidienus venditare sic teneriores factas esse illius apri carnes; & frustra excusat fœtorem inductum vehementiori Austri flatu; cum nares convivarum eo offenderentur. Vide Sat. 2. hujus lib. v. 40.

7. *Cœnæ pater.*) Convivii Præfectus; inita *Parochus*, nempe Nasidienus.

8. *Acria circum rapula, &c.*) Apte satis ad emendandum fœtorem apri.

9. *Siser.*) Olus utile stomacho, urinam ciens, appetitum excitans. Gall. *chervy*, vel *seiris*. Dioscorid. Plin. &c. Tiberius Cæsar eo delectatus narrator.

Alec.) Vide Sat. 4. hujus libri v. 73.

Fæcula Coa.) Condimentum e fæce, sive e crassiori sedimento Coi vini; supra sat. 4.

10. *Alte cinctus.* Quo expeditior foret.

Acernam mensam.) Ex acere arbore. Gall. *Erable.* Plin. lib. 16. cap. 15. inquit, *operum elegantiâ & subtilitate citro secundum.* Pariter & Martial. lib. 14. Epig. 90.

11. *Gausape purpureo mensam pertersit.*) Gausape & gausapa, peristroma seu tapes, quo mensa insternebatur. At hic adhibetur ad tergendam mensam, quæ nullo mantili tecta fuisse ostenditur.

13. *Ut Attica Virgo.*) Ut Cereris sacra in canistris portat virgo Attica, sublatis supra caput manibus; ita famulus alte defert vasa vinaria, proceditque lento grado, ad fastum & pompam. Vide lib. 1. Sat. 3.

Cum sacris Cereris, procedit fuscus Hydaspes,
Cæcuba vina ferens: Alcon Chium maris expers.
Hîc herus, Albanum, Mœcenas, sive Falernum
Te magis appositis delectat, habemus utrumque.
Divitias miseras! sed queis cœnantibus unà,
Fundani, pulcre fuerit tibi, nosse laboro.
Summus ego, & prope me Viscus Thurinus; & infra,
Si memini, Varius: cum Servilio Balatrone
Vibidius; quos Mœcenas adduxerat umbras.
Nomentanus erat super ipsum; Porcius infra,
Ridiculus totas simul absorbere placentas.
Nomentanus ad hoc, qui si quid forte lateret,

INTERPRETATIO

subniger Hydaspes progrediens ad instar puellæ Atheniensis quando sacra Cereris portat, vinum Cæcubum detulit, Alcon autem *Chium absque marinâ aquâ. Mox dominus* dixit: *Si* forte *Albanum vel Falernum, o Mæcenas, te plusculum juvat, quam quæ allata sunt, utrumque adest.* HORAT. *O infortunatas opes! at aveo scire, quibuscum epulantibus* tam *laute cœnaveris, o Fundani.* FUNDAN. *Ego supremo in toro, et juxta me Viscus Thurinus* accumbebat; *atque inferiori* loco, *si bene recordor, Varius.* Aderant in medio lecto *Servilius Balatro, et Vibidius, quos asseclas adduxerat Mæcenas.* In imo *erat Nomentanus, supra Nasidienum; infra* vero *Porcius, risum præbens cum devoraret simul integras placentas.* Porro *Nomentanus propterea* aderat, *ut digito indicaret si quid*

ANNOTATIONES

14. *Hydaspes.*) Puer formosus, ortus in Parthia, prope Hydaspen fluvium, indeque adeptus nomen. Vide lib. 1. Od. 22.

15. *Cæcuba.*) De his lib. 1. Od. 20.

Alcon.) Alter famulus.

Chium maris expers.) De Chio vino supra Sat. 4. Quod addit, *maris expers*, vel indicat vinum in Italia factum, adeoque non transmarinum, quod tamen pro Chio & Græco venditetur. Vel hinc jactat purum esse, & cui nihil aquæ marinæ admixtum sit. Nam solebant Græci vino infondere marinam aquam, ut firmius, defæcatius, & incorruptius redderetur. Columel. Athen. lib. 1. Plin. lib. 23. cap. 1. Huc pertinet oraculum quoddam pastoribus editum, quod jubebat Dionysium in mare mergere.

16. *Albanum.*) Lib. 4. Od. 11.

Falernum.) Lib. 1. Od. 20.

18. *Divitias miseras.*) Hoc alii dici volunt e Fundanio, alii ab Horatio. Sensus est: miseras divitias, quæ divitem eundem faciant beatum; imo persæpe sordidum & miserum reddunt! Certe hic sordes Nasidienus exhibet, qui non statim optima vina Mœcenati depromat. Eccui enimvero alii reservabat Albanum suum & Falernum?

19. *Fundani.*) Hic erat eo tempore poeta Comico sale & facetiis clarus.

20. *Summus ego.*) Ego summus in summo lecto. De situ discumbentium, & ratione discumbendi ad mensam, egi lib. 1. Od. 27. Item lib. 1. Sat. 4. v. 86. Porro notandum est, honoratiorem in quoque toro locum fuisse medium; & convivii dominum in imo lecto semper accubuisse. Itaque hic in summo toro medius erat Fundanius Viscum Thurinum superiorem inter & Varium inferiorem. In medio lecto medius Mœcenas Balatronem inter & Vibidium, *quos adduxerat umbras.* In imo Nasidienus cum suis convivis, Nomentano scilicet & Porcio.

Viscus Thurinus.) Thurio Calabriæ oppido oriundus. Lib. 1. Sat. 10. v. 83.

21. *Varius.*) De eo celebri Poeta lib. 1. Od. 6. lib. 1. Sat. 5. & 8.

22. *Umbras.*) Scurras, parasitos, homines non invitatos a convivatore, sed ab invitatis adductos velut comites. Sic enim pridem ad cœnam vocatus, de hospitis confisus benevolentiâ, quosdam deducebat asseclas secum: quibus nomen datum ex eo quod invitatum sequerentur, velut umbra corpus. Plutarch. Sympos. lib. 7. cap. 6.

23. *Nomentanus.*) De eo luxurioso nepote l. 1. Sat. 8. & alibi.

Porcius.) Famosus nepos.

24. *Placentas.*) Hæ censebantur inter præcipuas veterum cupedias & delicias. Casaubon. in Athen. lib. 3. cap. 29. Perditissimi catillonis sit, inquit, non alimentis vesci, sed gulæ irritamentis. Epicureus quidam pro mortuo dicitur elatus, placentâ fervente devoratâ. Hieronym. ad Marcellam: *Suaves non sunt epulæ, quæ non placentam redolent.*

25. *Si quid forte lateret, &c.*) Ad hoc præsertim vocatus ille, ut cibos quosque indicaret, & eorum saporem velut exquisitum venditaret. Scilicet erat insignis obsoniorum artifex, seu gulæ antistes & mysta.

Indice monstraret digito. Nam cetera turba,
Nos, inquam, cœnamus aves, conchylia, pisces,
Longe dissimilem noto celantia succum:
Ut vel continuo patuit, cùm passeris atque
Ingustata mihi porrexerit ilia rhombi.
Post hoc me docuit melimela rubere, minorem
Ad lunam delecta. Quid hoc intersit, ab ipso
Audieris melius. Tum Vibidius Balatroni,
Nos, nisi damnose bibimus, moriemur inulti,
Et calices poscit majores. Vertere pallor
Tum parochi faciem, nil sic metuentis ut acres
Potores: vel quod maledicunt liberius, vel
Fervida quod subtile exsurdant vina palatum.
Invertunt Aliphanis vinaria tota
Vibidius Balatroque, secutis omnibus: imi
Convivæ lecti nihilum nocuere lagenis.

INTERPRETATIO

fortasse apponeretur *reconditi* saporis. *Etenim reliqui e vulgo, nos inquam comedimus aves, conchylia, pisciculos, saporem habentia valde cognito disparem. Hocque mox innotuit, quando mihi obtulit ilia passeris et rhombi, qualia non ante gustaram. Tum me docuit melimela rubicundiora esse, si decerpantur imminutâ Lunâ. Quid autem id referat, ab ipso melius acceperis. Subinde Vibidius ait Balatroni, nisi potamus cum damno præbentis cœnam, moriemur sine ultione;* statimque *petit scyphos capaciores. Tunc pallor cœpit immutare vultum dantis epulas, nihil tam formidantis quam validos potores: sive quod dicaciores fiunt, sive quia vini calor hebetat gustum acutiorem. Jam Vibidius et Balatro cunctique pariter urnas integras exhauriunt* poculis *Aliphanis. Infimi vero tori homines minime læserunt lagenas.* Mox

ANNOTATIONES

28. *Longe dissimilem, &c.*) Ironia. Sensus est: si illi vano ostentatori & garrulo fides, cœnabamus exquisita omnia, & succum habentia longe dissimilem ei quem gustare consuetum est.

29. *Ut vel continuo patuit.*) Pergit ironice loqui.

Passeris.) Passer piscis planus. Gall. *carrelet*: a rhombo differt situ corporis duntaxat. Nam *dexter resupinatus rhombo, passeri lævus.* Plin. lib. 9. cap. 20.

31. *Melimela.*) Gall. *pommes de paradis.* Plin. lib. 15. cap. 14. ovala *mustea a celeritate mitescendi seu maturescendi, quæ nunc melimela dicuntur a sapore mellis.*

32. *Minorem ad lunam.*) Alii crescentem, alii descendentem interpretantur. Ego certe *lunam minorem* dixerim potius quando minuitur, quam cum augetur & crescit: astipulatur Plinius, qui imminui lunam ait, pro decrescere.

Quid hoc intersit.) Quenti referat, ut hoc vel illo statu lunæ melimela colligantur, ab ipso Nasidieno didiceris melius. Nempe ille magnâ verborum pompâ de re futili qualibet usque ad nauseam disserebat.

34. *Nos nisi damnose bibimus, &c.*) Nasidieni ejusque convivii insulsitatem ulcisci aliter non possumus quam vinum ejus affatim bibendo, cum damno ipsius & dolore.

35. *Vertere pallor.*) Avarum subit indignatio, ubi œnophora sua inverti conspicit.

36. *Parochi.* παρέχω, præbeo.

38. *Fervida quod subtile, &c.*) Ex persona avari honestam dolendi rationem prætexit, quasi palatum immodici potûs calore obtusum jam vini bonitatem sapere nequeat.

39. *Aliphanis.*) Majoribus & capacioribus poculis, ex Alipha urbe Samnii, ad amnem Vulturnum, in planitie sitâ, non longe ab Apennino; quæ modo in ruderibus jacet. Aliphani agri meminit Tullius 2. contra Rullum: & pro Plancio.

41. *Imi convivæ lecti, &c.*) Nasidienus ejusque asseclæ duo, Nomentanus & Porcius, in imo lecto discumbentes parum aut nihil biberunt; quia nos majoribus scyphis brevi lagenas exhausimus, & vinaria tota invertimus, ut paullo ante dictum. Sive quod illi attoniti spectarent alios tam acriter & strenue potantes. Seu quod Nomentanus & Porcius Nasidieno familiari suo jam pallenti ex avaritia, novum dolorem creare formidarent, si saltem ipsi vino ejus haud pepercissent. Horatii locum hunc alii aliter interpungunt, *secutis omnibus imis. Convivæ lecti,* &c. atque interpretentur ut libuerit: judicabit æquus Lector sensum fore confusum & ineptiorem. Apage qui convivas lectos comminiscitur, id est selectos & honoratos. Certe unus Mæcenas ibi primarius vir. Porro quæ interpretatio, *nihilum nocuere lagenis,* a pote sibi temperarunt, seu temperantiam servarunt? Neque vero aptius huc intruduntur imi subsellis

Affertur squillas inter muræna natantes
In patina porrecta. Sub hoc herus: Hæc gravida, inquit,
Capta est, deterior post partum carne futura.
His mistum jus est oleo, quod prima Venafri
Pressit cella, garo de succis piscis Iberi,
Vino quinquenni, verùm citra mare nato,
Dum coquitur: cocto Chium sic convenit, ut non
Hoc magis ullum aliud; pipere albo, non sine aceto,
Quod Methymnæam vitio mutaverat uvam.
Erucas virides, inulas ego primus amaras
Monstravi incoquere, illutos Curtillus echinos,
Ut melius, muriâ quam testa marina remittit.

INTERPRETATIO

apponitur muræna in catino extensa inter squillas jusculo immersas. Tum dominus ait ista prægnans capta est, quæ minus bonâ carne fuisset postquam peperisset. His affusum est jus ex oleo expresso e præcipua Venafri cellâ, garo e succo piscium Hispanorum, vino quinque annorum, at cismarino, dum coquitur: cocto vero ita Chium aptum est, ut nullum aliud aptius sit; non sine pipere albo, et aceto, quod vinum Lesbium corrupit. Primus ego erucas virides et inulas acerbas, Curtillus autem herinaceos non lotos, velut convenientius, coquenda instituimus muriâ quam testa marina reddit.

ANNOTATIONES

homines, parasiti, scurræ: quorum nulla est ibi mentio.

42. *Squillas.*) Squillæ pisciculos e cancrorum genere: de quo jam ante Satir. 4. Cic. de Nat. Deor. 2. num. 123. *Pinna* (quæ est e conchis marinis) *cum parva squillâ init societatem comparandi cibi.* Plinius lib. 9. cap. 42. rem festive explicat: nec pigebit transcribere. *Concharum generis pinna est. Nascitur in limosis, subrecta semper, nec unquam sine comite, quem pinnoterem vocant, alii pinnophylacem. Is est squilla parva: alibi cancer dapis assectator. Pandit se pinna, luminibus orbum corpus intus minutis piscibus præbens. Assultant illi protinus; & ubi licentia audacia crevit, implent eam. Hoc tempus speculatus index, morsu levi significat. Illa ore compresso, quicquid inclusit, exanimat, partemque socio tribuit.*

Muræna.) Piscis carens pinnis & branchiis, de genere eorum *qui flexuoso corporum impulsu ita mari utuntur, ut serpentes terrâ: in sicco etiam repentes.* Plinius lib. 9. cap. 20. & 23. Idem ibid. cap. 55. celebrat murænarum vivaria, & earum sex millia in cœnis triumphalibus Cæsaris Dictatoris.

43. *Porrecta.*) Ergo magna & procera. Sat. 2. huj. lib.

Porrectum magno magnum spectare catino
Vellem, &c.

Gravida capta est.) Quid hoc ad rem? & quæ ratio fulciat ea quæ mox adduntur? Profecto in salsi convivatoris vana somnia.

45. *Venafri.*) De præstantia olei Venafrani Plin. lib. 15. cap. 2. *In hoc quoque bono principatum obtinuit toto orbe Italia maxime agro Venafrano.* De eo jam supra Sat. 4. v. 69. De urbe Venafro lib. 2. Od. 6. in fine.

46. *Garo de succis piscis Iberi.*) Garum muriæ genus laudatissimum e scombris piscibus, qui frequentes sunt ad Iberiæ seu Hispaniæ litora, præsertim ad Carthaginem novam. Plin. lib. 31. cap. 8. Vide supra Sat. 4. v. 65. Nec prætermittendum adjecere parvam insulam Scombrariam, & promontorium ejusdem nominis, sic appellata a frequenti piscatione scombrorum. Strabo.

Iberi.) Iberus fluvius Hispaniæ præcipuus, eamque dividens olim in citeriorem & ulteriorem, eo quoque sæpius apud Poetas appellationem tribuit.

47. *Citra mare nato.*) Vernaculo, Italico.

49. *Aceto quod Methymnæam, &c.*) Aceto optimo ex optimo vino Lesbi insulæ. Vide lib. 1. Od. 17. Methymna ibi civitas post Mitylenem præclara, vino generoso celebris. Silius Ital. lib. 7.

Tmolus, & ambrosiis Ariusia pocula succis,
Ac Methymna ferax Latiis cessere Falernis.

51. *Erucas.*) Gall. *de la roquette.* Hæc herba urinam ciet, coctionem juvat, alvum laxat. Casaub. in Athen. lib. 4. cap. 2. Erucæ, inquit, in tenuiorum lautitiis: aliquando etiam in beatorum mensam admissæ, ut in cœna Nasidieni.

Inulas.) Gall. *de l' aunée. Tristes* vocat Columella: Horat. supra Sat. 2. v. 44. *acidas.*

52. *Illutos Curtillus echinos, &c.*) Curtillus Epicureus docuit non faciendam a maceratis echinis muriam; sed integros potius coquendos esse *illutos*, id est non ablutos & suâ salsugine non purgatos, sed quales depromuntur e vasis, in quibus saliti fuerunt.

Echinos.) De his Sat. 4. hujus lib. v. 33.

53. *Ut melius.*) Asserens nihil esse melius, quam ita illos incoquere in muria sive succo illo salso qui reperitur in marina testâ.

Interea suspensa graves aulæa ruinas
In patinam fecere, trahentia pulveris atri
Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.
Nos majus veriti, postquam nihil esse pericli
Sensimus, erigimur. Rufus posito capite, ut si
Filius immaturus obisset, flere: quis esset
Finis, ni sapiens sic Nomentanus amicum
Tolleret: Heu Fortuna, quis est crudelior in nos
Te Deus? ut semper gaudes illudere rebus
Humanis! Varius mappâ compescere risum
Vix poterat. Balatro suspendens omnia naso,
Hæc est conditio vivendi, ajebat: eoque
Responsura tuo nunquam est par fama labori.
Tene, ut ego accipiar laute, torquerier omni
Sollicitudine districtum? ne panis adustus,
Ne male conditum jus apponatur, ut omnes
Præcincti recte pueri comptique ministrent?
Adde hos præterea casus: aulæa ruant si,
Ut modo: si patinam pede lapsus frangat agaso.
Sed convivatoris, uti ducis, ingenium res
Adversæ nudare solent, celare secundæ.
Nasidienus ad hæc: Tibi dii quæcunque preceris,

INTERPRETATIO

Interim appensa aulæa graviter collapsa sunt in catinum, tantumque *nigri pulveris extulerunt*, *quantum non effert Aquilo in agris Campanis*. *Nos timentes* aliquid *gravius, ubi comperimus nihil mali impendere, bono animo fuimus*. *Rufus* Nasidienus *contra demisso capite lacrymatus est, quasi filius intempestive esset mortuus*. *Ecquis modus adfuisset, nisi callidus Nomentanus ita familiarem solatus esset? Eheu Fortuna, quod numen est inclementius erga nos quam tu? Quantum semper gaudium captas, res humanas ludendo! Varius cachinnos mappâ coercere vix poterat. Balatro cuncta in jocum trahens, dicebat*: *Ea sors est hujus vitæ: ideoque nunquam fama æquæ respondebit labori tuo: itane* vero oportet *te sollicitari multiplici curâ discerptum, ut ego lautas* epulas *capiam: ne adustus panis, ne jus male conditum inferatur, ut bene expediti ministri omnes nitidique famulentur? His adjunge infortunia, puta si tentoria collabantur, ut mox* contigit; *si offenso pede servus catinum disrumpat. Verum sicut Imperatoris, ita convivium præbentis animum res contrariæ ostendere, prosperæ occultare consueverunt. Nasidienus* ad ista respondit: *Quæcunque bona postulabis, Dii largiantur tibi; adeo vir probus es, et facetus con-*

ANNOTATIONES

54. *Suspensa graves aulæa ruinas, &c.*) Grande certe infortunium. Olim triclinii camera velo seu tabernaculo obtendebatur ad excipiendum pulverem. Varro. Servius ad Æneid. 1. v. 701.

56. *Campanis excitat agris.*) Campania quod sit plana & campestris regio, plus habet pulveris.

57. *Nos majus veriti.*) Scilicet ruinam & casum tecti ac domûs.

63. *Mappâ compescere risum.*) Appositâ ori mappâ.

64. *Suspendens omnia naso.*) Lib. 1. Sat. 6. v. 5.

65. *Hæc est conditio vivendi.*) Ut nullum sit bonum purum, & stabile; sed *extrema gaudii luctus occupet*.

66. *Responsura tuo nunquam, &c.*) Fama nunquam satis prædicare poterit tuum hunc laborem in parandis ac reparandis epulis, quarum hilaritas gravi aulæorum casu interturbata est.

70. *Comptique ministrent.*) Hoc maxime ad convivii lautitiam pertinere credebant olim, ut formosi ac nitidi essent ministri, quorum aspectu convivæ oblectarentur.

72. *Agaso.*) Proprie qui jumenta curat. Gall. *Palafrenier*. Non caret sarcasmo dictio illa: qualis enim erat agaso ut ministraret convivis?

77. *Et soleas poscit.*) Veteres priusquam accumberent, togas mutabant vestibus quas a re, cœnatorias dixerunt. Petron. *Cœna esta repetemus, & in proximam cellam ducti sumus, in qua tres*

Commoda dent: ita vir bonus es, convivaque comis.
Et soleas poscit. Tum in lecto quoque videres
Stridere secretâ divisos aure susurros.
Nullos his mallem ludos spectasse. Sed illa
Redde, age, quæ deinceps risisti. Vibidius dum
Quærit de pueris, num sit quoque fracta lagena,
Quod sibi poscenti non dentur pocula; dumque
Ridetur fictis rerum, Balatrone secundo,
Nasidiene redis mutatæ frontis, ut arte
Emendaturus fortunam: deinde secuti
Mazonomo pueri magno discerpta ferentes
Membra gruis sparsi sale multo, non sine farre,
Pinguibus & ficis pastum jecur anseris albi,
Et leporum avulsos, ut multo suavius, armos,
Quam si cum lumbis quis edit: tum pectore adusto

INTERPRETATIO

viva: tumque petit crepidas. Mox in singulis toris aspexisses clam ad aurem fieri susurrationes diversas. Certe *nullos velim ludos spectasse potius quam istos.* HORAT. *At refer ea quæ postea jocum tibi dedere.* FUNDANIUS. Risimus, *dum famulos interrogavit Vibidius: An fracta etiam lagena sit? quod postulanti sibi pocula non præberentur. Dum* vero *conflatur risus e simulatis rebus, Balatrone obsecundante; en revertitur Nasidienus mutatâ fronte, quasi ingenio reparaturus infortunia. Pone sequebantur famuli* in *prægrandi lance gestantes membra gruis divisa, plurimo sale itemque farre* conspersa; *nec non jecur albi anseris pinguibus ficis saginatum: humeros etiam leporinos abstractos, tamquam longe melius* quid, *quam si cum lumbis edantur. Iam aspeximus afferri merulos*

ANNOTATIONES

lectis strati erant. Tum etiam soleas pedibus demebant, ne lectum lectique stragula & torella conspurcarent. Martial.

Deposui soleas, affertur protinus ingens
Inter lactucas oxygarumque liber.

Quo vero pergit Nasidienus soleis resumptis? convivium aulæorum casu & multo pulvere inquinatum vult reparare, Balatronis sermone scilicet erectus & ipse reparatus. Vide J. Lips. Antiq. Lect. lib. 3.

Soleas.) Calceamenti genus plantas tegens pedum, annexum teretibus habenis cetera prope nuda vincientibus. Factum nomen, quod solum duntaxat seu plantam obtegerent. Porro calceis veteres foris utebantur, at domi soleis. Has etiam appellabant crepidas & crepidulas a Græca voce *κρηπῖδες*. Gell. lib. 13. cap. 20.

78. *Stridere secretâ, &c.*) Alter alteri insusurrat: Ecquo pergit ille? quid molitur? Observa, Lector, in hoc versu frequentiorem litteram S belle susurros exprimentem.

83. *Fictis rerum.*) Ridendi prætextus fingebatur, ne se derideri Nasidienus adverteret, cum maxime rideretur. Sat. 2. huj. lib. *Vanis rerum corruptus.*

Balatrone secundo.) Secundas partes agente, Vibidium adjuvante, ad movendum risum.

84. *Mutatæ frontis.*) Hilaris e mœsto factus, læto animo lætitiam instauraturus.

86. *Mazonomo.*) Genus est lancis magnæ, dictus ἀπὸ τῦ νέμειν μάζας, a distribuendo mazas, id est edulia quædam e farina & lacte, ut vult Suidas, vel e farina, aquâ & oleo, ut placet Hesychio. Varro usus est ea voce l. 3. c. 4. de re rust. Lucullus, inquit, e turdis aviarium fecit in Tusculano; ut alios videret positos in *mazonomo* coctos, alios circum fenestras volitantes.

Discerpta ferentes membra gruis.) Quale hoc edulium e recisis gruis membris multo sale farrato conspersis? Alii intelligunt τραχήλια seu edulia e partibus avium extremis, maxime cervicibus. Plin. lib. 10. c. 23. *Cornelius Nepos qui D. Augusti principatu obiit, cum scriberet turdos paullo ante cœptos saginari; addidit, ciconias magis placere quam grues; cum hæc nunc ales inter primas expetatur; illam nemo velit tetigisse.*

88. *Pinguibus & ficis pastum jecur anseris albi.*) Hoc in præcipuis deliciis erat. Plin. lib. 10. cap. 22. *Nostri sapientiores qui eos (anseres) jecoris bonitate noverunt. Fartilibus in magnam amplitudinem crescit: exemptum quoque lacte mulso augetur.* Juvenal. Sat. 5.

Anseris ante ipsum magni jecur.

Pers. Sat. 6.

. . . . *Satur anseris extis.*

Martial. lib. 13. Epig. 58.

Aspice quam tumeat magno jecur ansere majus.

Vide Athen. lib. 9. cap. 8.

Anseris albi.) Tales in primis commendat Varro de re rustic. lib. 3. cap. 10.

89. *Et leporum avulsos, &c.*) Vide huj. lib. Sat. 4. ubi,

leporis sapiens sectabitur armos.

Vidimus & merulas poni, & sine clune palumbes:
Suaves res, si non causas narraret earum, &
Naturas dominus: quem nos sic fugimus ulti,
Ut nihil omnino gustaremus, velut illis
Canidia afflasset pejor serpentibus Afris.

INTERPRETATIO

adusto pectore et palumbes absque natibus: quæ quidem *jucunda* exstitissent, *si causas eorum et naturas* importune *herus non commentorasset*. Ergo *hunc nos ulti* sumus *ita fugientes*, *nihilque prorsus delibantes*, *perinde ac si Canidio Africanis onguibus pestilentior illa aspirando infecisset*.

ANNOTATIONES

Martial. de anate.

Tota sibi ponetur anas, sed pectore tantùm
Et cervice sapit. Cætera redde coquo.

91. *Merulas.*) Gall. *des merles.*

Palumbes.) Silvestres columbas. Gall. *ramiers.* Sine clune, quæ tamen pars optima est & palato suavissima. Vide Gell. l. 15. c. 8. *Negant ullam avem, præter ficedulam, totam comesse oportere: cæterarum avium atque altilium nisi tantum apponatur, ut a clunculis inferiori parte saturi fiant, convivium putant inopiâ sordere: superiorem partem avium atque altilium qui edunt, eos palatum non habere*, &c.

92. *Suaves res, si non, &c.*) Quæ quidem opsonia nobis forte jucunda exstitissent, si non importunâ garrulitate ea Nasidienus nimium venditasset; ac velut optima collaudaret quæ sunt deteriora, adductis perperam a rerum naturâ causis & rationibus.

93. *Fugimus ulti ut nihil, &c.*) Ulti sumus, nihil gustando ex iis quæ sic inepte venditarat.

94. *Velut illis Canidia afflasset, &c.*) Ut si afflatu suo venenum lethiferum effudisset. *Canidia*, venefica celebris, de qua in Epod. ult. Columb. *Cavendum ne a serpentibus afflentur, quarum odor tam pestilens, ut interimat universos.*

95. *Serpentibus Afris.*) Africa monstrorum omnis generis ferax. Alii leg. *atris.*

QUINTI

HORATII FLACCI

EPISTOLARUM

LIBER I.

Hæc pars Horatii sermonum altera dici potest, continens Epistolas, in quibus eleganter et ornate quidem ad amicos scribit non tam de rebus domesticis et futilibus, quam de gravissimis quibusque, puta de moribus verâ virtute informandis. Merito igitur *Sapientes Epistolas* nuncupat Scaliger. Quod si novum, at certe pulcrum est, versibus et strictâ oratione scribere ejusmodi Epistolas. Hinc etenim et major familiaritas in suos elucet: et nonnullam scribenti libertatem et amœnitatem tribuunt Musæ. Ita sane quædam facilius enarrantur, et quæ per se austera, jucundius excipiuntur.

Prima hæc Epistola Mœcenatis hortatu scripta satis apparet, et quidem ætate jam provecto Poetâ nostro. In ea reprehenduntur homines virtutem honoribus ac divitiis posthabere soliti, et quæ ad corpus quam quæ ad animum spectant, multo studiosius inquirentes. Jul. Scaliger Poet. lib. 6. quanquam durus alias castigator, *nitidioris styli* fatetur esse Epistolas. *Prima*, inquit, *quovis melle dulcior est; sententiæ appositæ, dictio casta, rotunda, suavis. Quapropter arbitror postremam omnium factam, primam positam ob luculentam raritatem. Quare etiam Epistolarum librum Satiris postponendum censeo. Id quod cùm in vetustis exemplaribus videamus, nescio quid consilii in mentem venerit iis qui inventum ordinem subvertere. Grammatico nihil infelicius. Credo quod videret versum illum:* summâ dicende camœnâ : *quasi vero non hanc ipsam postremam intelligeret.*

EPISTOLA I.

AD MŒCENATEM

Inconstantiam hominum redarguit, & pravum judicium de opibus & honoribus.

Prima dicte mihi, summâ dicende camœnâ,
Spectatum satis, & donatum jam rude quæris,
Mœcenas, iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius, armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro,
Ne populum extremâ toties exoret arenâ.
Est mihi purgatam crebro qui personet aurem:
Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat.

INTERPRETATIO

O Mœcenas a me celebrate primis carminibus, et celebrande postremis, me sat probatum jamque libertate fruentem vis rursum obstringere veteri exercitatione. Atqui *non eadem ætas adest, non* idem *ingenium.* En *Veianius, armis in Herculis æde suspensis, delitescit quietus ruri; ne amplius populum deprecetur in ultima arenâ.* Certe *adest qui sæpius insusurret ad ourem meam sapientem: Dimitte prudens tempestive equum ad senium vergentem, ne sub finem deficiat, atque ægre anhelitum trahens derideatur*

ANNOTATIONES

1. *Primâ dicte mihi, &c.*) Similem dictionem legas apud Græcos Poatas, Hesiod. Homer. Theocrit. Theogn. præsertim erga Deos: unde Horatius Mœcenatem quasi numen venerari se ostendit. Sic Eclog. 8. Virgilios sive Pollionem sive Augustum alloquitur.
A te principium: tibi desinet; accipe jussis
Carmina cœpta tuis.

2. *Rude donatum.*) Acceptâ missione jam liberum: *rudis* virga erat (Palmea si quibusdam fides) qua donabantur Gladiatores, in signum exauctorationis; et deinceps cessarent a gladiatura, & alimenta ex publico caperent. Hinc dicti rudiarii. Priscian. Sueton. Tiber. cap. 7. *Munus gladiatorium dedit diversis temporibus ac locis. Primum in foro, secundum in amphiteatro; rudiariis quoque quibusdam revocatis, auctoramento centenûm millium.*

3. *Antiquo ludo.*) Scribendis etiamnum Lyricis & amatoriis carminibus, velut olim in juvenili flore & facultate. Atqui minus aptos modo sum istis rebus: imo seria, honesta, Philosophica dein consector.

4. *Veianius.*) Illustris gladiator.

5. *Armis Herculis ad postem fixis.*) Armis post emerita stipendia suspensis ex more in Herculis sacello, quod erat ad Amphitheatrum: ut notat Theod. Marcilius. Cujus certe magis arridet sententia, quam opinantium idcirco præ cæteris Diis Herculem nominari, quod ille cum monstris luctatus, toties victor fuerit.

Latet abditus agro.) Apud villulam suam rusticam otio fruitur.

6. *Ne populum extremâ, &c.*) Ne ultra cogatur supplicare populo in theatro sedenti; seu ad petendam vacationem: seu ad deprecandam mortem: *extremâ arenâ*, in ultimo vitæ discrimine, & jamjam a pari suo victore enecandus: vel, in extremo amphitheatri margine, ubi certabatur.

7. *Est mihi purgatam, &c.*) Prima ratio seu excusatio non scribendi fuit Veianii Rudiarii exemplum: altera est rationis monitum recte & sapienter suggerentis, mature cessandum, ne prior gloria posterioribus scriptis & animo jam marcescente obscuretur.

Purgatam.) Philosophiæ documentis excultam, & sanam mentem. Pers. Sat. 5.
Purgatas inseris aures fruge Cleanthea.

8. *Solve senescentem.*) Sicut prudentis est incitatoris, equum ætate fatiscentem jamque minus alacrem solvere a curru & mature a circo removere: ne iliosus ac suspiriosus in curuli certamine deficiat, prioresque victorias dehonestet: ita debet scriptor ingeniosus tempestive se quieti dare, & a scribendo cessare, cùm senio fatiscens eximia, ut ante, depromere non valet: Ennius:
Sicut fortis equus spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.
De Circensibus Romam translatis, de positis metis, de solemnibus carceribus, deque septeno aurigarum ad metam circuitu, ac cæteris ludorum ritibus, vide Alex. ab Alex. lib. 5. c. 8. &c.

9. *Ilia ducat.*) Spiritûs ducendi laborans dit-

Nunc itaque & versus, & cetera ludrica pono.
Quid verum atque decens, curo & rogo, & omnis in hoc sum:
Condo, & compono, quæ mox depromere possim.
Ac ne forte roges, quo me duce, quo lare tuter:
Nullius addictus jurare in verba magistri,
Quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes.
Nunc agilis fio, & mersor civilibus undis,
Virtutis veræ custos, rigidusque satelles:
Nunc in Aristippi furtim præcepta relabor;
Et mihi res, non me rebus, submittere conor.
Ut nox longa quibus mentitur amica, diesque
Longa videtur opus debentibus: ut piger annus
Pupillis, quos dura premit custodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt ingrataque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi gnaviter id quod
Æque pauperibus prodest, locupletibus æque;

INTERPRETATIO

Ergo jam carminibus aliisque jocis nuntium remitto. Satago deinceps et quæro, quid bonum, quid honestum sit: *atque in id incumbo totus. Colligo et contexo quæ statim adhibere queam* ad usum. *Ac ne fortasse scisciteris, quem ego magistrum, quam disciplinam sequar: Nullius* videlicet *præceptoris opinionibus me addico:* sed velut *hospes feror quocunque me impetus agit. Modo sum actuosus, et Reip. negotiis occupor, acer virtutis sinceræ defensor et observans: modo clam sedeo ad Aristippi documenta; mihique res, non me rebus, velim subjici. Sicut autem longa nox iis quos meretrix fallit, et dies longior operi astrictis videtur; annus vero tardus pupillis severæ disciplinæ novercarum obnoxiis: ita mihi lentum et molestum tempus labitur, quod spem differt ac desiderium exequendi strenue illud quod inopibus pariter ac divitibus utile sit*

ANNOTATIONES

ficultate circi decurrere spatia, pari ut olim velocitate & ardore, adeoque alios secum certantes prævertere & superare nequeat. Plin. lib. 26. cap. 6. *tanta vis*, inquit. *verbasco est, ut jumentis non modo tussientibus, sed ilia quoque trahentibus auxilietur potu.*

10. *Cetera ludicra.*) Nugas, jocos, Lyrica, Satirica.

11. *Quid verum atque decens, &c.*) Philosophiæ morali operam do sedulam.

12. *Condo & compono.*) Moralia documenta in mente meâ recondo & rumino; ac post in ordinem digesta scribo, tum ad meam, tum ad aliorum utilitatem.

13. *Quo duce, quo lare.*) Quam sectam amplectar. Lib. 1. Od. 29. *Socraticam domum*. Plures nempe Philosophorum familiæ celebres suum quæque ducem ac principem colebant. Academici Platonem, Peripatetici Aristotelem, Stoici Zenonem, Cyrenaici Aristippum, Epicurei Epicurum, &c. Vide Diogen. Laert.

14. *Nullius addictus jurare, &c.*) *Nullis unius disciplinæ legibus adstricti, quibus in Philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile semper requiremus.* Cicer. Tusc. 4. n. 7.

Jurare in verba.) Metaphora est a re militari, apud quam milites in verba ducis jurant, atque se obstringunt sacramento.

16. *Nunc agilis fio, &c.*) Interdum Stoicus, proscriptis voluptatibus, summum bonum in virtute repono; & sapientem a capessenda Republ. non removeo.

18. *Nunc in Aristippi, &c.*) Aliàs voluptates corporis consector, atque in his summum bonum statuo; Rei vero publicæ administratione Sapienti interdico: pariter sentiens cum Cyrenaicis & Epicureis, cumque horum doctibus Aristippo & Epicuro. Cic. 4. Acad. n. 131. *Alii voluptatem finem esse voluerunt, quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat: unde Cyrenaici... Aristippus quasi animum nullum habeamus, ita corpus solum tuetur.*

19. *Et mihi res, non me rebus, &c.*) Quid hoc sibi velit, Aristippus ipse dicat & explicet. Nimirum cum objiceretur, habere eum Laida; minime erubescens, *Habeo Laidam*, inquit; *non habeor a Laide*. Cicer. lib. 9. Epist. 26.

24. *Agendi gnaviter id quod.*) Scribendi vulgandique libellum moralia præcepta continentem.

26. *Pueris senibusque.*) Pers. Satir. 5. v. 64.

. . . . *Petite hinc, juvenesque, senesque,*
Finem animo certum, miserisque viatica canis.

Æque neglectum pueris senibusque nocebit.
Restat ut his ego me ipse regam solerque elementis.
Non possis oculo quantum contendere Lynceus,
Non tamen idcirco contemnas lippus inungi.
Nec, quia desperes invicti membra Glyconis,
Nodosâ corpus nolis prohibere chiragrâ,
Est quôdam prodire tenus, si non datur ultra.
Fervet avaritiâ, miseroque cupidine pectus?
Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem
Possis, & magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quæ te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.
Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

INTERPRETATIO

spretum vero *pueris ac senibus similiter nocebit. Superest ut me ipse his præceptionibus regam et tuear.* Enimvero quamvis *nequeas* tam *acute videre quam Lynceus, non ideo tamen desinas ungere oculos lippientes: ac licet non speres robur fortis Glyconis, non* propterea *negligas a corpore arcere chiragram innodantem. Juvat aliquatenus progredi, tametsi non liceat amplius.* Verumenim *si animus æstuat avaritiâ et cupiditate miseros* faciente, in promptu *adsunt sermones, quibus mitigare queas hoc malum, et magnam istius ægritudinis partem depellere. Si gloriæ studio inardescis, habes quædam remedia, quibus curari possis, libro ter sancte perlecto.* Denique, *invidus, iracundus, piger, ebriosus, perdite amans, et quantumvis inhumanus quisque,* profecto *sanari potest, si quidem animum docilem præbeat disciplinæ.*

ANNOTATIONES

27. *Elementis.*) Primis Philosophiæ documentis, morum regulis.

29. *Non tamen idcirco, &c.*) Et si nequeas tam acres habere oculos, quam Lynceus; non ideo tamen negliges collyrium oculis adhibere, ad arcendam vel sanandam lippitudinem. De *Linceis* oculis, lib. 1. Sat. 2.

30. *Glyconis.*) Is fuisse robustus pugil dicitur. Quidam legunt, *Milonis*, nempe Crotoniatis mentionem hic esse volunt, qui taurum vivum humeris tulit, manu mactavit, ac devoravit, in Olympicis victor. Heinsius ingeniose & erudite contendit intelligendum esse hic Glyconem Philosophum, quem Laertius scribit *firmo corpore, & habitu prorsus athletico* exstitisse.

31. *Nodosâ chiragra.*) De *chiragra*, lib. 2. Sat. 7. *Nodosa*, quia nodis quasi præpedit motum & usum manuum. Seu quod humor crassus digitorum internodia occupans turgescere faciat velut nodos & lapillos quosdam. Unde Persius *lapidosam* dicit chiragram. Sat. 5. v. 58.

32. *Est quôdam prodire tenus, &c.*) Al. *quadam*. Sensus est: Quamquam non licet reconditissima Philosophiæ arcana scrutari; at prodest tamen plurimum vel primis *elementis* imbui, & saltem delibare nonnihil ex istis medicamentis vitiorum. Expugnat Horatius eos qui sapientiæ studium hinc dissuadebant, quod eam assequi perfecte nemo possit.

34. *Sunt verba & voces, &c.*) Doctrina morum habet remedia adversus quemlibet animi morbum.

36. *Piacula quæ te ter pure lecto, &c.*) Adverte tria verba a rebus sacris & religione translata ad sapientiæ studium. *Piacula:* Lib. 1. Od. 2. v. 29. & Epod. 5. v. 90. *ter:* de ternario numero in sacris solemni, dixi alibi. Juvenal. Sat. 6. vers. 522. Pers. 2. vers. 16. *Pure:* purâ mente. Tibul.

Casta placent superis, purâ cum veste venite.
Et manibus puris sumite fontis aquam.

40. *Si modo culturæ patientem, &c.*) Cic. Tusc. 2. num. 13. *Cultura animi Philosophia est, quæ vitia radicitus extrahit, ac præparat animum ad satus excipiendos; eaque mandat & serit, quæ adulta fructus uberrimos ferant.*

Virtus est vitium fugere: & sapientia prima,
Stultitiâ caruisse. Vides, quæ maxima credis
Esse mala, exiguum censum, turpemque repulsam,
Quanto devites animi capitisque labore.
Impiger extremos curris mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.
Ne cures ea, quæ stulte miraris & optas,
Discere & audire, & meliori credere non vis.
Quis circum pagos & circum compita pugnax,
Magna coronari contemnat Olympia, cui spes,
Cui sit conditio dulcis sine pulvere palmæ?
Vilius argentum est auro, virtutibus aurum.
O cives, cives, quærenda pecunia primum est;
Virtus post nummos: hæc Janus summus ab imo
Perdocet: hæc recinunt juvenes dictata senesque,

INTERPRETATIO

Virtus est fugere vitium: et prima sapientia, liberum esse a fatuitate. Cernis, quanto animi et corporis nisu declines mala quæ putas esse maxima, videlicet, *paupertatem, ac repulsam ignominiosam. Sic tu negotiator ad ultimos Indos contendis, inopiam streoue devitans, per mare, per scopulos, per flammas. At vero detrectas auscultare sapientiori, ac erudiri, ut scias ea contemnere, quæ fatue æstimas magni, et concupiscis. Ecquis peritus certandi in pagis et compitis, non malit victor esse in celebribus Olympicis; si spes facilis adsit adipiscendæ victoriæ absque* magno *labore?* Enimvero ut *argentum auro, sic aurum virtutibus postponi debet.* Nec audiendus qui sic moneat: *O cives, cives, opes primo sunt comparandæ: virtus autem post pecuniam. Illud* quidem *monstrat Janus summus atque imus. Hæc præcepta recolunt tam pueri*

ANNOTATIONES

42. *Stultitiâ caruisse.*) Carere vitiis. Is enim vitiosus qui falsis ac stultis vulgi opinionibus velut normâ vivendi abutitur. Contra qui rectæ rationis lumen sequitur, bonus & sapiens est.

43. *Turpemque repulsam.*) In petendo magistratu. Cic. pro Plancio: *C. Marius duas Ædilitias accepit repulsas.* Offic. 2. n. 71. *Cum offensiones tum repulsas quasi quandam ignominiam timent, & infamiam.*

44. *Capitisque dolore.*) Synecd. pars pro toto.

45. *Ad Indos.*) Ad remotissimas orbis regiones. Vide lib. 1. Od. 22. v. 56.

46. *Per mare pauperiem fugiens.*) Juvenal. Sat. 14. v. 275.

. . . . Aspice portus,
Et plenum magnis trabibus mare. Plus hominum est jam
In pelago. Veniet classis quocumque vocarit
Spes lucri: nec Carpathium, Gatulaque tantùm
Æquora transiliet, &c.

Per saxa.) Per scopulos marinos, per quælibet vitæ discrimina.

Per ignes.) Vel per gravissima pericula; vel per mundi partes Zonæ torridæ subjectas. Lib. 3. Od. 3. v. 55. Virg. Georg. 2. v. 234.

47. *Ne cures ea, &c.*) Ut minora mala declines, v. gr. paupertatem, nullum non laborem subeundum ultro credis: cur igitur detrectas facile doceri, quo pacto fugias multo gravius malum? Scilicet *audire piget* ac *discere*, & *credere non vis* asserenti Philosopho: *Stultum esse mirari & optare*, seu avide consectari opes & honores tantis *curis* atque laboribus.

48. *Discere & audire.*) ὕστερον πρότερον. Prius enim *audire*, quam *discere*.

49. *Quis circum pagos, &c.*) Majorem gloriam minori præfert vel rusticus & hebes quisque. Quare ergo tu virtutis decus & gloriosum pecuniæ contemptum non anteponis ipsis opibus, præsertim cum hæ nonnisi ægre & vix haberi queant; illud vero facile possit comparari per studium sapientiæ?

50. *Olympia.*) Olympicis in ludis. Vide l. 1. Od. 1.

51. *Sine pulvere.*) ἀκονιτί, Thucyd. & Herodian. Metaph. *citra laborem, nullo certamine & periculo.* Ita etiam, ἀνιδρωτί & ἀνιδρωτεί *sine sudore:* ἀναιμωτὶ νικᾷν, *sine sanguine*, seu *incruentam victoriam referre.*

52. *Vilius argentum est auro, &c.*) Cassian. Collat. 23. c. 3. præclaram similiter gradationem instituit: *Stannum vilius argento, argentum auro, aurum gemmis, gemma margaritis, margarita sanctitate.*

53. *O cives, cives, &c.*) Prosopopœia, qua stulte loquens inducitur quispiam e vulgo.

54. *Hæc Janus summus, &c.*) Id norunt & do-

Lævo suspensi loculos tabulamque lacerto.
Si quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidesque;
Plebs eris. At pueri ludentes, rex eris, ajunt,
Si recte facies. *Hic* murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nullâ pallescere culpâ.
Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum
Nænia, quæ regnum recte facientibus offert,
Et maribus Curiis, & decantata Camillis?
Isne tibi melius suadet, qui ut rem facias, rem
Si possis recte; si non, quocunque modo rem;
Ut propius spectes lacrymosa poemata Puppi:
An qui fortunæ te responsare superbæ
Liberum & erectum, præsens hortatur, & optat?

INTERPRETATIO

quam senes brachio sinistro appensa gestantes *loculos et tabulam*. Adde quod *si sex aut septem millia desiderantur ad quadringenta*, licet *habueris ingenium*, *probitatem*, *facundiam*, *integritatem*, nihilominus eris *plebeius*. *Verum* quanto *melius pueri inter ludendum edicunt*. *Rex eris, si recte agas*. Ita sane. *Hic* tibi *murus sit ex ære*: *nullius peccati conscium esse*, *nullius flagitii* probrum *timere*. *Age, responde*, *An Roscia lex præstantior*; *an puerorum edictum*, *quo bene agentibus regnum defertur*, *fortibus Curiis et Camillis celebratum*? *An ille tibi meliora suggerit*, *qui admonet*, *ut opes acquiras juste* quidem, *si fieri potest*; *sin autem*, *quacunque ratione opes congeras*, *ut propius spectes flebilia carmina Puppii*; *ne qui præsens suadet ac desiderat*, *ut expeditus ac fortis arroganti fortunæ obsistas*?

ANNOTATIONES

cent fœneratores ac trapezitæ in foro consistentes, duas inter Jani statuas. De his Lib. 2. Sat. 5. v. 18.

56. *Lævo suspensi, &c.*) Hunc eundem versum antea jam positum explanavi. Lib. 1. Sat. 6. v. 74. *loculos*, ad fœnus reponendum; vel in quibus calculi ad numerandum: *tabulam*, vel in qua debitorum nomina descripta sunt: vel super quam positis calculis aut numeris supputatur.

57. *Quadringentis.*) Supple, millibus sestertiûm, qui census Equestris est, ut alibi annotavi. Quidam legunt: *Sed quadringentis*, &c. ut sic loquatur avarus idem & ambitiosus; Quidni opes congeram, ut a plebe me segregem, & ad Equestrem censum, ordinem, dignitatemque assurgam? At prior lectio & interpretatio præferenda.

59. *At pueri ludentes.*) Confutatio est stultorum præceptorum Jani, ex naturali lumine & recto puerorum judicio. Hi nimirum vere, sancte, juste sentientes, inter ludendum spondent principatum ei qui rectius egerit, non ei qui sit pulchrior, opulentior, nobilior. Vide Jul. Poll. lib. 9. cap. 7. ubi de Basilinda, aliisque ludis puerorum.

60. *Hic murus aheneus esto.*) Proverbialis dictio. Sensus est: nihil firmius tene quam doctrinam hanc: vel, ut explicat Erasmus, hoc certum sit tibi & immutabile animi decretum. Item, muro quolibet aheneo fortior & inexpugnabilior est innocentia & integritas. Hæc tibi sit velut propugnaculum ære validius.

62. *Roscia lex.*) Lex theatralis lata a Roscio Othone Trib. Pleb. qua vetuit Equitem Rom. fieri nisi qui possideret quadringenta millia sestertiûm. Vide Epod. 4. v. 16. ibiq. annot.

63. *Nænia.*) Proprie lugubris cantio: sed ad alia quoque transfertur. Hic significat solemne dictum puerorum, de quo mox.

64. *Maribus Curiis & Camillis.*) Fortissimis Romanorum masculâ virtute præditis. Lib. 1. Od. 12.

65. *Isne tibi melius.*) Roscius ille theatralis legis auctor, tibi suadens ut studeas lucro per fas & nefas.

67. *Ut propius spectes, &c.*) Equestribus in gradibus sedens. Nempe ludos spectabant Senatores ex Orchestra, quæ proximus erat proscenio locus: Equites Romani deinde e quatuordecim theatri gradibus, ex Othonis lege; denique plebs e cavea.

Lacrymosa poemata Puppi.) Ironice. Tragœdias Puppii Tragici Poetæ, quem vetus interpres narrat ita movisse affectus spectantium, ut etiam lacrymari cogeret: ac proinde de se ipso fecisse hoc distichon Iambicum:

Flebunt amici & bene noti mortem meam:
Nam populus in me vivo lacrymavit satis.

68. *An qui fortunæ.*) An vero melius tibi non suadet morum præceptor, vel animus tuus Philosophiâ imbutus, cum docet calcandam fortunæ adversantis superbiam; cumque hortatur, ut a vitiis liber ad virtutes erigaris?

Quod si me populus Romanus forte roget, cur
Non ut porticibus sic judiciis fruar iisdem;
Nec sequar aut fugiam quæ diligit ipse, vel odit:
Olim quod vulpes ægroto cauta leoni
Respondit, referam: Quia me vestigia terrent
Omnia te adversum spectantia, nulla retrorsum.
Bellua multorum es capitum: nam quid sequar, aut quem?
Pars hominum gestit conducere publica: sunt qui
Crustis & pomis viduas venentur avaras,
Excipiantque senes, quos in vivaria mittant.

INTERPRETATIO

Quod si populus Roman. a me fortasse percunctetur, quare non eadem cum ipso judicia habeam, sicut porticus habeo communes; et cur non amem vel oderim quæ ipse amat aut aversatur: respondebo idem *quod olim astuta vulpes ajebat leoni ægrotanti. Quia me deterrent vestigia ad te conversa omnia, nulla autem retro:* O populus, *bellua es plurium capitum. Quid vero aut quem sequar? Pars hominum gaudet conducere* vectigalia *publica. Sunt qui viduas avaras captent crustulis et pomis; atque circumveniant senes, quos mittant in vivaria. Multi opes augent occulto fœnore.*

ANNOTATIONES

71. *Cur non ut porticibus, sic, &c.*) Cur non cum ipso pariter sentiam de honoribus & divitiis, sicut promiscue cum illo rebus communibus utor, v. gr. publicis ambulationibus, congressibus, colloquiis.

Porticibus.) De porticibus Romæ variis, atque insignioribus, fuse Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 23. Nos etiam aliquid lib. 2. Od. 15. Celebris in primis erat Porticus Augusti in Palatio cum bibliotheca Græcâ Latinâque, Numidico marmore eleganter exstructa, tum non eximiis pictoribus, tum laureatis, & magnificis operibus exculta. Erat præterea porticus Catuli, de manubiis Cimbricis facta: porticus Pompeii ante ipsius curiam; porticus Octaviæ juxta ædem Junonis, in qua Augustus collocavit signa militaria olim Domitio e Dalmatis erepta: Philippi porticus, in qua effigies Herculis & Helenæ imago, Zeuxidis manu elaborata: porticus duplex ad circum Flaminium, opere Corinthio insignis, ubi matronæ vectari, & spatiari solebant: porticus Quirini, antiquo opere spectanda: porticus Claudia, ubi ambulationes subdiales miro ingenio constructæ & ornatæ, &c.

75. *Olim quod vulpes, &c.*) Apologus est Æsopi, celebratus etiam a Platone in Alcibiade primo. Leo rex animalium ægrotabat; foras jam plures officii causâ adeuntes devoraverat. Accedit & vulpes ad ostium cavernæ: et cum ingredi renueret, quid ita officium sola detrectaret? leoni interroganti, respondit: Quia me deterrent belluarum vestigia, quibus ad te spectantibus universis, cognosco multas adiisse, rediisse nullas. Apud Non. Lucilius lib. 30.

Quid sibi vult, quare fit ut introversus & ad te
Spectent, atque ferant vestigia se omnia prorsus

74. *Referam.*) Sic ego, inquit Horatius, populo quærenti cur non amem & sequar eadem quæ *ipse diligit*, nec *fugiam* quod ipse *odit*: respondebo: Quoniam multos equidem cerno vitiorum inire viam; at paucos inde emergere: imo fere omnes avaritiâ & ambitione inveteratâ misere absumptos.

76. *Bellua multorum es capitum.*) Velut Hydræ. Egregia populi descriptio.

77. *Conducere publica.*) Hinc dicti publicani, qui vectigalia populi Romani redimunt, exercent, exigunt. Notandum vero ex Caio Jurisc. nullam civitatem præter Romam habere publicanos: quoniam aliæ urbes membra censeantur Reip. Rom. *Eum*, inquit, *qui vectigal populi Rom. conductum habet, publicanum vocamus. Nam publica appellatio in compluribus causis ad Pop. Rom. respicit: civitates enim loco privatorum habentur.* Porro triplex olim vectigal exigebatur; primum ex importatione rerum & exportatione: dicebaturque *portorium*, exactores autem *portitores*. Alterum ex agris, nimirum decima pars frumenti excipiebatur: quod qui redimebant, *decumani* appellabantur, quod *decumas* exigerent. Tertium e silvis, seu e pastione pecorum; & *scriptura* vocabatur: qui vero pascua publica conducebant, *magistri scripturæ*, seu scripturarii dicebantur, a describendis ejusmodi vectigalibus. Quartum e salinis instituit Ancus Martius. Cic. pro lege Manilia, ita scribit: Cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio nulla facta est, tamen *pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit.* Ita neque ex *portu*, neque ex *decumis*, neque ex *scriptura* vectigal conservari potest.

78. *Crustis.*) Quid. leg. *frustis*, minus bene. Alii, *fructis*, pro, fructibus: quod usurpavit Cato, Terentius, &c. At *crustula* jam habemus lib. 1. Sat. 1. posita pro muneribus ac donis vilioribus & parvis.

79. *Excipiantque senes, &c.*) Senum ac viduarum opibus & hæreditatibus insidiantur nonnulli.

Quos in vivaria mittant.) Devorandos a se quasi pisces in vivariis educatos.

Multis occulto crescit res fœnore: verum
Esto aliis alios rebus studiisque teneri;
Iidem eadem possunt horam durare probantes?
Nullus in orbe sinus Baiis prælucet amœnis,
Si dixit dives, lacus & mare sentit amorem
Festinantis heri: cui si vitiosa libido
Fecerit auspicium, cras ferramenta Teanum
Tolletis fabri: lectus genialis in aula est?
Nil ait esse prius, melius nil cælibe vitâ.
Si non est, jurat bene solis esse maritis.
Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?
Quid pauper? ride: mutat cœnacula, lectos,
Balnea, tonsores: conducto navigio æque
Nauseat ac locuples, quem ducit priva triremis.
Si curtatus inæquali tonsore capillos
Occurri, rides: si forte subucula pexæ

INTERPRETATIO

At licet diversi diversa consectentur negotia et proposita, nunquid *ipsi eadem constanter prosequi valent per unam horam? Si locuples dicat: nullus sinus in mundo præstat jucundis Baiis*, statim *lacus marinus experitur cupiditatem domini properantis*. Quod *si perversum studium ædificandi augurium ei dederit, cras ferramenta transportabitis Teanum, o artifices*. Porro si *genialis torus in aula* ejus *sit, affirmat nihil præstabilius esse, nihil optabilius vitâ cælibe. Si non adest, asseverat solos conjuges beatos esse. Ecquo igitur vinculo constringam Proteum vultus variantem? Inops* autem *quid* agit? *ride: mutat domicilium, toros, balnea, tonsores, conductæ cymbæ fastidio pariter afficitur, ut dives qui proprio vehitur navigio. Si obvius* tibi *fiam habens capillos inæqualiter recisos à tonsore, cachinnos tollis. Si*

ANNOTATIONES

83. *Nullus in orbe, &c.*) Jam levitatem hominum & inconstantiam in proposito reprehendit.

Baiis.) De hac urbe deliciis tantis affluente, ut mores integerrimos depravaret, dixi jam lib. 2. Od. 18.

84. *Lacus & mare.*) Lucrinus lacus in sinu Bajano situs. De eo lib. 2. Od. 15. & lib. 2. Sat. 4.

85. *Festinantis heri.*) Cupide properantis in locum amœnum, ad ibi struendas ædes deliciis destinatas. Juvenal. Sat. 3. v. 4.

Janua Baiarum est, & gratum litus amœni Secessûs.

Cui si vitiosa libido fecerit auspicium, &c.) Si libido suo instinctu, vel pruritu incitarit, ac velut avis cantu aut volatu auspicium fecerit, statim Baiis relictis, Teanum alióve festinabit; eoque cæmenta, ligna, ferramenta, cæteraque instrumenta ad ædificandum necessaria transferri jubebit.

86. *Teanum.*) Cognomento Sidicinum, urbs Campaniæ in colle exstructa, inter Cales & Suessam: non longe habet Acidulas aquas calculosis valde salubres. Plin. lib. 31. cap. 2.

87. *Lectus genialis in aula est.*) Si uxorem habet, cælibes laudat: si non habet, felices prædicat matrimonio junctos, adeo levis est animi &

propositi, diversaque semper expetit: *Genialis*. In nuptiis sternebatur lectus ad honorem Genii: cui nomen ab antiquo geno, is. gigno; Festus. Vide Catul. de nuptiis Pelei ac Thetidis.

90. *Protea.*) Lib. 2. Sat. 3. v. 71.

91. *Quid pauper?*) Neque dives modo, sed & pauper inconstantiæ vitio laborat.

Cœnacula. Ita vocabatur superior ædium contignatio, ad quam scalis ascenditur: quod quidem tenuiores domicilium mercede conducebant. Fest. meminit Juvenalis Sat. 10. v. 18. Plautus Amphitr. Apuleius Metamorphos. Prudentius:

Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus.

Porro cœnatio divitum erat, cœnaculum vero pauperum: quod quidam non unum cubiculum continebat aut significabat, imo quasdam habebat appendices. Gall. *en appartement*.

94. *Si curtatus inæquali, &c.*) Senec. de brev. vitæ: *quis istorum non malit Remp. turbari quàm comam? quis non solicitior de capitis decore, quàm de salute? &c.*

95. *Si forte subucula pexæ.*) Si vestium inæqualitatem, discrepantiam, inconcinnam positionem videris, rides: Quid vero, si mentem meam a seipsa dissentientem animadvertas?

Trita subest tunicæ, vel si toga dissidet impar,
Rides: quid, mea cum pugnat sententia secum:
Quod petiit, spernit; repetit quod nuper omisit:
Æstuat, & vitæ disconvenit ordine toto:
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis?
Insanire putas solemnia me; neque rides;
Nec medici credis, nec curatoris egere
A Prætore dati; rerum tutela mearum
Cum sis, & prave sectum stomacheris ob unguem
De te pendentis, te respicientis amici.
Ad summam, sapiens uno minor est Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum;
Præcipue sanus, nisi cum pituita molesta est.

INTERPRETATIO

subucula detrita supposita fuerit tunicæ mundæ, vel si toga inæqualis disconvenit; in risum solveris. Quid vero, cum mea mens secum luctatur: contemnit quod cupivit, requirit quod modo abjecit: agitatur ac discordat toto vitæ ordine; destruit, exstruit, quadrata mutat rotundis? tum certe existimas me communi insaniâ laborare, neque derides, nec putas indigere medico vel curatore a Prætore assignato; cum sis columen rerum mearum, o Mæcenas, *et indigneris propter male recisum unguem amici a te pendentis, teque velut* unicum præsidium *intuentis. Denique sapiens Jove solo est inferior, opulentus, liber, insignis, formosus, imo rex regum, præsertim sanus, nisi quando pituita ægritudinem procreat.*

ANNOTATIONES

100. *Mutat quadrata rotundis.*) Quadratam ædificationem rotendâ mutat. Illa nimirum paullo ante placueret, hæc vero jam magis placet.

101. *Insanire putas solemnia me.*) Communi omnibus errore me deoi putas, ideoque me non derides.

102. *Nec medici credis, &c.*) Non me cradis insanum, qui helleboro sanandes sim: & cui Prætor curatorem dare debeat, et dictum est lib. 2. Sat. 3. v. 218.

104. *Prave sectum ob ungeem.*) Ob levissima quævis errata, vitia, incommoda.

105. *De te pendentis.*) Clientis te velut patronum & præsidium unicum respicientis.

108. *Nisi cum pituita molesta est.*) Irridere videtur Stoicos asseverantes; sapientem, etsi ægrotet, nihilominus sanem esse; item, sapientem non dolere. *Pituita*, quod petat vitam, dicta creditur nonnullis. Hæc acida & salsa, morborum fons est, quicunque e distillatione fiunt, teste Platone in Timæo.

EPISTOLA II.

AD LOLLIUM

Reprimendæ cupiditates. Virtus mature excolenda.

Trojani belli scriptorem, maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi:
Qui, quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit.
Cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.
Fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Græcia Barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum & populorum continet æstus.
Antenor censet belli præcidere caussam.

INTERPRETATIO

Dum tu, Lolli summe vir, Romæ recitas scriptorem belli Trojani, ego Præneste hunc revolvi: qui perfectius et uberius quam Chrysippus et Crantor, docet quid honestum sit, quid flagitiosum, quid bonum, quid malum. Si nihil te prohibet, accipe quamobrem id sic statuerim. Carmen quo Græcia refertur longo Phrygiæ contrita bello, ob cupidinem Paridis, complectitur motus fatuorum principum atque populorum. Antenor belli causam dicit esse resecandam.

ANNOTATIONES

1. *Trojani belli.*) Eximia est hic laudatio poematum Homeri: qui sane vulot optimus scriptor Epicus exemplis ostendit luculentis quid fugure, quod sectari debues; ita virtotis bone, vitii autem mela exprimuns, ot stodiosus quisque Lector afficietor. Vide Plotarch. lib. de Homero. Plin. lib. 7. cep. 29. &c.

Maxime Lolli.) Huic nobili edolescenti inscripta est Od. 9. lib. 4. item suq. Epist. 18. Ejus meminit Vell. Paterc. lib. 2. Suetoo. Tiber. cep. 12. & 13. Dio lib. 54. Ex quibus epperut cur *maximus* dicatur. Nempe is subiode militum Tribunus Cajo Cæseri io Armeniam pergenti rector detos est ab Augusto patre. Quo magni iogenii summæque iotegritetis indicio non potest efferri aliud clerius.

2. *Dum tu declamas.*) Dum tu exercitii causa ex Homeri scriptis recitas aliquid, ac præclare disseris de virtote. Hoc faciebent Romæ præstentes quique viri.

Præneste.) Secesseret Horatius in eem Latii urbem edito colli inædificatam, Tusculum inter & Tibur: hod. *Palestrina* dicitur. Eam commeedet Gell. lib. 16. cap. 13. abi refert Prænestinos e Tiberio impurat. munioipes fectos, pro referende gretiâ, quod sub eorum oppido ex capitali morbo revaloisset.

4. *Chrysippo.*) Stoicus ille Philosophus, imo Stoicorum coryphæes & columen. De eo lib. 1. Sat. 3. v. 127. nec non lib. 2. Sat. 3. v. 44.

Crantore.) Academicus iste, Platonis euditor, Xenocretis condiscipalas, mire laadator a Cicerone, tum elibi, tum Aced. qu. 4. n. 135. abi sic habet: *Legimus omnes Crantoris veterie Academici de luctu. Est enim non magnus, verum aureolus... & ad verbum ediscendus libellus.*

6. *Fabula qua Paridis, &c.*) Ilies vigioti quetuor libris comprehunsa, opus omni laude majus, e sommo Poetarum antistite conscriptom, de bello Græcorum adversos Trojanos ad vindicendam injuriam Helenæ Menelei regis Spartæ uxoris, ob singularem pulchritudinem per Paridem reptæ.

Fabula.) Sio vocatur Epicum cermen, item Drematicum: qoie in his conficta multe inseruntur: differuntque eb historie, quæ nihil nisi vere gestum dubet complecti. Vide Epist. ed Pisooes, v. 119. 151. 338.

Paridis.) Hic eret Priemi & Hecubæ filius, frater Hectoris regis Trojæ, alio nomine Alexender vocatus: quem utero mator gestans vere somnievit fecem se ardentem parere. Nam Trojani excidii incendiique ceusa fuit. De uo jam lib. 1. Od. 15.

7. *Barbariæ.*) Cur sic appelletur Phrygia, repete ue Aonotetis lib. 2. Od. 4. v. 9. Item Epod. 9. v. 6.

Lento.) Quod ennis decem contineom fuit.

8. *Regum & populorum.*) Tem Græcorum, quam Phrygum.

9. *Antenor censet, &c.*) Uous ille ex Trojanorum principibus, qui auctor fuerat Heleoæ red-

Quid Paris? ut salvus regnet, vivatque beatus,
Cogi posse negat. Nestor componere lites
Inter Peleiden festinat & inter Atreiden.
Hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque.
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, & irâ
Iliacos intra muros peccatur, & extra.
Rursus quid virtus & quid sapientia possit,
Utile proposuit nobis exemplar Ulyssem:
Qui domitor Trojæ, multorum providus urbes,
Et mores hominum inspexit; latumque per æquor,
Dum sibi, dum sociis reditum parat, aspera multa
Pertulit, adversis rerum immersabilis undis.
Sirenum voces & Circes pocula nosti:

INTERPRETATIO

Quid Paris sit? Affirmat se ad id *impelli non posse*; quippe sic *haud felix, haud incolumis perstaret. Nestor Achillem inter et Agamemnonem dissensiones conatur dirimere. Hunc amor, ambos autem indignatio pariter accendit. Quodcunque peccant magnates, luunt Græci. Tam intra quam extra muros Trojæ grassantur seditiones, fraudes, flagitia, cupiditas, iracundia.* *Jam vero quid virtus, quid prudentia valeat,* idem Homerus *exhibet nobis utili exemplo Ulyssis: qui post expugnatam Trojam perlustravit diversos populos, eorumque mores callidus observavit, et dum sibi sociisque reditum procurat, gravia plurima subiit immenso mari, contrariis negotiorum fluctibus nusquam submersus: Scis cantus Sirenum, atque Circes pharmaca.*

ANNOTATIONES

dendæ Græcorum legatis eam reposcentibus. Iliad. 7. Paris autem negavit. Ibid.

11. *Nestor.*) Græcus princeps, de quo plura lib. 1. Od. 15. & lib. 2. Od. 9.

12. *Peleiden.*) Pelei filium, de quo lib. 1. Od. 6. & 15. Lib. 2. Od. 4. 16. Lib. 4. Od. 6. Epod. 13. & 17.

Atreiden.) Atrei filium, de quo lib. 2. Od. 4. Lib. 4. Od. 9. Lib. 2. Sat. 3. v. 187.

13. *Hunc amor, ira quidem, &c.*) Incentivum fuit amoris, iræque, Briseis sive Hippodamia, quam adamans Agamemnon Achilli eam sortito eripuit: quæ causa implacabilis odii inter utrumque fomitem præbuit.

14. *Quidquid delirant reges, &c.*) Peccata regum luunt plebeii.

Delirant.) Lira est sulcus; lirare, arando sulcos ducere. Hinc delirare significat, e recta viâ declinare, aberrare, desipere. Non. Marcell. Festus. Isidor.

Achivi.) Ita vocantur ab Achaja Græciæ regione, vel ab Achæo rege.

15. *Seditione.*) Achillis e reliquo exercitu secedentis. De quo lib. 1. Od. 15. in fine.

Dolis.) Ulyssis Palamedem circumvenientis.

Scelere, libidine, irâ.) Passim exempla legas in Iliade. De Agamemnone Ajacis cadaver humari vetante, item Iphigeniam mactante, dictum est lib. 2. Sat. 3. De Ajace furioso, ibid. &c.

18. *Proposuit nobis exemplar Ulyssem.*) In Odyssea, ubi Ulysses infinita mari terrâque pericula modo virtute, modo arte vicisse ostenditur, non solum contra homines & monstra, sed & contra Deos luctatus. Jupiter & Neptunus concutiunt & frangunt aliquando naves: Lotophagi, Cyclopes, Læstrygonii, Circe, Sirenes, Scylla, Charybdis, proci, exitium machinantur. Ex his tamen omnibus evadens, dudum vagabundus, post annos viginti in patriam tandem rediit. *Quam multa passus est Ulysses in illo errore diuturno!* Cic. Offic. 1. n. 113.

19. *Domitor Trojæ.*) Sic & Homerus πτολίπορθον *urbis eversorem* Ulyssem vocat duntaxat, nec tribuit id nominis Achilli, Agamemnoni, Ajaci, Diomedi; ita prudentiâ magis quam robore maxima quæque peragi significans.

23. *Sirenum voces.*) Ampla hæc seges fabulatoribus. Sirenibus nomen a σειρᾶ *catena*. Alii aliter. Quidam originem Hebraicam expiscantur. Tres fuerunt, Parthenope, Leucosia, Ligea: superiore corporis specie mulieres, inferiore pisces aut aves. Una tibiis, altera lyra, tertia voce concinebat. His fata vivere concesserant, quamdiu pertranseuntes cantu morarentur & caperent. Itaque prænavigantes suavi symphoniâ allicere studebant, devorabantque. At Ulysses a Cir-

Quæ si cum sociis stultus cupidusque bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis & excors:
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.
Nos numerus sumus, & fruges consumere nati,
Sponsi Penelopes, nebulones, Alcinoique
In cute curandâ plus æquo operata juventus:
Cui pulcrum fuit in medios dormire dies, &
Ad strepitum citharæ cessatum ducere curam.
Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Ut teipsum serves, non expergisceris? atqui

INTERPRETATIO

quæ si fatue et avide potasset, ut sui comites, sub dominatu meretricis vixisset infamis et demens, ac velut fœdus canis, aut porcus cœno gaudens. Nos quidem *sumus* duntaxat *numerus*, et *vivimus* tantum *ad absumenda alimenta*: sumus quasi *proci Penelopes ignavi*, *atque Alcinoi juvenes curando corpori nimiam operam dantes: quibus optimum videbatur stertere* usque *ad meridiem*, *atque citharæ cantu lenire sollicitudines*. At quantum est illod dedecus? Ecce *prædones noctu surgunt ad homines trucidandos: tu* vero *non excitaris ad temet servandum? Verum si valens*

ANNOTATIONES

ce edoctus, nautarom & comitom aoribos cerâ obturatis, ipse vero malo navis alligatus audivit quidem & prætervectus est incolomis. Unde illæ se in mare præcipitarunt. Sedem hababant ad Siculum litus: vel, ut alii scribuot, in Sirenusis scopolis, & in Capreis insulâ, atque ad Surreutioum Italiæ Promontorium Tyrrheno imminens mari; inter sinum Puteolanum v. *Golfo di Napoli*, & Pæstanum v. *Golfo di Salerno*. Homer. Odyss. 12. Ovid. Metam. 5. cap. 9. Sireoes revera erant meretriculæ tum formâ insigni tum veneficiis animos hominum trahentes ac depravantes. Indicatur autem Ulysses voluptatum illecebras ac lenocinia prudenter devitasse. Plutarchus Sympos. 9 cap. 14. Homeri Sireoes, ioqoit, nobis immerito fabulosom injiciunt metum. Innuit vero ille avolantes ac divagantes animos per musicam demulceri, & ad cælestia divieaque pellioi.

Circes pocula.) De illa famosâ veneficiorum aetistite & antesignanâ fuse dictom est in Epod. 17. Plin. lib. 25. cap. 2. *Homerus quidem primus doctrinarum & antiquitatis parens, multas aliâs in admiratione Circes, gloriam herbarum Ægypto tribuit.* Vide Odyss. 10.

27. *Amica luto sus.*) Socii qoidem Ulyssis in porcos mutati per Circem veneficam dicuntur, quia fœdis voloptatibus ita corrupti sont, ut rationis usum amisisse viderentur. Ita S. Chrysos. & alii. Vide Epod. 17. v. 15. At Jo. Bodinus Andegavensis de Magorum dæmonomaniâ lib. 2. cap. 6. de ejusmodi homioum in belluas per artem magicam transformationibus fuse disputans, multis & gravibus exemplis ac testimoniis eas revera fieri asserit: additque: Neque fabulosom est quod Homeros narrat Ulyssis comites per Circem maleficam in porcos fuisse transformatos, cum Augustinus ipse lib. de Civ. Historiam eaedem adducat: quamvis opinione ipsius miram, & illam de Arcadibus; in Alpibus quoque memeriâ suâ frequens fuisse dicat ut stabulariæ mulieres imbutæ malis artibus in caseo darent viatoribus unde in jumenta illico verterentur, ut necessaria quæque portareot, postque perfuncta opera iterum ad se redirent. Vide S. Augustinum de Civ. Dei lib. 18. c. 17. & 18. Item Daniel. c. 4. ubi Nabuchodonosor ab hominibus dicitur ejectus, ac per annos septem inter bestias fœnum quasi bos comedisse: postea vero, figurâ ejus reversâ ad ipsum, recuperasse pristinum sensum ac decorem honoremque regni.

27. *Nos numerus sumus.*) Turba sumus absque virtute, exercitûs numerom explentes duntaxat, velut Thersites ille iners & inglorius: videmor tantùm vivere ut edamus.

28. *Sponsi Penelopes.*) Sive luxuriæ deditî, sive gulæ, ot alibi est annotatum. Vide lib. 2. Sat. 5.

29. *Alcinoique in cute curandâ, &c.*) Similes sumus Alcinoo Phæacum regi apud Corcyram insulam, ejusque familiaribus & populis: qui mollitie & voluptatibus perditi, in ignavia socordiâque consenescebant. Proverb. Alcinoi mensa, idest, loxuriosa.

32. *Ut jugulent homines, &c.*) Torrentius ubique sagax errorem hic subodoratus, librarii incuriâ paginas confusas asserit. Ista oimirum a v. 32. ad 64. pertinere contendit ad priorem Epistolam: atque reponi debere illic post v. 51. *cui sit conditio*. Materiæ quidem & argumenti ratio ad hanc emendationem docit. Judicabit æquus Lectos de conjectura hac sat audaci.

Si noles sanus, curres hydropicus: & ni
Posces ante diem librum cum luminr, si non
Intendes animum studiis & rebus honestis,
Invidiâ vel amore vigil torquebere. Nam cur
Quæ lædunt oculos, festinas demere: si quid
Est animum, differs curandi tempus in annum?
Dimidium facti, qui cœpit, habet: sapere aude:
Incipe: vivendi qui recte prorogat horam,
Rusticus exspectat dum defluat amnis: ac ille
Labitur & labetur in omne volubilis ævum.
Quæritur argentum, puerisque beata creandis
Uxor, & incultæ pacantur vomere silvæ.
Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.
Non domus, & fundus, non æris acervus & auri,
Ægroto domini deduxit corpore febres,
Non animo curas: valeat possessor oportet,
Si comportatis rebus bene cogitat uti.
Qui cupit aut metuit, juvat illum sic domus aut res,
Ut lippum pictæ tabulæ, fomenta podagram,
Auriculas citharæ collectâ sorde dolentes.

INTERPRETATIO

detrectas ire, hydropicus festinabis: ac nisi ante lucem petas librum cum lucerna, nisi mentem applicet studio rerum honestarum, vigilans cruciaberis invidiâ, vel amore aliove affecte. Age vero *quare tam diligenter tollis quicquid oculos offendit: differs* autem integro *anno sanare quod animum corrumpit?* Heus, *facti dimidium tenet quisquis incœpit. Sapientiæ* studium *audacter amplectere: incipe. Qui differt tempus bene vivendi,* est quasi *rusticus exspectans donec amnis defluxerit. Atqui fluit ille semperque fluens volvetur.* Quorsum vero tam sollicite *comparantur opes:* expetitur *conjux fœcunda gignendæ proli; nec non sterilia nemora aratro domantur:* verum cum *qui nactus est quantum sufficit, nihil ultra cupiat.* Quippe *nec ædes, nec prædia, nec auri et pecuniæ cumulus* possunt *arcere morbos a corpore, vel curas ab animo domini laborantis.* Oportet bene *valere possessorem, ut fruatur congestis facultatibus.* Porro *quisquis* vel *cupiditate vel timore conflictatur, non magis prodest illi domus et pecunia, quàm lippo tabellæ pictæ, podagræ fomenta, atque auribus ob sordes contractas male affectis citharæ* suaviter resonantes. *Matu-*

ANNOTATIONES

34. *Si noles sanus, &c.*) Si dum sanus es, ire nolis ad medicum; curras profecto cum ægrotabis. Quidam leg. *si non is sanus,* &c. idest, si segnis es, & ire piget, dum sanus es; si torpes ignaviâ: deinde cogeris ire, imo currere, cum hydropisi cruciaberis; cursu enim & corporis agitatione ac labore morbus iste minuitur. Sensus est: nisi vitia matere corrigas, frustra deinde conaberis ea depellere inveterata: quin ab his opprimere. Vulgare est,

Venienti occurrite morbo.

35. *Ni posces ante diem librum, &c.*) Si vigilare nolueris discendæ causa virtutis ac sapientiæ, fiet et dormire aliquando nequeas ob invidiam, amorem, aut aliud vitium quo sollicitabere.

40. *Dimidium facti, &c.*) Hesiodica sententia est: Principium est dimidium totius. Ausonius.

Incipe: dimidium facti est cœpisse: superest Dimidium: rursum hoc incipe, & efficies.

42. *Rusticus exspectat, &c.*) Similis est rustico illi, qui cum ad amnem pervenisset, stolide exspectabat dum efflueret omnis aqua, ut ad alteram ripam transire posset.

44. *Quæritur argentum, &c.*) Curamus omnia quæ ad corpus spectant: quæ animi sunt, cur negligimus?

49. *Valeat possessor oportet, &c.*) Quid prosunt opes diviti, si æger sit animo, vel corpore? si febri, si metu vel cupiditate torqueatur, an divitiæ sublevabunt?

52. *Ut lippum pictæ, &c.*) Similitudo conglobata hic, ante, & postea.

53. *Auriculas citharæ, &c.*) Ista quidem leviter oblectant, & paullisper fallunt dolorem; nequaquam sanant.

Sincerum est nisi vas, quodcunque infundis acescit.
Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.
Semper avarus eget: certum voto pete finem.
Invidus alterius macrescit rebus opimis.
Invidiâ Siculi non invenere tyranni
Majus tormentum. *Qui* non moderabitur iræ,
Infectum volet esse, dolor quod suaserit & mens,
Dum pœnas odio per vim festinat inulto.
Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat: hunc frenis, hunc tu compesce catenâ.
Fingit equum tenerâ docilem cervice magister
Ire viam, quam monstrat eques. Venaticus, ex quo
Tempore cervinam pellem latravit in aula,
Militat in silvis catulus: nunc adbibe puro

INTERPRETATIO

re forma tuos mores. Nam *si vas non est purum, quicquid immittes, vitiabitur. Contemne voluptates: dolorem creat voluptas ægre quæsita. Avarus semper est inops: modum pone definitum cupiditati. Invidus torquetur rebus prosperis alterius. Siciliæ tyranni nullum habuerunt cruciatum invidiâ graviorem. Quisquis iram non compresserit*, postea *cupiet non factum fuisse quod jusserit animus incitatus, dum vehementius dare vindictam properat indignationi non satiatæ. Ira est brevis insania: frena appetitum, qui dominatur quando non est subactus: hunc frenis, hunc vinculis stringe*. Nam certe *magister equum flexibilem molli cervice format ad currendum quacunque sessor voluerit. Canis venaticus postquam cervi corium domi allatravit*, continuo *venatur in silvis*:

ANNOTATIONES.

55. *Nocet empta dolore voluptas.*) Menander: quam sæpe ob voluptates mœrore afficimur! S. Hieronym. contra Jovinian. *Irridet Horatius appetitum ciborum, qui sumpti relinquunt pœnitentiam dicens:*

Sperne voluptates, nocet empta, &c.

56. *Semper avarus eget.*) Avaro deest tam quod habet quam quod non habet.

Certum voto pete finem.) Modum & finem statue cupiditati & desideriis. Vide lib. 3. Od. 16.

58. *Siculi tyranni.*) Dionysius & Agathocles Syracusanorum, Phalaris Agrigentinorum tyranni, &c. Justin. lib. 4. *Singula civitates in tyrannorum imperium concesserunt, quarum nulla terra feracior fuit.*

60. *Infectum volet esse.*) Facti subinde pœnitebit.

61. *Dum pœnas odio.*) Est enim odium ira impatientia ultionem appetentis.

62. *Animum rege, &c.*) Appetitum vehementem compesce: qui nisi a ratione prematur, hanc ipsa opprimit, & in præceps rapit. Pers. Sat. 5. vers. 38.

. . . *Intortos extendit regula mores:*
Et premitur ratione animus, vincique laborat.

Cic. Offic. 1. n. 101. *Duplex est vis animorum ac naturæ. Una pars in appetitu posita, hominem huc & illuc rapit. Altera in ratione, docet & explanat quid faciendum fugiendumve sit. Ita fit, ut ratio præsit; appetitus vero obtemperet ... Efficiendum autem est ut appetitus obediant rationi, eamque nec præcurrant ob temeritatem, nec propter pigritiam aut ignaviam deserant, &c.*

64. *Fingit equum.*) Equus tenerâ cervice domatur, & ad arbitrium fingitur: catulus ad venationem facile eruditur: sic puer bonos mores sponte imbibit.

65. *Ex quo tempore cervinam pellem latravit.*) Quando pellis cervo interfecto detracta ejus intestinis & sanguine cum pane impletur, & insuitur, talisque venaticis canibus objicitur, ad eos ad venationem acuendos. Gall. *faire la curée.*

67. *Militat in silvis.*) Postquam domi catulus odore cervi aut alterius feræ imbutus est, ratione mox allata, exinde in silvis feras ultro venatur.

Nunc adbibe puro.) Præcepta morum accipe, dum animus adhuc purus tibi manet, necdum ullis occupatus aut corruptus est pravis opinionibus vel affectibus. Quidam leg. *adhibe:* ut sit anapæstus pro dactylo.

Pectore verba puer: nunc te melioribus offer.
Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu. Quod si cessas, aut strenuus anteis,
Nec tardum opperior, nec præcedentibus insto.

INTERPRETATIO

Jamjam sincerâ mente documenta excipe, o juvenis jam optima inquire. Enim vero *testa custodiet semper odorem, quo primum infecta fuerit. Quod si deses maneas, vel si fortiter præcurris,* ego *neque desidem exspecto, neque præeuntes antevertere contendo.*

ANNOTATIONES

68. *Nunc te melioribus offer.*) Vel præbe te imbuendum optimis documentis. Vel, adi meliorem & sapientiorem virum, a quo fingaris ad virtutem & rectum.

69. *Quo semel est imbuta, &c.*) Præclara sententia, quam hinc mutuatus est S. Hieronymus scribens ad Lætam.

70. *Quod si cessas, &c.*) Si piger es in philosophiæ studio, non exspectabo te minime volentem subsequi me acriorem. Quod si me studiosior aut ingeniosior fueris, quem assequi non possim, nequaquam invidebo tibi aut instabo; nec ultra vires meas enitar. Aristoteles interrogatus, quo pacto discipuli egregie proficerent, respondit: *Si cursu præstantes prosequi studeant, tardiores autem minime exspectent.* Diog. Laert.

EPISTOLA III.

AD JULIUM FLORUM

De Tiberio Claudio Nerone, deque literatis quibusdam eum interrogat: deinde hortatur ad studium sapientiæ, & ad fraternam concordiam.

Juli Flore, quibus terrarum militet oris
Claudius Augusti privignus; scire laboro.
Thracane vos, Hebrusque nivali compede vinctus,
An freta vicinas inter currentia turres,
An pingues Asiæ campi collesque morantur?
Quid studiosa cohors operum struit? hæc quoque curo:
Quis sibi res gestas Augusti scribere sumit?
Bella quis & paces longum diffundit in ævum?
Quid Titius, Romana brevi venturus in ora,

INTERPRETATIO

O Juli Flore, nosse desidero in qua orbis regione bellum gerat Claudius Augusti privigous: an commoremini in Thracia ad Hebrum hyemali glacie constrictum; an apud mare defluens inter castella proxima; an in agris et collibus Asiæ opimis? Quid operis molitur turma literatorum? Ista scire etiam velim, quis suscepit scribenda Augusti facinora? quis bello et pace gesta posteritati mandabit? quid agit Titius paullo post sermone Romanorum celebrandus: qui non timuit ex

ANNOTATIONES

1. *Juli Flore.*) *Tota bella est hæc Epistola*, loquit belle Parthenius: *pura admodum minimeque ambitiosa*, teste Scaligero. Scripta Julio Floro Claudium Neronem comitanti, seu ad Pannonicum bellum, seu apud Armeniam, cum Tigranem in regnum restitueret. Ad illum Horatii familiarissimum inscripta est etiam Ode 2. lib. 4. item 2. Epist. 2. lib. Porro in hoc eo collimare videtur Poeta, ut ad bene sarciendam charitatem fraternam exhortetur: ad quod artificiosa insinuatione utitur, & per quasdam embages sensim procedit, ut melius propositum exequatur.

Juli.) Theod. Marcilius non abs re, *Lóci* reponendum contendit: quod *Julius* nusquam sit prænomen: nomen autem Floro nequeat statui: Si quidem Flori non Julii, sed Aquileæ gnatis sint.

2. *Claudius Augusti privignus.*) Claud. Tiberius Nero, Drosi frater natu major, filius ebtam Liviæ Drusillæ. Hanc enim Augustus, repudiatâ Scriboniâ, marito suo *& quidem prægnantem abduxit, dilexitque & probavit unice ac perseveranter.* Suet. Octav. cap. 63. quin etiam erga ejus *pueros Nerones*, hoc est, in utrumque illum privignum *animi paterni* fuit. Nam & hos adoptavit: ac Drosum quidem præcipuis honoribus decoravit; Tiberio vero Liviam suam ex Scriboniâ filiam dedit uxorem, denique imperium tradidit. Vide lib. 4. Od. 4. & 14 ibique annot.

3. *Thraca.*) Gr. Θρᾳκη. Thrace vel Thraca, pro Threcia.

Hebrus.) Thraciæ mons & fluvius. Porro ibi vehemens rigere frigus, dixi lib. 1. Od. 25.

4. *Freta vicinas inter, &c.*) Hellespontus in angustiis illis fremens, scil. inter Sestum Thraciæ, & Abydum Asiæ arces, vel oppida, Gall. *les Dardanelles*. Item, *le detroit de Gallipoli*. Ovid. Trist. 1.

Sestos Abydenâ separat urbe fretum.

Turres.) Quid. leg. *terras*, i. e. Europam & Asiam angusto illo mari seu freto divises. Lucan. lib. 2.

Europamque Asia, Sestoque admovit Abydo.

5. *Pingues Asiæ campi.*) Cic. pro leg. Manil. n. 14. *Asia tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.*

6. *Studiosa cohors.*) Prætoriani milites literati, vel potius docti comites Tiberii. Ut enim ipse studiosus & literarum amans; ita secum habebat literatos quosdam & imprimis studiosos, quorum præcipui nominantur hic Titius, & Celsus poetæ; Florus autem orator, Poeta, & Jurisperitus. Vide infra Epist. 8.

9. *Titius.*) Septimius ille cognominatur quibusdam, diciturque Lyrica & Tragica scripsisse; e quibus nihil exstat.

Pindarici fontis qui non expalluit haustus,
Fastidire lacus & rivos ausus apertos?
Ut valet? ut meminit nostri? fidibusne Latinis
Thebanos aptare modos studet auspice Musâ:
An tragicâ desævit & ampullâtur in arte?
Quid mihi Celsus agit? monitus multumque monendus,
Privatas ut quærat opes, & tangere vitet
Scripta, Palatinus quæcunque recepit Apollo:
Ne si forte suas repetitum venerit olim
Grex avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus. Ipse quid audes?
Quæ circumvolitas agilis thyma? non tibi parvum
Ingenium, non incultum est, nec turpiter hirtum:
Seu linguam causis acuis; seu civica jura
Respondere paras; seu condis amabile carmen;
Prima feres hederæ victricis præmia. Quod si

INTERPRETATIO

ipso *fonte Pindari haurire*, *lacus et rivulos patentes aspernatus? quomodo valet? nostrine recordatur? an musarum auspicio Pindaricos numeros accommodare Latinis chordis laborat: an graviter agit, assurgitque scribendo Tragœdias? Quid Celsus facit? admonitus iterumque admonendus, ut proprias sibi divitias comparet; caveat autem desumere e libellis, quos servat Apollo Palatinus: ne si avium turba suas aliquando veniat plumas resumere, risum excitet cornix spoliata surreptis coloribus. Tu vero quid agis? quæ thyma circumvolitas sedulus?* Enimvero *non exiguum, non rude, nec asperum ingenium habes:* atque adeo *sive ad causas orandas facundiam adhibes, sive te accingis ad interpretandum Jus civile, sive amatorios versus conscribis, præcipua tolles munera hederæ victricis. Porro si abjiceres*

ANNOTATIONES

10. *Pindarici fontis qui, &c.*) Qui vulgares & vulgaria contemnens, quasi *lacus & rivos*, ipsum Pindarum Lyricorum principem atque fontem adiit: Latinisque versibus ausus est æmulari styli ejus sublimitatem & sensus profunditatem. Allegoria.

13. *Thebanos.*) Pindarus Thebis oriundus. Lib. 4. Od. 2.

14. *Desævit.*) Sævientes reges & principes repræsentans, gravesque rerum & animorum exprimens conversiones & motus: ut vulgo in Tragœdiis.

Ampullatur.) Debet magnus & splendidus esse Tragœdiæ stylus. Unde & sæpe significatur cothurno sublimi Tragicorum calceamento. Vide Epist. ad Pis. v. 80.

15. *Celsus.*) Pedo Albinovanus ipse est, cui est scripta sequens Epist. 8. Hunc monet ut plagium evitet, neque aliena scripta usurpet venditetque quasi sua. Quo iratum sibi postea redarguit Horatius oblique, velut morosum.

16. *Privatas ut quæras opes.*) Ut proprio, quod ajunt, marte aliquid inveniat & componat: quæ vero sunt aliorum, ne compilet sibique attribuat.

17. *Palatinus Apollo.*) Augustus bibliothecam in monte Palatino construxit, adjunxitque Apollinis templo. Ibi deponebantur asservabanturque scripta quæcumque judicata fuerant cedro & immortalitate digna.

19. *Moveat cornicula risum.*) Nota Æsopi fabula, notum adagium Erasmi, *Æsopicus graculus*. Cornix (vel graculus, ut alii volunt) plumarum suarum pertæsa alias undequaque mutuata est. At cum se alienis coloribus ornatam & fulgentem admiraretur, ecce aves quæ sua erant, singulæ repetentes nudam haud sine ludibrio reliquerunt.

20. *Ipse quid audes.*) Tu quidem ipse, Juli Flore, nihilne operum moliris? quæ scripta, quos auctores imitaris aut evolvis, unde eximia quæque decerpas, velut apis succum e thymo & floribus optimis.

25. *Prima feres hederæ.*) Sive in foro causas orare, sive consultoribus jura explicare, sive carmina condere volueris, ubique victor & insignis habebere.

Hederæ victricis.) In commissionibus & certaminibus ingeniosis victores hederâ coronabantur. Vide lib. 1. Od. 1. vers. 29. Dicta est hedera, quod hæreat; vel quod edita petat; vel quia id cui adhæserit, edat. In tutela Liberi putabatur esse, quia ut ille semper juvenis, ita

Frigida curarum fomenta relinquere posses,
Quo te cœlestis sapientia duceret, ires.
Hoc opus, hoc studium parvi properemus & ampli,
Si patriæ volumus, si nobis vivere cari.
Debes hoc etiam rescribere, si tibi curæ,
Quantæ conveniat, Munatius; an male sarta
Gratia nequicquam coit, & rescinditur? at vos
Seu calidus sanguis, seu rerum inscitia vexat
Indomitâ cervice feros; ubicunque locorum
Vivitis, indigni fraternum rumpere fœdus,
Pascitur in vestrum reditum votiva juvenca.

INTERPRETATIO

fomitem sollicitudinum frigidos efficientem, certe *pervenires quo te summa eveheret sapientia. Id curemus, ad id incumbamus tam parvi quam magni, si volumus esse patriæ nobisque utiles. Illud insuper* mihi *significa*, te rogo, *nunquid tam carus quam decet, tibi sit Munatius: an concordia haud bene reconciliata dirimatur? verum sive fervidus sanguis, sive rerum imperitia vos exagitat animo non erudito immites;* profecto *non debetis amicitiam fraternam violare:* at *quavis in regione versamini, ego vestrum in reditum vitulam pasco* Diis *ex* voto sacrificandam.

ANNOTATIONES

hæc viret: vel quod ita omnia, sicut ille mentes hominum, illigat. Festus.

26. *Quod si frigida, &c.*) Amica castigat Flori vitia.

Frigida curarum fomenta.) Ambitio & avaritia curas pariunt infinitas, nutriunt ac fovent, hominemque reddunt frigidum & segnem ad virtutes & studium sapientiæ.

29. *Si patriæ volumus, &c.*) Vide Cic. de Officiis.

31. *Munatius.*) Non is est Plancus ille Munatius, ad quem est Od. 7. lib. 1. Sunt qui non fratrem Julii Flori, sed familiarem duntaxat fuisse arbitrentur: *fœdus* vero *fraternum* dici posse de amicitia.

33. *Calidus sanguis.*) Fervens in juventute, sæpe & facile ebulliens circa cor, iramque faciens & offensionem. Est in quibusd. codd.

Heu calidus sanguis, heu rerum inscitia vexat!

Rerum inscitia vexat.) Contrà rerum usus & experientia, pariter & doctrina morum, ejusmodi juveniles motus placat, & cohibere docet animum temere affervescentem.

36. *Votiva juvenca.*) Diis vota & promissa pro felici reditu vestro & incolumitate. Huc forte pertinet quod, ut Tragici hircum, ita Lyrici vitulum seu juvencam solebant mactare.

EPISTOLA IV.

AD ALBIUM TIBULLUM

Ad laborem honestum, moxque ad voluptatem hortatur.

Albi, nostrorum Sermonum candide judex,
Quid nunc te dicam facere in regione Pedanâ?
Scribere quod Cassi Parmensis opuscula vincat;
An tacitum silvas inter reptare salubres,
Curantem quidquid dignum sapiente bonoque est?
Non tu corpus eras sine pectore. Di tibi formam,
Di tibi divitias dederant, artemque fruendi.
Quid voveat dulci nutricula majus alumno,
Quam sapere, & fari ut possit quæ sentiat; utque
Gratia, fama, valetudo contingat abunde,

INTERPRETATIO

Tibulle, bone censor nostrorum sermonum, quid putem agere te modo in regione Pedanâ? Credamne te *componere quod superest opera Cassii Parmensis: an otiosum ambulare in nemoribus amœnis: ceterum nihil prætermittentem* eorum *quæ decent virum probum ac prudentem?* Atqui *tu non corpus es absque mente. Dii elegantem tibi speciem, opesque, et his bene utendi facultatem largiti sunt. Quid vero nutrix alumno carissimo exoptet melius, quàm sapientiam, et quæ sentit posse eloqui: nec non ut favorem habeat, et existimationem, sanitatemque,*

ANNOTATIONES

1. *Albi*.) Albius ille Tibullus Equestri familiâ Romæ natus, eodem tempore quo Ovidius. Ingenii solertiâ & suavitate, nec non præstanti corporis formâ insignis; nobilibus carus exstitit. Elegiarum quatuor libros perelegantes scripsit: Horatio quam familiaris fuerit, patet ex Ode 33. lib. 1. & ex hac Epistolâ.

Sermonum.) Satirarum pariter & Epistolarum.

Candide judex.) Sine invidentiâ & adulatione. Forte alludit ad nomen *Albii*. Epist. ad Pis. v. 445.

Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, &c.

2. *Pedanâ*.) Pedum Latii oppidum fuit, non longe ab urbe Româ. Pedanos simul & Aricinos, Lavinienses ac Veliternos civitate donatos scribit Tit. Livius. In ea porro regione Tibullus prædium habebat amœnum & locuples. Quo cum secessisset ad leniendas quasdam curas, ad eum scripsit Horatius, ostenditque multis donatum muneribus a natura, a Diis, a fortuna etiam, frui debere illis dum liceret per usuram vitæ sensim defluentis: neque sollicitum esse oportere.

3. *Cassi Parmensis*.) Idem is creditur, de quo lib. 1. Sat. 10. qui que *Etruscus* dicitur. Scripsit Tragœdias, Elegias, Epigrammata. De eo sic Vet. Comment. Cassius Parmensis Tribunus militum in partibus Cassii & Bruti fuit. Quibus victis, Athenas se contulit. Quintus autem Varus eo missus ab Augusto ut eum interimeret, studentem reperit: illoque perempto, scrinium cum libris abstulit. Unde multi credidere Thyesten Tragœdiam esse opus Cassii Parmensis.

6. *Sine pectore*.) Sine corde, vecors, absque animo & ingenio.

Formam.) Egregiâ corporis formâ præstitisse dicitur Tibullus.

7. *Dederant*.) Hoc eò referunt aliqui, cum pauperior jam factus esset Albius: Alii explodunt, constanterque legunt, *dederunt*; penultimâ licenter correptâ. Ut & apud ipsum Tibull. lib. 2. Eleg. 3. *Hæc fuerunt olim &c.* pro, *fuerant*. Apud Lucret. lib. 5. & Æneid. 3. *constiterunt*, ubi vulgo *constiterant*: certe consentiunt de Ecl. 4. Virg.

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Artemque fruendi.) Œconomiæ scientiam & peritiam.

8. *Quid voveat dulci nutricula, &c.*) Persius de his fuse Sat. 2.

Utque.) Leg. al. *& cui*.

10. *Gratia*.) Apud magnates. Messala Corvinus mire Tibullum fovit; pariter Messalam Tibullus celebravit. Ipse testis eo disticho:

Hic jacet immiti consumptus morte Tibullus,
Messalam terrâ dum sequiturque mari.

Fama.) Apud omnes. Ovid.

Donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
Discentur numeri, culte Tibulle, tui.

Et mundus victus, non deficiente crumenâ?
Inter spem curamque, timores inter & iras,
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Grata superveniet quæ non sperabitur hora.
Me pinguem & nitidum bene curatâ cute vises,
Cum ridere voles, Epicuri de grege porcum.

INTERPRETATIO

et victum lautum, et marsupium nunquam vacuum? Quoniam autem vivimus [*inter spem et sollicitudines, inter timores atque indignationes*, auctor tibi sum ut *unumquemque diem ultimum tibi lucere existimes*. Sic enim *jucundum tempus accedet minime speratum*. *Certe me succi plenum et corpore egregie culto fulgentem videbis*, imo, *si jocari velis, suem ex hara Epicuri*.

ANNOTATIONES

11. *Mundus victus.*) Lib. 2. Sat. 2.
Mundus erit qui non offendet sordibus, atque In neutram partem cultus miser.

12. *Inter spem curamque, &c.*) His enim vita mortalium perpetuo conflictatur.

14. *Grata superveniet.*) Gratiora sunt quæ non exspectata superveniunt bona, acceduntque insperata.

15. *Me pinguem.*) Se qualis reapse erat, pingit Horatius, obesulum, & cultûs corporis studiosum.

16. *Epicuri de grege porcum.*) Abdomini & voluptatibus ultro indulgentem. Cic. in Pisonem. *Epicure noster ex hara producte, non e schola.* Apud Athen. lib. 7. cap. 5. non obscure dicit, sed altâ voce clamat Epicurus: *Quod bonum sit nullum agnosco præter voluptatem ex gustu & venere.* Contra tamen sensisse Epicurum, vide in Annot. lib. 2. Sat. 4. init.

EPISTOLA V.

AD TORQUATUM

Ad cœnam frugalem invitat, & ad hilaritatem. Ebrietatis commoda recenset.

Si potes archaicis conviva recumbere lectis,
Nec modicâ cœnare times olus omne patellâ,
Supremo te sole domi, Torquate, manebo.
Vina bibes iterum Tauro diffusa, palustres
Inter Minturnas, Sinuessanumque Petrinum.
Sin melius quid habes, arcesse; vel imperium fer.
Jamdudum splendet focus, & tibi munda supellex.
Mitte leves spes, & certamina divitiarum,

INTERPRETATIO

Si conviva potes accumbere in toris vetustis, nec abhorres edere quodvis olus e tenui patinâ, o Torquate, exspectabo te domi occidente sole. Potabis vinum Tauro iterum consule in cados *fusum, inter Minturnas paludosas et Petrinum Sinuessanum. Quod si habes aliquid melius, affer; vel jussa exequere. Jam pridem accensus est meus ignis, meaque supellex tui gratiâ nitescit. Intermitte curam* rerum *futilium, ac labores pro opi-*

ANNOTATIONES

1. *Si potes.*) Si frugalis & tenuis cœnæ apparatus tibi placere potest.

Archaicis.) ἀρχαικός, *antiquitatem redolens, antiquum morem, antiquam simplicitatem & rusticitatem referens,* non solum in moribus, sed etiam in fabrefactis. Gall. *à la vieille mode:* quo sensu hîc usurpatur. Apage qui ab Archea vel Archiâ humili fabro vanam etymologiam expiscantur.

Conviva recumbere lectis.) Ad mensam accumbere tricliniaribus in lectis antiquo modo fabricatis e rudiori materiâ.

2. *Olus omne.*) Durum olus, *betam plebeiam,* Pers. Sat. 3. v. 112.

3. *Supremo sole.*) Sub vesperam. Perperam aliqui altissimum solem accipiunt, afferuntque illud ex lib. 2. Sat. 8. *de medio potare die:* nec enim hora ista convenit frugali cœnæ: adde quod sequitur de *æstivæ noctis benigno sermone.*

Torquate.) Estne is L. Manlius ipse Torquatus, causarum quidem patronus, ad quem est Ode 7. lib. 4. Thod. Marcilius, *Euge,* inquit: *Sic morsuum vocat Quintus scilicet:* intelligit vero Q. Nonium Asprenatem, qui & Torquatus sit appellatus; Augustoque *junctus arctiùs* dicitur Sueton. Octav. cap. 56. vide ibid. cap. 43. ubi sic habetur: *In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem lapsu debilitatum aureo torque donavit: passusque est ipsum posterosque Torquati ferre cognomen.*

4. *Vina bibes.*) Nec generosa; quippe e palustribus Minturnis: nec vetustate insignia; nam annis superioribus fusa in amphoras.

Iterum Tauro.) Consulum nominibus solita notari vina, alibi dictum est. Vide lib. 1. Od. 20. & lib. 2. Od. 3. Porro T. Statilius Taurus homo novus, ut & Agrippa; sed Augusti amicitiâ, victoque in Sicilia Lepido, rebusque mox in Africa gestis, unde & triumphum meruit; amphitheatro etiam exstructo fuit clarissimus. Consul primo fuisse dicitur an. U. C. 717. secundo vero an. 728. cum Horatius annum ætatis ageret 40. aut circiter. Neroni nupsit ejus abneptis Statilia Messalina.

5. *Minturnas.*) Hæc olim fuit urbs Latii satis culta, prope ostia Liris fluvii in planitie, ubi amphitheatrum & aquæductus. Horum reliquiæ adhuc visuntur: de urbe vero superest parva turris cum taberna duntaxat. Non longe aberat ingens palus, in qua latuit Marius a Sylla profligatus. De quo Juvenal. Satir. 10. vers. 276.

Exilium, & carcer, Minturnarumque paludes.

Sinuessanumque Petrinum.) Montem ajunt esse urbi Sinuessæ imminentem; ubi modo oppidum cum arce, apud Sinuessam excisam, U. *Rocca di monte Dragone.* Alii dicunt fuisse vicum agri Sinuessani, qui celebris erat vini non quidem bonitate, sed copiâ. Sinuessa vero, antea *Sinope,* in ora ubi Massicus mons desinit, inter ostia Liris & Vulturni fluminum.

6. *Imperium fer.*) Quidam interpretantur: Tu me fac regem convivii: quod mihi quidem absurdum videtur.

7. *Splendet focus, &c.*) Ad convivium parandum, coquendasque dapes.

8. *Mitte leves spes.*) Omitte paullulum solitas

Et Moschi causam. Cras nato Cæsare festus
Dat veniam somnumque dies: impune licebit
Æstivam sermone benigno tendere noctem.
Quo mihi fortunas, si non conceditur uti?
Parcus ob heredis curam, nimiumque severus
Assidet insano: potare, & spargere flores
Incipiam: patiarque vel inconsultus haberi.
Quid non ebrietas designat? operta recludit:
Spes jubet esse ratas; in prœlia trudit inermem:
Sollicitis animis onus eximit; addocet artes.
Fœcundi calices quem non fecere disertum?
Contractâ quem non in paupertate solutum?
Hæc ego procurare & idoneus imperor, & non
Invitus; ne turpe toral, ne sordida mappa

INTERPRETATIO

bus, atque Moschi defensionem. Dies crastina Cæsaris natalibus sacra indulget licentiam dormiendi: fasque erit noctem æstivalem gratis colloquiis traducere. Quid opes juvant, si non licet his *frui? Si quis parce* victitat *nimisque tristis, hæredum causâ,* ille *stulto proximus* est. Ego vero contra, *hoc magis bibam, et spargam flores; nec verebor etiam temerarius vocari. Ecquid vinolentia non efficit? detegit occulta; firmam dat fiduciam: inermem impellit ad certamina; anxiæ mentis ægritudinem discutit; artes docet. Scyphi abundantes quem non reddiderunt eloquentem? quem non liberalem* vel *in angusta inopiâ?* Certe *aptus et non repugnans ego ista jubeor curare, ne toral immundum, ne mappa il-*

ANNOTATIONES

occupationes molestas, sive pro divitiis, sive pro fama & honoribus, sive pro defensione clientum tuorum.

9. *Moschi.*) Is fuisse Rhetor Græcus refertur origine Pergamenus, qui veneficii reus a Torquato defendebatur.

Cras nato Cæsare festus.) Cras justitium est, ob natalem Cæsaris: ac proinde silentibus judiciis eo strepitu forensi, dormire in multam lucem & epulari, & hilaritati vacare licebit.

Nato Cæsare.) Accipiunt vulgo de natali Augusti, qui cum in Septembri sit circa finem, ex Suetonio; ad rem præsentem non facit admodum. Malim igitur cum quibusdam intelligere natalem Julii Cæsaris, qui Julio quidem mense habet *noctes æstivas.* Vide Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 12. Dion. lib. 44.

11. *Æstivam sermone benigno tendere noctem.*) Noctem æstate breviorem extendere seu protrahere sermonibus prolixis, familiaribus, jucundis.

12. *Quo mihi fortunas.*) Ita Muretus aliique deinceps. Habent tamen codices plerique. *Quo mihi fortuna?*

13. *Parcus ob heredis curam.*) Quisquis sumptui parcit, geniumque defraudat, ut majores heredibus opes relinquat, insanit prope.

14. *Spargere flores incipiam.*) Splendide cœnam apparabo, atque in secunda mensâ de more flores inspergam.

16. *Designat.*) Non. Marcell. *designare,* est, cum notâ & ignominiâ aliquid facere. Donat. in Terent. Adelph. ad eas voces; *modo quid designavit?* est, inquit, novum quid moliri seu malum seu bonum.

17. *Spes jubet esse ratas.*) Lib. 3. Od. 21.

Tu spem reducis mentibus anxiis.

Vide ibi, item lib. 4. Od. 12.

Inermem.) Al. *inertem:* loco mox citat.

Viresque & addis cornua pauperi,
Post te nec iratos trementi
Regum apices, neque militum arma.

18. *Sollicitis animis onus eximit.*) Hinc Liber dictus Bacchus.

Addocet artes.) Seu quia vinum moderate sumptum acuit ingenium: sive quod ebrii plusculum sunt jactabundi, seque omnia scire prædicant, inepte quidem.

20. *Solutum.*) Vel ab omni sollicitudine paupertatis liberum, vel prodigum in ipsa paupertate.

21. *Idoneus, & non invitus.*) Erat enim Horatius agilis, hilaris, nec non munditiei perquam studiosus.

22. *Ne turpe toral.*) Ne thori, seu lecti tricliniares offendant convivas sordibus. Vide lib. 2. Satira 4. sub finem.

Ne sordida mappa.) Ne dum manus abstergunt convivæ inter edendum, mappæ immunditia fastidium pariat & nauseam; quod naribus corrugatis significatur. Vide locum mox citat. Sat. 4. lib. 2.

Corruget nares: ne non cantharus & lanx
Ostendat tibi te: ne fidos inter amicos
Sit qui dicta foras eliminet: ut coeat par,
Jungaturque pari. Brutum tibi Septimiumque,
Et nisi cœna prior potiorque puella Sabinum
Detinet, assumam: locus est & pluribus umbris:
Sed nimis arcta premunt olidæ convivia capræ.
Tu quotus esse velis, rescribe: & rebus omissis,
Atria servantem postico falle clientem.

INTERPRETATIO

tota nares faciat contrahi: ut vasa et patinæ te tibi repræsentent; ne inter familiares reperiatur qui dicta exportet extra; ut pares congregentur. Porro convivas tibi dabo Brutum et Septimium, Sabinum quoque, dummodo non detineat eum cœna prior et amica potior. Est etiam locus multis comitibus. At in convivio nimis constipato caprinus fœtor molestus est. Tu rescribe quotus esse cupias. Mox autem negotiis abjectis per fores posteriores fuge clientem in atrio stantem.

ANNOTATIONES

23. *Cantharus & lanx ostendat tibi te.*) Vasa tam sint nitida, ut quasi speculum imaginem tuam reddant exhibeantque.

Cantharus.) Vas vinarium speciem referens scarabæi, qui κάνθαρος Græce dicitur: tali poculo usus Bacchus, ipsi proinde sacro. Meminit Macrob. pariterque Athenæus. Item Plin. lib. 33. c. 11. *Marius post victoriam Cimbricam cantharis potâsse Liberi patris exemplo traditur.* Arnob. sub finem lib. 6. *Quid in Liberi dextrâ pendens potorius cantharus?* magnum ansatumque indicat Virgil. Eclog. 6. v. 27.

Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.

25. *Sit qui dicta foras eliminet.*) Ne quis extra limen domûs efferat, effutiat, evulget, quæ inter potandum dicta liberius fuerint: ex quibus temere invidia conflatur. Apud Lacædemonios, inquiunt, publica intrantibus convivia, aliquis senior ostendens fores ita monebat: *Per has ne verbum ullum egrediatur.*

Ut coeat par.) Hinc enim jucundior fit sermocinatio.

26. *Brutum tibi, &c.*) Non unus est qui legat *Brutum*: et hinc bruti nomen mereatur, meo quidem judicio.

28. *Umbris.*) De his conviviorum sectatoribus, lib. 2. Sat. 8.

29. *Sed nimis arcta premunt, &c.*) Ubi plures sunt convivæ, axillarum gravis odor creat nauseam. Vide Epod. 12.

30. *Tu quotus esse velis rescribe.*) Dic quot velis tibi sodales & convivas. Varro dicebat convivarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero, & progredi ad Musarum; id est, proficisci a tribus, & consistere in novem, &c. quæ lege apud Gell. lib. 13. cap. 11.

31. *Postico.*) Plautus *posticulum* dicit, sup. ostium. Petronius *posticulam*, sub. januam. Gall. *porte de derriere*. Virgil. Æn. 2. v. 455. ita rem explicat:

Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo.

Clientem.) Moschum, vel alium, qui in atrio te observat alloquendi cupidus. Hunc autem falle egrediens per januam posteriorem, & veni ad me.

EPISTOLA VI.

AD NUMICIUM

Felix est qui nihil timet, nihil cupit.

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque quæ possit facere & servare beatum.
Hunc solem, & stellas, & decedentia certis
Tempora momentis, sunt qui formidine nullâ
Imbuti spectent: quid censes munera terræ?
Quid maris extremos Arabas ditantis & Indos?
Ludicra quid, plausus, & amici dona Quiritis?
Quo spectanda modo, quo sensu credis & ore?
Qui timet his adversa fere miratur eodem
Quo cupiens pacto: pavor est utrique molestus;
Improvisa simul species exterret utrumque;

INTERPRETATIO

O Numici, nihil mirari est unica fere et sola res, quæ possit beatum efficere et servare. Reperiuntur homines, *qui nullâ trepidatione affecti contemplantur solem hunc, et stellas, et tempora certis horis abeuntia. Quid putas de terræ donis? quid de* muneribus *maris ultimos Arabas Indosque locupletantis? Quid de ludis, et applausu ac muneribus* Populi *Romani faventis? Quo animo, quo judicio vultuque aspicienda hæc putas? Certe qui formidat istis contraria, eodem modo afficitur, quo is qui ea desiderat.* Atque in *utroque trepidatio est æque molesta: cum insperata species utrumque perturbat; seu*

ANNOTATIONES

1. *Nil admirari.*) *Admirabilis Epistola*, ioquit Parthenius; *erudita*, Torrentius: *aurea*, Landinus. Sane admirabilis, qoæ nihil stulte mirari, luculenter & mire docet: erudita, quæ Philosophiæ moralis & Stoæ mysteria reconditissima clare exhibet, eiqee solerter insinuat: aerea, quæ *aureæ mediocritatis* ac veræ virtutis imaginem eleganter adumbrat.

Nil admirari.) Non percelli admiratione illâ fatuâ, e que oasoitur cepiditas, vel timor, animum perinde torquentes. De ea Epist. 1. v. 47. Stultæ illi admirationi virtetem contrariam Democritus vocabat ἀθαυμαστίαν.

Numici.) Numicia gens Romæ patricia.

3. *Decedentia certis tempora momentis.*) Conversiones astrorum, indeqoe natas mutationes, temporum vices, ac tempestatem varietates, &c.

4. *Formidine nullâ imbuti.*) Quod intrepidi spectent cælestia, certe multo magis terrene.

5. *Munera terræ.*) Aurum, argentem, &c

6. *Munera maris.*) Margaritas, gemmas, &c.

Arabas.) De his lib. 1. Od. 29. lib. 2. Od. 12.

Indos.) Lib. 1. Od. 12.

7. *Ludicra.*) Victoriam in ludis, quæ magni olim habita.

Plausus.) Benevolentiam populi significatam publice, vel assurgendo, vel consaletando, vel acclamando, vel applaudendo. Vide l. 1. Od. 20.

Dona Quiritis.) Honores & magistratos delatos per suffragia popeli Romani, *Qui dabat olim imperium, fasces, legiones, omnia.* Juven. Sat. 10. v. 78.

8. *Quo sensu.*) Stoici dicebant perturbationes omnes opinione constare.

Ore.) Fronte, oculis, affectus demonstrantur et plurimem.

9. *His adversa.*) Inopiam, contemptum, ignominiem, sibilos, explosiones.

10. *Pavor.*) *Metus est mentem loco movens.* Cic. Tusc. 4.

Utrique molestus.) Al. *utrobiqee*: cupienti ac timenti: timens eoim vexatur dolore mali futeri: cupiens autam desiderio boni absentis.

11. *Improvisa simul species exterret utrumque.*) Seo species boni præsentis insperata, qoæ nimio gaudio exanimat etiam interdum: seu species mali præsentis tristitiam creens eo graviorem, qeo minus exspectabatur. Unde exoritur stopor, torpor, ægritudo, mentis alienatio, &c.

Gaudeat, an doleat; cupiat, metuatne. Quid ad rem
Si, quidquid vidit melius pejusve suâ spe,
Defixis oculis, animoque & corpore torpet?
Insani sapiens nomen ferat, æquus iniqui,
Ultra quam satis est virtutem si petat ipsam.
I nunc, argentum, & marmor vetus, æraque & artes
Suspice: cum gemmis Tyrios mirare colores:
Gaude, quod spectant oculi te mille loquentem:
Gnavus manè forum, & vespertinus pete tectum,
Ne plus frumenti dotalibus emetat agris
Mucius: indignum, quod sit pejoribus ortus,
Hic tibi sit potius, quam tu mirabilis illi.
Quidquid sub terra est, in apricum proferet ætas;
Defodiet condetque nitentia: cum bene notum
Porticus Agrippæ, & via te conspexerit Appî;
Ire tamen restat Numa quo devenit & Ancus.

INTERPRETATIO

lætetur, seu mœreat, seu cupiditate, seu formidine percellatur. *Quid autem ad propositum, si cum aliquid aspexerit fortunatius aut infelicius quam sperabat, oculos* tenet *immotos, atque mente simul et corpore obstupescit? Virtutem ipsam* si quis *nimium expetat; sapiens desipere, justus injustus esse existimabitur. I modo, admirare argentum, et vetus marmor, et fabrefacta ex ære; purpuram et gemmas* concupisce: *lætare quod te dicentem mille oculi attendunt: manè forum frequenta sedulus, ac sero domum redi, ne Mucius plus tritici,* quam tu, *colligat ex agris dotalibus* quippe *indignum* est *ut* ille *ignobiliori stirpe genitus a te suspiciatur magis, quam tu ab illo. Quodcunque abditum in terra* delitescit, id *tempus expromet in apertum; iofodiet autem et occultabit* conspicua. Sic *postquam porticus Agrippæ et via Appia te spectaverit valde illustrem; attamen superest ut pergas eo, quo Numa et Ancus tandem*

ANNOTATIONES

12. *Quid ad rem.*) Quid ad felicitatem, quam modo rem investigamos.

17. *I nunc, &c.*) Si ras bonas, si virtutam ipsam ultra quam satis est, expetere stultum ast; an licabit cupide scrutari metalla, vasa, lapillos, purpuram, imo famam, celebritatem nominis, opes, honores? &c.

18. *Tyrios colores.*) Vida lib. 2. Od. 18. v. 8. ibiq. annot. Item lib. 3. Od. 29. in fine.

20. *Gnavus manè forum, &c.*) Vel primo manè forum negotiantium pete; ibique exerce quod *Janus summus ab imo perdocet:* hoc est fœnore divitias accumula. Epist. 1. v. 54. Item lib. 2. Sat. 3. vel forum judiciarium frequenta, & causis agendis quæstum fac. Martial.

Dives eris, Romæ si causas egeris.

Vespertinus pete tectum.) Diem totam lucro faciendo consume: nec domum redi nisi sero & sub vesperam.

21. *Dotalibus agris.*) Ab uxora acceptis dotis nomine.

22. *Mucius.*) Plebeius & ignobilis.

23. *Quam tu mirabilis illi.*) Quod tu Patricius illi obscuro & abjecto non sis mirabilis par majores divitias. Prolepsis.

24. *Quidquid sub terra est.*) Quicquid modo *stulte miraris & optas*, peribit: & tu pariter cum istis: quære potias virtutem, quæ sola bonum stabila est & solidum. Epist. 1. v. 47.

25. *Porticus Agrippæ.*) M. Agrippa tertium Consul Pantheon fecit: addidit vero porticum columnis ingentibus, trabibus etiam æneis auro superfusis superbiam. Synec. pro quavis portica, quæ quidem Romæ fuit multiplex. Epist. 1. v. 71. In his ambulare, seque ostentare insignes quique consueverant.

Via Appi.) Appius Claudius Censor viam Romæ per portam Capenam Brundusium usque constravit adeo latam, ut plaustra duo sibi occurrentia facile pertransirent. Hæc a Trajano restaurata. Statius 2. Sylv. carm. 2.

Appia longarum teritur regina viarum.

27. *Ire tamen restat.*) Postquam te omnibus ostentaris, diuque splendide egeris, tandem moriendum est; perinde ac ipsi Rom. reges mortui sunt. Vida lib. 1. Od. 28. & lib. 4. Od. 7. v. 15.

Numa.) Pompilius, secundus a Romulo rex, justitiâ clarus & religione. T. Liv. l. 1. Plut. &c.

Ancus.) Martius, rex quartus Rom. Numæ ex filia nepos, bellicâ gloriâ effulsit. Tit. Liv. cit.

Si latus aut renes morbo tentantur acuto,
Quære fugam morbi. Vis recte vivere? quis non?
Si virtus hoc una potest dare, fortis omissis
Hoc age deliciis. Virtutem verba putas, ut
Lucum ligna? cave ne portus occupet alter,
Ne Cibyratica, ne Bithyna negotia perdas:
Mille talenta rotundentur, totidem altera; porro
Tertia succedant, & quæ pars quadret acervum.
Scilicet uxorem cum dote, fidemque, & amicos,
Et genus, & formam, regina pecunia donat,
Ac bene nummatum decorat Suadela Venusque.
Mancipiis locuples eget æris Cappadocum rex.

INTERPRETATIO

iverunt. *Age vero*, *si latus aut renes graviter dolent*, *exquirere* licet *doloris levamen*. At *visne recte vivere? Ecquis non vult?* inquies. Ergo, *si sola virtus hoc conferre valet*, *ad hoc labora strenue*, *abjectis voluptatibus*. Quod si contra *virtutem censes* mera *esse verba*, *sicut lucum arbores* tantum: *cura* diligenter *ne alter portus occupet*, *neve dimittas negotiationem apud Cibyrates et Bithynos*: cura ut *mille talenta compleantur*, *totque altera adjiciantur*, *itemque tertia*, *imo et quarta*; *ut cumulus reddatur quadratus*. *Nempe dominatrix pecunia tribuit opulentam conjugem*, *et fidem*, *et amicos*, *et nobilitatem*, *et pulcritudinem*: *atque divitem stipant Suada et Venus*. Verumenim *Cappadociæ rex abundans servis indiget pecunia*.

ANNOTATIONES

28. *Si latus aut renes, &c.*) Si laboras pleuritide, vel nephritide. Vide l. 2. Sat. 3. v. 29.

29. *Quære fugam morbi*.) Ut corporis, sic & animi debes morbos fugere, pari saltem diligentiâ.

31. *Virtutem verba putas*.) Si inane quid esse virtutem putes. Hercules apud Tragicum quendam: & deinde Brutus (ex Dione lib. 47.) deploratis rebus exclamasse fertur: O misera virtus, eras igitur nugæ tantummodo! Ast ego te velut rem solidam sectabar: verum fortunæ serviebas: tumque vocavit unum e familiaribus, ut se interficeret.

32. *Ut lucum ligna*.) Veruntamen non arbores faciunt lucum, sed religio & consecratio alicui numini.

Cave ne portus occupet alter.) Ante alios mari te committe: naviga ad Cibyrates & Bithynos: occasionem occupa negotiandi, & ex negotiatione ditescendi. Pers. Sat. 6. v. 75.

. . . . *mersare*, *atque excute solers*
Omne latus mundi, *ne sit præstantior alter*.

33. *Cibyratica*.) Cibyra urbs Phrygiæ magnæ, in confinio Lyciæ, cognomento magna; æquitatis famâ celebris, ex Strabone. Eo vero mitti solebant locriones, & quotquot avide quæstum odorari & sectari cognoscebantur. Altera fuit Cibyra minor dicta, apud Ciliciam, ab ora maris distans decem prope milliaribus.

Bithyna.) Bithynia Asiæ regio, hinc Euxino mari, illinc Propontidi vicina; Thracia Asiatica Xenophonti nuncupata. Urbes habuit præclaras Chalcedonem, Nicomediam, Apamiam, Nicæam, Heracleam, Prusam.

34. *Mille talenta rotundentur*.) Rotundum dicitur omni ex parte perfectum. Gall. *faire le compte rond*.

Talenta.) Talentum, τάλαντον, *statera*, *lanx*, *pondus*: aliquando ponitur pro quovis ingenti pondere auri vel argenti: alias significat certum pondus; quod tamen varium variis gentibus. Celebratur in primis talentum Atticum, quod drachmas sexies mille continebat. Porro drachma Attica respondet grosso Francico, qui valet octo solidos cum sex denariolis, aut circiter: siquidem marca argenti grossos habet sexaginta quatuor, illaque ut plurimum valet viginti sex aut septem libellas, sive Francicos, ut vocamus. Quæ cum ita sint, grossi illi sexies millies multiplicati conficiunt monetæ nostræ libellas 2550. Quanto vero talentum auri majus sit argenteo, ex auri supra argentum valore facile æstimaveris.

35. *Quæ pars quadret acervum*.) Ut quater mille talenta inveniantur integra, completa & perfecta. Pers. cit.

Rem duplica: *Feci*: *jam triplex*, *jam mihi quarto*,
Jam decies redit in rugam.

38. *Suadela*.) Sive Suada, Gr. Πειθώ, persuasionis Dea: videtur Horatius indicare facilitatem conciliandi nuptias, tum quod addit, *Venusque*: tum quod ante dixit, *uxorem cum dote*.

39. *Mancipiis locuples*, *&c.*) Cappadocia minoris Asiæ perampla regio, cujus populi ad servitutem adeo nati, ut offerentibus libertatem Romanis, maluerint regem eligere Ariobarzanem. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 27. Cic. post redit. in Senatu. *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres*, Pers. jam cit.

Cappadocas rigidâ pingues plausisse catastâ.

Ne fueris hic tu: chlamydes Lucullus, ut ajunt,
Si posset centum scenæ præbere rogatus,
Qui possum tot? ait: tamen & quæram, & quot habebo,
Mittam: post paullo scribit, sibi millia quinque
Esse domi chlamydum: partem, vel tolleret omnes.
Exilis domus est, ubi non & multa supersunt,
Et dominum fallunt, & prosunt furibus. Ergo
Si res sola potest facere & servare beatum;
Hoc primus repetas opus, hoc postremus omittas.
Si fortunatum species & gratia præstat,
Mercemur servum qui dictet nomina, lævum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere. Hic multum in Fabia valet, ille Velinâ.

INTERPRETATIO

Ne tu fueris ejusmodi; sed potius Lucullo similis. *Lucullus, inquiunt, interrogatus num posset centenas chlamydes ad spectaculum commodare, respondit; Qua* ratione *possum tot præbere? attamen quæram, et quot inveniam præbebo. Paullo* vero *postea significat, se domi habere quinque millia chlamydum*: posse igitur *sumi partem vel cunctas*. Hoc est locopletem esse. At contra *angusta est res familiaris, in qua non plurima superfluunt, ignorantur que a domino, et juvant fures. Quæ cum ita sint, sique opes solæ valent reddere felicem et conservare, hunc laborem primum assume, et ultimum dimitte Si beatum facit decus* externum *et favor, emamus servum, qui nomina* civium *suggerat, qui latus sinistrum pungat, moneatque manum offerre trans moles*; atque insusurret, indigitetque: *Iste plurimum potest in Fabia tribu, hic in Velina*:

ANNOTATIONES

40. *Ne fueris hic tu.*) Ne sis qualis rex ille, unâ re abundans, cæterarum inops. Qoin potius sis ut Lucullus adeo locuples rebus omnibus, et plus possideret quam sciret. Volt suadere Poeta, sapientiæ studeodum imprimis, quam habeoti, omnia præsto adsunt.

Chlamydes Lucullus, &c.) Lucullus Romæ insignis vir nobilitate, facundiâ, opibus, Africam Prætor justissime administravit, Mithridatem non semel profligavit, &c. Is rogatus a Prætore urbano, ut celebrandi causâ spectaculi commodaret chlamydes multas, longe plures etiam oblatit.

43. *Millia quinque esse domi chlamydum.*) Plutarch. io Luculli vitâ mioorem oamerum designat: centum nampe ait ab eo petitas, ducentas autem fuisse missas: quod certe propius ad verum accedit.

46. *Dominum fallunt.*) Nescientem esse tantas sibi divitias.

Prosunt furibus.) Scilicet e magno numero facile detrahitur ac surripitur aliquid, domino vix advertente. Plaut. *Nihil est hic quæsti furibus: ita inaniis sunt oppletæ atque araneis.*

47. *Si res sola potest, &c.*) Si opibus fieri beatum credimus, iis maxime congerendis operam demus.

49. *Si fortunatum.*) Si nominis splendore & gratiâ apud populum constare felicitatem existimamus, captandis civium animis incumbemus, magistratus & dignitates ambiamus; adeoque *mercemur servum* nomenclatorem, qui nobis præeat, ut fit, deducatque ad prensandum unumquemque & verbis officiosis demerendum.

50. *Qui dictet nomina, &c.*) Qui candidatum moneat, quo quisque civium appellandus nomine, quo officii genere obtinendum sit ejus suffragium. Cic. pro Muræna: *Quid quod habes nomenclatorem? ... si nomine appellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo quam tibi.* Vide Sigon. 2. de Judic. c. 30.

51. *Lævum qui fodiat latus.*) Servus nomenclator incedens ad latus heri lævum, honoris causâ; quoties obvius repente fiebat quispiam salutandus, domini latus cubito pulsabat fodicabatque, atque insusurrabat quis & qualis esset ille civis, ut rite & honeste appellaretur.

Trans pondera dextram porrigere.) Varia hic varii effutiunt. Sunt qui notari velint ambitiosos petitores publica pondera in largitionibus excedentes, & olei, vini, ceterorumque plusculum donantes. Alii sic explicant: moneat brachium exerere extra togam collectam & complicatam, dextramque porrigere ad prensandum occurrentem forte civem. Hæc sane longe quæsita videantur. Vero propius est: admoneat candidatum occurrenti civi obviam ire, & manum vel prensando vel adjuvando porrigere; superatis etiam impedimentis, si quæ interveniant, v. gr. sive turba obstiterit, sive moles aut trabes in viâ saxaque pooderosa fuerint intermedia, ea transiliendo, & salutando civem diligenter & officiose adeundo.

52. *Hic multum in Fabia, &c.*) Sio oomanclator hero candidato suggerit. En ille civis in

Cuilibet hic fasces dabit: eripietque curule,
Cui volet importunus ebur: frater, pater, adde,
Ut cuique est ætas; ita quemque facetus adopta.
Si bene qui cœnat, bene vivit: lucet, eamus
Quo ducit gula: piscemur, venemur; ut olim
Gargilius, qui manè plagas, venabula, servos,
Differtum transire forum populumque jubebat;
Unus ut e multis populo spectante referret
Emptum mulus aprum: crudi tumidique lavemur,
Quid deceat, quid non, obliti; Cærite cerâ
Digni; remigium vitiosum Ithacensis Ulyssei;

INTERPRETATIO

ille cui voluerit fasces dabit, et cui libuerit ebur curule detrahet molestus: voca fratrem vel patrem, secundum ætatem cujusque: sic unumquemque urbane tibi concilia. Quod *si beate vivit qui laute vescitur; dies est, pergamus quo gula trahit: piscemur, venemur; sicut pridem Gargilius, qui manè per forum populo frequens ire imperabat famulos cum retibus ac venalibus, ut coram plebe mulus unus e pluribus reveheret aprum pretio comparatum.* Epulemur etiam, *et balnea subeamus cibis noe coctis plcei; nec curemus quid honestum sit, et quid indecorum:* præstemus nos licet *censurâ dignos:* imitemur *luxuriosos comites Ulyssis Ithacæ*

ANNOTATIONES

Tribe Fabiâ multum valet: eum perinde multis officiis & blandimentis capte.

Fabia, Velinâ.) Pop. Rom. in 35. tribus seu classes aut familias divisum, norunt omnes; & suffragia ferri solita modo viritim, seu per viros singulos; modo tributim aut centuriatim, idest per tribus aut centurias. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 3. ubi de comitiis curiatis, centuriatis, tributis, deque varia subinde ratione suffragendi.

Fabia.) A gente Fabiorum nominatissimâ dicta est.

Velina.) Seu e Velia, editâ urbis regione; seu e Velino lacu, cujus incolæ in civitatem asciti. Cæterc Tribuum nomine, numerumque quandoque diversum lege apud cit. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 17. &c.

53. *Cuilibet hic fasces dabit.*) Imperium, consulatum, summum magistratum hic dabit & asseret cuicunque ille suffragari voluerit; adeo valet apud tribules, totque suffragatores secum trahit. Et e contrario.

Fasces.) Nemo nescit pro magistratu poni hæc magistratuum insignia; synecd. Nimirum Dictatori apparebant lictores 24. cum fascibus: Consuli duodecim; Proconsuli & Prætori sex. *Fasces* autem erant virgæ plures securi circumligatæ, ita ut exstaret ferrum: quibus significabatur potestas castigandi quæ corrigenda erant, præcidendi vero quæ non possent emendari. Plutarch. Problem.

Curule ebur.) Synecd. Magistratum, cui jus est sellæ curulis eburneæ, & in ea sedendi, seu cum judicia exercet, seu cum in Curiam vehitur. Gell. lib. 3. cap. 18. Tul. Catil. 4. *Non hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* Juvenal. Sat. 10. vers. 91.

. . . . . illi sellas donare curules:
Illum exercitibus præponere, &c.

56. *Si bene qui cœnat, bene vivit.*) Pers. Sat. 4. vers. 17.

Quæ tibi summa boni est? unctâ vixisse patellâ
Semper; & assiduo curata cuticula sole.

58. *Gargilius.*) Is inanis, & stultæ gloriæ cupiditate ductus videri cupiebat venando cepisse ferem, quam pretio mercatus erat ab aliis captam.

61. *Crudi tumidique lavemur.*) Lavabant prisci helluones ad accelerandam ciborum coctionem, excitato calore naturali per frigoris antiperistasin, ut citius & novâ fame ad epulas redirent.

62. *Cærite cerâ digni.*) Digni referri in tabulas Cæritum, id est, a Censore infamiæ lebe notari, non secus ac urbis Cære populi, quibus ob flagitiosam defectionem jus suffragii ademptum est. Vide Gell. lib. 16. cap. 13. item Petrum Crinit. de Hon. Disc. lib. 7. cap. 6. ubi sic habet: Primi omnium municipes facti Cærites sine ullo juris suffragio... unde tabulæ Cerites dictæ, in quas Censor eos referebat, qui notè vel ignominiâ quapiam forent insignes. Ea quo erudite Flaccus in epistola ad Numicium, dignos Cærite cerâ appellat Romanos, qui luxu & voluptatibus turpissimis tenebantur: quem locum Horatiani interpretes ineptissime, ut alia permulta, exposuerunt. Hactenus ille.

63. *Remigium vitiosum Ithacensis Ulyssei.*) Ulysses a Tiresia vate monitus edixeret sociis, ne boves solis violarent. At illi Ulysse dormiente, ex iis mactatis epulas sibi pararunt. Qua-

Cui potior patriâ fuit interdicta voluptas.
Si, Mimnermus uti censet, sine amore jocisque
Nil est jucundum, vivas in amore jocisque.
Vive; vale: si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti: si non, his utere mecum.

INTERPRETATIO

regis: *qui patriam posthabuerunt vetitæ voluptati.* Si autem, *ut Mimnermus arbitratur, nihil dulce est absque amore et jocis; in amore et jocis vive. Age, vale. Si quidpiam scis his melius, benigne communica nobiscum: sin autem, illis mecum utere.*

ANNOTATIONES

propter iræ numinum obnoxii pœnas dederunt, naufragioque absumpti patriam non reviserunt. Vide lib. 2. Sat. 5.

65. *Mimnermus.*) Hic Poeta Epicureus, Colophonius, vel Smyrneus, septem sapientibus antiquior vel æqualis, pleraque scripsit amatoria Elegiaco versu, tam suaviter & argute, ut Ligyostades appellaretur. Suidas. *Mimnermus dulces reperit sonos, & mollis pentametri cantum.* Athen. lib. 18. cap. 8. Propert. lib. 1. Eleg. 9.

Plus in amore valet Mimnermi versus Homero.
Carmina mansuetus lenia quærit amor.

Apud Plutarch. lib. de virtute morali, hoc Mimnermi distichon refertur.

Τίς δὲ χάρις, τί τὸ τερπνὸν, ἄνευ χρυσῆς Ἀφροδίτης;
Τεθναίην ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλοι.

Quid gratum, quid jucundum, aurea si Venus absit?
Emoriar, me horum cura relinquet ubi.

67. *Istis.*) Quæ de summo bono disserui.

EPISTOLA VII.

AD MÆCENATEM.

Mæcenatis in se liberalitatem laudat: at libertatem & otium opibus præfert.

Quinque dies tibi pollicitus me rure futurum,
Sextilem totum mendax desideror: atqui
Si me vivere vis sanum recteque valentem,
Quam mihi das ægro, dabis ægrotare timenti,
Mæcenas, veniam: dum ficus prima, calorque
Designatorem decorat lictoribus atris:
Dum pueris omnis pater & matercula pallet;
Officiosaque sedulitas, & opella forensis
Adducit febres, & testamenta resignat.
Quod si bruma nives Albanis illinet agris,

INTERPRETATIO

Promiseram tibi, Mæcenas, ruri me commoraturum non plus quinque diebus: ecce autem integro mense Augusto absum fallax. Verum si me vis incolumem vivere, et bene valere, quod ægrotanti concederes, hoc indulge ægrotare metuenti; dum prima ficus et æstus libitinarium exornat atratis ministris; dum parentes filiis timent; dum sedulus et officiosus in foro labor gignit febres, atque aperit testamenta. Cum vero hyems nivibus operiet agros Albanos, statim

ANNOTATIONES

1. *Quinque dies.*) De hac Epistola rectè quidem Scaliger: *Septima*, inquit, *adeo elegans est, adeo urbana, ut ad eas virtutes nihil addi posse videatur.*

Rure.) In villa meâ Sabinâ. Vide infra Epist. 16. De illa jam antea lib. 1. Od. 7. lib. 2. Od. 18. Lib. 3. Od. 13. Epod. 1.

2. *Sextilem.*) Hic mensis, ut & Quintilis, a numero dictus, secundum Romuli ordinationem, Martio anni tenente principium: nihilominus tamen etiam post præpositos a Numa Januarium ac Februarium, vetus nomen retinuerunt Quinctilis & Sextilis, quamvis non jam quintus & sextus, sed septimus & octavus essent. Postea vero in honorem Julii Cæsaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio Consule, Quintilis appellatus est Julius, quod eo mense ad 4. Idus Quintil. Julius Cæsar in lucem editus sit. Augustus deinde est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex Senatusconsulto, cujus hæc sunt verba: *Cum Imperator Cæsar Augustus mense Sextili & primum consulatum inierit, & triumphos tres in urbem intulerit: & ex Janiculo legiones deducta secutaque sint ejus auspicia ac fidem: & Ægyptus hoc mense in potestatem populi Rom. redacta sit: finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit: atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit; placere Senatui, ut mensis Augustus appelletur.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12.

4. *Dabis ægrotare timenti Mæcenas veniam.*) Horatium nempe habere comitem assiduum Mæcenas cupiebat. At ille amantior suæ libertatis, hoc servitii genus vix ferebat. Adde quod Poetæ & carmina secessum atque otium requirunt. Vide postea v. 34. annot.

5. *Dum ficus prima calorque.*) Dum fervet Canicula, quo tempore maturescunt ficus. Porro gravis æstate est Romæ habitatio nisi divitibus, domicilia quædam & viridaria sæviente etiam æstu frigida habentibus.

6. *Designatorem.*) Sic dicitur qui pompam funebrem, vel ludos scenicos constituit, ordinat, componit; quique locum & tempus ad agendum personis designat. Gall. *Juré Crieur*: Item, *Maistre de Ceremonies.*

Decorat lictoribus atris.) Lepide, quasi magistratum lictoribus, sic designatorem exhibet Poeta noster stipatum & decoratum suis ministris, libitinariis, vespillonibus, ustoribus, pollinctoribus, sandapilariis, qui omnes pulla veste induti adsint.

7. *Dum pueris omnis pater, &c.*) Ob frequentes & periculosas eâ tempestate ægritudines.

8. *Opella forensis.*) Nimia quidem opera clientibus præstita, nimia sedulitas in actione laboriosi.

9. *Testamenta resignat.*) Scilicet aperiuntur testamenta duntaxat post mortem.

10. *Albanis.*) Circumjectos Romæ agros indicat. *Alba* Latii urbs, Româ antiquior, inde distans 16. millia pass. ab Ascanio condita paullo post excidium Trojanum: nunc jacet in ruderibus. Ex his autem surrexit civitasque Albanum, v. *Albano*, principatûs titulo gaudens.

Ad mare descendet vates tuus, & sibi parcet,
Contractusque leget: te, dulcis amice, reviset
Cum Zephyris, si concedes, & hirundine primâ.
Non, quo more pyris vesci Calaber jubet hospes,
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Jam satis est. At tu quantum vis tolle. Benigne.
Non invisa feres pueris munuscula parvis.
Tam teneor dono, quam si dimittar onustus.
Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus & stultus donat quæ spernit & odit.
Hæc seges ingratos tulit, & feret omnibus annis.
Vir bonus & sapiens dignis ait esse paratum:
Nec tamen ignorat quid distent æra lupinis.
Dignum præstabo me etiam pro laude merentis.
Quod si me noles usquam discedere; reddes
Forte latus, nigros angustâ fronte capillos:

INTERPRETATIO

ad mare decurret tuus Poeta; suique sollicitus rarius leget. Demum *ad te revertetur cum Favoniis, et primâ hirundine, si* quidem *ita volueris, o suavis amice.* Enimvero *nequaquam mihi opes largitus es qua ratione hospes Calaber viatorem cogit pyra comedere.* CAL. *Comede quæso*, ait. VIAT. *Abunde est.* CAL. *Aufer quantum placuerit.* VIAT. *Liberalis es* admodum. CAL. *Aufer* inquam *dona puerulis grata.* VIAT. *Tantum debeo* tibi ob *munera, quantum si discedam* iis *oneratus.* CAL. *Penes te* sunt *omnia ista; quæ dimittes hodie suibus devoranda. Profusus et fatuus elargitur quæ contemnit et aversatur: & hæc messis ingratos procreat semperque procreabit. Probus* autem *vir et prudens profitetur se paratum esse largiri dignis: neque tamen nescit quod discrimen sit inter nummos et lupinos.* Ego *quidem me præstabo dignum laude promerentis. Quod si me nusquam abire permiseris, restitue firmum robur, et nigros crines fronte arctiori:*

ANNOTATIONES

11. *Ad mare descendet.*) Ad urbem aliquam mari proximam, ubi per hyemem aer tepescit, æstate vero friget: de Tarentina temperie lib. 2. Od. 6.
Ver ubi longum, tepidasque præbet
Jupiter brumas.

12. *Contractusque leget.*) Legendis libris minus incumbet. Metaph. a navigantibus, qui vela contrahunt, & litus legunt tempestate ingruente vel imminente.

13. *Cum Zephyris.*) Verno tempore, quo incipiunt flare Zephyri. Vide lib. 3. Od. 7.

13. *Hirundine primâ.*) Hirundines abeunt hybernis mensibus, Africos secutæ montium recessus, redeunt vero primo. Plin. lib. 2. cap. 47. *Favonii hybernum molliunt cœlum ... Favonium statuunt quidam ad 7. Calend. Mart. Chelidoniam vocant ab hirundinis visu.* Id. lib. 10. cap. 24. & lib. 18. cap. 26. Cic. 4. ad Heren. n. 62. *Hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt.* Vide Plutarch. Sympos. lib. 8. cap. 7. & Cœl. Rhodig. lib. 16. cap. 10. Ubi de proverbio, *una hirundo non facit ver*: Item de Aristophanis dicto *hirundinibus plurimis indigere*: quo deridebat hominem hieme attritas vestes habentem; & significabat, opus esse illi, ut ver æstasque quamprimum adesset. Idem Rhodig. lib. 21. cap. ult. asserit hirundinem albam perdice haud minorem apparuisse in Samo.

14. *Calaber.*) De Calabria Italiæ regione; lib. 1. Od. 31.

21. *Hæc seges ingratos tulit.*) Donatio rerum nempe vilissimarum gratum animum haud meretur. Huc non abludit quod ait Isocrates, καὶ χαρίτας ἀχάριτας χαρίζεσθαι. Galli *donner de si mauvaise grace, qu'on n'en a point d'obligation.*

22. *Vir bonus, & prudens, &c.*) At vir prudens in dando, personam, locum, tempus considerat: cum delectu agit: dignos cum indignis non confundit.

23. *Nec tamen ignorat quid distent æra lupinis.*) Novit distinguere pretiosum a vili, verum a falso, dignum ab indigno, nummos bonos a malis, ludicris, scenicis. *Lupinus* est legumen, quod aliqui dictum putant quod lupinâ quadam indole terram voret: Alii tamen melius ἀπὸ τῆς λύπης: quod vultum gustantis amaritudine contristet. Isidor. Hinc Virgil. Georg. 1. *tristem* lupinum dixit. Ejus leguminis semina orbiculata sunt & compressa: hinc olim iis utebantur in Comœdiis ad imitandos nummos: quo alludit Horatius hoc loco. Plaut. Pœnul. Act. 3. Sc. 2.
Ag. *Agite, inspicite: aurum est.* Col.
Profecto, Spectatores, Comicum.
Macerato hoc pingues fiunt auro in Barbaria boves.
Verum ad hanc rem agendam Philippeum est.

26. *Reddes forte latus, &c.*) Oportet, ut

Reddes dulce loqui: reddes ridere decorum, &
Inter vina fugam Cynaræ mœrere protervæ.
Forte per angustam tenuis vulpecula rimam
Repserat in cumeram frumenti; pastaque rursus
Ire foras pleno tendebat corpore frustra.
Cui mustella procul, Si vis, ait, effugere istinc,
Macra cavum repetes arctum, quem macra subisti.
Hac ego si compellar imagine, cuncta resigno.
Nec somnum plebis laudo satur altilium; nec
Otia divitiis Arabum liberrima muto.
Sæpe verecundum laudasti: rexque paterque
Audisti coram, nec verbo parcius absens.
Inspice si possum donata reponere lætus.
Haud male Telemachus proles patientis Ulyssei:
Non est aptus equis Ithacæ locus, ut neque planis
Porrectus spatiis, nec multæ prodigus herbæ,
Atride, magis apta tibi tua dona relinquam.

INTERPRETATIO

restitue lepidum sermonem, jocos facetos, et dolere Cynaræ lasciva discessum inter epulas. Olim vulpes macilenta per fissuram subierat tritici alveum: deinde vero saturata exire obeso corpore frustra nitebatur. Huic mustella e longinquo dixit: Si cupis illinc evadere, per angustam rimam exibis gracilis, per quam gracilis intrasti. Istâ ego similitudine si urgear, omnia libens restituo. Neque plenus dapibus exquisitis laudo plebis quietem: nec libertatem opibus Arabum permutare velim. Sæpe me laudasti paucis contentum: ioque a me *rex et pater celebratus es præsens, pariterque absens. Experire num sponte queam restituere quæ dedisti. Bene quidem Telemachus patientis Ulyssis filius* ajebat: *Ithacæ regio non est equis idonea; quippe nec campis aperta, nec graminis ferax. Non accipiam tua munera, o Menelae, tibi*

ANNOTATIONES

mihi reddas priores ac meliores annos apud te consumptos.

Nigros capillos.) Nigros olim in juventute, jam vero canos.

Angustâ fronte.) Dum erant capilli densiores, angustâ; at iis decidentibus jamque rarioribus, latâ.

27. *Ridere decorum, & inter vina fugam, &c.*) Levitates amatorias & juveniles.

29. *Forte per angustam, &c.*) Apologus & similitudo maxime ad rem, quibus solerter & ingeniose mentem suam declarat Horatius.

30. *Cumeram.*) Vas sparteum, palmeum, vimineum, quo plebeji condebant frumenta. Ejus mentio jam lib. 1. Sat. 1. v. 53.

32. *Mustella.*) Sive mustela. Gall. *une belete*.

34. *Cuncta resigno.*) Non temere aut ficte, sed consulto & ex animi sententia loquitur Horatius. Ejus certe menti penitus insidebat illud:

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Quod quidem ostendit luculenter, cum nec ipsi Augusto suam mancipare libertatem voluit. Sic enim Mæcenati Imperator scripserat: *Ante ipse sufficiebam scribendis epistolis amicorum; nunc occupatissimus & infirmus Horatium nostrum te cupio adducere. Veniet igitur ab ista parasiticâ mensâ ad hanc regiam: & nos in epistolis scribendis adjuvabit.* Quid vero ad hæc Horatius? Præclarum nihilominus officium deprecatus est, detrectavit, recusavit. Patet ex Augusti ad ipsum epistola, in qua sic erat: *Tui qualem habeo memoriam, poteris ex Septimio quoque nostro audire ... neque enim si tu superbus amicitiam nostram sprevisti, ideo nos quoque ἀνθυπεροφρονῶμεν.* Quæso, Lector, ἐν παρόδῳ adverte Imperatoris benignitatem & clementiam: quam virtutem Principibus idoneam ut magis admirere, non pigebit insuper referre quod idem ad eundem scribebat: *Sume tibi aliquid juris apud me, tanquam si convictor mihi fueris. Recte enim & non temere feceris: quoniam id usus mihi tecum esse volui, si per valetudinem tuam fieri possit.*

35 *Nec somnum plebis laudo satur.*) Neque vero plebeiorum quietam frugalitatem nunc laudo, cum sumptuosis epulis abundo & sator sum, aliam sententiam aliumque sermonem habiturus si egestatis incommoda sentiam. Imo libertatem præfero quibuslibet divitiis.

Altilium.) Avium quæ domi aluntur saginanturque ad epulas sumptuosiores ac lautiores.

36. *Divitiis Arabum.*) Vide l. 1. Od. 29

37. *Rexque paterque audisti.*) Ellipsis: deest, *dici*; hoc sensu: audisti dici te a me *regem* ob munificentiam; *patrem* ob amorem. Sic vulgo ajunt: *bene vel male audire.*

40. *Haud male Telemachus.*) Menelao salli-

Parvum parva decent. Mihi jam non regia Roma,
Sed vacuum Tibur placet, aut imbelle Tarentum.
Strenuus & fortis, causisque Philippus agendis
Clarus, ab officiis octavam circiter horam
Dum redit, atque foro nimium distare Carinas
Jam grandis natu queritur; conspexit, ut ajunt,
Adrasum quendam vacuâ tonsoris in umbra,
Cultello proprios purgantem leniter ungues.
Demetri (puer hic non læve jussa Philippi
Accipiebat) abi, quære, & refer: unde domo, quis,
Cujus fortunæ, quo sit patre, quove patrono.
It, redit, & narrat, Vulteium nomine Menam,
Præconem, tenui censu, sine crimine notum,
Et properare loco, & cessare, & quærere, & uti,
Gaudentem parvisque sodalibus, & lare certo,
Et ludis, & post decisa negotia, campo.

INTERPRETATIO

magis idonea. *Exiguo exigua conveniunt. Roma populosa nunc me non juvat, sed Tibur minus frequens, vel Tarentum haud bellicosum. Philippus causarum actor sedulus, acer, insignis, ab occupationibus consuetis revertebatur circa horam diei octavam: et jam senior conquerebatur Carinas foro longius abesse. Tum, inquiunt, in taberna tonsoris prætonsum quemdam vidit cultro ungues otiose resecantem.* Mox *servo mandata sua strenue capessenti* jussit; *Demetri, vade, percunctare, et narra; quis iste, qua conditione et familiâ, quo patre sit et quo patrono.* Ille *vadit, revertitur, ac refert; Vulteium Menam vocari, præconem esse, re familiari exiguâ, probum existimari; discurrere, et interquiescere, comparare, et uti; parvis sociis fixoque domicilio frui, nec non spectaculis et campo* Martio *post negotia peracta.*

ANNOTATIONES

cet equos dare volenti respondit Telemachus, haud sibi aptos esse, &c. Homer. Odyss 4. de *Ulysse* lib. 2. Sat. 5. De *Ithaca*, ibid. v. 4.

44. *Regia Roma.*) Urbium principem dicit Lib. 4. Od. 3.

45. *Vacuum Tibur.*) Minus populosum. Lib. 1. Od. 7. & 18.

Imbelle Tarentum.) Voluptatibus magis quam bello aptum. Lib. 2. Od. 28. Lib. 2. Od. 6. Lib. 3. Od. 5.

46. *Strenuus & fortis, &c.*) Egregio lepidoque exemplo demonstrat, opibus longe præstare quietum vitæ genus, quamvis mediocre & angustum.

Philippus.) L. Marcius Philippus, Consularis vir ac Censorius, gravitate, ingenio, facundiâ, divitiis etiam præclarus. Eum laudat Cicero in Bruto. Item in Orat. pro Quinctio.

47. *Ab officiis.*) Forensibus fatigatus officiis, quibus tam acriter incumbebas, ut *eloquentiâ florentissimus civitatis* diceretur. Cic. cit.

Octavam circiter horam.) Horâ post meridiem fere secundâ: quod alibi explanavi fuse.

48. *Carinas.*) Vicus erat Romæ curvus & oblongus instar carinæ: unde nomen. In eo sita erat Philippi domus: erant & plures aliæ ædes superbæ, atque inter illas Pompejanæ: quapropter *lautas Carinas* vocat Maro Æn. 8. v. 361.

49. *Grandis natu queritur.*) Iter quippe senibus molestum est.

51. *Purgantem leniter ungues.*) Quod animi tranquillitatem denotabat.

52. *Demetri, puer hic, &c.*) Adverte narrationem & hypotyposin eximiam: rem oculis obversari credas: adeo vivida sunt omnia.

56. *Præconem.*) Buccinatorem publicum, qui venalia proclamabat, aliaque denuntiabat.

57. *Properare loco.*) Tamquam viatorem, aut mercatorem.

58. *Gaudentem parvis sodalibus.*) Æqualibus sibi conditione hominibus consuescentem, & cum iis exigua sed pacata vitæ gaudia delibantem.

59. *Campo.*) De Martio campo, & frequentibus illic exercitationibus dixi lib. 1. Od. 8.

Scitari libet ex ipso quodcumque refers: dic
Ad cœnam veniat. Non sane credere Mena;
Mirari secum tacitus. Quid multa? Benigne,
Respondet. Negat ille mihi? Negat improbus, & te
Negligit, aut horret. Volteium mane Philippus
Vilia vendentem tunicato scruta popello
Occupat, & salvere jubet prior. Ille Philippo
Excusare laborem & mercenaria vincla,
Quod non manè domum venisset; denique quod non
Provisisset eum. Sic ignovisse putato
Me tibi, si cœnas hodie mecum. Ut libet. Ergo
Post nonam venies: nunc i, rem strenuus auge.
Ut ventum ad cœnam est, dicenda tacenda locutus,
Tandem dormitum dimittitur. Hic ubi sæpe
Occultum visus decurrere piscis ad hamum;
Manè cliens, & jam certus conviva; jubetur
Rura suburbana indictis comes ire Latinis.

INTERPRETATIO

Tum Philippus: *Ab ipso velim quærere ea quæ narras: ad cœnam voca. Vix fidem habet Mena: apud se attonitus cogitat. Quid plura? Nimis liberaliter, inquit.* PHILIPP. Itane *recusat iste?* DEMETR. *Recusat pertinax, teque curat parum, vel aversatur.* Postridie *Philippus improvisus adoritur, salutatque prior Vulteium exiguas merces venundantem plebeculæ tunicâ indutæ. Vulteius Philippo obtendit curas et occupationes negotiationis, propter quas ad eum mane non ivisset:* veniamque petit *quod eum non prior salutasset.* PHILIPP. *Tum demum condonasse me tibi existima, si mecum hodie cœnaveris.* VULT. Faciam *quod jubes.* PHILIPP. *Ergo venies post* horam *nonam: jam abi, opesque sedulo congere. Postquam ad cœnam convenit, atque tam proferenda quam reticenda effutiit; tandem mittitur dormitum. Mena jam frequenter rediens velut piscis ad uncum objectum, cliens mane, jamque convictor assuetus, jubetur ad villam suburbanam comitari* per ferias *Latinas imperatas,*

ANNOTATIONES

62. *Benigne.*) Responsio blande recusantis. Gall. *c'est trop d'honneur qu'il me fait. Je lui suis fort obligé. Je le remercie.*

63. *Negat ille mihi?*) Philippus excandescit.

65. *Scruta.*) Gr. γρύτη & γρυτάρια, frivole. Hinc *scrutariam facere*, i. villa quædam vese vendere, apud Apuleium lib. 4. quod tamen elii aliter exponunt. Hinc & *scrutarium*, locus in quo venduntur scruta: & *scrutarius*, qui vendit: Lucil.

Quidni? & scruta quidem ut vendat, scrutarius laudat;
Præfractam strigilem, soleam improbus dimidiatam.

Vide Gell. lib. 3. cap. 14.

Tunicato popello.) Infimæ sortis plebi, non togâ sed tunicâ simplice vestitæ.

69. *Provisisset.*) Al. leg. *providisset.*

71. *Post nonam.*) Ad cœnam venius horâ solitâ; nempe tertiâ post meridiem: de qua nos alibi; & Alex. ab Alex. l. 5. cap. 21. quem adi multa ibi disquirentem scitu digna.

72. *Dicenda tacenda locutus.*) Egregie videlicet potus & cœnatus, atque hilaris e Baccho factus, quævis libere effutiebat; ut fere fit.

74. *Piscis ad hamum.*) Mena rerum imperitus ad oblatum Philippi patrocinium decurrit velut piscis ad hamum, ignorans quid inde sibi impenderet & conflaretur mali. Nempe ipsius libertas & animi quies in discrimen adducebatur.

75. *Manè cliens.*) Patronum clientes quotidie mane salutabant, officiumque suum ei deferebant.

Certus conviva.) Sic Menæ libertati insidiabatur Philippus sibique nimium parabat.

76. *Indictis Latinis.*) Feriis, quibus erat *liberis litium & jurgiorum quies, servis autem operum & laborum*, inquiet. Cic. 2. de Leg. n. 29.

Indictis.) Has enim tempore incertas Magistratus vel Pontifex Maximus in diem certam concipiebat indicebatque. Quatuor feriarum erant genera. Stativæ, statis mensibus ac diebus observatæ, ut Saturnalia, Lupercalia, Agonalia, &c. Conceptivæ, ut Latinæ, Sementinæ, Paganalia, Compitalia. Imperativæ, quas Consul, Prætorve aut Pontifex max. pro arbitrio imperabat. Nundinæ, quæ feriæ paganorum nefastæ erant. Cætera ad ferias pertinentia lege apud Alex. ab Alex. l. 3. c. 7.

Impositus mannis, arvum cælumque Sabinum
Non cessat laudare; videt, ridetque Philippus.
Et sibi dum requiem, dum risus undique quærit,
Dum septem donat sestertia, mutua septem
Promittit, persuadet uti mercetur agellum.
Mercatur: ne te longis ambagibus ultra
Quam satis est morer, ex nitido fit rusticus: atque
Sulcos & vineta crepat mera; præparat ulmos;
Immoritur studiis, & amore senescit habendi.
Verum ubi oves furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita seges; bos est enectus arando;
Offensus damnis, mediâ de nocte caballum
Arripit, iratusque Philippi tendit ad ædes.
Quem simul adspexit scabrum intonsumque Philippus,
Durus, ait, Vultei, nimis attentusque videris
Esse mihi. Pol, me miserum patrone vocares,
Si velles, inquit, verum mihi dicere nomen.
Quod te per Genium, dextramque, deosque Penates,
Obsecro, & obtestor, vitæ me redde priori.

INTERPRETATIO

Is equo insidens agrum et aerem Sabinum valde laudat. Philippus videt ac ridet: dumque sibi joca et oblectamenta undequaque perquirit, sestertia septem largitur, aliaque septem commodare spondet, suadetque ut emat prædiolum. Vulteius *emit. Ac ne te prolixo sermone plusculum detineam, de homine polito fit agrestis;* et dein loquitur *solum de sulcis ac vinetis: arbores disponit; macerat se curis, et in cupiditate possidendi inveterascit. At cum* cœpit *oves furto, et capras morbo perdere,* cum *messis spem fefellit,* boves autem *arando confecti sunt;* tum *jacturis perculsus, nocte mediâ inscendit equum, iratusque ad Philippi domum properat. Hunc Philippus squalidum cernens atque horridum, dixit; Vultei, nimis te laboriosum et anxium video.* Vulteius *respondit: Certe miserum appellabis, o patrone, si vere me nominare volueris: quocirca enixe te rogo per Genium, et dextram, Penatesque deos, ut restituas me priscæ conditioni.*

ANNOTATIONES

Latinis.) Varro 5. de L. L. *Latinæ feriæ, dies conceptivus dictus a Latinis populis, quibus pariter cum Romanis jus fuit carnem petere ex sacris,* scil. ex tauro in *Albano monte* sacrificari solito, ad honorem Jovis Latialis. Latinas ferias Tarquinius a principio in unum diem indixit. Post reges autem exactos altera dies adjecta populi jussu. Demum restitutâ plebe, quæ ad sacrum montem secesserat, a Consule vel Præfecto Latinarum indictæ sunt in tres aut quatuor dies. Interjecto deinde tempore dilatas servatasque invenimus in dies decem: ultra quos duo etiam post Latinas religiosi habiti, quibus solemne ludicrum in Capitolio exhibebatur, quadrigis concito cursu decertantibus. Hæc Alex. ab Alex. mox cit.

77. *Sabinum.*) In Sabinis agris sita erat Philippi villa. Vide Epod. 2.

80. *Septem sestertia.*) Poetice, pro septem millia sestertiûm. Nec enim agellus septem aut etiam quatuordecim nummis sestertiis emi poterat: ut bene statuunt Budæus & alii. Vide postea lib. 2. Ep. 2. v. 83.

84. *Præparat ulmos.*) Ad vites sustentandas.

89. *Iratusque Philippi tendit ad ædes.*) Ergo jam Vulteius hamo captus ejus aculeum sentit: Philippus autem parato inde sibi ludibrio gaudet & oblectatur.

92. *Pol.*) Idest, per Pollucem.

94. *Genium.*) Præsidens natalibus numen.

Penates.) Deos patrios ac domesticos, quorum erat religio sanctissima. Qui vero illi fuerint, haud constat. Alii statuunt Jovem, Junonem, & Minervam: alii Neptunum & Apollinem: alii cælum & terram, &c.

Dextramque.) Plin. lib. 11. c. 45. *Inest,* inquit, *hominis dextra quadam religio, observatione gentium.* Sic Virgil. Æneid. 4. v. 314.

Per ego has lacrymas, dextramque tuam.

& Æneid. 7. v. 234.

Fata per Æneæ juro dextramque potentem.

Qui simul adspexit, quantum dimissa petitis
Præstent, mature redeat, repetatque relicta.
Metiri se quemque suo modulo ac pede, verum est.

INTERPRETATIO

Itaque *ubi primum aliquis agnovit quantum relicta præcellant concupitis, statim revertatur, ac resumat dimissa. Æquum est enim ut se quisque suâ mensurâ et pede metiatur.*

ANNOTATIONES

96. *Qui simul adspexit, &c.*) Hæc aliqui dicta volunt a Philippo Vultei Menæ votis respondente: ego vero, ab Horatio apud Mœcenatem perorante.

98. *Metiri se quemque suo modulo, &c.*) Dabet unusquisque seipsum nosse, ac pervidera quænam sibi conditio potissimum conveniat ad beate vivendum. Sic ferme Persius in fine Sat. 4.
Tecum habita; & noris quam sit tibi curta supellex.

EPISTOLA VIII.

AD CELSUM ALBINOVANUM

Quædam ejus vitia oblique vellicat.

Celso gaudere, & bene rem gerere, Albinovano
Musa rogata refer, comiti scribæque Neronis.
Si quæret, quid agam; dic, multa & pulcra minantem
Vivere nec recte, nec suaviter: haud quia grando
Contuderit vites, oleamque momorderit æstus;
Nec quia longinquis armentum ægrotet in arvis;
Sed quia mente minus validus, quam corpore toto,
Nil audire velim, nil discere, quod leget ægrum:
Fidis offendar medicis, irascar amicis,

INTERPRETATIO

O *Musa, Celso Albinovano comiti et scribæ Neronis renuntia, quæso, salutem et prosperitatem. Si interroget, quid agam; responde, me plurima et præclara spondere, at vitam ducere nec bonam nec jucundam: non quod grando fregerit vites, aut nimius calor olivas arefecerit; nec quod greges male se habeant in agris remotis: sed quoniam pejus animo valens quam toto corpore, nihil auscultare, nihil discere velim, quod ægrotum me curet;* porro *fidelibus medicis offendar, et amicis i-*

ANNOTATIONES

1. *Celso gaudere, &c.*) Seipsum ita hic Poeta reprehendit, ut Celsum in sua personâ videatur arguere levitatis & arrogantiæ: quem supra (si quidem is idem est) jam nonnihil vellicavit, Epist. 3. v. 15 & seq.

Celso.) Corneliorum & Papiorum cognomen fuit *Celsus*; Posthumiorum autem *Albinovanus*; ut notat Torr. ex Appiano.

Gaudere, & bene rem gerere.) Sic amicos salutabant Græci χαίρειν & εὐπράττειν, quibus exoptabant prospera omnia. Plato sanitatem mentis potius optandam ajebat; atque ita salutandos familiares; σωφρόνει, vel γνῶθι σεαυτόν.

2. *Comiti scribæque Neronis.*) Ex iis qui Magistratus in provincias sectabantur, alii officii gratiâ, ut scribæ, medici, accensi, &c. alii honoris & amicitiæ causâ duntaxat. Sic. Jul. Florus Neronem comitabatur: de quo supra Epist. 3. Vide Cic. Verr. 4.

Scribæ.) Librario, scribendis literis præposito. Gell. *Secretaire des commandemens.*

4. *Nec recte.*) Non satis secundem virtutem.

Nec suaviter.) Epicurus ipse statuebat, absque virtute neminem posse suaviter vivere.

8. *Nil audire velim, &c.*) Malis meis remedium petere nolim e Philosophia, ut *mens sana* mihi *sit in corpore sano*. Juvenal. Sat. 10. v. 356.

9. *Fidis offendar, &c.*) Recta monentibus minime obtemperans amicis, qui mederi conantur ægritudini meæ.

Cur me funesto properent arcere veterno:
Quæ nocuere sequar; fugiam quæ profore credam:
Romæ Tibur amem ventosus, Tibure Romam.
Post hæc, ut valeat; quo pacto rem gerat, & se;
Ut placeat juveni, percunctare, utque cohorti.
Si dicet, recte, primum gaudere, subinde
Præceptum auriculis hoc instillare memento:
Ut tu fortunam, sic nos te, Celse, feremus.

INTERPRETATIO

rascar, eo quod lethargum fatalem a me depellere studeant; imò vero *consecter noxia, devitem profutura; Romæ inconstans desiderem Tibur, Tiburi* autem *Romam. Postea quære, quomodo se habeat, et quantum negotia promoveat, quamque gratiosus adolescenti sit atque ejus familiaribus: Si respondet, bene* omnia procedere; *primo salvere* jube, *tum ad aurem insusurra monitum istud Nos tecum agemus, o Celse, quemadmodum tu fortunâ uteris.*

ANNOTATIONES

10. *Veterno.*) Morbo pertinaci, metaph. Inconstentiæ animi, superbiæ, &c. *De veterno*, seu lethargo, lib. 2. Sat. 3. vers. 30.

12. *Romæ Tibur amem, &c.*) Dum Romæ sum, populares strepitus abhorreo, & rusticum otium expeto: cum vero sum ruri, solitudinis impatiens urbanam vitam desidero. lib. 2. Sat. 7. v. 28.

Romæ rus optas: absentem rusticus urbem
Tollis ad astra levis.

Tibur.) Lib. 1. Od. 7. & 18. Lib. 2. Od. 6.

Ventosus.) Vel levis instar venti; vel inflatus vento, & superbiens rebus secundis.

14. *Juveni.*) Tiberio Claudio Neroni de quo Epist. sequent. Item supra Epist. 3.

Cohorti.) Præcipuis amicis & familiaribus. Vide mox cit. Epist. 3. Sueton. Galb. cap. 7. *Per hoc gratissimus Claudio, receptusque in cohortem amicorum, tanta dignationis est habitus, &c.* Senec. de Clement. lib. 1. cap. 10. cohors prima interioris admissionis.

16. *Ut tu fortunam, &c.*) Si ex amicitia Claudii Neronis prosperâque fortunâ non extollaris, te semper amicum habebimus. Sin autem, ac tui oblitus superbies, te negligemus velut amicitiâ nostrâ indignum. Lib. 3. Od. 27.

. . . . . bene ferre magnam
Disce fortunam.

EPISTOLA IX.

AD CLAUDIUM NERONEM

Septimium illi commendat.

Septimius, Claudi, nimirum intelligit unus,
Quanti me facias: nam cum rogat, & prece cogit
Scilicet ut tibi se laudare & tradere coner,
Dignum mente domoque legentis honesta Neronis,
Munere cum fungi propioris censet amici,
Quid possim videt ac novit me valdius ipso.
Multa quidem dixi, cur excusatus abirem:
Sed timui, mea ne finxisse minora putarer,
Dissimulator opis propriæ, mihi commodus uni.
Sic ego majoris fugiens opprobria culpæ,
Frontis ad urbanæ descendi præmia: quod si
Depositum laudas ob amici jussa pudorem;
Scribe tui gregis hunc, & fortem crede bonumque.

INTERPRETATIO

O Claudi Nero, *solus nempe Septimius novit quanti me æstimes. Etenim quando* me orat *instatque precibus ut ipsum ad te perducam, et commendem tanquam non indignum amicitiâ et familiaritate principis*, nonnisi *probos eligentis; quando putat me censeri inter amicos interiores* tuos, *animadvertit scitque magis quam ego ipse*, *quantum* apud te *valeam. Plurima certe causatus sum, ut me excusarem. At veritus sum ne viderer minorem exhibuisse meam auctoritatem*, eamque *voluisse occultare*, ut *mihi soli utilis forem. Itaque ego devitans gravioris peccati notam, deveni ad speciem urbani vultûs. Ergo si probas quod verecundiam abjeci, amici gratiâ; hunc tuis aggrega, et existima probum et constantem.*

ANNOTATIONES

1. *Septimius.*) Adverte, Lector, quam Poeta solers pariter ac modestus, qui quanto suam apud Claud. Neronem gratiam extenuet, tanto illam auget; ostenditque tenere se artem placendi principibus viris.

Septimius.) Is est de quo lib. 2. Od. 6.

Claudi.) De eo Tib. Claud. Nerone Augusti privigno, supra Epist. 3. initio.

3. *Tradere coner.*) Cic. lib. 7. Epist. ad Trebat. *Sic ei te commendavi & tradidi ut gravissime diligentissimeque potui.*

4. *Legentis honesta Neronis.*) Hæc laus gravissima est in magnate, tum vero præsertim in juvene. Epist. praced. v. 14. Vide Psaltis regis Psalm. 100. *non adhæsit mihi cor pravum .... cum superbo non edebam ... non habitavit in mea domo qui loquitur iniqua, &c.*

5. *Propioris amici.*) Apud Senec. de Benef. lib. 6. cap. 33. *non isti sunt amici, qui agmine magno januam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur.*

7. *Cur excusatus abirem.*) Ne commendatitiam hanc Epistolam ad te scriberem, tibique molestus viderer.

8. *Mea finxisse minora.*) Exhibuisse minus posse me quam possim.

9. *Opis.*) Virg. Æneid. 1. v. 604.

. . . . grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido.

Mihi commodus uni.) Quod sane invidiosum. Nam ex Platone, homo non sibi soli, sed aliis quoque natus.

10. *Majoris opprobria culpæ.*) Dissimulationem, invidiam, salios mei studium & amorem.

11. *Frontis ad urbanæ.*) Solet qui in urbe degit, esse humanior atque officiosior; contra rusticus & agrestis, fronte & verbis asperior. Alii *frontem urbanam* interpretantur perfrictiorem, audaciorem, minus pudentem. Favet quod mox sequitur: *Depositum pudorem.*

12. *Quod si depositum laudas, &c.*) Si laudas quod malui apud te esse confidentior, quam videri parum sincerus ac fidelis amicus.

EPISTOLA X.

AD FUSCUM ARISTIUM

Vitam rusticam præ urbana laudat.

Urbis amatorem Fuscum salvere jubemus
Ruris amatores: hac in re scilicet unâ
Multum dissimiles, ad cætera pæne gemelli.
Fraternis animis, quidquid negat alter, & alter.
Annuimus pariter, vetuli notique columbi.
Tu nidum servas; ego laudo ruris amœni
Rivos, & musco circumlita saxa, nemusque.
Quid quæris? vivo, & regno, simul ista reliqui,
Quæ vos ad cælum effertis rumore secundo.
Utque sacerdotis fugitivus, liba recuso;
Pane egeo jam mellitis potiore placentis.
Vivere naturæ si convenienter oportet,
Ponendæque domo quærenda est area primum;
Novistine locum potiorem rure beato?
Est ubi plus tepeant hyemes? ubi gratior aura

INTERPRETATIO

Nos ruris amantes salutamus Fuscum urbis amantem, in hoc tantum dispares valde, in reliquis autem prope gemini: mente fraternâ, quodcunque alter respuit, alter quoque recusat: unà vero consentimus ut vetuli et noti columbi. Tu nidum custodis: ego villæ jucundæ rivulos et saxa musco obducta atque silvam præfero. Quid plura? vivo, et rex sum statim atque discessi ab his quæ vos laudatis admodum, vulgo approbante. Placentas autem repudio velut servus sacerdotis: panem vero libis melle conditis suaviorem requiro. Quod si expedit vivere congruenter naturæ, atque area primo deligenda est ad exstruendam domum; an scis locum aptiorem tranquillo rure? Estne locus *in quo tepidiores sint hyemes? in quo mitior aer*

ANNOTATIONES

1. *Fuscum.*) Aristio Fusco comœdiarum scriptori inscriptam vidimus jam Odao 22. lib. 1. ejus quoque mentio fuit in Satiris.

3. *Gemelli.*) Perquam similes, ut solent esse gemini.

5. *Columbi.*) Inter hos plurimus & mutuus plane amor esse consuevit.

6. *Nidum servas.*) Resides in urbe Româ, qua mirum in modum delectaris.

Laudo ruris amœni rivos, &c.) Columella vitam rusticam dicit esse proximam sapientiæ & quasi consanguineam. Vide Epod. 2. Seneca Hippolyth. Act. 2. vitæ rusticæ commoda sic describit:

Non alia magis est libera & vitia carens,
Ritusque melius vita quæ priscos colat,
Quam quæ relictis mœnibus silvas amat.
Non illum avara mentis inflammat furor,
Qui se dicavit montium insontem jugis:
Non aura populi, & vulgus infidum bonis,
Non pestilens invidia, non fragilis favor.
Non ille regno servit; aut regno imminens
Vanos honores sequitur, aut fluxas opes;
Spei metusque liber, &c.
Nec scelera populos inter atque urbes sita
Novit, &c.
Et teste cælo vivit, &c.

9. *Quæ vos ad cælum effertis.*) Scil. honores, opes, favorem populi. pompam urbanam, &c.

10. *Sacerdotis fugitivus.*) Is fastidiens liba & placentas, quæ sacerdoti e sacrificiis obveniunt, simplicem panem appetit & præfert: herumque fugit præ illorum tædio. Ovid. Fast. 3.

Liba Diis fiunt, succis quia dulcibus idem
Gaudet, & a Baccho mella reperta ferunt.

12. *Vivere naturæ convenienter.*) Naturæ impertiri duntaxat idonea & necessaria; negare autem quæ vitiosa expetit libido.

13. *Ponendæque domo, &c.*) Si vitæ beatæ & tranquillæ fundamenta jacienda sint.

Leniat & rabiem Canis, & momenta Leonis,
Cum semel accepit solem furibundus acutum?
Est ubi depellat somnos minus invida cura?
Deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quam quæ per pronum trepidat cum murmure rivum?
Nempe inter varias nutritur silva columnas,
Laudaturque domus, longos quæ prospicit agros.
Naturam expellas furcâ, tamen usque recurret,
Et mala perrumpet furtim fastidia victrix.
Non qui Sidonio contendere callidus ostro
Nescit Aquinatem potantia vellera fucum,
Certius accipiet damnum, propiusve medullis,
Quam qui non poterit vero distinguere falsum.

INTERPRETATIO

temperet furorem Caniculæ, et tempora quibus Leo fervens suscipit ardentem solem. Esne locus in quo molestæ sollicitudines minus perturbent somnum? An herba pejus olet aut fulget quam marmor Numidiæ? an aqua in vicis contendens frangere tubolos *plumbeos, limpidior* est *quam quæ resonans labitur alveo declivi? Scilicet nemus fovetur inter columnas versicolores, et laudatur domus habens prospectum ad campos remotos. Verum* tametsi *furcâ naturam abigas, nihilominus redibit semper, et sensim victrix perfringet improbam libidinem.* Enimvero *qui discrimen ignorarit purpuram Sidoniam inter et lanam Aquinate succo imbutam, detrimentum haud capiet majus et medullis perniciosius, quam qui nescit discernere falsum a vero. Qui rebus prosperis læta-*

ANNOTATIONES

16. *Rabiem Canis.*) Caniculæ ardores molestos. Lib. 1. Od. 17. v. 17. Lib. 3. Od. 13.

Momenta Leonis, &c.) Æstum ferventem, dum sol obit signum Leonis mense Julio. Vide lib. 3. Od. 29. v. 19.

18. *Invida cura.*) Invidens homini & eripiens quietem.

19. *Libycis lapillis.*) Libya pro Numidia, quæ utraque est regio Africæ. Porro Numidicum marmor in pretio erat. Lib. 2. Od. 18. v. 4.

20. *Purior in vicis aqua, &c.*) Per tubos & canales plumbeos deducta. Aquæductus magno sumptu exstructos Romæ passim vide apud Alex. ab Alex. &c.

22. *Nempe inter varias, &c.*) Satis patet, inquit Horatius, quanti rura æstimentur; cum in media urbe, & in ædibus magnificentissimis nemora construantur, &c.

24. *Naturam expellas furcâ, &c.*) Erasmus, *Sensus est*, inquit, *haud facile dedisci quæ nobis natura penitus indidit & inseruit. Ducta metaphora a ramis, qui appositâ furcâ torquentur alio, quam natura posuerat; qua sublatâ rursum vergunt eodem quo prius.* Alii *furcâ expellere*, interpretantur per vim, aspere, & ignominiose expellere: quod magis arridet. Cic. ad Attic. lib. 16. Epist. 2. *sed quoniam furcillâ extrudimur:* quanquam ibi alii leg. aliter. Aristophanes de Pace simili dictione utitur *δικροῖς τὴν θεὸν ἐώθουν.* Juvenal. Sat. 13. v. 239.

. . . . *Tamen ad mores natura recurrit*
Damnatos, fixa & mutari nescia.

25. *Et mala perrumpet furtim fastidia.*) Sapientior natura, quæ paucis contenta esse solet, vincet & damnabit fastidiosam luxuriem divitum plerumque male expetentium, præter aut etiam contra instinctum naturæ.

26. *Sidonio.*) Sidon & Tyrus urbes Phœniciæ, optimâ purpurâ nobiles. Vide lib. 3. Od. 29. & Epod. 16. sub finem.

Contendere callidus ostro nescit Aquinatem, &c.) Apud Aquinum Latii urbem fiebat purpura, sed quam periti facile dignoscebant longe viliorem genuinâ & pretiosâ e Tyro vel Sidone. Alii parum callidi in Aquinate, quod Sidoniam imitaretur, decipiebantur. Aquinum ignobile oppidum Angelici Doctoris Thomæ illico oriundi fama subinde illustravit.

Ostro.) Color est subrubeus aut violaceus, e sanie confectus ostreorum, maxime vero muricis, cujus frequens piscatus est ad urbes mox dictas.

28. *Propiusve medullis.*) Metaph. a venenis aut morbis, quibus cum medullæ ac reconditiores partes corporis attinguntur, de salute conclamatum est.

Quem res plus nimio delectavere secundæ,
Mutatæ quatient. Si quid mirabere, pones
Invitus; fuge magna: licet sub paupere tecto
Reges & regum vitâ præcurrere amicos.
Cervus equum pugnâ melior communibus herbis
Pellebat, donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis, frenumque recepit.
Sed postquam victor violens discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non frenum depulit ore.
Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus; atque
Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.
Cui non conveniet sua res, ut calceus olim,
Si pede major erit, subvertet; si minor, uret.
Lætus sorte tuâ vives sapienter, Aristi;
Nec me dimittes incastigatum, ubi plura
Cogere quam satis est, ac non cessare videbor.
Imperat aut servit collecta pecunia cuique;
Tortum digna sequi potius quam ducere funem.
Hæc tibi dictabam post fanum putre Vacunæ;
Excepto quod non simul esses, cætera lætus.

INTERPRETATIO

tur plusculum, adversis perturbabitur. Si aliquid nimium æstimes, invitus relinques. Devita grandia. In tugurio inope beatior vita duci potest, quam ducant principes et principum familiares. Cervus pugnatior equum arcebat pascuis communibus, donec in diuturna pugnâ inferior auxilium petiit ab homine, ac frenum admisit. At postea quam vi hostem devicit, nec tergo equitem, nec ore frenum excussit. Ita qui timens inopiam spoliat se libertate metallis pretiosiore, infelix dominum feret, semperque servus erit, quia parvo contentus non est. Cui suæ non congruent facultates, ut olim calceus, si pede sit amplior, destruet, si angustior, lædet. O Aristi, vives sapienter conditione tuâ contentus: neque redargues, quando videbis accumulare plusquam sufficit, et non desinere. Opes congestæ unicuique dominantur vel serviunt, ut debent magis fune trahi quam trahere. Ego tibi scribebam ista pone vetus Vacunæ templum, hilaris sane *per omnia, nisi quod mecum non s*[illegible]

ANNOTATIONES

34. *Cervus equum, &c.*) Stesichoro fabulam istam attribuit Aristoteles, narratque Rhetor. 2.

40. *Dominum vehet improbus, &c.*) Sicût victor cervi equus in servitute hominis mansit, sic homo paupertate excussâ mancipium fit cupiditatis & pecuniæ sibi dominantis.

42. *Cui non conveniet sua res.*) Qui opes habebit nimias, adeoque sibi non convenientes, tam ab iis lædetur, quam pes a calceo parum apto.

Ut calceus.) Proverbium est a Græcis derivatum. *Ne supra pedem calceus.*

47. *Imperat aut servit.*) Senec. de vitâ Beatâ: *Divitiæ apud sapientem virum in servitio sunt, apud stultum in imperio.*

48. *Tortum digna sequi, &c.*) Dictio videtur docta a sacris illis saltationibus Romæ fieri consuetis ad restim, cujus principium tenens præsultor funem ducere, alii vero lene deci, aut ductum funem sequi dicebantur. Tit. Liv. lib. 27. *Per manus reste datâ virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserant.*

49. *Hæc tibi dictabam.*) Puero vel librario dictabam Epistolam hanc tibi mittendam.

Post fanum putre Vacunæ.) Hæc vacationis Dea, Sabinis pridem culta fuit: unde fanum ejus vetustate & carie detritum ac *putre* dicitur. Ingeniose vero & lepide se ipse Poeta collocat ad Vacunam, dum vacuus & otiosus scribit ad occupatissimum Fuscum Aristium.

Vacunæ.) Vetustissima hæc Sabinorum Dea, in agro Reatino sacra ntsam habens nemora, ex Plin. lib. 3. c. 12. aliis dicitur Minerva, aliis Diana, Venus, Ceres. Varro rer. Divin. lib. 1. ait esse Victoriam, quæ facit vacare a curis. Vet. Schol. Porro Vacunalia Decembri mense celebrabantur a rusticis jam vacuis operum, post collectos fructus. Ovid. Fast. 6.

Nunc quoque cum fiunt antiquæ sacra Vacunæ,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.

EPISTOLA XI.

AD BULLATIUM

Ad felicitatem parum facit locus.

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?
Quid concinna Samos? quid Crœsi regia Sardis?
Smyrna quid, & Colophon? majora minorane famâ?
Cunctane præ campo & Tiberino flumine sordent?
An venit in votum Attalicis ex urbibus una?
An Lebedum laudas odio maris atque viarum?
Scis, Lebedus quam sit Gabiis desertior atque
Fidenis vicus: tamen illic vivere vellem,
Oblitusque meorum, obliviscendus & illis,

INTERPRETATIO

O Bullati, quid censes de Chio, et de Lesbo celebratissimâ? quid de Samo nitidâ? quid de Sardi Crœsi regiâ? quid de Smyrna et Colophone? an habent aliquid *majus aut minus famâ? An omnia videntur spernenda præ* Martio *campo et flu*vio *Tiberi? An optares aliquam e civitatibus Attali? an Lebedum cupias, maris pertæsus atque itinerum?* BULL. *Nosti quam Lebedus desertum sit oppidum, plus* nempe *Gabiis et Fidenis: attamen* ego *mallem ibi degere, atque immemor propinquo-*

ANNOTATIONES

1. *Quid tibi visa, &c.*) Bullatium clarissimas Asiæ minoris urbes pervagatum compellat Poeta: & quod nosset hanc esse ejus mentem, ut extra Romam vix se beate vivere existimaret, occasionem sumit asserendi; felicitatem minime e loco pendere; ac sapientem virum ubique locorum esse beatum posse.

Chios.) Insula maris Ionii, de qua lib. 3. Od. 19.

Lesbos.) Ægei maris insola; *nota*, cum vino generoso, tum præsertim natalibus Alcæi & Sapphonis: de quibus lib. 1. Od. 17. & 32. item lib. 2. Od. 13.

2. *Samos.*) Insula maris Icarii contra urbem Ephesum; *concinna*, vel ædificiis elegantissimis, vel cœlo temperato, vel cultu præcipuo Junonis. Adde celebritatem e vasis fictilibus, quæ Samia dicuntur; necnon ob Pythagoram illhoc oriundum, &c.

Crœsi regia Sardis.) Hæc urbs Lydiæ, regia quondam Crœsi, hodie jacet. *Crœsus* immensis divitiis inclytus, a Cyro subinde victus sensit, quod ante Solon monuerat, rebus humanis haud esse fidendum. Nempe *fortuna vitrea est: cum splendet, frangitur.*

3. *Smyrna.*) Urbs Ioniæ maritima, hod. regionis primaria.

Colophon.) Hæc civitas Smyrnam inter & Ephesum, mari pariter imminet: auro probatissimo celebrata est: dedit etiam locum dictioni isti: *Colophonem imponere*, id est, ultimam operi manum adhibere. Inde fluxit, quod cum exardesceret bellum inter populos quospiam, illud statim conficeretur, ubi primum alteros æquitatu suo juvissent Colophonii. Strabo.

Majora minorane fama.) Suntne orbes istæ superiores an inferiores laudibus, quas illis fama tribuit?

4. *Campo.*) Amœnissimo illo ad Tiberim, exercitationibus Rom. Juventutis celeberrimo. Metonym. pro urbe Roma. Lib. 1. Od. 8.

Tiberino flumine.) Albula pridem dictus is fluvius Romam interfluens, Tiberino Albæ rege submerso novam est appellationem sortitus. Lib. 1. Od. 2. Ovid. Fast. 2.

Albula, quem Tiberim mersus Tiberinus in undis
Reddidit.

5. *Attalicis ex urbibus una.*) Quædam ex urbibus Asiaticis, quas tenuit rex Attalus. Lib. 1. Od. 1. Lib. 2. Od. 18.

6. *An Lebedum laudas odio maris, &c.*) Adeone pertædet navigationis & peregrinationis, ut in quovis ignobili & deserto vico malis subsistere ac residere, quam mare aut quodvis iter amplius inire?

Lebedum.) Oppidum Asiæ minoris ad oram sinus Ionici: ubi quotannis Scenici ludi celebrabantur in honorem Liberi. Strabo. Non desunt qui vicum esse in Italia maritimum dicant.

7. *Scis Lebedus, &c.*) Responsio est Bullatii *odium* suum *maris & viarum* exhibens. Hæc tamen cæteraque omnia ipsi Horatio tribui possunt.

Gabiis, Fidenis.) Duo hæc oppida Latii in Sabinis posita.

Neptunum procul e terra spectare furentem.
Sed neque qui Capuâ Romam petit, imbre lutoque
Adspersus, volet in caupona vivere: nec qui
Frigus collegit, furnos & balnea laudat,
Ut fortunatam plene præstantia vitam.
Nec si te validus jactaverit Auster in alto,
Idcirco navem trans Ægæum mare vendas.
Incolumi Rhodos & Mitylene pulcra facit, quod
Penula solstitio, campestre nivalibus auris,
Per brumam Tiberis, Sextili mense caminus.
Dum licet, & vultum servat fortuna benignum,
Romæ laudetur Samos, & Chios, & Rhodos absens.
Tu quamcumque Deus tibi fortunaverit horam,
Gratâ sume manu, nec dulcia differ in annum;

INTERPRETATIO

rum, iisque contemptus, e terra mare tumidum eminus contemplari. HORAT. *At nec qui Capuâ Romam pergit, pluviâ et cœno conspurcatus morari* semper in *caupona velit, nec qui contraxit frigus, laudat furnos et balnea tanquam præbentia vitam* omnino *felicem. Neque si te vehemens Auster exagitaverit in aperto mari, ideo vendas navim ultra mare Ægæum.* Certe hominem *sanæ* mentis non plus *juvat Rhodus et clara Mitylene, quàm lacerna in Solstitio* æstivo, *campestre tempestate nivali, Tiberis hyeme, focus mense Augusto. Dum potes, et sors propitiam exhibet faciem, Romæ lauda Samum, et Chium, et Rhodum procul positas.* Quodlibet vero *tempus felix tibi Deus concesserit, gratâ manu accipe, nec in annum differ lætitiam; ut quavis*

ANNOTATIONES

10. *Neptunum procul, &c.*) Deum maris, Metoo. pro ipso mari. Lucret. lib. 2.
Suave, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

11. *Sed neque qui Capuâ, &c.*) Vel se ipse Poeta corrigit, vel Bullatium refellit similitudine conglobatâ. Quasi viator in caupona semper diversari velit qui lutum itinere collectum illic absterserit, madidasque imbre vestes exsiccaverit; atque imbrium lutique odio viam ac patriam nolit repetere.

Capuâ.) De hac urbe Campaniæ præcipuâ Epod. 16. & lib. 1. Sat. 5.

Romam petit.) Longo itinere.

13. *Furnos & balnea laudat.*) Calida nempe loca.

15. *Auster.*) Ventus meridionalis pluvios admodum & procellosus. Lib. 2. Od. 14.

16. *Idcirco navem trans Ægeum, &c.*) Velut nunquam rediturus in patriam; satius duces in regione transmarinâ vitam finire, quam navigationis incommoda & pericula iterum experiri.

Ægæum mare.) Lib. 2. Od. 16.

17. *Incolumi Rhodos, &c.*) Vir supinus ad beatam vitam non magis expetit Rhodum aliasve urbes florentissimas, quàm penulam æstate, &c. Vel sensus est: Quamvis jactatus sis Austro & tempestatibus, attamen salvus evasisti: nec te morari debet incolumem Rhodos, &c. Ergo Romam redi quamprimum, dum vales; ubi apud nos jactes & extollas Rhodi pulchritudinem ac Mitylenes, Samum etiam & Chium, &c.

Rhodos Mitylene.) Insulæ rebus omnibus felices. Vide lib. 1. Od. 7.

18. *Penula solstitio.*) Pallium densum adversus imbres & frigus, fervente æstu, Junio mense; *in* solstitio æstivo, cum sol ultra non progreditur. Macrob. somn. Scip. lib. 2. cap. 7. *Constat solem neque sursum ultra Cancrum, neque ultra Capricornum deorsum meare; sed cum ad Tropicorum confinia pervenerit, mox reverti; unde & solstitia vocantur. Et quia æstivus Tropicus temperatæ nostræ terminus est, ideo cum sol ad ipsum finem venerit, facit nobis æstivos calores, de vicino urens sensu majore subjecta.*

Campestre.) Subligaculum aliqui interpretantur: alii tenuiorem vestem, qua induti juvenes sese in campo Martio exercebant.

19. *Per brumam Tiberis.*) Quasi vero quisquam hyeme cupiat flumen subire, seque in eo lavare, aut natare.

Sextili mense.) Ardente cœlo & Caniculâ. Vide supra Epist. 7.

Caminus.) Vox Græca est fornacem significans: *ἀπὸ τοῦ καύματος, a calore.* Isidor.

21. *Romæ laudetur Samos, &c.*) Hæc Bullatius: Romæ sim modo, laudabo sponte Samum, Rhodum, &c. At ad eas urbes & insulas navigare ne mihi contingat in posterum. Vel hæc pariter & quæ sequuntur intellige ab Horatio dicta, quemadmodum explicavi paullo ante.

22. *Tu quamcumque Deus, &c.*) Reponit Horatius: Imo quacunque horâ & quocunque loco

Ut quocunque loco fueris, vixisse libenter,
Te dicas. Nam si ratio & prudentia curas,
Non locus effusi late maris arbiter, aufert;
Cælum non animum mutant qui trans mare currunt.
Strenua nos exercet inertia: navibus atque
Quadrigis petimus bene vivere: quod petis, hic est,
Est Ulubris; animus si te non deficit æquus.

INTERPRETATIO

in regione degas, te sponte ibi commorari declares. Enimvero si ratio et sapientia, non autem situs arcens mare exundans, abigit sollicitudines; qui ultra mare navigant cœlum quidem *mutant, non* vero *animum. Gravis nos tenet socordia. Navibus et equis vitam beatam quærimus.* Atqui hic est illud *quod quæris, est Ulubris; modo tibi pacata mens adfuerit.*

ANNOTATIONES

lætus ac beatus esse potes, si ratio & prudentia duces tibi sint. Vel, interim dum ad nos redeas horis felicibus fruere, ubique lætus esto: & æquo animo quævis accipe.

25. *Nec dulcia differ.*) Lib. 3. Od. 8.
Dona præsentis cape lætus horæ.

26. *Locus effusi late maris arbiter.* Urbs quævis ad mare pulcherrima & potentissima, portu commoda, navigatione celebris, egregie munita aggeribus, quibus velut ad arbitrium fluctus maris assilientes frangit eo domat.

27. *Cælum non animum mutant, &c.*) Pythagoras dicebat, non mutatione locorum prudentiam doceri, aut imprudentiam tolli.

28. *Strenua inertia.*) Oxymoron.

Navibus atque quadrigis.) Gall. *par mer & par terre:* Item: *à pied & à cheval.*

29. *Quod petis hic est.*) Ne longe quæras, quod in promptu est. Si sapis, ubicumque sis, felicitatem præsto habes, vel in quovis angulo & oppidulo maxime obscuro & ignobili; v. gr. Ulubris, in Italia: vel Lebedi, in Asia.

30. *Ulubris.*) Ulubræ, oppidum Latii in Campania prope Velitras, desertum ac vile, hoc unum habens memorabile, quod Augustus Cæsar in eo sit educatus.

Animus si te non deficit æquus.) Plaut. Aulul. *Pol, si est animus æquus tibi, satis habes qui bene vitam colas.*

EPISTOLA XII.

AD ICCIUM

Tantum dives quisque, quantum rebus utitur.

Fructibus Agrippæ Siculis, quos colligis, Icci,
Si recte frueris, non est ut copia major
Ab Jove donari possit tibi: tolle querelas:
Pauper enim non est cui rerum suppetit usus.
Si ventri bene, si lateri est, pedibusque tuis, nil
Divitiæ poterunt regales addere majus.
Si forte in medio positorum abstemius herbis
Vivis & urticâ; sic vives protinus, ut te
Confestim liquidus fortunæ rivus inauret:
Vel quia naturam mutare pecunia nescit,
Vel quia cuncta putas unâ virtute minora.
Miramur, si Democriti pecus edit agellos,

INTERPRETATIO

O Icci, si vere potiaris proventibus Agrippæ, quos in Sicilia percipis, majores tibi opes dare nequit Jupiter. Desine conqueri: nec enim est inops qui rerum habet usum. Si venter, si latus ac pedes commode sunt, nihil amplius regum divitiæ conferre valent. Si forte inter edulia possessa sobrius vescaris oleribus et leguminibus, ita porro victitabis, ut sors te statim audare nequit flumine locupletet: seu quoniam pecunia nequit indolem mutare; sive quod omnia infra solam virtutem ponis. Non est quod *demiremur, si Democriti agros et sata depascatur grex alienus,*

ANNOTATIONES

1. *Fructibus Agrippæ.*) Ad Iccium hunc est Od. 29. lib. 1. ubi sicut & hic ejus cupiditas notatur, non sine multo Satirico sale.

Agrippæ.) Is Augusti gener, de quo l. 1. Od. 6.

Siculis.) Sicilia insula Italiæ adjacens, & ab ea angusto satis freto divisa; triangularis formæ est: habet in circuitu plus quam sexcenta passuum millia; omnium maris mediterranei amplissima censetur: frumenti adeo ferax, ut horreum populi Romani diceretur. Cic. Verr. 4. *Sapiens ille M. Cato penariam cellam Reip. nostræ, nutricem plebis Rom. Siciliam nominavit.*

Quos colligis.) Velut procurator aut coactor ab Agrippa constitutus, ad colligendos fructus ex agris fructuariis, pascuis, vectigalibus. Sunt qui Iccio donatos ab Agrippa asserant agros. Verum quod ait Poeta, *frueris*, indicat magis usumfructum fuisse concessum, id est, jus utendi fruendique iis quæ Agrippæ erant.

5. *Si ventri bene, &c.*) Si cibus potusque suppetit, si stratum & cubile, si equus, vel potius calcei ac indumenta. Hoc volunt quidam Iccium perstringi velut Epicureum. Quin imo paullo post Stoicus fuisse ostenditur, ac rerum sublimium studiosus.

8. *Urticâ.*) Plin. lib. 21. cap. 15. *Urtica incipiens nasci vere, non ingrato, multis etiam religioso in cibo est, ad pellendos totius anni morbos.* Vide & Dioscorid. lib. 4. cap. 94. Nihil ad rem Urtica pisciculus carnis tenerrimæ, cocto facilis, in mari Siculo frequens: de quo Athen. lib. 3.

9. *Rivus inauret.*) Allusio est ad fabulam Midæ Phrygiæ regis, qui cum stolide optasset in aurum converti quicquid contrectasset, jamque cibis pariter immutatis fame periret; tandem Bacchi, vel Apollinis consilio sese abluit in Pactolo flumine, quod exinde inauratum pretiosas cœpit arenas volvere. Cicero ad Trebatium scribit. *Malle te puto a Cæsare consuli quam inaurari.*

10. *Vel quia naturam, &c.*) Liberalior non fit avarus etsi opibus affluat; nec abundante pecuniâ cupiditas imminuitur.

11. *Vel quia cuncta putas, &c.*) Satirice vellicat ejus parsimoniam; quasi oleribus vescatur, præ amore virtutis, & contemptu dapum exquisitarum; cum sordidâ parcitate & avaritiâ potius ducatur.

12. *Miramur, si Democriti, &c.*) Adeo mirari non debemus quod Democritus ita neglexerit patrimonium, unus rebus Philosophicis intentus, ut etiam agros & fruges suas permitteret a vicinorum pecoribus devorari. Tu certe, Icci, mirabilior es; qui quidem augendis opibus sedulo vacas, simul & studio rerum maxime sublimium. Irrisio salsissima.

Democriti.) Abderites iste Philosophus ex atomis constare omnia statuebat; Naturalia, Moralia, Mathematica; omnesque disciplinas liberales callebat. Vixit cum Socrate, circa Olympiadem 80. consenuit vero ad annum ætatis 109.

Cultaque, dum peregre est animus sine corpore velox:
Cum tu inter scabiem tantam & contagia lucri,
Nil parvum sapias, & adhuc sublimia cures:
Quæ mare compescant causæ; quid temperet annum;
Stellæ sponte suâ, jussæne vagentur & errent;
Quid premat obscurum Lunæ, quid proferat orbem;
Quid velit & possit rerum concordia discors;
Empedocles, an Stertinii deliret acumen?
Verum seu pisces seu porrum & cæpe trucidas,
Utere Pompeio Grospho, & si quid petet, ultro

INTERPRETATIO

dum mens agilis velut extra corpus peregrinatur; quandoquidem tu in tanta prurigine et lue quæstus, nihil abjectum cogitas, atque excelsa meditaris; puta quæ causæ cohibeant mare; quid tempora componat; an sidera per se, an imperata errent ac discurrant; quid Lunam faciat absque lumine, quid lumen ejus producat; quid valeat efficiatque dissentiens rerum consensio; utrum Empedocles, an Stertinii subtilitas oberret. At sive pisces sive porrum aut cæpe occidis, familiariter adhibe Pompeium Grosphum; ac si aliquid rogarit,

ANNOTATIONES

Plinius eum vocat *sagacissimum ac vitæ utilissimum*. Cicero passim laudat. 1. de oat. D. n. 121. *Democritus vir magnus in primis, cujus fontibus hortulos suos Epicurus irrigavit*. o. 69. ait, *esse corpuscula quædam lævia, alia aspera; rotunda alia, partim angulata; curvata quædam & velut adunca; & ex his effectum esse cælum atque terras, nullâ cogente naturâ, sed concursu quodam fortuito*. 4. Acad. Qu. 56. *ex individuis omnia gigni affirmat*. & n. 121. *asperis & lævibus, hamatis uncinatisque corporibus concreta hæc esse, &c.*

13. *Dum peregre est animus*.) Dum mens extra corpus velut peregrinata naturæ arcana scrutatur; adeoque non advertit quæ circa se gerantur. Cic. pro Milone: *An vero tu solus ignoras? tu hospes in hac urbe versaris? tuæ peregrinantur aures?*

14. *Scabiem*.) Avaritiam intellige scabiei adhærescentem, serpentem, mordentem.

16. *Quæ mare compescant causæ*.) Ne terram obruat, cum eâ sit altius. Propert. lib. 3. Eleg. 4.

Curve suos fines altum non exeat æquor.

Quid temperet annum.) Quid varias temporum faciat commutationes ac vices, quatuor anni tempestates, ver, æstatem, autumnum, hyemem.

17. *Stellæ sponte suâ, jussæne vagentur, &c.*) An motu proprio, an jussu & impulsu externo. Virg. Æn. 9. v. 21. *palantes cœlo stellas* dicit. Plin. lib. 2. de his multa. Cap. 6. *septem sidera ab incessu vocamus errantia*, inquit, *cum errent nulla minus illis, &c.*

18. *Quid premat obscurum Lunæ, &c.*) Quid Lunam crescere ac decrescere mensibus singulis efficiat. Plin. mox citat. lib. cap. 9. *Omnium admirationem vincit Luna sidus terris familiarissimum. Multiformi hæc ambage torsit ingenia contemplantium, & proximum ignorari maxime sidus indignantium: crescens semper aut senescens; & modo curvata in cornua, modo æquâ portione divisa, modo sinuata: ... Immensa orbe pleno, ac repente nulla: alias pernox, alias sera, &c.*

19. *Quid velit & possit rerum concordia discors*.) Quomodo elementa quatuor inter se pugnantia concinnam tamen mundi compagem resque omnes constituant, perinde ac si virtutes non contrarias haberent. Lactant. lib. 2. cap. 10. *Discordi concordiâ mundum constare*, dicit. Ovid. Metamorph. 1. Fab. 8.

Quippe ubi temperiem sumpsere humorque calorque,
Concipiunt; & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cumque sit ignis aquæ pugnax, vapor humidus omnes
Res creat: & discors concordia fœtibus apta est.

20. *Empedocles, an Stertinii deliret acumen*.) Empedocles sane haud cum Stertinio comparandus, præter quam quod (ut est in Epist. ad Pisones, v. 464.)

. . . . . Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam
Insiluit.

Qua certe unâ vesaniâ æquavit aut superavit stultitiam multiplicem Stertinii abunde ventilatam lib. 2. Satir. 3. Præterea vero id habent simile, quod ut Stertinius ducentos ac viginti libros Stoicorum versibus Latinis descripsit, ita Empedocles Pythagorea acuto magis quam utili carmine complexus est: ac sic nimirum uterque Philosophiam obscuriorem reddidit, fatuoque se labore pariter maceravit. De Empedocle iterum dicemus ad locum mox cit. Epist. ad Pisones.

21. *Seu pisces, seu porrum, &c.*) Seu laute, seu frugaliter victitas. Vel, seu Pythagoreus es sobriusque, & ab omni animalium carne abstines, leguminibus autem vesci amas; seu more Epicureorum pisces ac dapes exquisitas sectaris. In deliciis pisces habitos patet ex dictis lib. 2. Sat. 4.

22. *Utere Pompeio Grospho*.) In contubernium tuum ac familiaritatem adhibe Pompejum Gros-

Defer: nil Grosphus nisi verum orabit & æquum.
Vilis amicorum est annona, bonis ubi quid deest.
Ne tamen ignores quo sit Romana loco res,
Cantaber Agrippæ, Claudi virtute Neronis
Armenius cecidit. Jus imperiumque Phraates
Cæsaris accepit genibus minor. Aurea fruges
Italiæ pleno diffudit copia cornu.

INTERPRETATIO

sponte dona. Nihil Grosphus petet nisi rectum et justum. Vilis est amicorum proventus, quando bonis quidpiam deest. Ne autem nescias quo statu sit Respublica: Cantabri ab Agrippa, Armenii a Claudio Nerone subacti sunt. Phraates supplex subdit se legibus ac potestati Cæsaris. Abundantia pleno cornu fruges Italiæ profudit.

ANNOTATIONES

phum, Equitem Rom. a Sicilia oriundum. Hunc Horatii fuisse amicum, tum ex hoc loco innotescit, cum ex Oda 16. lib. 2.

24. *Vilis amicorum est annona, &c.*) Parvo constant amici, cum boni viri non omnino sunt divites. hos enim vili pretio comparabis, tibique adjunges, videlicet haud ita difficiles, sed officiosos; haud in petendo importunos, sed verecundos. At contra opulentos, quippe ut plurimum arrogantes ac superbos, demereri sibique conciliare non ita facile est. Passeratius legit: *bonis ubi quid des:* Sensu non valde absimili. Plaut. Trinumm. *rarissimam proborum esse annonam,* ait, *improborum vero proventum multo ubertimum.*

26. *Cantaber Agrippa, &c.*) Ex his innuitur scripta hæc Epistola, Augusto sextum consule, anno imperii ejus decimo sexto, qui fuit insignitus triplici ejus victoriâ, Cantabricâ, Armenicâ, Parthicâ. Georg. Fabric. Anno U. C. circiter 733. Cantabros a L. Æmilio jam ante debilitatos victosque, at rursum bellum moventes Agrippa subegit. Eodem tempore Tiberius in Armeniam profectus regnum Tigrani restituit. Parthi demum his perculsi amicitiam Augusti petiverunt: Phraatesque regnum suum recuperavit.

Cantaber.) De Cantabris lib. 2. Od. 6. lib. 3. Od. 8. lib. 4. Od. 14.

Agrippæ.) Vide citat. mox lib. 2. Od. 6.

Claudi virtute Neronis Armenius cecidit.) Sueton. Tiber. cap. 9. *Stipendia prima expeditione Cantabricâ Tribunus militum fecit. Deinde ducto ad Orientem exercitu, regnum Armeniæ Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit. Recepit & signa, quæ M. Crasso ademerant Parthi.* De Claud. Nerone supra Epist. 3. & 9. De Armenia lib. 2. Od. 9.

27. *Phraates.*) Persarum rex & Parthorum. Vide lib. 2. Od. 2.

28. *Genibus minor.*) Supplicans apud Augustum Cæsarem. Plin. lib. 11. cap. 25. ita scribit: *Hominis genibus quædam inest religio, observatione gentium. Hæc supplices attingunt: ad hæc manus tendunt: hæc ut aras adorant: fortasse quia inest iis vitalitas.* Virgil. Æneid. 3. v. 607.

. . . *Genua amplexus, genibusque volutans*
Hærebat.

Quem in locum Servius, *Genua*, inquit, *misericordiæ consecrata, ut aures memoriæ, frons genio, dextra fidei.*

Aurea fruges, &c.) Abundans est frugum annona & proventus in tota Italiâ.

29. *Pleno copia cornu.*) Vide lib. 1. Od. 17.

EPISTOLA XIII.

AD VINNIUM ASELLAM

Docet qua ratione libros Augusto decenter offerat.

Ut proficiscentem docui te sæpe diuque,
Augusto reddes signata volumina, Vinni;
Si validus, si lætus erit, si denique poscet:
Ne studio nostri pecces; odiumque libellis
Sedulus importes, operâ vehemente minister.
Si te forte meæ gravis uret sarcina chartæ,
Abjicito potius, quam quo perferre juberis,
Clitellas ferus impingas, Asinæque paternum
Cognomen vertas in risum, & fabula fias.
Viribus uteris per clivos, flumina, lamas.
Victor propositi simul ac perveneris illuc,

INTERPRETATIO

Quemadmodum non semel, nec paucis admonui te discedentem, o Vinni; offeres Cæsari libros meos sigillo clausos, si quidem bene *valeat*, *si hilari sit animo, tandem si petat*. Cave *ne erres per nimium erga nos affectum, atque invidiam scriptis nostris confles nimiâ sedulitate et officiosiore studio. Quod si librorum meorum onus tibi molestiam facessat; projice magis, quam rustice protrudas sarcinam* illuc, *quo deportare imperavi*: sicque *patris* tui *Asinæ cognomen traducas in ludibrium, et fabula fias. Contende per colles, fluvios, lacunas. Cum autem eo deveneris feliciter*,

ANNOTATIONES

1. *Ut proficiscentem.*) Scripto iterat Horatius mandata verbo ante commissa Vinnio suo vel ministro vel familiari. Rori tum fuisse illum intelligimus.

Sæpe diuque.) Nempe, ut ad Brutum lib. 2. Epist. 16. scribit Cicero, *permagni interest, quo tempore Epistola reddatur. Nam quemadmodum qui ad nos intempestive adeunt, molesti sæpe sunt; sic epistolæ offendunt non loco redditæ.*

2. *Signata volumina.*) Æquum est enim, ut primo rei missæ aspectu fruatur ille ad quem mittitur, præsertim si vir sit primarius. Quod si quis præripuerat aut per incuriam improbitatemve librarii vel tabellarii interciperet, munus vile & possum ire censendum.

Volumina.) Gall. *un rouleau de papiers.*

Vinni.) Is C. Vinnius Fronto dicitur vet. Comm.

3. *Si validus, si lætus erit.*) Cic. mox cit. *Præcepi ei quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ ... utrum eam sollicitudinis aliquid haberes, an eam ab omni molestiâ vacuus esses.* Noster lib. 2. Sat. 1. v. 18.

. . . . Nisi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Cæsaris aurem.

Si denique poscet.) Hinc apparet expetita ab Augusto fuisse ea carmina, quæ Horatius per Vinnium mittebat. Itaque mandat Vinnio, ut sistat se decentèr coram Principe, exspectetque paulum, dum suo nomine salutatus Cæsar ultro quærat, cum ab eo sint delata quæ poposcerat.

4. *Ne studio nostri pecces, &c.*) Quisquis vel non opportune, vel inepte rem molitur, perdit. Pindarus egregie: ὁ δὲ καιρὸς παντὸς ἔχει κορυφάν· *opportunitas omnis rei summam, caput, perfectionem continet.* Pyth. Od. 9.

6. *Si te forte gravis, &c.*) Nihil age omnino, potius quam temere & inconsiderate quidquam agas coram augustissimo Imperatore. Cave ne delatum munus parum decore tradas, aut stolide festinando, aut præpropere mandatis perfunctum esse cupiendo.

8. *Clitellas.*) Thecas librorum. Alludit ad Asinæ cognomen, ut & in sequentibus.

Ferus.) Præceps, inurbanus, stupidus.

Impingas.) Solent asini grave molestumque sibi onus excutere, & in terram impingere.

Asinæque paternum, &c.) Pater Vinnii *Asina*, hinc Vinnius *Asella* cognomen habuit.

10. *Viribus uteris per clivos.*) Viriliter ac strenue ascendes superabisque ardua loca urbis septem collibus inædificatæ, ut ad ædes Augusti pervenias in monte Palatino constitutas.

Lamas.) Fluvii fossas, vel majores lacunas aquam pluviam continentes. ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ, quæ vorago viarum est, seu fossæ fluviorum. Hinc quoque dictæ sunt lamiæ puerorum voratrices. Hæc vet. inter. Alii tamen aliter de istis. Ennius

Silvarum saltus, latebras, lamasque lutosas.

11. *Victor propositi simul ac, &c.*) Cum propositum finem adeptus eris, ac perveneris ad Augusti palatium.

Sic positum servabis onus: ne forte sub ala
Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum;
Ut vinosa glomos furtivæ Pyrrhia lanæ;
Ut cum pileolo soleas conviva tribulis.
Ne vulgo narres te sudavisse ferendo
Carmina, quæ possunt oculos auresque morari
Cæsaris: oratus multâ prece, nitere porro.
Vade, vale: cave ne titubes, mandataque frangas.

INTERPRETATIO

quo tendis, hunc in modum fasciculum pones; ne sub brachio codices meos deferas, ut agrestis agnum; ut bibax Pyrrhia sphærulas lanæ furto ablatæ, ut plebejus conviva soleas ac pileum. Præterea *ne obvio cuique effutias, te magno labore portasse carmina, oculos et aures Augusti oblectare idonea. Etiam atque etiam rogatus perge ultra. Ito, vale: ne vacilles, aut præceptorum* quidquam *prætermittas*

ANNOTATIONES

1?. *Sic positum servabis onus, &c.*) Decenti aptoque gestu libros defer in manibus, non autem sub brachio.

Pyrrhia.) Nomen est ancillæ, in fabula quadam Titinii: quæ furata lanæ glomos ita gestavit, ut deprehensa sit. Ita vet. Schol.

15. *Ut cum pileolo soleas.*) Ut vicinus ex eadem tribu ad cœnam invitatus pileolum ac soleas portat, indeque reportat, nempe tenens sub axilla. Ex isto loco patet, pileolum habuisse veteres convivis proprium ac peculiarem: qualem etiamnum plerique nostrates interdum assumunt inter epulandum, velut aptiorem, leviorem, commodiorem. De soleis dixi ad Satiram 8. lib. 2.

18. *Oratus multâ prece nitere porro.*) A me toties rogatus, o Vinni, diligenter ac sedulo exequere & perfice quod præcepi. Alii sic: Etsi forte curiosus quispiam oret te percuncteturque, quid rei sit propter quam veneris; ne immorare, ne obsequere; imo abi quamprimum.

19. *Cave ne titubes, &c.*) Constanter age: quæcunque vero docui te sæpe verbo, & nunc scripto hoc, accurate observa.

EPISTOLA XIV.

AD VILLICUM SUUM

Illum reprehendit, quod habitationem urbis desideret.

Villice silvarum & mihi me reddentis agelli,
Quem tu fastidis, habitatum quinque focis, &
Quinque bonos solitum Barjam dimittere patres;

INTERPRETATIO

O Procurator nemorum et prædii me mihi restituentis, quod tu spernis, quinque licet familiis habitatum, et probos quinque senes Barjam mittere consuetum; contendamus utrum ego

ANNOTATIONES

1. *Villice silvarum, &c.*) Hujus Epistolæ argumentum convenit cum septima & decimâ, at diverse tractetur.

Villice.) Villæ custos, aliisque servis sibi subditis agrorum colendorum opus dispensans. Varro l. 1. de re rust. c. 11. *Villicus agri colendi causa constitutus, appellatusque a villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus, & evehuntur cum veneunt.*

Mihi me reddentis.) Urbanæ scilicet occupationes me mihi præripiunt, inquit Poeta: at mihi me reddit ruris solitudo, otium, tranquillitas; ubi memetipso frui videor, ac meus esse: nam Romæ sum Mæcenatis & amicorum. Vide supra Epist. 7.

Agelli.) Is situs erat ultra Tibur, ad octavum ab urbe lapidem in via Valeriâ. Postea Epist. 16.

2. *Habitatum quinque focis.*) Amplum satis & sufficientem ad habitationem quinque familiarum, servilium nempe.

3. *Quinque bonos solitum, &c.*) Bonos homines ætatis provectæ, quinque familiarum capita; servos frugi, qui Barjam mittebantur ad nundinas, venalesque fructus eo convehebant; Verro ente ett. Alii interpretantur homines grandes natu mitti solitos ad lites in Barja dirimendas: imo & senatores Romam interdum accitos. Verum auscul-

Certemus, spinas animone ego fortius, an tu
Evellas agro, & melior sit Horatius, an res.
Me quamvis Lamiæ pietas & cura moratur
Fratrem mœrentis, rapto de fratre dolentis
Insolabiliter; tamen istuc mens animusque
Fert, & amat spatiis obstantia rumpere claustra.
Rure ego viventem, tu dicis in urbe beatum.
Cui placet alterius, sua nimirum est odio sors.
Stultus uterque locum immeritum causatur inique.
In culpa est animus, qui se non effugit unquam.
Tu mediastinus tacitâ prece rura petebas:
Nunc urbem, & ludos, & balnea villicus optas.
Me constare mihi scis; & discedere tristem,
Quandocunque trahunt invisa negotia Romam.
Non eadem miramur: eo disconvenit inter
Meque & te: nam quæ deserta & inhospita tesqua
Credis, amœna vocat mecum qui sentit; & odit

INTERPRETATIO

diligentius ex animo meo vepres evellam, an tu ex agro; atque utrum plus valeat Horatius, an ejus prædium. Etsi me Romæ detinet caritas et amor Lamiæ fratrem desiderantis, et sic eum morte præreptum dolentis, ut nihil solatii admittat; attamen eo me impellit mens et animus, et exoptat frangere repagula spatiari impedientia. Ego felicem appello degentem ruri; tu contra in urbe commorantem. Scilicet qui alienam conditionem cupit, propriam odit. Fatuus uterque improbe criminatur locum innoxium. Uno *accusandus est animus, qui se nunquam deserit. Tu vile mancipium secretis votis rus exoptabas: Jam vero procurans villam expetis civitatem, et spectacula, et balnea. Me constantem esse nosti, ac mœstum abire, quoties molesta negotia Romam revocant. Haud iisdem* rebus *delectamur: hinc ego tuque dissentimus. Etenim quæ deserta, aspera, et inhabitabilia* loca *vocas, ea grata putat quisquis mecum sentit; et aversatur quæ tu jucunda existi-*

ANNOTATIONES

tandus magis Theod. Marcilius sic scribens in hunc Horatii locum: *Non injucunda stultitia est narrantium hic de quinque Senatoribus, & quasi Patribus conscriptis, qui ex Horatii agello Barjam conveniunt de summa Sabinorum Rep. deliberent.*

Barjam.) Al. *Varjam*: oppidum Sabinorum ad fluvium Anienem.

4. *Certemus spinas, &c.*) Videamus an tu diligentius agrum colas, an ego animum: utrum ego studiosius curas mentem pungentes resecem, quam tu vepres herbasque inutiles noxiasque ex agro evellas.

5. *Melior sit Horatius, an res.*) Ego certe melior, inquit Horatius, quia memet excolere studeo: res vero deterior; quia parum curas & colis, o villice, quam fastidis.

6. *Me quamvis Lamiæ, &c.*) Quanquam ego Romæ detineor, & validissimo amoris in Lamiam vinculo constringar; mens mea tamen quærit evadere, perpetuoque tendit rus & in villam.

Lamiæ pietas.) Vide lib. 3. Od. 17.

8. *Istuc.*) In agrum meum Sabinum, unde te in urbem redire perperam cupis.

9. *Amat spatiis obstantia, &c.*) Hinc sæpius impedimenta quælibat excutio, frango, transilio; ut libertate, otio, meque ipso fruar apud villam meam; ac spatiis tantillum, animumque reficiam urbani tumultûs pertæsum.

Claustra.) Metaph. a circo, in quo certis claustris detinebantur equi, donec liceret signo dato apertoque stadio decurrere.

12. *Locum immeritum causatur inique.*) Nec enim locus animi est causa inquieti; sed ipse animus parum sanus haud quiescit ubi maxime quietus esse deberet.

13. *Qui se non effugit.*) Adeoque secum defert semper fomitem perturbationum, quocunque migret, & quamvis loca mutat. Vide l. 2. Od. 16. v. 20.

14. *Mediastinus.*) Servus in medio stans ad vilissima quæque ministeria paratus. Quod mox dicitur *optare balnea*, favet iis qui *mediastinum* appellari volunt, quod mediis in balneis, seu in medio lavantium stet ad quæque servitia promptus: quamquam illud *stinus* mera videtur esse productio vocis, ut in *clandestinus*.

19. *Tesqua.*) Loca semota, edita, aspera, in-

Quæ tu pulcra vocas: fornix tibi & uncta popina
Incutiunt urbis desiderium, video; & quod
Angulus iste feret piper, & thus ocyus uvâ:
Nec vicina subest vinum præbere taberna
Quæ possit tibi; nec meretrix tibicina, cujus
Ad strepitum salias terræ gravis: & tamen urges
Jam pridem non tacta ligonibus arva, bovemque
Disjunctum curas, & strictis frondibus exples.
Addit opus pigro rivus, si decidit imber,
Multâ mole docendus aprico parcere prato.
Nunc, age, quid nostrum concentum dividat, audi.
Quem tenues decuere togæ, nitidique capilli;
Quem scis immunem Cynaræ placuisse rapaci;
Quem bibulum liquidi mediâ de luce Falerni;
Cœna brevis juvat, & prope rivum somnus in herba.
Nec lusisse pudet; sed non incidere ludum.
Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam
Limat, non odio obscuro morsuque venenat:

INTERPRETATIO

mas. Tibi ganea et lautæ popinæ injiciunt cupiditatem urbis, scio; et quod hic agellus producet thus et piper citius quam uvas: nec prope adest taberna, quæ vinum tibi suppeditet; neque meretrix tibicina, cujus ad cantum saltes terram graviter pulsans: *ac nihilominus exerces agros dudum incultos; et curas bovem otiosum saturasque foliis decussis. Porro desidis laborem auget rivus, si pluvia decidat, constipato* aggere *prohibendus ne expositum devastet pratum. Dice modo quid consentire nos impediat. Me quem olim subtiles vestes & crines uncti delectavere, quem nosti absque muneribus fuisse dilectum Cynaræ avaræ, et a meridie Falernum potasse, delectat* modo *frugalis cœna, et somnus in gramine juxta rivum. Neque* vero jam *pudet nugatum fuisse, sed nugas non abdicare. Ibi mea bona invidis oculis nemo diminuit, nec secretis inimicitiis et dicteriis depravat.*

ANNOTATIONES

grestia, inculta, suo situ ac silentio horrorem sacrum incutientia; hincque peragendis mysteriis vel captandis auguriis apta & consecrata. Proinde quidam scribunt *tesca*, quasi *tuesca*, a tuendis sacris. Varro 6. de Ling. Lat. Fest. loca densam umbram facientia esse *tesqua*, ait Scaliger.

23. *Angulus iste.*) Exiguus iste meus ager Sabinus.

Feret piper &c.) Adunaton.

25. *Meretrix tibicina.*) Ut plurimum tibicinas fuisse meretrices alibi notavimus.

26. *Terræ gravis.*) Saltatione seu tripudiatione rudi, agresti, rusticâ, inconcinnâ. Vide lib. 3. Od. 18.

Et tamen urges.) Ironice; negligebat enim villicus iste fastidiosas hæc quæ hic enumerantur, sane ad villæ procurationem facienda.

28. *Disjunctum.*) Jugo solutum, ab altero bove compare suo dejunctum.

29. *Addit opus pigro rivus, &c.*) Longe profecto major est opere laborque in moliendo novo aggere per torrentem aquam destructo, quam fuisset in vetere muniendo & constipando. Quod si facere pigeat, rivus imbribus repentinis auctus eluvione suâ & exundatione proximum pratum devastabit.

32. *Tenues togæ, &c.*) Juvenili ætati convenientes.

33. *Cynaræ.*) De ea l. 3. Od. 13. & l. 4. Od. 1.

Rapaci.) Quasi vorago est meretrix, ut dictum est in Sat. 2. lib. 1.

34. *Quem bibulum, &c.*) Quem optimi vini appetentem scis intemperantes compotasse a meridie in multam noctem. Luxuriosi hoc faciebant: contra sobrii non ante horam tertiam, aut etiam serius, cœnam adibant.

36. *Non incidere ludum.*) Finis enim aliquando ponendus insaniæ juvenili. Juv. Sat. 8. v. 165.

. . . . . *breve sit quod turpiter audes.*

37. *Non istic obliquo.*) Rure in Sabinis nemo mihi invidet, aut maledicit, aut nocere conatur. Imo vicini gaudent cernentes me tractantem rustica instrumenta, ligone moventem cespites, protrudentem saxa, &c.

Rident vicini glebas & saxa moventem.
Cum servis urbana diaria rodere mavis:
Horum tu in numerum voto ruis. Invidet usum
Lignorum & pecoris tibi calo argutus & horti.
Optat ephippia bos piger: optat arare caballus.
Quam scit uterque, libens censebo exerceat artem.

INTERPRETATIO

vicini autem approbant versantem glebas et lapides. Tu cum mancipiis urbana diaria comedere expetis. His adjungi vehementer exoptas. Atqui versutus calo tibi invidet usum lignorum et pecudum et hortuli. Sic *bos iners ephippia, equus aratrum desiderat.* Ego vero *edicam,* ut *quisque ultro colat artem, quam novit.*

ANNOTATIONES

40. *Cum servis urbana, &c.*) Tu abundanti victu dudum potitus, quasi magister in villa meâ aliis servis imperans, honestæ hujus præfecturæ jam pertæsus, optas Romæ esse, ibique tenuiter victitare e dimenso in quamque diem cibo, qualis in urbe servis attribui solet. Vide J. Lips. Elect. lib. 2. cap. 15. Cœl. Rhodig. lib. 7. cap. 31. & lib. 25. cap. 17. & seq.

41. *Invidet usum lignorum, &c.*) Tu servis urbanis adscribi & annumerari gestis. Contra urbanus *calo*, qui foras it lignatum &c. *tibi invidet usum* & facilitatem habendi ligna, pecudes, olera. Adeoque alienam quisque conditionem diligit, suam odit: quia suæ persentit incommoda; non autem alienæ.

42. *Calo.*) Græci lignum κᾶλον dicunt: hinc servus lignis quærendis & subministrandis deputatus dictus *calo*, quasi *lignarius*, seu lignator; quo præcipue vocabulo intelligi solet militum servus, iis præbens & portans ligna seu ligneas clavas. Fest. Pomp. Non. Marcell. Latinam vero assignat originem Servius, in Æneid. 7. ita scribens: *calas dicebant majores nostri fustes, quos portabant sequentes dominos ad bellum: unde & calones dicti.* Lucil. *Scinde puer calam, ut caleas*; id est; serve, frange fustem, seu lignum, fac focum, accende ignem.

43. *Optat ephippia bos.*) Proverb. in eos qui sui muneris officia & onus impatienter ferunt, aliena vero temere appetunt.

Ephippia.) ἐφίππιον, stratum sive sella equi, apud Xenophontem.

44. *Quam scit uterque, &c.*) Quæ cum ita sint, & cum suo quemque muneri incumbere expediat; villicus rus colat, calo maneat in urbe, &c. Cic. Tusc. 1. num. 41. *bene Græcorum proverbio dicitur: Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.*

EPISTOLA XV.

AD NUMONIUM VALAM

Percunctatur de Velia & Salerno, deque rebus ad jucunde vivendum idoneis.

Quæ sit hyems Veliæ, quod cœlum, Vala, Salerni,
Quorum hominum regio, & qualis via (nam mihi bajas
Musa supervacuas Antonius, & tamen illis
Me facit invisum, gelidâ cum perluor undâ
Per medium frigus. Sane myrteta relinqui,
Dictaque cessantem nervis elidere morbum
Sulfura contemni, vicus gemit, invidus ægris,
Qui caput & stomachum supponere fontibus audent
Clusinis, Gabiosque petunt & frigida rura.

INTERPRETATIO

O Vala, tuum est nobis perscribere, nostrum vero tibi credere perscribenti: qualis sit hyems apud Veliam; qualis aer apud Salernum: quales homines utriusque *regionis; et quæ via. (Etenim Antonius Musa Bajas haud mihi utiles* esse dicit; *me vero illis efficit odiosum, quando frigidâ aquâ perfundor rigente frigore. Certe deseri myrtem, et posthaberi* aquas *sulfuratas existimatas sanare morbum nervos præpedientem, dolet oppidum invidens ægrotis qui non verentur caput et pectus subjicere aquis Clusinis, perguntque Gabios et in frigidas*

ANNOTATIONES

1. *Quæ sit hyems, &c.*) Consilio medici profecturus Veliam & Salernum Horatius, lippitudinis curendæ causâ; significat quærere se pariter selubritatem atque delicias.

Velia.) Lucaniæ oppidum est maritimum, olim *Helia*. Plin. lib 3. cap. 5. Virg. Æneid. 6.

Portusque require Velinos.

Vide Gell. lib. 10. cap. 16.

Quod cœlum.) Interrogat quæ sit temperies aeris, & quæ hyemis esparitas illic, ubi hyematurus erat.

Vala.) Is dicebatur C. Nemonius Vala, aut Vaala.

Salerni.) Urbs est Lucaniæ, ad Tyrrheni meris litus, dicte e copiâ salis. portum satis capacem etiamnum ostendit.

2. *Bajas.*) Vide lib. 2. Od. 18.

3. *Musa.*) Antonius Musa medicâ arte claros, ex quo Augustum ancipiti morbo laborantem sanaverat; ab eo non tantum ingenti pecuniâ donatus, sed & statuâ juxta signum Æsculapii erectâ: nec non ipsi quamvis liberto, imo & quibuscunque medendi artem professis concesso jure annuli aurei. Dio lib. 53. Sueton. Octav. cap. 59. & 81.

Supervacuas.) Acriori pituitæ in oculos defluxu vehementer effectus Poeta noster solabat proficisci Bajas ad levacra calide: Verum Ant. Musa contrariis utendum remediis auctor fuit, jussitque ablutiones quærere frigidas, quibus defluans humor retunderetur. Pari scilicet modo Augustum calidis frustra usum ille frigidis ceraverat. Plin. lib. 29. c. 1. *Antonius Musa Augustum contrariâ medicinâ gravi periculo exemerat.* Sueton. cit. cap. 81. Octav. *distillationibus jacinora vitiato ad desperationem redactus, contrariam & ancipitem rationem medendi necessario subiit: quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa.*

5. *Myrteta.*) Amœna loca myrtis consita apud Bajas.

6. *Dictaque cessantem nervis elidere morbum sulphura.*) Sulphuretas aquas ibidem scaturientes non longe ab Averno lacu, quibus curari dicitur morbus articularis, cessare faciens nervos, id est præpediens usum & motum articulorum atque nervorum.

7. *Vicus gemit.*) Bajani indignantur contemni suos fontes toto orbe celebres, suasque myrtos relinqui. Plin. lib. 31. c. 2. *Emicant benigne & passim in plurimis terris aquæ, alibi calidæ, alibi frigidæ, alibi uncta ... alibi tepidæ, auxilia morborum conferentes ... nusquam tamen largius quam in Bajano sinu, nec pluribus auxiliandi generibus; aliæ sulphuris, aliæ aluminis, aliæ salis, aliæ nitri, aliæ bituminis, nonnullæ etiam acidâ salsâve misturâ ... nervis prosunt, pedibusque, &c.*

8. *Qui caput & stomachum supponere.*) Ex ægris enim alii madirantes illas aquas bibunt, alii in iis laventur, alii partes affectis v. g. caput, ventriculum, renes, stillicidiis aquam ejusmodi effundantibus supponunt unâ hore per dies aliquot.

9. *Fontibus Clusinis, &c.*) Aquis frigidis ad Clusium Etruriæ oppidum.

Mutandus locus est, & diversoria nota
Præteragendus equus: quo tendis? non mihi Cumas
Est iter, aut Bajas, levâ stomacosus habenâ
Dicet eques; sed equi frænato est auris in ore.)
Major utrum populum frumenti copia pascat,
Collectosne bibant imbres, puteosne perennes
Dulcis aquæ: nam vina nihil moror illius oræ.
Rure meo possum quidvis perferre patique,
Ad mare cum veni, generosum & lene requiro;
Quod curas abigat, quod cum spe divite manet
In venas animumque meum, quod verba ministret,
Quod me Lucanæ juvenem commendet amicæ.
Tractus uter plures lepores, uter educet apros:
Utra magis pisces & echinos æquora celent;
Pinguis ut inde domum possim Phæaxque reverti;

INTERPRETATIO

regiones. Itaque *locum mutare oportet, equumque agere ultra diversoria cognita. Quo pergis? haud Cumas vel Bajas contendo: inquiet iracundus eques frenum ad lævam* torquens. *Verumenim auricula est in ore frenato equi.) Uter populus majore tritici abundantiâ nutriatur: an pluvias collectas potent, an aquas dulces e fontibus perpetuo manantibus. Etenim sperno vina istius regionis.* In *villâ* quidem *meâ quodlibet valeo tolerare ac sustinere:* at *cum deveni ad mare, desidero* vinum *generosum ac lene, quod pellat sollicitudines, quod in venas fluens ingentem fiduciam meæ menti conferat, quod verba suppeditet, quod me juvenem gratum reddat Lucanæ meretrici. Utra regio plures lepores, utra apros alat: utrum mare meliores pisces et echinos habeat: ut illinc demum redire queam obesus et Phæax.*

ANNOTATIONES

Gabiosque petunt.) Urbs ista Latii, in viâ Prænestina, fere media Romam inter & Præneste. Virg. Æneid. 7.

. . . . . *quique arva Gabinæ*
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis.

Illic vero salubres aquas fuisse, testatur Strabo lib. 5. *Per hanc planitiem Anio decurrit: & aquæ frigidæ dictæ Albulæ multis e fontibus manant varios ad morbos tum bibentibus salutares, tum sedentibus infusæ.*

10. *Mutandus locus est.*) Jubente medico relinquendæ sunt Bajanæ deliciæ, pergendumque Veliam aut Salernum, ut lippientibus oculis mederi possim. Plin. cit. lib. 31. cap. 2. *Capiti, auribusque privatim medentur, oculis vero Ciceronianæ aquæ ... In Ænariâ insulâ calculosis ... Idem contingit in Velino lacu potantibus; &c.*

11. *Quo tendis?*) Verba sunt Horatii ad equum suum.

Cumas.) Urbs est Campaniæ maritima, antro Sibyllæ celebrata, Bajis proxima.

12. *Lævâ stomachosus habenâ.*) Neapolim indeque Veliam aut Salernum euntibus ad dexteram sunt Bajæ: avertendo igitur equo flectenda erat ad sinistram habena.

13. *Equi frænato est auris in ore.*) Equus non verbis sed fræno docetur, percipitque quo sit eundum.

14. *Major utrum populum, &c.*) Repetendus hic & passim versus 25. *Scribere te nobis ... par est,* scilicet, *major utrum populum, &c.* Adverte ergo, Lector, hyperbaton longissimum.

Utrum populum.) An Veliensem, an Salernitanum.

15. *Collectosne imbres.*) In cisternis.

18. *Ad mare cum veni.*) Ad aliquam urbem maritimam.

19. *Quod curas abigat, &c.*) Vide lib. 1. Od. 18. &c.

20. *Animumque.*) Vini calor spiritus vitales excitat acceditque, hincque animum pariter.

Quod verba ministret.) Epist. 5.

Fæcundi calices quem non fecere disertum?

21. *Commendet amicæ.*) Hilarem & lacetum præstando. Apage hinc aliam interpretationem.

22. *Tractus uter.*) Velinus, an Salerninus.

25. *Echinos.*) De his lib. 2. Sat. 4.

26. *Pinguis ut inde, &c.*) Ut ex istis regionibus possim redire non solum oculis sanus, sed & toto corpore nitidus, pinguis, & bene curatâ cute. Gall. *gros & gras, dans l'embonpoint.*

Phæax.) Instar Phæacum: de quibus supra Epist. 2. v. 29.

Scribere te nobis, tibi nos accredere par est.
Mænius ut rebus maternis atque paternis
Fortiter absumptis, urbanus cœpit haberi;
Scurra vagus, non qui certum præsepe teneret;
Impransus non qui civem dignosceret hoste;
Quælibet in quemvis opprobria fingere sævus;
Pernicies, & tempestas, barathrumque macelli;
Quidquid quæsierat, ventri donabat avaro.
Hic ubi nequitiæ fautoribus & timidis nil
Aut paullum abstulerat, patinas cœnabat omasi
Vilis & agnini, tribus ursis quod satis esset.
Scilicet ut ventres lamnâ candente nepotum
Diceret urendos correctus. Mænius idem
Quidquid erat nactus prædæ majoris, ubi omne
Verterat in fumum & cinerem; Non hercule miror,
Ajebat, si qui comedunt bona, cum sit obeso

INTERPRETATIO

Quemadmodum Mænius patrimonio devorato facetum se exhibuit: parasitus ille vagabundus, cui certa non esset culina; qui famelicus civem ab hoste non distingueret; in quemlibet vero contumelias quasque dirus configeret; damnum, procella, et gurges macelli, quodcunque lucratus erat, ventri avido largiebatur. Porro *iste cum parum aut nihil obtinuerat a luxuriæ patronis et formidolosis, cœnabat e lance plenâ vervecinis extis crassioribus quantum sufficeret tribus ursis. Adeo nimirum ut emendatus assereret helluonum ventres ardente laminâ esse inurendos. Ipse Mænius cum in fumum et favillam redegisset si quid opimum captaverat, dicere* erat *solitus: Haud equidem miror si nonnulli facultates absumant, quandoquidem*

ANNOTATIONES

25. *Accredere.*) Hac etiam voce utitur Lucretius lib. 3.

Facile hos accredere possis.

26. *Mænius ut, &c.*) Fab. Mænius Pantolabus, gurges & vorax, de quo jam antea non semel. lib. 1. Sat. 3. Hic nonnulli dividunt, alteramque Epistolam faciunt, sed perperam. Deinceps enim explicat Horatius quod supra dixit v. 17. & seq.

27. *Urbanus.*) Lepidus, festivus, et ad mensas divitum facile admitteretur.

28. *Scurra vagus.*) Modo huc, modo illuc cœnam mendicans & captans per facetias.

Præsepe.) Metaph. Est enim proprie locus præseptus, in quo pecudes stabulentur: & per syneced. linter, in quo pabulum jumentis apponitur.

29. *Impransus.*) Theod. Marcilius interpretatur, bene pransus, satur, temulentus.

30. *Qualibet in quemvis, &c.*) Qui fame quasi furore quodam percitus omnes obvios impetebat, maledico dente carpebat, probris incessebat.

31. *Pernicies & tempestas, &c.*) Universa macelli edulia abradens, rapiens, vastans, quasi tempestas; & absorbens, quasi vorago & βάραθρον.

33. *Ubi nequitiæ fautoribus, &c.*) Mænius iste cum nihil fuerat venatus apud divites luxuriam suam fovere & alere solitos, eique faventes, utpote similiter luxuriosos.

Timidis.) Avaris, sumptum facere timentibus: vel scurrilem nequitiam & maledicentiam formidantibus; qui nibus interdum offerebant, ne dicteriis ejus lancinarentur.

34. *Patinas cœnabat omasi.*) Vili qualibet esca contentus domi cœnabat. Quid leg. *tabulas*, ut sit *tabula* lancis genus planum.

Omasi.) Crassior ventriculi pars adipata. Gall. *des trippes, des fressures*. Al. caro bubula pinguior.

35. *Agnini.*) Al. *agnina*, sup. carnis.

Ursis.) Quod animal ingens & vorax.

36. *Scilicet ut ventres, &c.*) Mænius vili cibo expletus domi, *correctus*, & agnoscens naturam haud egere lautioribus alimentis, luxuriam ipse ultro damnans ajebat, luxuriosos esse disperdendos. Vel, *correctus*, eruditus propriâ experientiâ & egestate, quam sibi per luxuriosum victum conflaverat.

37. *Correctus. Mænius idem*) Quidam leg. *Correptus Bestius: idem quicquid, &c.* hoc sensu: Bestius avarus a Mænio luxurioso sordidæ parcitatis accusatus & acriter *correptus*, præ ira & indignatione dicebat: *urendos nepotum ventres laminâ candente*. Bestii avaritiem carpit Pers. Sat. 6.

Mænius idem quidquid, &c.) Ille qui domi tenui victu contentus erat, quando lautiores escas dapes deglutieret, exquisito sapore effectus ajebat: haud miror quod opes absumant aliqui, ut delicatiora comedant obsonia.

Nil melius turdo, nil vulvâ pulchrius amplâ.
Nimirum hic ego sum: nam tuta & parvula laudo,
Cum res deficiunt: satis inter vilia fortis.
Verum, ubi quid melius contingit & unctius, idem
Vos sapere, & solos ajo bene vivere, quorum
Conspicitur nitidis fundata pecunia villis.

INTERPRETATIO

nihil jucundius est pingui turdo, nihil suavius prægrandi vulvâ. Talis nempe sum ego; quippe laudo secura et exigua, quando opes desunt, sat constans inter parva. At quando præstantius aliquid et lautius nactus sum, tum ipse vos dico sapere et solos beatos esse, qui habetis opes bonis prædiis stabilitas.

ANNOTATIONES

41. *Obeso nil melius turdo.*) Martial. lib. 13. Epigr. 92. inter aves turdo primam saporis gloriam adjudicat. Pers. Sat. 6. v. 24.

tenuem solers turdorum nosse salivam.

Nempe Romæ catilliones erant subtilis adeo palati, ut gustu dignoscerent turdorum sapores varios, an silvestres, an ex aviario, an mares, an feminæ. Vide supra l. 1. Sat. 5. & l. 2. Sat. 2.

Vulvâ.) Jucundam palato & maxime delicatam primiparæ suis vulvam, testatur Plin. l. 8. c. 51. & lib. 11. cap. 37. Martial. l. 13. Epigr. 56.

Me materna gravi de sue vulva capit.

42. *Hic ego sum.*) Mænio similis sum, parvo & vili contentus, cum desunt meliora: quando vero suppetunt lautiora, hæc sana haud sperno, imo collaudo: & quibus opes atque istæ deliciæ adsunt beatos censeo & prædico.

46. *Quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis.*) Censum habentes fundo certo stabilitum, villam proventus certos referentem, *opes fundatas atque optime constitutas*; ut ait Cic. pro Rabirio. Idem pro Domo; *fundatissima familia ruina.*

EPISTOLA XVI.

AD QUINCTIUM

Descriptio villæ Horatianæ. Quis dicendus vir bonus?

Ne percunčteris, fundus meus, optime Quinčti,
Arvo pascat herum, an baccis opulentet olivæ,
Pomisne & pratis, an amičtâ vitibus ulmo:
Scribetur tibi forma loquaciter, & situs agri.
Continui montes, nisi dissocientur opacâ
Valle; sed ut veniens dextrum latus aspiciat Sol,
Lævum discedens curru fugiente vaporet.
Temperiem laudes. Quid, si rubicunda benigne
Corna vepres & pruna ferant? si quercus & ilex
Multâ fruge pecus, multâ dominum juvet umbrâ?
Dicas adductum propius frondere Tarentum.
Fons etiam rivo dare nomen idoneus, ut nec
Frigidior Thracam, nec purior ambiat Hebrus,
Infirmo capiti fluit utilis, utilis alvo.
Hæ latebræ dulces, etiam (si credis) amœnæ,
Incolumem tibi me præstant Septembribus horis.
Tu recte vivis, si curas esse quod audis.

INTERPRETATIO

Ne quæras, o bone Quincti, utrum ager meus dominum frugibus nutriat, an baccis oleæ ditet, an fructibus, an vitibus ulmo circumdatis; en tibi verbose describam speciem et situm prædii mei. Perpetui sunt colles, nisi quod separantur valle umbrosâ, ita ut sol oriens aspiciat latus dextrum, obeunte vero curru decedens tepefaciat sinistrum. Temperatum cœlum *laudaveris. Porro sentes producunt affatim rubra corna et pruna: quercus et ilices glandem plurimam pecoribus, et densam umbram hero suppeditant. Diceres Tarentum prope advectum florere. Interluit quoque fons aptus nomen rivo tribuere, quo neque frigidior nec limpidior Hebrus Thraciam irrigat; capiti male affecto, pariter et ventri saluber. Grata hæc latebula, quin et si fidem habes, jucunda sanum tibi me faciunt mense Septembri. Tu recte vivis, si*

ANNOTATIONES

1. *Ne percunčteris.*) Per insinuationem agrum suum describit Poeta: Deinde quis vere sit vir bonus explicat: ubi Quinctium notat valde adulatoribus nimis credulum.

Quinčti.) Is videtur esse Quinctius Hirpinus, cui est inscripta Oda 11. lib. 2.

5. *Continui montes, &c.*) Situs ille saluberrimus, vallis amœna ventis orientalibus & occidentalibus exposita, a meridie vero & septentrione duobus collibus defensa: quæ porro temperatâ fruatur aurâ, & fonte irrigetur, cujus aquæ infirmo capiti alvoque medeantur.

6 *Valle.*) Hæc Ustica dicebatur, ut volunt quidam. Cruquius vero opinatur nomen hoc fuisse potius propinqui montis, cui ex adverso immineret Lucretilis mons, de quo Lib. 1. Od. 17.

11. *Tarentum.*) Urbem prorsus jocundam & voluptariam, quam sæpius commendat Horatius. Lib. 1 Od. 28. Lib. 2. Od. 6. L. 3. Od. 5.

12. *Fons etiam rivo.*) Blandusia nempe fons in finibus Sabinorum apud Mandelam pagum. De illo l. 3. Od. 13. *rivus* autem *Digentia* vocabatur, atque in Tiberim defluebat post Farfarum flu. & Vacunæ fanum. Vide postea Ep. 18. vers. 104.

Dare nomen idoneus.) Tam abundantes aquas ei rivo præbens, ut inter fluvios Sabinorum Digentia numeretur & nominetur.

13. *Thracam.*) Vide lib. 1. Od. 25.

Hebrus.) Ingens Thraciæ fluvius, de quo jam supra Epist. 3. & cit. Od. 25. lib. 1.

15. *Hæ latebræ dulces, &c.*) Autumno ineunte secedens in hanc villam meam, a morbis tunc frequentibus me vindico. Juvenalis *lethiferum Autumnum* dicit, Sat. 4. v. 56. ex Hippoc. & Galen. Id. Sat. 6. v. 516.

..... *metuique jubet Septembris & Austri Adventum.*

17. *Tu recte vivis, &c.*) Cic. Offic. 2. n. 43. *Præclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id age-*

Jactamus jampridem omnis te Roma beatum.
Sed vereor ne cui de te plus quam tibi credas,
Neve putes alium sapiente bonoque beatum:
Neu si te populus sanum recteque valentem
Dictitet, occultam febrem sub tempus edendi
Dissimules, donec manibus tremor incidat unctis.
Stultorum incurata pudor malus ulcera celat.
Si quis bella tibi terrâ pugnata marique
Dicat, & his verbis vacuas permulceat aures:
Tene magis salvum populus velit, an populum tu,
Servet in ambiguo, qui consulit & tibi & urbi,
Juppiter: Augusti laudes agnoscere possis?
Cum pateris sapiens emendatusque vocari,
Respondesne tuo, dic sodes, nomine? Nempe
Vir bonus & prudens dici delector ego, ac tu.
Qui dedit hoc hodie, cras si volet auferet: ut si
Detulerit fasces indigno, detrahet idem.
Pone; meum est, inquit: pono, tristisque recedo.
Idem si clamet furem, neget esse pudicum,

INTERPRETATIO

studes esse qualis diceris. Te felicem dudum prædicamus omnes Romani. At metuo ne aliis de te plus credas quam tibimetipsi: neve existimes felicem diversum a probo et sapiente; ac, si te sanum et bene habentem dicat populus, ne secretam febrem celes circa horam cœnæ, usquequo tremulæ fiant manus unctæ. Improba verecundia abscondit ulcera fatuorum putrida. Si aliquis narret certamina terrâ marique a te confecta, atque aures tuas patentes deliniat isto sermone: Utinam *Jupiter qui te urbemque diligit, incertum semper teneat, utrum populus te magis exoptet incolumem, an tu populum: numquid discernere poteris Augusti laudationem? Quando vero sinis te appellari sapientem et perfectum, quæso dic, an respondes huic tuæ appellationi? Scilicet ego probus et sapiens vocari gaudeo, et tu* similiter. *Verum qui hodie tribuit istud* elogium, *ipse cras eripiet, si lubet; et quasi immerito honorem detulerit, adimet. Depone, ait* populus; quod *meum est. Depono, ac mœstus abeo. Si autem ipse furem me aut*

ANNOTATIONES

ret ut qualis haberi vellet, talis esset.

19. *Sed vereor ne cui de te plus quam tibi credas.*) Imitatus Persius Sat. 4. v. 46.

. . . . Egregium cum me vicinia dicat,
Non credam?

21. *Neu si te populus, &c.*) Pers. mox cit.

Nequicquam populo bibulas donaveris aures.
Respue quod non es: tollat sua munera cerdo:
Tecum habita; & noris quam sit tibi curta supellex.

22. *Occultam febrem dissimules, &c.*) Vereor ne vitia tibi certa non obscura dissimules & tegas, donec ea ipse prodas incautus, aut vitioso quopiam impetu abreptus, & patefactus qualis es: sicut æger edendi appetens simulat se non tentari febre, nec a cibo temperat: donec ipsa se prodat febris, edentisque manus reddat tremulas. Persius Sat. 3. v. 100.

Sed tremor inter vina subit, calidumque trientem
Excutit e manibus: dentes crepuere retecti:
Uncta cadunt laxis tunc pulmentaria labris.

24. *Stultorum incurata pudor, &c.*) Stulti sua vitia non curant emendare, sed curant abscondere, per malam pudorem.

26. *Vacuas permulceat aures.*) Adulationibus gaudentes, & adulatoribus semper apertas.

27. *Tene magis salvum, &c.*) Hi duo versus vel a Vero aliove Poëtâ in laudem Augusti scripti fuerant, ac velut noti hic referuntur; vel ab ipso Horatio facti sub tertiâ personâ adhibentur.

29. *Augusti laudes agnoscere possis?*) An tibi stulte attribues quod ad Augustum noscitur pertinere: an cognosces non ad te, sed ad ipsum scriptas eas laudes?

30. *Emendatus.*) Vitiis carens.

31. *Nomine.*) Pro, *nomini*: ut bene observat Marcilius.

32. *Nempe vir bonus, &c.*) Responsio est Quinctii, quam mox Horatius refellit.

Delector ego, ac tu.) Cic. Philipp. 1. n. 37. *levis est animi lucem splendoremque fugientis, veram gloriam, qui fructus veræ est virtutis, repudiare.*

33. *Qui dedit hoc hodie, cras, &c.*) Populus nempe inconstans & levis. Verum ut bonus & sapiens talis est, quamvis a populo non dicatur; sic qui non est, talis non fit, licet dicatur.

Contendat laqueo collum pressisse paternum,
Mordear opprobriis falsis, mutemque colores?
Falsus honor juvat, & mendax infamia terret,
Quem, nisi mendosum & mendacem? Vir bonus est quis?
Qui consulta patrum, qui leges juraque servat:
Quo multæ magnæque secantur judice lites:
Quo responsore, & quo caussæ teste tenentur.
Sed videt hunc omnis domus & vicinia tota
Introrsum turpem, speciosum pelle decorâ.
Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat
Servus: Habes pretium, loris non ureris, aio.
Non hominem occidi: Non pasces in cruce corvos.
Sum bonus & frugi: Renuit, negat atque Sabellus.
Cautus enim metuit foveam lupus, accipiterque
Suspectos laqueos, & opertum milvius hamum.
Oderunt peccare boni virtutis amore.
Tu nihil admittes in te formidine pœnæ.
Sit spes fallendi, miscebis sacra profanis.
Nam de mille fabæ modiis cum surripis unum,
Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.

INTERPRETATIO

impudicum vocet, vel patrem a me strangulatum asserat, an percellar falsis istis criminationibus, aut expallescam? Inanis gloria delectat, et falsa contumelia exterret, ecquem, nisi vitiosum et fallacem? Age: quis est vir probus? Qui edicta, qui leges et instituta majorum observat: quo judice dirimuntur plures et graves controversiæ: quo adstipulatore, quo testimonium perhibente, causæ obtinentur. At istum cuncta familia omnesque vicini cognoscunt intus flagitiosum, quamvis *externâ specie honestum*. Verum enim vero *si mihi servus dicat; haud furatus sum, neque aufugi: respondebo; Mercedem tenes,* scilicet, *scuticis minime cæderis*. Si dicat; *Neminem interfeci: respondebo:* Bene est, *haud in patibulo cervis escam præbebis*. Dicat: *Probus sum et innocens: Venusinus refragatur et contradicit*. *Quippe lupus astutus foveam timet, accipiter autem pedicam invisam, et milvius uncum obtectum*. *Probi fugiunt peccatum* ob *studium virtutis*. *Tu vero non peccabis metu supplicii*: quod si *latere speres, fas et nefas attentabis*. *Enimvero quando e mille modiis fabarum unum furaris, injuria sic mihi* quidem, *at non culpa minor* videtur.

ANNOTATIONES

40. *Mendacem.*) Qui se exhibet alium quam sit, videlicet bonum & sapientem, cum sit turpis & stultus. Sunt qui legant *medicandum*, id est egentem medicaminibus Philosophiæ, ad mores formandos aut emendandos.

Vir bonus est quis?) Ex opinione & fatuâ vulgi sententiâ, quisquis videtur esse bonus, talis existimatur & prædicatur. Itaque per ironiam describitur qui falso bonus censetur. Plato 2. de Rep. *Si opinio & fama vim affert veritati, & penes eam est vita beatæ principatus, ... ergo umbracula quadam & ficta virtutis species nobis est quærenda.*

46. *Nec furtum feci.*) Rem illustrat similitudine.

48. *Non pasces in cruce corvos.*) Non affigeris cruci, quod servile pridem erat supplicium; nec tuum cadaver ibi pendens corvis pabulum erit.

49. *Renuit, negat atque Sabellus.*) Ego Horatius contrarium assevero. Sabellis olim expulsis invecti sunt coloni Romani, ac Venusiam occuparunt. Vide lib. 2. Sat. 1. v. 36.

50. *Cautus enim, &c.*) Similitudine conglobatâ ostendit servum haud posse dici bonum, eo quod abstinet a peccando, metu pœnæ duntaxat.

52. *Oderunt peccare boni, &c.*) Bias dicebat: Non metûs, sed decoris gratiâ abstinendum a peccato. Cic. 1. de Leg. *Si non ipso honesto movemur, ut viri boni simus, sed utilitate aliquâ aut fructu; callidi sumus, non boni. Nam quid faciet in tenebris qui nihil timet nisi testem, vel Judicem?*

55. *Tu nihil admittes in te formidine pœnæ.*) Clemens Alexandrinus præclare scribit, duo esse genera timoris: unum cui pudor junctus: quo timore bonum principem cives metuunt, & nos Deum timemus, & boni liberi parentes: alterum cui comes odium, quali afficiuntur servi erga dominos asperos.

56. *Damnum est, non facinus, &c.*) Legunt plerique

Est damnum levius, sed non facinus tamen: esto. quod nec stylum Horatianum sapit, nec reperitur in ullâ vetere membranâ.

Vir, bonus omne forum quem spectat & omne tribunal,
Quandocunque deos vel porco vel bove placat,
Jane pater clare, clare, cum dixit, Apollo,
Labra movet metuens audiri: Pulcra Laverna,
Da mihi fallere: da justum sanctumque videri:
Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.
Qui melior servo, qui liberior sit avarus,
In triviis fixum cum se demittit ob assem,
Non video: nam qui cupiet, metuet quoque: porro
Qui metuens vivit, liber mihi non erit unquam.
Perdidit arma, locum virtutis deseruit, qui
Semper in augenda festinat & obruitur re.
Vendere cum possis captivum, occidere noli.
Serviet utiliter: sine pascat durus, aretque;
Naviget, ac mediis hyemet mercator in undis;
Annonæ prosit, portet frumenta penusque.
Vir bonus & sapiens audebit dicere; Pentheu
Rector Thebarum, quid me perferre patique

INTERPRETATIO

Nempe vir ille *honestus, quem forum universum et omnia tribunalia venerantur, quoties diis sacrificat porcum aut bovem, postquam altâ voce pronunciavit: Jane pater, vel, Phœbe; labia commovet audiri timens: Præclara Laverna, tribue mihi et latere possim; concede ut existimer integer et innoxius: crimina caligine, dolos autem nubilo obvela. Certe haud intelligo qua ratione servo præstantior aut liberior sit avarus, quando in compitis se inclinat propter assem defixum. Etenim quisquis appetet etiam timebit. Qui vero inter metum vitam ducit,* hunc *liberum nunquam censebo. Amisit arma, stationem virtutis reliquit quicunque in opibus amplificandis laborat atque opprimitur. Quandoquidem servum licet venundare, cave ne interficias; utile ministerium exhibebit: permitte ut ærumnosus* greges *pascat, agros colat, navigationem exerceat, ac negotiando hyemem in medio mari traducat, annonam promoveat, triticum et obsonia convehat.* Tandem *vir probus et sapiens non verebitur* ita *loqui: o Pentheu rex Thebarum, quid me adiges innoxium*

ANNOTATIONES

57. *Vir bonus, omne forum, &c.*) Vir iste bonus falso a te & e vulgo existimatus.

60. *Labra movet metuens, &c.*) Videri vult recta precari & orare ab Apolline vel Jano, sed revera improbus improba precatur. Pers. Sat. 2.

Mens bona, fama, fides; hæc clare, & ut audiat hospes.
Illa sibi introrsum & sub lingua immurmurat: O si
Ebullit patrui præclarum funus, &c.

Laverna.) Dea sub cujus tutela erant fures, hinc laverniones dicti. Nomen vel a λαβεῖν, *capere*, quasi *Laberna*, mutato b in v: vel a lavando, si *lavare* pro *furari*, veteres dixere: nam *levare* potius dixisse alii affirmant: quod si ita est, *Laverna* dicta est pro *Levarna*. Alii deducunt a λάφυρα, *spolia*, ut *Laverna* dicatur pro *Laphurna*: quod minus arridet. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 16. sic scribit: *Laverna furum Dea, in cujus luco, ut impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare studiderunt.* Heic erat ædes sacra Romæ, & Lavernalis inde porta.

64. *In triviis fixum cum se demittit ob assem.*) Cum ad assem colligendum se inclinat, ac ludibrium subit puerorum, qui assem humi defigunt ad illudendum prætereuntibus. Pers. Sat. 5. v. 111.

Inque luto fixum possis transcendere nummum.

67. *Perdidit arma, &c.*) Nihil militi est magis ignominiosum, quam perdere arma, aut stationem deserere. Sensus est. Qui lucro avide inhiat, sanam perdidit mentem, quæ hominis est armatura adversus errores, quibus ut hostibus ratio ejus felicitasque impetuntur expugnaturque.

69. *Vendere cum possis captivum, &c.*) Vel, ita ratiocinari avarus est accipiendus; vel sic interpretari licet: Quemadmodum non expedit servum occidere quem vendere possemus; magisque sinendus est vivere, quia utilis ad multa erit: sic ille avarus cupiditati servire permittendus est: Nec enim inutilis erit publicæ rei. Quippe si ad rem augendam, negotietur, frumenta comportet, &c. *annonæ proderit*, eam viliorem faciendo: adeoque cives juvabit.

73. *Vir bonus & sapiens.*) Vir reapse bonus & sapiens fortiter suam tuetur libertatem inter ipsa quoque vincula.

74. *Pentheu rector Thebarum.*) Dialogum instituit Poeta, imitatus Euripidem in Bacchis, ubi inducitur Bacchus a Pentheo ligatus nihilominus

Indignum coges? Adimam bona. Nempe pecus, rem,
Lectos, argentum. Tollas licet. In manicis &
Compedibus sævo te sub custode tenebo.
Ipse Deus, simul atque volam, me solvet. Opinor,
Hoc sentit: Moriar: *mors* ultima linea rerum est.

INTERPRETATIO

sustinere ac subire? Bonis spoliabo. Nimirum auferes greges, supellectilem, pecuniam: auferre potes. Manibus ac pedibus vinctum te retinebo sub custode sævissimo. Ipse Deus liberabit me, ubi primum cupiam. Credo ego illum ita sentire: Moriar: mors rerum omnium finis est.

ANNOTATIONES

audacter loqui, & constanti animo Penthei regis minas & vincula spernere. Hic adumbrat Horatius virum vere sapientem, quem nec metus aut minæ, nec carcer aut ulla vis servum efficere, aut a virtutis gradu valent depellere. De *Pantheo* lib. 2. Od. 19. De *Thebis* lib. 2. Sat. 5.

75. *Adimam bona.*) Cic. Parad. 1. *Nec eum ego dicam bona perdidisse, si quis pecus aut supellectilem amiserit.*

78. *Ipse Deus.*) Exsolvet me pater meus Jupiter, inquit Bacchus ad Pentheum, apud cit. Euripid. Bacch. Act. 2.

Opinor, hoc sentit.) Hæc Horatius: Credo sapientem ita secum reputare: Quid grave tandem ac durum mihi potest accidere quod metuam? quid me subigere & vincere valeat? Enimvero quibuscunque ærumnis me exsolvet mors tandem, mors inquam rebus omnibus brevi finem impositura. Adde quod corpus est animi carcer: ergo velut e carcere liberatur animus, quando per mortem corpore solvitur.

79. *Mors ultima linea rerum est.*) Metaph. vel a Pictura, vel a Geometria: *omnium mors est extremum.* Demosth. Tull.

A D   S C Æ V A M

EPISTOLA XVII.

Spernenda non est amicitia principum. Quomodo comparanda?

Quamvis, Scæva, satis per te tibi consulis, & scis
Quo tandem pacto deceat majoribus uti;
Disce docendus adhuc, quæ censet amiculus; ut si
Cæcus iter monstrare velit: tamen aspice, si quid
Et nos, quod cures proprium fecisse, loquamur.
Si te grata quies & primam somnus in horam
Delectat; si te pulvis, strepitusque rotarum,
Si lædit caupona, Ferentinum ire jubebo.

INTERPRETATIO

O Scæva, quanquam ex temetipso abunde sapis, et nosti qua demum ratione oporteat versari cum magnatibus; adhuc tamen erudiendus accipe quæ existimat parvus amicus tuus; velut si viam cæcus indicare tentet. Itaque adverte, si nos etiam aliquid dicamus quod tuum facere studeas. Si te juvat tranquillum esse, et dormire ad primam usque diei horam; si te offendit pulvis, et curruum fragor, et caupona, suadebo ut pergas Ferentinum.

ANNOTATIONES

1. *Quamvis Scæva.*) Est hæc Epistola gravis, elegans, erudita, callida, magnatum assectatoribus idonea.

Scæva.) Eques Romanus.

Per te tibi consulis.) Alieno consilio nequaquam egens. Sic leniter assentatur Horatius, ut animum præparet ad auscultanda monita.

5. *Quod cures proprium fecisse.*) Quod in tuam utilitatem vertes.

6. *Primam in horam.*) Usque ad ortum solis, quæ prima est & olim numerabatur hora diei naturalis videlicet.

7. *Pulvis.*) Ob vehicula in urbe frequentia.

8. *Caupona.*) Ubi rixæ, pugnæ, contentiones, vociferationes, aliaque mala passim grassantur.

Ferentinum.) Parum celebre oppidum Hernicorum. Synecd. pro quovis alio ejusmodi, in quo non sunt eadem incommoda, quæ in magnis urbibus; ubi proinde quietem ducere vitam licet.

Nam neque divitibus contingunt gaudia solis:
Nec vixit male, qui natus moriensque fefellit.
Si prodesse tuis, pauloque benignius ipsum
Te tractare voles; accedes siccus ad unctum.
Si pranderet olus patienter, regibus uti
Nollet Aristippus. Si sciret regibus uti,
Fastidiret olus, qui me notat. Utrius horum
Verba probes & facta, doce: vel junior audi,
Cur sit Aristippi potior sententia: namque
Mordacem Cynicum sic eludebat, ut ajunt.
Scurror ego ipse mihi; populo tu: rectius hoc &
Splendidius multo est, equus ut me portet, alat rex.
Officium facio: tu poscis vilia rerum,
Dante minor; quamvis fers te nullius egentem.
Omnis Aristippum decuit color, & status, & res;

INTERPRETATIO

Nec enim opulenti soli habent voluptatem: neque vixit infelix qui natus et moriens latuit. At si tuis commodus esse cupias, teque ipsum aliquanto lautius habere, inops ad opulentum contendes. Si herbis vesci sponte vellet Aristippus, haud magnates sectaretur. Si cum magnatibus vivere nosset is qui me carpit, herbas respueret. Utrius istorum dicta factaque praeferas, dic; vel junior ausculta quamobrem melior videatur Aristippi sententia. Etenim Cynicum dicacem ita refellebat, ut inquiunt: Ego mihi ipse scurram ago, tu vero plebi. Atqui *longe potius illud et honestius est, ut me vehat equus, et rex nutriat.* Ego *obsequium praesto: tu res viles petis, donante inferior, tametsi dicis te nulli re indigere. Aristippum decuit quilibet habitus, et conditio, et fortuna: quaerebat me-*

ANNOTATIONES

9. *Nam neque divitibus, &c.*) Imo tenuiores plerumque felicius vivunt quam divites.

10. *Nec vixit male, &c.*) Epicurus dixerat: λάθε βιώσας: vitæ privatæ bona antea non semel vidimus. Ovid. Trist.

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, & intra
Fortunam debet quisque manere suam.

12. *Accedes siccus ad unctum.*) Magnatum amicitiam consuetudinem & familiaritatem requires, quorum ope tibi tuisque utilis fias.

13. *Si pranderet olus, &c.*) Aristippus Alexandri magni sectator aliquando invenit Diogenem olera lavantem ad cibum capiendum. Hic vero indigenti illi dixit: Si Aristippus oleribus ad victum, ut ego, contentus esset, profecto nollet serviliter obsequi regibus. Tum Diogeni respondit Aristippus: Si Diogenes sciret uti familiaritate regum, certe olera fastidiret, malletque, et ego, principes sectari.

14. *Aristippus.*) De eo plura lib. 2. Sat. 3. &c.

18. *Mordacem Cynicum.*) Cynici Philosophi sectatores Antisthenis, a canina mordacitate sic appellati, quod in mores hominum nullo discrimine inveherentur. Quos inter eluxit Diogenes ille Cynicus, dolio suo, in quo degebat, celebris, victum in singulos dies emendicare solitus, hincque dictus [illegible]: Alexandrum magnum invisentem vix alloqui dignatus, et se admirabilem præbuit: ad annos prope nonaginta consenuit. Plutarch. Laert. Vide Juvenal. Sat. 14. c. 311.

19. *Scurror ego ipse mihi.*) Ego, meam ad utilitatem, regibus me gratum præsto: tu verò te populo admirabilem exhibes per victum inopem & durum. Atqui quanto rex plebe est excellentior, tanto videtur melius regi quam populo gratiosum esse. Ita censebat Aristippus, & cum eo noster Poeta. Vox *scurror*, jam Sat. 3. lib. 2.

20. *Equus ut me portet, alat rex.*) Proverb. Græc. e Tragœdia quadam, inquiunt; in qua juvenis militiæ adscriptus, cum ad petendam missionem impelleretur, abnuens respondit: [illegible]: *equus me portat: rex alit;* quo scilicet ostendebat bene sibi esse.

21. *Officium facio: tu poscis, &c.*) Ego me officiosum regibus exhibens, honestum victum nanciscor, tu autem nullius egentem jactes licet, vilia tamen mendicans, te danti subjicis, quod multo est indignius.

Vilia rerum, dante minor.) Sic habent optimi codices: quod elegantius, & magis Horatianum, quam ista:

. . . . . . *tu poscis vilia; verum es*
Dante minor, &c.

23. *Omnis Aristippum decuit color, &c.*) Laertio teste, conformabat se Aristippus aptissime ad omnes vitæ humanæ conditiones, ad locum, tempus & personam sese accommodans: ajebatque, turpe esse & nefas, non acquiescere præsentibus, & plus semper appetere.

Tentantem majora, fere præsentibus æquum.
Contra, quem duplici panno patientia velat,
Mirabor vitæ via si conversa decebit.
Alter purpureum non exspectabit amictum;
Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet,
Personamque feret non inconcinnus utramque.
Alter Mileti textam cane pejus & angue
Vitabit chlamydem: morietur frigore, si non
Rettuleris pannum: refer, & sine vivat ineptus.
Res gerere, & captos ostendere civibus hostes,
Attingit solium Jovis, & cœlestia tentat.
Principibus placuisse viris, non ultima laus est.
Non cuivis homini contingit adire Corinthum.
Sedit, qui timuit ne non succederet: esto.
Quid? qui pervenit, fecitne viriliter? atqui

INTERPRETATIO

liora, sed præsentibus contentus erat. A contrario quem tolerantia duplici operit veste, demirabor si vitæ genus diversum deceat. Alter non expectabit vestem purpuream, et quacunque vestitu ibit per loca maxime frequentata, nec illepidus sustinebit hunc illumque habitum. Alter Milesiam chlamydem fugiet plus quam canem aut serpentem: atque enecabitur frigore, nisi suum illi pannum restituas. Redde, et permitte ut vivat insulsus. Præclara facinora exequi, et subactos hostes civibus exhibere, est aliquid potestati divinæ et cœlo proximum. Neque mediocriter laudabile est demereri viros primarios. Non cuilibet datur Corinthum pervenire. Quievit qui formidavit non pertingere. Esto. At qui adiit, an strenue se gessit?

ANNOTATIONES

25. *Contra quem duplici, &c.*) Aristippus in omni statu decore se gerit, tam in opibus, quam in inopia: at non ita Diogenes, qui inops quidem præclare ait, at vix inter opes credam ea decore & virtute usurum. Plato quidem ita de Aristippo sentiebat.

Quem duplici panno patientia velat, &c.) Descriptio est seu periphrasis Diogenis Cynici, de quo Laert. *Pallium, ut volunt quidam, primus duplicatum habuit in usu, tum propter frigus, tum ut eo se dormiens involveret.*

27. *Alter purpureum non exspectabit, &c.*) Aristippus si desit vestis purpurea, qua uti solet, absque mora induet quamlibet viliorem, nec verebitur pannosus prodire in publicum. Contra Diogenes pretiosum amictum omnino recusabit: ac si defuerit vilis sibi consuetus, nudus mallet consistere ac frigore confici.

29. *Personam feret non inconcinnus, &c.*) Plutarch. Orat. 1. de fortuna & virtute Alexandri: Aristippum mirantur, inquit, quod tam vili pallio quam Milesiâ chlamyde utens, in utroque tuebatur personam suam.

30. *Alter.*) Diogenes sordidæ vestis plusculum tenax.

Mileti textam.) Ex optima lanâ, e Mileto urbe Ioniæ, versùs Cariæ fines, apud Asiam minorem, hod. *Melasso*: ubi molliores contextas olim chlamydes in matronarum deliciis habitas, testis Virgil. Georg. 3. v. 306.

. . . *quamvis Milesia magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

32. *Si non rettuleris pannum.*) Ajunt Diogenem ab Aristippo invitatum ad balneas: ubi cum essent soli, prior Aristippus exiens, ac Diogenis vile pallium induit, suumque purpureum ei reliquit. Tum vero pertinaciter repetere Diogenes quod suum erat, ac nudus remanere: quem Aristippus increpavit ut nimium famæ servientem, & perperam algere malentem, quam conspici in purpurea veste sibi insolitâ.

Refer, & sine vivat ineptus.) Præclarum schema.

Ineptus.) Non ut Aristippus, aptus & concinnus in quocumque fortunæ statu & habitu; nec animo æquo omnia suscipiens.

33. *Res gerere, &c.*) Hactenus ostendit Horatius, laudabilius videri sectari viros principes, quam obscuram & inopem vitam ducere. Jam dicit arduum esse, cum principibus versari, eorumque benevolentiam consequi. Demum ad id quædam monita haud spernenda profert.

35. *Non ultima laus est.*) Prima sit laus egregiam Reip. navare operam, & præclare gestis rebus principatum assequi: secunda erit, summis viris, ac Reip. clavum, aut primos in ea gradus tenentibus placuisse, eorumque gratiam demereri.

36. *Non cuivis homini, &c.*) Hujus proverbii varia affertur origo. Alii ad magnas Corinthiorum opes & luxum referunt. Strabo. Alii ad Laidem aliasque meretrices nimio quæstu famosas. Gell. l. 1. c. 8. Alii optime ad difficultatem adeundi portum Corinthiacum Isthmi causâ geminum; unde bimaris *Corinthus* dicitur. Vide lib. 1. Od. 7.

37. *Sedit qui timuit ne non succederet, &c.*) Qui

Hic est, aut nusquam, quod quærimus: hic onus horret,
Ut parvis animis & parvo corpore majus:
Hic subit, & perfert. Aut virtus nomen inane est,
Aut decus & pretium recte petit experiens vir.
Coram rege suo de paupertate tacentes,
Plus poscente ferent: distat, sumasne pudenter,
An rapias: atqui rerum caput hoc erat: hic fons.
Indotata mihi soror est, paupercula mater,
Et fundus nec vendibilis, nec pascere firmus,
Qui dicit; clamat, victum date: succinit alter,
Et mihi dividuo findetur munere quadra.
Sed tacitus pasci si posset corvus, haberet
Plus dapis, & rixæ multo minus invidiæque.
Brundusium comes aut Surrentum ductus amœnum,
Qui queritur salebras, & acerbum frigus, & imbres;
Aut cistam effractam, & subducta viatica plorat;
Nota refert meretricis acumina, sæpe catellam

INTERPRETATIO

Verumenimvero quod petimus hic stat, vel nusquam existit. *Ille fugit onus velut superans animum et corpus imbecille: iste subit et sustinet.* Profecto *vel noman vanum est virtus, vel peritus vir optime quærit gloriam et præmium.* Ergo hæc animadverte. *Non querentes de inopia coram suo principe, plus consequentur* quam qui *petunt. Interest utrum accipias verecunde, an extorqueas. Veruntamen hæc summa et cardo rei est. Quisquis* ita *loquitur: Sororem habeo sine dote, matrem inopem, et prædium non facile vendi, nec satis alimenti præbens, is aperte dicit. Date cibos.* Mox *alter succlamat: dividatur munus, ut otiam mihi pars distribuatur. Verum si corvus silens ederet, plus ciborum haberet, et longe minus rixarum et invidiæ.* Porro *qui Brundusium aut Surrentum comes assumptus, conqueritur de* itineris *difficultate, de asperitate frigoris, de pluvia; vel deflet arcam ruptam, et viatica subrepta;* ille *imitatur solitam meretricibus astutiam:* quæ *modo catellam*

ANNOTATIONES

periclitari veretur, quoniam incertum exitum timet, is abstinet a navigatione, vel qualibet aliâ re grandi suscipiendâ, desesque manet. Et is non reprehensione dignus judicatur. Verum qui non terretur difficultatibus, & laborem ultro adit, remque exequitur, is sane viri fortis elogium meretur, & priore longe est laudabilior. Prolepsis est.

39. *Hic est, aut nusquam quod quærimus.*) In agendo viriliter consistit ea vera laus & virtus quam quærere debemus, & de qua modo disputamus.

Onus horret.) Grave est sane magnatibus obsequi.

42 *Experiens vir.*) Magnum usum habens rerum maximarum, & de iis recte judicans.

43. *Coram rege suo.*) Jam præcipit quæ sint observanda apud viros primarios, ad gratiam eorum promerendam, obtinendumque *decus & pretium*, idest, laudem pariter & præmia.

44. *De paupertate tacentes plus poscente ferent.*) Quippe homo querulus sit importunus & odiosus. At qui modeste & tacite feret aliquandiu suam pauperiem, patronum movebit ad opem sibi largius impertiendam. Porro si cum pudore sumat quæ dabuntur, nova in dies dona novamque simul gratiam nansciscetur.

45. *An rapias.*) Qui enim avide accipit aut postulat, velut insatiabilis habetur; mox gradu excidit, & arcetur tanquam indecore se gerens, indignusque familiaritate nobilium.

Rerum caput & fons.) Hinc pendet omnis ratio captandæ magnatum benevolentiæ & gratiæ: si studeas & scias cum potentioribus decenter versari.

49. *Quadra.*) Vel, panis frustum; vel, lance edulia continens. Juvenal. Sat. 5. *alienâ vivere quadrâ.* Virg. Æn. 7. *nec parcere quadris.* Hæc ergo vox significat tum placentam, tum catinum quadratæ figuræ. Metonymia est.

50. *Sed tacitus pasci, &c.*) Vel alludit ad apologum de corvo prædam nacto; quam vulpes crocitatione accita dolo intercepit: vel ad communem avium morem quæ voce strepunt cum ad cibum accedunt; quod si tacerent, *plus haberent dapis*, non accitis garritu consortibus.

52. *Brundusium.*) Urbs est Salentinorum maritima, de qua jam lib. 1. Sat. 5. in fine.

Surrentum.) Hæc urbs Picentinorum ad mare, vino generoso celebrata est. Lib. 2. Sat. 4. Ovid. Metam. 5.

Et Surrentinos generoso palmite colles.

55. *Meretricis acumina.*) Quæ sæpe fingit se

Sæpe periscelidem raptam sibi flentis: uti mox
Nulla fides damnis verisque doloribus adsit.
Nec semel irrisus triviis attollere curat
Fracto crure planum, licet illi plurima manet
Lacryma, per sanctum juratus dicat Osirim,
Credite: non ludo: crudeles tollite claudum.
Quære peregrinum, vicinia rauca reclamat.

INTERPRETATIO

modo periscelidem amissam lacrymantur; adeo ut subinde non credantur veræ jacturæ et lacrymæ. Et vero qui *semel illusus* est, *haud satagit erigere fraudulentem ruptâ tibiâ, quamvis abundantes fletus emittat, et sacrum Osirim contestatus clamet: Fidem habete: minime jocor:* o *inhumani debilem erigite.* Huic enim *vicini strenue respondent:* heus *peregrinum invoca.*

ANNOTATIONES

quidpiam amisisse, & amissa graviter flere, ut ab emetore similie donentur. Vide Pleut. Trecul. Ovid, s. de erte:

Quid cùm mendaci damno mœstissima plorat?
Elapsusque cavâ fingitur aure lapis!

Catellam.) Vel, parvam cenem quem in deliciis hebebat; vel potius, monile muliebre, ut sit dimioutivum e catena.

56. *Periscelidem.*) Cruris vincolem & ornementum, *περὶ, circum, τὰ σκέλη, crura vel genua.* Gall. *jarretiere.* Periscelides sunt ornamente crurum mulierum: sive armillæ pedum, quibus earum grassus ornentur: inquit Isidorus.

57. *Nulla fides damnis.*) Sic ille querulus exploditur: ejusque dolor & fletus apud patronem ficti hebantur, nihilque moneris obtinent.

59. *Fracto crure planum.*) πλάνος, *fallax, impostor, nebulo*, qua etiem voce utitur Cicero pro Cluentio num. 72. *His ille planus improbissimus quæstu judiciarie pastus.* Erat nempe quidem illusor in triviis lamentari solitus, quasi fractum crus esset, ut in vehicula tolleratur: cui cum aliquando id mali vere contigisset, haud etiam tum fidem hebuit: & fracto genu debilem nemo sublevabet, qeoniam antea sæpius illuserat.

60. *Osirim.*) Ægyptiorum Deum: qui hic præcipue nominetur, seu qood planus iste indicere vellet ab Osiride irato immissum sibi crurifragium: seu potius quia Osiris velut alter Æsculapius credebatur ægris mederi. Vide Plutarch. de Iside & Osiride. Diodor. Sic. &c.

62. *Quære peregrinum.*) Quære hominem imperitum, qui nesciat fraudes tuas & illusiones, ut ei imponas: nobis enim jam perspecti sunt doli & joci tui.

Rauca.) Præ alta vociferatione & reclamandi contentione.

EPISTOLA XVIII.

AD LOLLIUM

Quæ sint amici officia? Quid animo tranquillitatem conferat?

Si bene te novi, metues liberrime Lolli,
Scurrantis speciem præbere, professus amicum.
Ut matrona meretrici dispar erit atque
Discolor, infido scurræ distabit amicus.
Est huic diversum vitio vitium prope majus;
Asperitas agrestis & inconcinna gravisque,
Quæ se commendat tonsâ cute, dentibus atris;
Dum vult libertas mera dici, veraque virtus.
Virtus est medium vitiorum, & utrinque reductum.
Alter in obsequium plus æquo pronus, & imi
Derisor lecti, sic nutum divitis horret,
Sic iterat voces, & verba cadentia tollit,
Ut puerum sævo credas dictata magistro
Reddere, vel partes mimum tractare secundas.
Alter rixatus de lana sæpe caprinâ,

INTERPRETATIO

Si bene cognosco te, Lolli maxime liber, cavebis imitari scurram, te exhibens amicum. Sicut matrona differt a scorto, ita amicus a fallace scurrâ. Huic vitio est aliud oppositum fere pejus nimirum duritia quædam fera, inurbana, severa, quæ se ostentat tonsâ pelle, & nigris dentibus, cum vult existimari integra libertas, et sincera virtus. Virtus medio est inter vitia hinc et illinc recedens. Alter obsequentior, velut scurra infimi tori, ita potentis nutum religiose veneratur, ita dicta repetit, et voces cadentes attollit, ut putes juvenem recitare dictata a duro præceptore, vel histrionem partes secundas agere. Alter jurgatur

ANNOTATIONES

1. *Si bene te novi, &c.*) Idem fere est argumentum hujus Epistolæ, quod præcedentis.

Lolli.) Ad hunc inscriptam jam vidimus supra Epistolam 2. item Oden 9. lib. 4. Vide etiam postea Epist. ult. huj. lib. v. ult.

2. *Scurrantis speciem.*) Ut potentiorum ineas amicitiam, nec adulationibus grassabere; nec in contrarium impinges vitium, moribus feris, asperis, agrestibus, nimium severis: vitabis scurrilitatem pariter & gravitatem inconcinnam.

5. *Dispar & discolor.*) Dispar omnino, tam habitu, quam moribus dissimilis.

7. *Tonsâ cute, dentibus atris.*) Vel, squalore hirsuti corporis: nam quæ tondentur, hirsuta pilosaque sunt. Vel potius, agresti mordacitate & dicacitate, amicum rodendo ad cutem, & dente passim castigando: quasi ea sit loquendi libertas, ac vera virtus.

9. *Utrinque reductum.*) Ab utroque extremo remota est virtus.

10. *Alter in obsequium.*) Assentator divitibus amicis nimis obsequitur.

11. *Imi derisor lecti.*) Parasitus in infimo lecto, vel in subsellio accumbens aut assidens, risum diviti propinans inter epulas. Plaut. Stich. *Scis me dudum esse imi subsellii virum.* Vide lib. 1. Sat. 4. v. 86. & lib. 2. Sat. 8. v. 41.

Horret.) Admiratione & veneratione affectatâ. Virgil. Æn. 6. v. 10.

... horrendæque procul secreta Sibyllæ.

Idest, sacrum horrorem summamque venerationem incutientis.

12. *Verba cadentia tollit.*) Quidquid loquitur dives ille amicus, scurra velut eximium miratur ac repetit, nec sinit elabi & cadere absque admirabundis exclamationibus. Epist. ad Pis. v. 428.

... clamabit enim; Pulchre, bene, recte:
Pallescet super his; etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem; saliet, tundet pede terram
Derisor vero plus laudatore movetur.

13. *Ut puerum sævo, &c.*) Sicut discipulus recitare jubetur dicta vel dictata a magistro, nempe ut memoriæ infigantur.

14. *Vel partes mimum tractare secundas.*) Mimus semper secundarius solet vocem & actionem datâ operâ extenuare, ut primus actor magis eluceseat, & quam maxime excellat; ut ait Cicero Verr. 1. Vide l. 1. Sat. 9. v. 46. ibique annot.

15. *Alter rixatus de lanâ, &c.*) Agrestis reprehensor, vitio prope majori, altercatur gravis-

Propugnat nugis armatus: scilicet, ut non
Sit mihi prima fides, & vere quod placet, ut non
Acriter elatrem, pretium ætas altera sordet.
Ambigitur quid enim? Castor sciat, an Docilis plus;
Brundusium Numici melius via ducat, an Appi.
Quem damnosa Venus, quem præceps alea nudat;
Gloria quem supra vires & vestit & ungit;
Quem tenet argenti sitis importuna famesque;
Quem paupertatis pudor & fuga; dives amicus
Sæpe decem vitiis instructior odit & horret:
Aut, si non odit, regit; ac veluti pia mater,
Plus quam se sapere, & virtutibus esse priorem
Vult, & ait prope vera: *Meæ* (contendere noli)
Stultitiam patiuntur opes: tibi parvula res est.
Arcta decet sanum comitem toga: desine mecum

INTERPRETATIO

sæpe de lana caprinâ, armaque sumit pro nugis. Nempe, inquit, *ut certa mihi fides non habeatur, ut non audacter proferam quod prorsus libet, respuam ego mercedem secundæ ætatis. Enimvero qua de re quæstio est?* Scilicet, *utrum Castor, an Docilis peritior existat: utrum via Numicia, an Appia rectius perducat Brundusium. Quem libido perniciosa et alea præcipitans dispoliat, quem fastus excedens facultates vestit et laute nutrit, quem occupat gravis pecuniæ cupiditas, qui abhorret ab inopia,* hunc *amicus opulentus multo vitiosior frequenter execratur et aversatur: vel si non odio habet, moderari* vult: *atque ut bona parens, optat sapientiorem se esse et virtutibus superiorem: dicitque* quod *fere verum est: Ne conare mihi exæquari: divitiæ meæ insanire me permittunt: tu mediocres facultates nactus es: Prudenti asseclæ convenit toga angustior: ne contende par esse mihi.*

ANNOTATIONES

sime de rebus levioribos: sicut ille quoedam, utrom lanas an pilos setasve capra habeat. Proverbium est.

17. *Scilicet, ut non sit mihi prima fides, &c.*) Ita ille gravites, sed inconcinne & insulse: Libere, inquit, loqear semper & qoodcunque libuerit, neque hanc libertatem perdere velim quovis pretio, etiamsi vita diutornior ao oova ætas offerater.

19. *Castor, an Docilis.*) Ambo gladiatores, vel pantomimi, et alis dicunt.

20. *Brundusium.*) De ea urbe libro 1. Sat. 5. & Epist. præced.

Numici via, an Appi.) Utra via melius ducat Brondesium. Atqei nihili sunt istæ lites & controversiæ. Sent qei corrigant *Minuci*, metri gratia; sed perperam: de poetica licentiâ risari est.

21. *Damnosa Venus.*) Vide lib. 1. Sat. 2. &c.

Præceps alea.) Brevi aleatorem redigoes ad inopiam. Pers. Sat. 5. vers. 55. *Hunc alea decoquit:* vel, *præceps*, indicat studiem aleæ vehemens & pertinax; quod summos etiam viros tenuit. Sueton. Octav. cap. 71. *alea rumorem nullo modo expavit: lusitque simpliciter & palam oblectamenti causâ etiam senex:* ubi & Augustus de se sic scribit: *Lusimus per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus... Ego perdidi viginti millia nummûm,* &c. Id. Claud. cap. 33. *Aleam studiosissime lusit: de cujus arte librum quoque emisit: solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.* Alex. ad Alex. lib. 3. cap. 21. Aleâ taxillorum nempe jactu delectati suet, inqoit, Porcius Cato, Augustus, Domitianus, Claudius... Inter reliqeos Theodorices Gothorum rex, qui cum in alea vinceret, fertur indulgentissimus fuisse: unde momenta illa promerendis gratiis captare domestici consueverant. Sidonius de Theodorico sic testatur: *Quibus horis tabula cordi est, tesseras colligit rapide, inspicit sollicite, volvit argute, mittit instanter, joculariter compellat, patienter expectat: in bonis jactibus tacet, in malis ridet, in neutris irascitur, in utrisque philosophatur... putes illum & in calculis arma tractare: Sola est illi cura vincendi. Cum ludendum est, regiam sequestrat tantisper severitatem, hortator ad ludum libertatemque communionemque, dicam quod sentio, timet timeri,* &c. Vide & Anoot. ad Od. 24. lib. 3. sub finem.

22. *Gloria quem, &c.*) Qui superbas vestes & lautas nimium epulas amat.

28. *Mea stultitiam patiuntur opes.*) Ingentes opes possideoti mihi licet quod minime tibi non ita locupleti: luxuriari possum ego impune; tu vero nequaqeam.

Stultitiam patiuntur opes.) Aristot. Rhet. 2. *Stultas esse divitias* scribit. Isocrates Areopag. *cum potentibus ambulat amentia,* inqeit.

30. *Arcta decet sanum comitem toga.*) Vel, ut magis splendeat dives ampliori togâ vestitus,

Certare. Eutrapelus, cuicunque nocere volebat,
Vestimenta dabat pretiosa: beatus enim jam
Cum pulcris tunicis sumet nova consilia & spes:
Dormiet in lucem; scorto postponet honestum
Officium: nummos alienos pascet: ad imum
Thrax erit, aut olitoris aget mercede caballum.
Arcanum neque tu scrutaberis ullius unquam:
Commissumque teges & vino tortus & irâ.
Nec tua laudabis studia, aut aliena reprendes:
Nec, cum venari volet ille, poemata panges.
Gratia sic fratrum geminorum Amphionis atque
Zethi dissiluit; donec suspecta severo
Conticuit lyra: fraternis cessisse putatur
Moribus Amphion; tu cede potentis amici
Lenibus imperiis: quotiesque educet in agros
Ætolis onerata plagis jumenta, canesque,
Surge, & inhumanæ senium depone Camœnæ,
Cœnes ut pariter pulmenta laboribus empta.
Romanis solemne viris opus, utile famæ,

INTERPRETATIO

Eutrapelus si quem pessumdare cupiebat, ei pretiosas vestes tribuebat. Etenim, inquiebat, *splendidus nova proposita et studia cum præclaris vestibus suscipiet; ad diem usque dormiet, meretricem decoræ occupationi præferet, nummos aliorum nutriet: denique gladiator fiet, vel equum olitoris pacto pretio circumducet. Tu ne cujusquam secretum expiscari velis unquam: creditum vero ne revela, seu vino seu irâ pertenteris. Neque tua studia laudabis, aut vituperabis aliena: et cum ille venatum ire cupiet, tu versus non proferes.* Nam *sic dissoluta est amicitia duorum fratrum Amphionis et Zethi, donec* cithara *aspero invisa siluit.* Ut autem *Amphion narratur cessisse indoli fratris, sic tu morem gere æquis desideriis amici opulenti:* & *quotiescunque in agros proferet canes et jumenta Ætolis retibus onusta; exurge, et severioris Musæ gravitatem abdica, ut simul comedas obsonia labore comparata.* Hoc enim *solemne* est *Romanis studium, famæ utile*

ANNOTATIONES

cum tu arctiorem habens comitaberis. Vel quod, sicut iter facienti molesta sit toga laxior, ita virum bonum impediunt opes majores. Vide Epod. 4.

31. *Eutrapelus cuicunque, &c.*) Aristot. multis, inquit, Deus largitur felicitatem non per benevolentiam, sed ut in calamitates incidant graviores. Sunt qui velint notari Volumnium Eutrapelum Antonii familiarem, cujus meminit Cic. tum in Epist. tum Philip. 13.

35. *Nummos pascet alienos.*) Alienam pecuniam grandi fœnore accipiet, atque ita pascet augebitque.

36. *Thrax erit.*) Plerique gladiatores e Thracia erant. Lib. 2. Satira 6. v. 44.

Olitoris aget mercede caballum.) Ad vile quodlibet servitium & ministerium adigetur egestate & paupertate.

37. *Arcanum neque tu, &c.*) Suspectus enim & invisus fit quisquis ita curiose scrutari vult aliorum res & arcana.

38. *Vino tortus & irâ.*) His siquidem homines explorantur: quod ut plurimum bene poti & irati quidlibet effutiant.

41. *Gratia sic fratrum, &c.*) Amphionis & Zethi concordia dirempta & dissoluta est dissimilibus eorum studiis, cum alter philosophiæ & musicæ totus vacaret, alter ab istis alienus agrestes & rusticos mores sequeretur. De Amphione l. 1. Od. 12. Cic. 2. de Orat. *Miror cur Philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.* Ad Heren. n. 43. *Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum controversia de musica,* &c.

43. *Conticuit lyra.*) Amphion Zetho fratri obsequens lyræ studium & usum sponte abjecit, sicque amicitiam resarsit. Sic tu amici potentis voluntati obsequere: & cum venationem molietur, cave ne Musarum studia intempestive obtrudas.

46. *Ætolis onerata plagis.*) Ætolia regio Achaiæ in Epiri confinio. In hac erat Calydon urbs, cujus regi Oeneo irata Diana immisit aprum terribilem non Calydoniæ solum, sed & totius Ætoliæ agros devastaturum. At Meleager Oenei filius validis illum plagis irretitum interfecit. Hinc Ætoliæ plagæ velut optimæ celebrantur, ponunturque per Synecd.

48. *Pulmenta laboribus empta.*) E præda venando captâ. Quid proprie pulmentum, dixi Libro 2. Satira 2. v. 20.

49. *Romanis solemne viris opus.*) Venatio nem-

Vitæque, & membris: præsertim cum valeas, &
Vel cursu superare canem, vel viribus aprum
Possis: adde, virilia quod speciosius arma
Non est qui tractet: scis quo clamore coronæ
Prœlia sustineas campestria: denique sævam
Militiam puer, & Cantabrica bella tulisti,
Sub duce, qui templis Parthorum signa refixit;
Et nunc, si quid abest, Italis adjudicat armis.
Ac, ne te retrahas, & inexcusabilis absis,
Quamvis nil extra numerum fecisse modumque
Curas: interdum nugaris rure paterno:
Partitur lintres exercitus: Actia pugna
Te duce per pueros hostili more refertur.
Adversarius est frater: lacus, Adria: donec
Alterutrum velox victoria fronde coronet.
Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.
Protinus ut moneam, (si quid monitoris eges tu)

INTERPRETATIO

et vitæ et corpori: maxime cum sis validus, et queas canem cursu, viribus aprum vincere: adde quod nemo est qui decentius tractet arma viris apta. Nosti quibus circumstantium acclamationibus obeas exercitationes campi Martii. *Demum tu juvenis duram militiam et Cantabrica certamina confecisti sub Imperatore, qui Parthorum templis abstulit vexilla* nostra, *et nunc potestati Romanorum adjungit si aliquid deest. Ne vero talia* relinquas, *et* hinc *recessisse culperis, quanquam studes nihil agere indecore et perperam:* quippe in *villa patris quædam ludicra moliris:* scilicet *partitis naviculis pugnatur: te auctore certamen Actiacum exhibetur per adolescentes hostium ad-instar* dimicantes: *frater* tuus *adversarii personam agit; lacus est* velut *mare: donec expedita victoria alterutrum coronet frondibus.* Certe Augustus *qui suis te studiis convenire intelliget, approbabit vehementer ludicra ista. Ut* autem *admonere te pergam, si quidem monitore opus habes,*

ANNOTATIONES

pe, ut Græcis trochi & disci ludus. Vide Libro 3. Od. 24. Libro 2. Satira 2.

50. *Utile famæ, vitæque & membris.*) Agitatio corporis & exercitatio valetudini prodest; roburque confert, & hinc famam fortitudinis.

52. *Speciosius.*) Decentius quam tu, Lolli: vel, quam venator quisque.

54. *Prœlia campestria.*) De his lib. 1. Od. 8.

55. *Cantabrica bella.*) Vide supra Epistolam 12. item lib. 2. Od. 6. & lib. 3. Od. 8.

56. *Qui templis Parthorum signa refixit.*) Signa Rom. Crasso erepta a Parthis, Augusto restituta. Lib. 4. Od. 15.

58. *Ne te retrahas.*) Ne ab exercitationibus campi Martii te diu removeas.

59. *Extra numerum.*) Metaph. a saltatoribus: idest imperite, inepte, inconsiderate, perperam.

60. *Nugaris rure paterno.*) Ludicra prœlia instituis apud villam paternam, in qua diversaris.

61. *Partitur lintres exercitus.*) Ut sint duæ velut adversariæ classes, quæ naumachia exhibeant, maxime vero pugnam illam navalem, qua Augustus Antonium debellavit profligavitque apud Actium. De his l. 1. Od. 37. & Epod. 1. & 9.

62. *Per pueros.*) Dion. lib. 50. narrat pueros Romæ præsignificasse Antonii cladem. Nimirum divisi inter se pugnarunt; cum alii se Antonianos, alii Cæsarianos dicerent: bidua conflixarunt; tandemque victi sunt qui Antoniani vocabantur.

63. *Lacus, Adria.*) Lacus ruri paterno vicinus instar est Adriatici maris. De hoc lib. 1. Od. 16. & lib. 2. Od. 11.

64. *Alterutrum.*) Te, vel fratrem.

Velox victoria.) Plutarchus, Florus, aliique referunt celerrimam fuisse Actiacam victoriam: vel spectat Poeta victoriæ naturam, quæ fere *velox* est.

66. *Fautor utroque tuum laudabit.*) Augustus, cui sic velificaris: vel, potentior amicus.

Utroque pollice.) Impensissime valde comprobabit. Pollice nimirum compresso favor, inverso condemnatio indicabatur olim. Plin. lib. 28. cap. 2. Juvenal Sat. 3. v. 36.

Quid de quoque viro, & cui dicas, sæpe videto.
Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est:
Nec retinent patulæ commissa fideliter aures;
Et semel emissum volat irrevocabile verbum.
Non ancilla tuum jecur ulceret ulla, puerve,
Intra marmoreum venerandi limen amici:
Ne dominus pueri pulcri caræve puellæ
Munere te parvo beet, aut incommodus angat.
Qualem commendes, etiam atque etiam adspice: ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.
Fallimur, & quondam non dignum tradimus: ergo
Quem sua culpa premet, deceptus omitte tueri:
Ut penitus notum, si tentent crimina, serves,
Tuterisque tuo fidentem præsidio: qui
Dente Theonino cum circumroditur, ecquid
Ad te post paullo ventura pericula sentis?
Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet:
Et neglecta solent incendia sumere vires.
Dulcis inexpertis cultura potentis amici;
Expertus metuit: tu, dum tua navis in alto est,
Hoc age, ne mutata retrorsum te ferat aura.
Oderunt hilarem tristes, tristemque jocosi;

INTERPRETATIO

diligenter adverte quid de unoquoque viro, et cui loquaris. Devita percunctatorem, qui profecto est loquax: neque aures apertæ fideliter servant credita: atqui vox prolata celeriter abit, nec potest revocari. Ne in ædibus amici potentis depereas ancillam aut puerum, ne herus pulchri pueri vel puellæ adamatæ remuneret te exiguo dono: vel parum benignus cruciet. Sedulo expende quem commendabis; ne paullo post alterius delicta probrum tibi faciant. Decipimur, et nonnunquam indignum commendamus. Quem igitur maculabit suum vitium, cave ne illusus defendas velut plane cognitum. Si vero quispiam calumniis impetatur, propugna et protege auxilio tuo confisum: qui cum impugnatur morsibus invidorum, an non sentis imminere tibi simile discrimen? Etenim tu periclitaris, quando flagrant vicinæ ædes; neglecta vero incendia gliscere consueverunt. Imperito jucunda est observantia divitis amici, at peritus formidat. Tu, dum tua navis in alto est, ad hoc labora, ne te ventus contrarius retro abripiat. Mœsti lætum, mœstum festivi, tardum citi, lenti promptum et alacrem non amant.

ANNOTATIONES

69. *Percunctatorem fugito.*) Insidiosum indagatorem rerum & secretorum tuorum: supra monuit, res aliorum non esse indagandas, hic monet, ab indagatore curioso & subdolo cavendum.

75. *Angat.*) Adamatum puerum aut puellam tibi denegando.

80. *Ut penitus notum.*) Hoc alii jungunt cum præcedentibus hoc sensu: Cave ne quemquam temere commendes, neve quem vitiis aut criminibus occultis inquinatum pertinaciter tuearis, velut penitus tibi nota & perspecta sit ejus innocentia. Nam sæpius decipimur. Alii sic: Si quem deceptus improbum commendasti, desere nec tuearis; ut defendas alium quempiam tibi penitus notum, si criminationibus incessatur; servesque & tuearis innocentem ope tua fidentem & nixum.

82. *Dente Theonino.*) Theon fuit maledicentissimus, ut ajunt, post Acronem.

84. *Paries cum proximus ardet.*) Æn. 2. v. 311.
Jam proximus ardet Ucalegon.

86. *Dulcis inexpertis, &c.*) Qui non est expertus clientelam vel obsequium amici potentis, credit facilia & dulcia esse omnia: at qui expertus est quanta sint in ea re incommoda, longe aliter sentit.

87. *Tu dum tua navis, &c.*) Allegoria est aptissima. Tu dum gaudes benevolentia Principis, vide ne ab ea excides. Nam ob levem offensionem hoc sæpe accidit, & mutabilis omnino est potentium favor. Plaut. Pœn. Sc. 1.
Verum ita sunt isti nostri divites,
Si quid bene facias, levior plumâ est gratia:
Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.

89. *Oderunt hilarem tristes, &c.*) Indolis, morum, & studiorum similitudo parit amicitiam ac

Sedatum celeres, agilem gnavumque remissi:
Potores bibuli mediâ de nocte Falerni,
Oderunt porrecta negantem pocula: quamvis
Nocturnos jures te formidare vapores.
Deme supercilio nubem: plerumque modestus
Occupat obscuri speciem, taciturnus acerbi.
Inter cuncta leges & percunctabere doctos,
Qua ratione queas traducere leniter ævum:
Ne te semper inops agitet vexetque cupido;
Ne pavor, & rerum mediocriter utilium spes:
Virtutem doctrina paret, naturane donet:
Quid minuat curas; quid te tibi reddat amicum:
Quid pure tranquillet; honos, an dulce lucellum,
An secretum iter, & fallentis semita vitæ.
Me quoties reficit gelidus Digentia rivus,
Quem Mandela bibit, rugosus frigore pagus;

INTERPRETATIO

Qui Falernum usque ad mediam noctem compotare solent, odio prosequuntur eum qui propina tos calices recusat, etsi affirmes te metuere vapores nocturnos. Excute fronte tristitiam, sæpe moderatus severi speciem habet, & taciturnus inhumani. In omnibus consule peritos, et perquire quo pacto suaviter possis vivere; ne te perturbet aut cruciet cupiditas semper egens, vel metus, vel desiderium rerum non omnino necessariarum: utrum eruditio an natura virtutem conferat: quid diminuat sollicitudines; quid te tibi amicum efficiat: quid veram tranquillitatem tribuat, an dignitates, an suave lucrum, an vitæ genus et ratio latens et occulta. Quoties vero cunque recreat me Digentia frigidus rivus, potum suppeditans Mandelæ vico valde algenti;

ANNOTATIONES

necessitudinem; contra dissimilitudo alienationem & odium.

93. *Nocturnos vapores.*) Al. *tepores*, idest calores vini, vel febres. Melius alii *vapores* vini caput petentes efficientesque, noctu præsertim, atque somnum & quietem impedientes.

94. *Deme supercilio nubem.*) Euripid. Hippolyt. ὀφρύων νέφος. Cic. in Pis. *frontis nubeculam*, idest, fastum, severitatem, ægritudinem mentis, &c. Plin. l. 1. c. 37. *Frons homini tantum index tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, severitatis. In ascensu ejus supercilia pariter & alterne mobilia: & in iis pars animi. Negamus, annuimus. Hæc maxime indicant fastum. Superbia alibi conceptaculum, sed hic sedem habet. In corde nascitur; huc subit, hic pendet. Nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.*

98. *Inops cupido.*) Avarus enim semper eget, dum tam ei deest quod habet, quam quod non habet.

100. *Virtutem doctrina paret, &c.*) Quæstio est a veteribus agitata plurimum. Tullius in Partit. Orat. *quonam pacto virtus pariatur, naturâne, an ratione, an usu:* pro Archia Poetâ, sic censet: *sæpius ad virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam.* At optime Aristoteles in lib. Ethic. ad Nicomach. ait: virtutes morales a natura inchoatas doctrinâ & usu perfici.

101. *Quid minuat curas.*) Nempe si paucis contentus vivas, si nihil cupidius appetas, si nihil humani a te alienum putes.

Quid te tibi reddat amicum.) Tibi si vera bona compares, virtutes scilicet, vere amicus tibi eris.

102. *Quid pure tranquillet.*) Non certe *honos*, aut *lucrum*: nam hæc *famem importunam* & novam in dies *sitim* afferunt secum; ut est supra versu 24. Quid ergo? horum contemptus; *nil conscire sibi*; &c. quæ alibi Poeta noster haud semel asseruit. Præclare Cic. 1. de Finib. n. 50. *Sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nec divelli nec distrahi possint. Sic de Justitia judicandum est, quæ non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi suâ atque naturâ, quod tranquillet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura depravata desiderat: quemadmodum temeritas, libido, ignavia semper animum excruciant ac sollicitant, turbulentæque sunt, &c.*

103. *An secretum iter, &c.*) Vita privata. Vide Epist. præc. v. 10. ibiq. annot.

Fallentis semita vitæ.) Allegoriam pete, si vis Lector, cum quibusdam, a viatoribus callidis, qui paucis cognitas ineunt semitas, vel compendiosiores, vel minime latronibus infestas. Sic qui vitam agunt privatam tuti sunt a curis, incommodis, periculis, quibus conflictantur quotquot Rempub. capessunt.

104. *Me quoties reficit, &c.*) Cùm secessu & quiete meque ipso fruor, in villa meâ Sabinâ, quam rigat Digentia amnis, aquas præbens oppidanis Mandelæ pagi. De his jam Epist. 16.

105. *Rugosus frigore pagus.*) Ubi pagani præ frigore rugas contrahunt. Vide Epist. 16.

Quid sentire putas, quid credis, amice, precari?
Sit mihi, quod nunc est, etiam minus; ut mihi vivam
Quod superest ævi, si quid superesse volunt Dî.
Sit bona librorum & provisæ frugis in annum
Copia, ne fluitem dubiæ spe pendulus horæ.
Hæc satis est orare Jovem: qui donat & aufert,
Det vitam, det opes: æquum mî animum ipse parabo.

INTERPRETATIO

quid sentire, quid exoptare me putas, o amice? Nempe ut maneat mihi quod habeo, vel etiam minus; ut mihi impendam quod vitæ restat, si quid amplius Dii largiantur. Sit librorum copia, et annona ad annum parata; ne anceps hæream exspectatione temporis incerti. Sufficit ista a Jove postulare: qui dat et adimit, tribuat vitam et facultates; at mihimet ipse animum æquabilem præstabo.

ANNOTATIONES

107. *Mihi vivam.*) Tandem liber a tumultu, a negotiis officiisque urbanis. Vide Epist. 7.

111. *Hæc satis, &c.*) Bona externa.

112. *Æquum mi animum ipse parabo.*) Cic. 3. de Nat. Deorum. *Judicium hoc omnium mortalium est, fortunam a Deo petendam; a seipso sumendam esse sapientiam.* Juvenal. Sat. 10. sub finem.

Monstro quod ipse tibi possis dare: Semita certe
Tranquillæ per virtutem patet unica vitæ.

EPISTOLA XIX.

AD MÆCENATEM

Vitiosam imitandi rationem damnat.

Prisco si credis, Mæcenas docte, Cratino,
Nulla placere diu, nec vivere carmina possunt,
Quæ scribuntur aquæ potoribus: ut male sanos
Adscripsit Liber Satyris Faunisque poetas,
Vina fere dulces oluerunt manè Camœnæ,
Laudibus arguitur vini vinosus Homerus:
Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma

INTERPRETATIO

O Mæcenas erudite, si fidem habes veteri Cratino, nulla poemata diu placere vel celebrari queunt ab aquæ potoribus condita. Postquam furentes poetas Bacchus annumeravit Satyris et Faunis, Musæ suaves vinum sæpius oluerunt matutino tempore. Homerus vinum laudans ebriosus exstitisse *notatur. Antiquus ipse Ennius nunquam nisi temulentus prorupit ad canenda bella. Sobriis*

ANNOTATIONES

1. *Prisco si credis.*) Poetastri quidam vino indulgebant plusculum: idque jactabant facere se exemplo veterum poetarum, Cratini, Homeri, Ennii: quasi bonum carmen pangere nequirent nisi qui Baccho pleni essent. Adversus haec sententiam pugnat solerter hic noster vates, & Eubulus apud Athen. lib. 2. c. 6.

Cratino.) Is a Suida valde bibax & vinosus exstitisse traditur; a veteri autem Schol. tantæ fuisse ebriositatis, ut soleret immejere in pelles supra quas recumbebat. Aristophanes eum pariter deridet velut ebriosum & submejulum. Athen. l. 2. c. 3. *Vinum lepido poetæ est equus velocissimus. Si potantur aquæ, nihil egregium produxis. Cratinus hoc dixit, cum non utrem unum redoleret, sed potius dolium integrum.* Epigramma est Nicerato attributum. Vide annot. lib. 1. Sat. 4.

3. *Ut male sanos adscripsit Liber Satyris.*) Hæc Cratinus, & quæ sequuntur. Ex quo Bacchus poetas vini calore concitatos, velut suo numine plenos, adscripsit Satyris ac Faunis.

4. *Satyris Faunisque.*) Diis agrestibus, bibacibus quidem & vinosis. De Satyris l. 1. Od. 1. l. 2. Od. 19. De Faunis l. 1. Od. 4. l. 2. Od. 17. l. 3. Od. 18.

5. *Vina fere dulces oluerunt.*) Ipsæ Musæ sobriæ non fuerunt. Vide Plutarch. Sympos. lib. 7. cap. 8. 9. 10.

6. *Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.*) Iliad. 6. &c.

7. *Ennius.*) De eo lib. 1. Sat. 10. *pater* ob antiquitatem. Æschylus pariter inter Græcos nunquam nisi ebrius ad scribendum se accingebat.

Prosiluit dicenda. Forum Putealque Libonis
Mandabo siccis; adimam cantare severis.
Hoc simul edixit, non cessavere poetæ
Nocturno certare mero, putere diurno.
Quid? si quis vultu torvo ferus, & pede nudo,
Exiguæque togæ simulet textore Catonem,
Virtutemne repræsentet moresque Catonis?
Rupit Hyarbitam Timagenis æmula lingua,
Dum studet urbanus, tenditque disertus haberi.
Decipit exemplar vitiis imitabile: quod si

INTERPRETATIO

committam forum et Puteal Libonis: abstemiis auferam condendi versus facultatem. Statim atque id pronuntiavit, cœperunt vates noctu vinum certatim bibere, *ac diurno fœtere. Verum si quispiam severâ fronte gravis, nudis pedibus, et brevis togæ usu Catonem exhibeat,* num proinde *Catonis referat mores ac virtutem? Hyarbitam perdidit sua lingua Timagenem æmulata, cum lepidus et eloquens videri cupit. Fallit exemplar vitiis imitabile.* Enimvero *si forte pallidus forem, pota-*

ANNOTATIONES

Alcæus etiam φίλοινος notatur. Athen. lib. 10.

8. *Forum.*) Res forenses.

Puteal Libonis.) Locum seu tribunal, ubi jus dicebat Prætor, *in* Rom. foro constitutum a Libone. Vide lib. 2. Sat. 6. v. 35.

9. *Adimam cantare severis.*) Carmina præclare scribere interdictum sit iis omnibus qui Bacchi munere facti *non* erunt *enthæi* & furentes. Non videtur hic aprosdionyson quod canit Tibullus lib. 3. Eleg. 6.

. . . posuite Bacchi Munera.

. . . .

Jam venit iratus nimium nimiumque severis.
Qui timet irati numina magna, bibat.

ubi legunt vulgo, *severus*. Attamen credam ego reponendum, *severis*, id est sobriis: multò sensu meliori. Quo notantur non qui convivia fugerent, sed potius qui inter aliorum compotationes & crebras invitationes, ebrietatem astute & callide vitarent. Vide Epist. præced. v. 91.

Potores bibuli media de nocte Falerni
Oderunt porrecta negantem pocula, &c.

10. *Hoc simul edixit.*) Magna controversia, quis *edixit?* an Liber, an Ennius, an Cratinus? pro Cratino facit quod de eo ante annotatum est. Torrentius, ex vet. cod. legit, *edixi;* ut ipsi Horatio tribuatur velut Prætorianum hoc edictum. Placet quibusdam conjectura Heinsii transpositâ unâ literulâ legentis, *edixti*, pro edixisti; ut ad Mæcenatem referatur. Sed optima est lectio, *edixit;* solusque optime Liber edixisse intelligitur, utpote Deus poeseos & poetarum.

Non cessavere Poetæ nocturno, &c.) Diu noctuque vino se ingurgitarunt, et egregia moliri poemata viderentur.

11. *Nocturno certare mero.*) Romæ frequens hoc erat bibonum certamen vigilem pergræcando noctem ducentium. Et qui sic pervigilassent strenue præmium accipiebant pincnotam. Jul. Pollux, Athen. lib. 14. Schol. Aristoph. Equit.

Putere diurno.) De die crapulam exhalantes, ut ait Torr. Sic quidem luxoriosi quascunque horas compotationibus idoneas habebant: at viri graves & occupati non adibant cœnam nisi vespeti & ad lucernas. Unde Alcæus ita queritur, se ipsum vinosum arguens in Epigrammate; πίνωμεν. τί τὰν λύχνον ἐμμένομεν: *bibamus: quid lychnum exspectamus?*

12. *Quid si quis vultu, &c.*) Refellit Horatius opinionem ante allatam. Qui Cratinum imitatur in vitiosa ipsius bibacitate, non proinde poeticam ejus virtutem assequetur; sicut qui habitûs squalorem aut vultûs severitatem Catonis imitabitur, non continuo mores ejus optimos habebit, &c. Ergo boni exemplaris non vitia sed virtutes oportet æmulari.

Pede nudo.) Cato Uticensis sine calceis & sine toga prodibat in publicum; imo & Prætor sic ad rostra veniebat, judicia exercebat, interdum etiam bene potus & pransus, Plutarch.

13. *Exiguæque togæ textore.*) Brevioris togæ vilis texturæ; sicut Epist. 1. ait, *curtatus inæquali tonsore capillos*, pro inæquali tonsurâ. Quod e vili plebeculâ quempiam decuisset, non vero patricium & nobilem. Lucanus Catonem illum Uticensem canit: *hirtam Romani more Quiritis induxisse togam*. Sunt qui legant, *tesquore*, id est, squalore, inquiunt. Sic nimirum scribit J. Lipsius Elect. 1. c. 13. vellem ego tamen, eruditus ille vir vel originem insolentis imo barbaræ vocis istius indagâsset, vel auctoritate quapiam allatâ rem amplius excussisset.

15. *Rupit Hyarbitam, &c.*) Alii scribunt, *Iarbitam*, ab Iarba rege Africani litoris. Hyarbita ignobilis ac vix nomine notus quidam, volens imitari sales & dicacitatem Timagenis, semet perdidit, ut ille; petulantem ejus linguam æmulatus velut urbanam & disertam.

Timagenis.) Hic Rhetor fuit Alexandrinus, ex aliis Ægyptius: sub Pompejo magno Romam adductus a Gabinio captivus, redemptus a Fausto Syllæ filio; Rhetoricam docuit ad tempora Augusti: demum ob maledicentiam urbe ejectus in prædio Tusculano diem suum obiit. Suidas.

17. *Decipit exemplar vitiis imitabile.*) Praeclarum exemplar quodlibet vix omnino vitiis caret; & stultum imitatorem decipit, qui non quod perfectum, sed quod forte vitiosum inest, imitari solet.

Pallerem casu, biberent exangue cuminum.
O imitatores servum pecus, ut mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum vestri movere tumultus!
Libera per vacuum posui vestigia princeps;
Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidit
Dux regit examen. Parios ego primus Iambos
Ostendi Latio; numeros animosque secutus
Archilochi, non res & agentia verba Lycamben.
At ne me foliis ideo brevioribus ornes,
Quod timui mutare modos & carminis artem:
Temperat Archilochi Musam pede mascula Sappho,
Temperat Alcæus: sed rebus & ordine dispar,
Nec socerum quærit, quem versibus oblinat atris,
Nec sponsæ laqueum famoso carmine nectit.
Hunc ego, non alio dictum prius ore, Latinis
Vulgavi fidicen: juvat immemorata ferentem
Ingenuis oculisque legi, manibusque teneri.
Scire velis, mea cur ingratus opuscula lector

INTERPRETATIO

rent cumini succum pallere facientem. *O imitatores stolidi et serviles, quam sæpe agitationes vestræ excitarunt mihi indignationem et risum!* Ego vero *primus intuli pedem in vacua* spatia, *nec secutus sum* vestigia *alterius. Qui confidit sibi turmam ducit et gubernat. Ego prior Iambos protuli apud Latinos, Archilochi Parii metrum et virtutem imitatus, non autem materiam et dictiones Lycamben adigentes* ad suspendium. *Neque vero me propterea minoribus corones frondibus, quoniam veritus sum immutare numeros ac metri legem:* nam *Archilochi poesim versu mitigat Sappho virilis, etiamque Alcæus: at dissimilis sententiis et dispositione, nec petit socerum acerbo carmine proscindendum, nec sponsæ restim parat versibus contumeliosis. Hunc a nullo alio antea celebratum ego lyrâ canens Latinis ostendi: et gaudeo nova proferens oculis ingenuorum perlegi, et manibus contrectari*. Porro si *nosse cupis, cur Lector iniquus mea carmina collaudet atque in pretio habeat*

ANNOTATIONES

18. *Biberent exangue cuminum.*) Poetastri nostri, inquit Horatius, si pallido essem vultu pallorem sibi procurasent, ut æmulari me in cæteris etiam crederentur, paremque mihi poeseos facultatem adipisci. Vide Dioscorid. l. 3. c. 68. Plin. l. 20. c. 14. *cuminum pallorem bibentibus gignit. Ita certe fernnt Porcii Latronis clari inter magistros dicendi assectatores similitudinem coloris studiis contracti imitatos*, &c. Pers. Sat. 5. v. 55.
. . . . *Pallentis grana cumini.*

21. *Libera per vacuum, &c.*) Ego Lyricam poesim Latinam primus tentavi, absque ullo exemplari mihi proposito: *vacuum*, locum a nemine ante occupatum. Vide Od. ult. lib. 3. & lib. 4. Od. 3.

23. *Regit examen.*) Metaph. ab apibus. Lyricorum ego princeps aliis deinceps exemplum præbebo.

Parios ego primus Iambos ostendi Latio.) Iambos etiam versus Latine scripsi primus, ad instar Archilochi Græcorum Iamborum inventoris, ex insula Paro oriundi. De hac l. 1. Od. 19.

25. *Archilochi.*) De isto Poetâ jam ante in Epod. 6. & postea in Ep. ad Pis. v. 79.

Lycamben.) Socerum, de quo cit. Epod. 6.

28. *Temperat Archilochi, &c.*) Archilochi asperitatem temperavi suavitate Alcæi & Sapphonis: Scilicet Iambi satis acres Epodorum temperantur Alcaicis & Sapphicis Odarum.

Mascula Sappho.) Hæc nempe dicitur virilem adepta virtutem, quod se præcipitarit ex eo saltu, unde viri tantum solebant se jaculari præ amoris impatientiâ. Hinc Auson. Eidyl. 6. v. 25.
Et de nimboso saltum Leucate minatur
Mascula Lesbiacis Sappho peritura sagittis.

29. *Alcæus.*) Vide lib. 1. Od. 32. & lib. 2. Od. 13. ubi etiam de Sapphone.

30. *Socerum.*) Lycamben.

31. *Sponsæ.*) Neobulæ Lycambes filiæ, quæ se quoque post patrem laqueo peremit. Epod. 6.

32. *Hunc.*) Archilochum; quem, ante Horatium, nemo Latinorum fuerat imitatus.

Laudet, ametque domi; premat extra limen iniquus?
Non ego ventosæ plebis suffragia venor
Impensis cœnarum, & tritæ munere vestis.
Non ego, nobilium scriptorum auditor & ultor,
Grammaticas ambire tribus & pulpita dignor.
Hinc illæ lacrymæ: spissis indigna theatris
Scripta pudet recitare, & nugis addere pondus,
Si dixi: Rides, ait, & Jovis auribus ista
Servas: fidis enim manare poetica mella
Te solum, tibi pulcher. Ad hæc ego naribus uti
Formido; & luctantis acuto ne secer ungui,
Displicet iste locus; clamo, & diludia posco.
Ludus enim genuit trepidum certamen, & iram:
Ira truces inimicitias, & funebre bellum.

INTERPRETATIO

domi quidem, *foris autem improbe vituperet? Nempe ego levis plebeculæ approbationem non quæro sumptuosis cœnis, et donando vestes detritas. Auctorum ego illustrium auditor et censor non dignor prensare Grammaticorum familias et suggesta. Inde veniunt istæ querimoniæ. Si dicam: Pudet recitare carmina mea frequentibus theatris indigna, et nugas ostentare:* mox aliquis inquiet: *Derisor es, et Jovis auribus hæc reservas. Quippe te unum producere mellita carmina confidis, tibimet præclarus. Ad ista ego timeo exhibere sannam: ac ne proscindar acerbo ungue contendentis, locum istum devito; vociferor, et dilationem postulo. Etenim ludus gignit trepidationes, pugnas, indignationes:* indignatio vero *acerba odia, et bellum lugubre*-

ANNOTATIONES

37. *Non ego ventosæ, &c.*) Idcirco mihi invidiam creant, quia laudes, & approbationem non capto, ut alii plerique, per munera & cœnas assentatoribus datas. Pers. Sat. 1.

Calidum scis ponere sumen:
Scis comitem horridulum trita donare lacerna.

Martial.

Quid tam grande Saphas clamat tibi turba togata?
Non tu Pomponi; cœna diserta tua est.

Vide postea Epist. ad Pis. v. 419.

Ut præco ad merces turbam qui cogit emendas,
Assentatores jubet ad lucrum ire Poeta
Dives agris, &c.

39. *Auditor.*) Juvenal. Sat. 1.

Semper ego auditor tantum?

Ultor.) Optimorum auctorum errata notando & castigando; nulli per adulationem parcendo. Quidam interpretantur: mea scripta vicissim recitando. Juvenal. cit.

. . . . *nunquamne reponam?*

Prior interpretatio magis ad rem. Nam mox ait: *non ambire pulpita dignor.*

40. *Grammaticas ambire tribus.*) Ut scripta mea discipulis suis dictent & proponant ediscenda. Pers. Sat. 1. v. 29.

Ten' cirratorum centum dictata fuisse
Pro nihilo pendas?

Pulpita.) E quibus recitentur carmina mea e Grammaticis, vel a meipso. De hac Romanorum ambitiosa recitatione Persius cit. & nos ibidem non pauca.

41. *Hinc illæ lacrymæ.*) Terentianus iste locus ex Andria, in proverbium abiit: usque etiam Tullius pro M. Cælio: *Hinc illæ lacrymæ: & hæc causa est omnium scelerum.*

42. *Nugis addere pondus.*) Velut eximium quiddam alte & graviter pronuntiando res leviculas.

43. *Ait.*) Quispiam invidus.

Jovis.) Augusti. Virgil. Eclog. 1. de eodem:

Deus nobis hæc otia fecit.

44. *Fidis enim manare, &c.*) Unum te credis edere suavia poemata.

45. *Tibi pulcher.*) Ipse tibi videris præstare cæteris omnibus: nullumque tibi parem existimas.

Naribus uti.) Naribus corrugatis indignationem vel derisionem significare timeo, ne ejusmodi hominis iram in me concitem. Pers. Sat. 1.

Rides, & nimis uncis naribus indulges.

Vide supra lib. 1. Sat. 6. & lib. 2. Satira 8.

47. *Iste locus.*) Theatrum, pulpita.

Diludia.) Ludorum dilationem: id est, spatium intermissionemque, ad accurate emendanda quæ scripsi, antequam vulgentur: quod luculenter admonet Epistola ad Pisones. Metaphora est a gladiatorio ludo. Nam intra dies pugnæ destinatos, spatium concedebatur gladiatoribus, ut se ad certandem melius compararent. Malim ego tamen cum doctissimo Salmasio legere, *deludia*, & ludendi cessationem & finem, interpretari.

48. *Ludus enim, &c.*) Climax est. Ludus certamen, certamen iras, ira inimicitias, hæ bellum generant aliquando funebre & luctuosum.

EPISTOLA XX.

AD LIBRUM SUUM.

Vertumnum Janumque, liber, spectare videris.
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves, & grata sigilla pudico.
Paucis ostendi gemis, & communia laudas,
Non ita nutritus: fuge quo discedere gestis:
Non erit emisso reditus tibi. Quid miser egi?
Quid volui? dices, ubi quis te læserit: & scis
In breve te cogi, cum plenus languet amator.
Quod si non odio peccantis desipit augur,
Carus eris Romæ, donec te deserat ætas.
Contrectatus ubi manibus sordescere vulgi
Cœperis; aut tineas pasces taciturnus inertes,
Aut fugies Uticam; aut vinctus mittèris Ilerdam.
Ridebit monitor non exauditus: ut ille,

INTERPRETATIO

O Liber, ut video, respicis Vertumnum et Janum: nempe ut venalis fias Sosiorum pumice expolitus, claves fugis et sigilla verecundo grata: doles exhiberi paucis, et magni pendis divulgari, minime sic educatus. Perge quo ire cupis, redire non licebit tibi vulgato. Tum vero, *Quid infelix egi, quid petii? inquies, quando te non nemo proscindet. Nosti vero te in arctum compingi, cum* lector primo *avidus* mox *fastidiosus negligit. Quod si non insanit augur odio delinquentis, Romæ in pretio eris usquequo te juventus deficiat. Cum autem vulgi manibus tritus negligi incipies, vel clam nutries blattas inutiles, vel ablegaberis Uticam, vel obligatus deportaberis Ilerdam.* Tunc *ridebit castigator non auditus* velut

ANNOTATIONES

1. *Vertumnum.*) Per prosopopœiam librum suum e publico deterret, ob imminentia pericula.

Vertumnum Janumque.) Hi Dii præsidere vendentibus ementibusque credebantur: & ad eorum statuas ac templa erant tabernæ bibliopolarum. De Vertumno l. 2. Sat. 7. De Jano l. 2. Sat. 3. & 6.

Spectare videris.) In lucem prodire vis, & publice vendi.

2. *Sosiorum pumice mundus.*) Pellibus integebantur libri: pelles autem pumice lævigari, exæquari, expoliri solebant. *Pumex*, lapis cavernosus, quo rudia & aspera complanantur. Vide Plin. lib. 36. cap 21. *Sosii* fratres erant bibliopolæ insignes: unde hic antonomastice nominantur.

3. *Odisti claves, &c.*) Tædet reclusam residere: amplius in arca domi contineri non vis.

5. *Non ita nutritus.*) Non eo consilio tamen scriptus ut prodires in publicum.

Discedere:) Al. *Descendere.* Scil. e collibus in Thuscum vicum ad imum Cœlii montis, apud velabrum, ubi Vertumnus ædem habebat; & plures erant tabernæ, librariorum præsertim.

6. *Non erit emisso reditus.*) Cum semel emissus & vulgatus fueris, non poteris ad me redire, ut expurgeris erratis, quæ in te forte notabuntur.

8. *Scis in breve te cogi, &c.*) Scis te angustum & discrimen redigi te, cum jam aspernari incipit qui prius diligebat. Alii sic: scis te contrahi & complicari; vel, non integrum te legi, sed quædam pervolvi duntaxat, & pleraque præteriri a lectore jam defesso & languente.

9. *Quod si non odio, &c.*) Si non omnino fallor, si bene auguror, primo quidem novitate celebraberis, at sensim in fastidium incurres. Sic enim fere fit.

12. *Tineas pasces.*) Neglectum & projectum exedent tineæ & blattæ. *Taciturnus*, obscurus, & despectui habitus; jam tacentibus de te hominibus.

13. *Fugies Uticam.*) Tanquam exilio mulctatus, sermone Romanorum haud amplius celebris.

Uticam.) Urbs est Africæ Catone minori nobilitata: in qua nimirum sibi mortem ille conscivit, & ab ea dictus Uticensis. Vide lib. 1. Od. 12. & lib. 2. Od. 1.

Vinctus mittèris Ilerdam.) Veluti captivus. Ex te fient mercium aut literarum involucra Ilerdam mittendarum. Olim Epistolas chartis intectas obligari obsignarique mos erat. Alii legunt *unctus*, optimo sensu. Nam salsamenta, garum, piper, thus, aliaque ejusmodi bene mul-

Qui male parentem in rupes detrusit asellum
Iratus. *Quis* enim invitum servare laboret?
Hoc quoque te manet, ut pueros elementa docentem
Occupet extremis in vicis balba senectus.
Cum tibi Sol tepidus plures admoverit aures,
Me libertino natum patre, & in tenui re
Majores pennas nido extendisse loqueris:
Ut quantum generi demas, virtutibus addas.
Me primis urbis belli placuisse domique;
Corporis exigui, præcanum, solibus aptum,
Irasci celerem, tamen ut placabilis essem.
Forte meum si quis te percunctabitur ævum;
Me quater undenos sciat implevisse Decembres,
Collegam Lepidum quo duxit Lollius anno.

INTERPRETATIO

Ille qui asinum non obedientem iratus impulit in præcipitium. Ecquis enim conetur invitum servare? Illud etiam tibi continget ut senex balbutiens te adhibeat docendis pueris primas literas ultimis in vicis. Cumque Sol tepescens plures auditores tibi præbueris, dices me libertini patris filium, quamvis non opulentum extendisse alas ultra nidulum: scilicet *ut* tantum *addas virtuti, quantum detraxeris origini.* Narrabis *gratiosum fuisse me Romæ optimatibus* tam *in bello* quam *in pace; staturâ brevi, canum ante tempus, aprico gavisum, iracundum, sed mitigari facilem. Quod si quispiam a te inquirat meam ætatem; discat me quater undecim hyemes decurrisse quo anno Lollius Lepidum collegam sortitus est.*

ANNOTATIONES

ta involvi solent chartis inutilibus. Vide lib. 2. Epist. 1. in fine. Catul.

Et laxas scombris sæpe dabunt tunicas.

Pers. Sat. 1. v. 43.

Nec scombros metuentia carmina nec thus.

Ilerdam.) Hæc urbs, v. *Lerida*, Hispaniæ Terraconensis, sive Cataloniæ, ad Secorim fluvium. Ejus ita meminit Lucanus lib. 4.

. . . . . *fundata vetustâ*
Surgit Ilerda manu; placidis prælabitur undis.

15. *Qui male parentem.*) Quidam rusticus asinum cernens ad præcipitem rupem obstinate contendere, retrahebat pro viribus: at pertinax bestia retinebatur: tum iratus ille asinum impulit quo tendebat, detrusitque in præcipitium.

17. *Ut pueros elementa docentem occupet, &c.*) Ut litteraris vili manu senis cujuspiam balbi, pueros docentis elementa. Juvenalis pariter notat miseram hanc sortem cum Virgilii tum nostri Horatii. Sat. 7. v. 226.

. . . . . *cum totus decolor esset*
Flaccus, & hæreret nigro fuligo Maroni.
Rara tamen merces, &c.

Vide, si vacat, quæ ibi pridem annotavi.

18. *Extremis in vicis.*) Ludimagistri scholam habere amant in triviis, in quæ incidunt ac desinunt plures vici, loco nempe maxime frequentato. Vel Horatius designat vilem magistrum in remotissima urbis regione habitantem.

19. *Cum tibi sol tepidus, &c.*) Cum vero non pueri tantum, sed & alii plures ad te audiendum confluxerint, dum fervet æstus: vel sub vesperam & sole jam defervescente, cum dictata discipulis traduntur.

20. *Me libertino natum patre, &c.*) Multa de me tum narrabis, ex obscura origine evasisse in præclarum nomen ac splendorem, &c.

Libertino natum patre.) Vide lib. 1. Sat. 6.

21. *Majores pennas nido extendisse.*) Natalium ac generis ignobilitatem illustrasse me nobilibus scriptis.

23. *Primis urbis.*) Mæcenati, Augusto, Pollioni, &c.

24. *Corporis exigui.*) Lib. 4. Sat. 3.

. . . . . *longos imitaris: ab imo*
Ad summum totus moduli bipedalis.

25. *Irasci celerem, tamen ut, &c.*) Cic. ad Attic. lib. 1. Epist. 14. scribit, *irritabiles esse animos optimorum sæpe virorum, eosdemque placabiles; & esse hanc agilitatem mollitiemque naturæ plerumque bonitati.*

27. *Quater undenos, &c.*) Annos ætatis quatuor & quadraginta complevisse, cum consulatum inirent Lollius ac Lepidus: anno scil. U. C. 732. Nam Horatius natus erat L. Manlio Torquato & L. Aurelio Cotta Coss. an. U. C. 688. ut dictum est lib. 3. Od. 21.

28. *Collegam Lepidum quo, &c.*) M. Lollius virtute singularis & Cæsaris gratiâ adeptus consulatum, gessit laudabiliter cum Q. Æmilio Lepido. Dio lib. 54. ad eum sunt Epist. 2. & 18. & lib. 4. Od. 9.

QUINTI
HORATII FLACCI
EPISTOLARUM
LIBER II.

EPISTOLA I.
AD AUGUSTUM.

Optimum maximumque Principem mirâ solertiâ collaudat. De poesi multa refert: Et vetera duntaxat æstimantes redarguit. Demum Cæsaris in Poetas benevolentiam stimulat.

Cum tot sustineas & tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes; in publica commoda peccem,
Si longo sermone morer tua tempora, Cæsar.

INTERPRETATIO

Quandoquidem, o Auguste, portas unus molem tot tantarumque rerum, Italiam armis defendis, institutis exornas, legibus corrigis, ego sane *peccarem adversus utilitatem publicam, si prolixa epistolâ interpellem occupationes tuas* graviores.

ANNOTATIONES

1. *Cum tot.*) Epistolam hanc sane eximiam expressit Augustus ab Horatio, cum ad eum scripsisset his verbis: *Iratum me tibi scito, quod non in plerisque ejusmodi scriptis mecum potissimum loquaris. An vereris ne apud posteros infame tibi sit, quod videaris familiaris nobis esse?* Nempe legerat sermones Horatii Cæsar, sibique nullam in iis factam mentionem ægre ferebat. Antea vero jam seculare carmen imperaverat scribere, item Vindelicam victoriam privignorum suorum Tiberii ac Drusi Neronum; Odarumque librum a Sueton. in vita Horatii.

Sustineas.) Summus Princeps alios quidem adhibet in consilium, at solus imperii molem sustinet. Talis est orbis judicio LUDOVICUS MAGNUS.

Solus.) Discussis jam factionibus, victo Lepido, Antonio profligato.

2. *Res Italas.*) Romani Imperii splendorem.

Moribus.) Optimis institutis, rectâque disciplinâ, quibus mores optimi formantur.

3. *Legibus emendes.*) Cic. Philipp. 1. *Lex est recta & a numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria.* Suetonius Octav. 32. 34. &c. utiliter ab eo sancita pleraque commemorat: & cap. 27. etiam in Triumviratu *recepisse morum legumque regimen perpetuum.*

Romulus, & Liber pater, & cum Castore Pollux,
Post ingentia facta, deorum in templa recepti,
Dum terras hominumque colunt genus, aspera bella
Componunt, agros assignant, oppida condunt;
Ploravere suis non respondere favorem
Speratum meritis: diram qui contudit hydram,
Notaque fatali portenta labore subegit,
Comperit invidiam supremo fine domari.
Urit enim fulgore suo, qui prægravat artes
Infra se positas: exstinctus amabitur idem.
Præsenti tibi maturos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs, nil ortum tale fatentes.
Sed tuus hic populus sapiens & justus in uno,

INTERPRETATIO

Romulus, et Bacchus, Castor atque Pollux, post magna facinora admissi in Deorum fana; dum in terris versantur cum hominibus, difficilia bella conficiunt, agros distribuunt, urbes ædificant; doluerunt gratum animum non exhiberi meritis suis parem. Qui sævam hydram peremit, famosaque monstra sustulit labore fatali, cognovit invidiam solà morte vinci. Nam splendore suo accendit qui inferiorem industriam opprimit: ipse vero mortuus diligentur. Viventi tibi cultum deferimus tempestivum, arasque erigimus, a quas jurabitur per nomen tuum, profitentes nihil par tibi exstitisse nihilque futurum unquam. Verum tuus ille populus in una re justus et sapiens,

ANNOTATIONES

5. *Romulus.*) Quatuor primi versus instar procemii sunt: jam Aogustom extollit supra Heroes maximos, per comparationem. Vide lib. 1. Od. 12.

Liber pater.) Indorum victor, animum curis liberans, &c. De hoc alibi.

Castor, Pollux.) De his Ode 3. & 12. lib. 1.

6. *Deorum in templa recepti.*) In Deorum numerum adsoiti.

7. *Aspera bella componunt.*) Multa in homines beneficia conferentes.

8. *Agros assignant.*) Colonias deducendo vel mittendo, agrosque urbibus adjacentes iis distribuendo.

9. *Ploravere suis non respondere, &c.*) Questi sunt quod parum grati populi haud pares suis meritis honores deferrent.

10. *Diram qui contudit hydram.*) Hercules duodecim laboribus exantlatis clarus, quos celebrat Lucretius initio lib. 5. Vide lib. 2. Od. 3. & libro 4. Od. 4.

Non hydra secto corpore firmior
Vinci dolentem crevit in Herculem, &c.

11. *Fatali.*) Erat in fatis, non aliter inserendum cælo Herculem, quam debellatis monstris.

12. *Invidiam supremo fine domari.*) Non ante mortem: & mox rationem ejus rei subdit. Quintil. Declam. *Res inter initia urunt: at livor morâ solvitur.*

13. *Urit enim fulgore, &c.*) Qui cæteris præcellit, horum excitat invidiam, quia videntur sibi ob eo deprimi. At cum fato est functus, jam virtus ejus ab invidis etiam colitur, amplius non metuentibus viventis fulgore perstringi & obrui.

15. *Præsenti tibi, &c.*) Tu, Cæsar, vivus etiam in deliciis es, ioviditamque vicisti: quod est prorsus singulare. Nempe tua magnitudo cuncta supergreditur; invidia vero non reperitur nisi inter æmulos & fere æquales. Adeoque solus honores divinos adeptus vel dum hic inter nos degis.

Præsenti.) Lib. 3. Od. 5.

Præsens divus habebitur Augustus.

Maturos.) Jam viventi debitos. Servius ad Eol. 1. *Augustus templa vivus meruit*, inquit; citatque hunc Horatii locum. Prop. l. 3. Eleg. 4.

Arma Deus Cæsar dites meditatur ad Indos.

16. *Jurandasque.*) Aram tenentes jurabant olim.

Tuum per nomen.) Theodor. Marc. vult, *tuum per numen*. Sed perinde est.

Ponimus aras.) Vide lib. 4. Od. 5. item Dion. lib. 51. ubi refert edictum Senatûs de divinis honoribus Augusto tribuendis. Ovid. Fast. 1.

Cæsaris arma canant alii; nos Cæsaris aras.

Tamen constet nullas Romæ fuisse, sed tantum in provinciis, nisi forte privatas. Sueton. Octav. 52. & Dio lib. 54. decretas sibi ex Senatusconsulto haud accepisse, imo prohibuisse narrant. *In urbe quidem pertinacissime abstinuit hoc honore: atque argenteas etiam statuas olim sibi positas conflavit omnes: & ex iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit.* De privatis aris Augusto erectis intelligendus ergo hic Horatius, item Ovid. ante ott. & 2. de Ponto Eleg. 3. & 3. Eleg. 1. & Vergil. Ecl. 1.

. . . . illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Te nostris ducibus, te Graiis anteferendo,
Cætera nequaquam simili ratione modoque
Æstimat: & nisi quæ terris semota, suisque
Temporibus defuncta videt, fastidit & odit.
Sic fautor veterum, ut tabulas peccare vetantes,
Quas bis quinque viri sanxerunt; fœdera regum
Vel Gabiis vel cum rigidis æquata Sabinis,
Pontificum libros, annosa volumina vatum,
Dictitet Albano Musas in monte locutas.

INTERPRETATIO

nempe quod te Imperatoribus Romanis Græcisque præfert, non æque bene judicat de aliis rebus: scilicet negligit atque aspernatur omnia, præterquam quæ terris abstracta dudumque præterita comperit: adeo vetusta probans, ut tabulas delinquere prohibentes a Decemviris constitutas, fœdera regum Romanorum apud Gabios, seu cum severis Sabinis composita, jus Pontificale, antiqua vatum prædicta, a Musis in monte Albano fuisse dictata asserat.

ANNOTATIONES

18. *Sed tuus hic populus, &c.*) Transit ingeniose & solerter ad nos reprehendendos, qui vetera sectantur, & quævis nova fastidiant absque discrimine & judicio.

21. *Terris semota.*) Ex hominum conspectu ablata; carmina poetarum mortuorum.

23. *Tabulas peccare vetantes.*) Leges 12. tab. quas Decemviri, ad instar legum Solonis, composuerant, an. U. C. 302. Porro quæ in eis continerentur haud comperte omnino, nisi quod pauca, quæ ad morum disciplinam & judicia spectant, intercise auctores produnt: ut ait Alex. ab Alex. lib. 6. c. 10. ubi & fragmenta quædam earum pervetusta & obsoleta refert. *In urbe ne urito, neve sepelito ... si quid agro plantaveris, quinque pedes a vicino abesto, &c.*

24. *Fœdera regum, &c.*) Duplex notat fœdus; alterum a Tarquinio Superbo cum captis civibus Gabiis, in ipsa urbe: alterum a Romulo cum Tito Tatio Sabinorum rege; & hoc *æquatum*, sive æquis factum conditionibus; non autem *prius* illud, quod iniquum potius dicatur, ut bene observat Theod. Marcil. De priori fœdere Dion. Halic. lib. 4. de posteriori lib. 2. ubi scribit constitutum esse, ut *Romæ reges essent æque Romulus & Tatius, paribus suffragiis, & æqualiter honoribus fruerentur.*

25. *Gabiis.*) De his Tit. Liv. lib. 1. Vide annot. nostras lib. 1. Epist. 11. & 15.

Sabinis.) Tit. Liv. cit. nos ad Epodon 2.

26. *Pontificum libros.*) Compositos a Numa, continentes ritus sacrificiorum, precationes, &c. Annales etiam significari volunt. Cic. 1. de Orat. n. 193. *In jure civili, & in Pontificum libris, & in duodecim tabulis plurima est antiquitatis effigies: quod & verborum prisca vetustas agnoscitur; & actionum quædam genera majorum consuetudinem vitamque declarant ...*

Annosa volumina vatum.) Attii Navii, apud Cic. de Divin. Servius ad Æn. 5. Macrob. Sat. 1. Marcii duo vaticinia satis incondita profert T. Livius lib. 25. c. 12. alterum Cannensem cladem prædicens, alterum jubens institui ludos Apollinares. Non pigebit ea describere. Prius sic ferme canebat:

Amnem Trojugena Cannam Romane fuge,
Ne te alienigena in campo cogant Diomedis
Conserundi manus pugnantem. Sed neque credes
Ante mihi, donicum compleris sanguine campum:
Multaque millia casa tuorum deferat amnis
In pontum magnum de terra frugiferente:
Piscibu' pennigerisque feriisque colentibu' terras
Ut fuat esca caro tua. Nam mi' ita Jupiter infit.

Posterius carmen obscurius perplexiusque scriptura genere, ut ait Livius, ita fere habebat:

Romulidæ si perduelles expellere voltis,
Et vomicam gentium, quæ longe alienigenarum
Venit: Apollineri vovendos censeo ludos,
Qui Deo Apollineri fiunto comiter quotannis,
Quom jam poplicitus popolos dederit stipi' partem:
Conferiunto privatim pro seque suisque.
Et Prætor ludis faciundis ollis' præsitu.
Qui summum popolo plebique endo urbe dabit jus.
At bis quinque viri Græco sacra ritu obeunto.
Has si faxitis: recte gaudebitis semper:
Atque adeo fiet melior res poplica vostra.
Nam is Divus vostros perduelles stinguet ad unum,
Qui vostros campos placide nunc cutaque pascunt.

27. *Albano Musas in monte locutas.*) Quia monticolæ sunt Musæ, hinc Horatius Musarum Latinarum sedem collocat apud Albanos tumulos, in medio Latii, ubi communia sacra Latinorum celebrari solebant. Turneb. Alii mimice in Albano Musas collocari a Poeta nostro, volunt; nempe ob rusticitatem Albani montis, quæ tanta quidem, ut Virgilius Albanorum regum gesta exorsus scribere, omiserit nominum asperitate deterritus; quod testatur Servius ad Eclog. 6. Alii cum Acrone alludi putant ad colloquia Numæ cum Egeria nympha, in monte Albano: præsertim cum Egeriam unam de Musis fuisse scribat Dionys. Hal. lib. 2. & Plut. in Numa; quamquam Tull. 1. Leg. eos ut imperitos & bardos explodit, qui Numam cum Egeria collocutum credant, item qui

Si, quia Græcorum sunt antiquissima quæque
Scripta, vel optima, Romani pensantur eadem
Scriptores trutinâ, non est quod multa loquamur:
Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri:
Venimus ad summum fortunæ: pingimus, atque
Psallimus, & luctamur Achivis doctius unctis.
Si meliora dies, ut vina, poemata reddit,
Scire velim, pretium chartis quotus arroget annus.
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos veteresque referri debet, an inter
Viles atque novos? excludat jurgia finis.
Est vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid, qui deperiit minor uno mense vel anno,
Inter quos referendus erit? veteresne poetas,
An quos & præsens & postera respuet ætas?
Iste quidem veteres inter ponetur honeste,
Qui vel mense brevi vel toto est junior anno.
Utor permisso, caudæque pilos ut equinæ

INTERPRETATIO

Atque si, *quoniam scripta Græcorum vetustissima etiam præstantissima existunt, Latini Scriptores simili ratione æstimantur, pluribus verbis* non est opus: *nihil in oliva, nihil extra nucem duri est: fortunæ apicem attigimus: pingimus* et *canimus* et *luctamur solertius quam Græci. Si tempus meliora facit carmina* perinde *ac vina, quæro quot anni auctoritatem dent libris. Scriptor ab annis centum mortuus debetne censeri inter veteres et bonos, an inter ignobiles et recentiores? Definitio* temporis *decidat controversiam. Vetus et perfectus est qui ante annos centum obiit. Quid vero, qui uno mense vel anno junior interiit, quibus annumerabitur? an antiquis, an iis quos ætas nostra et secutura negliget? Ille, inquies, inter veteres recte censebitur qui mense duntaxat vel anno posterior fuerit.* Ego concessum assumo, *et minutatim detraho quasi pilos caudæ equinæ:*

ANNOTATIONES

apicem Tarquinio ab aquila impositum.

28. *Si, quia Græcorum, &c.*) Refellit Poeta vulgi opinionem. Apud Græcos, inquit, vetustissimi quidem pariter etiam optimi sunt. At non ita se habet de scriptoribus Latinis. Imo contrarium omnino fieri judicium debet. Atque tam falsum est arbitrari Latinorum antiquissimos esse præstantissimos, quam affirmare olivam nihil intus, nucem extra nihil duri habere, item quam contendere pictores, cantores, athletas Romanos Græcis antecellere, quæ quidem aperte a vero & ab omnium judicio abhorrent.

31. *Nil intra est oleam, &c.*) Proverbialis sermo iste usurpari solet in eos qui negant manifeste vera, vel asserunt perspicue falsa. Enimvero quid certius quam in oliva esse os, & extra nucem esse putamen durum.

Oleam.) *Olea* proprie est arbor, oliva fructus: attamen utraque vox in utraque significatione ponitur.

32. *Venimus ad summum fortunæ.*) Uno absurdo posito, multa consequuntur absurda. Nemoe dicamus deinceps, inquit Poeta, nos famâ esse celebriores Græcis, & artium peritiores; quamvis hactenus il præstare omnibus crediti sint.

33. *Unctis.*) Athletæ ungebantur ante palæstram, ut olei virtute membra fierent tum robustiora, tum etiam lubrica & teneri difficiliora.

34. *Si meliora dies.*) Aliud argumentum a dissimili.

39. *Est vetus atque, &c.*) Responsio est adversarii, quam mox convellit Horatius.

43. *Iste quidem veteres.*) Ita loquitur adversarius.

45. *Utor permisso.*) Tuâ responsione utor, ac te expugno: inquit Poeta.

Caudæque pilos ut equinæ, &c.) Ex historia Sertorii, qui ut barbaros ac ferociores militum suorum animos erudiret, duos equos adduci jussit, alterum imbecillem, alterum validum. Imbecilli apposuit virum fortem, valido infirmum. Dato signo vir fortis equi imbecilli caudam ambabus captans manibus totam simul abstrahere & avellere nitebatur frustra; contra vir infirmus fortis equi caudam brevi denudavit, singulos pilos

Paullatim vello; & demo unum, demo etiam un...,
Dum cadat elusus ratione ruentis acervi,
Qui redit ad fastos, & virtutem æstimat annis,
Miraturque nihil, nisi quod Libitina sacravit.
Ennius & sapiens & fortis & alter Homerus,
Ut critici dicunt, leviter curare videtur
Quo promissa cadant, & somnia Pythagorea.
Nævius in manibus non est, & mentibus hæret
Pæne recens: adeo sanctum est vetus omne poema:
Ambigitur quoties, uter utro sit prior; aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti:

INTERPRETATIO

atque diminuo unum itemque alterum, donec dilabentis cumuli ratione deceptus vincatur qui annos numerat, et ex vetustate bonitatem colligit; quique nihil laudat nisi quod mors consecravit. Ennius et sapiens et strenuus et Homero secundus, ut ajant censores, parum sollicitus est quo deveniant pollicita et somnia Pythagoræ. Nævius haud legitur, et animo tenetur velut novus, adeo sacrosanctum est omne carmen antiquum. At cum expenditur quis alio sit præstantior, Pacuvius docti senis, Accius excelsi existimationem obtinet:

ANNOTATIONES

evellens. Tum assurgens in concione Sertorius ait: Videtis, commilitones, industriam plus posse quam vires: sic quæ uno impetu superari nequeunt, paullatim arte & patientiâ vincuntur. Plutarch.

46. *Demo unum, &c.*) Singulos annos demendo paullatim, corrues acervus ille tuus annorum centum: sensimque deducam te ad postrema tempora: Porro licebit mihi semper unum annum detrahere: si quidem concessisti, *inter veteres honeste poni qui toto anno junior est.*

47. *Dum cadat elusus ratione ruentis acervi.*) Allusio est ad soriten, quæ argumentatio multarum est acervus propositionum; quas dissolvendo singulas, tota vis argumenti solvitur. Sicut autem Chrysippus sistendum in una e propositionibus, nequicquam dicebat; ita hîc annos non posse definiri ostendit Horatius. Chrysippum suggillat Persius ad calcem Satiræ ultimæ.

.... *Depunge ubi sistam*
Inventus Chrysippe tui finitor acervi.

49. *Libitina.*) De hac vide lib. 3. Od. 30. & lib. 2. Sat. 6. v. 19.

50. *Ennius & sapiens, &c.*) Ennius ipse a criticis agnoscitur pleraque negligenter scripsisse, adeoque parum memor esse promissorum suorum atque somniorum; quamvis ea Pythagoræ opinione & metempsycosi, Homeri in se animam transmigrasse vendiasset, & Poeticâ ejus facultate ac spiritu se informatum. De ea lib. 2. Od. 8. v. 20. & lib. 1. Sat. 10.

Sapiens.) Quia cor triplex se habere dicebat, nempè quod triplicem linguam calleret. Græcam, Oscam, Latinam, Gell. lib. 17. cap. 17.

Fortis.) Quia militavit. Cic. Tusc. 1. & pro Licinio Poeta. Claudian.

Alter Homerus.) Homericâ poeseos virtute imbutus.

51. *Critici.*) Grammatici, vel critici ab Augusto instituti ad recensendos libros in Palatina bibliothecâ collocandos. Vide supra Epist. 19. & postea Epist. seq.

52. *Somnia Pythagorea.*) Ennius ipse de se, Annal. 1.

In somnis mihi visus Homerus adesse poeta.

De his vide quæ amplius annotavi pridem ad Pers. Sat. 6. v. 10.

Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse
Mæonides Quintus pavone ex Pythagoreo.

53. *Nævius in manibus non est, &c.*) Nævii scripta quippe quæ memoriâ tenentur, non leguntur amplius, nec egent subsidio literarum, tam hærent animis, ut etiamnum recentia videantur. Nævius Ennio antiquior. Cicero in Bruto sic Ennium alloquitur: *a Nævio sumpsisti multa, si fateris; vel si negas, surripuisti.* Campanus fuit e stipendia meruit bellis Punicis; de quibus & carmen condidit: scripsit Comœdias & Tragœdias stylo in primis erudito & gravi. Romæ primates probris insectatus, a Triumviris in vincula conjectus, inde palinodiâ cantatâ exemptus est. Epigramma superbiæ Campanæ plenum hoc ab eo factum traditur:

Immortales mortales, si foret fas flere,
Flerent divæ Camœnæ Nævium poetam.
Itaque postquam est Orci traditus thesauro,
Obliti sunt Romæ Latinâ loquier linguâ.

Nævium laudant Varro, Tullius, Festus, Nonius, Gellius, &c.

56. *Aufert Pacuvius docti famam senis.*) Pacuvius Q. Ennii nepos, ut ajunt Eusebius & Plinius, Brundusio oriundus, Romæ claruit ingenii & bonarum disciplinarum luminibus. Tragœdias bene multas egregie scripsit: Hermionam, Atalantam, Antiopam, Ilionam, Medeam, Teucrum,

Dicitur Afrani toga convenisse Menandro:
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.
Hos ediscit, & hos arcto stipata theatro
Spectat Roma potens: habet hos numeratque poetas
Ad nostrum tempus, Livi scriptoris ab ævo.

INTERPRETATIO

Afranii toga Menandro congruere putatur: Plautus currere ad instar Epicharmi Siculi: Cæcilius gravitate, Terentius artificio præstare. Hos ediscunt ac venerantur Romani angustiore Theatro coarctati: hos æstimant ac censent poetas ab ætate Livii Andronici usque ad nostram.

ANNOTATIONES

&c. L. Accio paullo antiquior ad annos nonaginta coesenait. Hinc *senex* ab Horatio dicitur; Tullius eum prafert omnibus in Tragœdia. *Omnes apud hunc ornatos elaboratosque esse versus*, ait lib. de Orat.

Accius alti.) Quiotil. lib. 10. cap. 1. *Accius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum, verborumque pondere, & auctoritate personarum. Caterum nitor & summa in excolendis operibus manus magis videri potest temporibus quàm ipsis defuisse. Virium tamen plus Accio tribuitur. Pacuvium videri doctiorem qui esse docti affectant, volunt.* Cicero plerisque locis Accium laudat, ejusque versus affert, maxime vero de Nat. Deor. 2. Vide quæ de eo jam annotavi lib. 1. Sat. 10.

57. *Dicitur Afrani toga convenisse Menandro.*) Afranius Menandrum prope adæquasse fertur. Afranius poeta comicus Romæ celebratus est togatis fabulis, a toga Rom. dictis, quia de rebus Romanis tractant. Menandrum imitatus est præcipue, & ab eo non pauca sumpsit. Ingenio & salibus excelluit, nec non summâ elegantiâ & venustate dictionum. Eum laudat Tullius in Bruto. Quiotil. *In togatis excellit Afranius*, inquit. Gell. lib. 13. cap. 8. Afranii carmen commendat, in quo sic loquitur de Sapientia:

Usus me genuit; mater peperit memoria.
Sophiam vocant me Graii, vos sapientiam.

Menandro.) De eo Poetâ comico Atheniensi dictum est lib. 2. Sat. 3. v. 11.

58. *Plautus ad exemplar, &c.*) Egregie Epicharmum imitari in fabulis constituendis & ornandis, atque ad exitum scite perducendis. Plautus ex Umbria oriundus, ingenio fuit perurbano & maxime festivo. In urbe floruit iisdem temporibus, quibus Pub. Scipio & M. Cato. Comœdias scripsit viginti quinque, ex Lælio. Latinæ parens & princeps elegantiæ dicitur Gellio: & Musas, si Latine loqui vellent, Plautino sermone locuturas, ait Varro ex Stolone. Quiotil. cit. Mortuus est P. Claudio & L. Portio Coss. Catone Censore: ex Cicer. de Clar. Orat. n. 60. Hoc sibi Epitaphium fecisse dicitur:

Postquam morte est captus Plautus,
Comœdia luget, scena est deserta.
Deinde risus, ludusque, jocusque, & numeri,
Innumeri simul omnes collacrymarunt.

Properare.) Hæc vox indicat officium gnari Poetæ, de quo in Epist. ad Pis. v. 148.

Semper ad eventum festinat.

Siculi Epicharmi.) Hic Pythagoræ auditor, quædam de natura rerum & medicinâ, complures autem commœdias præclare scripsit, quin & ei comœdiæ inventum aliqui tribuunt. Ab eo multa certe Plato delibavit. Tull. ad Atticum lib 1. Epist. 16. *Vafer ille Siculus insusurret Epicharmus cantilenam illam suam,* νῆφε, Ϲ μέμνασο, ἀπιστεῖν· ἄρθρα τῶν φρενῶν: & de petit. consul. num. 30. Quamobrem, inquit, Ἐπιχάρμειον illud teneto: *nervos atque artus esse sapientiæ, non temere credere.*

59. *Cæcilius.*) Statius Cæcilius, Mediolanensis, ut volunt quidam, scribendis comœdiis in urbe excelluit. Ennii familiaritate ac Terentii usus hujus etiam scriptorum censor. Fabulæ Cæcilii plus triginta a veteribus celebrantur: Nauclerus, Plocius, Ephestion, Syracusæ, Pausimachus, Epiclerus, Fallacia, Fœnerator, &c. Quintil. *Cæcilium veteres laudibus ferunt*, inquit.

Terentius.) Pub. Terentius Poeta comicus, Carthagine oriundus; puer adductus Romam, Terentii Lucani patroni diligentiâ institutus ac brevi manumissus, ob egregiam indolem, ingeniique facilitatem & elegantiam. Pub. Scipione & C. Lælio usus est familiariter, aliisque primoribus civitatis. Statium Cæcilium maxime observavit, eumque censorem adhibebat. Sex fabulas scripsit ab Apollodoro & Menandro Græcis Poetis translatas tantâ Latini sermonis proprietate & venustate, ut ab eruditis quibusque mire laudetur. Cicero ad Attic. *optimum latinitatis auctorem* dicit. Quintil. jam cit. *Terentii scripta ad Scipionem Africanum referuntur*, nempe ob singularem elegantiam. Ausno.

Tu quoque qui Latium lecto sermone Terenti,
Comis & astricto percurris pulpita socco.

Arte.) Terentii solertia præcipua fuit in exprimendis moribus; quam satis nemo laudâre queat. Vide Donat. in Terent. Julius Scaliger Poet. lib. 3. c. 97. *Lectissimam orationem & artem summam Terentii* dicit.

60. *Arcto.*) Præ multitudine affluentium spectatorum.

62. *Livi.*) Livius Andronicus Poeta Epicus Romæ floruit eo tempore, quo S. P. Q. R. pacem fecit cum Pœnis. Utrâque linguâ primo docuit, non sine magna commendatione sui nominis. Epos apud Latinos primus digne scripsit, gesta populi Rom. duodeviginti complexus libris, qui

Interdum vulgus rectum videt, est ubi peccat.
Si veteres ita miratur laudatque poetas,
Ut nihil anteferat, nihil illis comparet; errat.
Si quædam nimis antique, si pleraque dure
Dicere credit eos, ignave multa, fatetur;
Et sapit, & mecum facit, & Jove judicat æquo.
Non equidem insector, delendaque carmina Livî
Esse reor, memini quæ plagosum mihi parvo
Orbilium dictare: sed emendata videri,
Pulcraque, & exactis minimum distantia, miror.
Inter quæ verbum emicuit si forte decorum, &
Si versus paullo concinnior unus & alter;
Injuste totum ducit venditque poema.

INTERPRETATIO

Vulgus aliquando recte judicat, aliàs aberrat. Si veteres poetas adeo extollit et amat, ut nihil majus, nihil par credat, hallucinatur. Si vero quædam obsolete, nonnulla incondite, plurima negligenter eos scripsisse existimat et agnoscit, recte censet, mihi adstipulatur, et propitio Jove fert judicium. Haud ego certe despicio nec proscribo poemata Andronici, quæ recordor mihi puero dictata ab immiti Orbilio: sed accurata, eximia et fere perfecta censeri, indignor. Inter quæ si forte dictio quæpiam elegantior, sive versiculus unus, aut duo venustiores appareant, inique profecto carmen integrum ostentat et venditat.

INTERPRETATIO

Annales Liviani dicti sunt. *Hymnos* etiam Deorum composuit, inquit Diomedes. Vide Tit. Liv. init. lib. 7. & Cic. Tusc. 1. initio, &c.

Livi scriptoris ab ævo.) Cum Pœnis pace facta, Claudio Centone Appii Cæci filio & M. Sempronio Tuditano Consulibus, anno post urbem conditam 514. primus omnium L. Livius Poeta fabulas docere Romæ cœpit, post Sophoclis & Euripidis mortem annis plus fere 160. post Menandri annis circiter 52. Anno dehinc ab U. C. 519. C. Nævius Poeta fabulas apud populum dedit, quem M. Varro ait bello Punico primo stipendia fecisse; idque ipsum Nævium dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit. Annis deinde fere post 15. M. Cato Orator in civitate, & Plautus in scena floruerunt. Neque magno intervallo postea Q. Ennius, & juxta Cæcilius, & Terentius, ac subinde Pacuvius, & Pacuvio jam sene Accius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilio fuit. Hæc fere ex Gellio lib. 17. cap. ult. Quintilianus lib. 10. cap. 2. scribit. *Nihil in Poetis supra Livium Andronicum, nihil in Historiis supra Pontificum Annales.*

66. *Nimis antique.*) ἀρχαϊκῶς, Gall. *à la vieille mode.* Videtur Horatius loqui ex Augusti sententia. Sueton. Octav. c. 86. *Cacozelos & antiquarios ut diverso genere vitioso pari fastidio sprevit: Ipse autem genus eloquendi secutus elegans & temperatum; vitatis sententiarum ineptiis, atque inconcinnitate & reconditorum verborum, ut ipse dicit, fœtoribus.*

68. *Jove judicat æquo.*) Recte sentit & judicat. Jupiter omnis æquitatis fons, ut & scientiæ ac sapientiæ. Unde Minervam ex ejus cerebro procreatam dixerunt.

71. *Orbilium plagosum.*) Magistrum meum, frequentes plagas infligere solitum. Sueton. de illustr. Gramm. c. 9. sic habet: *Orbilius Pupillus Beneventanus, anno quinquagesimo Romam migravit, Consule Cicerone: docuit majore famâ quam emolumento. Natura fuit acerba non modo in antisophistas quos omni sermone laceravit, sed etiam in discipulos.* De eo Domitius Marsus:

Si quos Orbilius ferulâ scuticâque cecidit.

Vixit ad annum ætatis prope centesimum, amissâ jam pridem memoriâ: unde est Bibaculi versiculus:

Orbilius ubinam est, literarum oblivio?

72. *Videri exactis minimum distantia, miror.*) Pariter de Livii Andronici scriptis censet Tullius. Quippe ejus fabulas non satis dignas legi asserit: in Bruto, de Senectute, &c.

73. *Verbum emicuit si forte decorum, &c.*) Atqui assutum crassæ ac vili togæ frustum panni fulgentis præclaram vestem haud facit, ut est in Epist. ad Pison. v. 15. Nec laudatur cælator sat feliciter ære exprimens quidam ungues & capillos: at infelix operis summâ, quia totum bene effingere nesciet. Ibid. v. 32. Vide ibi annot.

75. *Ducit.*) Producit in publicum & in scenam, velut opus numeris omnibus absolutum. Metaphoram volunt esse a mangonibus, ac negotiatoribus servos venales producentibus. Quintil. Declam. 340. *Mango novitium puerum per publica vestea ducit pretiositatum.*

Venditque.) Ædiles a poetis emebant poemata.

Indignor quicquam reprehendi, non quia crasse
Compositum illepideve putetur, sed quia nuper;
Nec veniam antiquis, sed honorem & præmia posci.
Recte necne crocum floresque perambulet Attæ
Fabula, si dubitem, clament periisse pudorem
Cuncti pene patres; ea cum reprehendere coner,
Quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit:
Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus; & quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.
Jam Saliare Numæ carmen qui laudat, & illud

INTERPRETATIO

Ægre fero quidvis culpari non quod rustice vel imperite scriptum, sed quod recens; ac veteribus non indulgentiam, sed dignitatem et palmam exigi. Si expendam utrum apte an non Attæ fabula incedat per crocum et flores, universi prope seniores exclamabunt verecundiam nullam esse, quoniam haud dubitem ea redarguere quæ acta sunt ab Æsopo gravi et a solerte Roscio: seu quod nihil bonum æstimant, nisi quod ipsis placuit: seu quod indignum arbitrantur cedere junioribus, et senes confiteri abjicienda quæ pueri didicerunt. Nunc qui Saliorum carmen a Numa conditum extollit, vultque credi solus intelligere id quod, ut

ANNOTATIONES

76. *Crasse.*) Crassâ & pingui Minervâ, ut ajunt.

77. *Illepide.*) Sine lepore.

78. *Nec veniam antiquis, &c.*) Excusandos quidem fateor veteres, si rudia, crassa, incondita pleraque habeant: nec enim ars illa statim perfecta fuit: at indignor eos absolute laudari & vendicari quasi nihil non accuratum & prorsus elaboratum scripserint. Vide Tell. de Orat. ubi de veteribus sentit ac dicit idem cum Horatio.

Honorem & præmia.) Imagines poetis erectas in bibliotheca Palatinâ; de quibus Persius in prologo, &c. Item applausum in theatro. *Præmia* etiam, quod pretium carminis ad ludos poetæ solveret Ædilis vel Prætor. Hinc sequitur

Gestis etiam nummum in loculos demittere.

79. *Recte necne crocum, &c.*) Si dubitem an Attæ fabula mereatur in scenam produci floribus conspersam & odoribus perfusam de more. Nam ea fuit olim consuetudo. Lucret. lib. 2.

Et cùm scena croco Cilici perfusa recens est.

Propert. lib. 4. Eleg. 1.

Pulpita solemnes non oluere crocos.

Plin. l. 1. c. 6. *crocum vino mire congruit præcipue dulci, tritum ad theatra replenda.* Spartianus in Hadriano. *In honorem Trajani balsamum & crocum per gradus theatri fluere jussit.* Vide Senec. Epist. 91.

Attæ.) T. ille Quinctius Togatarum scriptor a quibusdam magnopere commendatur. Atta cognominatus ob pedes aut crura vitiosa. Nam attæ dicuntur qui eo pedum vitio laborant, ut videantur magis inniti plantis, quam libere ambulare, ut observat Crinitus: atque huc Satirice alludere Poetam nostrum volunt, cum ait, *perambulet Attæ fabula.* Illius meminerunt Cic. pro Sextio, Isidorus, &c.

80. *Attæ fabula.*) Hæc inscripta fuisse dicitur Matertera: at præterea citatur Atta in Satiris ab Isidoro; in Conciliatore, in Ædilibus, in Tirone proficiscente, a Gellio & aliis. Crinit. lib. 2. de Poet. Lat.

Clament periisse pudorem.) Persius Satira 5.

. . . . exclamat Melicertam periisse
Frontem de rebus.

81. *Ea cum reprehendere coner, quæ gravis Æsopus, &c.*) Quasi vero Histrionis fama & solertia pretium nomenque dare fabulæ queant.

82. *Gravis Æsopus.*) Tragœdiarum actor, gravitate tragicâ & actione vehementi celebris. Hunc laudat Cicero pluribus locis: ac per ipsum actionem in dicendo emendasse fertur. Quintil. l. 11. c. 3. *Roscius citatior, Æsopus gravior, inquit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit.* Ejus divitias & luxum refert Plin. l. 10. c. 51. & l. 35. c. 12. Vide & annot. l. 2. Sat. 3. v. 239.

Doctus Roscius.) Hic præsertim comœdiarum actor insignis arte gestum agendi excelluit. De eo Tullius ad Quinctum fratrem. *Videtisne quam nihil ab eo Histrione nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat, nisi sic ut deceat: & uti omnes moveat ac delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut in suo quisquis artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur.* Et pro Archia Poetâ, Roscii *excellentem artem ac venustatem* dicit eam fuisse, ut mori omnino non debuisse videretur. Macrobius Saturn. lib. 3. c. 14. Nullus, inquit, ignorat Ciceronem Roscio & Æsopo histrionibus tam familiariter usum, ut res rationesque eorum suâ solertiâ tueretur, &c. .... Is est Roscius, qui etiam L. Syllæ carissimus fuit, & annulo aureo ab eodem dictatore donatus est, &c.

86. *Saliare Numæ carmen.*) institutum a Numa rege solemne carmen, quod Salii Martis sacerdotes Ancilia gestantes saliendo canebant. Dionys. Halic. lib. 2. Vide & annot. lib. 1. Od. 36.

Quod mecum ignorat, solus vult scire videri;
Ingeniis non ille favet, plauditque sepultis;
Nostra sed impugnat, nos nostraque lividus odit.
Quod si tam Græcis novitas invisa fuisset
Quam nobis, quid nunc esset vetus? aut quid haberet
Quod legeret tereretque viritim publicus usus?
Ut primum positis nugari Græcia bellis
Cœpit, & in vitium fortunâ labier æquâ;
Nunc athletarum studiis, nunc arsit equorum;
Marmoris aut eboris fabros aut æris amavit;
Suspendit pictâ vultum mentemque tabellâ;
Nunc tibicinibus, nunc est gavisa tragœdis;
Sub nutrice puella velut si luderet infans,
Quod cupide petiit, mature plena reliquit.
Quid placet, aut odio est, quod non mutabile credas?
Hoc paces habuere bonæ ventique secundi.
Romæ dulce diu fuit & solemne reclusâ
Manè domo vigilare, clienti promere jura;

INTERPRETATIO

ego, non capit, is non favet industriæ, nec mortuos laudat; sed nostra impetit, nos et nostra in invidiam adducit per livorem. Atqui si Græci tam recentia odissent quam nos, quid jam antiquum exstaret? vel quid esset quod quisque in manibus haberet et evolveret quasi omnibus commune. Age vero, *postquam Græci finitis bellis nugas amare inceperunt, et secundis rebus vitia sectari; modo pugilum, modo equorum amore flagrarunt; artifices marmoris vel eboris vel æris coluerunt; oculos animumque tabulis pictis detinuerunt; modo tibiâ canentibus, modo tragœdiis, gavisi sunt: non secus ac infans puella cum sub nutrice ludit, quod studiose quæsierunt, cito fastidiosi abjecerunt.* Enimvero *quid placet vel displicet, quod non contra fiat? Ista per pacem et res prosperas exstitere.* Jamvero *apud Romanos diu fuit usitatum et gratum, vigilare manè patente domo,* ibique *jus interpretari clientibus;*

ANNOTATIONES

87. *Quod mecum ignorat.*) Illud enim obscurissimum, atque initium fuit poetices apud Romanos teste Varrone, 6. de L. L. Quintil. lib. 1. c. 6. *Saliorum carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta* dicit; quod vel ex isto versiculo Lucilii patet:

Præsul ut amtruat, inde & vulgu' redamtruat olli.

Festus sic rem explicat: in Saliorum exultationibus, inquit, quando præsul amtruavit, id est, motus edidit; redamtruare dicuntur qui eosdem motus invicem referunt. De istis Dionys. Halic. sic scribit: ad tibiam moveri numerose, motu armis accommodato, nunc simul, nunc vicissim; patrios hymnos cum choreis canentes.

93. *Nugari.*) Levioribus studiis operam dare, alibi;

Nugari solitos Græce.

94. *In vitium fortunâ labier æquâ.*) Egregie dixit quidam: *Quem nimium fovet fortuna, stultum facit.* Ita nimirum sunt homines comparati: inter adversa & dura virtutem colunt; secundis rebus enervantur. Annibal exemplum esto, totque alii, imo integra imperia eam sortem experta sunt.

97. *Suspendit pictâ vultum, &c.*) Vel, egregie pictâ tabellâ spectatores detentos indicat, vel in picturæ artificio defixam attentissime cogitationem Græcorum, ut quod in ea arte summum & perfectum assequerentur.

98. *Tibicinibus.*) His volunt designari comœdias, utpote quæ ad tibias agerentur. Diomed. lib. 3. cap. 4. Donat. Prolegom. Terent. Alii non abs re ipsam αὐλητικὴν interpretantur, seu artem tibiarum sono res & actiones exprimendi. Vide Epist. ad Pisones v. 202.

101. *Quod non mutabile credas.*) Nihil perpetuo placet aut displicet. Varietas duntaxat reficit ac delectat.

102. *Hoc paces habuere.*) Ita se Græci per pacem & res secundas gessere. Vel, has artes produxit varia apud Græcos pax.

103. *Romæ dulce diu fuit.*) Jam Romanorum pariter inconstantiam ostendit, ut ante Græcorum.

Reclusâ manè domo vigilare, &c.) Patente domo salutaturis, deque jure interrogantibus. Tull. pro Murena. *Vigilas tu de nocte ut tuis consultoribus respondeas.* Supra lib. 1. Sat. 1.

Sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat.

Cautos nominibus certis expendere nummos,
Majores audire, minori dicere, per quæ
Crescere res posset, minui damnosa libido.
Mutavit mentem populus levis, & calet uno
Scribendi studio: pueri patresque severi
Fronde comas vincti cœnant, & carmina dictant.
Ipse ego, qui nullos me affirmo scribere versus,
Invenior Parthis mendacior, & prius orto
Sole vigil calamum & chartas & scrinia posco.
Navem agere ignarus navis timet: abrotonum ægro
Non audet, nisi qui didicit, dare. Quod medicorum est
Promittunt medici: tractant fabrilia fabri.
Scribimus indocti doctique poemata passim.
Hic error tamen & levis hæc insania quantas
Virtutes habeat, sic collige: vatis avarus
Non temere est animus; versus amat, hoc studet unum:
Detrimenta, fugas servorum, incendia ridet:
Non fraudem socio puerove incogitat ullam

INTERPRETATIO

certis cautionibus pecuniam locare, seniores consulere, juniores docere quibus modis opes augeri, perniciosa vero cupiditas extirpari queant. Subinde plebs inconstans studia vertit; jamque versus condere tantum amat. Juvenes ac senes graves frondibus coronati epulantur et versus pronuntiant. Atque egomet qui nulla me condere carmina assevero, Parthis mendacior sum, atque ante exortum solem vigilans peto calamum, papyrum, capsas. Certe qui nescit gubernare navim, haud regit; qui medendi artem ignorat, nequaquam abrotonum ægroto tradit. Pollicentur medici quod pertinet ad medicinam: opifices opus moliuntur: at periti æque et imperiti carmina condimus. Attamen quantas utilitates afferat hoc vitium et levis ista vesania, sic intellige. Poetæ animus haud facile est pecuniæ cupidus: amat versus; hos duntaxat meditatur: spernit jacturas, fugas servorum, incendia: non machinatur fraudem ullam sodali vel juveni

ANNOTATIONES

105. *Cautos nominibus certis.*) Pecuniam collocare apud locupletes & idoneos debitores. Al. *rectis*, id est, legitimis usuris, non illicitis aut immodicis: honestas ob res.

Expendere.) Occupare, ne steriles maneant, atque perpetuos sumptus suppeditent, *nummos cautos*: sponsore dato, datis pignoribus, scriptâ syngraphâ.

106. *Majores audire.*) Pl. l. 8. Ep. 14. *Suus cuique parens pro magistro, aut cui parens non erat, maximus quisque & vetustissimus pro parente ... erat enim antiquitus institutum et a majoribus natu non auribus modo, sed & oculis disceremus quæ facienda: mox ipsi per vices quasdam tradenda minoribus haberemus*, &c. Gell. l. 2. c. 15. *Apud antiquissimos Rom. nec generi nec pecunia præstantior honos tribui quam ætati solitus: majoresque natu a minoribus colebantur ad Deorum prope & parentum vicem.*

110. *Fronde comas vincti.*) Hederâ coronati, more illustrium poetarum. Pers. Prolog.

Carmina dictant.) Istum versus fundendi inter epulas morem tangit Pers. Sat. 1.

112. *Parthis mendacior.*) Mendacissimos naturâ fuisse probat, quod mendacium acriter durisque pœnis coercent, teste Herodoto. Alii volunt alludi ad Parthorum perfidiam, qua Romanos duces nonnunquam illuserunt suis fraudibus, præsertim vero cum induciarum tempore rupto fœdere incautum Crassum oppresserunt. Alii, quod tum maxime pugnarent cum fugere viderentur. Vide l. 1. Od. 12. & 19. l. 3. Od. 5.

113. *Scrinia.*) Capsas, in quibus scripta reponuntur & chartæ.

114. *Navim agere ignarus, &c.*) Pers. Sat. 5.
Navim si poscat sibi peronatus arator
Luciferi rudis, &c.

115. *Abrotonum ægro non audet, &c.*) Second. Pers. mox cit.
Diluis helleborum certo compescere puncto
Nescius examen: vetat hoc natura medendi.
Abrotonum, Gall. *de l'auronne, ou garderobe*, planta perpetuo virens, amari valde succi, cujus tum folia tum semen prorsus utilia sunt nervis, tussi, lumbis, urinæ angustiis, item contra venena & veneficia, &c. Plin. lib. 21. c. 21. Theophrast. Hist. plant. lib. 6. c. 9. Dioscorid. &c.

118. *Hic error tamen.*) Hoc tamen versus faciendi cacoethes & immoderatum studium permulta honoribus affert commoda. Nam dum animum detinet, a vitiis avertit, &c.

119. *Vatis avarus non temere est animus.*) Vix, fere nunquam.

121. *Detrimenta, fugas, &c.*) Adeo faciendis

Pupillo; vivit siliquis & pane secundo;
Militiæ quanquam piger & malus, utilis urbi.
Si das hoc, parvis quoque rebus magna juvari,
Os tenerum pueri balbumque poeta figurat;
Torquet ab obscœnis jam nunc sermonibus aurem;
Mox etiam pectus præceptis format amicis,
Asperitatis & invidiæ corrector & iræ:
Recte facta refert: orientia tempora notis
Instruit exemplis; inopem solatur & ægrum.
Castis cum pueris ignara puella mariti
Disceret unde preces, vatem ni Musa dedisset?
Poscit opem chorus, & præsentia numina sentit;
Cælestes implorat aquas doctâ prece blandus,

INTERPRETATIO

pupillo: victitat leguminibus et pane secundario: quod si ad bellum minus proclivis et idoneus, et civibus utilis est. Si hoc concedis, parvis etiam rebus magnas adjuvari; Poeta format vocem pueri balbutientem: Jam tum detorquet aurem a sermonibus impudicis: paullo post animum quoque imbuit optimis institutis; emendat rusticitatem, livorem, iracundiam: præclare gesta narrat: ætatem præsentem instituit exemplis præteritis: consolatur pauperem et laborantem. Unde vero innupta adolescentula et pueri pudici acciperent precationes, nisi Musa poetam donasset? chorus auxilium petit, et faventes Deos animadvertit, flagitat pluvias blande et rite supplicans: avertit

ANNOTATIONES

versibus occupatur ac delectatur, ut parum aut nihil afficiatur honorum jacturâ, fugâ servorum, conflagratione ædium suarum, &c.

123. *Vivit siliquis.*) Frugali victu contentus agit: *siliquæ* sunt leguminum involucra: Gall. *la gousse des legumes*. Pers. Sat. 3.

Pane secundo.) Cibarium ejusmodi panem Augustus maxime appetebat. Sueton.

124. *Militiæ quanquam piger.*) Imbellis licet non est inutilis civibus. Seipsum facete notat Poeta noster. Vide lib. 2. Od. 7. ubi de se ait:

. . . . *celerem fugam*
Sensi, relictâ non bene parmulâ.

Constat nihilominus fuisse quosdam æque bonos milites ac poetas: Vel unus id probat Tyrtæus, de quo in arte Poetica. Adde Sophoclem, Æschylum, &c.

125. *Parvis quoque rebus magna juvari.*) Grammaticâ, Poeticâ, Rempub. juvari & promoveri.

126. *Os tenerum pueri, &c.*) Vocem ac pronuntiationem pueri fingit & componit ut sit distincta, aptaque, &c. Quint. lib. 11. c. 3. ab his ætatibus exigendum, ut nomina quædam versusque affectatæ difficultatis ex pluribus asperrime coeuntibus inter se syllabis catenatos, & velut confragosos quam citatissime volvant; quo sit *absolutius os, & expressior sermo*: loquit idem Quintil. lib. 1. cap. 1.

127. *Torquet ab obscœnis.*) Præclara sane cura veteribus fuit conservandæ puerilis castimoniæ. Non absque summa ergo prudentiæ ratione qui sunt a LUDOVICO MAGNO his operibus præpositi jubent nos resecare si quid in poetis aliisve auctoribus forte occurrat obscœnum. Vide quæ annotavi pridem in Præfatione ad Juvenalem, & quæ Juvenalis scribit Sat. 15. v. 44. & seq.

128. *Pectus præceptis formas amicis.*) Documentis honestis e morali Philosophiâ petitis.

129. *Asperitatis corrector.*) Mores inconcinnos, sævos, duros corrigens, flectens, in melius formans.

130. *Recte facta refert.*) Majorum virtutes & egregia facinora commemorat, quibus pueri ad imitationem accendantur.

Orientia tempora notis instruit exemplis.) Ex ante bene factis docet quid nunc sit agendum, quid deceat, quid laude dignum esse videatur: ex præteritis præsentia moderatur.

133. *Preces.*) Hymnos in honorem Deorum, maxime vero seculare carmen in ludis secularibus cantari solitum a pueris ac virginibus. De quibus suo loco dictum est.

134. *Chorus.*) Puerorum & virginum carmen seculare conventium.

135. *Cælestes implorat aquas.*) In magna siccitate sacra Romæ fiebant Jovi, ad eliciendam pluviam, quæ Aquilicia, sacerdotes autem Aquilices dicebantur. Tertull. Apologet. cap. 40. *Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denuntiatis.* Huc etiam pertinet quod scribit Varro l. c. de vita pop. Rom. *Manalis lapis in pontificalibus sacris movetur, cum pluviæ exoptantur.* Rem explicat Festus: Manalem, inquit, lapidem vocabant petram quamdam, quæ erat extra portam Capenam juxta ædem Martis, quam cum propter nimiam siccitatem in urbem protraherent, insequebatur pluvia statim.

Avertit morbos, metuenda pericula pellit,
Impetrat & pacem, & locupletem frugibus annum.
Carmine dî superi placantur, carmine Manes.
Agricolæ prisci, fortes, parvoque beati,
Condita post frumenta, levantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem,
Cum sociis operum, & pueris, & conjuge fidâ,
Tellurem porco, Silvanum lacte piabat,
Floribus & vino Genium memorem brevis ævi.
Fescennina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit;
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter: donec jam sævus apertam
In rabiem verti cœpit jocus, & per honestas
Ire minax impune domos: doluere cruento

INTERPRETATIO.

avertit morbos, arcetque mala impendentia, pacem obtinet atque annum frugibus abundantem. Dii superi carmine placantur, nec non et inferi. Antiqui agricolæ robusti et paucis contenti, post collectas fruges, feriis recreantes corpus ipsamque mentem spe finis laborum patientem, cum participibus laboris tam liberis quam fideli uxore, sacrificabant suem Telluri, lac Silvano, flores et vinum Genio, qui facit *recordari brevitatis vitæ: Per hanc consuetudinem inducta cavillatio Fescennina jactavit agrestia dicteria carmine amœbæo: annisque redeuntibus usitata hæc licentia hilariter jocata est, usquequo dirum scomma abiit in publicum* maledicendi *furorem, et nobiles familias temere impetivit.* Tum *mordacibus dicteriis oppetiti gemuerunt: atque etiam* ii qui *non* fuerant *la-*

ANNOTATIONES

136. *Avertit morbos, &c.*) Hæc & cætera legere est in carmine seculari.

138. *Manes.*) Hi nocere viventibus credebantur, nisi placerentur. Vide Epod. 5. v. 94.

139. *Agricolæ prisci, &c.*) Horatius mox explicavit unde ortum sit carmen sacrum: Jam ostendit qua ratione prophanum habuerit originem atque incrementum.

142. *Cum sociis operum & pueris, &c.*) Non ergastulis tunc & servis colebantur agri scilicet.

143. *Tellurem porcu.*) Pro, porcâ. Sic enim terræ fertilitas suis fœcunditate indicabatur. Cic. 2. de Legibus.

Silvanum lacte piabant.) Aptum sacrificium deo rusis & pastorum. Vide Epod. 2.

144. *Floribus & vino Genium.*) Naturæ adeo flores, placentæ, vinum offerebantur: nulla vero cædebatur victima, ut explicavi l. 3. Od. 17. Persius Sat. 2.

Funde merum Genio.

145. *Fescennina per hunc inventa, &c.*) Sic, inquam, Poeta describit originem prophanæ Poeseos. Rusticus jam *laborum liber*, ut est in Epist. ad Pis. *festo tempore corpus animumque relevans, rustica opprobria* jactavit, id est, alii alios rudi sed procaci carmine lacessentes oblectamentum quæsivere. Et hinc nata est subinde comœdia, ut dicitur alibi.

Fescennina licentia.) Versus petulantes & protervi inter jocosa convivia adversus quemlibet prolati, locum habuere primo in urbe Hetruriæ Fescennia, V. *Citta Castellano*. Hinc quoque ortum est carmen nuptiale inconditos sales & dicteria nonnihil obscœna continens. Porro exinde versus quilibet obscœni & procaces Fescennini dicti sunt. T. Liv. lib. 7. initio, multa refert non valde his consona; sed profecto magis Horatio credendum.

146 *Versibus alternis opprobria rustica fudit.*) Augustus ejusmodi versus Fescenninos nimirum dicaces & mordaces in Pollionem aliquando scripsit: quibus quod non responderet increpantibus sic locutus fertur Pollio: Nec licet nec libet in eum scribere qui potest proscribere. Vide Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

147. *Libertasque recurrentes, &c.*) Mos iste mutua probra objectandi impune & libere, post messem annis singulis usitatus & confirmatus est; donec licentiam nimiam & criminosam coercere necesse fuit. Huc pertinet quod l. 1. Sat. 7. notatur de rusticis desidiam invicem exprobrantibus:

Magnâ compellans voce cucullum.

149. *Sævus apertam in rabiem verti cœpit jocus.*) Faceta primo libertas cavillandi fuit tantum; at subinde erupit in maledicentiam publicam: & contumeliose notati sunt honesti quique viri, nominatim vitiis objectis. Talis fuit vetus comœdia tum apud Græcos, cum etiam postea apud Romanos.

Dente lacessiti: fuit intactis quoque cura
Conditione super communi: quin etiam lex,
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi: vertere modum, formidine fustis
Ad bene dicendum delectandumque redacti.
Græcia capta ferum victorem cepit, & artes
Intulit agresti Latio: sic horridus ille
Defluxit numerus Saturnius; & grave virus
Munditiæ pepulere: sed in longum tamen ævum
Manserunt, hodieque manent vestigia ruris.
Serus enim Græcis admovit acumina chartis:
Et post Punica bella quietus, quærere cœpit,

INTERPRETATIO

cessiti condoluerunt de publico discrimine. Imo lex et pœna est constituta, vetans ullum maledicis versibus notari. Tunc fustuarii metu carmen converterunt ad laudandum et oblectandum revocati. Subinde victa Græcia victorem bellicosum devicit, invexitque disciplinas in rude Latium. Sic aspera poesis Saturnia desiit: et cultus abegit putidum fœtorem. Attamen diu superfuit et superest etiamnum quædam rusticitas. Nam tarde Romani ingenium appulere ad libros Græcorum: postque bellum Carthaginiensium pace fruentes investi-

ANNOTATIONES

152. *Conditione super communi.*) Par enim sors imminebat & minari videbatur æque omnibus, scilicet maledictis lacerari, & probroso carmine proscindi.

153. *Lex pœnaque lata.*) Lex 12. tab. erat: *Si quis occentassit malum carmen, sive condidissit quod infamiam faxit flagitiumve alteri; capital esto.* Cic. Tusc. 4. Item 3. de Rep. ejusdem meminit. *Nostræ 12. tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis actitavisset sive carmen condidisset quod infamiam afferret flagitiumve alteri.* Arnob. lib. 4. *Carmen malum conscribere quo fama alterius coinquinetur & vita, Decemviralibus scitis evadere noluistis impune.* Vide S. Aug. de Civ. Dei l. 2. c. 9. & supra l. 2. Sat. 1.

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est Judiciumque.

154. *Vertere modum.*) Desierunt carmina scribere Fescennina, & nominatim alios notare: Satiras vero scripserunt non tam aperte vel dicaciter arguentes vitiosos.

Formidine fustis.) Pœna fustuarii decreta fuerat in auctorem carminis maledici: qui quidem ad necem cædi jubebatur fustibus, seu virgis illis, ex quibus simul & securibus constabant fasces magistratuum. Vide supra Cic. cit. 4. de Rep.

155. *Ad bene dicendum delectandumque redacti.*) Ad hæc certe magis nata poesis videtur.

156. *Græcia capta, &c.*) Postea quam Romani Græcorum imperio subverso Græciam in provinciam redegerunt, artes liberales a Græcis illatæ sunt in Italiam adhuc rudem & disciplinis nondum excultam: quarum amœnitate capti sunt Romani.

157. *Numerus Saturnius.*) Prisca barbaries, rudis & impolita compositio versuum, quæ fuerat in Italia sub Saturno rege, ac diu etiam post eum. Ascon. in 2. Verre *Versus Saturnii*, inquit Festus, *appellantur illi antiquissimi, quibus Faunos fata hominibus creditur cecinisse; quibus & a Nævio bellum Punicum scriptum est, & a multis aliis plura composita sunt.* Ennius de iisdem:

. . . . . scripsere alii rem
Versibu', quos olim Fauni vatesque canebant;
Cùm neque Musarum scopulos quisquam superarat.

Porro ii versus omnes erant Iambici Hypercatalecti; qualis iste:

Malum dabunt Metelli Nævio poetæ.

159. *Grave virus munditiæ pepulere.*) Venustas Græcorum expulit rusticitatem & inconcinnitatem a sermone & scriptis Romanorum. *Virus*, dictus aoros velut enecans; barbara scilicet oratio, atque *reconditorum verborum fœtor*; ut ajebat Augustus, teste Suetonio antea cit. Octav. 86.

160. *In longum tamen ævum manserunt, &c.*) Diu in Italia, ac Romæ etiam mansit inquinatus sermo, permixtus videlicet e pluribus linguis, Italâ, Græcâ, Oscâ, Phrygiâ. Semigræci erant tum poetæ cum oratores. Romani passim Græci vocabantur: adeo ut indignatus Cato exclamaverit in Senatu, se non posse ferre amplius Græcanicam urbem. Varro 6. de Ling. Lat. Dionys. Halic. in fine lib. 1 Juvenal. Sat. 3. v. 60.

. . . . . Non possum ferre, Quirites,
Græcam urbem, &c.

162. *Post Punica bella.*) Saltem post primum bellum Punicum. Porcius Licinius:

Punico bello secundo Musa pennato gradu
Intulit se in bellicosam Romuli gentem feram.

Quid Sophocles, et Thespis, & Æschylus utile ferrent.
Tentavit quoque rem si digne vertere posset:
Et placuit sibi, naturâ sublimis, & acer.
Nam spirat tragicum satis, & feliciter audet:
Sed turpem putat in scriptis metuitque lituram.
Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet comœdia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus: adspice, Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi,
Ut patris attenti, lenonis ut insidiosi:
Quantus sit Dorsennus edacibus in parasitis:

INTERPRETATIO

gare coeperunt quid boni continerent Thespis, Æschylus, Sophocles. Quin et tentarunt an scripta illorum *pro dignitate possent transferre in* Latinum sermonem; *et placuerunt sibi animo excelsi et vehementes: quippe habent de tragico spiritu non parum, nec infeliciter exequuntur: at emendari quod composuerunt, ignominiosum ducunt et aversantur. Putatur comœdia nequaquam esse difficilis, eo quod materiam sumit e vitâ communi. Verum eo magis operosa est, quo minus habet indulgentiæ. Animadverte quali modo Plautus sustineat officia adolescentis amatoris, senis avari, lenonis captantis: ut nimius sit Dorsennus in parasitis gulosis:*

ANNOTATIONES

163. *Sophocles, Thespis, Æschylus.*) Hi tres apud Græcos tragici poetæ insignes fuere. Annis ante Christum plus sexcentis tragœdiam Thespis invenit. Æschylus post annos fere centum expolivit, deinque Sophocles mire perfecit, Æschylo jam sene. De Thespi & Æschylo plures in Epist. ad Pisones.

Sophocles.) In Atheniensis exercitûs dux fortissimus cum Pericle, idem & accuratissimus scriptor tragœdiarum 120. ut ajunt: quanquam ex iis habemus superstites solemmodo septem: cæteras autem nobis invidit injuria temporum. Annos vixit nonaginta quinque. Eodem tempore floruit quo Socrates & Aristophanes: apis dictus ob suavitatem orationis: ter & vicies palmam adeptus. Sophocles Homerus tragicus, Homerus autem Sophocles epicus a Polemone nuncupabatur, teste Diogene Laertio lib. 4. Vide Valer. Max. lib. 8. cap. 7. & lib. 9. cap. 12.

164. *Tentavit quoque, &c.*) Tragicorum istorum lectione delectati quædam ex illis in Latinum sermonem vertere aggressi sunt. Quin integras etiam tragœdias Græcorum latinitate donatas in scenam dedere Accius, Cæcilius, Pacuvius, Nævius; quarum supersunt etiamnum aliquot fragmenta.

Rem digne vertere.) Græcorum vim altosque tragœdiæ spiritus assequi, & Latino sermone æmulari.

165. *Placuit sibi, naturâ sublimis, & acer.*) Illi tragicorum Græcorum Latini interpretes sibi visi sunt non infeliciter rem moliti, & digne satis imitati sublimes illorum dictiones & sententias; pro insito nempe Romanis acri & sublimi ingenio, ad sustinendam tragici spiritûs altitudinem valde apto & idoneo.

167. *Sed turpem putat, &c.*) Atque utinam ab incœpto nostri poetæ non destitissent, seu viribus suis nimiam diffisi, seu quod eos *offenderet limæ labor & mora.* Quod si jam tunc illi, aliique deinceps, *lituram* & censuram minus timuissent, certe modo *nec virtute foret clarisve potentius armis, quàm linguâ Latium.* Ita sentit & loquitur Horatius tum hic, tam in Epist. ad Pis. v. 289.

168. *Creditur ex medio, &c.*) Comœdiæ difficultatem ostendit, quia poetæ comico venia non datur: quasi facile sit perfecte exprimere res & actiones vulgares. Verum exemplo celebrium Comicorum probat arduum opus esse comœdiam.

170. *Adspice, Plautus quo pacto, &c.*) Vide quàm aberret a scopo ipse Plautus alioqui solers, pariter & Dorsennus: quàm ille parùm sibi constet in tuendis partibus juvenis amantis, &c. quàm alter *edacibus in parasitis* sit importunus, quos perpetuo ad nauseam usque repræsentat. Plerique dubitarunt utrum ab Horatio reprehenderetur hic Plautus, an culpato Dorsenno præferretur, & velut exemplar optimum exhiberetur. At mentem ipse suam aperuit Horatius in Epist. ad Pisones v. 270.

At vestri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati.

171. *Quo pacto partes tutetur, &c.*) Ergo Plautus hic arguitur, quod nesciat vel non curet ita *personam formare, ut servetur ad imum qualis ab incœpto processerit, & sibi constet:* ut est in cit. Epist. ad Pis. v. 126.

172. *Patris attenti.*) Ad lucrum, ad parsimoniam.

Lenonis insidiosi.) Loculis amantium insidiantis.

173. *Dorsennus.*) Vel Dossennus, poeta Comicus, Atellanarum fabularum scriptor, cujus mentio est apud Plin. lib. 14. cap. 13. ubi & aliquot ejus versiculi referuntur.

Quam non adstricto percurrat pulpita socco.
Gestit enim nummum in loculos demittere; post hoc
Securus, cadat, an recto stet fabula talo.
Quem tulit ad scenam ventoso gloria curru,
Exanimat lentus spectator, sedulus inflat.
Sic leve, sic parvum est, animum quod laudis avarum
Subruit aut reficit: valeat res ludicra, si me
Palma negata macrum, donata reducit opimum.
Sæpe etiam audacem fugat hoc terretque poetam,
Quod numero plures, virtute & honore minores,
Indocti, stolidique, & depugnare parati,
Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut ursum, aut pugiles: his nam plebecula gaudet.
Verùm equitis quoque jam migravit ab aure voluptas
Omnis ad incertos oculos & gaudia vana.

INTERPRETATIO

ut dissoluto socco per theatra vadat: enimvero gaudet pecuniam inserere in marsupium; deinde non angitur, seu fabula intercidat seu firmo gradu consistat. Qui ad theatrum ducitur superbo curru gloriæ, occiditur spectatore languido, erigitur attento. Adeo leve et parvum est quod contristat vel consolatur animum gloriæ cupidum. Apage rem scenicam? si approbatio denegata me reducit mœstum, concessa exultantem. Non raro quoque audacem poetam deterret atque alienat quod plures numero iique merito et dignitate inferiores, imperiti et bardi, promptique ad confligendum, si equites dissentiant, medium inter fabulam petunt vel ursum vel athletas. His enim plebs delectatur. Sed equites ipsi abjectâ aurium voluptate convertuntur ad oculorum oblectationes instabiles et fluxas, per quatuor aut

ANNOTATIONES

174. *Quàm non adstricto, &c.*) Quàm uterque peccet, & a perfecto distet; adeo falluntur qui credunt minimum esse difficultatis in elaboranda comœdiâ. Certe in hac poeta aut plerumque aut nimius est, aut deficit: quod facere videtur materiæ parvitas. At contra in tragœdia res graves hinc poetæ ingenium stimulant, sublevant, erigunt; illinc autem auditorum animos dum plus afficiunt, etiam avocant a fastidio, & a notandis erroribus.

Non adstricto socco.) Allegoria est: *soccus* comœdorum calceus, *non adstrictus*, laxus, solutus, indicat non accuratum poetam, inconcinne scribentem; seu negligat seu nequeat decorum personarum ubique & semper custodire, vel *descriptas servare vices operumque colores*, &c. Vide Epist. ad Pis.

175. *Gestit enim.*) Et hoc nimis lucri magis quam laudis studium referri videtur tam ad Plautum quam ad Dorsennum.

Nummum.) Pretium pro fabulâ datum a Prætore vel Ædilibus: ut annotavi supra.

176. *Cadat, an recto stet fabula talo.*) An explodatur a populo, an semel approbata sæpius expetatur. Pers. Sat. 5. v. 104.

Tibi recto vivere talo ars dedit.

177. *Quem tulit ad scenam.*) Neque felicior est Poeta fabulas in scenam dandas scribens gloriæ parandæ causâ: tam vanus & calamitosus est hic laudis, quàm ille lucri cupidus.

183. *Numero plures.*) Plebeii nempe adversus equestrem ordinem armis contendere parati, si quod stolide poscunt negetur.

185. *Si discordet eques.*) Si equites aliud velint quam plebs: si obsistant plebi flagitanti et fabula interrumpatur, aliquæ ludi producantur; nimirum, ursus, leo, camelus, pugilum certamen, gladiatores, funambulus.

Media inter carmina.) In media fabulæ actione: post unum aut alterum comœdiæ seu tragœdiæ actum. Vide Terentii Hecyræ prologum, qui totus eâ de re est.

Hecyra . . . hæc cùm data est nova,
Novum intervenit vitium & calamitas;
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:
Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat . . . .
Cùm primum eam agere cœpi, pugilum gloria,
Funambuli eodem accessit exspectatio:
Comitum conventus, strepitus, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem foras.
. . . .
Primo actu placeo: cùm interea rumor venit,
Datum iri gladiatores; populus convolat,
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco:
Interea ego meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est: otium & silentium est:
Agendi tempus mihi datum est, &c.

187. *Verùm equitis quoque, &c.*) Sed equester etiam ordo levitatem modo popularem sequitur: & spectaculo malunt oculos pascere, quæ volu-

Quattuor aut plures aulæa premuntur in horas,
Dum fugiunt equitum turmæ, peditumque catervæ,
Mox trahitur manibus regum fortuna retortis;
Esseda festinant, pilenta, petorrita, naves:
Captivum portatur ebur, captiva Corinthus.
Si foret in terris, rideret Democritus, seu
Diversum confusa genus panthera camelo,
Sive elephas albus vulgi converteret ora.
Spectaret populum ludis attentius ipsis,
Ut sibi præbentem mimo spectacula plura:
Scriptores autem narrare putaret asello
Fabellam surdo: nam quæ pervincere voces

INTERPRETATIO

plures horas vela complicantur, dum fugiunt equitum turmæ et peditum cohortes. Mox reges antea fortunati revinctis a tergo manibus trahuntur; properant esseda, pilenta, petorrita, naves: portatur ebur captivum, & Corinthus captiva. O si Democritus viveret, quam rideret, cum plebs attente spectat vel novam bestiam conflatam è panthera et camelo, vel candidum elephantem! Sane plebem magis quam ludos attenderet, velut sibi dantem spectacula plus quam histriones: poetas autem diceret commemorare fabulam surdo asino. Etenim quæ vox posset superare

ANNOTATIONES

ptas cito evanescit; quem auribus excipere quod animo certam & diuturniorem afferas voluptatem.

189. *Aulæa premuntur.*) *Aulæa recondita cessant*, ut canit Juvenalis, Sat. 6. ornamenta scenæ & vela removentur, adeoque fabula & carmina intermittuntur; dum ad obsequendum stulto vulgi studio, introducuntur quæpiam spectacula. Cicer. Epist. 1. lib. 7. ad Marium ita scribit: *Nosti reliquos ludos, qui ne id quidem leporis habuerunt quod solent mediocres ludi: apparatûs enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito quin animo æquissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytemnestra, aut in equo Trojano crateratum tria millia? aut armatura varia peditatûs aut equitatûs in aliqua pugnâ? quæ popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent... Quæ potest esse homini polito delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestiâ laniatur, aut præclara bestia venabulo transverberatur? &c.*

190. *Dum fugiunt equitum turmæ, &c.*) Dum bellorum species repræsentatur, hostium fuga simulatur, ac subinde triumphalis pompa exhibetur. Huc refer quæ sunt lib. 1. Epist. 6. v. 40. & seq. de magno numero chlamydum scenæ præstitarum.

192. *Esseda.*) Currus quibus capti reges traducuntur. *Essedum* vehiculi gestatorii genus apud Gallos usitatum.

Pilenta.) Reginarum matronarumque captivarum vehicula, quæ & carpenta.

Petorrita.) His captiva regum devictorum familia vehebatur: quatuor rotarum erant. Vide Gell. libro 15. capite 30.

Naves.) Quibus navali prœlio reges victi: vel exhibitâ naumachiâ; vel productis navibus seu pictis, in scenâ; seu veris in Tiberi, qui Theatro proximus, ut vult vetus Schol. aut potius in amphitheatro; quemadmodum docet Martial. spectac. Epigr. 24. ubi de repræsentato navali certamine, subitoque immissâ in amphitheatrum per tubos tantâ aquarum vi, ut peregrinus esse pontum facile credidisset, nisi mox emissam ad munus gladiatorium aquam cerneret.

193. *Captivum portatur ebur.*) Captarum urbium imagines & simulacra ex ebore. Meminit Quintilianus lib. 6. c. 3. *Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, & post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecam esse oppidorum Cæsaris dixit.*

Captiva Corinthus.) Simulacrum urbis Corinthi a L. Mummio expugnatæ & expilatæ. Alii interpretantur vasa æris Corinthii e victoria direpta & asportata.

194. *Democritus.*) De eo libro i. Epist. 12.

195. *Diversum confusa genus.*) Cave ne accipias belluam e duabus naturis mixtam: imo designatur optime camelopardalis, vulgo une Giraffe. Varro 4. de Ling. Lat. *Camelus suo nomine Syriaco in Latinum venit; ut Alexandria camelopardalis nuper advecta, quod erat figurâ ut camelus, maculis ut panthera.* Vide Solin. cap. 33. Dion. lib. 43. Plin. lib. 8. cap. 18. Camelorum, inquit, *aliqua similitudo in duo transfertur animalia: Nabim Æthiopes vocant, collo similem equo, pedibus & cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum colorem distinguentibus; unde appellata camelopardalis: Dictatoris Cæsaris Circensibus ludis primum visa Romæ. Ex eo subinde cernitur, aspectu magis quam feritate conspicua: quare etiam ovis feræ nomen invenit.*

196. *Elephas albus.*) Qualis raro invenitur. Vide Ælian. lib. 3. cap. 46.

200. *Narrare asello fabellam surdo.*) Proverb. Narrare surdo; vel asino: idest oleum & operam perdere: *asello*, plebeculæ stolidæ & contumaci.

Evaluere sonum, referunt quem nostra theatra?
Garganum mugire putes nemus, aut mare Thuscum:
Tanto cum strepitu ludi spectantur, & artes,
Divitiæque peregrinæ, quibus oblitus actor
Cum stetit in scena, concurrit dextera lævæ.
Dixit adhuc aliquid? Nil sane. Quid placet ergo?
Lana Tarentino violas imitata veneno.
Ac ne forte putes me, quæ facere ipse recusem,
Cùm recte tractant alii, laudare maligne;
Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus; & modo me Thebis, modo ponit Athenis.
Verùm age, & his qui se lectori credere malunt,
Quàm spectatoris fastidia ferre superbi,

INTERPRETATIO

murmur quod reddunt theatra nostra? credas stridere Gargani silvas vel Hetruscum mare: tanto cum strepitu spectantur ludi, artificium, et opes exoticæ, quibus cùm circumdatus histrio prodit in theatrum, dextra sinistræ jungitur. An vero jam quidpiam locutus est? Nihil profecto. Ecquid igitur admirantur? Pannum Tarentino succo violas imitantem. Ne vero arbitreris me parce laudare ea quæ facere detrectem, quando scite peragunt cæteri: is poeta mihi videtur posse ambulare per funem extentum, qui meum cor fictis sermonibus torquet, stimulat, placat, falsis terroribus concutit, vel magus; ac modo me Thebis, modo Athenis constituit. Age vero inminue sollicitudines eorum etiam qui malunt se Lectori committere, quàm tollerare contemptum spectatoris fastidiosi;

ANNOTATIONES

Qua pervincere voces, &c.) Quis adeo vocalis histrio, quantumvis contenderet, in scena posset audiri tantum inter strepitum tumultuantis populi & vociferantis.

201. *Referunt quem nostra theatra.*) Ob reflexam echo. Vide lib. 1. Od. 20.

202. *Garganum.*) Apuliæ montem, de quo lib. 2. Od. 9.

Mugire nemus.) Ventis maritimis percussum: *mare*, stridens & resonans, Austro flante, fluctibus collisis.

Mare Thuscum.) Mare inferum, & Tyrrhenum, de quo lib. 1. Od. 11.

203. *Artes.*) Habitus histrionis artificiosus: apparatus vestium peregrinis opibus & artificio conspicuus.

205. *Concurrit dextera lævæ.*) Vel mirabunda plebs junctas manus tollit, vel approbans percutit & complodit.

206. *Dixit adhuc aliquid?*) Tum vero hospes quærere possit: unde populi admiratio, cum nihil adhuc pronuntiarit actor? O stultitiam! ad vestimentorum fulgorem percellitur, gestit, exultat insans plebs.

207. *Lana Tarentino violas imitata veneno.*) Vestis e lana violacei coloris tincta apud Tarentum: quæ urbs tum lanâ cum purpura exquisitâ celebratur. Plin. l. 8. cap. 48. lanæ, inquit, *circa Tarentum summam nobilitatem habent.* lib. 9. cap. 39. *violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum veniebat: nec multo post rubra Tarentina.* Vide & lib. 21. cap. 6. & 8.

208. *Ac ne forte putes, &c.*) Removet a se Horatius suspicionem invidentiæ. Ne putes, o Auguste, me derogare laudem poetis Dramaticis, eo quod dramata non scribam: profiteor me illos, si pariter rem moliantur, prorsus admirari.

209. *Laudare maligne.*) Exigue, quasi invidendo illis. Virg. Æn. 7.

Quale per incertam lunam sub luce malignâ.

210. *Per extentum funem, &c.*) Molitur & perficere quod difficillimum est.

211. *Qui pectus inaniter angit, &c.*) Qui pro arbitrio moveat animum, & in quamlibet partem inflectit, seu ad dolendum, seu ad lætandum; vel ad iram, vel ad miserationem, ad metum, spem, &c. Epist. ad Pis.

Quæcunque volent animum auditoris agunto.

213. *Magus.*) Præstigiator, oculos fascinans. Vide Cæl. Rhodig. lib. 9. c. 23. Plin. &c.

Modo me Thebis, &c.) Dum ita describuntur & narrantur in scena quæ Thebis vel Athenis gesta sunt, ut illic interesse videatur sibi auditor, & rem oculis spectare. Aristot. Poet. *tanquam interesset rebus ipsis agendis.* Porro illæ urbes præcipue nominantur, quod inde materiam pleramque Tragici desumpserint. De Thebis lib. 2. Sat. 5. de Athenis lib. 2. Sat. 7.

214. *Verùm age.*) Augustum comœdiâ in primis gaudentem hortatur Poeta, ut faveat non solum Dramaticis sed & Epicis: quandoquidem his magis quam illis heroum nomina ad posteros transmittuntur: atque omnes æque præmiis stimulet ad recte & naviter scribendum.

Curam redde brevem; si munus Apolline dignum
Vis complere libris, & vatibus addere calcar,
Ut studio majore petant Helicona virentem.
Multa quidem nobis facimus mala sæpe poetæ;
(Ut vineta egomet cædam mea) cum tibi librum
Sollicito damus, aut fesso; cum lædimur, unum
Si quis amicorum est ausus reprendere versum;
Cum loca jam recitata revolvimus irrevocati;
Cum lamentamur, non apparere labores
Nostros, & tenui deducta poemata filo;
Cum speramus eo rem venturam, ut simul atque
Carmina rescieris nos fingere, commodus ultro
Arcessas, & egere vetes, & scribere cogas.
Sed tamen est operæ pretium cognoscere, quales
Ædituos habeat belli spectata domique
Virtus, indigno non committenda poetæ.
Gratus Alexandro regi magno fuit ille
Chœrilus, incultis qui versibus & male natis
Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.

INTERPRETATIO

si quidem vis scriptis implere locum Apollini rite dicatum, ac poetis incentivum præbere, ut animosius adeant Heliconem præclarum. Certe nobis poetæ multa sæpe mala creamus; (ut meα ipse vineta incidam) dum tibi occupato vel fatigato librum porrigimus; dum offendimur, si quis familiarium redarguerit unum e versiculis nostris; dum loca jam recitata repetimus non rogati; dum querimur non adverti labores nostros et carmina subtili stylo conscripta; dum speramus fore ut, cum primum audieris nos versus condere, sponte et benigne advoces nos, atque ab egestate vindices, et scribere imperes. Verumtamen oportet expendere quales ministros sortiatur virtus in bello et pace conspicua, nec tradenda infimo poetæ. Alexandro magno regi placuit ille Chœrilus qui pro versibus inconditis et inconcinnis obtinuit Philippos, regium numisma.

ANNOTATIONES

Qui se lectori, &c.) Qui odas vel epos malunt componere a posteris legenda, quàm drama spectandum a populo sæpe ad optimum carmen fastidiente, ad ineptam vero ursi, funambuli, purpureæ vestis spectationem gestiente. Vide supra.

216. *Curam redde brevem.*) Curta ad victum præbendo subsidia: vel utrosque perinde laudando & fovenda.

Munus Apolline dignum.) Bibliothecam e te ædi Apollinis adjunctam in monte Palatino: lib. 1. Epist. 3. v. 17.

218. *Helicona.*) Montem Bœotiæ sacrum Musis. Allegoria.

219. *Multa quidem nobis, &c.*) In se & alios poetas Epicos culpam derivat ac rejicit Horatius, quod minus Augusto gratiosi sint.

220. *Ut vineta egomet cædam mea.*) Proverb. Idest, ut meos ipse errores fatear & emandem.

221. *Cum tibi sollicito, &c.*) Poeta noster, ut alios corripiat, seipsum petit notatque: quanquam ab isto peccandi genere longe alienus: ut patet ex datis lucalentar Vinnio Asellæ mandatis & præceptis, cum eum doceret rationem tempestive & commode porrigendi Augusto ipsam hanc Epistolam. Vide lib. 1. Epist 3.

224. *Non apparere labores.*) Velut aliud agens Horatius expostulat, quod plerumque non satis advertat lector vel auditor quæ ab auctoribus summâ curâ, arte, ingenio, sunt scripta.

225. *Tenui deducta poemata filo.*) Possunt hæc verti in bonam malamque partem; vel eximia & scite composita: vel exili & humili stylo, adeoque indigna eâ laude quæ deposcitur ab auctoribus.

226. *Cum speramus, &c.*) Tantum nobis arrogamus perperam & stulte.

230. *Quales æditues habeat, &c.*) Quales præcones decantent virtutem egregiam. Ædem virtuti velut numini erigit Horatius, assignatque laudatores & poetas velut æditues.

232. *Alexandro magno.*) Illi Macedonum regi famâ super æthera noto.

233. *Chœrilus.*) Insulsus poeta Thucydidis & Herodoti vivens temporibus: quem Aristoteles in Top. notat: *qualia Homerus, non qualia Chœrilus*, inquit. Vide Epist. ad Pisones v. 357.

234. *Philippos.*) Nummos aureos Philippi Ma-

Sed veluti tractata notam labemque remittunt
Atramenta, fere scriptores carmine fœdo
Splendida facta linunt. Idem rex ille poema
Qui tam ridiculum tam care prodigus emit,
Edicto vetuit ne quis se, præter Apellem,
Pingeret, aut alius Lysippo duceret æra
Fortis Alexandri vultum simulantia: quod si
Judicium subtile videndis artibus illud
Ad libros & ad hæc musarum dona vocares,
Bœotum in crasso jurares aere natum.

INTERPRETATIO

At quemadmodum atramentum contactum imprimit notam et maculam, sic fere scriptores rudi carmine inquinant gesta illustria. Is ipse rex qui tam indignum carmen tam caro pretio emit profusus, decreto interdixit ne pingeret se quisquam nisi Apelles, neve alius quam Lysippus effingeret ex ære imagines strenui Alexandri. Quod si judicium hoc solers in æstimandis artibus vocares ad scripta et ad munera ista Musarum, affirmares ortum in pingui aere Bœotiorum. Ve-

ANNOTATIONES

cedonum regia patris Alexandri magni effigie signatos. Duos fuisse Chœrilos, constat: quicquid novelli sentiant. Prior eximius poeta Atheniensium de Xerse victoriam celebravit: cui pro singulis versibus totidem stateres seu nummos aureos contulerunt Athenienses, facto etiam decreto, ut cum Homero legeretur. Posterior fuit iste Alexandro comes assiduus, testibus Q. Curtio & Plutarcho: de quo varie narrant. Quidam scribunt pepigisse Alexandrum cum Chœrilo, ut pro singulis bonis versibus singulos acciperet Philippos: pro singulis autem malis totidem colaphos: opere vero confecto vix septem versus laude dignos extitisse: denique referunt Chœrilum inediâ periisse. Vide Suidam, &c. Porro videtur Horatius isti Chœrilo quædam tribuere quæ prioris sint, et Alexander sit imitatus quod fecerant Athenienses, conditum de se carmen pariter remunerans.

236. *Scriptores carmine fœdo.*) Hinc sapienter Augustus, quemvis ingenia sui seculi omni modo foverit, ac benigne patienterque audiverit recitantes non tantum carmina & historias, sed & orationes atque dialogos: *componi tamen aliquid de se, nisi & serio & a præstantissimis, offendebatur:* admonebatque Prætores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri. Suet. Oct. c. 89.

239. *Edicto vetuit.*) Cic. lib. 5. Ep. 12. *Nec enim Alexander ille gratiæ causâ ab Apelle potissimum pingi, & a Lysippo fingi volebat: sed quod illorum artem cum ipsis tum etiam sibi gloriæ fore putabat.* Idem narrat Plutarchus, aitque: e duobus Alexandris alterum invictum, scilicet Philippo natum; alterum ab Apelle factum non esse imitabilem. Apuleius Florid. 1. sic habet: *Alexander imaginem suam, quo certior posteris proderetur, noluit a multis artificibus vulgo contaminari: sed edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere adsimularet ære, colore, calamine: quin solus eam Polycletus ære duceret, solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles calamine excuderet.* Plin. lib. 7. cap. 37. *edixit imperator ille, ne quis ipsum alius quam Apelles pingeret, quam Pyrgoteles sculperet, quam Lysippus ex ære duceret.* Vide & Valer. Max. l. 8. c. 11.

Apellem.) Eximius ille pictor ex insula Cu, toto urbe celebratus pictis ingeniose & venuste tabellis.

240. *Lysippo.*) Statuarius hic præclarus ad veritatem optime accessit, Quintiliano teste. Hinc Propertius lib. 3.

Gloria Lysippo est animosa effingere signa.

241. *Fortis Alexandri vultum.*) Cui nempe masculus ac leoninus erat obtutus.

242. *Quod si judicium, &c.*) Alexander de pictura aliisque artibus bene judicans, quam inepte censuit de carminibus! Certe Bœotico fuisse ingenio dixeris. Plinius tamen lib. 7. cap. 29. docet quanti ab Alexandro æstimati sunt Homerus, Pindarus, &c. Ælianus autem Histor. Var. lib. 2. non fuisse picturæ æstimandæ peritum ostendit: refert enim, Alexandri equo adhinniente ad equum ab Apelle pictum, quem tamen Alexander haud valde laudaverat; dixisse Apellem: Atqui, Imperator, videtur equus tuus in arte pingendi esse te intelligentior.

244. *Bœotum in crasso.*) Quamquam sæpius *fortes creantur fortibus*, contra tamen evenit interdum. Sic Pindarus crassâ licet regione Bœotiis nempe Thebis oriundus, sagacissimi nihilominus ingenii fuit. Verum constat Bœotios ut plurimum fuisse stupidos & hebetes, aut valde crassos, pro cœli & aeris ratione: unde nata proverbia: *sus Bœotica, auris Bœotica, Bœoticum ingenium*. Cic. 1. de leg. num. 79. *Videmus quam varia sint terrarum genera ... alia quæ acuta ingenia gignant, alia quæ retusa. Quæ omnia fiunt ex cœli varietate, & ex disparili aspiratione terrarum.* Id. de Fato, n. 7. *Inter locorum naturas quantum intersit,*

At neque dedecorant tua de se judicia, atque
Munera quæ multâ dantis cum laude tulerunt,
Dilecti tibi Virgilius Variusque poetæ.
Nec magis expressi vultus per ahenea signa,
Quàm per vatis opus mores animique virorum
Clarorum apparent: nec sermones ego mallem
Repentes per humum, quàm res componere gestas,
Terrarumque situs, & flumina dicere, & arces
Montibus impositas, & barbara regna, tuisque
Auspiciis totum confecta duella per orbem:
Claustraque custodem pacis cohibentia Janum,
Et formidatam Parthis te principe Romam;
Si, quantum cuperem, possem quoque: sed neque parvum
Carmen majestas recipit tua; nec meus audet
Rem tentare pudor, quam vires ferre recusent.
Sedulitas autem stulte quem diligit urget;
Præcipue cum se numeris commendat & arte.
Discit enim citius meminitque libentius illud

INTERPRETATIO

rum selecti a te, Auguste, poetæ Virgilius et Varius non turpant tua de se judicia, et dona quæ acceperunt plurimâ cum gloriâ largientis. Virorum autem illustrium vultus æreâ effigie expressi non plus fulgent, quàm mores et ingenium versibus poetæ. Ego vero non mallem scribere humiles sermones, quàm tua celebrare facinora, et situs regionum, et fluvios, et arces montibus inædificatas, et victos reges barbaros, et bella tuis auspiciis orbe toto finita, et templum includens Janum pacis custodem, et Romam te regnante Parthis metuendam; si quidem tantum valerem quantum exoptarem. At tua majestas non admittit exile carmen, et mea verecundia rem aggredi veretur, ad quam vires minime sufficiunt. Porro officia gravant eum quem stulte colunt, præsertim cum se protrudunt versibus et carmine. Enimvero citius quisque discit ac facilius recordatur id quod deri-

ANNOTATIONES

videmus: alios esse salubres, alios pestilentes... Athenis tenue cœlum; ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis; itaque pingues Thebani, &c.

247. *Varius.*) De eo lib. 1. Od. 6. & lib. 1. Sat. ult. sub finem.

248. *Nec magis expressi.*) Plutarchus refert Catonem Censorium eos deridere solitum, qui statuarum cupiditate flagrarent, ignorantes se pictorum & fabrorum operibus gloriari; sui vero pulcherrimas imagines exstare in civium animis. Vide lib. 4. Od. 8.

250. *Nec sermones ego mallem.*) Adverto prudentiam & modestiam poetæ nostri. Ego, inquit, si Epici carminis scribendi facultate pollerem, certe mallem res ab Augusto præclare gestas versibus Heroicis consignare, quàm satiras pedestri musâ scribere; verum illius materiæ gravitati vires meas impares sentio: timeremque *splendida facta fœdis scriptis illinere* & maculare.

253. *Arces montibus impositas.*) Præsidia & custodias ubique disposuit... per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit. Flor. cap. ult.

254. *Tuis auspiciis confecta.*) Vide lib. 4. Od. 14.

255. *Claustraque custodem, &c.*) Portas itaque Jani clausas, ut pacis tempore. Lib. 4. Od. 15.

256. *Formidatam Parthis.*) Lib. 1. Od. 12. & 19. Lib. 3. Od. 5. Lib. 4. Od. 15.

260. *Sedulitas autem, &c.*) Intempestivum officium nec utile nec gratum videtur, sed potius grave est.

262. *Discit enim citius, &c.*) Cicer. pro Murena. *Cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit.*

Quod quis deridet, quàm quod probat & veneratur.
Nil moror officium quod me gravat: ac neque ficto
In pejus vultu proponi cereus usquam,
Nec prave factis decorari versibus opto:
Ne rubeam pingui donatus munere; & unà
Cum scriptore meo, capsâ porrectus apertâ
Deferar in vicum vendentem thus & odores
Et piper, & quicquid chartis amicitur ineptis.

INTERPRETATIO

det, quam quod æstimat et miratur. Ego quidem *sperno sedulitatem quæ mihi molestiam creat: et nolim usquam e cera effingi male expresso vultu, aut versibus inconditis laudari: ne erubescam turpi affectus dono, simulque cum laudatore meo patente cistâ jacens deporter in vicum,* ubi *venduntur thus, aromata, piper, et quodcunque involvitur insulsis chartis.*

ANNOTATIONES

264. *Neque ficto in pejus, &c.*) Malim nullam e cera imaginem, quàm prave fabricatam habere: ex more veteri, de quo nos alibi; Juvenalis autem fuse Sat 8.

267. *Pingui munere.*) Rudi & inepto carmine, inconditis insulsisque versibus.

268. *Porrectus.*) Quasi cadaver.

270. *Quicquid chartis amicitur ineptis.*) De ea insulsorum librorum infelici, sed justâ sorte, dixi alibi. Vide lib. 1. Epist. ult. v. 12.

EPISTOLA II.

AD JULIUM FLORUM

Excusat se quod nec literas nec versus petitos misisset.

Flore, bono claroque fidelis amice Neroni,
Si quis forte velit puerum tibi vendere, natum
Tibure, vel Gabiis; & tecum sic agat: Hic &
Candidus, & talos a vertice pulcher ad imos;
Fiet eritque tuus nummorum millibus octo,
Verna ministeriis ad nutus aptus heriles,
Litterulis Græcis imbutus, idoneus arti
Cuilibet: argillâ quidvis imitaberis udâ:
Quin etiam canet indoctum, sed dulce bibenti.
Multa fidem promissa levant; ubi plenius æquo
Laudat, venales qui vult extrudere merces.
Res urget me nulla: meo sum pauper in ære.
Nemo hoc mangonum faceret tibi: non temere a me
Quivis ferret idem: semel hic cessavit: &, ut fit,
In scalis latuit metuens pendentis habenæ.

INTERPRETATIO

O Flore, amice fidelis probo et illustri Neroni, si forte aliquis vellet tibi venundare servum Tibure aut Gabiis oriundum; atque tibi sic loquatur: Iste sincerus et integer a capite ad calcem, tibi vendetur octo millibus nummorum, famulus promptus obsequi nutibus heri; literis Græcis eruditus, omnis disciplinæ capax: hunc velut *molle lutum ut libuerit finges, cantabit etiam sine arte, quod jucundum inter epulas: nimiæ pollicitationes minuunt fidem, quando plusculum laudat merces venales qui cupit eas cito vendere:* at *nulla me necessitas premit: in propriis bonis modicus sum: nullus negotiator sic tecum ageret: non alius* a te *idem a me facile obtineret. Hic semel cessator fuit; atque ut accidit* interdum, *se occultavit metu scuticarum ad scalas suspensarum:*

ANNOTATIONES

1. *Flore, bone, &c.*) Julius Florus ad bellum Pannonicum proficiscens cum Tiberio Nerone petierat ab Horatio ut quæpiam ad se scriberet, cessantem vero quanquam nihil pollicitum subinde increpavit. Cui se Horatius excusat hac Epistolâ; in qua & eximia quædam ad poesim, & ad bene beateque vivendum pleraque documenta perscribit. Ad hunc ipsum Florum inscriptam vidimus jam Epist. 3. lib. 1.

Amice Neroni.) Is ipse est Tiberius Claudius Nero, qui Augusto in imperium successit. De eo jam ante.

2. *Si quis forte velit, &c.*) Similitudo: qua se apud Florum purgat Horatius.

3. *Tibure.*) Lib. 1. Od. 7. & 18. & l. 2. Od. 6.
Gabiis.) Lib. 1. Epist. 11. & 15.

4. *Hic & candidus.*) Verba sunt mangonis, usque ad versum 17.

6. *Verna.*) Servus ex ancilla natus domi.

7. *Litterulis Græcis imbutus.*) Erudiebant servos, ut pluris venderent. Terent. Eunuch. *Fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis: solertem dabo.*

10. *Multa fidem promissa levant.*) Subdolus negotiator vult videri non dare verba, cum maxime verba dat.

12. *Meo sum pauper in ære.*) Nullum æs alienum habeo: nihil debeo cuiquam. Cic. pro Roscio comœdo: *Locuples erat; nihil debebat: in suis nummis versabatur.*

14. *Semel hic cessavit.*) Versutus mango fugacem servi animum ita declarat metu legis, ut potius dissimulare & tegere dicendus sit: adeo rem verbis involvit, extenuat, suborbat.

15. *Ut fit, in scalis, &c.*) Quod segnis fuisset ad mandata peragenda, timuit loris stringi ac

Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat.
Ille ferat pretium pœnæ securus, opinor.
Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.
Insequeris tamen hunc, & lite moraris iniquâ.
Dixi me pigrum proficiscenti tibi, dixi
Talibus officiis prope mancum; ne mea sævus
Jurgares ad te quod epistola nulla veniret.
Quid tum profeci, mecum facientia jura
Si tamen attentas? quereris super hoc etiam, quod
Exspectata tibi non mittam carmina mendax.
Luculli miles collecta viatica multis
Ærumnis, lassus, dum noctu stertit, ad assem
Perdiderat: post hoc vehemens lupus, & sibi & hosti
Iratus pariter, jejunis dentibus acer,
Præsidium regale loco dejecit, ut ajunt,
Summe munito, & multarum divite rerum.
Clarus ob id factum, donis ornatur honestis,
Accipit & bis dena super sestertia nummum.
Forte sub hoc tempus castellum evertere prætor
Nescio quod cupiens, hortari cœpit eundem

INTERPRETATIO

trade pecuniam, si te non offendit fuga, quam excipio. Post hæc *accipiet eumgo nummos absque metu pœnæ, ut credo: tu sciens emisti pravum: significata tibi fuit conditio. Hunc nihilominus insequeris, et injustâ lite implicas. Te discedentem admonui me pigrum esse: et ad ejusmodi officia minime sedulum; ne gravius irascereris, si nullas ad te litteras mitterem. Quid vero profuit, quandoquidem leges mihi faventes expugnas? expostulas quoque, quoniam speratos versus haud mi-si fallax.* Verum attende paullisper. *Luculli miles viæ subsidium multis laboribus comparatum amiserat integrum, dum nocte dormiret fatigatus. Inde lupus violens tam sibi, quam hosti infensus, ardens famelicis dentibus, regis præsidium depulit statione probe munitâ multisque opibus instructâ: ob id vero facinus pulchris muneribus afficitur: accipitque plusquam viginti millia sestertiûm nummorum. Eodem ferme tempore volens imperator diruere castrum quoddam, cœpit hunc ipsum militem adhortari*

ANNOTATIONES

cædi. Hinc paullum delituit, abfuitque domo. Sic per ambages mango loquitur, ne uno verbo eoque odioso dicat; fugit, vel, semel fugit.

In scalis.) Ad terrorem servorum ita pendebant in scalis scuticæ, quas ob oculos semper haberant, ut a peccando deterrerentur.

16. *Excepta nihil te si fuga lædat.*) Eandem *fugam* dicit breviter, excipitque: quod nisi faceret, redhibere acceptum pretium vel servum cogeretur legibus Ædilitiis.

17. *Pœnæ securus.*) Non obnoxius legi ac pœnæ: non timens actionem redhibitoriam. Cic. offic. 1. *In mancipio vendendo ea vitia dicenda sunt:* (ut puta, esse mendacem, aleatorem, furacem, ebriosum, fugacem) *quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili.* Vide lib. 2. Sat. 3. v. 285. annot.

18. *Dicta tibi est lex.*) Pronuntiata est tibi venditionis conditio.

21. *Talibus officiis prope mancum.*) Quasi manibus carentem, ac proinde ineptam ad scribendas epistolas.

26. *Luculli miles.*) L. Lucullus Romæ clarissimus Mithridatem Ponti, Tigranemque Armeniæ regis profligavit, opibus maximis celebratus.

30. *Præsidium regale.*) A rege Mithridete vel Tigrane collocatum.

31. *Loco summe munito.*) Tigranocartam quidam intelligunt, ex Appiano in Mithridat. *quæ urbs capta exercitum ingenti prædâ ditavit:* sed alii melius Nisibim Mesopotamiæ civitatem, quæ bene munita Tigranis opes servabat. Dio.

32. *Donis honestis.*) Qualia sunt phaleræ, torques, coronæ.

Verbis, quæ timido quoque possent addere mentem?
I bone, quo virtus tua te vocat: i pede fausto,
Grandia laturus meritorum præmia: quid stas?
Post hæc ille catus, quantumvis rusticus, Ibit,
Ibit eo quo vis, qui zonam perdidit, inquit.
Romæ nutriri mihi contigit atque doceri,
Iratus Graiis quantum nocuisset Achilles.
Adjecere bonæ paullo plus artis Athenæ:
Scilicet ut possem curvo dignoscere rectum,
Atque inter silvas Academi quærere verum.
Dura sed amovere loco me tempora grato,
Civilisque rudem belli tulit æstus in arma,
Cæsaris Augusti non responsura lacertis.
Unde simul primum me dimisere Philippi,
Decisis humilem pennis, inopemque paterni
Et laris & fundi; paupertas impulit audax,
Ut versus facerem: sed quod non desit habentem
Quæ poterunt unquam satis expurgare cicutæ,

INTERPRETATIO

sermonibus, qui vel ignavo possent animos dare: Ito generose quo te tua virtus vocat; perge felicibus auspiciis, magna pro faciendis munera consecuturus: cur moraris? Tum ille astutus etsi agrestis ait: Vadat illuc, vadat quo jubes qui loculos amiserit. Ego Romæ educatus et edoctus sum, quantum damni Græcis attulisset Achilles offensus. Deinde insignes Athenæ aliquanto plus doctrinæ contulerunt; nempe ut nossem pravum ab honesto distinguere, ac veritatem indagare in nemore Academi. Sed infortunata tempora abstraxerunt me loco jucundo, et civiles fluctus militia imperitum appulerunt ad exercitum nequaquam parem viribus Augusti Cæsaris. Unde statim ut Philippi me exemerunt abjectum amputatis alis, spoliatumque domo et bonis paternis, audax inopia adegit carmina componere. Nunc autem possidens quantum sufficit, quibus pharmacis unquam curari possem, si sa-

ANNOTATIONES

40. *Zonam.*) Castrensem crumenam & pecuniam, quam milites in zona portare consueverant. Evangel. Marc. cap. 6. Gell. lib. 15. cap. 12. sic loquitur C. Gracchus: *Cum Româ profectus sum, Quirites, zonas quas argenti plenas extuli, eas ex provincia inanes retuli.*

41. *Romæ nutriri mihi contigit.*) Lib. 1. Satira 6.

42. *Iratus Graiis quantum, &c.*) Id est, didici Homeri Iliadem, in qua refertur Achilles ob ereptam sibi Briseidem iratus secessisse a reliquo exercitu: atque ita Græcis plurimum nocuisse. Vide lib. 1. Od. 15. ad finem. Porro studiorum olim initium ducebant pueri ab Homeri Achille. Unde proverbium de rudi & illiterato: *Ne iratum quidem Achillem novit.*

43. *Adjecere bonæ, &c.*) Dein apud Athenas Philosophiæ operam dedi. De Athenis lib. 2. Sat. 7.

45. *Inter silvas Academi.*) Academia locus Athenis suburbanus, arboribus multis amœnus, illustrium etiam virorum monumentis exornatus, ubi Philosophiam primus docuit Plato. Diogen. Laert. Alii nomen trahunt ab Academo qui porticum ibi quondam exstruxerat: alii a Cadmo.

46. *Dura sed amovere loco, &c.*) Bello nempe civili flagrante, Brutus adversus Augustum colligens copias, Athenis iter habuit in Macedoniam; unde Horatium & alios quosdam juvenes Romanos ibi literis incumbentes abduxit: nostrum vero poetam Tribunum militum constituit, quamvis *belli rudem*: ut patet.

48. *Cæsaris Augusti, &c.*) Commode assentatur.

49. *Me dimisere Philippi.*) Ad quam urbem in Thessalicis campis Augustus Brutum profligavit. Vide lib. 2. Od. 7.

50. *Decisis humilem pennis, &c.*) Amissis dignitate, & patrimonio etiam per proscriptionem.

53. *Cicutæ.*) Non est quod vox hæc adeo tor-

Ni melius dormire putem, quam scribere versus?
Singula de nobis anni prædantur euntes:
Eripuere jocos, Venerem, convivia, ludum;
Tendunt extorquere poemata: quid faciam vis?
Denique non omnes eadem mirantur amantque.
Carmine tu gaudes; hic delectatur Iambis;
Ille Bioneis sermonibus, & sale nigro:
Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.
Quid dem? quid non dem? renuis tu quod jubet alter.
Quod petis, id sane est invisum acidumque duobus.
Præter cætera, me Romæne poemata censes
Scribere posse inter tot curas totque labores?
Hic sponsum vocat, hic auditum scripta, relictis
Omnibus officiis: cubat hic in colle Quirini,
Hic extremo in Aventino: visendus uterque:
Intervalla vides humane commoda. Verum

INTERPRETATIO

tius non ducerem quiescere, quam versus condere? Ætas defluens omnia paullatim aufert a nobis: jam *eripuit jocos, amores, convivia, facetias; conatur* & *abstrahere* facultatem *poeticam: quid jubes* ut *agam? Denique non omnibus eadem placent. Tu versus Lyricos amas, ille Iambicos. Hic gaudet satiris et dicteriis mordacibus.* Et quidem *tres convivæ raro idem appetunt: quin diversa longe dissimili gustu volunt: quid tribuam? quid negem? tu recusas quod alius petit. Quod cupis, illud amarum et grave duobus videbitur. Præterea nunquid putas me Romæ posse condere carmina tot inter sollicitudines et molestias? Hic rogat* ut pro *eo spondeam, ille* ut *audiam quæ composuit, dimissis quibuscumque officiis: alter habitat in colle Quirinali, alter in ultimo Aventino: ambos adire oportet: cernis loca satis distantia.*

ANNOTATIONES

queet Interpretes, sane pro elleboro posita. Nam & Avicenna cicutam vocat nigrum elleborum. Iteque seasus est, quaate esset insania mee, si scribendis versibus etiamnum caput obtuederem frangeremve? & quæ frigidiores herbæ possent temperere furorem hunc poeticum?

55. *Singula de nobis, &c.*) Altera non scribendi excusetio.

58. *Denique non eadem, &c.*) Tertia est hæc ratio & excusatio quare versus nolit scribere.

60. *Bioneis sermonibus.*) Bion sophistes & poeta, dictus Boristhenites, adeo mordax & dicax ut nemini parceret, sed Homerum ipsum salibus amarissimis prosciderit. Ejus meminit Plutarchus.

65. *Præter cætera.*) Qearte excusatio.

67. *Sponsum.*) Vide libro 2. Satira 6. ubi
. . . *Romæ sponsorem me rapis;* . . .

Auditum.) De recitandi more & vesaniâ, jam dixi.

68. *Colle Quirini.*) Ad remotissimam orbis regionem.

69. *Extremo in Aventino.*) Ad oppositam urbis partem versus Tiberim.

70. *Intervalla vides, &c.*) Inter utramque illam regionem siat nempe forum Romanum, templum Jovis Feretrii, Capitolium, Palatium.

Humane commoda.) Ironice, id est valde incommode ob longinquitetem itineris ac regionum diversitetem. Perperam istas voces aliqui separant.

Puræ sunt plateæ, nihil ut meditantibus obstet.
Festinat calidus mulis gerulisque redemptor;
Torquet nunc lapidem, nunc ingens machina tignum;
Tristia robustis luctantur funera plaustris;
Hac rabiosa fugit canis, hac lutulenta ruit sus.
I nunc, & versus tecum meditare canoros.
Scriptorum chorus omnis amat nemus, & fugit urbes,
Rite cliens Bacchi somno gaudentis & umbrâ.
Tu me inter strepitus nocturnos atque diurnos,
Vis canere, & contracta sequi vestigia vatum?
Ingenium, sibi quod vacuas desumpsit Athenas,
Et studiis annos septem dedit, insenuitque
Libris & curis, statuâ taciturnius exit
Plerumque, & risu populum quatit: hic ego rerum
Fluctibus in mediis, & tempestatibus urbis
Verba lyræ motura sonum connectere digner?
Frater erat Romæ consulti rhetor, ut alter
Alterius sermone meros audiret honores:

INTERPRETATIO

At vacuæ sunt viæ, ut nihil cogitabundum impediat. Imo *occurrit operum conductor* cum *mulis et bajulis properans; machina lapidem aut trabem ingentem attollit: pompa funebris decertat cum magnis plaustris: illac rabiosa canis, istac porcus cœnosus discurrit. Age modo, versus optimos animo finge*. Verum *scriptor omnis petit solitudinem, urbesque vitat, jure cliens Bacchi quietem et otium amantis*. *Tum* vero *me jubes mediis in tumultibus noctis ac diei Lyrica scribere, et poetarum ardua studia consectari? Ingeniosus quispiam Athenis tranquillis addictus*, ibique septem per *annos studiis operatus, sedulæ librorum incumbens* lectioni, *prodit interdum taciturnior* quam *statua, et populo ludibrium exhibet*. Ergone *hic ego inter agitationes ac strepitus civitatis in animum inducam meum aptare voces lyræ canendas?* Insuper & alia quæ deterreant accipe. *Rethor* quidam *erat Romæ frater jurisperiti, qui alter alterius perpetuas laudes audiebant*.

ANNOTATIONES

71. *Verum puræ sunt plateæ*.) Prolepsis. At vacuæ impedimentis sunt viæ: atque inter eundem versus meditari licet. Imo, inquit Horatius, molestissima est vel ob istam rationem qualibet urbs valde frequens & populosa. Vide Juvenal. Satira 3.

72. *Calidus redemptor*.) Ardens & inhians ad quæstum. Vide Od. 1. lib. 1.

73. *Ingens machina*.) Vel saxa ad muros vel tigna ad contignationem attollens.

77. *Scriptorum chorus, &c.*) Ovid. Trist. 1.

Carmina secessum scribentis & otia quærunt.

Quintil. lib. 10. c. 3. *Secretum & liberum arbitris locum, & quàm altissimum silentium scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit*. & paullo post: *silentium, & secessus, & undique liber animus, maxime optanda sunt*. Vide Juvenal. Sat. 7. v. 53. & seq.

78. *Cliens Bacchi*.) In tutela Bacchi esse poetas, dictum est & alibi non semel.

80. *Contracta vestigia vatum*.) Angusta, ardua, difficilia. Vide Juvenal. mox. cit. Alii leg. *contacta*: sed inepte.

81. *Ingenium sibi quod, &c.*) Si Athenis ludibrio est homo plusculum meditabundus, & quasi lectioni librorum immersus: quid essem ego Romæ si per vias irem profundâ cogitatione abstractus, & tam a rebus quæ circa me sunt, quam a me ipso fere alienatus?

86. *Verba lyræ motura sonum*.) Versus Lyricos.

87. *Frater erat Romæ, &c.*) Quinta ratio, ineptus & vanus poetarum animus, quem similitudine explicat. Profecto jam pudere debet poetam esse, inquit Horatius; cum insulsa vatum nostrorum arrogantia passim nauseam & offensionem ingeneraret....

Gracchus ut hic illi foret, huic ut Mucius ille.
Qui minus argutos vexat furor iste poetas?
Carmina compono, hic elegos, mirabile visu,
Cælatumque novem Musis opus. Aspice primum
Quanto cum fastu, quanto molimine circum-
Spectemus vacuam Romanis vatibus ædem.
Mox etiam, si forte vacas, sequere; & procul audi
Quid ferat, & quare sibi nectat uterque coronam.
Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem,
Lento Samnites ad lumina prima duello.
Discedo Alcæus puncto illius: ille meo quis?
Quis, nisi Callimachus? si plus adposcere visus,
Fit Mimnermus, & optivo cognomine crescit.

INTERPRETATIO

Hic illi quasi Gracchus, ille huic tanquam Mucius prædicabatur. Nihilo certe minus insania ista detinet poetas loquaces. Odas ego scribo, hic elegias, opus admirandum et a novem Musis elaboratum. Animadverte primo quantâ cum arrogantia et anxietate contemplemur Apollinis templum Romanis poetis destitutum. Deinde si per otium licet, assectare quoque, et eminus ausculta quid quisque afferat, et cur sibi lauream attribuat. Conficimur, totidemque vulneribus afficimus adversarium, lentâ pugnâ usque ad vesperam, quasi Samnites. Illius sententiâ sum Alcæus: ille meâ quis erit? quis nisi Callimachus? Si quid amplius petere videatur, dicetur Mimnermus, et exornabitur vocabulo quod optaverit. Multa qui-

ANNOTATIONES

89. *Gracchus.*) Tiberius & Cajus, Sempronii Gracchi & Corneliæ de Scipionum familia, filii; ambo eloquentiâ claruerunt; sed popularibus tumultibus nimium indulgentes misere & indecore perierunt. Cic. de Arusp. respons. num. 41. *Tib. Gracchum secutus est Cajus Gracchus, quo ingenio, quanta vi, quanta gravitate dicendi, ut dolerent boni omnes non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa.* Idem de clar. orat. *Fuit Gracchus diligentiâ Corneliæ matris a puero doctus, & Græcis literis eruditus ... Utinam in Tib. Graccho, Cajoque Carbone talis mens ad Remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. Profecto nemo his viris gloriâ præstitisset.*

Mucius.) Pub. Mucius *juris civilis intelligentiâ atque omni prudentiæ genere præstans.* Cic. mox cit.

91. *Mirabile visu, &c.*) Judicio quidem ipsorum auctorum futili & insulso.

93. *Circumspectemus.*) Se quidem cum istis poetastris jungit Horatius, ut gravius nos persuadeat & confodiat.

94. *Vacuam Romanis vatibus ædem.*) Quamdiu sua scripta non replebunt *ædem* seu bibliothecam Apollinis, eam Romanis vatibus vacuam putant inepti illi, adeo se mirantur, & aliis omnibus præstantiores existimant.

96. *Quare sibi nectat uterque coronam.*) Quam stulte laureâ se poeticâ dignos putent.

97. *Cædimur, & totidem, &c.*) Invicem quasi vulneramur, & conficimur inani gloriæ appetitu decepti, dum mutuis laudibus vanisque titulis & elogiis alii alios perperam exornamus. Alii de recitandi & audiendi vicissim molestiâ occupatione intelligunt, afferuntque illud ex arte Poetica, *recitator acerbus quem arripuit, tenet occiditque legendo*, sed minus bene.

98. *Lento Samnites, &c.*) Parum ad rem est Samnitum pertinax adversus Romanos ad finem usque dieî pugna, de qua T. Liv. lib. 9. & Ennius:

Bellum aquis manibus nox intempesta diremit.

Aptius ergo intelligimus illud genus gladiatorum, quos ab armatura Samnites dicebant, quodque inter epulas spectaculum adhibebant, adeoque *ad lumina, lento* etiam *duello*: quippe non gladiis sed rudibus decertantes, graves quidem ictus, sed minime plagas aut necem inferebant.

99. *Alcæus.*) Ab eo dicor alter Alcæus. De hoc Lyricorum coryphæo lib. 1. Od. 32. & l. 2. Od. 13.

Puncto.) Examine, suffragio, judicio.

100. *Callimachus.*) Hic Elegiographorum princeps apud Græcos, Quintiliano etiam teste. Cyrene in Africa oriundus, floruit sub Ptolomæis Philadelpho & Evergete, plurima certa carmine scripsit, sed pervenerunt ad nos pauca duntaxat epigrammata, & hymni. Ea eo quædam imitari interdum & prædari studuere Catullus atque Propertius. Quod breves libros amaret Callimachus, insimulantibus ajebat:

Ingens volumen ingens malum.

101. *Mimnermus.*) De eo poetâ l. 1. Epist. 6. ad finem.

Multa fero, ut placem genus irritabile vatum,
Cum scribo, & supplex populi suffragia capto.
Idem, finitis studiis & mente receptâ,
Obturem patulas impune legentibus aures.
Ridentur mala qui componunt carmina: verum
Gaudent scribentes; & se venerantur, & ultro,
Si taceas, laudant quicquid scripsere, beati.
At qui legitimum cupiet fecisse poema,
Cum tabulis animum censoris sumet honesti;
Audebit quæcunque parum splendoris habebunt,
Et sine pondere erunt, & honore indigna ferentur,
Verba movere loco, quamvis invita recedant,
Et versentur adhuc intra penetralia Vestæ:
Obscurata diu populo bonus eruet, atque
Proferet in lucem speciosa vocabula rerum;
Quæ priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit & deserta vetustas:
Adsciscet nova, quæ genitor produxerit usus;
Vehemens, & liquidus, puroque simillimus amni,
Fundet opes, Latiumque beabit divite linguâ:

INTERPRETATIO

dem perfero, ac irritem Poetas ut plurimum iracundos, quando quidpiam compono, et vulgi approbationem enixis precibus flagito: et post finita studia cum ad memet redii, ipse aures occludam ante apertas temere recitantibus. Deridcatur qui scribunt inconcinnos versus, sed auctores ipsi sibi placeat et applaudunt, ac felices venditant quod composuerunt, si a te non laudentur. Verum quisquis carmen exactum scribere voluerit, is cum charta accipiet animum boni critici: quæ dictiones minus aptæ et pulcræ judicabuntur, ultro expunget, etsi reluctantes amoveantur, et adhuc inclusæ sint in Vestæ sacrario: solers adhibebit splendidas rerum appellationes, ac diu populo ignotas producet, quas olim Catones et Cethegi usurparunt, nunc autem deformat turpis squalor et obsoleta antiquitas: finget novas quas auctor usus propagabit: ad instar fluminis rapidi ac nitidi proferet divitias, ac sermone opulento ditabit La-

ANNOTATIONES

105. *Obturem patulas, &c.*) Interdum ineptias legentium & recitantium ferre cogor: at postea indignor, aversor, abhorreo.

114. *Intra penetralia Vestæ.*) In conclavi, in scrinio scriptoris, quæ nemini præter ipsum, scrutari licet: quemadmodum solus etiam Pontifex maximus adire poterat *abditos & penetrales foces* apud Vestæ fanum. Cic. vel, sicut e templo Vestæ tanquam ex asylo quemvis extraxisse, notas est. *Vestam* hic pro Lare poni quidam volunt. De Veste lib. 1. Od. 2.

115. *Obscurata diu, &c.*) Art. Poet. vers. 70.
Multa renascentur quæ jam cecidere, &c.

117. *Catonibus atque Cethegis.*) Venustissimis oratoribus, fere coævis. Plin. lib. 7. cap. 27. *Cato, inquit, primus Porciæ gentis tres summas in homine res præstitisse existimatus est; optimus orator, optimus imperator, optimus senator... quater & quadragies causam dixit: nec quisquam sæpius postulatus, & semper absolutus.*

Cethegis.) Intelligendus hic M. Cornelius Cethegus, quem Cicero in Bruto commendat, ejusque eloquentiæ auctorem idoneum dicit Q. Ennium; quippe qui & ipse eum audierit, & de mortuo scribat: unde nemo suspicari possit, amicitiæ causâ esse mentitum. Is cum Pub. Sempronio Tuditano consulatum gessit, bello Punico secundo, annis fere ducentis antequam hæc scriberet Horatius. Ennius in Annal.

Additur orator Cornelius suaviloquenti
Ore Cethegus . . . .
Flos delibatus populi, suadæque medulla.

Vide Quintil. lib. 2. cap. 15. ubi horum fecit mentionem.

119. *Adsciscet nova.*) Vide Art. Poet. v. 46. & seq.

Luxuriantia compescet, nimis aspera sano
Lævabit cultu, virtute carentia tollet:
Ludentis speciem dabit, & torquebitur; ut qui
Nunc Satyrum, nunc agrestem Cyclopa movetur.
Prætulerim scriptor delirus inersque videri,
Dum mea delectent mala me, vel denique fallant,
Quam sapere, & ringi. Fuit haud ignobilis Argis,
Qui se credebat miros audire tragœdos,
In vacuo lætus sessor plausorque theatro;
Cætera qui vitæ servaret munia recto
More; bonus sane vicinus, amabilis hospes,
Comis in uxorem, posset qui ignoscere servis,
Et signo læso non insanire lagenæ:
Posset qui rupem & puteum vitare patentem.
Hic ubi cognatorum opibus curisque refectus
Expulit elleboro morbum bilemque meraco,
Et redit ad sese: Pol me occidistis, amici,
Non servastis, ait; cui sic extorta voluptas,

INTERPRETATIO

num: redundantia coercebit, duriara scite expoliet, inertibus vim addet: quasi ludens circumagetur, velut qui modo Satyrum, modo rudem Cyclopem motu simulat.

Ego certe *malim haberi poeta vesanus et insulsus, dummodo placeant mihi vel etiam ignota sint vitia mea, quàm bene scribere et animo cruciari. Argis fuit quidam non plebeius, qui credebat audire se tragœdos excellentes, in vacuo theatro sedens et applaudens: cæterum honestæ vitæ officia non omittebat, probus omnino vicinus, benignus hospes, bonus erga conjugem, mitis in servos, nec supra modum excandescens si fractum invenerit lagenæ sigillum: denique rupem vel puteum facile devitabat. Ille affinium curâ et auxilio sanatus, pulso morbo et bili per elleborum purum, ad mentem sanam reversus dixit Profecto me occidistis, o amici, non servastis, cui gaudia sic abstulistis,*

ANNOTATIONES

124. *Ludentis speciem dabit.*) Eâ subtilitate scribet, ut ludere videatur: adeo res quæque luculentas & facile scriptæ apparebunt, *ut sibi quivis speret idem; at sudet multum frustraque laboret ausus idem*. Art. Poet. v. 240. Vide ibi ann.

125. *Ut qui nunc Satyrum, nunc agrestem, &c.*) Velut eximius pantomimus, gestibus exprimens nunc agilem Satyrum, nunc tardum Cyclopem, tantâ quidem arte, ut ipsa Satyri vel Cyclopis natura & persona agere credatur: quod quidem pariter æmulari se posse quisque spectantium facile sibi persuaserit: verùm si rem tentat, jam difficultatem sentiat. Vide lib. 1. Sat. 5. v. 63.

126. *Prætulerim scriptor, &c.*) Videtur per prosopopœiam induci Florus, vel alius quispiam, hæc dicens & concludens ex ratiocinibus ab Horatio prolatis.

128. *Ringi.*) Stomachari, intimis sensibus angi. Cic. ad Attic. lib. 4. Epist. 5. *Hi subringentur, qui villam me moleste ferunt habere, quæ Catuli fuerat.*

Fuit haud ignobilis Argis.) Homo ille vocabatur Lycas, ex vet. Comment. De *Argis* urbe, lib. 1. Od. 7. annot.

129. *Qui se credebat, &c.*) Idem Abydi gestum narrat Aristoteles. Vide Athenæum lib. 12. in fine, ubi similem refert de insano historiam sat lepidam. Thrasylaus nempe quidam (Thrasyllum vocat Ælianus Var. lib. 4. c. 25.) suas esse putabat naves omnes in Piræum appellentes: has recensebat, excipiebatque tanto gaudio, quàm si dominus fuisset earum rerum omnium, quæ advenissent salvæ. Is vero Critonis fratris curâ sanatus affirmabat lætum se prorsus ac beatum vixisse in ea dementiâ; quoniam omnis molestiæ expers, & multam voluptatem animo perciperet.

134. *Signo læso lagenæ.*) Lagenas vini obsignabant olim adversus fraudem servorum. Cic. l. 16. Epist. 26. ad Tironem: *olim matrem meminis lagenas etiam inanes obsignare, ne dicerentur furtim exsiccatæ fuisse*. Persius Sat. 6. v. 17. ubi

Et signum in vapida naso tetigisse lagenâ.

Insanire.) Irasci nimium, usque ad furorem & insaniam.

Et demptus per vim mentis gratissimus error.
Nimirum sapere est abjectis utile nugis,
Et tempestivum pueris concedere ludum;
Ac non verba sequi fidibus modulanda Latinis,
Sed veræ numerosque modosque ediscere vitæ.
Quocirca mecum loquor hæc, tacitusque recordor:
Si tibi nulla sitim finiret copia lymphæ,
Narrares medicis: quod quanto plura parasti,
Tanto plura cupis, nulline faterier audes?
Si vulnus tibi, monstratâ radice vel herba,
Non fieret levius, fugeres radice vel herbâ
Proficiente nihil curarier: audieras, cui
Rem Dî donarent, illi decedere pravam
Stultitiam: & cum sis nihilo sapientior, ex quo
Plenior es, tamen uteris monitoribus iisdem?
At si divitiæ prudentem reddere possent,
Si cupidum timidumque minus te; nempe ruberes,
Viveret in terris te si quis avarior uno.
Si proprium est, quod quis librâ mercatur & ære;
Quædam, si credis consultis, mancipat usus;
Qui te pascit ager, tuus est: & villicus Orbi
Cum segetes occat, tibi mox frumenta daturus,

INTERPRETATIO

et mentis errorem jucundissimum eripuistis per virtutem medicamentorum. Scilicet expedit sapientiæ studere abjectis nugis, et pueris relinquere ludum ætati congruum. Jam non amplius juvat sectari voces chordis Latinis canendas, sed rectæ vitæ rationes et instituta scrutari. Quapropter ita mecum reputo, et tacite statuo: si nulla aquarum abundantia sitim placaret, medicos adires: cur autem nemini audes fateri, quo plus habes, eo plus te appetere? Si ægritudo non levaretur plantâ vel radice tibi indicatâ, sperneres radicem aut plantam nihil remedii afferentem. Audieras, Diis opes largientibus, hominem insaniâ istâ liberari; factus autem locupletior, quamquam nihilo magis sapis, tamen auscultas semper eosdem monitores? At si opes meliorem, et minus avarum et sollicitum efficerent, jure quidem erubesceres, si quisquam in orbe esset te solo cupidior. Jam vero; si proprium est quod quisque soluto pretio emit; si quædam usus addicit, ut ajunt jurisperiti; tuus est ager qui te alit, et villicus Orbii occans segetes, ut tibi dein triticum vendat,

ANNOTATIONES

140. *Mentis gratissimus error.*) Vide Athen. paulo ante cit. ubi, ait jucundissimas esse insanorum delicias.

141. *Nimirum sapere est abjectis, &c.*) Transit ingeniose Horatius ad aliam materiam, nempe, moribus corrigendis potius quam verbis connectendis & numerandis studere jam expedit: ubi Flori vitia solerter notat.

146. *Si tibi nulla sitim, &c.*) In morbis corporis, consulitur medicus: in morbis animi, dissimulatur celaturque malum, nec ullum proinde remedium quæritur.

151. *Audieras.*) A Stoicis didiceras.

154. *Monitoribus iisdem.*) Vel, cupiditatibus, vel, avaris, qui ut rem semper augeas, admonent; quasi sapientia & felicitas unà cum opibus accresceret.

158. *Si proprium est quod quis, &c.*) Agit adversos eos, qui multos ut agros emant, magnam pecuniæ vim congerere student.

Librâ mercatur & ære.) Olim rei pretium seu pecunia pendebatur: postea numerari cœpit.

159. *Mancipat.*) Jus & possessionem certam tradit, usu continuato per tempus lege definitum.

160. *Qui te pascit ager, tuus est.*) Tum emptione tum usucapione proprius tibi dicendus est ager, cujus fructibus uteris licet emptis. Cic. lib. 7. Epist. 30. *Id cujusque est proprium quo quisque fruitur atque utitur.*

161. *Occat.*) Spersum semen terrâ operit glebas versando & frangendo.

Te dominum sentit: das nummos, accipis uvam,
Pullos, ova, cadum temeti: nempe modo isto
Paullatim mercaris agrum, fortasse trecentis,
Aut etiam supra, nummorum millibus emptum.
Quid refert, vivas numerato nuper, an olim?
Emptor Aricini quondam Veientis & arvi,
Emptum cœnat olus, quâmvis aliter putat; emptis
Sub noctem gelidam lignis calefactat ahenum.
Sed vocat usque suum, quà populus adsita certis
Limitibus vicina refugit jurgia: tanquam
Si proprium cuiquam, puncto quod mobilis horæ
Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte supremâ,
Permutet dominos, & cedat in altera jura.
Sic quia perpetuus nulli datur usus, & heres
Heredem alterius, velut unda supervenit undam;
Quid vici prosunt, aut horrea? quidve Calabris
Saltibus adjecti Lucani, si metit Orcus
Grandia cum parvis, non exorabilis auro?
Gemmas, marmor, ebur, Tyrrhena sigilla, tabellas,
Argentum, vestes Gætulo murice tinctas,
Sunt qui non habeant: est qui non curet habere.

INTERPRETATIO

te herum sentit: datâ pecuniâ mercaris uvam, pullos, ova, cadum vini; ita nimirum paulatim emis agrum forte millibus nummorum trecentis vel amplius comparatum. Quid interest, seu nuper, seu dudum soluto vivas? Possessor vetus agri Veientis et Aricini emptum comedit olus, quamvis aliter existimet, emptis lignis ahenum calefacit sub noctem frigidam. Atqui suum appellat usque ad populum juxta plantatam, quæ certis finibus dirimit controversias vicinorum. Quasi vero proprium alicui sit, quod momento fluxi temporis mutet dominos et in alterius possessionem transeat, vel precibus, vel emptione, vel per violentiam, aut per mortem. Quoniam igitur, nemo habet usum perpetuum, atque heres heredi sicut fluctus fluctui succedit: quid proficiunt villæ aut horrea? quorsum Lucani agri Calabris adjuncti, si magna parvaque abripit mors nequaquam auro placabilis? Lapillos, marmor, ebur, Etrusca signa, picturas, argentum, vestes Gætulicâ purpurâ tinctas multi non possident; quidam nec cupiunt possidere.

ANNOTATIONES

162. *Te dominum sentit.*) Quamvis Orbii dicatur ager & villicus, tu tamen magis dicendus es dominus, cui fructus fert ager, & cui laborat villicus.

166. *Numerato nuper, an olim.*) Qui agrum mercatur, fructus quidem universos præsentes & futuros emit dato semel integro pretio: qui vero necessarios in diem fructus mercatur, agrum emit paulatim numerato pretio & per partes dato.

167. *Aricini.*) Aricia oppidulum Latii.

Veientis.) Veii urbs Hetruriæ.

168. *Quamvis aliter putat.*) Non est quod emta dicat olus & ligna. Scilicet eorum olim pretium numeravit & solvit, quando agros solutâ pecuniâ emit.

170. *Sed vocat usque suum.*) Prolepsis. Vide lib. 2. Sat. 2. sub finem.

173. *Nunc prece, &c.*) Quatuor ista sunt rem capiendi genera: *prece*, per donationem precibus, officiis, aut aliâ ratione captatam: *pretio*, emptione: *vi*, ereptâ veteri domino possessione, seu per vim armorum, seu per fraudem & iniquas lites: *sorte supremâ*, cum hæreditario jure veniunt bona.

177. *Quid vici prosunt.*) Quidam legunt, *vites*, id est, vineæ.

178. *Calabris saltibus adjecti Lucani.*) Calabriæ pariter & Lucaniæ opima valde pascua erant. De contiguis illis ad ultimam Italiam regionibus jam dictum in Epod. 1.

180. *Tyrrhena sigilla.*) Imagines parvæ ex Hetruria, quam regionem primo incoluerunt populi a Tyrrheno Atys (qui unus e posteris Herculis) filio nominati, & e Lydia huc deducti.

181. *Gætulo murice.*) *Purpura florem illum*

Cur alter fratrum cessare, & ludere, & ungi
Præferat Herodis palmetis pinguibus; alter
Dives & importunus, ad umbram lucis ab ortu
Sylvestrem flammis & ferro mitiget agrum;
Scit Genius, natale comes qui temperat astrum,
Naturæ Deus humanæ, mortalis in unum-
Quodque caput, vultu mutabilis, albus, & ater.
Utar, & ex modico, quantum res poscet, acervo
Tollam; nec metuam, quid de me judicet heres,
Quod non plura datis invenerit: & tamen idem
Scire volam, quantum simplex hilarisque nepoti
Discrepet, & quantum discordet parcus avaro.

INTERPRETATIO

Quare fratrum alter otium, nugas, unguenta habere malit quam opima palmeta Herodis; alter autem licet opulentus agrum sterilem laboriose domet igne et vomere, a prima luce usque ad vesperam; novit Genius, qui comitatur sidus ortui præsidens, humanæ naturæ Deus, qui cum singulis hominibus interit, faciem habens multiplicem, propitius, et adversus. Quæ cum ita sint, bonis utar, *et ex parvo cumulo desumam quod opus erit; nec curabo quid heres de me censeat, quia non repererit majores* opes quam mihi donatæ sint. *Ipse tamen cupiam nosse quid bonus lætusque differat a luxurioso, et quantum distet frugalis a sordido.*

ANNOTATIONES

tingendis expetitum vestibus murices (pisciculi) in mediis habent faucibus .... Præcipuus in Meninge Africa & Gætulo litore Oceani. Plin. lib. 9. cap. 36. De Gætulia dixi lib. 1. Od. 23. & lib. 2. Od. 20.

185. *Alter fratrum.*) Designat Micionem & Demeam fratres, quorum alter in urbe quietus degebat, alter ruri duris se laboribus exercebat: apud Terent. Adelph.

184. *Herodis palmetis.*) Agris Judææ fertilissimis, & Iericheuntinis palmis, e quibus optimus redit proventus. Illic vero Herodis regia erat. Strabo lib. 16. *Hiericus campus a montana quadam circumdatus, qua in amphitheatri speciem ad ipsum declinat. Ibi est palmetum habens & alias feraces arbores, sed plures palmas; ad stadia centum extenditur irriguum totum, ac villis frequens. Illic etiam visitur Herodis regia, & balsami viridarium. Inde vero amplus est reditus & ingens vectigal.* Vide & Plin. lib. 5. cap. 17.

Herodis.) Herodes apud Judæos regnavit temporibus Augusti in partibus Syriæ; inquit vet. Schol. ad Persii Sat. 5. v. 180. De eo nos amplius ibidem.

186. *Sylvestrem flammis.*) Rem fuse explicat Virgilius Georg. 1. v. 84. & seq.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas:
Seu durat magis, & venas astringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

187. *Genius.*) Numen quod rebus gignendis præest, & simul cum nascente nasci, cum moriente mori credebatur. Ammian. Marcell. lib. 21. Censorin. de die natali. Plutarch. lib. de intermiss. orac. &c.

189. *Albus & ater.*) Duplicem cuique genium veteres assignabant, bonum & malum. Bruto cubanti aiunt obversatam olim speciem corporis horrifici; & quærenti, quis Deus vel homo esset, & quid vellet; respondisse: malus ego tuus genius sum; hodie me ad Philippos videbis. Cui Brutus intrepide: Videbo. Plutarch.

192. *Plura datis.*) A Mæcenate, ab Augusto.

193. *Simplex.*) Non sumptuosus aut prodigus, at hilaris & honeste bonis utens.

Distat enim, spargas tua prodigus, an neque sumptum
Invitus facias; neque plura parare labores:
Ac potius, puer ut festis Quinquatribus, olim
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.
Pauperies immunda domûs procul absit: ego, utrum
Nave ferar magnâ an parvâ, ferar unus & idem.
Non agimur tumidis velis Aquilone secundo:
Non tamen adversis ætatem ducimus Austris.
Viribus, ingenio, specie, virtute, loco, re,
Extremi primorum, extremis usque priores.
Non es avarus; abi. Quid? cetera jam simul isto
Cum vitio fugere? caret tibi pectus inani
Ambitione? caret mortis formidine, & irâ?
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
Nocturnos lemures, portentaque Thessala rides?
Natales grate numeras? ignoscis amicis?

INTERPRETATIO

Quippe latum *discrimen est,* utrum bona *tua male profundas, an sponte insumas; nec majora congerere studeas: quin potius raptim utaris deinceps brevi et jucundâ ætate, sicut puer feriis Quinquatribus. Ne* res *familiaris* Inops *aut sordida sit:* cæterum *seu amplâ seu exiguâ cymbâ vehar, ipse idemque ero. Non inflatis* quidem *velis feror prospero Aquilone: at nec Austris contrariis victito: viribus, ingenio, decore* externo, *virtute, gradu, facultatibus, primorum ultimus sum: at ultimos antecedo: Non avarus es; euge: ecquid? an cætera quoque vitia cum illo absunt?* num *liber est animus tuus ambitione vanâ, timore mortis, et iracundiâ?* nonquid *spernis insomnia, magorum terriculamenta, prodigia, veneficas, umbras nocturnas, et Thessalorum ostenta?* num *hilariter annos* tuos *recenses?* an *indulges a-*

ANNOTATIONES

197. *Puer ut festis Quinquatribus.*) Plenâ & liberâ mentis hilaritate, quemadmodum pueri hilariter omnino transigunt dies feriatos sibi concessos in Quinquatribus.

Quinquatribus.) Quinquatria, vel potius Quinquatrus pluralis numeri, dies erant festi in honorem Minervæ, quibus a studio vacabant pueri, & minerval suis magistris deferebant. Nomen vel a dierum numero, quod celebrarentur quinto die post Idus. Varro 5. de L. L. Gell. lib. 2. cap. 21. &c. vel quod eâ die Minervæ ædes *in* Aventino consecrata *sit*. Festus. Alii aliter Ovid. Fast. 3.

Una dies media est, & fiunt sacra Minervæ:
Nominaque a junctis quinque diebus habent.

201. *Non agimur tumidis, &c.*) Allegoria. Id est: Ego non opes habeo ingentes, nec sumptuose vivo, at nec paupertate conflictor, nec sordide victu immundam aut miseram ætatem ego.

208. *Somnia, terrores, &c.*) An sapienter & fortiter contemnis vana quæque terriculamenta? Vide Cœl. Rhodig. lib. 27. c. 9. & seq.

209. *Lemures.*) Pers. Sat. 5. v. 185. *nigros lemures* vocat: id est umbras seu larvas, quibus noctu infestantur domus: quas procurandi seu expiandi rationem docet Varro lib. 1. de vita Pop. Rom. & Ovid. Fast. 5. Vid. Plin. lib. 7. Epist. 27. in qua pleraque refert ejus generis phantasmata tum suis, tum aliorum oculis obversata. *Erat Athenis,* inquit, *spatiosa domus, sed infamis & pestilens. Per silentium noctis, sonus ferri: & si attenderes acrius, strepitus vinculorum longius primo, deinde proximo reddebatur: mox apparebat idolon, senex macie & squalore confectus, promissâ barbâ, horrenti capillo, cruribus compedes, manibus catenas gerebat quatiebatque. Inde inhabitantibus tristes diræque noctes per metum vigilabantur, &c.*

Portentaque Thessala, &c.) Miracula perpetrata a Thessalis per artem magicam & veneficia, quibus ii maxime pollebant, a Medea edocti, ut ajunt. Plin. lib. 30. c. 1. magiam apud Thessalos propagatam scribit. Hinc & *mulier Thessala*, pro maga & veneficâ, in proverbium abiit.

Thessala.) Thessalia pars fuit regni Macedonici perampla, quanquam distincta regio: inter Peneum fluvium ad Boream, & Thermopylas ad Austrum: ab occidente Epirum habet. Ejus præcipua urbs Larissa fuit, Achillis natalibus inclyta.

210. *Natales grate numeras.*) Libenterne ætatis annos recenses? an non horres mortis accedentis mentionem; hoc enim pusilli est animi.

Lenior & melior fis accedente senectâ?
Quid te exempta juvat spinis de pluribus una?
Vivere si recte nescis, decede peritis.
Lusisti satis, edisti satis atque bibisti:
Tempus abire tibi est: ne potum largius æquo
Rideat, & pulset lasciva decentius ætas.

INTERPRETATIO

micis? an ingravescente ætate fis benignior ac probior? Enimvero *quid tibi prodest unam de multis spinis avulsisse? Si nescis bene vivere, da locum melioribus sat nugatus es, satis edisti et bibisti: jam tempus est,* ut *abscedas: ne plusculum te lascivientem derideant et exagitent juvenes convenientius lascivientes.*

ANNOTATIONES

211. *Lenior & melior fis accedente senectâ.*) Tunc certe aut nunquam minui debent animi perturbationes, tum defervescente sanguine, tum usu rerum & sapientiâ crescente.

212. *Quid te exempta juvat, &c.*) Quid juvat unum vitium expulisse, si alia supersunt & torquent? Quid prodest avaritiam expugnasse, si ambitio, si ira, metus, superstitio animum adhuc tuum obsident & cruciant?

214. *Lusisti satis, &c.*) Ex Homer. Odyss. *affatim edi, bibi, lusi.*

QUINTI

HORATII FLACCI

EPISTOLA AD PISONES

SEU

DE ARTE POETICA

LIBER

Seu e Demetrio, seu e Neoptolemo Pario, seu potius ex Aristotele, seu e proprii ingenii acrisque judicii foecunditate, sagacitate, opibus, hauserit potissimum Flaccus noster; certe eminentissima quæque scribendi carminis præcepta hoc libello complexus est. Attamen Artem Poeticam vix appellem cum Quintiliano et aliis: malim vero Epistolam nuncupare cum nonnullis eruditis; tum ob inspersum identidem satyricum salem, tum ob præceptiones aut carptim aut saltuatim datas. Hinc enimvero animo meo consilium pridem subiit, ordine quodam adhibito illustrare hanc Horatii partem; si quod est eximium illustrari potest. Liberaliter accipe, Lector, opellam hanc meam; dico libellum quo Epistolam ad Pisones in Artis Poeticæ formam utcunque redegi, olim jam editum, nunc vero a me recognitum rursusque tibi propositum.

Q. HORATII FLACCI

EPISTOLA AD PISONES

SIVE

DE ARTE POETICA

LIBER

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit, & varias inducere plumas
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne;
Spectatum admissi risum teneatis amici?
Credite, Pisones, isti tabulæ fore librum
Persimilem, cujus velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species: ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ. Pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.
Scimus, & hanc veniam petimusque damusque vicissim:
Sed non ut placidis coeant immitia, non ut
Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.
    Incœptis gravibus plerumque & magna professis,
Purpureus late qui splendeat unus & alter

INTERPRETATIO

Si pictor humano capiti addat collum equinum, diversasque plumas apponat membris hinc et inde collectis, adeo ut mulier vultu pulcra deformem piscis caudam habeat; an cachinnos cohibere possitis, o *amici ad spectandum introducti?* o *Pisones credite similem huic tabellæ fore librum, cujus sicut ægrotantis insomnia, inanes formæ conflabuntur;* Ita *ut nec finis, nec principium ad unum quid referatur.* Atqui *pictoribus et poetis quodcunque libuit semper etiam licuit. Fateor, atque hanc indulgentiam petimus æque et largimur: verum non adeo ut aspera mitibus, angues volucribus, agni tigribus socientur.*

Initiis grandibus sæpe et magnificis subjunguntur unus vel duo centones purpurei qui longe re-

ANNOTATIONES

1. *Humano capiti, &c.*) Per ridiculæ & monstrosæ picturæ similitudinem primo loco docet Horatius, uniforme opus, ejusque partes homogeneas esse oportere; tum ut cohæreant & conveniant universa & singula, tum ut ad quid unum omnia respondeant. Vide Aristot. Poet. c. 1. & seq.

3. *Undique collatis.*) Diversorum animalium membris corpus unum monstrosum conflantibus.

6. *Pisones.*) Horum familia Romæ dudum nobilis ac numerosa. Calpurnii vocati sunt a Calpo Numæ filio: unde postea: *Vos o Pompilius sanguis.* Porro scribit Horatius ad patrem & ad filios Pisones, præsertim vero ad hos; quorum pater L. Piso Consul cum Druso Libone anno U. C. 738. Augusto gratiosus exstitit, aliisque muneribus in Rep. egregie perfunctus est: cæterum literarum ac literatorum impense amans.

7. *Ægri somnia.*) Corruptis morbo perturbatisque humoribus, cerebroque male affecto, portentosa gignuntur insomnia.

12. *Sed non ut placidis.*) Nec pictor, nec poeta debet fingere unquam naturæ repugnantia.

14. *Inceptis gravibus.*) Præcipit, vitandas digressiones futiles & ineptas; atque locos communes intempestive haud tractandos: quam ad scopulum frequenter impingunt illiduntur que poetastri. Vide quam apte & quam non prolixe Virgilius describat *pestilentiam* Georg. 3. *famam* Æn. 4. &c. Lucanus contra *more suo omnia ponit in excessu.* Scalig. l. 5. c. 15. Idem de eod. lib. 6. c. 3. *Lucani effrenis mens, sui inops, serva impetûs, atque idcirco immodica, raptaque calore simul & calorem ipsum rapiens.*

15. *Purpureus late qui, &c.*) Non magis splendet carmen locis communibus perperam tractatis, quam vestis assuto centone purpureo. Vide sup. l. 2. Ep. 1. v. 75.

Assuitur pannus; cùm lucus & ara Dianæ,
Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur arcus:
Sed nunc non erat his locus: & fortasse cupressum
Scis simulare: quid hoc, si fractis enatat exspes
Navibus, ære dato qui pingitur? amphora cœpit
Institui, currente rotâ cur urceus exit?
Denique sit quod vis simplex duntaxat & unum.
Maxima pars vatum (pater, & juvenes patre digni)
Decipimur specie recti: brevis esse laboro,
Obscurus fio: sectantem lævia nervi
Deficiunt animique: professus grandia turget:
Serpit humi tutus nimium timidusque procellæ.
Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum silvis appingit, fluctibus aprum.
In vitium ducit culpæ fuga, si caret arte.
  Æmilium circa ludum faber imus & ungues
Exprimet, & molles imitabitur ære capillos,
Infelix operis summâ, quia ponere totum

INTERPRETATIO.

fulgeant, quando describitur lucus, fanum Dianæ, rivulus per amœnos campos decurrens, fluvius Rhenus, iris. At non erat tunc aptus istis locus. Et forte nosti pingere cupressum. Quorsum vero istud, si pacto pretio pingendus est homo fractâ navi emergens nudus? amphora formari cœpta est; cur rotâ revolutâ urceus prodiit? Denique simplex et unum plane sit id quod componis. O pater, et juvenes patre digni, nos poetæ ut plurimum imagine recti fallimur. Si conor esse brevis, obscurus evado. Polita consectanti spiritus et vires haud suppetunt: qui vult loqui sublimia, turgidus fit: securus nimis et ardua metuens fit humilis: qui rem unam plus æquo variare nititur, delphinum silvis, aprum mari appingit. In vitium impellit vitii fuga non solers.

Ignobilis statuarius ad Æmilianum ludum habitans ungues ac tenues capillos ære finget optime, *opus* tamen dabit *inconcinnum, quia totum perfi-*

ANNOTATIONES

16. *Lucus & ara Dianæ.*) Nemus Aricinum, ubi ara Dianæ sacra; quæ poetis materia frequens, tum ob amœnitatem loci, cum ob Dianæ Tauricæ Orestisque miram & fatalem historiam multiplicis argumenti fertilem.

18. *Flumen Rhenum.*) Hoc celebrare affectabant in gratiam Augusti Cæsaris, cujus ibi victoriæ multæ & preclaræ. Suet. Octav. c. 21. Dio l. 54. &c.

Pluvius arcus.) In eo describendo sæpius insulse morabantur imperiti: at raro, & paucis Virgilius Æneid. 4. v. 700.

20. *Si fractis enatat exspes.*) Mos erat naufragorum, pictum in tabella naufragium circumferre ad corrogandam stipem: vide Pers. Sat. 1. v. 89. Juvenal. Sat. 14. v. 301. & seq.

21. *Amphora cœpit institui, &c.*) *Amphora* vas grande, *urceus* vas exiguum notant principium grave paullo post in minuta & levicula abiens & evanescens. Isto loco utuntur S. Hieronym. ad Lætam, aptius autem Sidonius Apoll. Epist. 16.

22. *Currente rotâ.*) In operis progressu. Metaph. a rotâ figulari.

23. *Quod vis.*) Al. *quodvis*.

25. *Brevis esse laboro, obscurus fio.*) Quintil. lib. 4. c. 2. *Nimium corripientes omnia sequitur obscuritas*. Summorum poetarum est magnum sensum paucis efferre. Virgil. Æn. 3. v. 11.

. . . *campos ubi Troja fuit*.

Pers. Sat. 3. v. 38.

Virtutem videant, intabescantque relictâ.

26. *Sectantem lævia nervi deficiunt.*) Sententiarum majestas, spiritûs poetici vis & altitudo sæpe deest: deeratque versibus Neronis a Persio derisis, Sat. 1.

27. *Professus grandia turget.*) Magniloquentia orationis inflatæ affinis est.

28. *Serpit humi tutus.*) Qui non audet assurgere, repat necesse est. Id vitii habent Valer. Flacc. Argon. Silius Italic. &c.

29. *Qui variare cupit.*) Varietate carmen lucet ac delectat: at si præter modum illa sit, tam prodigiose videbitur, quàm delphinus in silvis, aper in mari pictus: quique sic vel tabellam pictor vel carmen poeta insignire gestit, ridiculus evadit. Profane figmenta sacris rebus inepte interserit Sannazarius.

32. *Æmilium ludum.*) Ludum gladiatorium Æmilii.

Nesciet: hunc ego me, si quid componere curem,
Non magis esse velim, quàm pravo vivere naso
Spectandum nigris oculis nigroque capillo.
Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam
Viribus: & versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri: cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.
Ordinis hæc virtus erit, & venus, aut ego fallor,
Ut jam nunc dicat, jam nunc debentia dici
Pleraque differat, & præsens in tempus omittat.
Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.
In verbis etiam tenuis cautusque serendis,
Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum: si forte necesse est
Indiciis monstrare recentibus abdita rerum,
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget: dabiturque licentia sumpta pudenter.
Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Græco fonte cadant, parce detorta. Quid autem
Cæcilio Plautoque dabit Romanus, ademptum

INTERPRETATIO

cere nequit. Huic ego similis esse quidpiam scribens tam nolim, quam nigris oculis et capillis speciosus indecoro esse naso.

Quicunque aliquid componitis, eligite materiam viribus vestris parem: diuque perpendite quid possitis et quid nequeatis exequi. Qui rem solerter elegerit, haud carebit elocutione et pulcrâ dispositione.

Ordinis, ut opinor, hæc erit vis et perfectio; ut modo quædam dicat, plura vero *quæ dicenda* videantur *modo, alium in locum reservet: alia assumat, alia relinquat scriptor poematis polliciti.*

Porro *in vocibus proferendis sobrius et prudens præclare dices, si solers conjunctio novam fecerit dictionem vulgarem. Quod si oporteat res abstrusas exprimere signis insolitis, licebit producere* verba *succinctis Cethegis inaudita: debetque licentia concedi verecunde usurpata. Voces autem recentes et novæ locum obtinebunt, si a Græca origine deriventur paullulum deflexæ.*

Quare vero Cæcilio ac Plauto indulgebunt Ro-

ANNOTATIONES

37. *Nigris oculis, &c.*) Hi olim in laude erant, ut alibi dictum est.

38. *Sumite materiam.*) Tertium præceptum, quod esse primum debuit, inquit Scal. Poet. lib. 6.

42. *Ordinis hæc virtus.*) Quarto de ordine, *quem sane mutilè docet*, J. Scalig. mox cit.

43. *Jam nunc dicat, &c.*) Historia rerum seriem enarrat secundum ordinem temporum: at contra poesis artificiosam requirit rerum dispositionem. Patet ex Homeri Odissea, & Iliade. Sic in Virgilii Æneide liber primus esse debuisset qui secundus est, & tertius esse qui est primus. Vide postea v. 146. & seq.

45. *Promissi carminis.*) Diu ante exspectati, quod si opinioni non respondet, statim exploditur.

46. *In verbis etiam tenuis.*) Jam de partibus elocutionis. Verba licet nova facere; sed modus servandus. Cic. in Bruto. Quintil. l. 1. c. 5. *nova verba non sine quodam periculo fingimus, &c.* Gell. lib. 1. c. 10. *Quod a C. Cæsare excellentis ingenii ac prudentia viro, 1. lib. de Analogia scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore: ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum*; & paullo ante, *vive moribus præteritis: loquere verbis præsentibus.*

48. *Junctura.*) Sive in verbo e duobus composito, ut, *postliminium, velivolum* mare, *silvagus, fœdifragus*: sive in oratione, ut arborum *comæ* pro foliis, Epod. 2. & hic v. 58. *signatura præsente notâ* nomen, ubi *notæ* voces novitatis habent gratiam, & quasi novam dictionem faciunt per juncturam non vulgarem. Vide Macrob. Saturn. 5. cap. 4. & 5.

50. *Cinctutis Cethegis.*) M. Corn. Cethegum Tullius in Bruto inter priscos oratores numerat: *Cinctutis*, veteri more succinctis, aptatâ infra pectus tunicâ: epenthasis: vel, a cinctu scilicet Gabino, fit cinctutus.

53. *Græco fonte cadant.*) Qualia, ephippium, triclinium, propola, bibliotheca, exantiare, &c.

54. *Cæcilio.*) De eo poeta lib. 2. Epist. 1. v. 59. *Plauto.*) Lib. mox cit. Epist. cit. v. 58. & 170.

Virgilio Varioque? ego cur acquirere pauca
Si possum, invideor; cum lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit? licuit; semperque licebit
Signatum præsente notâ producere nomen.
Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt; ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.
Debemur morti nos nostraque; sive receptus
Terrâ Neptunus classes Aquilonibus arcet,
Regis opus; sterilisve diu palus, aptaque remis,
Vicinas urbes alit, & grave sentit aratrum:
Seu cursum mutavit iniquum frugibus amnis,
Doctus iter melius. Mortalia facta peribunt,
Nedum sermonum stet honos & gratia vivax.
Multa renascentur, quæ jam cecidere: cadentque
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

INTERPRETATIO

mani quod Virgilio et Vario negaverint? Quare vetabor ego, si valeo, quæpiam propagare; quandoquidem Catonis atque Ennii sermo linguam Romanam locupletavit, inauditaque rerum vocabula induxit? Certe licuit semper ac licebit proferre dictiones usu comprobatas.

Quemadmodum vertente anno arboribus folia mutantur, et vetera decidunt: sic antiquarum dictionum auctoritas obsolescit; nuper autem productæ quasi juvenes florescunt ac vigent. Homines humanaque morti obnoxia sunt. Ita mare terrâ receptum, et regale opus, navigia a ventis tuetur: palus autem antea sterilis et navigabilis, jam propinquas nutrit civitates et vomere proscinditur. Sic fluvius cursum fruges devastantem convertit, aptiori alveo deductus. Mortalium opera interibunt: tantum abest ut verborum decor et vis permaneat. Plerumque dudum obsoleta reviviscent: et quæ modo vigent abrogabuntur, si voluerit usus: a quo pendet sermonum auctoritas et modus.

ANNOTATIONES

55. *Virgilio.*) Hic Latinorum poetarum coryphæus intulit quædam insolita: lychni, spelæa, Thyas, trieterica Bacchi Orgia, &c.

Vario.) De eo lib. 1. Od. 6. & lib. 1. Sat. 5. & 8.

56. *Invideor.*) Dum agit de fingandis novis vocibus, ipse fingit hanc apposite, *invideor*, pro mihi invident.

Catonis.) Hic *tempestivum* primus dixisse fertur. Cic. 3. de fin. *si Zenoni liceat, cum rem aliquam invenisset inauditam, inusitatam quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni?* De eo jam ante non semel.

Ennii.) Lib. 1. Sat. 10. & lib. 2. Epist. 1. Ovid. *Ennius ingenio maximus, arte rudis.*

57. *Nova rerum nomina protulerit.*) Quæ quidem eo tempore usu comprobata sunt.

58. *Semperque licebit, &c.*) Quintil. l. 1. c. 5. ita scribit: *Nova inducta si accepta sint modicam laudem afferunt, repudiata etiam in jocos exeunt; audendum tamen: namque, ut Cicero, ait, etiam quæ primo dura visa sunt, usu molliuntur.*

59. *Signatum præsente notâ.*) Metaph. a re nummariâ.

Producere.) Al. procudere.

63. *Sive receptus terrâ Neptunus.*) Portus quilibet, vel portus Julius apud Bajas, immisso in Lucrinum lacum mari effectus. Sueton. Octav. cap. 16. Dio lib. 48. Virgil. Georg. 2. v. 161.

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum, &c.

65. *Regis opus.*) A Julio Cæsare inchoatum, ab Augusto perfectum. Suet. mox cit. Pl. l. 36. c. 15.

Sterilisve diu palus, &c.) Pontina palus in Campania. Tit. Liv. Epit. lib. 46. *Pontina paludes a Corn. Cethego Consule, cui ea provincia obvenerat, siccatæ, agerque ex iis factus, &c.*

66. *Vicinas urbes.*) Setiam, Privernum, Terracinam, &c.

67. *Seu cursum mutavit iniquum.*) Tiberis olim per velabrum fluens, in alveum aptiorem deductus Augusti jussu, ne urbi agrisque amplius mala & perniciem exundans inveheret.

70. *Multa renascentur.*) Lib. 2. Epist. 2. v. 115. Quint. cit. l. c. 6. *Verba a vetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed & afferunt orationi majestatem aliquam, non sine delectatione. Nam auctoritatem antiquitatis habent; & quia intermissa sunt, gratiam novitati similem parant. Sed opus est modo .... nec utique ab ultimis & jam obliteratis repetenda temporibus, &c.*

72. *Jus & norma loquendi.*) Gell. lib. 12. cap. 13. *Consuetudo omnium una rerum, tum maxime*

Res gestæ regumque ducumque, & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.
Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.
Archilochum proprio rabies armavit iambo.
Hunc socci cepere pedem, grandesque cothurni,
Alternis aptum sermonibus, & populares
Vincentem strepitus, & natum rebus agendis.
Musa dedit fidibus divos, puerosque deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.
Descriptas servare vices, operumque colores,
Cur ego si nequeo ignoroque, poeta salutor?
Cur nescire, pudens prave, quam discere malo?
Versibus exponi tragicis res comica non vult.

INTERPRETATIO

Homerus ostendit quo metro describi debeant facta et bella principum et imperatorum. Versibus inæqualibus conjunctis scriptæ primum fuerunt res luctuosæ, dein etiam lætæ. Quis vero primus ediderit elegias, Grammatici non consentiunt, atque integra etiamnum manet controversia. Archilochum ira armavit iambo suo. Hunc pedem usurparunt comœdiæ et tragœdiæ, tanquam idoneum colloquiis, ac superantem clamores populi aptumque actioni. Musa jussit lyricis versibus cantari Deos, Heroas, athletam victorem, equum cursu priorem, adolescentium amores, et libera convivia. Quod si dictas carminum varietates et proprietates nescio nec valeo observare, quare poeta vocor? quare per malam verecundiam ignorare malo quam discere? Res comica non debet efferri versibus tragicis. Pari-

ANNOTATIONES

xime verborum est. Quintil. cit. lib. 1. cap. 6. *ridiculum pæne fuerit, nosse sermonem quo locuti sint, quam quo loquantur. Sed necessarium est judicium... In loquendo, non si quid vitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum... Ergo usum & consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum: sicut vivendi, consensum bonorum.*

74. *Quo scribi numero.*) Carmine scilicet heroico.

75. *Versibus impariter junctis.*) Elegiacis, quorum alter hexameter, alter pentamenter.

Querimonia.) Apte quidem: nam ut animus legentis fractus & debilis, sic Elegiæ numerus quasi fractus & claudus. Teod. Marcil.

77. *Exiguos elegos.*) Quorum stylus magis tener & humilis esse debet quam altus & magnus. Patet ex Ovidio, Catullo, Tibullo, Propertio.

Auctor.) Callinoum Ephesium alii dicunt, alii, Naxium, alii Colophonium quemdam, seu Terpandrum. Vide Isidor. lib. 1. cap. 38.

79. *Archilochum.*) Hic amarulentum carmen iambicum invenit stimulante ira. De eo in Epod. 6. Ovidius in Ibin:

Tincta Lycambæo sanguine tela feram.

80. *Socci, cothurni.*) Hi tragœdorum, illi comœdorum calcei. Synecd. *grandes:* tum quod revera alti; tum quod tragicæ res grandes, sublimisque earum stylus: a Sophocle inductus primo in scenam cothurnus; teste Servio in Virg. Ecl. 8.

81. *Alternis aptum.*) Quia sæpe iambicus versus imprudentibus nobis excidit, & quod orationi simillimus, hinc *propter similitudinem veritatis in fabulis adhibetur*. Cic. de Orat. 3. Aristot. Poet. cap. 4.

82. *Populares vincentem strepitus.*) Gravitate propriâ, vel altius sonantem, vel etiam comprimentem strepitus populi.

Natum rebus agendis.) Ob naturalem motum & saltum. Cic. Orat. Quintil. lib. 9. cap. 4. certe alii versus fluere, at iambicus per saltus ire videtur.

83. *Musa dedit.*) Pindaro, Alcæo, Sapphoni, Anacreonti, Simonidi, &c. nec non & Horatio.

84. *Certamine.*) Olympico.

85. *Libera vina.*) Liberas commessationes, convivia in quibus liceat cuique quodcunque libet loqui citra invidiam.

86. *Vices.*) Varias dotes, affectiones, discrimina, vel etiam dispositionem materiæ ex arte variam &c. Ergo Claudianus, Ausonius, & alii, versus magis quam carmen fecere.

Colores.) Varium stylum, modo sublimem, modo remissum. Ut in pictura diversa diversis coloribus; sic argumenta varia diverso stylo, variâ dictione, & propriis unaquæque dotibus exornata distinguuntur. Vide Quintil. lib. 12. cap. 10.

89. *Versibus exponi tragicis, &c.*) Tragœdiæ

Indignatur item privatis ac prope socco
Dignis carminibus narrari cœna Thyestæ.
Singula quæque locum teneant sortita decenter.
Interdum tamen & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore:
Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri.
Telephus & Peleus, cum pauper & exul uterque,
Projicit ampullas & sesquipedalia verba,
Si curat cor spectantis tetigisse querelâ.
Non satis est pulcra esse poemata: dulcia sunto:
Et quocunque volent animum auditoris agunto.
Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus. Si vis me flere; dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent,
Telephe, vel Peleu: male si mandata loqueris,
Aut dormitabo, aut ridebo. Tristia mœstum
Vultum verba decent, iratum plena minarum,
Ludentem lasciva, severum seria dictu.
Format enim naturâ prius nos intus ad omnem

INTERPRETATIO

ter Thyestæ cœna recusat exponi dictione humili et fere comicâ. Omnia proprium sibi locum obtineant. Aliquando tamen comœdia vocem attollit: et Chremes iratus alto sermone altercatur, et nonnunquam tragicus dolet humili dictione. Telephus et Peleus ambo exules et egentes respuunt voces tumidas et magnas, si cupiunt suo luctu commovere animum spectatoris.

Non sufficit ut carmina splendida sint: sint etiam suavia: et quo voluerint impellant mentem audientis. Sicut ridentibus arridet hominis vultus, ita lugentibus. Si vis me lacrymari, flere temet primum oportet: tunc ærumnæ tuæ movebunt me; o Telephe vel Peleu. Si inepte loquaris præscripta, vel obdormiam vel deridebo. Tristi vultui mœsta verba conveniunt, irato minacia, lascivienti procacia, severo seria. Etenim natura primo nostrum animum componit secundum varios

ANNOTATIONES

magniloquentia rebus comicis humilibus haud congruit. Sic etiam stylum mediocrem comœdiæ idoneum respuit Tragœdia, res nimirum magnas tractans. *Sua cuique propria lex, suus decor est: nec comœdia in cothurnos, nec Tragœdia socco ingreditur.* Quintil.

90. *Privatis.*) Vulgaribus, plebeiis. Magistratu fungentes apparent sublimes; privati contra humiles.

91. *Cœna Thyestæ.*) Synecd. pro qualibet materie tragœdiæ apta. De Thyeste lib. 1. Od. 6. & 16. item Epod. 5. Vide Senec. Trag.

93. *Interdum tamen, &c.*) Si quid infandum horrendumve sit describendum, vocem debet extollere comœdia, stylumque aptum adhibere.

94. *Iratusque Chremes.*) Vide Terent. Heautontimor. Act. 5. Sc. 5. item Adelph. Act. 5. nec non Donat. ibid. supra lib. 5. Sat. 6.

At pater ardens sævit.

95. *Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.*) Quis enimvero dolore pressus grandia loqui possit? Itaque meras nugas effutit Hecuba apud Senec. Troad. cum tam multa & tam magna dolens proloquitur: apage qui *frigidam septena Tanain ora pandentem bibit, &c.* Vide quam apte contra apud Euripidem.

96. *Telephus.*) Hic Mysorum rex ad inopiam redactus, & mendicitatem, tragœdiæ materiam præbuit. Suidas.

Peleus.) Tragicum aliud argumentum Achillis pater ille, a civibus vel ab Æaco pulsus & exagitatus.

97. *Projicit ampullas, &c.*) Inflatas dictiones præsenti rerum statui minime congruas. In hoc decoro servando cespitavit Sophocles nonnunquam, Euripides interdum, Seneca Tragicus passim.

99. *Pulcra.*) Diserta, verbis ac versibus magnifica.

Dulcia sunto.) Pathetica, affectibus plena: alias non delectabunt, nec proinde movebunt auditorem.

100. *Animum auditoris agunto.*) Lib. 2. Ep. 1.

Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus, &c.

102. *Si vis me flere, &c.*) Cic. *ardeat qui vult incendere.* Quintil. *prius afficiamur ipsi, ut alios afficiamus.*

104. *Telephe, vel Peleu.*) Poeta, vel Histrio Telephum vel Peleum exhibens & repræsentans.

108. *Format enim natura, &c.*) Cic. de Orat. 3. *Omnis animi motus suum quemdam habet a natura vultum, sonum, gestum: totumque corpus, omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a quoque animi motu sunt pulsa.*

Intus ad omnem, &c.) In animo imprimit af-

Fortunarum habitum: juvat, aut impellit ad iram;
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Post effert animi motus interprete linguâ.
Si dicentis erunt fortunis absona dicta,
Romani tollent equites peditesque cachinnum.
  Intererit multum, Davusne loquatur, an heros:
Maturusne senex, an adhuc florente juventâ
Fervidus: an matrona potens, an sedula nutrix:
Mercatorne vagus, cultorne virentis agelli:
Colchus, an Assyrius: Thebis nutritus, an Argis.
  Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge
Scriptor. Honoratum si forte reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Jura neget sibi nata, nihil non arroget armis.
Sit Medea ferox invictaque; flebilis Ino,

INTERPRETATIO

fortunæ statum: movet aut provocat ad indignationem; vel gravi tristitiâ affigit humi, cruciatque: deinde animi affectus depromit linguâ explicante.

Si conditioni loquentis sermo non conveniat, nobiles et plebeii ridebunt effuse. Discrimen ergo magnum est, utrum loquatur Davus, an heros; utrùm senex prudens, an juvenis ætate vigens et ardens; utrum femina insignis, an studiosa nutrix; utrum negotiator, an agricola; utrum Colchus, an Assyrius, an Thebis, an Argis educatus.

Scribens Poema, *vel sequere famam, vel res finge congruentes. Si repræsentas clarum Achillem; incitatus, ad iram pronus, inexpugnabilis, vehemens, dicat leges haud sibi positas,* omnia vero *armis esse obnoxia. Medea exhibeatur sæva et implacabilis, Ino lacrymosa,*

ANNOTATIONES

lectus præsenti conditioni idoneos, in adversis mœstitiam, in prosperis gaudium, &c.

109. *Juvat.*) Vel, gaudium gignit: vel, juvat ad irascendum & impellit. Sicque vel una, vel duæ sunt sententiæ.

115. *Romani equites peditesque.*) Quicunque in amphiteatro spectatores adsunt audiuntque; sive nobilitas, sive plebs. Illa in equo, hæc pedibus militabat.

114. *Intererit multum.*) Præceptum de decoro personarum observando: ubi quatuor distingui debent, fortuna seu conditio, ætas, vitæ institutum, patria. Terentius alioqui solers sapientium dicta quædam profert male per ridiculas personas; ut per Sosiam: *Ne quid nimis.* Euripides servis & barbaris mulieribus graves nimis sententias tribuit perperam.

Davus.) Servus astutus & versipellis, cui opponunt, *Eros*, servus frugi apud Menandrum. Alii legunt, *divesne loquatur an Irus*, id est, pauper. Unde proverbium apud Erasmum. *Iro pauperior.* Alii, ut videtur, melius; *divusne loquatur, an heros.*

115. *Maturus senex.*) Ætate & rerum peritiâ adeptus sapientiam.

118. *Colchus, an Assyrius.*) Certe diversarum nationum longe diversi mores, diverseque studia. Colchi naturâ sævi, Assyrii calidi & voluptuarii, Thebani hebetes, Argivi arrogantes & magnanimi, &c. Vide lib. 2. Epist. 1. v. 244.

Colchus.) Lib. 2. Od. 13.

Assyrius.) Lib. 2. Od. 11.

Thebis.) Lib. 2. Sat. 15.

Argis.) Triplex Argos: Peloponnesiacum Argiæ caput; Amphilochium in Epiro; Pelasgicum se Thessalia, hodie *Armiro*: de quo jam l. 1. Od. 7.

119. *Aut famam sequere.*) Præceptum de formanda personâ, seu de charactere personarum servando.

Famam.) Communem omnium opinionem.

Convenientia finge.) Ex decoro & rectâ ratione.

120. *Honoratum si forte reponis, &c.*) Prima pars præcepti. Si expressos jam ab Homero Achillis mores exponis rursum, vide ut talem eum exhibeas, qualis vulgo existimatur, & fuisse cognoscitur, &c.

122. *Jura neget sibi nata.*) Jus omne suis in armis positum asserat. Ilia. 21. & 22.

123. *Sit Medea ferox.*) Vide Euripidis Medeam. De ea nos ad Epod. 3. & 5.

Flebilis Ino.) Hæc Cadmi filia Athamantem maritum furore percitum fugiens, in mare se cum filio Melicerta præcipitem dedit. Hom. Odyss. 5.

124. *Ixion.*) Is socerum fraude circumventam peremit. Virgil. Æneid. 6.

Io.) Hæc Inachi filia, a Jove adamata, atque in vaccam, ut Junoni lateret, conversa: sed cum Juno rem intellexisset, eam œstro vexatam in Ægyptum usque egit ac depulit. Æschil. Prometh. Ovid. Metam. 1.

Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes.
Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare novam; servetur ad imum
Qualis ab incœpto processerit, & sibi constet.
Difficile est proprie communia dicere: tuque
Rectius Iliacum carmen deducis in actus,
Quam si proferres ignota indictaque primus.
Publica materies privati juris erit, si
Nec circa vilem patulumque moraberis orbem:
Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres: nec desilies imitator in arctum,
Unde pedem proferre pudor vetet, aut operis lex.
Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim:

INTERPRETATIO

Ixion perfidus, Io vagabunda, Orestes mœstus. Si autem novum aliquid profers in theatrum, novamque personam fingere audes, cave ut *qualis ab initio apparuit*, talis *ad finem* usque *perseveret, et secum conveniat.*

Arduum est communia loqui proprie: proindeque *tu majori cum laude argumentum de Iliade in tragœdiam rediges, quam si inaudita et minime cognita primus ederes.*

Porro *materia publica reddetur tibi propria, si nec hæreas circa vilem circulum et omnibus patentem, nec verbum verbo explicare studeas ut fidelis interpres*; præterea *ne imitando conjicias te in angustias, e quibus te expedire nequeas, seu ob verecundiam, seu ob legem carminis.*

ANNOTATIONES

Orestes.) Is ob interfectam matrem conscientiæ stimulis vexatus nunquam quiescebat. Vide Euripidem. De eo nos lib. 2. Sat. 3. v. 133.

125. *Si quid inexpertum.*) Alterum præcepti membrum, de persona nova, & e nullo ante inducta aut formata; qualis Dido apud Virgilium, Octavia apud Senecam, &c.

127. *Sibi constet.*) A suis moribus nunquam recedat, aut aliena appareat. Quod Homerus semper sedulo custodivit: Euripides autem merito arguitur, quod Iphigenia in Aulide primo timide mortem deprecatur, deinde vero, Achille pro ea exorante, animosam exhibeat se repente, dicatque paratam sponte mactari pro salute Græcorum.

128. *Difficile est.*) Præceptum de scite imitando, deque nota persona potius denuo exhibenda, quam nova formanda: quoniam hoc *audere* & rite exequi sit difficilius & periculosius, quam illud præstare: modo tamen quædam observentur solerter vitanda, quæ ab Horatio notantur.

Proprie.) Apta, convenienti, & propria ratione.

Communia.) A nullo ante occupata & tractata.

129. *Iliacum carmen.*) Materiam seu personam in Iliade ab Homero tractatam. Nempe is multiplicis argumenti fons uberrimus: illumque τῆς τραγῳδίας ἡγεμόνα, ποιητικώτατον, & πρῶτον τῶν τραγῳδιοποιῶν recte nuncupat Plato de Repub.

131. *Publica materies.*) Publicata, nota, jam tractata, qualis in Iliade vel Odyssea.

Privati juris erit.) Tua dicetur, per novam & scitam dispositionem tractationemque a te inventam.

132. *Si nec circa vilem, &c.*) Si passim non sequaris auctorem, quem tibi imitandum proposuisti; universa & singula ab eo desumendo: quod quidem vile, atque omnibus obvium, patens, & facile est. At contra maximæ artis & laudis est, sic imitari ut nihil non tuum ac proprium esse videatur; ratione jam dicta, & mox dicenda.

133. *Patulum orbem.*) Carmen vulgatum: argumenti dispositionem omnibus expositam & cognitam: materiam continua serie pertextam, more cyclicorum. Vide postea Annot. ad v. 135.

Nec verbum verbo.) Imo sententias ingeniose expiscari oportet, quemadmodum Sophocles, Euripides, aliique ex Homero. Quin & pleraque in una lingua nitent, quæ in altera nihil habebunt splendoris.

134. *Nec desilies imitator in arctum, &c.*) Tertius hic est scopulus imitatori cavendus. Ne dramatici carminis & Epici diversam legem turpiter ignoret aut confundat. Sciat ergo audeatque immutare permulta, & nova quædam inserere & affingere Tragœdiæ idonea, nec se coarctet ipse & astringat ad ea duntaxat quæ induxit Epicus v. g. Homerus, quem imitatur.

135. *Proferre.*) Al. melius, *referre*, licenter quidem.

136. *Nec sic incipies.*) Præceptum de initio grandiori evitando: quod tam Epicus quam Tragicus cavere debet. Peccavit Statius in Achilleide & Thebaide; Seneca in Troade, &c.

Scriptor cyclicus.) Circulator, circumforaneus, vagus, trivialis, ἀγύρτης in compitis homines congregans, quibus inconditos versus occinit. Virgil. Ecl. 3.

. . . . *Non tu in triviis indocte solebas*
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.
Quanto rectius hic, qui nil molitur inepte:
Dic mihi Musa virum, captæ post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat,
Antiphaten, Scyllamque, & cum Cyclope Charybdim.
Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,

INTERPRETATIO

Nec incipies sicut olim poeta cyclicus:

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

Ecquid iste promissor dicet tam alto dignum exordio? Montes edent partum, orietur mus risum excitans.

Quanto melius is qui nihil perperam agit: Refer mihi, o Musa, virum qui post excisam Trojam perlustravit mores et civitates plurium hominum. Is non fumum e splendore, sed lumen e fumo educere parat, ut exinde res præclaras et mirandas proferat, Antyphaten, Scyllam, Cyclopem, Charybdim.

Nec Diomedis reditum incipit narrare a Melagri

ANNOTATIONES

Cœl. Rhodig. lib. 28. cap. 10. In nova comœdiâ, inquit, cyclos dici invenio, loca ubi venderentur mancipia: forte etiam ubi & venalia reliqua. Astipulatur Schol. Aristoph. scribens κυκλον fuisse Athenis circum, seu locum, ubi carnes & pisces vendebantur. Sunt qui Mævium hic notari asserunt. Casaubonus in Athen. lib. 7. cap. 5. multa erudite de cyclo & cyclicis; aitque, *cyclicos* appellari solitos quicunque materiam aliquam continuâ serie pertexuissent: sicut Antimachus Thebanam historiam. Additque, quem vero Poetam intelligat Horatius per *scriptorem cyclicum*, nominatim indicare non possumus. Stasimum Docti putant, qui auctor parvæ Iliadis exstitit: sed repugnat Photius diserte illum separans a cyclicis. Itaque Cyclicus apud Horatium erit potius alius quispiam e Cyclo Epico; nam poetæ isti non ob præstantiam carminis commendati, sed tantum propter seriem rerum eo corpore comprehensarum: quod valde congruit illi Horatii loco, ubi ineptiarum arcessitur is quem cyclicum nominat. Hæc omnia Casaub. cit.

137. *Fortunam Priami.*) Carminis de Priamo deque bello Trojano initium est nimis inflatum.

138. *Hiatu.*) Persius Horatii locum hunc revolvens ita scripsit Sat. 5. init.

Fabula seu mœsto ponatur hianda tragœdo.
. . . .
. . . *aut quantas robusti carminis offas*
Ingeris, &c.
Tu neque anhelanti, coquitur dum massa camino,
Folle premis ventos, &c.
Nec scloppo tumidas intendis rumpere buccas.

139. *Parturient montes.*) Ex Æsopi Fab. Phædrus rem explicans sic ait:

. . . . . *hoc scriptum est tibi,*
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Usurpatur autem ista dictio proverbialis in eos qui magna ostentant ac pollicentur; minima vero, ut fere fit, præstant. Improbe autem & in suam perniciem tale dicterium aliquando jactarunt Ægyptii cum suo rege Tacha. Lacedæmonios auxiliatores pridem illi exspectarant: ubi Agesilaum regem demum adventare staturâ pusillum aspexerunt, non sine ludibrio dixere;

ὤδινεν ὄρος. ζεὺς δ' ἐφοβεῖτο. τὸ δ' ἔτεκεν μῦν. *parturiebat mons: formidabat Jupiter: ille vero murem peperit.* Quo alienatis Lacedæmoniis Ægyptii profligati arrogantium pœnam luerunt.

141. *Dic mihi Musa virum.*) Exordium est Odysseæ Homeri.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, &c.

143. *Non fumum ex fulgore, &c.*) Non e splendidis initiis & promissis exigua & obscura, sed potius e tenui modestoque principio res magnas & ingentes profert.

144. *Miracula.*) Res admirationem moventes. Quanta scilicet pericula incurrit, & quanta virtute astuque Ulysses est eluctatus.

145. *Antiphaten.*) Lestrygonum regem anthropophagum. Odyss. lib. 10.

Scyllam.) Scopulum terribilem, in freto Mamertino; et fabulantur, Phorci filiam, cujus latera canibus latrantibus succincta. Odyss. 12. Cic. contra Verrem. *Hæc infestior nautis Verres quam Scylla, quod mulcx se pluribus & majoribus canibus succinxerat.* Et de Harusp. resp. *quam Scyllam tam eminentibus canibus tamque jejunis poetæ fingendo exprimere potuerunt?* Vide Virgil. Eclog. 6. v. 74.

Cyclope.) Polyphemo Cyclopum rege. Odyss. 9. nos lib. 1. Sat. 5.

Charybdim.) Voraginem Scyllæ adversam in freto Siculo. 12. Odyss. cit. Virg. Æneid. 3. nos lib. 1. Od. 27.

146. *Nec reditum Diomedis, &c.*) Nec in Odyssea longe nimis exordium aut alium quamvis narrationem repetit: ut fecit in suo de Diomedis reditu carmine Antimachus; qui & Thebanam scribens historiam viginti quatuor voluminibus implevit, antequam septem duces usque ad Thebas perduceret: de Diomede lib. 1. Sat. 5.

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.
Semper ad eventum festinat; & in medias res
Non secus ac notas, auditorem rapit: & quæ
Desperat tractata nitescere posse, relinquit.
Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.
Tu quid ego, & populus mecum desideret, audi.
Si plausoris egos aulæa manentis, & usque

INTERPRETATIO

morte, nec Trojæ expugnationem a duplice ovo.
Semper ad finem tendit: et transfert auditorem in medias res velut cognitas: quæ vero non fore tractatu pulcra judicat, omittit. Porro sic fingit, sic intermiscet ficta veris, ut medium initio, finis medio non discordet.

Accipe quid ego populusque mecum expetet. Si vis retinere plausorem usque ad peristromata, ex-

ANNOTATIONES

147. *Nec gemino bellum Trojanum, &c.*) Nec Iliadem condens e prima origine res narrat, eut poema exorditur: et in parva Iliade Stasimes, qui & Ledam e Jove ademaiem, & duo pepesisse ova, & ex eorum altero Castorem & Clytemnestram, ex altero vero prodiisse Pollucem & Helenam, quæ e Paride rapta exoidii caesa Trojani fuerit, prolixe & otiose commemorat. Similiter peccarunt auctores Herecleidis & Theseidis, quos redarguit Aristoteles in sua Poeticâ.

148. *Semper ad eventum festinat.*) Egregium sane præceptum, et leviter perstringentur nonnulla qeidem dictu necessaria, graviter autem & potissimum tractentur quæ propositem maeimo remque promoveant. Hoc vero ut & præcedens etiam perdite violavit Statios io Thebaide, ubi & res altius repetit & permulta congerit vel parem conducibilia vel nihil, quæ quidem integro carmine rescindi queant.

In medias res, &c.) Rerum primordia supponi debent ut nota: auditoris autem enimus in res medias statim rapiendus: quæ vero præcesserent, occasione datâ subinde nerrentur solerter & tempestive. Sic Homerus Iliadem ab Achillis irâ, quæ Trojæ excidiem paello eetecessit; & Virgilius Æneidem e septimo errorum Æneæ anno exorsus est. Macrob. Saturnal. lib. 5. c. 2. *Homerus*, inquit, *vitans in Poemate historicarum similitudinem, quibus lex est incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem usque perducere; ipse poeticâ disciplinâ a rerum medio coepit, & ad initium post reversus est. Ergo Ulyssis errorem non incipit a Trojana litore describere: sed facit eum primo navigantem de insula Calypsonis, & ex persona suâ perducit ad Phæacas. Illic in convivio Alcinoi regis narrat ipse quemadmodum de Troja ad Calypsonem pervenerit. Post Phæacas rerum Ulyssis navigationem usque ad Ithacam ex personâ propriâ describit Poeta. Quem secutus Maro Æneam de Sicilia perducit ad Libyam. Illic in convivio Didonis narrat ipse Æneas navigationem suam de Troja usque ad Siciliam, &c.*

150. *Qua desperat tractata nitescere, &c.*) Præceptum de seligendis præcipuis argumenti partibus & adjunctis, quæ tractata pulcritudinem poemati conferant: deque ceteris relinquendis quæ nec oratione splendescere, nec splendorem argumento & proposito facere possint. Sic pleraque minimem adjuvantia Homerus prætermisit in Iliade & Odisseâ: in hac, Palamedem Ulyssis fraude interfectum; in illa, raptum Helenæ, Achillis apud Lycomedem regem latebras, &c. Virgilius pari arte & solertiâ nihil dixit de Ænea in Macedoniam appulsu; nihil de adventu in Laurentem agrum, deque comitum ejus Trojanorum certamine adversus Latinum regem & Aborigines ea loca tenentes. Tit. Liv. lib. 1. init.

151. *Atque ita mentitur, &c.*) Præceptum de affingendis plerisque, ita tamen ut omnia cohæreant, atque e veris falsa vix discerni queant. Est enim fictio velut anima poeseos. Aristot. Poet. Sic ficta a Virgilio complura, totumque Æneidos quartum librum esse confictum, nemo literatus ambigit. Certe doctis constat, Trojam ab Ænea & Antenore proditam, Africam nunquam illum vidisse, nedum Didonem: Didonem e Sichæi viri morte castissimam vixisse, &c. Huc pertinet quod præcipit Scaliger lib. 3. c. 97. *argumentum sumendum sit brevissimum, illudque maxime varium multiplexque faciendum.*

152. *Primo ne medium, &c.*) Quintil. lib. 4. cap. 2. *Prima sit curarum, ut id quod fingimus fieri possit: deinde ut personæ & loca & tempori congruat; & credibilem rationem & ordinem habeat; si contingat etiam, ut vera alicui rei cohæreat, aut argumento quod in causa sit confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipue, ne quæ inter se pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur; sed in summam non consentiunt. Præterea ne iis quæ vera esse constabit, adversa sint, &c.*

154. *Si plausoris eges, &c.*) Si vis scribere Tragœdiam, quæ ita populum delectet, ut ad usque finem in amphitheatro detineat, & donec amoveantur aulæa scenam exornantia.

Sessuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat:
Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus & annis.
Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, ac ponit temere, & mutatur in horas.
Imberbis juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi;
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix:
Conversis studiis, ætas animusque virilis
Quærit opes & amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod
Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti:
Vel quod res omnes timide gelideque ministrat;
Dilator, spe longus, iners, avidusque futuri,
Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatorque minorum.

INTERPRETATIO

spectantemque donec actor dicat, Vos plaudite; *cujusque ætatis mores a te exprimendi sunt, et naturis annisque mutantibus decor tribuendus* est. *Puer jam loqui sciens, et firmo pede gradiens ludere amat cum æqualibus, irascitur facile et placatur, atque horis singulis mutatur.* Juvenis *sine barba dimisso tandem pædagogo, delectatur equis et canibus et campo* Martio; *flexibilis ad vitium, reprehensionis impatiens, utilium contemptor, pecuniam profundens, superbus, ardenter cupiens, et cupita cito deserens. Ætas et animus virilis habet alia jam studia: studet comparandis divitiis, dignitatibus, amicis;* cavet *facere* id *cujus mox pœnitent: Senex pluribus molestiis obnoxius est; seu quia opes* accumulat, *et quæsitis parcit infelix; seu quia pigre et frigide cuncta molitur; procrastinator, longinqua sperans, segnis, cupiens* vivere *diutius, morosus, queribundus, laudator ævi se puero transacti, juniores* autem *arguens* crebro *et objurgans.*

ANNOTATIONES

155. *Vos plaudite.*) Hoc dicebat histrio peractam fabulam indicans. Tullius in Catone: *Sapienti non est usque ad* plaudite *veniendum*, idest usque ad vitæ finem, scilicet ut honesto vixisse intelligatur.

156. *Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.*) Præceptum hoc de moribus bene & luculenter exprimendis non semel inculcat Horatius, videlicet præcipuum.

162. *Equis, canibusque, & aprici, &c.*) Venatione, item exercitationibus juventuti Romanæ consuetis in Martio campo, natatu, cursu, palæstrâ, luctâ, &c. Vide lib. 1. Od. 8.

163. *Cereus in vitium flecti.*) Mollis & facilis ad suscipiendam quamlibet affectionem perversam, sicut cera ad quamcumque formam & figuram:

164. *Utilium tardus provisor.*) Ut qui nondum egestatis incommoda expertus.

167. *Amicitias.*) Quæ *optima & pulcherrima vitæ supellex*. Cic. in Lælio.

Honori.) Excellentiam expetit ætas florens. Aristot. Rhetor.

170. *Inventis miser abstinet, &c.*) Sunt avari senes, quod usu didicerunt, & difficile esse invenire, & facile emittere. Aristot. cit. *quicquam potest esse absurdius, quam quo minus viæ restat, eo plus viatici quærere?* Cic. cit.

172. *Spe longus.*) Nemo tam senex qui annum vivere non speret. Cicero ibidem.

173. *Querulus.*) Nam senes plerumque *contemni se putant, despici, & illudi*. Cic. de Senect.

Laudator temporis acti.) Senex res olim præteritas cum gaudio in memoriam revocat, aliisque narrat. Aristot. cit.

Multa ferunt anni venientes commoda secum,
Multa recedentes adimunt. Ne forte seniles
Mandentur juveni partes, pueroque viriles;
Semper in adjunctis, ævoque morabitur aptis.
Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.
Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator. Non tamen intus
Digna geri promes in scenam; multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.
Nec pueros coram populo Medea trucidet:
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus:
Aut in avem Progne vertatur, Cadmus in anguem.
Quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi.
Neve minor, neu sit quinto productior actu.

INTERPRETATIO

Anni accedentes plura bona secum afferunt, plurima abeuntes auferunt. Ne forte adolescenti committantur officia senis, aut puero quæ viri sunt, diligenter observabit ætatum differentias et proprietates.

Vel res in theatro peragitur, vel facta narratur: audita minus animum movent quam quæ videntur, quæque spectator ipse sibi tradit: attamen in theatro non exhibebis intus peragenda: et pleraque aspectui non objicies, sed oratione commemorabis velut mox acta. Nec Medea liberos occidat ob oculos spectatorum: vel nequam Atreus palam coquat humana membra: nec Progne transformetur in volucrem, aut Cadmus in serpentem. Quicquid mihi sic exhibes, non credo, imo *aversor.*

Nec brevior, nec longior quinque actibus sit fa-

ANNOTATIONES

178. *Ævo aptis.*) Ut juveni levitas, adolescenti fervor, viro cura divitiarum, ambitio & cupiditas honoris; seni maturitas & prudentia tribuatur, &c.

179. *Aut agitur res, &c.*) Præceptum grave, ne res ulla vel atrocior, vel turpior in scenam proferatur; aut publice fiat; sed narretur duntaxat. Quod si contra fiat, spectator non movetur suaviter, sed offensus indignatusque explodit.

Agitur.) Hinc dramatis & dramaticæ poeseos nomen.

180. *Segnius irritant animos, &c.*) Curet igitur poeta dramaticus ut agatur in scena quidquid magis afficere potest, ratione tamen & modo statim explicandis.

181. *Oculis fidelibus.*) Plaut. Trucul.

Pluris est, oculatus testis unus, quam auriti decem.

183. *Scenam.*) Nomen a σκηνὴ *umbra*, quod olim sub arborum umbraculis prima dramata fuerint acta. Postea vero locus tabulatis & contignationibus constructus, aulæisque & picturis rem theatricam adjuvantibus decoratus est.

185. *Nec pueros coram, &c.*) Ut inepte apud Senecam Tragicum. Qui non immerito *a paucis probatur*. Scalig. lib. 3. cap. 97.

Medea trucidet.) De Medea in Epodis. Quod pertinet ad rem præsentem, notandum est præceptum hoc gravissimum a Tragicis Græcis religiose semper observatum: & eos allucinari qui aliter putant. Apud Æschylum, Agamemnonis in suo palatio trucidati auditur clamor luctuosus; minime vero cædes spectatur. Apud Sophoclem, Clytemnestra ab Oreste cæsa intus vociferatur, auditurque, at nequaquam in scena occiditur. Hæc & alia bene multa sagaciter, strenue, graviterque probat vir Dramaticæ rei peritissimus Hedelinus in Praxi Theatricâ: ubi & Sophoclem defendit, quod Ajax gladio suo palam incumbat. Verum in proximo nemore id perpetrare Ajax intelligi potest.

186. *Atreus.*) Supra, v. 91.

187. *Progne.*) Hæc Ityn filium Tereo marito comedendum apposuit; a quo tantùm non ense transfixa in hirundinem versa est; Philomela ejus soror in avem sui nominis, Itys in phasianum, Tereus ipse demum in upupam. Ovid. Metam. 6.

Cadmus in anguem.) Agenoris ille filius a patre missus ad Europam sororem quærendam, varias orbis regiones pervagatus, senio tandem ingruente, in serpentem mutatus est. Ovid. Metamorph. 3.

189. *Neve minor, &c.*) Hæc certe justa est fabulæ magnitudo. Nam si plures quam quinque actus sint, nimis lata tractatio & dispersa vim rem enervabit. Si tres solum fuerint actus, vel argumentum nimis pressum ac jejunum fiet elumbe, vel rebus & adjunctis pluribus nimium coarctatus erit confusum.

Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.
Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit: nec quarta loqui persona laboret.
Actoris partes chorus officiumque virile
Defendat: neu quid medios intercinat actus
Quod non proposito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faveatque, & concilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes:
Ille dapes laudet mensæ brevis, ille salubrem
Justitiam, legesque, & apertis otia portis:
Ille tegat commissa; Deosque precetur & oret,
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.
Tibia non ut nunc orichalco vincta, tubæque
Æmula; sed tenuis, simplexque foramine pauco,
Aspirare & adesse choris erat utilis, atque

INTERPRETATIO

bula, ut sæpius spectanda reposcatur.

Nec Deus adhibeatur, nisi difficultas occurrat digna tali vindice.

Nec quarta persona loquendo desudet. Chorus sustineat personam unius actoris et viri. Ne vero in mediis actibus quidquam dicat nisi quod ad rem sit et faciat. Ille probis suffragetur, et amicis opituletur: iratos placet, et innocentes protegat: laudet frugalitatem, justitiam salutarem, et leges, et pacem fores aperientem: arcana sibi credita ne revelet; et numina deprecetur, ut miseris sors melior contingat, pejor autem superbis.

Tibia quondam non sicut modo compacta orichalco, et buccinæ par; sed exigua, et simplex, et paucis foraminibus, canentem Chorum adjuvare idonea

ANNOTATIONES

191. *Nec Deus intersit, &c.*) Non enim intervenire in machina numen debet, nisi quando res adeo difficilis contingit, ut ope nequeat humana extricari; & Deum aliquem subvenire, æquum esse decorumque videatur. Hinc vitiosa catastrophe Medeæ Euripidis jure exploditur. Vide Arist. Poetic. Sed & culpatur idem, quod sæpius Deus e machina producat: Dianam in Hippol. Minervam in Iphigen. Taur. Thetin. in Andromach. Castor. & Pull. in Helen. &c.

192. *Nec quarta loqui persona laboret.*) Ita saltem consuetum Dramaticis Græcis. Tres personæ duntaxat agunt simul & colloquuntur: atque muta est, si inducetur, quarta. Nihil tamen vetat quartam induci non multa loquentem. Scaliger lib. 3. *Quatuor in eadem scenâ personas loqui, nulla religio est.* Profecto si parum agat loquaturve quarta, haud ullam afferet perturbationem aut confusionem.

193. *Actoris partes.*) Choros eos exhibet qui rei peractæ interfuerint: plures sunt homines, sed unus loquitur, Coryphæus dictus. Porro Chorum jam pridem obsoletum instaurari velut maximum Scenæ ornamentum non sine re exoptat Hedelinus ante laudatus: ac de istis egregie disserit Prax. Theatr. l. 3. c. 4. ubi redarguit Aristotelem & Scaligerum, apud quos perperam Chorus appellatur *otiosus rerum curator.*

196. *Ille bonis faveatque, &c.*) Chori officia recenset Horatius. Exempla lege passim apud Tragicos Græcos: nec ea meretur Seneca ubique fere vitiosus.

199. *Apertis otia portis.*) Vel privatarum ædium, vel civitatis, vel etiam templi Jani foras apertæ indicant pacem, clausæ autem bellum. Vide lib. 4. Od. 15.

202. *Tibia non ut nunc.*) Chorus in mediis actibus agebat & loquebatur per Coryphæum, ut ante dictum est. Sed præterea inter unum & alterum Actum canebat saltabatque. Hinc mentionem fecit Horatius de instrumentis musicis Chori concentum adjuvantibus.

Tibia.) De hac fuse Scaliger Poet. l. 1. c. 20.

Orichalco vincta.) Gall. *garnie de leton:* montanum illud æs magno quondam in pretio fuisse; quod auri splendorem, & æris duritiam habeat. Isidor. Fest. Servius ad 12. Æneid. *orichalcum omnibus metallis pretiosius fuit,* inquit.

Tubæque æmula.) Gall. *aussi grande & aussi éclatante que la trompette.*

203. *Foramine pauco.*) Quatuor fuisse primum foramina scribit Varro; alii tria duntaxat.

Nondum spissa nimis complere sedilia flatu:
Quo sane populus numerabilis, utpote parvus,
Et frugi, castusque, verecundusque coibat.
Posfquam cœpit agros extendere victor, & urbem
Latior amplecti murus, vinoque diurno
Placari Genius festis impune diebus,
Accessit numerisque modisque licentia major.
Indoctus quid enim saperet liberque laborum
Rusticus urbano confusus, turpis honesto?
Sic priscæ motumque & luxuriam addidit arti
Tibicen, traxitque vagus per pulpita vestem.
Sic etiam fidibus voces crevere severis,
Et tulit eloquium insolitum facundia præceps:
Utiliumque sagax rerum, & divina futuri
Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.
Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum,

INTERPRETATIO.

erat, et sono replere sedes haud tunc valde refertas. Illuc enim populus numerari facilis, quippe non frequens, et frugalis, pudicus, et modestus conveniebat. Postea vero quam victor imperium atque urbis pomœrium amplificavit; ac diurnâ compotatione genio indulsit impune diebus festis, tum quoque versuum et musicæ luxuria aucta est. Nam quid melius facerent agrestes imperiti et labore soluti cum civibus mixti et sordidi cum honoratis? Sic antiquæ arti saltationes luxuriosas adjunxit tibicen, et per theatra amplum syrma traxit. Sic et olim modesti lyræ soni per luxum multiplicati sunt: atque elocutio rapida invexit dictionem ante inauditam: nec non sermo utilia documenta continens et futurum præsagiens vix discrimen habuit a Delphis oracula proferentibus.

Paullo post is qui propter vilem hircum contendit

ANNOTATIONES

205. *Sedilia.*) Caveam, in qua subsellia ad spectandos ludos. Vide cit. Scalig. lib. 1. cap. 21. ubi de theatro, & amphitheatro; deque eorum partibus, incrementis, & ornamentis.

208. *Agros extendere victor & urbem, &c.*) Iis tantum licebat urbis mœnia proferre, qui imperii fines propagassent. Vopisc. in Aureliano.

210. *Placari Genius.*) Vide lib. 3. Od. 17. & lib. 2. Epist. 1. v. 114.

Impune.) Sine metu legum & Censorum. De die epulari vetitum olim: & penis constitutis luxuriam & sumptus coercuerunt leges Cornelia, Julia, &c.

211. *Accessit numerisque, &c.*) Gliscente populi luxu, pariter, & theatralis apparatus crevit & luxuriatus est.

212. *Indoctus quid enim.*) Licentiam nempe illam majorem in versibus & musicâ postulabant spectatores luxuriosi; plebeii rusticis, nobiles plebeis inquinati & corrupti.

213. *Confusus turpis honesto.*) Diu quippe ludos spectarunt confusi nobiles cum populo. Tit. Liv. Val. Max. lib. 2. c. 4. Vide Epod. 4. annot.

216. *Sic etiam fidibus.*) Ut in comœdia tibiæ sonos & foramina, ita etiam in tragœdia lyræ choreas & modos auxit luxus. In hac tres primum, deinde septem, post decem fuisse aiunt.

Severis.) Cic. 2. leg. *antiquæ musicæ severitas.*

217. *Facundia præceps.*) Versus magniloqui, turgidi, rapide fluentes, ut torrens.

218. *Utilium sagax rerum.*) Tragœdiæ Chorus sententias protulit affectavitque nimium acutas, obscurasque, similes oraculis.

Divina futuri.) Ventura prænuntians ad instar Apollinis Delphici.

219. *Sortilegis.*) Vide infra ad versum. 403.

Delphis.) Apollo colebatur, & responsa dabat apud Delphos. Vide lib. 1. Od: 7.

220. *Carmine qui tragico.*) Agit Horatius de Satyrico Græcorum dramate: cujus aliqui dicunt inventorem Cratinum in Dionysiis, Suidas autem Pratinam Tespi non multis annis posteriorem. Unum istius generis drâma superest nobis *Cyclops* Euripidis. Porro ista Græcorum dramata Latini utcumque imitati sunt in Atellanis fabulis: quas *argumentis dictisque jocularibus similes* Diomedes scribit. Vide Tit. Liv. l. 7. init.

Certavit ob hircum.) Scilicet poetæ suum quisque Satyricum poema certatim edebant. Et qui victor censebatur mercedem accipiebat hircum, quem Baccho sacrificabat. Hinc nomen tragœdiæ a τράγος *hircus*, & ᾠδὴ *cantus*. Alii tamen quasi τρυγῳδίαν dici volunt a τρύγες *fæce*, quod histriones primum *ore fæcibus peruncto* in scenam prodirent, agerentque tragœdiam, ante inventum personæ usum. Vide postea. v. 277.

Mox etiam agrestes Satyros nudavit, & asper
Incolumi gravitate jocum tentavit, eo quod
Illecebris erat & gratâ novitate morandus
Spectator, functusque sacris, & potus & exlex.
Verum ita risores, ita commendare dicaces
Conveniet Satyros, ita vertere seria ludo,
Ne quicunque Deus, quicunque adhibebitur heros,
Regali conspectus in auro nuper & ostro,
Migret in obscuras humili sermone tabernas:
Aut dum vitat humum, nubes & inania captet.
Effutire leves indigna tragœdia versus,
Ut festis matrona moveri jussa diebus,
Intererit Satyris paulum pudibunda protervis.
Non ego inornata & dominantia nomina solum,
Verbaque, Pisones, Satyrorum scriptor amabo:
Nec sic enitar tragico differre colori,

INTERPRETATIO

carmine tragico, nudos introduxit Satyros rusticos; et acerbus protulit sales, illæsâ severitate tragœdiæ: propterea quod oblectamentis et jucundâ novitate detinendus erat spectator sacris perfunctus, et ebrius, et sine lege.

At sic oportet Satyros risores et dicaces commendare, sic e seriis sermonibus ad jocosos transire, ut quis Deus vel Heros producetur, paullo ante in auro et purpurâ conspectus, non loquatur sordide quasi in vili tabernâ: neve terram fugiens sectetur nubila et vacua. Tragœdia versus leviculos respuens, tanquam matrona diebus festis saltare compulsa, lascivos inter Satyros aliquanto verecunda esse debet.

Ego Satyrica scribens, o Pisones, non consectabor dictiones inconditas aut simplices duntaxat: neque sic curabo declinare tragœdiæ speciem,

ANNOTATIONES

221. *Satyros nudavit.*) Satyrica dramata edidit, in quibus erat Chorus e Satyris, Coryphæusque Silenus. Histriones nimirum perizomatis, villosâ tunicâ, hircinis pellibus, Satyrorum habitum & speciem referentes, inter Actus, & post tragœdiam, sales & dicturia jactabant, sicque risum moventes populum delectabant.

224. *Functusque sacris.*) Quoniam ludi pars erant religionis, & cultûs Deorum, sic fastidium insulsæ plebis fallendum fuit, & *gratâ novitate*, jocosis nempe salsisque carminibus detinendi spectatores. Tit. Liv. cit. lib. 7.

Potus & exlex.) Post sacra voluptati duntaxat inhians, suoque genio nihil jam negans; quique epulis & vino refertur nullâ jam lege regi potest.

225. *Verum ita risores.*) Ita plebis fastidio obsequendum, ut decorum non violetur.

227. *Deus.*) Pan, Bacchus, Silenus, &c.

Heros.) Semideus, Hercules, &c.

228. *Regali conspectus in auro, &c.*) In tragœdia magnifice locutus ex decoro, idem post in Satyrico dramate abjecta, obscœna, sordida ne effutiat, quasi tabernarius.

229. *Tabernas.*) Alludit Poeta ad tabernarias fabulas, in quibus Personæ viles & argumentum humile. Festus.

230. *Aut dum vitat humum.*) Ergo adhibendus ubique modus: medium teneat, suamque dignitatem servet: nec incidat in comicam parvitatem & humilitatem, nec vane extollatur & inaniter intumescat.

231. *Effutire leves, &c.*) Tragœdiæ gravitas custodiri debet inter protervos Faunorum sales & jocos. Sic matrona in sacris non leviter & lascive, sed modeste & graviter saltans, nihil sui decoris amittit.

232. *Moveri jussa.*) Erant enim choreæ sacræ modo virginum, alias matronarum, ut in ludis Megalensibus, & in sacris Cybeles; & jussu Pontificis agebantur.

234. *Non ego inornata.*) Docet Poeta Satyrici carminis dictionem esse debere tragicâ inferiorem, at agresti superiorem.

Inornata.) Abjecta, vetusta, obsoleta.

Dominantia.) Græcis κύρια, a translatis suo jure non expulsa, res proprie & aperte significantia: qualia sunt quæ res venereas & obscœnitatem clare & simpliciter denotant.

235. *Satyrorum.*) Al. *satirarum.*

236. *Nec sic enitar.*) Decorum personarum hic etiam, ut & alibi semper observandum est.

Tragico colori.) A tragœdiæ magniloquentiâ.

Ut nihil intersit, Davusne loquatur, & audax
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum,
An custos famulusque dei Silenus alumni.
Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis
Speret idem: sudet multum, frustraque laboret
Ausus idem. Tantum series juncturaque pollet:
Tantum de medio sumptis accedit honoris.
Silvis deducti caveant me judice Fauni,
Ne velut innati triviis, ac pene forenses,
Aut nimium teneris juvenentur versibus unquam,
Aut immunda crepent, ignominiosaque dicta.
Offenduntur enim quibus est equus, & pater, & res;
Nec, si quid fricti ciceris probat & nucis emptor,
AEquis accipiunt animis, donantve corona.
Syllaba longa brevi subjecta vocatur iambus,
Pes citus: unde etiam trimetris accrescere jussit
Nomen iambeis, cum senos redderet ictus,

INTERPRETATIO

ut nihil ponam discriminis, utrum loquatur Davus et inverecunda Pythias deluso Simoni talentum extorquens, an Silenus curator et minister dei alumni. E materiâ vulgatâ sic poema condam, ut quisque pariter facere posse *confidat; rem vero tentans, desudet plurimum, et perdat operam. Tantum valent ordo et connexio: tantum venustatis addunt argumento vulgari.*

Satyri e silvis prodeuntes non debent, ut opinor, tanquam in urbibus atque in foro educati carmina juvenilia et nimis polita dicere, nec obscœna et contumeliosa eructare. His *enim offenduntur habentes equum, et patrem, et opes: neque probant vel laudant quicquid placet ementibus frictum cicer et nuces.*

Syllaba longa brevi subjuncta appellatur Iambus, pes celer; unde et vocati sunt Iambici trimetri, quamquam sex edebat sonos, a primo us-

ANNOTATIONES

237. *Davus, Pythias, Simo.*) Personæ comicæ apud Lucilium, Menandrum, Terentium.

238. *Emuncto.*) Terent. *emunxi argento senes.*

239. *Silenus.*) Gravior quædam persone, qualis ille Bacchi pædagogus.

240. *Ex noto fictum carmen sequar.*) Satyricum ego drama condere volens, non confingam argumentum, ut solent Comici; sed potius ex nota materiâ & historiâ desumpto argumento, affictisque et decet adjunctis, carmen eximie componam. Sic Euripides *Cyclopem* finxit ex Homeri Odyss. 9. Vide supra v. 128. & 129.

241. *Sudet multum.*) Cic. orat. perf. *Illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis, illa quidem videtur esse existimanti; sed nihil experienti minus.*) Vide Quintil. lib. 2. cap. 1. & lib. 4. cap. 2.

242. *Series.*) Rerum dispositio scita & ingeniosa.

Junctura.) Structura verborum artificiosa.

243. *Accedit honoris.*) Ex illa solerti inventione, fictione, connexione, ordine.

244. *Silvis deducti.*) Vel, agrestes & in silvis educati: vel e proscenio silvestri & nemoroso prodeuntes. Nam triplex erat scenæ formæ triplici dramati respondens. Tragica columnis suffulta, superbisque fastigiis & signis ornata. Comica ædium privatarum speciem ostendebat. Satirice arbores, montes, speluncas, agrestia omnia exhibebat. Vitruv. lib. 7. c. 5.

Fauni.) Dii silvestres, qui & Silvani & Satyri: de his jam lib. 1. Od. 4. lib. 2. Od. 17. lib. 3. Od. 18.

246. *Teneris juvenentur versibus.*) Ne versibus nimium excultis juveniliter & scurriliter lasciviant: sed ubique simplicitatem redoleant.

247. *Ignominiosa.*) Famam alicujus labefactantia.

248. *Quibus est equus, & pater.*) Equites Rom. & Patricii: honesti viri & nobiles.

249. *Fricti ciceris & nucis emptor.*) Homines infimæ sortis e plebe: qui dum spectaculis aderant, emebant frictum cicer ad levandam famem.

Nucis.) Frictæ quoque nuces ibi vendebantur. Plaut. Ahen. lib. 2. Festus *nuces ustas* dicit.

251. *Syllaba longa, &c.*) Agit iterum de versibus Dramati propriis. Nam de his jam supra v. 80.

252. *Pes citus.*) Auson. velociorem Parthorem sagittis dixit.

253. *Cum senos redderet ictus.*) Cum sex haberet pedes, omnes iambos; ob celeritatem trimetri dicti sunt; quasi tres solum percussiones atque tria duntaxat intervalla pronuntiando faciant. Quintil. l. 9. c. 4. supra l. 1. Sat. 10. v. 43.

Primus ad extremum similis sibi: non ita pridem,
Tardior ut paullo graviorque veniret ad aures,
Spondeos stabiles in jura paterna recepit,
Commodus & patiens; non ut de sede secundâ
Cederet aut quartâ socialiter. Hic & in Acci
Nobilibus trimetris apparet rarus, & Enni.
In scenam missos magno cum pondere versus,
Aut operæ celeris nimium curâque carentis,
Aut ignoratæ premit artis crimine turpi.
Non quivis videt immodulata poemata judex:
Et data Romanis venia est indigna poetis.
Idcircone vager, scribamque licenter; an omnes
Visuros peccata putem mea, tutus, & intra
Spem veniæ cautus? vitavi denique culpam,
Non laudem merui. Vos exemplaria Græca
Nocturnâ versate manu, versate diurnâ.
At nostri proavi Plautinos & numeros &
Laudavere sales: nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati; si modo ego & vos

INTERPRETATIO

que *ad ultimam æqualis*. Is autem *nuper ut aliquanto lentior et gravior ad aures perveniret, in patriam ditionem ultro admisit firmiores spondeos*, non ita tamen *ut consorti locum secundum vel quartum concederet*. *Talis etiam infrequens reperitur in Accii Enniique celebratis Iambicis*. *Certe Iambici spondeis crebris graves in scenam producti vel properantem nimis operam et negligentiam arguunt, vel turpem artis inscitiam*. At *quilibet judex haud animadvertit inconditos versus: et poetis Latinis indulgentia immerito concessa est*. Ergone *ideo spatier*, *et parum accurate scribam? an omnes credam errata mea cogituros, providus et securus citra spem indulgentiæ? Tum demum culpam effugero* quidem, *sed non laudem meruero*. Itaque, *Pisones*, *die nocteque scripta Græcorum evolvite*. *Verum majores nostri et numeros et jocos Plauti approbaverunt*: certe *utrosque facilius quam par est*, *ne dicam stolide*, *admirati*; *si quidem ego et vos*

ANNOTATIONES

256. *Spondeos stabiles, &c.*) Inserti sunt spondei pedes tardiores in versibus iambicis, ad dandum iis pondus & robur, magisque movendos animos audientium.

258. *Acci.*) Accius, sive Actius, aut Attius, Poeta celebris, de quo lib. 1. Sat. 10. & lib. 2. Epist. 1. ubi & de Ennio.

259. *Enni.*) De eo lib. 4. Od. 8. v. 20. Item locis mox citatis.

260. *In scenam missos.*) Apposite Marcilius corrigit, *missus*. alias quæ syntaxis?

263. *Non quivis videt, &c.*) Prolepsis, ad quam mox respondet, *Idcircone vager*, &c. Apage versiculum

Nec tanta in metris venia conceditur uti.

quem velut Horatii affert Servius ad 5. Æneid. & collocant aliqui ante istum, *Non quivis videt*, &c.

264. *Et data Romanis, &c.*) Vide lib. 1. Sat. 4. & 10. Item lib. 2. Epistola 1.

265. *Scribamque licenter.*) Nullâ habitâ ratione pedum & legis metricæ: an Latinorum negligentiam imitabor potius quam exactam rationem Græcorum?

267. *Intra spem veniæ.*) Præcisâ spe omni veniæ: qua si mihi blandirer, oscitanter scriberem, nec mihi satis caverem. Sunt qui emendarint, *extra*. Sed veteres codices reluctantur. Vide A. Gell. l. 12. c. 13. Extra spem veniæ est qui scit nullam fore veniam. Intra spem veniæ cautus & tutus est, qui licet veniam speret, recti amans sibi cavet tamen, & peccare non vult. Hæc ego.

Vitavi denique culpam, &c.) Quod si versus Iambicos diligenter condam, nec hoc satis ad laudem. Plaut. Trinum. Scen. ult.

Si quia amicum erga bene feci, aut consului fideliter;
Non videor meruisse laudem, culpâ caruisse arbitror.

Qui erratum vitat, quod debet, non ideo laudem meretur; sed qui ingeniose, recte, artificiose scribit, is laudatur.

270. *Plautinos & numeros & sales.*) Donatus

Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus, & aure.
Ignotum tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poemata Thespis,
Quæ canerent agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ pallæque repertor honestæ
AEschylus, & modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus his comœdia, non sine multâ
Laude, sed in vitium libertas excidit, & vim

INTERPRETATIO

novimus infacetum sermonem a venusto distinguere, et rectum modulum sentimus digitis atque auribus.

Thespis reperisse fertur Tragicæ musæ genus incognitum, et carpentis circumtulisse carmina, quæ cantarent agerentque vultum habentes fæca oblitum. Post eum Æschylus inventor larvæ et stolæ decoræ, theatrum parvo tabulato exstruxit, atque instituit loqui magnifice et incedere cothurno. His successit vetus comœdia magnâ cum laude: sed libertas evasit in crimen et audaciam

ANNOTATIONES

in Plauto notat & carpit numeros inconditos & peregrinos, item sales frigidulos interdum atque etiam scurriles, &c. S. Hieronymus Apolog. in Ruffin. *Plautinum salem* dicit, pro scurrili. Laudant tamen Cicero offic. 1. Macrob. Saturnal. lib. 2. cap. 1. Gell. lib. 3. c. 3. Vide lib. 2. Epist. 1. v. 58. Item v. 170.

274. *Digitis & aure.*) Versuum dimensionem digitis faciunt parum exercitati, aurium vero judicium adhibent peritiores.

275. *Tragicæ genus invenisse.*) Libet altius repetere originem Tragœdiæ ac dramatum. Bacchus Icarium docuerat plantare vitus. Hinc in Attico agro hircum vineas depopulantem Baccho mactavit, convocatis ad sacrificium vicinis, qui choreis & cantilenis Dei lætitiæ datoris vindictam celebrarunt. Religiose illud etiam quotannis vindemiarum tempore fieri placuit tum in pagis, tum subinde in urbibus. Mox cœperunt scribere certatim poetæ τραγῳδίαν, idest carmen hirci, vel de hirco: quod a choro decantatum. Postea illis carminibus Baccho sacris inserta, addita, substituta & quædam alia fuerunt: atque etiam dialogi inter duos aut plures. Hincque natum drama tum comicum, tum Tragicum, tum Satyricum. Quod ad inventorem spectat, certe ante Thespium fuerunt Dramatici rudiores quidem: at ille nominatur auctor, quoniam unum Actorem induxit, qui, dum chorus Bacchi laudes canens paullulum interquiesceret, herois, aut summi cujuspiam viri insigne aliquod facinus carmine celebrabat. Alia insuper ornamenta subjunxit, quibus Tragœdia illustrata est.

276. *Dicitur.*) Scilicet res non extra controversiam est. Scalig. Poet. l. 1. c. 6. sic habet: *Qui primus tragœdiam dederit, haud ita pro comperto habetur. Satis constat illud, a Thespi nitidiorem factam, qui pensiles scenas in plaustris circumegit: addiditque audis oribus fæcem pro persona.*

Plaustris vexisse poemata.) Circa vicos Thespis aliique plaustris vecti in obvium quemque scommata jactabant & salsa convicia. Plutarch. in Solone. Hinc Proverb. e plaustro loqui.

Thespis.) Atheniensis ille poeta, Solonis temporu floruit, ante Æschylum plus sexaginta, ante Sophoclem octoginta circiter annis. Thespis Protagonistam seu histrionem induxit cum Corypheo aut alio quopiam e Choro loquentum. Æschylus deinde alterum seu Deuteragonistam addidit. Denique Sophocles tertio sive Tritagonista adjuncto Tragœdiam perfecit.

277. *Peruncti fæcibus ora.*) Ideo Thespis aliique vultu cerussâ, vel minio, vel fæce peruncto dicteriis obvios quosque incessebant, ut imitarentur Silenum rubicundum, Satyrosque dicaces Bacchi socios & ministros. Illos Aristophanes τρυγοδαίμονας vocabat, Gall. *des diables barbouillez de lie*. Vini an olei fæcibus tingerent se histriones, disceptant fatali more suo Grammatici, & nugas nugis addunt, inquit Scaliger paullo ante citatus.

278. *Personæ.*) Ne agnoscerentur histriones.

Pallæ.) Quæ ad pedes imos usque demissa, & Latina dicebatur; ad discrimen pallæ Gallicæ, quæ brevior.

279. *Æschylus.*) Domi nobilis Poeta iste non militando magis quam scribendo acer & audax fuit. In Marathonia pugnâ non ultimam laudem tulit: adeo bibax, ut Sophocles ei objiceret, non ipsum sed vinum tragœdiarum ejus esse auctorem. Has dudum scribebat ταυρηδὸν βλέπων, inquit Aristophanes, *tauri furentis similem aspectum habebat*. Non ergo sit incredibile quod narrant, ejus Eumenidum terribili spectaculo exanimatos esse pueros aliquot, perculsas autem prægnantes feminas ad partum adactas. Ab Æschylo compositas nonaginta fabulas tradunt, quarum ad nos vix septem pervenerunt. Denique casu testudinis eliso capite exstinctum referunt.

280. *Cothurno.*) Eminentiori calceo Tragicis proprio.

281. *Vetus Comœdia.*) Hæc a nova differebat in omnibus; tempore, argumento, apparatu, metro: ut ait Cruq. Vetus tempori belli fuit Pelo-

Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere poetæ;
Nec minimum meruere decus, vestigia Græca
Ausi deserere, & celebrare domestica facta:
Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.
Nec virtute foret clarisve potentius armis
Quàm linguâ Latium, si non offenderet unum-
Quemque Poetarum limæ labor, & mora. Vos o
Pompilius sanguis, carmen reprehendite, quod non
Multa dies & multa litura coercuit, atque
Perfectum decies non castigavit ad unguem.
Ingenium miserâ quia fortunatius arte
Credit, & excludit sanos Helicone Poetas

INTERPRETATIO

lege coercendam: lex lata est: et chorus ignominiosè tacuit, ademptâ potestate maledicendi.

Nostri poetæ nihil non tentarunt: neque laudem exiguam abstulerunt qui relictis Græcorum argumentis gesta Romanorum decantarunt: sive qui prætextatas fabulas seu qui togatas scripsere. Nec virtute bellicâ illustriores ac potentiores quàm facundiâ essent Romani, si poetas plerosque non terreret cura et longum tempus expoliendi. At vos, o Numæ proles, redarguite carmen diu et crebrâ recensione haud castigatum, et ad amussim non sæpius emendatum.

Quoniam Democritus existimat ingenium plus valere quàm artem, et poetas non insanientes arces

ANNOTATIONES

ponnesiaci: nova post exstinctam populi libertatem, jam rerum potientibus Philippo & Alexandro. In veteri Duces, Magistratus, Philosophi, Dii ipsi proscindebantur. Patet ex Aristophane, item ex Eupolide. In nova sunt amores adolescentum, servorum fraudes, &c. vetus assurgit ad tragicum stylum: nova popularis est. In veteri omnia metrorum genera admittebantur: in nova solum fere Iambicum. In veteri mirus apparatus & luxus: in nova prope nullus, ablato etiam Choro. In veteri personæ ad vivum effingebantur: ut agnoscerentur facile: nova nihil tale habet.

283. *Vim dignam lege regi.*) Nec enim ulli parcebatur: honestique viri, perinde ut alii, dicteriis & conviciis nominatim proscindebantur.

Sævus apertam
In rabiem verti cœpit jocus, &c.

Lex est accepta.) Quæ maledicentiam illam effrænatam pœnis propositis vetabat. Vide lib. 2. Epist. 1. v. 150. & seq.

. . . . . *Quin etiam lex*
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi.

Cæterum comœdia Satyrica multum civitati profuit, cum caveret unusquisque culpam, ne spectaculo cæteris esset, & domestico probro; ut ait Donatus.

286. *Vestigia Græca ausi deserere, &c.*) Primo quidem Græcas fabulas & historias in Latinos versus transtulerunt, ut est in Epist. mox cit. v. 164. at postea marte proprio argumenta ex historiis Romanorum tractarunt laudabiliter Ennius, Pacuvius, Actius, &c.

288. *Prætextas.*) Latinas fabulas graviores, ubi prætextati, & nobiles personæ locum habent: quæ respondent tragœdiis Græcorum.

Togatas.) Fabulas tabernarias, in quibus agunt personæ privatæ & plebeiæ. Et hæ Comœdiæ Græcorum novæ, sicut veteri Atellana & Satira Latina, respondebant. Illas scripserunt Ælius Lamia, Anton. Rufus, Cn. Melissus, Afranius, Pomponius.

291. *Limæ labor & mora.*) De cura & sedulitate diuturnâ emendandi jam alibi dictum. Vide l. 2. Epist. 1. &c. Ovid. de Ponto l. 3. Eleg. nlt.

Sæpe piget . . . .
Corrigere, & longi ferre laboris onus.
Corrigere at res est tanto magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

292. *Pompilius sanguis.*) Pisones trahentes originem a Numa Pompilio, & a Calpo ejus filio dicti Calpurnii.

295. *Ingenium miserâ, &c.*) Redarguit Horatius eos qui non virtutem poeseos, sed vanam opinionem sectabantur.

Ingenium.) Poeticam facultatem a natura datam.

Misera arte.) Ironice: exercitatione & arte quæ parum valeat ad faciendum bonum poetam, & ad laudabile carmen scribendum.

296. *Excludit sanos Helicone poetas.*) Cic. 1.

Democritus, bona pars non ungues ponere curat,
Non barbam; secreta petit loca, balnea vitat.
Nanciscetur enim pretium nomenque poetæ,
Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam
Tonsori Licino commiserit. O ego lævus,
Qui purgo bilem sub verni temporis horam?
Non alius faceret meliora Poemata. Verum
Nil tanti est. Ergo fungar vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet, exsors ipsa secandi.
Munus & officium nil scribens ipse docebo:
Unde parentur opes, quid alat formetque Poetam,
Quid deceat, quid non; quo virtus, quo ferat error.
  Scribendi recte, sapere est & principium & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ;
Verbaque provisam rem non invita sequentur.
  Qui didicit patriæ quid debeat, & quid amicis,

INTERPRETATIO

ab Helicone, plerique negligunt resecare ungues et barbam; secedunt in loca remota, fugiunt balnea. Etenim consequentur, ut putant, præmia et laudem poetarum, si tonsori Licino tondendum nunquam præbeant caput tribus Anticyris minime curandum. Quam ego sum parum cautus, qui bilem expurgo ineunte vere! At *nemo conderet meliora carmina: sed hoc non tanti puto. Itaque implebo munus cotis, quæ secare non valens reddit ferrum acutum* & *secando aptum. Nihil ego scribens docebo munus et officium* scribendi: *unde facultas petatur; quid erudiat et perficiet poetam; quid conveniat, quid non: quo virtus, quo error deducat.*

Sana mens est principium et origo recte scribendi: materiam tibi suppeditabunt placita Socratis; præparatamque materiam sequetur ultro facundia.

Qui scit quid patriæ, quid amicis debeat;

ANNOTATIONES

de Divin. *Negat sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse.* Et 2. De Orat. *Sine inflammatione animorum, & sine quodam afflatu quasi furoris: quod & a Platone scriptum relictum dicunt.*

Helicone.) Is mons Bœotiæ Musis sacer, Parnasso vicinus.

297. *Democritus.*) De eo philosopho l. 1. Ep. 12.

Bona pars non ungues ponere, &c.) Quasi vero cultum exteriorem negligendo & insaniæ speciem præ se ferendo, boni poetæ haberi sint.

298. *Non barbam.*) Philosophi quidem alebant barbam, & gravitati tribuebatur. At in cæteris insaniæ species erat.

Secreta petit loca.) Hominum conspectum & consuetudinem fugit.

300. *Tribus Anticyris.*) De Anticyra insulâ lib. 2. Sat. 3. v. 83. Ibidem de Elleboro in ea abundanti, quod insaniæ remedium est. Quod autem Horatius tres Anticyras dicit, cum duas Strabo ponat, auxesis est.

301. *Licino.*) Is Augusti tonsor & libertus ab eo factus Senator, quod Pompeium odisset.

302. *Qui purgo bilem.*) Per quam insaniens optima poemata conderem. Ironia est. Alii *purgor* legunt perperam.

304. *Nil tanti est.*) Absit ut insanire velim ad eximia facienda carmina. Imo sapere malim & nulla componere: valeant Democritus & Democritici.

Ergo fungar vice cotis.) Hoc petitum ab Isocrete, vel ab Aristotele, ut volunt alii. *αἱ ἀκόναι αὐταὶ μὲν τεμεῖν οὐ δύνανται, τὸν δὲ σίδηρον ὀξὺν καὶ τμητικὸν ποιοῦσι.*

306. *Nil scribens.*) Nullum carmen Epicum vel Dramaticum.

307. *Opes.*) Adjumenta ad bene scribendum dives poeseos facultas & virtus.

308. *Error.*) Ignoratio artis & virtutis poeticæ.

310. *Socraticæ chartæ.*) Philosophiæ præsertim moralis scientiæ: quam Socrates promovit, & ab eo hauserunt Plato, Xenophon, aliique, & scriptis illustrarunt. De Socrate, lib. 3. Od. 21. Item lib. 2. Sat. 4.

Rem poterunt ostendere.) Scribendi ubertatem præbebunt. Cic. in Bruto. *Habeat omnes Philosophiæ notos & tractatos locos: nihil enim de religione, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de morte, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, & voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus (quæ sæpe cadunt in causas, & in poemata sæpissime) nihil inquam sine ea scientia ample & copiose dici & explicari potest.* & alibi: omnis ubertas & quasi silva dicendi e disputationibus philosophorum ducta est.

311. *Verbaque provisam rem, &c.*) Si rem bene

Quo sit amore parens, quo frater amandus, & hospes;
Quod sit conscripti, quod judicis officium; quæ
Partes in bellum missi ducis; ille profecto
Reddere personæ scit convenientia cuique.
Respicere exemplar vitæ morumque jubebo
Doctum imitatorem, & veras hinc ducere voces.
Interdum speciosa locis, morataque recte
Fabula nullius veneris, sine pondere & arte,
Valdius oblectat populum, meliusque moratur,
Quam versus inopes rerum, nugæque canoræ.
Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo
Musa loqui, præter laudem nullius avaris.
Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere: dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est

INTERPRETATIO

qua parentes, qua fratres et hospites charitate diligendi sint; quod Senatoris, quod Judicis, quod belli Ducis munus sit; is certe novit tribuere decorum unicuique personæ.

Solers imitator debet intueri exemplar vitæ et morum, atque hinc proprios fingere sermones. Nonnunquam comœdia locis pulcra, beneque mores exprimens, quanquam *nec elegans nec* verbis *ornata nec artificiose* disposita, *populo magis placebit,* eumque *melius detinebit, quam versus sententiis destituti & sonantes nugæ.*

Musa Græcis largita est ingenium et politi sermonis facultatem, quippe nihil appetentibus nisi laudem. At contra *juvenes Romani longis numeris discunt assem dividere in centum partes. Albini filius respondeat: si de quinque un-*

ANNOTATIONES

tanes, si præparatam habes rerum copiam: non deerit elocutio; verbaque & dictiones statim sequentur: & apte atque accomodate dices. Cic. de Orat. 3. *Rerum copia verborum copiam gignit.*

312. *Patriæ quid debeat, &c.*) De variis istis officiis Plato 5. de legibus, &c.

315. *Hospes.*) Contra peregrinos peccata præ illis quæ in cives committuntur, ultori Deo curæ sont. Nam cum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem apud Deos & apud homines meretur misericordiam, &c. Plato mox citatus.

317. *Respicere exemplar, &c.*) In animo suo eximium & perfectissimum exemplar sibi fingat. Non hominem quempiam privatum, sed perfectissimi & numeris omnibus absoluti hominis sibi proponat imaginem, sive ideam, ut Plato vocat: atque secundum illam scribat & dicat.

318. *Imitatorem.*) Poesis est imitatio, ex Platone, Aristotele, &c.

Veras voces.) Rei naturam vere exprimentes, Al. *vivas*, sed apage.

319. *Speciosa locis, &c.*) Locis communibus & sententiis rerum naturam & mores apprime exhibentibus, quamvis nullo verborum ornatu. Al. *jocis*. Prior lectio præferenda.

Morataque recte fabula.) Lege Quintil. lib. 6.

322. *Nugæ canoræ.*) Versus solo verborum sonitu inflati, modulati quamvis & numerosi non sic afficiunt, ut qui verbis inopes quidem, at rebus divites fuerint. Pers. Sat. 5.

Non equidem hoc studeo bullatis ut mihi nugis
Pagina turgescat.

Statius nugas ejusmodi canoras effutiit.

323 *Graiis ingenium.*) Adverte, Lector, quam sæpe Græcos commendat Horatius: & merito: cum scripserint illi sapienter æque & eleganter, ingeniose & accurate. Nempe quod non quæstui sed gloriæ studebant.

326. *Assem discunt in partes centum diducere.*) Arithmeticam sedulo ediscunt augendis opibus utilem: *longis rationibus:* addendo, dividendo, diminuendo, multiplicando, subtrahendo.

327. *Dicat filius Albini.*) Prosopopœia. Albinus insignis fœnerator filium ad lucri studium artemque instituens.

Quincunce, triens semis.) As duodecim habet partes, sive uncias: *uncia* ab uno dicta, quod una sit e duodecim partibus assis. *Sextans* duæ sunt unciæ, sic dicitur quasi sexta pars assis. *Quadrans*, tres unciæ; quod sit quarta pars. *Triens*, quatuor unciæ, tertia pars. *Quincunx*, quinque unciæ. *Semis*, sex unciæ, sive dimidium assis. *Septunx*, septem unciæ. *Bes* olim *Des*, quasi dempto triante, id est, demptis quatuor unciis de asse, octo continet uncias. *Dodrans*, novem unciæ, quod demptum sit quadrans. *Dextans*, quod demptum sit sextans. *Deunx*, quod una desit uncia ad assem.

Uncia, quid superat? poteras dixisse, triens: eu,
Rem poteris servare tuam: redit uncia: quid fit?
Semis. At hæc animos ærugo & cura peculi
Cum semel imbuerit, speramus carmina fingi
Posse linenda cedro, & lævi servanda cupresso?
Aut prodesse volunt aut delectare Poetæ:
Aut simul & jucunda & idonea dicere vitæ.
Quicquid præcipies, esto brevis; ut cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.
Omne supervacuum pleno de pectore manat.
Ficta voluptatis causâ sint proxima veris:
Nec quodcunque volet, poscat sibi fabula credi:
Neu pransæ lamiæ vivum puerum extrahat alvo.
Centuriæ seniorum agitant expertia frugis:
Celsi prætereunt austera Poemata Rhamnes.
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,

INTERPRETATIO

ciis dematur uno, quid restat? poteras dicere, triens. Bene: valebis tua bona conservare. Quod *si uncia addatur, quid erit? Semis. Atqui cum ista lues et studium lucri animos occuparit, an putamus carmina condi posse cedro illinenda, et fabrefactâ cupresso custodienda?*

*Poetæ vel cupiunt prodesse, vel delectare; vel jucunda pariter atque utilia dicere ad vitam be*ne instituendam. *Si quod præceptum das, illud breve sit, ut animus paucis* verbis *comprehensa suscipiat facile, et sedule retineat. Omne redundans effluit ex animo pleno:*

Ficta ad oblectamentum sint vero simillima: nec quidlibet credi petat fabula: neve devoratum infantem e lamiæ ventre eximat vivum. Porro *quod nihil fructuosum continet, respuitur a cœtu senioru*m*: elati* vero *Rhamnenses explodunt carmina severiora.* At ille *omnium suffragationem aufert qui jucundum atque utile conjunxerit,*

ANNOTATIONES

328. *Poteras dixisse.*) Instigatio est, qua interrogans urget Albini filium ut respondeat, *triens.*

Eu.) Approbatio est bonæ responsionis pueri. Al. *heus*, vel *hem*, &c. sed minus bene.

330. *Ærugo.*) Æris vitium est. Metaphor. pro avaritia & opum cupiditate, qua bona indoles corrumpitur, ut metalla rubigine.

332. *Linenda cedro.*) Digna immortalitate, quæ significatur per cedrum minime putrescentem. Hinc olim eximia scripta cedrino oleo linebantur, ne blattis vel ipsâ vetustate corrosa absumptaque interirent. Plin. lib. 16. cap. 39. *Cedri oleo peruncta materies nec tineam nec cariem sentit.*

Lævi cupresso.) Cypressinâ arcâ, capsâ, scrinio: *cypressus cariem & vetustatem non sentit.* Item; *adversus cariem tineasque firmissima.* Plin. lib. 16. cap. 40. & 42.

333. *Aut prodesse volunt, &c.*) Duæ sunt hæ poeseos virtutes, docendi atque delectandi: de quibus præcepta dat Horatius ista duo: Ut doceas utiliter, esto brevis. Ut delectes, finge veri similia.

338. *Ficta voluptatis causâ, &c.*) Reprehenditus Virgilius, quod ait, mutatas naves in nymphas Æn. 10. v. 83. item Æn. 6. per ramum aureum ad inferos Æneam descendisse; item Didoni comam ab Iride abscissam. Æn. 4. &c.

340. *Neu pransæ lamiæ, &c.*) Nec fingat poeta puerum a lamia devoratum, & mox ejus ventre extractum viventem. Hoc fortasse figmentum esat alicujus poetastri illius temporis, ridiculum sane & a natura abhorrens.

Lamia.) Lamia Philostrato ponitur inter larvas & lemures; Sexto Pompeio est venefica; Suidæ formosa mulier Libyca Jovi adamata. Alii aliter. Olim vulgo lamiæ putabantur mulieres speciosæ; quæ blanditiis allectos juvenes devorabant. Isidorus a laniando dici existimat, quod infantes corriperent ac laniarent. De Lamia Libyæ reginâ pulcrâ sed crudeli Diod. Sic. lib. 20. Nihil ad rem Lamus rex Læstrygonum humana carne solitus vesci.

341. *Centuriæ seniorum.*) Senes amant seria & gravia carmina moribus instituendis utilia. *Centuriæ:* Singulæ tribus olim in centurias divisæ.

342. *Rhamnes.*) Equites & juvenes jucunda petunt: a Romulo dicti Rhamnes seu Rhamnenses, ut Tatienses a Tatio, Luceres a Lucumone, vel a Luceto. Varro 4. de L. L. Plutarc. in Romulo, &c.

343. *Omne tulit punctum.*) Suffragia punctis aliquando notabantur. Cic. pro Murena n. 72. *Recordor quantum hæ quæstiones in Senatu habitæ punctorum nobis detraxerint.*

Lectorem delectando, pariterque monendo.
Hic meret æra liber Sosiis, hic & mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat ævum.
Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus.
Nam neque chorda sonum reddit quem vult manus & mens,
Poscentique gravem persæpe remittit acutum:
Nec semper feriet quodcunque minabitur arcus.
Verùm ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura: quid ergo?
Ut scriptor si peccat idem librarius usque,
Quamvis est monitus, veniâ caret; & citharœdus
Ridetur, chordâ qui semper oberrat eâdem:
Sic mihi qui multum cessat, fit Chœrilus ille,
Quem bis terque bonum cum risu miror; & idem
Indignor, quandoque bonus dormitat Homerus.
Verùm opere in longo fas est obrepere somnum.
Ut pictura poesis erit; quæ, si propius stes,

INTERPRETATIO

lectorem oblectando simul et docendo: talis codex Sosiis quæstum parat, trans mare portatur, atque auctori famam conciliat et immortalitatem.

Sunt tamen errata, quibus veniam dari velim. Etenim chorda non semper edit sonum quem vult mens et manus; et petenti gravèm aliquando acutum reddit: nec arcus collineabit quocumque tendet. Ac cum pars major carminis speciosa fuerit, ego non offendar paucis erroribus, quos vel reliquerit indiligentia, vel hominis ingenium tenue vix cavere potuerit. Quid igitur statuendum? Quemadmodum librorum descriptori, si idem semper erratum admittat etiam admonitus, minime ignoscitur: et citharista deridetur qui semper ad eandem chordam offendit. Ita qui sæpius in carmine allucinatur, videtur similis isti Chœrilo, quem bis aut ter elegantem admiror et derideo: ipsemet autem doleo quotiescumque labitur excellens Homerus. Sed in longo opere cespitare licet. Poesis est similis picturæ.

ANNOTATIONES

345. *Sosiis.*) Hi fratres erant, celebres Romæ librarii de bibliopolæ: de his jam lib. 1. Epist. ult.
Mare transit.) Expetitur ab exteris nationibus.
348. *Nam neque chorda, &c.*) Citharœdus interdum aberrat, pariter & sagittarius non semper scopum ferit, aut collineat:
352. *Non ego paucis offendar maculis.*) Vide Longin. cap. 30.
357. *Qui multum cessat.*) Sæpius iners & negligens, & hinc crebrius peccans. lib. 2. Epist. 2. v. 54. *semel hic cessavit.*
Chœrilus.) De eo lib. 2. Epist. 1. v. 233.
358. *Bis terque bonum miror.*) Demiror quod non semper male, quodque vel bis aut ter bene scribat.
359. *Indignor, quandoque bonus dormitat.*) Nam bonum poetam bene semper & concinne dicere velim. *At peccare humanum est.* Plin. *nemo est qui omnibus horis sapiat.* Cic. Videtur hic Horatius alludere ad id quod Aristoteles notat, Homerum contra decorum & rationem scribere, Ulyssem prudentissimum ubique & vigilantissimum, somno oppressum e navi sublatum a Phæacibus & in littore Ithacensi expositum. Tunc certe Homerus ipse plus quam Ulysses dormitasse videatur. Alia multa in Homero sunt reprehensa, pariter & in Virgilio pleraque. Vide Macrob. &c.
360. *Verum opere in longo, &c.*) Quintil. l. 10. c. 1. *non semper intendunt animum, uneri cedunt, fatigantur nonnunquam: & Ciceroni dormitare Demosthenes, & Homerus Horatio visi: magni enim sunt, homines tamen.*
361. *Ut pictura poesis erit.*) Pictura est muta poesis: poesis loquens pictura. Plato 10. de Rep. Arist. Poet. Plut. ex Simonide, &c. Cic. Tusc. 5. n. 114. *Tradunt Homerum cæcum fuisse: at ejus picturam non poesim videmus. Quæ regio? quæ ora? qui locus Græciæ? quæ species formæ? quæ pugna? quæ acies? quod remigium? qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut quæ ipse non viderit, nos ut videremus effecerit!*

Te capiet magis; & quædam, si longius abstes.
Hæc amat obscurum; volet hæc sub luce videri,
Judicis argutum quæ non formidat acumen.
Hæc placuit semel; hæc decies repetita placebit.
O major juvenum, quamvis & voce paternâ
Fingeris ad rectum, & per te sapis, hoc tibi dictum
Tolle memor: certis medium & tolerabile rebus
Recte concedi. Consultus juris, & actor
Causarum mediocris abest virtute diserti
Messalæ, nec scit quantum Cascellius Aulus:
Sed tamen in pretio est. Mediocribus esse poetis
Non homines, non dii, non concessere columnæ.
Ut gratas inter mensas symphonia discors,
Et crassum unguentum, & Sardo cum melle papaver
Offendunt; poterat duci quia cœna sine istis:

INTERPRETATIO

quædam tibi magis placebit, si adsis proximus, quædam vero si remotior fueris. Altera loco paullum tenebroso, altera ad lucem plenam vult spectari, scilicet *quæ non timet judicis examen severum: altera semel* dumtaxat, *altera decies spectata approbabitur..*

O major natu *juvenum* Pisonum, tametsi *patris documentis formeris ad* id quod *perfectum* est, *et ex te sapis, hoc monitum ausculta at retine.* In *rebus quibusdam mediocritas toleratur, et rite admittitur. Juris peritus at causidicus mediocris* longe *distat ab eloquentia Messalæ; nec* tantum *pollet quantum Aulus Cascellius: attamen laudatur.* Verum *poetam mediocrem non ferunt Dii, non homines, non tabernæ. Sicut lautas inter epulas incondita musica, et vile unguentum, et papaver cum melle Sardo* mixtom *respuuntur, quoniam transigi cœna potest absque illis,* sic

ANNOTATIONES

Quæ si propius stes, &c.) Ita quædam poesis haud accorata saptim si legatur, forta placabit, duobus locis aut tribus sat nitidis. At si diligantius consideretur, apparebunt maculæ & vitia permulta, quibus offensus lector aversabitur. Contra poesis elagans passim & ad amussim facta, ingenioque & arte diu elaborata, quo sæpius inspicietur, eo plus admirationam movebit; quia novæ semper veneres & lepores alucescant.

365. *Hæc decies repetita placebit.*) Plato in Philebo, quæ pulcra sunt, bis & ter rapetenda, dixit.

371. *Messalæ.*) Massala Corvinus orator disartissimus; de quo l. 3. Od. 21. & l. 1. Sat. 10.

Cascellius.) Aulus Cascellius Vindex juris civilis scientiâ præcipuus: hunc commeodat Valer. Max. &c.

373. *Non homines.*) Carte mavult eruditus quisque nullos quàm mediocras versus audira & legere.

Non Dii.) Apollo, Bacchus, Musæ, val Dii, in quorum fastis canuntor carmina & aguntur ludi. Et quidam nihil nisi præstantissimum Diis offerri aut placare fas est.

Non columnæ.) Quia non invanient amptores: sed in polvere & oblivione jacabunt. *Columnæ,* seu pilæ, ad quas libri venales prostabant; librariorum tabernæ publicis porticibus contigoæ & affixæ. De his jam lib. 1. Sat. 4. v. 71. ubi.

Nulla taberna meos habeat neque pila libellos.

374. *Gratas inter mensas.*) Inter unam & altaram maosam: in secunda mensa.

375. *Unguentum.*) Quo utebantur vatares ad delicias. lib. 1. Od. 36. & 38.

Sardo cum melle papaver.) Bellaria e melle deterrimo, quale est Sardoum; factum scilicat ex amaris harbis crescantibus In Sardinia insulâ Italiæ vicinâ. Sardum mal ut & Corsicum valde amarum ast & nullius pratii. Plin. lib. 19. cap. 8. *Papaveris sativi tria sunt genera. Candidum, cujus semen tostum in secunda mensâ cum melle apud antiquos dabatur.* Petronius satirice vanos declamatoras ait, *mellitos fundere verborum globulos, & omnia dicta factaque quasi papavere & sesamo sparsa.*

Sic animis natum inventumque poema juvandis,
Si paullum a summo discessit, vergit ad imum.
Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis:
Indoctusque pilæ, discive, trochive, quiescit;
Ne spissæ risum tollant impune coronæ.
Qui nescit, versus tamen audet fingere. Quidni?
Liber & ingenuus, præsertim census equestrem
Summam nummorum, vitioque remotus ab omni.
Tu nihil invitâ dices facıesve Minervâ.
Id tibi judicium est, ea mens. Si quid tamen olim
Scripseris, in Metii descendat judicis aures,
Et patris, & nostras; nonumque prematur in annum.

INTERPRETATIO

carmen ad animos recreandos factum, si tantulum abest a supremo, tendit ad infimum.

Qui ludorum est imperitus, fugit exercitationes campi Martii: *haud solers pilæ vel disci, vel trochi,* hæc *minime tractat; ne frequentes circumstantes cachinnos effuse solvant: at carminum rudis ea nihilominus audet moliri. Cur non? liber est atque ingenuus, imo in censu repertus possidere opes ad equestrem* dignitatem *sufficientes; atque omnis expers criminis.*

Tu vero nihil scribes aut ages Minervâ repugnante. Hoc tibi est ingenium et judicium. At si quidpiam aliquando scribas, committe illud auribus et examini Tarpæ, patrisque tui, et nostro. Quin et recende ad annos novem. Dum

ANNOTATIONES.

379. *Ludere qui nescit.*) Similitudine conglobatâ ostendit artem poeseos longâ exercitatione ediscendam & excolendam, nec temere tentandam esse.

Ludere.) Luctari, jaculari, currere, equitare, natare, salire: ad quæ se exercebat Romana juventus in campo Martio, vide lib. 1. Od. 8.

380. *Pila.*) Lib. 1. Sat. 5. v. 48. & lib. 2. Sat. 2. v. 11.

Disci.) De eo lib. 1. Od. 8. & lib. 2. Sat. 2.

Trochi.) Duplex erat is ludus, ut jam dixi lib. 3. Od. 24. v. 57. Priorem describit Virgilius Æn. 7. v. 378

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habenâ
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
Impubesque manus mirata volubile buxum.
Dant animos plagæ.

Alter non ita puerilis exercitationem poscebat, e priori longe diversus: Rotula quondam erat seu circulus ex ære vel ferro, cujus axiculis appensi erant annuli inter currendum tinnientes: in locis publicis peragebatur: annulorum vero sonitu monebantur prætereuntes ut declinarent ab incurso trochi. Sive, ut scribit Turnebus, rota erat habens ansam, quo facilius mitteretur, axiculisque compacta transvectis jaciebatur: quorum claviculæ & commissuræ aduncæ, dum versabatur missa rota vel circulus orbisve missus, tinniebant & crepabant. Arte quidem erant mittere scienter. Propert. lib. 3. Eleg. 14.

Increpat & versi clavis adunca trochi.

Martial. trochi meminit, lib. 11. Epigr. 22. lib. 14. Epig. 168. & 169.

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur,
Cedat ut argutis obvia turba trochis.

382. *Quidni.*) Prolepsis. Quasi vero illa essent ad poesim adjumenta, probitas, nobilitas, opes.

383. *Liber.*) Licet ergo facere quodcunque libet.

Census equestrem.) De illo in Epod. 4. Item lib. 1. Epist. 1.

385. *Tu nihil invitâ, &c.*) Pisonum juvenum majorem alloquitur. Tu quidem cùm bonâ indole, sanâ mente, acri judicio polleas, nihil aggredieris perperam: intelligesque quid possis, ut omnia rite præstes.

Minervâ invitâ.) Reluctante & infestâ hac Deâ artium omnium præside; sine cujus ope nihil feliciter quisquam moliri valet. Unde proverb. in eos qui illud tentant ad quod a natura minime comparati sunt; quodque propterea nunquam recte exequuntur.

387. *Metii.*) Sp. Metius Tarpa criticus optimus; de quo jam ante lib. 1. Sat. 10.

388. *Patris.*) Hic enim erat valde sagax, ingeniosus, eruditusque in primis.

Et nostras.) Amice agit ac fideliter.

Nonumque prematur in annum.) Diu servetur scriptum antequam in lucem edatur; ut limatum otiose & expolitum non reformidet acre doctorum judicium, quando vulgabitur. Vide Quint. lib. 10. c. 4. *Emendatio pars studiorum longe utilissima. Nec sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet: hujus autem operis est, adjicere, detrahere, mutare ... Scripta reponantur ad aliquod tempus, ut ad ea post intervallum, velut nova atque aliena redeamus; ne nobis scripta nostra quasi recentes fœtus blandiantur, &c. Cinnæ Smyrnam novem annis accepimus scriptam: & panegyricum Isocratis annis decem elaboratum.* Vide Catul. Epig. 96. in Smyrnam Cinnæ.

Membranis intus positis, delere licebit
Quod non edideris. Nescit vox missa reverti.
Silvestres homines sacer interpresque Deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus;
Dictus ob hoc lenire tigres rabidosque leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa movere sono testudinis, & prece blandâ
Ducere quo vellet. Fuit hæc sapientia quondam,
Publica privatis secernere, sacra profanis;
Concubitu prohibere vago, dare jura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.
Sic honor & nomen divinis vatibus, atque
Carminibus venit. Post hos insignis Homerus,
Tyrtæusque mares animos in Martia bella

INTERPRETATIO

chartæ scrinio manebunt inclusæ, poteris emendare quod non vulgaveris; at verbum editum nequaquam redire valet.

Orpheus divinus et numinum internuncius homines feros avertit a cædibus et turpi vitæ ratione, propterea dictus mitigare tigres et leones ferocissimos. Amphion quoque Thebanæ arcis conditor dicitur lyræ sono suavique cantu lapides movisse, et quocunque libuit impulisse. Ea fuit olim sapientia, distinguere publica a privatis, et sacra a prophanis; incerta connubia vetare, maritis modum præscribere, urbes exstruere, leges tabulis inscribere. Sic fama et dignitas sacris poetis ac versibus contigit.

Post illos inclaruit Homerus, ac Tyrtæus viriles

ANNOTATIONES

391. *Silvestres homines, &c.*) Poeseos excellentiam ostendit & commendat.

Silvestres.) More belluarum in silvis & speluncis degentes.

Sacer.) Vates divinos Plato nuncupat. Cicero pro Archia: *Ennius ille noster sanctos vocat poetas, quod quasi Deorum munere commendati nobis esse videantur.* Ovid.

At sacri vates, & divûm cura vocamur.
Sunt etiam qui nos numen habere putant.

Interpres Deorum.) Poetæ nihil sunt aliud nisi Deorum interpretes, a quocunque numine corripiantur: inquit Plato in Ione.

392. *Cædibus & victu fœdo deterruit.*) Ad humaniorem vitæ rationem & cultum adduxit. Lucret. lib. 5.

Volgivago vitam tractabant more ferarum.

Vide supra lib. 1. Sat. 3. v. 100. & seq.

Orpheus.) Apollinis hic & Calliopes filius Moysis tempore floruit. Nullum habemus Orphei genuinum carmen. Hymni & alia quædam sub ejus nomine circumferuntur perperam; sunt enim Onomacriti poetæ.

394. *Amphion.*) Jovis ille atque Antiopæ filius Thebas a Cadmo conditas muris & arce instruxit: *Non quod lyrâ saxa duxerit, sed quod suaviter affatus homines rupium accolas, & incultis moribus rudes ad obsequii civilis pellexerit disciplinam:* inquit Solinus c. 13. vide l. 3. Od. 11.

396. *Fuit hæc sapientia quondam.*) Poetæ quondam Sapientes erant, & versibus documenta dabant.

397. *Publica privatis secernere.*) Nam communia & publica tunc erant omnia, & robustior quisque per vim quidlibet rapiebat.

Sacra profanis.) Nec religio quemquam retinebat.

398. *Dare jura maritis.*) Non modo legitima statuendo conjugia, sed & adulteria prohibendo.

399. *Oppida moliri.*) Societatis & opis mutuæ causâ.

Leges incidere ligno.) Primæ leges versibus quidem in ligneis tabulis scriptæ; postea ære incisæ, & locis publicis affixæ sunt.

400. *Sic honor, &c.*) Per eam sapientiæ rationem.

401. *Post hos.*) Post primam illam poeseos ætatem venit altera, qua Homerus aliique res gesta ducum & summorum virorum celebrarunt.

402. *Tyrtæus.*) Hic post Homerum non ita longe, septingentis prope ante Christum annis vivebat, Athenis oriundus, ludimagister ignobilis, luscus, claudus, mutilus: attamen ex Apollinis oraculo præfectus belli dux Lacedæmoniis adversus Messenios, victoriam illis insignem peperit; cum militum animos præcedentibus cladibus fractos carmine de vera virtute & gloriâ stimulasset, atque ad moriendum pro patria fortiter incendisset. Carminis istius pretiosæ aliquot reliquiæ ad nos usque pervenerunt. Hunc poetam laudant Plato 1. de Rep. Pausanias in Messenicis, Strabo lib. 6. Athenæus lib. 14. Stobæus multos ejus de bellicâ audaciâ versus proferens: Justinus historiam fuse narrans lib. 3. Plutarchus, Suidas, &c.

Versibus exacuit: dictæ per carmina sortes;
Et vitæ monstrata via est: & gratia regum
Pieriis tentata modis: ludusque repertus,
Et longorum operum finis: ne forte pudori
Sit tibi Musa lyræ solers, & cantor Apollo.
Naturâ fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est: ego nec studium sine divite venâ,
Nec rude quid prosit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.
Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, sudavit & alsit,
Abstinuit venere & vino. Qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.

INTERPRETATIO

animos ad certamina carminibus accendit: fata versibus pronuntiata: et vivendi instituta tradita sunt: nec non gratia Principum captata. Inventi etiam ludi atque laboris diuturni solatium: ne fortasse verecundiam tibi faciant Musæ lyricorum peritæ et Phœbus canens.

Disceptatur jamdudum, an *bonum poema sit a natura, an ab arte. Ego* quidem *non video quid valeat ars absque felici naturâ, vel natura sine eruditione. Ita res una petit auxilium alterius, et mutuò juvat.*

Qui cupit metam exoptatam cursu attingere, a juventute multa pertulit, egitque, æstum et frigus toleravit, voluptates abdicavit. Qui tibiâ canit in Pythiis, ante eruditus est, et magistro subditus fuit.

ANNOTATIONES

403. *Dicta per carmina sortes.*) Apollo versibus quidem heroicis ut plurimum responsa dabat. Plin. lib 7. c. 56. *versum heroicum Pythio oraculo debemus.* Virg. Æn. 4. *sortes* hoc sensu non semel usurpat. Tull. de divin. 2. *Cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ*, Crœsus Halym penetrans magnam pervertet opum vim, *hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam.* Vide Plutarch. in Theseo.

404. *Vitæ monstrata via est.*) Quidam intelligunt præcepta morum: eo quod libentius audiuntur & facilius retinentur quæ stricta quam quæ soluta oratione scripta sunt. Talia sunt apud Hesiodum, Theognidem, Phocylidem, Epimenidem, &c. Alii interpretantur carmina de rebus Physicis, ut *vita* sit, pro, naturæ, cujus arcana explicantur. Talia scripsere Empedocles, Lucretius, &c.

Gratia regum tentata.) Poetæ regibus gratiosi exstiterunt: sic Aristophanes Ptolemæo, Æschylus & Anacreon Polycrati, Euripides Archelao; Simonides Hieroni, Aratus Antigono, Alexandro etiam Chœrilus, Ennius Scipioni, Archias Lucullo, Virgilius & Horatius Augusto ac Mœcenati, Claudianus Honorio, Ausonius Gratiano, &c. Ovid.

Cura ducum fuerant olim regumque poetæ.

405. *Ludusque repertus.*) Fabulæ relaxandis & oblectandis animis aptæ, comœdiæ, &c. certe post *longos labores* versibus, cantu, dramate, mirum in modum animus recreatur.

406. *Ne forte pudori, &c.*) Hæc autem recensere volui, Piso, ne te pudeat forte poetam videri.

407. *Cantor Apollo.*) Carminum auctor, præses, deus.

408. *Natura fieret, &c.*) Vetus controversia est: utrum poeta nascatur, an fiat.

409. *Ego nec studium sine divite venâ.*) Cic. pro Archia. *Sic a summis hominibus eruditisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinâ & præceptis & arte constare; poetam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari.*

410. *Rude ingenium.*) Arte non expolitum. Bene Plutarchus & alii dixerunt, *naturam sine disciplina cæcam esse.*

411. *Alterius sic altera poscit opem res.*) Cic. mox cit. *Sæpius ad laudem & virtutem natura sine doctrina, quam doctrina sine natura valuit. At cum ad naturam eximiam & illustrem accesserit ratio quædam & conformatio doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare existere.* Vide & Quintil.

412. *Qui studet optatam.*) Ostendit Poeticam artem perinde ac cæteras artes sub magistro discendam esse priusquam exerceatur: neminemque esse poetam excellentem, nisi longâ eruditione limatum & expolitum.

Metam.) Locus, unde incipiebat cursus, dicebatur *carcer*; ubi desinebat, *meta*.

414. *Abstinuit venere & vino.*) Abstinentia, & temperantia mire juvat: contra voluptates corpus animumque corrumpunt, enervant, frangunt, perdunt. D. Paul. ad Cor. *Omnes in stadio currunt, sed unus accipit bravium .... qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet .... ut coronam accipiat.*

Qui Pythia cantat tibicen.) Eximius quisque tibicen vocatus ad canendum in Pythiis ludis Apollini sacris ob interfectum Pythonem serpentem. In iis fiebat certamen citharœdorum.

Nunc satis est dixisse; Ego mira poemata pango:
Occupet extremum scabies: mihi turpe relinqui est,
Et quod non didici, sane nescire fateri.
Ut præco ad merces turbam qui cogit emendas,
Assentatores jubet ad lucrum ire poeta,
Dives agris, dives positis in fœnore nummis.
Si vero est unctum qui recte ponere possit,
Et spondere levi pro paupere, & eripere atris
Litibus implicitum, mirabor si sciet inter-
Noscere mendacem verumque beatus amicum.
Tu seu donaris, seu quid donare voles cui,
Nolito ad versus tibi factos ducere plenum
Lætitiæ. Clamabit enim, Pulcre, bene, recte:
Pallescet super his: etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem: saliet, tundet pede terram.
Ut qui conducti plorant in funere, dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo: sic
Derisor vero plus laudatore movetur.
Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborent,
An sit amicitiâ dignus: si carmina condes,

INTERPRETATIO

At *modo sufficit dicere: Ego perfectissima facio carmina: ultimum invadat scabies: pudet me post alios esse, et ingenue fateri me ignorare quæ non didici.*

Sicut præco plebem congregat ad emendas merces, ita adulatores ad quæstum vocat poeta, prædiis locuples et pecuniâ ad fœnus datâ. Qui si lautum valet præbere convivium, et *se vadem præstare pro egeno*, eumque *litibus obrutum expedire; mirum erit si opulentus distinguere queat amicum fidelem a fallaci.*

Tu sive largitus sis, seu largiri quidpiam velis alicui, ne hunc gaudio exultantem admoveas ad audiendum carmen a te compositum. Is *enim* tunc *exclamabit: Optime, concinne, egregie: ad illud expallescet: atque ante amicos lacrymarum stillas* aliquot *oculis effundet: tripudiabit, saltabit. Non secus ac conducti ad flendum in exequiis, dicunt aguntque fere plura quam qui ex animo lugeat: ita plus adulator afficitur, quam sincerus approbator.*

Ajunt reges scyphis plurimis tentare et vino explorare eum, quem probare student, utrum dignus sit familiaritate suâ. Tu si fa-

ANNOTATIONES

417. *Occupet extremum scabies.*) Metaph. a pueris ludentibus, qui ut se mutuo ad cursum stimulent, postremo scabiem imprecantur.

418. *Nescire fateri.*) Sic multiplicatur importuna & funesta soboles malorum poetarum.

419. *Ut præco ad merces, &c.*) Docet Horatius adhibendos esse scriptorum arbitros & censores, eosque fideles & sinceros.

420. *Assentatores jubet ad lucrum ire.*) Præmiis allicit ad laudanda sua carmina. Vide Pers. Sat. 1. Martial.

Non tu Pomponi, cœna diserta tua est.

426 *Tu seu donaris, &c.*) Cave quibus & quando legas tua scripta, ut verum nanciscaris de iis judicium.

427. *Plenum lætitiæ.*) Seu præmia sperantem, seu paullo ante consecutum.

429. *Pallescet.*) Quasi obstupefactus mirandis scriptis.

430. *Stillabit ex oculis, &c.*) Præ simulata lætitia & admiratione.

431. *Qui conducti plorant.*) Præficæ olim mulieres, dictæ quasi ancillis ejulantibus & lamentantibus præfectæ, in funeribus adhibebantur, luctum ciebant, vellebant crines, tundebant pectus, &c. Nonius ex Lucil. *Mercede quæ conductæ flent alieno in funere Præficæ multo & capillos scindunt & clamant magis.*

433. *Derisor.*) Fictus laudator.

434. *Reges dicuntur, &c.*) Inebriant hominem, ut explorent num sit loquax, & an temulentus commissa secreta effutiat ac revelet.

Culullis.) Poculi genus est. Vide annot. lib. 1. Od. 31. v. 11.

Nunquam te fallant animi sub vulpe latentes.
Quintilio si quid recitares, Corrige, sodes,
Hoc ajebat & hoc: melius te posse negares,
Bis terque expertum frustra; delere jubebat,
Et male tornatos incudi reddere versus.
Si defendere delictum, quàm vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam insumebat inanem,
Quin sine rivali teque & tua solus amares.
Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, incomtis allinet atrum
Transverso calamo signum; ambitiosa recidet
Ornamenta; parum claris lucem dare coget;
Arguet ambigue dictum; mutanda notabit;

INTERPRETATIO

sias versus, cave ne te decipiat animus versutus adulatoris.

Si quidpiam recitavisses Quintilio Varo, dicebat; Age, hoc et illud emenda. Si postquam bis aut ter rem tentasses, responderes, nequaquam te posse melius: jubebat expungere, et versus inconditos recudere. Quod si errata defendere malles quam corrigere; nullum amplius verbum, aut curam adhibebat frustra, ne te et tua sine æmulo solus approbares.

Vir probus et sagax versus languidos redarguet, asperos damnabit, inconditis nigram notam apponet transverso calamo; luxuriantes ornatus amputabit; jubebit obscura illuminare; ambigue dicta reprehendet, mutanda designabit;

ANNOTATIONES

437. *Sub vulpe latentes.*) Alludit ad fabulam vulpis & corvi.

438. *Quintilio.*) Cremonensis ille poeta, solertissimus & acerrimus erat scriptorum judex. Vide lib. 1. Od. 18. & 24.

441. *Male tornatos incudi reddere versus.*) Metalla igne & incude mollita fingi torno constat: & testatur Strabo de Cibyræ ferro. Ergo perperam criminantur quod Horatius duas easque contrarias metaphoras *incudis* & *torni* hic veluti conferciat.

444. *Teque & tua solus amares.*) Ea est poetastri stultitia. Cic. Toscul. 5. *Adhuc neminem cognovi poetam, qui sibi non optimus videretur.*

445. *Vir bonus.*) Ab adulatione alienus, cæterum ingenio & judicio sagax.

Versus reprehendet inertes.) Arte & virtute carentes. Vide lib. 2. Epist. 2. v. 110. & seq.

446. *Duros.*) Inconcinnos, non elaboratos, male sonantes, *crudos* Persio supra cit. Epist.

atrus dapera sane
Lavabis culta.

Allinet atrum signum.) Græci ὀβελίζειν dicunt. Expungendi seu delendi, vel mutandi signum & nota erat, virgula quædam recta ὀβελὸς dicta, quod tanquam vere corrigenda transfigeret; versibus & locis reprehensione dignis apponebatur a critico.

447. *Ambitiosa recidet ornamenta.*) Quintil. lib. 10. c. 4. *Emendatio pars studiorum longe utilissima: nec sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet: hujus operis est, Adjicere, Detrahere, Mutare: simplicius judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt: duplicis autem opera est, premere tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere. Nam & damnanda quæ placuerant, & invenienda quæ fugerant,* &c. Hujus præcepti sui Horatius ipse videtur immemor fuisse, stylum juveniliter exultantem nec castigans, nec ambitiosa & luxuriantia recidens, quando in Epod. 16. v. 28. plura coacervat, ubi unum & simplex erat afferendum. Certe mens dolore pressa haud in multas aut acutas sententias effunditur & spatiatur: nec tot minuta variaque concipit, nedum eleganter & copiose eloquatur. In quo passim allucinatus est Seneca Tragicus, Lucanus etiam, &c. Vide Cic. in Bruto, ubi Gorgiam redarguit.

448. *Parum claris lucem dare coget.*) Et memet huic documento fateor obnoxium. Auctor Reip. Literariæ 1685. meas ad Juvenalem annotatiunculas recensens vir certe *bonus & prudens* animadvertit paullulum dormitasse me, nec satis exposuisse mentem Satirici, v. 49. Sat. 1. Leviori nimirum stylo locum eximium perstrinxeram. Bene Scaliger lib. 6. cap. 7. *In Juvenale,* inquit, *sunt quædam tam acute dicta, ut vix uni aut alteri par sit Horatius.* Ne crede omnino, Lector, Hypercritico. In hoc tamen ausculta, quod ita laudat istum locum:

Exul ab octava Marius bibit, & fruitur Diis
Iratis.

Quid enim argutius dici queat (pergit ille) quam nos fructum capere ex ira Deorum; ut quod obest, juvet. Vide quæ jam de his annotavi lib. 1. Od. 31. v. 15. ad vocem, *impune.*

Fiet Aristarchus, nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hæ nugæ seria ducent
In mala derisum semel exceptumque sinistre.
Ut mala quem scabies, aut morbus règius urget,
Aut fanaticus error, & iracunda Diana,
Vesanum tetigisse timent fugiuntque poetam,
Qui sapiunt: agitant pueri, incautique sequuntur.
Hic dum sublimes versus ructatur, & errat,
Si veluti merulis intentus decidit auceps
In puteum foveamve; licet, Succurrite, longum
Clamet, io cives; non sit qui tollere curet.
Si quis curet opem ferre, & demittere funem;
Qui scis, an prudens huc se dejecerit, atque
Servari nolit? dicam, Siculique poetæ
Narrabo interitum. Deus immortalis haberi

INTERPRETATIO

se velut *Aristarchum præbebit, nec dicet: Quare ego amicum molestiâ afficiam pro re levi?* Atqui *res ista levis in vera mala impellet* hominem *delusum semel et maligne approbatum.*

Qui sanâ mente sunt, ut quem exitiosa scabies vexat, vel furor a diis immissus, et Diana infensa; sic poetam insanum contingere formidant, atque aversantur: pueri vero *et imprudentes consectantur. Is dum versus excelsos meditatur, et aberrat, si quasi auceps ad merulas* captandas *attentus, in puteum aut foveam ruat, nemo reperietur qui extrahere studeat, quamvis diu vociferetur: Heus cives, auxilium date.* Quod *si aliquis velit subvenire, et funem prætendere, dicam: unde nosti numquid illuc sponte se præcipitaverit, et recuset servari?* moxque *commemorabo mortem Siculi poetæ. Empedocles gestiens existimari Deus immortalis,*

ANNOTATIONES

450. *Fiet Aristarchus.*) Sagaciter, acriter, fideliter sui amici errata notabit, & obelo transfodiet; ut solebat Aristarchus. Hic Grammaticus ætatis suæ princeps, idemque severus operum censor, qui Poetas Græcos accuratissime castigavit, atque in Homero versus adulterinos plerosque a legitimis discrevit. Proh dolor! proh fati & temporis injuria! Tanti viri tot voluminum nihil superstes habemus. Tempore Callimachi floruit: a Cicerone multis locis laudatur. Lib. 3. Ep. 11. *Aristarchus Homeri versus esse negabat quos non probabat.* Ad Attic. lib. 15. Epist. 1. *orationes quarum tu Aristarchus es,* &c. Ejus etiam meminit Plutarchus in vita Homeri.

Nec dicet, cur, &c.) Hæc enim adulatoris est improba oratio & consuetudo.

452. *In mala seria.*) Quod pejus malum, quàm se & sua solum amare, cæteris irridendum esse quidem, atque in perpetuo errore versari?

453. *Ut mala quem scabies,* &c.) Mali poetæ Horatius exhibet infortunatam conditionem, ut ab ea deterreat.

Morbus regius.) Eo croceus fit hominis vultus, suffuso felle. Arquàtus, ictericus, apud Lucret. lib. 4. Cornel. Cels. lib. 3. cap. 4. Plin. &c. *Regius* dicitur quod eo affecti sanentur, si regiis deliciis impense oblectentur.

454. *Fanaticus error.*) Furiis vexati μανικοί, fanatici appellantur; vel quod in fanis stipem corradant, vel quod in sacris locis furant & vexentur maxime, obversantibus animo inanibus phantasmatibus. Talis fuit Orestes ob interfectam matrem Clytemnestram furiis agitatus.

Iracunda Diana.) Hæc lymphaticos efficere credita. Sic Ajax furiosus exstitit apud Sophoclem. Pan etiam infestus habebatur. Unde panici terrores dicti.

457. *Hic dum sublimes,* &c.) Vesanus ille poetaster.

Sublimes.) Opinione quidem propriâ, & vanâ æstimatione. Alii leg. *sublimis,* pari sensu.

Errat.) Animo simul & corpore: adulatoribus nimium credulus.

458. *Decidit in foveam,* &c.) Alludit ad id quod refertur Thales Milesius sidera spectans in puteum decidisse. Laertius in ejus vita. Plato in Theæto, &c.

460. *Clamet, io cives,* &c.) Vide lib. 1. Epist. 17. sub finem.

463. *Siculi poetæ.*) Empedoclis Agrigentini, Philosophi & poetæ: qui de rerum natura carmen scripsit, et apud Latinos Lucretius. Hic illum celebrat lib. 1. floruit ante Christum annis fere quingentis. Cic. 1. de Orat. n. 217. *Empedocles Physicus egregium poema fecit.* De eo jam lib. 1. Epist. 12.

Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam
Insiluit. Sit jus, liceatque perire poetis.
Invitum qui servat, idem facit occidenti.
Nec semel hoc fecit; nec si retractus erit, jam
Fiet homo, & ponet famosæ mortis amorem.
Nec satis apparet, cur versus factitet: utrum
Minxerit in patrios cineres, an triste bidental
Moverit incestus: certe furit, ac velut ursus,
Objectos caveæ valuit si frangere clathros,
Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.
Quem vero arripuit, tenet occiditque legendo,
Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

INTERPRETATIO

frigidè se dejecit in Ætnam ardentem. Sit fas et licentia poetis interire: qui invitum servat, peccat æque ac interficiens. Neque semel id fecit; sique educatur inde, haud proinde fiet homo deinceps, nec famosæ mortis cupiditatem abjiciet. Certe non liquet quamobrem versibus faciendis incumbat utrum minxerit in patris cineres, an triste bidental sceleratus violaverit. Profecto furiosus est, et tanquam ursus quando appositæ caveæ claustra perrumpere valuit, imperitum atque eruditum in fugam vertit recitator importunus: at quem apprehenderit occupat ac interimit, velut sanguisuga non dimittens cutem nisi sanguine repleta.

ANNOTATIONES

465. *Ætnam.*) Siciliæ montem flammas & lapides eructantem.

466. *Insiluit.*) Vel, ut famam divinitatis captaret; vel præ dolore, quod Ætnæi incendii causas assequi non valeret. Porro rejectis ab Ætnæo lacu & camino, unà cum cætera materiâ, crepidis ejus æreis, detectam fraudem, aliqui fabulantur.

469. *Nec jam fiet homo.*) Haud desinet velle immortalis existimari, quicquid humani est, alienum a se & indignum se putans, præ stultitia & superbia. Alii interpretantur: non magis erit rationis compos: insaniet semper.

470. *Cur versus factitet.*) Ob quod scelus aut flagitium Diis invisus hanc luat pœnam, ut malos versus faciendo sese maceret.

471. *Utrum minxerit in patrios cineres.*) Duplex noxa, & sepulcri sanctitatem & paternam pietatem violare. Vide Pers. Sat. 1. ubi

. . . . *pueri, sacer est locus: extra Meiite.*

472. *Bidental moverit incestus.*) Locus fulmine ictus diis sacer habebatur; bidentes arâ ibi erectâ immolabantur: sapientis inclusum calcare nefas erat homini præsertim conscelerato. Pers. Sat. 2. Gell. lib. 16. c. 26. &c.

Incestus.) Flagitio quodam infando pollutus.

473. *Clathros.*) Græcis κλῆθρα; sepimenta, cancellos.

474. *Recitator acerbus.*) Ligurinus ejusmodi fuit, apud Martialem non uno loco.

476. *Hirudo.*) Quæ corpori tandiu adhæret, donec sanguine saturata excidat.

I N D E X

R E R U M   N O T A B I L I U M

QUÆ REPERIUNTUR TUM IN CARMINIBUS HORATII, TUM IN ANNOTATIONIBUS NOSTRIS.

INDEX
VOCABULORUM OMNIUM
QUÆ IN HORATIO LEGUNTUR

Prior numarus paginam, posteriores Horatii versum indicant.

A

40

C

E

Q. Horat. Flac. Tom. II.

F

G

I

M

P

V

FINIS

